Lei 26,40

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ, BUCUREŞTI – 1988

MINISTERUL EDUCAŢIEI ŞI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

Manual pentru clasa a IX-a

MINISTERUL EDUCAŢIEI ŞI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

VLADIMIR GHEORGHIU
NICOLAE MANOLESCU
NICOLAE I. NICOLAE
CONSTANTIN OTOBÂCU

Coordonator: CONSTANTIN OTOBÂCU

LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

Manual pentru clasa a IX-a

Capitolul *Originea şi dezvoltarea limbii române* a fost elaborat de acad. ION COTEANU.

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ – BUCUREŞTI

Manualul a fost elaborat în anul 1977 și revizuit în 1980, în conformitate cu programa Ministerului Educației și Învățămîntului, aprobată cu nr. 3448/1979, și pe baza observațiilor și propunerilor cadrelor didactice și ale inspectoratelor școlare județene; a fost avizat de Comisia de limba și literatura română a M.E.Î.

Referenții ediției revizuite:

VIOREL ALECU, prof. dr., București
SILVESTRU BOATCĂ, prof. gr. I, București
IERONIM TĂTARU, prof. gr. I, Ploiești

Exercițiile de cultivare a limbii au fost elaborate de **Elena Berea-Găgeanu.**

Redactor: MAGDALENA PANAITIU
Tehnoredactor: CONDOPOL VIORICA
Coperta: AUREL BULACU

Nr. colilor de tipar : 23
Bun de tipar : 10.V.1988

Comanda 70 447/34 140
Combinatul poligrafic
„CASA SCÎNTEII"
București — R.S.R.

„Hai să ne unim popoare
În luptă cu mic, cu mare,
Să trăim liberi sub soare
Fără arme nucleare!

Să strigăm cu toții iară,
Cei ce vor război să piară,
Să fie flori pe cîmpie
Și-o lume de omenie!

Iarba rea din holde piară,
Din lume ura dispară,
Toți cei cu inimă bună —
Est și Vest — mînă în mînă.

Din Pirinei la Carpați
Să trăim uniți, ca frați
În muncă, pace deplină.
S-avem o viață senină.

Să facem din tun tractoare,
Din atom lumini, izvoare,
Din rachete nucleare
Pluguri de arat ogoare.

Noi sîntem Puterea Mare.
Hai la luptă, deci, popoare!
Pentru pace și dreptate,
Pentru viață-n libertate!"

(Din cuvîntarea tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU la grandioasa adunare populară de la 5 decembrie 1981, consacrată dezarmării și păcii)

ORIGINEA ŞI DEZVOLTAREA LIMBII ROMÂNE

1
Cînd a apărut limba română?

Ca să hotărîm de cînd putem vorbi despre existenţa limbii române, trebuie să ştim mai întîi că toate limbile din lume se schimbă mereu, fără întrerupere, dar foarte încet. Nici una nu stă pe loc, afară de cele moarte, care nu se mai vorbesc astăzi. Mişcarea o putem vedea şi în zilele noastre în limba română, dacă sîntem atenţi la modul în care vorbesc părinţii şi bunicii noştri. Atunci băgăm de seamă că ei nu rostesc totul chiar ca noi, că spun din cînd în cînd şi cuvinte pe care nu le ştim sau — şi dacă le ştim — nu le întrebuinţăm. Deosebirile nu sînt de obicei prea mari. De aceea, îi pricepem, iar ei pricep ce le spunem noi. Nici nu se putea altfel, căci bunicii şi străbunicii noştri au făcut, la vremea lor, acelaşi lucru ca şi noi. Numai că pe ei îi mirau alte rostiri şi alte cuvinte, din vorbirea sau din scrierea părinţilor ori a bunicilor lor.

Nu mai departe de acum 50 de ani, unii spuneau, de exemplu, *achiziţiune, concluziune, deciziune*, în timp ce noi spunem *achiziţie, concluzie, decizie*. Unii zic şi astăzi *a rămînea* sau *a zace*, iar alţii *a rămîne* şi *a zăcea*. La unii scriitori din secolul trecut şi la cei de la începutul secolului nostru, găsim *strade*, dar noi spunem astăzi *străzi*.

Întorcîndu-ne şi mai mult înspre trecut, dăm în scrierile vechi peste forme care, deşi româneşti, nu sînt totuşi chiar ca cele învăţate de noi. Una din ele este *feace*. Ea însemna în limba veche *făcu*.

În decursul timpului, limba română s-a schimbat atît de mult, încît nimeni nu mai poate să o folosească acum exact aşa cum era în urmă cu cîteva sute de ani. Ea a mers mereu înainte. Această mişcare fără întoarcere o numim *evoluţia* sau *dezvoltarea limbii*.

Dacă ne întoarcem însă înapoi pe firul acestei dezvoltări, ajungem la o perioadă în care multe forme de limbă erau mai asemănătoare cu cele cunoscute de noi astăzi şi mai puţin asemănătoare cu altele foarte vechi. De aceea, spunem că limba română a apărut atunci cînd mai multe forme încep să semene cu cele din limba noastră veche. *Perioada aceasta se află în jurul anului 600, adică în secolul al VII-lea.*

Din acest secol nu avem însă scrieri în româneşte. Cum putem descoperi ce cuvinte şi ce gramatică avea ea atunci?

Acest lucru îl descoperim:

a) comparînd cuvintele și formele gramaticale cu aceleași cuvinte și forme gramaticale din limbi cu care limba noastră seamănă mai mult;

b) comparînd cuvintele și formele gramaticale cu cele din limba română veche;

c) comparînd apoi cuvintele și formele gramaticale cu cele de astăzi și cu cele vechi din graiurile și din dialectele românești.

În tabloul următor, avem 30 de cuvinte românești față în față cu aceleași cuvinte din încă patru limbi care seamănă cu româna.

Cuvinte românești vechi și uzuale comparate cu cele din italiană, spaniolă, portugheză și franceză

Nr. crt.	română	italiană	spaniolă	portugheză	franceză
1.	casă	casa	casa	casa	chez[1]
2.	cămașă	camicia	camisa	camisa	chemise[1]
3.	cîmp	campo	campo	campo	champ[1]
4.	cîine/cîne	cane	—	cão[2]	chien[3]
5.	curte	corte	corte	corte	cour[4]
6.	deget	dito	dedo	dedo	doigt[5]
7.	dinte	dente	diente	dente	dent
8.	lînă	lana	lana	lã[2]	laine[5]
9.	mînă	mano	mano	mão[2]	main[5]
10.	munte	monte	monte	monte	mont
11.	om	uomo	hombre	homem	homme[8]
12.	pîine/pîne	pane	pan	pão	pain
13.	rîu	rio	río	rio	—
14.	timp	tempo	tiempo	tempo	temps[7]
15.	cald	caldo	caldo[7]	caldo[7]	chaud[7]
16.	drept	diritto	derecho[6]	direito	droit[5]
17.	verde	verde	verde	verde	vert[7]
18.	negru	nero	negro	negro	noir[5]
19.	un(a)	uno	uno	um	un
20.	doi	due	dos	dois	deux
21.	trei	tre	tres	três	trois[5]
22.	avea — avere	avere	haber	haver	avoir[5]
23.	intra — intrare	entrare	entrar	entrar	entrer[7]
24.	lăuda — lăudare	lodare	loar	louvar	louer[7]
25.	muri — murire	morire	morir	morrer	mourir
26.	purta — purtare	portare	portar	portar	porter[7]
27.	rîde — rîdere	ridere	reír	rir	rire[8]
28.	scrie — scriere	scrivere	escribir	escrever	écrire[8]
29.	zice — zicere	dire	decir[6]	dizer	dire[8]
30.	bine	bene	bien	bem	bien[3]

[1] *ch* din franceză se citește *ș*, iar *z* de la sfîrșitul acestui cuvînt nu se aude; cuvîntul *chez (șe)* este în franceză o prepoziție, dar el vine din lat. *casa*, ca și *casa* din celelalte limbi și *casă* din românește;

[2] *ã* din portugheză se citește ca un *a* urmat de *n* și pronunțat pe nas;

[3] *e* din *chien* se citește ca un *e* pronunțat pe nas, fără să se audă *n* de la sfîrșitul acestui cuvînt;

[4] *ou* din franceză se citește *u*;

[5] *oi* din franceză se citește *oa* într-o singură silabă; *ai* se citește *e*, iar *e* de la sfîrșit nu se aude; el nu se aude nici în *homme*, citește: *om*, nici în alte forme;

[6] *ch* din spaniolă se citește ca un *c(e)* sau *c(i)*, iar *ci* se citește ca un *si*;

[7] *temps* din franceză se citește ca un *tan* cu *a* pronunțat pe nas; *p* și *s* nu se aud; consoana de la sfîrșit nu se aude nici în *chaud*, nici în *vert*, nici în *trois*, nici în *entrer, louer, porter; entrer* se pronunță *antré*, cu un *a* rostit pe nas; în spaniolă și portugheză *caldo* a devenit substantiv și înseamnă „supă";

[8] la aceste cuvinte *e* de la sfîrșit nu se aude.

Ca ele sînt încă multe altele. Se vede foarte ușor că româna, italiana, spaniola, portugheza, franceza au pornit toate la început de la aceleași forme latinești, și anume:

1. casă	de la	lat. casa
2. cămașă	„	lat. camisia
3. cîmp	„	lat. campus
4. cîine/cîne	„	lat. canis
5. curte	„	lat. cohors
6. deget	„	lat. digitus
7. dinte	„	lat. dens
8. lînă	„	lat. lana
9. mînă	„	lat. manus
10. munte	„	lat. mons
11. om	„	lat. homo
12. pîine/pîne	„	lat. panis
13. rîu	„	lat. rivus
14. timp	„	lat. tempus
15. cald	„	lat. calidus
16. drept	„	lat. directus
17. negru	„	lat. niger
18. verde	„	lat. vir(i)dis
19. un(u)	„	lat. unus
20. doi	„	lat. duo
21. trei	„	lat. tres
22. avea-avere	„	lat. habere
23. intra-intrare	„	lat. intrare
24. lăuda-lăudare	„	lat. laudare
25. muri-murire	„	lat. moriri
26. purta-purtare	„	lat. portare
27. rîde-rîdere	„	lat. ridere
28. scrie-scriere	„	lat. scribere
29. zice-zicere	„	lat. dicere
30. bine	„	lat. bene

Să vedem acum cum apăreau cîteva dintre aceste cuvinte în limba română mai veche. Unele arătau altfel decît astăzi, de exemplu *cîne*, *pîne*, *derept* „drept“; *vearde* „verde“. Ele semănau atunci mai bine cu formele lor de bază din latină. Astfel, lat. *canis* a devenit întîi *cîne* și apoi *cîine*, lat. *panis* a devenit *pîne* și apoi *pîine*, lat. *directus*, întîi *derept*, apoi *drept* sau, pe scurt:

lat. *canis* → *cîne* → *cîine*
lat. *panis* → *pîne* → *pîine*
lat. *directus* → *derept* → *drept*

Mai adesea, cînd vrem să arătăm ce a devenit un cuvînt, nu mai desenăm întreaga săgeată, ci numai vîrful ei, adică:

lat. *canis* > *cîne* > *cîine*
lat. *directus* > *derept* > *drept*
ș.a.m.d.

Multe substantive nu s-au dezvoltat din forma de nominativ *(canis, cohors)*, ci din cea de acuzativ *(canem, cohortem)*. Aici le-am dat în forma de nominativ spre a fi mai ușor de găsit în dicționarele limbii latine. La verbe s-au păstrat mai multe forme. Cînd vrem să arătăm ce a devenit una din ele, punem tot semnul >, de exemplu: lat. *portamus* > (noi) *purtăm*.

Să comparăm acum cîteva dintre cele 30 de cuvinte cu formele lor din graiuri. În unele părți ale țării, se zice și acum *cîne*, *pîne* și auzim spunîndu-se și *(a) dzice* sau *(a dzîșe)* pentru *(a) zice*. Cum și în limba română mai veche întîlnim pe *dzice*, se vede că de la lat. *dicere* s-a trecut întîi la *(a) dzice*, apoi la *(a) zice*, iar, în unele graiuri, *dzice* a mers mai departe pe drumul lui și a devenit *dzîșe*.

Cînd comparăm formele de astăzi și înțelesurile lor cu cele din trecut sau invers, facem *istoria* lor. Istoria cuvintelor și a formelor se numește *etimologie*, iar metoda cu ajutorul căreia lucrăm se numește *metoda istorico-comparativă*.

Prin metoda istorico-comparativă descoperim în mod științific felul în care a apărut și a evoluat o limbă, deci și limba română.

2

Cum a devenit latina limbă română

Evoluția limbii nu se face la întîmplare, ci după anumite reguli.

Una din ele arată că ori de cîte ori în forma de bază din latină există un *l* simplu între două vocale, pronunțat aspru, acest *l* trebuie să treacă în românește la *r*, de exemplu:

lat. *filum* > *fir* — lat. *palus* > *par*
lat. *gula* > *gură* — lat. *solem* > *soare*

Dacă nu era simplu, ci dublu, și nu era pronunțat aspru, *l* nu trecea la *r*. Astfel, *ll* din *callis* s-a păstrat în cuvîntul *cale*, ca și în cuvîntul *oală*, care vine din *olla*, iar *l* din *filius* a trecut mai întîi la *l'* (*l* pronunțat moale), apoi la *i*, deci *filius* > *fil'iu* > *fiu*.

Altă regulă arată că orice *m*, *n*, *s* și *t* din forma de bază dispărea ori de cîte ori se găsea la sfîrșitul unui cuvînt sau al uneia dintre formele lui gramaticale. De aceea, *filum*, de exemplu, înainte de a deveni *fir*, s-a pronunțat *filu*, apoi *firu*, în două silabe, după aceea *firu*, într-o singură silabă. Dar, ca să se poată pronunța astfel, *u* a trebuit să devină foarte scurt. De aceea, se și scria odinioară *ŭ*. Deci:

filum > *filu* > *firŭ* > *fir*

Altă regulă arată că *b* între două vocale dispare în trecerea treptată de la forma latină de bază la cea românească, de exemplu:

caballus > *caballu* > *calu* > *cal*
sebum > *sebu* > *seu*
tibi > *ție*

E interesant să vedem cum s-a transformat un cuvînt ca *bubalus*. El a devenit întîi *buăr*, cum se găsește în scrierile vechi românești, apoi, *bour*, ca astăzi, căci *b* de la inițială se păstrează.

Într-un cuvînt sau într-o formă acționează adesea mai multe reguli. În *bubalus*, de exemplu, au acționat trei: regula de cădere a lui *s* de la sfîrșit, regula de cădere a lui *b* dintre cele două vocale și regula de trecere a lui *l* dintre două vocale la *r*. După aceea, tot printr-o regulă, dar mai tîrziu, *uă* din *buăr* a devenit *ou*. Aceste reguli nu au acționat toate dintr-o dată. Întîi a căzut consoana de la sfîrșit, după aceea a căzut *b* dintre cele două vocale și s-a schimbat *-l-* în *-r-*. Nici *-b-* n-a căzut însă de la o zi la alta. El a fost slăbit mai întîi, pronunțîndu-se ca un fel de *v*. *Cal*, de exemplu, era la început *caballus*, dar în italiană el este astăzi *cavallo*, în portugheză *cavalo*, iar în franceză *cheval*, ceea ce înseamnă că, în aceste limbi, *b* nu a căzut, ci a fost slăbit în *v*. În română a dispărut, dar se poate ca într-o vreme să fi avut și la noi o formă cum ar fi *cavalu*, deși ea nu s-a păstrat. Faptul că un *b* poate să slăbească pronunțîndu-se *v* nu trebuie să ne mire prea mult, pentru că se întîmplă și astăzi. Cei care spun greșit *să aivă* în loc de *să aibă* fac același lucru ca și cei care altădată rosteau *v* în loc de *b*!

Cunoscînd, așadar, regulile de evoluție de la latină la română, se poate vedea că în secolul al VII-lea multe dintre ele se realizaseră și transformaseră formele latinești în forme românești. De aceea spunem că în secolul al VII-lea limba română și-a căpătat individualitatea ei.

3

De ce vorbim o limbă de origine latină?

Am arătat mai înainte că limba noastră s-a dezvoltat din latină.

Limba latină nu se pronunța chiar așa cum era scrisă, după cum nici româna nu se pronunță cînd vorbim fără să citim din carte chiar așa cum este scrisă. Astfel, zicem adesea *poa' să plouă*, dar scriem *poate să plouă*, zicem *tot omu*, dar scriem *tot omul* și multe altele ca acestea. Felul obișnuit de a rosti cuvintele, propozițiile și frazele cînd vorbim între noi se numește limbă vorbită, iar, cînd limba este vorbită de oameni fără multă învățătură, spunem că este limbă populară sau vorbită popular.

La fel stăteau lucrurile și în limba latină. În vorbirea de toate zilele, se spunea, de exemplu, *filu*, în loc de *filum*, sau *palu*, în loc de *palus*, dar cei mai învățați scriau *filum* sau *palus*, și tot astfel cei care rosteau *cavallu*, dacă știau carte, scriau *caballus*.

Limba română provine din latina populară vorbită, nu din cea scrisă. Latina populară vorbită a fost numită și *latina vulgară*, pentru că *vulgaris* însemna în latinește „popular".

Acest aspect al latinei stă și la baza celorlalte limbi înrudite cu româna, care formează împreună *familia limbilor romanice*. Limbile romanice sînt astăzi 9: româna, italiana, sarda, spaniola, portugheza, catalana, occitana sau provensala, romanșa sau retoromana și franceza. A mai existat una, a zecea, dalmata, dar, în secolul al XIX-lea, ea a încetat de a se mai folosi.

*

Poporul român este urmașul geto-dacilor. Datorită împrejurărilor istorice, geto-dacii au fost nevoiți să se amestece, începînd din anul 106, cu coloniști romani, aduși în Dacia după al doilea război cu Imperiul Roman.

Triburile geto-dacilor, care locuiau pe o suprafață mai întinsă decît teritoriul de astăzi al R.S. România, s-au unit în două rînduri. Prima dată și-au ales conducător pe Burebista, iar a doua oară, pe Decebal. Nici Burebista, nici Decebal nu au avut legături de bună vecinătate cu Imperiul Roman. Ele s-au înrăutățit mult în timpul lui Decebal și au dus la două războaie, ultimul fiind cel terminat în anul 106, cînd împărat al romanilor era Nerva Traian.

Armata romană a ocupat o mare parte din Dacia, care a fost transformată în provincie a Imperiului. Au fost instalate apoi aici legiuni de soldați și s-au așezat în Dacia negustori, meseriași, agricultori etc. din diverse părți ale Imperiului Roman. Ei au adus în Dacia felul de viață al romanilor, civilizația și cultura acestora. Fiind țară bogată, Dacia a prosperat. Pentru romani ea era într-o vreme „Dacia cea fericită", *Dacia felix*, cum i s-a spus în latinește.

Geto-dacii s-au deprins încetul cu încetul cu instituțiile, cu civilizația și cultura romană, împletindu-le cu civilizația și cultura lor proprie. Pe măsură ce trecea timpul, învățau și latinește. Acest proces de deprindere cu civilizația, cultura și limba Imperiului Roman se numește *romanizare*. El s-a petrecut nu numai în Dacia, ci și în Spania, în Portugalia, în Franța și în alte teritorii cucerite de romani. Și iberii, strămoșii spaniolilor și ai portughezilor, s-au romanizat, dar cu mult înainte de geto-daci, ca și galii, strămoșii francezilor. Peste tot, învățarea limbii latine a durat în jur de 100—150 de ani, așa cum se știe foarte bine pentru iberi și gali. Cu toate că pentru geto-daci nu avem mărturii atît de limpezi ca pentru ceilalți, nu sînt motive temeinice să credem că ei ar fi făcut excepție. Peste 2600 de inscripții scrise în latinește și descoperite pe teritoriul țării noastre arată limpede că și aici romanizarea a mers repede.

Toate neamurile care s-au deprins să vorbească latina populară au făcut-o treptat. Mai întîi învățau latinește numai cei care aveau mai mare nevoie să se înțeleagă cu administrația romană, cu ofițerii sau soldații romani, cu negustorii, cu antreprenorii de lucrări publice (drumuri, lucrări pentru exploatarea minelor de aur și de sare, edificii pentru băile publice, teatre în aer liber și alte construcții). Apoi, pe măsură ce munceau alături de romani, învățau latinește din ce în ce mai mulți.

O bună bucată de vreme s-au folosit două limbi, geto-daca și latina. Vorbindu-le pe amîndouă, populația din Dacia introducea, de cele mai multe ori fără ca măcar să-și dea seama, cuvinte dintr-o limbă în cealaltă, dar nu o vorbă geto-dacă și una în latină, iar o vorbă geto-dacă și iar una în latină, căci așa nu s-ar mai fi înțeles deloc. Cum armata, administrația și școala se făceau în latinește, era firesc să pătrundă cuvinte geto-dace în latină, și nu invers.

Pe de altă parte, romanii din Dacia cunoșteau și ei cuvinte geto-dace. Cei din administrație nu puteau să nu știe numele geto-dace ale marilor ape ale țării, zicîndu-le într-o formă din care avem astăzi: *Argeș, Buzău, Cerna, Criș, Dunăre, Jiu, Mureș, Olt, Prut, Siret, Timiș, Tisa.*

Erau însă și cuvinte geto-dace curente care pătrunseseră în limba vorbită. Cele mai cunoscute astăzi sînt *abur, brad, barză, brusture, cătun, gălbează, gușă, mazăre, mînz, moș, țap, vatră, viezure* și încă vreo 100, ceva mai rar întrebuințate.

În decurs de 2-3 generații, geto-dacii au vorbit din ce în ce mai des limba latină populară. Ca să se arate acest lucru, se întrebuințează în știința de la noi termenul *daco-roman*, iar vorbirii românești din Dacia i se spune

dacoromână, cînd se subliniază că numai despre ea este vorba. Se face astfel și deosebirea față de vorbirea românească din sudul Dunării, unde romanizarea a fost mai veche. Acesteia i se spune *aromână*, fiindcă vorbitorii își spun ei înșiși *aromâni* (în graiul lor: *armîni*).

După anul 271, armata și administrația romană au părăsit Dacia. Împărații de atunci au socotit că e mai bine să apere imperiul de pe malurile Dunării. Ei au lăsat populația daco-romană fără apărare în fața migrațiunii vandalilor, vizigoților și gepizilor, care au și încălcat Dacia, punîndu-și taberele aici ca să fie mai aproape de Imperiul Roman, în care voiau să pătrundă. După ei au venit avarii, mongoli înrudiți de departe cu tătarii. Aceste neamuri erau nomade. Ele se luptau adesea unele cu altele, împingîndu-se spre Constantinopol sau spre Roma, și nu veniseră în Dacia cu gîndul să rămînă aici. Populația daco-romană, nemaiavînd armată permanentă, nu putea să-i alunge. Ea trebuia să găsească o cale de a supraviețui ca daco-romani. După cîte ne dăm seama astăzi, fiindcă documente scrise nu avem, unii daco-romani s-au retras în locuri mai ferite, în depresiunile munților Carpați, unde invadatorii nu ajungeau prea ușor. Aici făceau agricultură și păstorit. Locurilor acestora ei le spuneau *țări*. De aceea, pînă astăzi, multe din podișurile și depresiunile amintite sînt numite *Țara Oltului*, *Țara Bîrsei*, *Țara Loviștei*, *Țara Oașului*, *Țara Maramureșului*, *Țara Vrancei* etc. Așa se explică și de ce, cînd au fost întemeiate primele state feudale românești, li s-a zis: *Țara Românească*, *Țara Moldovei*. Cuvîntul *țară* este lat. *terra*, modificat după regulile de evoluție. În latinește, el însemna „țărînă, pămînt".

Încă din această vreme a început să însemne însă și „patrie", ca și astăzi, cînd *țara mea* înseamnă *patria mea*. Numind *țări* regiunile în care trăia, populația avea în minte atît înțelesul de „pămînt" al cuvîntului, cît și pe acela de „patrie", pentru ea patria fiind și locul în care cultiva pămîntul.

Afară de cei care se aflau în *țări*, mulți daco-romani rămăseseră în așezările lor dinainte, dar despre felul lor de viață în timpul primelor migrațiuni nu știm prea mult. Ei se aflau însă pe tot teritoriul Daciei, fiindcă altminteri nu s-ar fi menținut numele marilor rîuri. Numai cei care locuiau pe malurile sau în apropierea lor puteau să știe că din moși-strămoși acest rîu se cheamă *Argeș*, acesta *Olt*, acesta *Siret* ș.a.m.d.

După avari, prin Dacia au trecut hunii, care și-au fixat cartierul general în Panonia. După ei, au venit mai multe valuri de slavi, întîi aliați cu avarii, apoi singuri.

Slavii sînt pomeniți în Dacia pentru prima dată în secolul al VI-lea. Și ei, ca și ceilalți, voiau să cucerească Imperiul Roman din dreapta Dunării și să se așeze definitiv în el.

4

Limba română pînă în secolul al XV-lea — al XVI-lea

Pătrunderea slavilor în Dacia și în sudul Dunării a produs mari schimbări în această parte a Europei. Venind rînduri-rînduri, în valuri mari, slavii nu au putut fi împiedicați să se așeze statornic în sudul Dunării. Ei au format chiar în interiorul Imperiului Roman de Răsărit, pe teritoriul Bulgariei de astăzi, primul lor stat, statul slavo-bulgar. Între timp, și alți slavi s-au organizat în regiuni unde erau lăsați să se așeze chiar de Imperiul Roman de Răsărit.

Slavii-bulgari au fost creștinați în secolul al IX-lea. Preoții lor, recunoscuți și încurajați de Bizanț, capitala Imperiului Roman de Răsărit, au început să facă propagandă pentru creștinism și printre ceilalți slavi, să întemeieze mănăstiri și biserici și să traducă din limba greacă principalele cărți ale cultului creștin. Ei au ajuns și la românii și slavii din Dacia. Românii erau însă creștini de mult mai multă vreme, poate chiar dinainte de declararea creștinismului ca religie oficială a Imperiului Roman. Așa se și explică de ce cuvintele de bază din terminologia religioasă sînt de origine latină (*biserică*, *creștin*, *preot* și altele). Creștinismul a devenit religie de stat în Imperiul Roman în secolul al IV-lea, sub împăratul Constantin cel Mare, al cărui nume a fost dat Bizanțului, capitala Imperiului Roman de Răsărit fiind numită de atunci și Constantinopol. Împărații romani au făcut din creștinism religia oficială de stat pentru că și-au dat seama că în acest fel vor ține mai bine în mînă pe oamenii simpli, supravegheați și de preoți, și își vor întări puterea politică. Creștinismul le folosea totodată și în lupta împotriva invadatorilor, căci aceștia erau păgîni, iar cînd unii dintre ei treceau la creștinism, puterea împăratului se întindea și asupra lor, făcîndu-și-i, de multe ori, aliați împotriva celorlalți invadatori, rămași păgîni.

Pe cînd bulgarii își organizau un stat în sudul Dunării și se creștinau, în Dacia au pătruns în secolul al IX-lea maghiarii. După ce au trecut prin nordul Moldovei, ei s-au așezat în Panonia, desființînd cultura și civilizația romană de acolo. În Panonia au și fost creștinați, dar nu de Bizanț, ci de Roma. Din Panonia au intrat în Transilvania, unde au fost întîmpinați de români, care aveau aici mici voievodate. Între ei și români, în ale căror voievodate se aflau și slavi, au început lupte. Maghiarii au învins voievodatele românești și și-au întins, în secolele al X-lea și al XI-lea, stăpînirea în Transilvania.

Apariția statului bulgar și creștinarea lui, apariția statului maghiar creștin și pătrunderea maghiarilor în Transilvania au avut urmări foarte importante pentru istoria românilor și a limbii lor.

În secolele al IX-lea și al X-lea luau ființă primele voievodate românești. Ele se bizuiau și pe religie, care era o pîrghie a puterii politice în statul feudal. Instituția bisericii trebuia deci bine organizată.

Ea a luat modelul bizantin, prin preoții și călugării bulgari. Din această cauză, primele cărți care au pătruns în voievodatele românești erau scrise în vechea slavă bisericească, numită și slavonă. Preoții trebuiau s-o citească, iar, ca s-o citească, să știe alfabetul chirilic. Cei mai învățați dintre ei, în primul rînd mitropoliții, erau sfătuitori ai domnilor, alături de alți boieri. Alții învățau scrisul și cititul pe copiii care puteau și doreau să învețe, deprinzîndu-i, bineînțeles, cu alfabetul chirilic. Așa a fost introdus prin secolul al XII-lea sau al XIII-lea acest alfabet în cancelaria domnească și s-a ajuns mai tîrziu la curiozitatea ca o limbă de origine latină, limba română, în loc să fie scrisă cu litere latinești, să fie scrisă cu slove chirilice. Dar slovele nu schimbă specificul limbii, căci ele sînt numai semne scrise. Un cuvînt latinesc, să zicem *cal*, tot latinesc rămînea, chiar dacă se scria кал, cu slove chirilice.

Datorită legăturilor cu slavii, nu numai prin scrierile religioase, ci și în viața de toate zilele, în limba română au intrat multe cuvinte slave. Unele s-au păstrat, altele nu. Dintre cele păstrate, iată cîteva: *babă, cleşte, cocoş, crîng, deal, a dobîndi, gît, gol, hram, hrean, a iubi, lene, mîndru, muncă, noroc, obraz, a (se) pocăi, popă, pestriț, prieten, rană, slobod, soroc, sfînt, a trăi, țintă, undiță, vorbă, voinic, a zări* etc. Și unele nume de locuri au fost date de dacoromâni cu cuvinte slave, de exemplu *Bistrița*.

Pe de altă parte, datorită contactelor cu maghiarii, și din limba acestora au fost împrumutate cuvinte, cum sînt: *chip, fel, gînd, meşteşug, neam, oraş* și altele.

Nici influența slavă, nici cea maghiară nu au schimbat însă caracteristicile profunde ale limbii române, care nu a făcut decît să se îmbogățească în cuvinte. Împrumuturile dintr-o limbă în alta sînt ceva foarte obișnuit. Romanii au luat nenumărate cuvinte din greacă, mai tîrziu spaniolii au luat de la arabi, francezii de la germani, germanii de la francezi, englezii de la francezi, italienii de la spanioli și de la francezi, aceștia de la italieni, turcii de la persani, arabii de la turci, rușii de la danezi, danezii de la englezi ș.a.m.d., încît se poate spune că în evoluția lor normală limbile nu pot să nu împrumute una de la alta.

5

Începuturile scrierii în românește

Primul document cunoscut scris în românește este o scurtă scrisoare din anul 1521, *Scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung*. În ea se comunică primarului Brașovului că turcii făceau pregătiri militare cu corăbiile lor de pe Dunăre, ca să atace, probabil, Transilvania prin Banat.

De scris, se scrisese, desigur, și înainte, dar textele nu s-au păstrat.

După 1521 avem multe scrisori, acte de vînzare și de cumpărare, mărturii în fața judecății, testamente, foi de zestre, însemnări etc., iar după 1540, și cărți tipărite, cele mai multe la Tîrgoviște, apoi la Brașov și la Sibiu. Ele sînt traduceri religioase din slavonă (evangheliare, liturghiere, cazanii, psaltiri). Primele au fost traduse în Maramureș, unde li s-au găsit manuscrisele. De aici au ajuns la un vestit tipograf din Tîrgoviște, diaconul Coresi, care, sprijinit de brașoveni, le-a tipărit la Tîrgoviște, unde era o tipografie pentru cărți slavonești. La Orăștie s-a tipărit în 1581-1582 prima parte din Vechiul Testament, într-o frumoasă traducere făcută de mai mulți preoți.

Cărți religioase s-au publicat mereu după secolul al XVI-lea. Pînă către începutul secolului al XVIII-lea, numai astfel de cărți se tipăreau, fiindcă tiparitul era foarte scump, iar tipografiile aparțineau bisericii. De aceea, cu toate că erau și cărți de legende și chiar romane populare traduse, iar după anul 1600 se scriu direct în limba română și cronici despre istoria românilor, ele nu se tipăreau, se copiau de mînă și circulau în mai multe copii. Cartea, atît cea scrisă de mînă, cît și cea tipărită, costa enorm; pentru una, de exemplu, s-a plătit atunci prețul unei perechi de boi.

Apariția tipăriturilor în limba română a avut urmări foarte însemnate. Ele au fost socotite de mare preț prin toate ținuturile în care trăiau românii. Citindu-le sau ascultîndu-le, ei au văzut că vorbesc toți aceeași limbă, deși unii se aflau împrăștiați sub stăpîniri străine. Cartea tipărită era totodată model pentru cei care începeau și ei să scrie. Ea întărea, așadar, sentimentul unității poporului.

Și de aici înainte limba română a primit cuvinte din alte limbi. În vorbirea și în scrisul celor din Muntenia și din Moldova au intrat în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea multe cuvinte turcești, datorită împrejurărilor istorice cunoscute. *Aba, alai, cişmea, ciulama, ciubuc, duşman, halva, mahala, sarma, tarla*, de exemplu, sînt din turcă. Altele vin din neogreacă. Așa sînt: *aghiuță, cărămidă, a lipsi, a pedepsi, prosop, sardea, tipsie* etc.

Prin tinerii revoluționari, ca și prin alții, care cunoșteau Franța și cultura ei, au intrat, în secolul al XIX-lea și după aceea, multe cuvinte din franceză. Iată numai cîteva: *avantaj, bancnotă, cordon, a defini, a determina, element, fruct, geniu, livrea, a negocia, creion, pleură, redresa, stil, torace, tuberculoză, uzurpa, vanitate, zebră* etc.

În Transilvania și în Banat s-au împrumutat cuvinte mai ales din germană, între altele fiindcă aceste provincii au fost într-o vreme înglobate în Imperiul Austro-Ungar, iar prin învățații din Școala Ardeleană, din latina scrisă.

Dar, după cum influențele mai vechi n-au schimbat caracteristicile limbii române, nici acestea mai noi nu le-au schimbat, ci au îmbogățit-o paralel cu o îmbogățire pe care româna o realiza prin mijloacele ei proprii, formînd mereu, prin derivare și compunere, cuvinte noi din cele existente.

6

Despre limba literară și cea populară, despre graiuri și despre limba literaturii artistice

După apariția primelor tipărituri, cultura românească s-a dezvoltat din ce în ce mai puternic. Cu timpul a apărut un anumit mod de a vorbi și de a scrie despre problemele de stat, despre viața în societate, despre filozofie și știință. Acestui mod de a exprima ideile culturii și ale științei îi spunem *limbă literară*.

Limba literară se deosebește de limba sau vorbirea populară prin aceea că nu îngăduie folosirea unor rostiri sau forme locale ca *pă*, în loc de *pe*, *dă*, în locul lui *de*, *ghine* sau *bini*, în loc de *bine*, *o spus* sau *a zisără*, în loc de *a spus* și de *au zis* etc. Ea nu îngăduie nici întrebuințarea unor cuvinte cu răspîndire regională, ca *oghial* „plapumă", *prostire* „cearșaf", *batăr* „măcar" și altele ca acestea, nici a unor expresii familiare sau de mahala, ca *a feștelit iacaua, gagiu, mișto* etc.

Vorbirea sau limba populară este mai întotdeauna plină de rostiri, de forme și de cuvinte cu aspect *regional* de grai oltenesc, muntenesc, bănățenesc, maramureșenesc, moldovenesc. În unele părți din țară auzim *chept, chiatră* ori *chișior*, în loc de *piept, piatră, picior*, iar în altele *ghinte* sau *frunche*, în loc de *dinte* și de *frunte*. Acolo unde se zice *chiatră*, se zice și *chiper* „piper", și *chersică* „piersică", și orice cuvînt care începe cu *pi* sau are în el un *pi* (cîteodată și *pe*) se pronunță cu *chi*. Prin urmare, *chi* din acele graiuri este *pi* în altele. Același lucru se poate spune și despre celelalte pronunțări, după sunetele care sînt rostite altfel. Deosebirile sînt numai de pronunțare și de vocabular. Gramatica este însă peste tot aceeași.

Pe lîngă forma literară și forma populară regională, limba română națională mai este și *limbă a literaturii artistice*.

În literatura artistică, baza este limba literară ca limbă a culturii. Literatura artistică nu se scrie în graiurile locale. În graiurile locale există literatură populară sau folclorică, dar aceasta se ține minte. Numai cînd o culeg cercetătorii de la oameni ea se scrie, dar atunci este scrisă chiar așa cum a fost auzită. Spre deosebire de limba literară, limba literaturii artistice poate să întrebuințeze orice forme, orice cuvinte și orice expresii, atît din limba populară, cît și din graiuri. Singura condiție este ca aceste forme, cuvinte sau expresii să se încadreze cum se cuvine în operă și să fie folosite cu măsură, numai atît cît trebuie ca să se vadă, de exemplu, că un personaj vorbește de obicei în graiul său, că altul vorbește ca la mahala etc. Introducerea acestor particularități depinde de arta scriitorului. M. Sadoveanu, de exemplu, are puține forme și cuvinte moldovenești în opera lui, dar atît ajunge ca să simțim că întîmplările se petrec în Moldova. Tot astfel se procedează și cînd scriitorii pun în operele lor cuvinte și expresii vechi, arhaice.

Prin urmare, limba literaturii artistice utilizează toate posibilitățile limbii cu scopul de a sugera ceea ce dorește scriitorul. Limba literară folosită în literatură devine astfel artă.

7

De ce și cum trebuie să cultivăm limba națională

Limba noastră națională este rezultatul unei evoluții de mai bine de 1300 de ani. Prin ea s-au dezvoltat gîndirea și simțirea sutelor de generații care au trăit, au visat și au creat națiunea română. Prin ea s-au exprimat toate marile noastre idei, prin ea s-au transmis experiența de viață, literatura populară, cultura. Respectîndu-ne limba, ne respectăm națiunea, suferințele, străduințele și succesele ei, care sînt și ale noastre. Iată de ce trebuie s-o cultivăm.

A o cultiva înseamnă numai cîteva lucruri simple. Întîi, a o cunoaște foarte bine. A ști cît mai multe despre ea. A învăța cît mai multe cuvinte cu înțelesul lor adevărat, a pătrunde cu mintea în acest înțeles, a vedea cînd și unde e el mai potrivit, a gîndi asupra lui.

În al doilea rînd, a-i cunoaște foarte bine graiurile și a le prețui, căci sînt părți ale limbii noastre, și unitatea ei nu împiedică varietatea.

În al treilea rînd, a ști cînd și unde avem dreptul să vorbim popular, cînd și unde avem datoria să vorbim și să scriem literar și, lucrul cel mai greu dintre toate, cînd și unde putem încerca să scriem ca prozatorii și poeții. Dar dacă nu reușim să prelucrăm artistic, prin noi înșine, limba lor și a poporului, mai bine e să vorbim și să scriem corect și limpede. Mai bine e să vorbim și să scriem ca să fim înțeleși, să spunem sau să așternem pe hîrtie gîndurile noastre în așa fel încît să le înțeleagă oricine. Nu e atît de simplu cum pare, dar

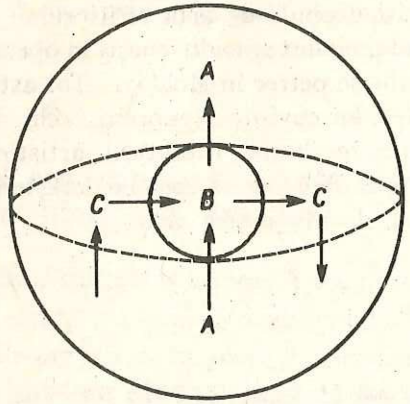
acesta este cel mai frumos omagiu pe care-l putem aduce limbii naționale, iar el stă în puterea fiecăruia dintre noi. Nu toată lumea ajunge să fie poet sau prozator, dar, cu atenție și grijă, oricine ajunge să spună și să scrie clar ce are de spus.

Desigur, a cultiva limba națională înseamnă și a face artă prin ea. Aceasta cere multă muncă, multe cunoștințe, multă lectură, multă zăbavă la un cuvînt, la o expresie, la o propoziție sau la o frază care ne impresionează prin echilibrul ei, prin noutatea imaginii, prin profunda cunoaștere a limbii.

A cultiva limba națională înseamnă, așadar, a o cunoaște bine, a o folosi cuviincios, a o respecta și a o iubi.

Limba română ca limbă națională

A = Limba populară și graiurile ei
B = Limba literară
C = Limba literaturii artistice

LITERATURA POPULARĂ

Poporul nostru, înzestrat cu darul muncii creatoare, și-a alcătuit, din timpuri foarte vechi, o cultură proprie: mai întîi o limbă clară și muzicală, vorbită în pilde, în snoave și în povești de toată frumusețea, o limbă bogată în expresii sugestive, zicători și proverbe înțelepte; o muzică, un dans și o poezie orală, toate originale, în care pulsează o delicată iubire de viață; un desen, o pictură și o sculptură ce ilustrează marea lui putere de a contempla natura și viața; împletituri, cusături și țesături al căror colorit exprimă înclinația spre varietate și armonie; un port în care strălucește gustul pentru formele și modelele elegante și, în sfîrșit, o morală sinceră și sănătoasă, cu norme și obiceiuri statornice, care i-a păstrat neîntinată — de-a lungul veacurilor — puritatea sufletului, asigurînd temelii solide existenței sale milenare. Toate acestea la un loc, oglindind evoluția concepției despre lume a poporului, alcătuiesc expresia specificului nostru național în creația populară.

Cultura noastră populară, în ansamblul ei, este o exprimare viguroasă a gustului pentru creație, pentru construcție materială și spirituală, ca trăsătură fundamentală a spiritului românesc. Înclinația spre creație și spre frumos s-a manifestat din cele mai vechi timpuri în prelucrarea firului de lînă, de in și de cînepă, în țesături, cusături și broderii, care dau portului popular românesc mare varietate, eleganță și rafinament; s-a manifestat în prelucrarea artistică a lemnului, a pietrei și a metalului, în construcția fortificațiilor și a sistemelor de apărare a cetăților și mănăstirilor, în arhitectură, a cărei strălucită expresie o constituie stilul brîncovenesc. Tot ce s-a creat de-a lungul istoriei dovedește că poporul nostru a fost înzestrat nu numai cu un remarcabil eroism ostășesc, ci și cu o deosebită înclinație spre creație artistică și construcție, cu un eroism al muncii.

Cultura populară spirituală este un fenomen complex, care cunoaște o mare varietate de manifestări specifice în muzică, dans, plastică și literatură. În înțeles mai larg, folclorul cuprinde creația populară literară, muzicală, coregrafică și dramatică.

Obiectul studiului nostru îl constituie numai *folclorul literar*, adică acea formă de cultură populară al cărei mesaj se transmite cu ajutorul cuvîntului. („Tăt cu vorbe și cuvinte / Ne-aducem mereu aminte, / C-așa-i legea din bătrîni, / Din bătrîni, din oameni buni,/ Și nu-i om pe-acest pămînt / Să ne scoată din cuvînt...")

De-a lungul timpului, creația folclorică orală s-a concretizat în numeroase forme de manifestare. Unele dintre ele își mai păstrează și în zilele noastre caracterul sincretic pe care îl aveau în fazele primare de dezvoltare, cînd, artele nefiind încă diferențiate, textul vorbit era însoțit de muzică și dans.

Creația folclorică românească, lirică și epică, în versuri sau în proză, cunoaște numeroase specii, caracteristice: *colinde, legende, balade, orații, doine, strigături, ghicitori, bocete, descîntece, basme, povestiri, snoave, anecdote; proverbe* etc.

Doina sau *cîntecul* este specia de bază a liricii noastre populare. Ea abordează o tematică complexă și variată, exprimînd, printr-o mare bogăție metaforică, reacția sufletului omenesc mișcat de sentimentul iubirii, de bucurie, mulțumire, încîntare, dor, tristețe, revoltă, ură, înstrăinare etc. De aici și marea diversitate a doinelor: doină de dragoste, de dor, de jale, de înstrăinare, de cătănie, de haiducie, de leagăn etc. În general, doinele se cîntă pe melodii specifice, bogat ornamentate, ilustrînd prin aceasta caracterul sincretic primitiv al folclorului.

Prima atestare a cuvîntului *doină* o întîlnim în Descriptio Moldaviae a lui D. Cantemir.

Legenda este o specie a genului epic. Printr-un amestec specific de adevăr și imaginație, ea narează în versuri sau în proză întîmplări deosebite, evenimente istorice, credințe vechi legate de apariția unor plante, animale, fenomene ale naturii etc. Legendele sînt adesea purtătoare ale unor idealuri umanitare sau ale unor înțelesuri profunde pe care oamenii le-au atribuit evenimentelor prin care au trecut, credințelor și obiceiurilor tradiționale. Legenda a fost multă vreme o formă de conservare a ecourilor istoriei în conștiința oamenilor.

Balada sau *cîntecul bătrînesc* este o specie a poeziei epice prin care se povestesc întîmplări din trecut, cu personaje puține și acțiune scurtă. După tematică, baladele noastre populare sînt pastorale *(Miorița)*, haiducești *(Toma Alimoș)*, istorice *(Novac și corbul)*. Cu un conținut ușor modificat, termenul de baladă este folosit și în literatura cultă. Primul l-a folosit Alecsandri, apoi Coșbuc, Topîrceanu, Iosif ș.a.

Basmul — creație artistică veche — este specia de bază a epicii noastre populare. Este o narațiune, în general în proză, cu procedee și mijloace artistice specifice: întîmplările au caracter fantastic, personajele care participă la ele sînt imaginare, de regulă întruchiparea unor forțe supranaturale, a unor precepte sau idealuri colective. Sub aspectul fantastic al întîmplărilor și al personajelor se ascunde însă modul specific popular de reflectare a realității, de exprimare a năzuințelor spre adevăr și dreptate, se ascund trăsăturile morale tipice ale oamenilor buni și ale celor răi.

Poezia obiceiurilor. În împrejurările deosebite ale vieții și ale muncii omului s-au format, din cele mai vechi timpuri, anumite datini și obiceiuri. Multe dintre acestea, dobîndind o lungă tradiție, sînt respectate ca niște adevărate sărbători populare, antrenînd întreaga colectivitate. Astfel, obiceiurile Anului Nou au produs o bogată și variată poezie, cunoscută sub numele de *colinde, urături, teatru popular*, în care elementele mistice se îmbină cu elemente de baladă, de legende astrale, de pantomimă etc. Obiceiurile legate de muncile primăverii, verii și toamnei, de momentele importante ale vieții omului (naștere, căsătorie, moarte) — ritualuri străvechi — îmbogățesc și colorează, prin conținutul lor, existența socială.

Operele folclorice au cîteva trăsături specifice comune. În primul rînd, ele sînt *anonime*, adică nu au un autor cunoscut.

Apărute spontan și circulînd pe cale orală, operele folclorice, deși inițial sînt poate produsul imaginației unui singur om, *devin cu timpul* o *creație colectivă,* ele fiind transformate și cizelate prin contribuția a numeroși indivizi talentați, aflați, uneori, la distanțe mari și neștiind nimic unul de celălalt.

Orice creație folclorică poate fi întîlnită în numeroase variante, care reprezintă transformări și adaptări la gusturi și necesități artistice diferite. Spre exemplu, sînt cunoscute pînă în prezent peste 160 de variante din balada *Meșterului Manole* și aproximativ 900 din *Miorița.*

Folclorul se dezvoltă nu prin însumarea creațiilor, ci prin transformarea și selecția lor continuă. Creațiile folclorice care au ajuns pînă la noi reprezintă o foarte mică parte din cele ce au circulat de-a lungul istoriei.

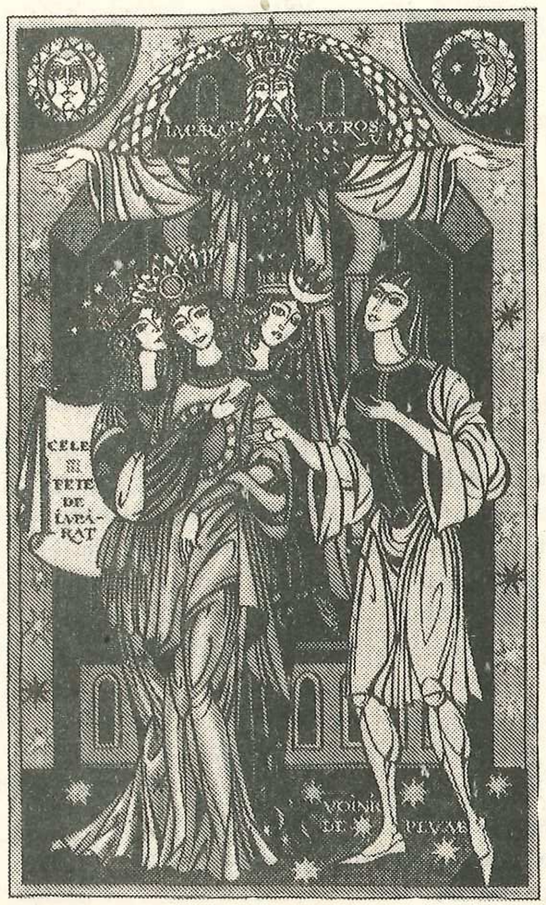
Deși, prin esența sa, folclorul este o creație artistică spontană, supusă unor transformări și adaptări continue la necesitățile mereu noi ale vieții spirituale, orice colectivitate umană își creează, cu timpul, din aceste forme de manifestare artistică o tradiție. Această tradiție folclorică are la bază teme și motive strîns legate de experiența de viață a poporului respectiv, un fond de idei și convingeri specifice, o sumă de imagini artistice și de simboluri particulare, anumite forme și modele structurale și, în sfîrșit, un stil propriu.

Prin ceea ce au specific și esențial, operele folclorice sînt o cristalizare a experienței de viață în răspunsuri artistice, pe care inteligența și sensibilitatea omului simplu le-au dat, de-a lungul timpului, problemelor fundamentale ale existenței. Aceste răspunsuri s-au concretizat în teme și motive ca: bucuria de a trăi și de a-și împlini dorințele, neliniștea pe care o aduc iubirea, solidaritatea și devotamentul în prietenie, tristețea provocată de sentimentul îmbătrînirii sau al morții, nesupunerea la rău și la împilare, revolta împotriva nedreptății, credința în triumful binelui, pasiunea pentru creație, pentru muncă, sentimentul dureros al înstrăinării de țară și de cei dragi etc.

Datorită schimbării condițiilor de viață și evoluției însușirilor sufletești ale omului, aceleași teme și motive folclorice capătă întruchipări poetice diferite de la o epocă istorică la alta.

Spre exemplu, tema muncii în folclorul nostru nou are un caracter profund optimist. Dar, cu toate schimbările ce se produc în mentalitatea cu care sînt abordate unele teme și motive, în mesajul umanist al folclorului există anumite trăsături esențiale perene, care stau la baza întregii creații populare.

Cea mai pregnantă dintre aceste constante este caracterul lui profund național și unitar. Unitatea de limbă, de tradiții morale, obiceiuri, credințe, de aspirații și idealuri social-politice se observă și în răspîndirea pe întreg teritoriul țării a tuturor temelor și operelor folclorice mai importante. Aceleași colinde, descîntece, superstiții, bocete, orații, doine, balade, legende și basme pot fi întîlnite în

Ilustrație, de Val Munteanu, la volumul *Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte.*

variante ce nu diferă prea mult de la o provincie a țării la alta. Se vede de aici că ideea unității spirituale și a continuității noastre pe aceste meleaguri este o veche și durabilă concluzie a gîndirii populare, a reflectării caracterului specific al existenței noastre social-istorice și spirituale în conștiința colectivă a maselor.

Ne explicăm astfel de ce românii nu cedau în fața dușmanilor nici cînd erau cotropiți. Ei mai aveau ceva de apărat — cultura, idealurile, speranța, unitatea vieții lor spirituale, exprimată cu atîta vigoare în creațiile folclorice.

O altă constantă a conținutului creației folclorice românești este sentimentul legăturii stabile a omului cu locul în care s-a născut. De aici izvorăște și dragostea pentru natură și pentru tot ce ține de ea: munții și dealurile, văile și cîmpiile, apele și pădurile țării, holdele de grîu și livezile de pomi fructiferi, miresmele florilor și cîntecele păsărilor etc.

Din același sentiment al legăturii tainice a omului cu locul în care s-a născut și în care au trăit, s-au bucurat și au suferit părinții, moșii și strămoșii lui, izvorăște și respectul pentru neam și pentru istorie, pentru faptele de vitejie ale eroilor.

Exprimînd acest sentiment deosebit de puternic, baladele și legendele noastre populare umpleau repede întreaga țară cu ecourile faptelor de vitejie, făcînd să vibreze timpurile de știri emoționante sau dramatice:

Auzit-ați de-un oltean,
De-un oltean, de-un craiovean
Ce nu-i pasă de sultan?

Auzit-ați de-un viteaz
Care vecinic șede treaz
Cît e țara la necaz?

Auzit-ați de-un Mihai
Ce sărea pe șepte cai
De striga Stambulul vai?

El e domnul cel vestit
Care-n lume au venit
Pe luptat și biruit.

În basmele românești orizonturile sînt larg deschise: călătoriile se fac peste nouă mări și nouă țări; omul pleacă în străini și se întoarce la ai săi cu o concluzie invariabilă — „Român în țară străină / Duce dorul și suspină". Privită din acest punct de vedere, creația folclorică ne apare ca un gest multimilenar de armonizare a existenței omului cu pămîntul țării și cu legile lui specifice.

Creația folclorică românească a fost din cele mai vechi timpuri o armă de luptă împotriva nedreptăților de tot felul, a asupririlor sociale și naționale cu care s-a confruntat poporul nostru de-a lungul existenței sale milenare. Nota aceasta de protest străbate deopotrivă lirica și epica populară, de la doină pînă la basm. Ea este, poate, una din cele mai importante trăsături ale folclorului nostru.

După concepția populară, omul cît trăiește are datoria să facă dreptate, să lupte împotriva răului. Apariția eroului în literatura populară marchează epoca în care societatea a devenit conștientă de valoarea individului, de rolul pe care acesta îl poate juca. Literatura noastră populară este bogată în eroi, nu în zei, ca a altor popoare. Pintea-Voinicul sau Viteazul-Vitejilor, Baba-Novac, profilînd imaginea demnității ce nu se umilește, Ursan, care înfrînge prin cinste pe asupritorii nedrepți, Toma Alimoș și atîția alții nu puteau să lipsească din panteonul figurilor legendare ale literaturii noastre populare.

O notă distinctă capătă în creația populară expresia sentimentului iubirii. Lirica românească de dragoste se caracterizează prin intensitate, puritate, gingășie, gust pentru frumos:

Dragele iubirile
Cîntă ca păsările
În toate colțurile,
Și pe lunci și pe cîmpii,
Și prin livezi și prin vii,
Și prin munții cei pustii.
Ce-mi tot zici că lumea-i mare
Și că-n lume-s fete multe
Care-ar vrea să mă asculte
Și să facă tot ce vreu
Ca s-aline dorul meu!
Că din sută și din mie
Numai una-mi place mie.
....

Folclorul românesc a acumulat de-a lungul timpului o mare bogăţie de teme şi imagini, *şi-a format şi a menţinut în permanenţă un nivel de exprimare artistică strălucitoare.*

Aşa cum reiese din toate trăsăturile fundamentale menţionate mai sus, sensul existenţei omului în folclorul nostru nu este ambiguu, neclar. Oamenii nu se zbat în incertitudine. Lupta lor neîncetată este determinată de dorinţa de a face să se respecte sensul pozitiv, uman, al existenţei lor.

Într-o formulare mai generalizatoare, putem spune că folclorul nostru literar este expresia dragostei pentru om, a iubirii de viaţă şi de ţară, un reflex artistic spontan al acestor două sentimente care s-au împletit atît de strîns de-a lungul istoriei poporului român.

Limbajul folcloric, deşi spontan, este deosebit de bogat în imagini artistice şi în figuri de stil (comparaţii, metafore şi simboluri), care îi conferă o valoare stilistică remarcabilă. Prin aceste elemente specifice, stilul folcloric, depăşeşte mult capacitatea vorbirii obişnuite de exprimare a gîndurilor şi sentimentelor, oferind autorilor de literatură cultă un adevărat model de comunicare artistică, perfecţionat şi viguros. Aşa se explică faptul că toţi marii noştri scriitori au găsit un izvor nesecat de inspiraţie nu numai în aria motivelor şi a temelor culturii populare, ci şi în expresia stilistică a folclorului literar. În creaţiile folclorice literare aflăm prima folosire a limbii române ca instrument de cultură. Sfera de utilizare folclorică a limbii noastre fiind foarte largă, iar exerciţiul creaţiei populare fiind vechi şi efectuîndu-se destul de intens, limba română are o consacrare culturală şi literar-artistică de o îndelungată tradiţie.

DOINA[1]

Doină, doină, cîntic dulce!
Cînd te-aud nu m-aş mai duce.
Doină, doină, viers cu foc!
Cînd răsuni eu stau în loc.
Bate vînt de primăvară,
Eu cînt doina pe afară,
De mă-ngîn cu florile
Şi privighitorile.
Vine iarna viscoloasă,
Eu cînt doina-nchis în casă,
De-mi mai mîngîi zilele,
Zilele şi nopţile.
Frunza-n codru cît învie,
Doina cînt de voinicie.
Cade frunza gios în vale,
Eu cînt doina cea de jale.
Doina zic, doina suspin,
Tot cu doina mă mai ţin.
Doina cînt, doina şoptesc,
Tot cu doina vieţuiesc.

[1] Versurile din acest capitol sînt reproduse după V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

STEJARUL ŞI CORNUL

— Frate, frate de stejar!
Lasă-mă să tai un par
Să-mi fac osie la car.
— Frăţioare românaş,
Voios parul da-ţi-l-aş
Dac-ai face tu din el
Buzdugan de voinicel,
Ghioagă mare nestrungită,
Cu piroane ţintuită
Şi cu dînsa de-ai lupta
Să aperi moşia ta.
— Cornule, ce nu te-ndoi,
De-o creangă să te despoi,
Să-mi fac prăjină de boi?
— Frăţioare românaş!
Creanga lungă da-ţi-o-aş
Ca s-o faci arc de război
S-alungi leşii de la noi.[1]
Lasă boii, frăţioare,
Şi te dă la vînătoare,
Că nu-i timp de plugărie,
Şi e timp de vitejie.
— Codri, codri, mă giur eu
Să ucid cu braţul meu
De tot cornul un duşman,
De stejar un căpitan.

DOINA VOINICEASCĂ[2]

Bată-l crucea om bogat,
Om bogat şi făr' de sfat!
Toată vara l-am rugat
Să-mi dea bani pe adunat,
Măcar două, trei parale
Să-mi cumpăr la copii sare,
C-am făcut o turtă-n vatră
Ş-am făcut-o nesărată.
Dacă văzui si văzui
Îmi luai coasa din cui
Şi mi-o pusei pe spinare
Şi plecai la Lunca Mare.
Trăsei două, trei pîrloage,
Foamea la pămînt mă trage!
Dacă văzui şi văzui,
Două, trei cruci îmi făcui;
Luai coasa de picior
Şi-n văzduh îi detei zbor,
Ş-o izbii de-un păducel,
Sări coasa din căţel.
Iaca stăpînul călare
Că-mi aduce demîncare,
Mălai negru zguruit
Şi uscat şi mucezit.
N-apucai să-mbuc o dată,
Ciocoiul îşi face plată
Şi mă ia la schingiuit
Că nimic nu i-am cosit.
Eu o palmă îi detei
Şi toţi dinţii că-i scosei.
Dacă văzui şi văzui
Şoim de codru mă făcui
Şi de cînd m-am haiducit
Drag îmi e drumul cotit
Cînd văd tabere viind
Şi ciocoii-nălbăstrind.
Mă fac broască la pămînt,
Îmi aşez durda spre vînt
Şi mi-i iau la căutare
De la cap pîn'la picioare,
Şi chitesc şi socotesc
Pe unde să mi-i lovesc?

[1] Versul acesta lasă să se înţeleagă că poezia a fost alcătuită pe timpul expediţiei (1686) lui Ioan Sobieski.

[2] Este cunoscută ca doina lui Ion Petreanul sau Petrariul, care a haiducit pe vremea lui Mihail Sturdza şi care, după ce a fost prins prima oară, a fost scăpat din ştreang de mitropolitul Veniamin, în speranţa că se va pocăi. Dar într-o primăvară frumoasă evadă din curtea mitropoliei şi fu prins a doua oară haiducind. A fost spînzurat în cîmpia Frumoasa, de Gavril Buzat, un ţigan din ceata sa, care s-a făcut călău pentru a-şi salva viaţa.

La retezul părului
Pe din dosul fesului
Unde-i cald ciocoiului.
Eu chitesc, durda pocneşte,
Ciocoiul se vîrcoleşte
Şi de zile se sfîrşeşte.
Las'să moară ca un cîne
Că i-am zis ades: stăpîne!
Nu-ţi tot bate gioc de mine
C-a veni vara ca mîine
De te-oi prinde-n Lunca Mare
Să-ţi fac divan pe spinare
Şi să te calc în picioare
Ca pe-un şarpe otrăvit,
Ca pe-un duşman ne-mblînzit.

NANI-NANI

(Cîntice de leagăn)

A

Nani-nani, copilaş,
Dragul mamei feciora$!
Că mama te-a legăna
Şi mama te-a căuta
Ca pe-o floare drăgălaşă,
Ca pe-un îngerel în faşă.
Nani-nani, cu mama,
Că mama te-a descînta
Să te faci un viteaz mare
Ca domnul Ştefan cel Mare.
Să fii verde la război,
Să scapi ţara de nevoi!
Nani-nani, puiul meu,
Ferici-te-ar Dumnezeu!
Să fii oacheş şi frumos
Ca un soare luminos.
Fetele să te-ndrăgească,
Flori în calea ta să crească!

B

Nani-nani, copiliţă,
Draga mamei garofiţă,
Că mama te-a legăna
Şi pe faţă te-a spăla
Cu apă de la izvoare
Ca să fii ruptă din soare.
Nani-nani, drăguliţă,
Creşte-ai ca o garofiţă.
Să fii naltă, trestioară,
Albă ca o lăcrimioară,
Blîndă ca o turturea
Şi frumoasă ca o stea!

DORUL DE ŢARĂ

Plînge-mă, mamă, cu dor
Că ţi-am fost voinic fecior,
Şi de grijă ţi-am purtat,
Ogorul ţi l-am lucrat.
Iar de cînd m-am cătănit
Viaţa mi s-a otrăvit.
Că tînjesc în ţări străine
Şi tot plîng gîndind la tine.
Mult mi-e dor, mămucă, dor
De cel codru frăţior
Şi de stîna cea de oi
Şi de cîntic de cimpoi!
Mult mi-e dor, mămuca mea,
De cea mîndră viorea
Care mă iubeam cu ea!
Mult mi-e dorul ne-mpăcat
Şi mă-ndeamnă la păcat,
Să mă las de cătănie
Şi să fug la ciobănie
Ori ce-a fi cu mine, fie![1]

---

[1] În legătură cu această doină de înstrăinare, Vasile Alecsandri, culegătorul ei, nota: „Simţul de naţionalitate şi iubirea de patrie sînt aşa de adînc întipărite în inimile românului, că pentru el străinătatea e neagră, fără lumină. Soarele nu-l încălzeşte pe pămînt străin!

Românii sînt supuşi tristei boale a nostalgiei cînd se află disţeraţi. De aceea în armata austriacă, unde erau mulţi feciori din Ardeal şi din Bucovina, legea de pedeapsă în contra fugirei din oaste era mult mai puţin aspră pentru români".

BĂRBATUL CEL HARNIC

A fost odată un flăcău, singur la părinţi. Tot satul îl iubea pentru vrednicia şi isteţia lui. Cînd îşi punea în gînd să facă vreo treabă se făcea luntre şi punte şi trebuia să izbutească.

Viindu-i şi lui vremea să se însoare, mumă-sa îl duse la o fată pe care i-o colăcise o peţitoare. Cum o văzu îi plăcu, şi hotărîră şi nunta.

Toţi oamenii şi femeile care cunoştea vrednicia flăcăului se grăbiră a veni să spuie, mume-sei şi lui, că fata pe care voieşte a o lua de soţie este o leneşă de tînjeşte pămîntul sub ea. Flăcăul, în loc să se tragă înapoi, el se înfipse şi mai mult, şi nunta se făcu.

De a doua zi chiar de nuntă, flăcăul aduse cele trebuincioase casei şi plecă la lucru. Mumă-sa, ca totdauna, scutură, deretică, mătură, găti, şi la prînz aşteptă cu masa pusă.

— Cine a lucrat azi, mamă? zise el cum veni.

— Noi amîndoi, mamă, răspunse ea.

— Amîndoi să mîncăm, zise el; şi aşa şi făcură, fără să se mai uite împregiur, ca cum n-ar mai fi fost nimenea în casă.

Femeia lui, care rămase toată ziua ghemuită în colţul patului, văzu şi tăcu. Seara făcu asemenea. Femeia se culcă cu maţele chiorăind, nădăjduind că a doua zi va fi mai fericită şi că-şi va scoate din capete.

A doua zi se petrecu ca şi ziua trecută.

A treia zi însă, pînă să vie junele din piaţă, femeia începu a strînge aşternutul, după cum făcuse soacră-sa ieri, şi o întrebă:

— Aceasta ce fac eu, maică, lucru este?

— Lucru, maică, lucru, răspunse bătrîna.

— Vezi, maică, asta nu m-au învăţat acasă.

După ce plecă la lucru junele, mumă-sa se apucă să facă treaba, ca în toate zilele. Din partea sa, juna soţie se dete jos din pat, încinse şi ea un şorţ, şi începu pe lîngă bătrînă a tăia ceapă, a spăla carnea, apoi a mătura; şi de cîte ori făcea cîte ceva, tot întreba:

— Dar asta treabă este, maică dragă?

— Treabă, măiculiţă, treabă, îi răspundea bătrîna.

— Vezi, maică, mama pe mine nu mă lăsa să fac nimic din toate astea, fiindcă, zicea ea, că mă ostenesc, că mi se strică mîinile, dar nu văz să fie aşa greu.

— Nu e greu de făcut, maică, numai uite, să ţii regula cea mai aspră în tot ce vei face. Spre esemplu: ai luat tigaia, tingirea şi ai gătit, îndată să le speli, împreună cu vasele ce vor rămînea de la masă murdare şi să le pui la locul lor, aşijderea să pui să facă şi slujnica cînd vei avea; rufele să le ţii la bună rînduială: să le dai spre purtare pe rînd. Aşa cu ciorapii, şi cu toate albiturile. Curăţenia şi o regulă bună te va face să aibi totdauna puţin de lucru. Fiecare lucru să-şi aibă locul său; de cum ai umblat cu el şi ai isprăvit treaba, pune-l la loc, spălat şi curat. Hainele, de cum ai venit de undeva, scutură-le şi le pune la locul lor. Niciodată să nu zici: lasă că treaba asta o fac mîine. Astfel făcînd, vei avea toate lucrurile curate şi cînd vei avea trebuinţă de ceva, n-o să-l mai cauţi, ci ai să te duci de-a dreptul să-l iei de la locul lui, şi a să vezi că are să-ţi rămîie timp să şi lucrezi, să te şi plimbi, şi cu toate astea toate trebile d-tale au să fie regulate.

La prînz, cînd a venit tînărul, mumă-sa i-a apucat înainte şi i-a zis:

— Fiul meu, azi toţi am lucrat.

— Toţi să mîncăm, mamă, zise el vesel.

Femeia, care văzuse că cine nu lucrează în casă la ei nu mănîncă, puse bunăvoință, ascultă pe soacră-sa și în puțin avu o mare bucurie cînd vecinele se mira de fericita ei schimbare și de aplecarea ce avea pentru orice se numea regulă. Ea din parte-i mulțumea soacrei sale care a scăpat-o de atîta rușine ce suferea.

Cînd se da în vorbă cu soacră-sa despre ale casei, îi mai spunea că: „mumă-sa, cînd se ducea undeva, încuia ușa și o lăsa să șază pe la vecini pînă venea ea, numai să nu facă nimic, să nu deretice ca să nu se bolnăvească, fiindcă ea a fost crescută numai în bumbac", și spuse fără sfială că iubea mai mult pe soacră-sa decît pe mă-sa care o făcuse să poarte ponosul satului.

Își iubi bărbatul, din toată inima, care îi răsplăti cu aceeași iubire; ea ajunse să fie arătată cu degetul în sat; și toți lăuda pe bărbat pentru că știuse să întoarcă lucrurile înspre bine și îl fericea că dăduse peste pămînt bun.

(Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Editura pentru Literatură, București, 1968)

ZÎNA-ZÎNELOR

(Fragment)

A fost odată ca niciodată etc.

A fost odată un împărat mare și puternic, și el avea trei feciori. Făcîndu-se mari, împăratul se gîndi fel și chipuri cum să facă să-și însoare copiii ca să fie fericiți. Într-o noapte, nu știu ce visă împăratul, că a doua zi, de mînecate, își chemă copiii și se urcă cu dînșii în pălimarul unui turn ce avea în grădină. Porunci să-și ia fiecare arcul și cîte o săgeată.

— Trageți, copii, cu arcul, le zise împăratul, și unde va cădea săgeata fiecăruia, acolo îi va fi norocul.

Copiii se supuseră fără a cîrti cîtuși de puțin, căci ei erau încredințați că tatăl lor știa ce spune. Traseră deci și săgeata celui mai mare din fii se înfipse în casa unui împărat vecin; a celui de al doilea se înfipse în casa unui boier mare d-ai împăratului; iară săgeata celui mai mic se urcă în naltul cerului. Li se strîmbaseră gîturile uitîndu-se după dînsa, și p-aci, p-aci, era să o piarză din ochi. Cînd, o văzură coborîndu-se și se înfipse într-un copac nalt dintr-o pădure mare.

Se duse fiul cel mare, își luă soție pe fata împăratului vecin, și se întoarse cu dînsa la tatăl său.

Se duse și cel mijlociu și se întoarse și el cu o soțioară mîndră și frumoasă.

Se duse și cel mic. Cutreieră lumea pînă ce ajunse la pădurea cea mare unde se lăsase săgeata lui. Bîjbîi el și orbecăi p-acolo prin bunget, pînă ce dete de copaciul în care se înfipsese și săgeata lui. Acest copaci era nalt și gros și bătrîn, de cînd urzise Dumnezeu pămîntul. Se încovrigă el de dînsul și se urcă pînă ce ajunse de se agăță de o ramură. Și din ramură în ramură, cînd atîrnat cu mîinile, cînd cu picioarele încrucișate și încleștate, ajunse pînă în vîrf. Acolo puse mîna și-și luă săgeata. Se dete jos cu sufletul plin de obidă și de mîhnire, socotind că este sec de noroc, căci, se gîndea el, ca ce era să găsească în acel copaci?

Nu-i fu destul că nu-și aflase acolo pe scrisa lui, nu-i fu destul că făcuse atîta cale în deșert, se mai pomeni, cînd vru să plece de lîngă copaci, că se agață de spinarea lui o bufniță. Îl înhățase, hîț în jos, bufnița să se ducă din spinarea lui, ba. Îl înhățase, drăcoaica, cu ghiarele, ca o gaiță spurcată, și nu-l slăbea nici cît ai da în cremene.

Mai se suci, mai se învîrti să scape de pacoste, și nu fu nici un chip. Dacă văzu și văzu, se hotărî și el a se duce acasă cu saxanaua în spinare și o luă la drum. În cale băgă de seamă că alte șase bufnițe se țineau după dînsul. Merse el, biet, cu alaiul după dînsul, și potrivi astfel ca să ajungă acasă noaptea, spre a nu se face de rîsul dracilor de copii.

Cum intră în cămara unde locuia dînsul în palaturile tătînă-său, cele șase bufnițe se așezară careși pe unde; iar cea d-a șaptea bufniță, care se încleștase de spinarea lui, se așeză în pat.

Mai stătu, bietul flăcău, se mai socoti, se mai gîndi, mai plănui, și în cele din urmă găsi cu cale să le lase în pace, să vază unde are să iasă această întîmplare. Mai cu seamă că acum se cortorosise de saxanaua din spinare.

Și cum era și rupt de osteneală de atîta călătorie și de atîta tevatură ce avu pe drum, adormi, cum puse capul jos, de parcă l-ai fi lovit cu muchea în cap.

A doua zi, ce să-i vază ochii? Lîngă dînsul în pat, o zînă așa de frumoasă, de amuțea și nu știu cine cînd o vedea; iară la capetele patului lor șase roabe, una mai frumoasă decît alta. Mai văzu, într-un colț al cămărei, șapte piei de bufnițe, aruncate una peste alta.

Se miră tată-său, se miră mumă-sa, de așa frumusețe și gingășie, ce nu mai văzuseră de cînd erau ei.

Ziua de nuntă a fratelui celui mai mare viind, se duse și fiul cel mic al împăratului, însă singur, căci nu putea să ia și pe zînă, măcar că era să-i fie logodnică. Cînd, se pomeni cu dînsa că se prinde în horă lîngă dînsul. Nu mai putea de bucurie, cînd o văzu. Se fălea, nene, cît un lucru mare; căci alta ca dînsa nu se găsea în toată împărăția lor și a vecinilor lor. Toți nuntașii rămaseră cu ochii bleojdiți la dînsa. Iar ceilalți fii de împărați și domni cari erau poftiți la nuntă dedeau tîrcoale roabelor ce venise cu zîna, și care de care umbla să se prinză în horă lîngă dînsele. Și astfel se veseliră pînă seara. La masă, zîna se așeză lîngă fiul cel mic al împăratului. Mîncară și se chefuiră pînă la miezul nopții. Apoi se duseră fiecare la ale sale. Fiul cel mic al împăratului se duse în cămara lui. Zîna după dînsul. Se culcară și dormiră ca niște împărați ce erau ei. Cînd se sculă dimineața și văzu pieile de bufniță tot acolo, îl apucă un cutremur de scîrbă, aducîndu-și aminte de cele ce pățise de la dînsele.

Se făcu și nunta fiului de al doilea al împăratului. Fiul cel mic se duse la nuntă iarăși singur, și iară se pomeni cu zîna că vine, și nici una, nici alta, țop! se prinse lîngă dînsul în horă. Creștea inima într-însul de bucurie și de fală, mai cu seamă cînd vedea pe ceilalți fii de împărați și de domni că le lăsa gura apă la toți după o așa bucățică. Ei, vorba ăluia, în pofida căpșunelor, mîncau foile. Își scoteau și ei focul jucînd în horă cu roabele zînei. Seara iară se puseră la masă.

Fiului celui mic al împăratului, ce-i dă lui dracul în gînd, se scoală de la masă, se duce în cămara lui, ia pieile de bufniță și le aruncă în foc, apoi vine și se așează la masă din nou.

Odată se făcu o tulburare între meseni. Și iată de ce. Una din roabe strigă:

— Stăpînă, sîntem în primejdie!

Alta zise:

— Stăpînă, mie îmi miroase a pîrlit! Este prăpădenie de noi.

Iară ea răspunse:

— Tacă-vă gura, tocmai acum la masă v-ați găsit și voi să vorbiți secături?

Nu trecu însă mult și mai zise și a treia:

— Stăpînă! nu e scăpare, sîntem vîndute mișelește.

În aceeași vreme, și dînsa strîmbă nițel din nas. Pasămite îi venise și ei miros de pîrleala pieilor. Și deodată sculîndu-se cu toatele de la masă, se făcură șapte porumbei. Apoi zîna zise fiului celui mic de împărat:

— Ai fost nerecunoscător. Cu bine te-am găsit, cu bine să rămîi. Pînă nu vei izbuti să faci ce n-a făcut om pe lume, să nu dai cu mîna de mine.

Se înălţară deci în slava cerului şi îndată pieriră din ochii lui.

În deşert mai rugară mesenii pe fiul împăratului să şează la masă, în deşert îl îndemnară părinţii şi fraţii să nu-şi mai facă inimă rea, căci el rămăsese cu ochii după porumbei şi nu se mai puse la masă.

A doua zi pînă în zori plecă să-şi găsească logodnica. El simţea bine acum că fără dînsa nu mai putea trăi. Îşi luă ziua bună de la părinţi şi de la fraţi şi o porni în pribegie.

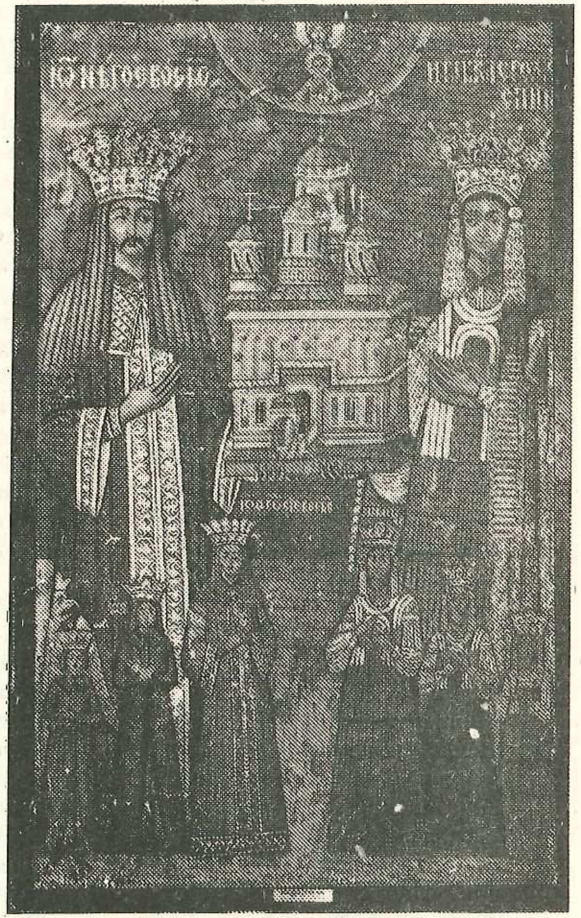
(Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968)

Continuaţi povestirea după cunoştinţele pe care le aveţi despre desfăşurarea acţiunii unui basm şi după propria voastră imaginaţie. Scrieţi aşa cum vorbiţi acasă, pentru a se vedea particularităţile graiului vostru.

MONASTIREA ARGEŞULUI

I

Pe Argeş în gios,
Pe un mal frumos,
Negru-Vodă trece
Cu tovarăşi zece:
Nouă meşteri mari,
Calfe şi zidari
Şi Manoli, zece,
Care-i şi întrece.
Merg cu toţi pe cale
Să aleagă-n vale
Loc de monastire
Şi de pomenire.
Iată, cum mergea
Că-n drum agiungea
Pe-un biet ciobănaş
Din fluier doinaş,
Şi cum îl videa,
Domnul îi zicea:
„Mîndru ciobănaş
Din fluier doinaş!
Pe Argeş în sus
Cu turma te-ai dus,
Pe Argeş în gios
Cu turma ai fost.
Nu cumva-ai văzut
Pe unde-ai trecut
Un zid părăsit
Şi neisprăvit
La loc de grindiş
La verde-aluniş?"
„Ba, doamne-am văzut
Pe unde-am trecut
Un zid părăsit
Şi neisprăvit.
Cinii cum îl văd,
La el se răped

Neagoe Basarab, doamna Despina şi copiii lor. Frescă de la Mănăstirea Curtea de Argeş.

Și latră-n pustiu
Și urlă-a morțiu."
Cît îl auzea
Domnu-nveselea
Și curînd pleca,
Spre zid apuca
Cu nouă zidari,
Nouă meșteri mari
Și Manoli, zece,
Care-i și întrece.
„Iată zidul meu!
Aici aleg eu
Loc de monastire
Și de pomenire.
Deci voi, meșteri mari,
Calfe și zidari,
Curînd vă siliți
Lucrul de-l porniți
Ca să-mi rădicați
Aci să-mi durați
Monastire-naltă
Cum n-a mai fost altă,
Că v-oi da averi,
V-oi face boieri,
Iar de nu, apoi
V-oi zidi pe voi,
V-oi zidi de vii
Chiar în temelii!"

II

Meșterii grăbea,
Sferile-ntindea,
Locul măsura,
Șanțuri largi săpa
Și mereu lucra,
Zidul rădica,
Dar orice lucra,
Noaptea se surpa!
A doua zi iar,
A treia zi iar,
A patra zi iar,
Lucra în zadar!
Domnul se mira
Ș-apoi îi mustra,
Ș-apoi se-ncrunta
Și-i amenința
Să-i puie de vii
Chiar în temelii!
Meșterii cei mari,
Calfe și zidari,
Tremura lucrînd,
Lucra tremurînd
Zi lungă de vară,
Ziua pîn-în seară;
Iar Manoli sta,
Nici că mai lucra,
Ci mi se culca
Și un vis visa,
Apoi se scula
Ș-astfel cuvînta:
„Nouă meșteri mari,
Calfe și zidari!
Știți ce am visat
De cînd m-am culcat?
O șoaptă de sus
Aievea mi-a spus
Că orice-am lucra
Noaptea s-a surpa
Pîn-om hotărî
În zid de-a zidi
Cea-ntăi soțioară,
Cea-ntăi sorioară,
Care s-a ivi
Mîni în zori de zi
Aducînd bucate
La soț ori la frate.
Deci daca vroiți
Ca să isprăviți
Sfînta monastire
Pentru pomenire,
Noi să ne-apucăm
Cu toți să giurăm
Și să ne legăm
Taina s-o păstrăm;
Ș-orice soțioară,
Orice sorioară
Mîni în zori de zi
Întăi s-a ivi,
Pe ea s-o jertfim
În zid s-o zidim!"

III

Iată-n zori de zi
Manea se trezi,
Ș-apoi se sui
Pe gard de nuiele
Și mai sus, pe schele,
Și-n cîmp se uita,
Drumul cerceta.
Cînd, vai! Ce zărea?
Cine că venea?
Soțioara lui,
Floarea cîmpului!
Ea s-apropia
Și îi aducea
Prînz de mîncătură,
Vin de beutură.
Cît el o zărea,
Inima-i sărea,
În genuchi cădea
Și plîngînd zicea:
„Dă, Doamne, pe lume
O ploaie cu spume,
Să facă pîraie,
Să curgă șiroaie,
Apele să crească,
Mîndra să-mi oprească,
S-o oprească-n vale,
S-o-ntoarcă din cale!"
Domnul se-ndura,
Ruga-i asculta,
Norii aduna,
Ceriu-ntuneca.
Și curgea deodată
Ploaie spumegată
Ce face pîraie
Ce îmflă șiroaie.
Dar oricît cădea
Mîndra n-o oprea,
Ci ea tot venea,
Și s-apropia.
Manea mi-o videa,
Inima-i plîngea,
Și iar se-nchina,
Și iar se ruga:
„Suflă, Doamne,-un vînt
Suflă-l pe pămînt,
Brazii să-i despoaie,
Paltini să îndoaie,
Munții să răstoarne,
Mîndra să-mi întoarne,
Să mi-o-ntoarne-n cale,
S-o ducă devale!"
Domnul se-ndura,
Ruga-i asculta
Și sufla un vînt
Un vînt pre pămînt
Paltini că-ndoia,
Brazi că despoia
Munții răsturna
Iară pe Ana
Nici c-o înturna!
Ea mereu venea,
Pe drum șovăia
Și s-apropia
Și amar de ea
Iată c-agiungea!

IV

Meșterii cei mari,
Calfe și zidari,
Mult înveselea
Dacă o videa,
Iar Manea turba,
Mîndra-și săruta,
În brațe-o lua,
Pe schele-o urca,
Pe zid o punea
Și glumind zicea:
„Stăi, mîndruța mea,
Nu te spăria
Că vrem să glumim
Și să te zidim!"
Ana se-ncredea
Și vesel rîdea.
Iar Manea ofta
Și se apuca
Zidul de zidit,
Visul de-mplinit.
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pîn'la gleznișoare,
Pîn'la pulpișoare,
Iar ea, vai de ea!
Nici că mai rîdea,
Ci mereu zicea:
„Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Agiungă-ți de șagă,
Că nu-i bună, dragă.
Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Trupușoru-mi frînge!"
Iar Manea tăcea
Și mereu zidea,
Zidul se suia
Și o cuprindea
Pîn'la gleznișoare,
Pîn'la pulpișoare,
Pîn'la costișoare,
Pîn'la țîțișoare.
Dar ea, vai de ea,
Tot mereu plîngea
Și mereu zicea:
„Manoli, Manoli,
Meștere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Țîțișoara-mi frînge,
Copilașu-mi plînge!"
Manoli turba

Şi mereu lucra,
Zidul se suia
Şi o cuprindea
Pîn'la costişoare,
Pîn'la ţîţişoare,
Pîn'la buzişoare,
Pîn'la ochişori,
Încît, vai de ea!
Nu se mai videa,
Ci se auzea
Din zid că zicea:
„Manoli, Manoli,
Meştere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Viaţa mi-se stinge!"

V

Pe Argeş în gios,
Pe un mal frumos,
Negru-Vodă vine
Ca să se închine
La cea monastire,
Falnică zidire,
Monastire naltă
Cum n-a mai fost altă.
Domnul o privea
Şi se-nveselea
Şi astfel grăia:
„Voi, meşteri zidari,
Zece meşteri mari,
Spuneţi-mi cu drept
Cu mîna la pept
De-aveţi meşterie
Ca să-mi faceţi mie
Altă monastire
Pentru pomenire,
Mult mai luminoasă
Şi mult mai frumoasă?"
Iar cei meşteri mari,
Calfe şi zidari,
Cum sta pe grindiş,
Sus pe coperiş,
Vesel se mîndrea
Ş-apoi răspundea:
„Ca noi, meşteri mari,
Calfe şi zidari,
Alţii nici că sînt
Pe acest pămînt!
Află că noi ştim
Oricînd să zidim
Altă monastire
Pentru pomenire,
Mult mai luminoasă
Şi mult mai frumoasă!"
Domnu-i asculta
Şi pe gînduri sta,
Apoi poroncea
Schelele să strice,
Scări să le rădice,
Iar pe cei zidari,
Zece meşteri mari,
Să mi-i părăsească
Ca să putrezească
Colo pe grindiş
Sus pe coperiş.
Meşterii gîndea
Şi ei îşi făcea
Aripi zburătoare
De şindrili uşoare.
Apoi le-ntindea
Şi-n văzduh sărea,
Dar pe loc cădea,
Şi unde pica
Trupu-şi despica.
Iar bietul Manoli,
Meşterul Manoli,
Cînd se încerca
De-a se arunca,
Iată c-auzea
Din zid că ieşea
Un glas năduşit,
Un glas mult iubit
Care greu gemea
Şi mereu zicea:
„Manoli, Manoli,
Meştere Manoli!
Zidul rău mă strînge,
Ţîţişoara-mi frînge,
Copilaşu-mi plînge,
Viaţa mi se stinge!"
Cum o auzea,
Manea se perdea,
Ochii-i se-nvelea,
Lumea se-ntorcea,
Norii se-nvîrtea,
Şi de pe grindiş,
De pe coperiş,
Mort bietul cădea!
Iar unde cădea,
Ce se mai făcea?
O fîntînă lină,
Cu apă puţină,
Cu apă sărată
Cu lacrimi udată!

(V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965)

Tema baladei Meşterului Manole se bazează pe o legendă foarte veche, răspîndită la numeroase popoare şi în special la cele din Balcani. Potrivit legendei, o construcţie nu poate fi durabilă decît dacă este zidită la temelia ei o vietate. Iniţial erau sacrificate fiinţe omeneşti, s-a trecut apoi la zidirea umbrei lor sau a unor animale. Pînă nu se împlineşte acest ritual, tot ce se zideşte ziua se dărîmă noaptea. Zidarii sînt avertizaţi în vis că nu vor avea spor la lucru decît dacă respectă obiceiul.

De la acest motiv mitologic iraţional, se trece însă, prin evoluţia culturii populare, la un motiv din sfera experienţei istorice raţionale, care ne învaţă că este de neînchipuit să poţi construi ceva durabil fără eforturi, fără sacrificii. În variantele cunoscute la noi, vechea superstiţie este diluată, credinţa magică despre însufleţirea construcţiei printr-un sacrificiu uman trecînd pe planul al doilea. În primul plan al baladei se situează încrederea în misiunea artistului, setea de creaţie a meşterilor şi a domnitorului, ambiţia de a construi un edificiu cum n-a mai fost altul. Prin aceasta, pe străvechiul mit primitiv al jertfei zidirii — imagine a fanteziei naive —, se altoieşte un mit cu un mesaj nou — mitul elanului creator, care însufleţeşte orice activitate artistică, dorinţa omului de a înfrumuseţa lumea, chiar cu preţul jertfei sale.

Noul mit estetic — ce se constituie ca un răspuns raţional la una din problemele fundamentale ale existenţei omului — ne atrage însă atenţia nu atît asupra strădaniei creatoare, cît asupra suferinţei umane încorporate în opera de artă. Cel mai valoros dintre constructori trăieşte nu numai drama zidirii soţiei, ci şi pe aceea a indiferenţei domnitorului faţă de propria sa persoană. Evenimentele epice explică de ce mitului estetic, în strînsă dependenţă de subiectul baladei, i se adaugă şi motivul conflictului dintre artist şi domnitor. Privită în semnificaţia ei cea mai profundă, balada Meşterului Manole este expresia artistică populară cea mai izbutită a laudei spiritului creator, hărniciei oamenilor acestor meleaguri, înzestraţi cu toate talentele şi cu o nestinsă dragoste de frumos. Imaginea artistică pe care ne-o oferă balada Meşterului Manole este un mod de a exprima concepţia populară că viaţa nu-şi dobîndeşte un sens decît prin faptele şi sîrguinţa oamenilor. Este o concluzie nu numai a sensibilităţii şi a intuiţiei artistice, ci şi a experienţei şi a inteligenţei omeneşti.

Valoarea deosebită a baladei Meşterului Manole rezidă însă în drama artistului care, pentru a-şi înfăptui opera, îşi sacrifică fiinţa cea mai apropiată şi mai iubită. Versurile în care sînt invocate forţele naturii, pentru a o întoarce din cale, şi dîrzenia cu care Ana învinge împotrivirea lor, împletind iubirea curată cu devotamentul neţărmurit, sînt, în toată simplitatea lor, o culme a lirismului popular. Alăturate acestora, versurile: „Soţioara lui,/Floarea cîmpului" alcătuiesc un tablou impresionant al sensibilităţii şi graţiei feminine. Iar despărţirea meşterului de soţia sa, într-o altă variantă decît cea reprodusă în manual, este exprimată în versuri de o duioşie rar întîlnită: „Manole, Manole, /Soţiorul meu,/ Dulcişorul meu, / Zidul rău mă strînge,/

Trupușoru-mi frînge, / Inimioara-mi plînge./ Manole-auzea / Și se zbucium̦a, / Din adînc ofta,/ Cu grai stins grăia: / Taci, mîndruța mea, / Că Dumnezeu vrea / La el să te ia / Ca noi să gătim / Și să isprăvim / Ciastă mănăstire, / Loc de pomenire, / Frumoasă și naltă / Cum n-a mai fost altă, / Frumoasă ca tine / Cînd ești lîngă mine / Și naltă ca gîndul / Cînd își cîntă cîntul...".

În unele variante mai vechi, balada Meșterului Manole se încheie, ca și *Miorița*, — o altă capodoperă a literaturii noastre populare, — cu acea viziune senină a împăcării sufletești a omului aflat la durere, prin participarea naturii atotputernice la împlinirea destinului uman. Evocarea împletirii intime a existenței omului cu cea a naturii este una dintre cele mai izbutite din nenumăratele imagini artistice ale creației noastre populare. Durerea mamei silite să se despartă de copilul iubit dobîndește o neasemuită strălucire poetică în acest dialog: „—Drajilor, zîdarilor, / Meșterilor marilor, / Io-am gîndit că-i numa șagă / Pîntru cît v-am fost de dragă, / Dar dacă v-ă e-ntr-o doară / Lăsați-m sînuțu-afară / C-am un hiuț mititel / Și cine-o cota de iel? / Pă cap cine mi l-a la? / — Ploița cînd a ploua; / — Pă cap cine mi l-a unje? / — Ia, omătu cînd a ninje; / — Și cine l-a legăna? / — Vîntuțu, cînd a sufla. /Suflă vîntu di pă dealu / Și-l legînă-ncet și raru; / Suflă vîntu di pă șesu / Și-l leagînă-ncet și desu; / Suflă vîntu di pă vale / Și-l leagînă-ncet și tare...".

Mitul elanului creator, alături de mitul iubirii, — întruchipat în balada *Zburătorul*, pe care o veți cunoaște în prelucrarea lui Heliade Rădulescu, — mitul formării poporului român, cristalizat în legenda Troian și Dochia, și mitul fuziunii omului cu natura, din *Miorița*, constituie, după G. Călinescu, cele patru mituri fundamentale ale culturii populare românești. Reflexele lor în literatura noastră cultă sînt numeroase, — unele chiar de dată recentă, — dovedind că literatura populară, prin temele și motivele ei, este un nesecat izvor de inspirație.

Ilustrați prin exemple, din textele reproduse în manual, trăsăturile esențiale ale folclorului românesc:

— legătura strînsă dintre creația artistică populară și viața omului;

— oglindirea evenimentelor importante ale istoriei și iubirea de țară;

— sentimentul relației intime cu natura patriei și al participării acesteia la frămîntările omului;

— caracterul protestatar împotriva nedreptăților sociale;

— iubirea pentru copii ca simbol al dragostei de viață.

LITERATURA ROMÂNĂ VECHE

Începuturile culturii scrise pe teritoriul țării noastre

După cum atestă documentele, paralel cu cultura populară de circulație orală, aspecte ale vieții oamenilor pe teritoriul țării noastre au fost consemnate din cele mai vechi timpuri și în scris. Pentru aceasta, dacii au folosit alfabetul grecesc sau cel latinesc. Pe niște blocuri de piatră, provenind de la o construcție din epoca lui Burebista, scoase la lumină de săpăturile arheologice efectuate pe locul străvechii cetăți dace Sarmisegetuza, au fost identificate rudimente de scriere cu litere grecești. Nu de mult a fost descoperit la Ocnița (jud. Vîlcea) un fragment de inscripție provenind din timpul împăratului roman Augustus (63 î.e.n.—14 e.n.). În vremea acestui împărat, care cucerise Scythia Minor (Dobrogea de azi), a fost exilat la Tomis (azi Constanța) poetul latin Ovidiu. Acesta ne-a lăsat mărturii sigure despre băștinașii locurilor de aci, scriind în limba lor și un poem („Am scris în graiul getic,/Cuvintele barbare le-am pus în vers latin!"). Alte documente istorice atestă folosirea, la curtea regelui Decebal, a limbii latine ca limbă diplomatică. Dar singurul text dacic ce ni s-a păstrat, dinainte de cucerirea Daciei de către romani, este cel al inscripției de la Sarmisegetuza: *Decebalus per Scorilo (Decebal fiul lui Scorilo)*.

După cucerirea Daciei de către romani, limba și scrierea acestora devin treptat instrumente de comunicare colectivă. Mii de inscripții latinești, descoperite pe teritoriul țării noastre, atestă răspîndirea largă a scrisului în perioada romanizării Daciei.

În perioada următoare — cea a migrării popoarelor —, pe teritoriul vechii Dacii, timp de cîteva secole, cultura scrisă a scăzut în intensitate. Cu toate acestea, nu lipsesc nici în această perioadă inscripțiile în latină și greacă, atestînd evenimente importante. Dar documentul cu cea mai mare valoare este răspunsul în limba latină trimis regelui ungar Arpad, la începutul secolului al X-lea, de Menumorut, duce al Biharei (Țara Crișurilor). Textul acestui răspuns, pe care îl aflăm inserat în *Cronica Notarului*

Anonim, este străbătut, de la un capăt la altul, de o atitudine patriotică dîrză[1]. El deschide, în istoria gîndirii politice românești, seria documentelor diplomatice.

Limbile de cultură folosite în evul mediu pe teritoriul românesc

Datorită migrațiunii slavilor, care în evul mediu formează în sudul Dunării primul stat slavo-bulgar, legăturile directe ale Țărilor române cu Imperiul Roman scad. În aceste condiții, limbile latină și greacă vor fi mai puțin utilizate în scris pe teritoriul românesc. Ca limbă oficială, mai întîi a cultului catolic, iar apoi și a cancelariilor voievodale și orășenești, **latina** este reintrodusă în Transilvania în secolul al XI-lea. Ea s-a extins apoi și în Muntenia și Moldova, dar numai ca limbă a relațiilor diplomatice cu țările catolice. Documentele care atestă o asemenea utilizare a latinei sînt numeroase. De exemplu, *Memoriul lui Vlad Țepeș către Matei Corvin* a fost redactat de Radu Grămăticul în latinește. Despot-Vodă înființează, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, *Școala latină de la Cotnari*. Dar cele mai importante opere de cultură în limba latină, din prima jumătate a secolului al XVI-lea, aparțin lui N i c o l a u s O l a h u s (N i c o l a e V a l a h u l sau R o m â n u l), umanist de renume european, care intră în contact cu renumiți cărturari ai timpului. Cea mai valoroasă dintre operele sale este *Hungaria*, care cuprinde, între altele, și o descriere a Țării Românești, Moldovei, Transilvaniei, Țării Someșului, Țării Crișurilor și a Țării Timișului. În această lucrare se formulează ideea originii romane a poporului nostru, precum și ideea unității și a originii latine a limbii române: „Românii se spune că sînt colonii romane. Dovadă de acest lucru e faptul că au multe cuvinte comune cu limba romană. Monede romane se găsesc multe în acest loc și ele constituie un neîndoielnic semn al vechimii stăpînirii romane prin părțile acestea... Moldovenii au aceeași limbă, religie și obiceiuri ca și muntenii... Limba lor și a celorlalți români a fost cîndva romană, ca unii ce sînt colonii de romani."

[1] Iată un fragment în traducere românească:

„Spuneți lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi sîntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sînt necesare, fiindcă e om străin și duce lipsă de multe. Teritoriul însă ce l-a cerut bunei voințe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, cîtă vreme vom fi în viață. Și ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduiește. Noi însă, nici din dragoste, nici de frică nu-i cedăm din pămînt nici cît un deget, deși a spus că are un drept asupra lui. Și vorbele lui nu ne turbură inima, că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Attila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Și chiar dacă acela a răpit prin violență această țară de la strămoșul meu, acuma însă, grație stăpînului meu, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mîinile mele."

Limba greacă a fost folosită în cultura românească din evul mediu mai mult accidental. Spre exemplu, Stavrinos, vistiernicul lui Mihai Viteazul, închis la Bistrița după moartea acestuia, a compus în grecește un avîntat poem intitulat *Poveste preafrumoasă a lui Mihai Viteazul*.

Dacă împrejurările date au fost mai puțin favorabile utilizării în activitatea administrativă și culturală a limbilor latină și greacă, ele au favorizat, în schimb, pătrunderea la noi, prin intermediul organizării bisericești, a unei noi limbi de cultură, **slavona.** Datorită influenței pe care biserica o exercita asupra conducerii administrative, slavona este adoptată în Țările române nu numai ca limbă a cultului ortodox, ci și ca limbă oficială de stat. Dar, cu toate că ea avea cea mai mare pondere, nu era singura limbă folosită în relațiile diplomatice și nici în activitatea culturală. Din acest punct de vedere românii au procedat, în evul mediu, ca mai toate țările europene, recurgînd la mai multe limbi. În afară de slavonă, latină și greacă — așa cum s-a arătat mai sus —, ei mai foloseau, în funcție de mediul cultural în care se formaseră unele personalități ale vieții oficiale sau religioase, și alte limbi: *polonă, germană, italiană, rusă*.

Limba română — ca limbă a relațiilor politice și a culturii scrise — capătă preponderență începînd cu secolul al XVI-lea.

Literatura română în limba slavonă

Slavona începe să pătrundă la noi din prima jumătate a secolului al X-lea, așa cum o dovedesc inscripțiile de pe teritoriul Dobrogei și Munteniei. Cele mai vechi manuscrise care s-au păstrat (copii ale unor cărți de cult religios făcute în mănăstiri bulgărești sau sîrbești) sînt însă din secolul al XII-lea.

Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea apar *primele scrieri originale românești în limba slavonă*. Este vorba *de două scrisori cu conținut religios*, databile între anii **1385—1391**, ale egumenului N i c o d i m. Mai tîrziu, F i l o t e i, un fost logofăt al lui Mircea cel Mare, a compus, tot în slavonă, cîteva *imnuri religioase*. Dar cea mai complexă scriere românească în limba slavonă, din perioada de început, este un text cu caracter hagiografic — *Mucenicia Sfîntului Ioan cel Nou*. Autorul ei este G r i g o r i e Ț a m b l a c, fost predicator al lui Alexandru cel Bun, la Suceava.

Din secolul al XV-lea se păstrează prima copie după o carte religioasă *(Tetraevanghelul)* pe teritoriu românesc. În același secol, copiștii români au alcătuit și difuzat numeroase copii în slavonă după texte cu caracter moral-religios, literar și istoriografic. Textele cu caracter literar — este vorba

de romanele populare *Alexandria* și *Varlaam și Ioasaf* — s-au bucurat de o largă circulație.

Paralel cu scrierile religioase *se dezvoltă și o literatură istorică originală* în limba slavonă, mult mai importantă prin conținut. Menționăm, în primul rînd, scrisoarea lui Ștefan cel Mare trimisă principilor creștini după victoria de la Vaslui. Ea ne atrage atenția în mod deosebit prin arta compoziției. Aceasta l-a făcut pe marele istoric și critic literar Nicolae Iorga să o propună ca pagină de antologie. Din aceeași perioadă datează și prima cronică domnească — *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei* —, scrisă de diecii din cancelaria gloriosului Ștefan. Autorul, sau autorii anonimi, consacră cea mai mare parte a *Letopisețului* întinsei domnii a lui Ștefan cel Mare, glorificînd mai ales luptele de apărare a țării.

Îmbinînd relatarea faptelor văzute și trăite cu exprimarea nuanțată și dramatizarea situațiilor, cronicarii curților domnești pun bazele narațiunii, care a făcut din cronică genul major al literaturii noastre vechi.

M a c a r i e scrie, din porunca lui Petru Rareș, *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*, „pentru ca să nu fie acoperite în mormîntul uitării lucrurile ce s-au întîmplat în vremile și în stăpînirile trecute și care au ajuns pînă la noi". Creator de școală, Macarie nu face numai narațiune istorică, ci și memorialistică, relatînd evenimente la care a fost martor ocular. Stilul lui, fiind însă imitat după cronicari străini, este cam greoi.

E f t i m i e, ucenic al lui Macarie, continuă cronica acestuia, scriind din porunca lui Lăpușneanu, pentru a-i justifica cruzimea față de boieri. Stilul lui este mai simplu și mai accesibil.

A z a r i e, ultimul cronicar român de limbă slavonă, un alt ucenic al episcopului Macarie, continuă și el *Cronica Moldovei* în aceeași manieră părtinitoare. El acuză vehement pe Despot-Vodă și pe Ion-Vodă Armeanul, care, în dorința de a instaura o domnie autoritară, își atrăsese ura boierilor.

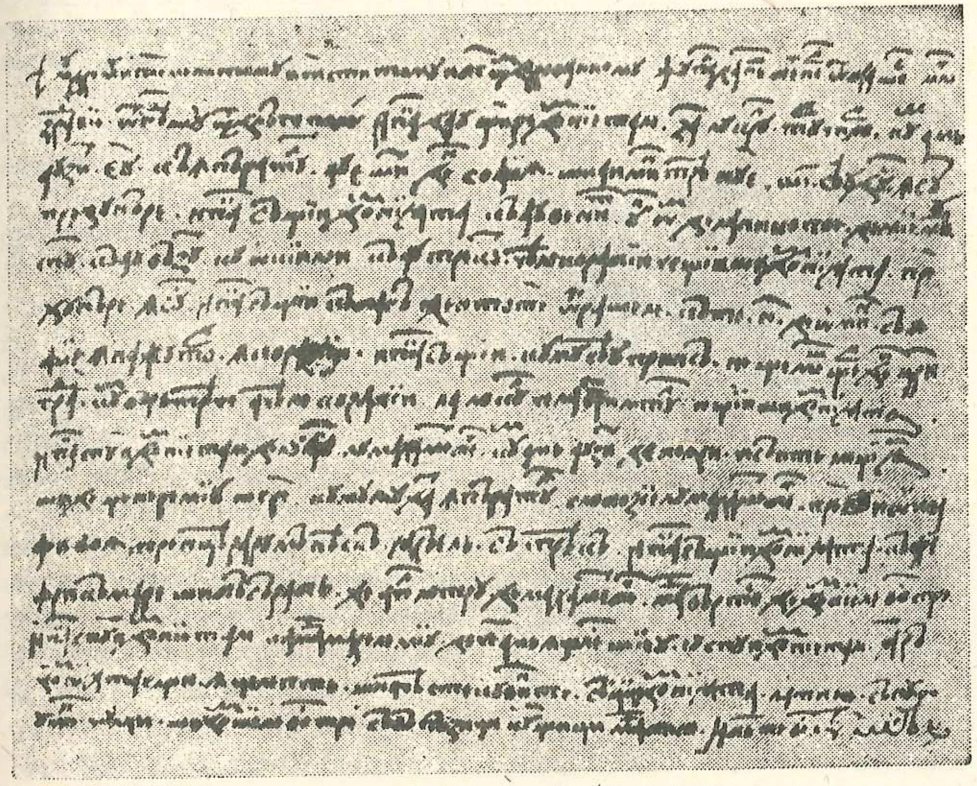
Literatura română în limba slavonă atinge, în secolul al XVI-lea, o culme a dezvoltării sale cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Aceasta nu mai este opera unui cleric, ci chiar a renumitului domnitor, personalitate politică remarcabilă prin tendința de centralizare a puterii în statul feudal și prin întinsa cultură pe care o acumulase. Scrise pentru a servi la educația fiului său, *Învățăturile* constituie o adevărată enciclopedie a cunoștințelor moral-politice, filozofice și pedagogice, o sinteză românească a gîndirii și experienței avansate a evului mediu. Lucrarea este o capodoperă a literaturii noastre vechi, nu numai prin conținutul ei, ci și prin maniera în care a fost scrisă. Aceasta îi conferă o mare valoare artistică. Capitolele finale, spre exemplu, consacrate mamei, soției și copiilor, impresionează în mod deosebit prin sensibilitatea, duioșia și lirismul autorului. Dată fiind însemnătatea practică și valoarea lor literară *Învățăturile* au fost traduse în românește încă din secolul al XVII-lea.

Literatura în limba română

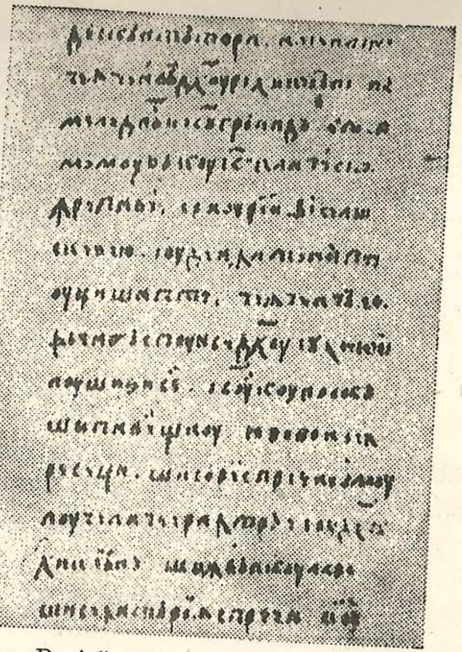
Dezvoltarea literaturilor naționale originale necesita însă înlocuirea limbilor convenționale ale evului mediu european (latina, greaca veche și slavona), care nu se mai vorbeau nicăieri, cu limbile vii ale popoarelor. Prilejul acesta l-a oferit Reforma lui Hus, Luther și Calvin, care, în lupta lor împotriva bisericii catolice, a cărei limbă de cult era latina, au proclamat dreptul fiecărui popor de a avea cărți în limba lui. Receptînd această idee a Reformei, care corespundea cu aspirațiile mai vechi ale maselor populare, cele trei țări române au trecut cam în același timp la înlocuirea slavonei, ca limbă a culturii românești vechi, cu limba vie a poporului.

a) Primul document scris în limba română — *Scrisoarea lui Neacșu* — datează din anul 1521. Dar claritatea și siguranța cu care este scris, adaptarea destul de bună a semnelor alfabetului chirilic la redarea sunetelor limbii noastre presupun o experiență anterioară, ce ne face să credem că încă de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea corespondența particulară se scria în limba română.

Era însă necesar un efort mare pentru a ajunge de la simpla fixare în scris a graiului popular vorbit la făurirea unei limbi literare, capabile să exprime precis ideile și sentimentele.

Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung

Pagină din *Codicele voronețean*

Pagină din *Evangheliarul lui Coresi*

În această activitate s-au angajat cărturari, cunoscuți sau anonimi, din toate provinciile românești.

b) Traducerea cărților religioase păstrate în manuscris (*Psaltirea scheiană, Psaltirea voronețeană, Psaltirea Hurmuzachi* și *Codicele voronețean*) constituie prima etapă a acestui proces dificil, care a început la confluența dintre secolele XV și XVI. Aceste traduceri au fost determinate de necesitatea preoților și a călugărilor de a avea cărți în limba română, pentru a nu se mai adresa oamenilor într-o limbă pe care nu o înțelegeau.

Dacă sintaxa folosită în aceste traduceri este greoaie, imitînd pe cea a limbii din care se făcea traducerea, lexicul este uimitor de apropiat de cel de azi, mai ales gîndindu-ne că e vorba de traduceri făcute cu peste 450 de ani în urmă.

c) O altă etapă importantă în făurirea și impunerea limbii române literare o constituie tipăriturile.

Ștefan cel Mare înzestrase bisericile pe care le-a zidit cu cărți de cult în manuscris. Radu cel Mare, contemporan cu el, înființează, în același scop, în Țara Românească o tipografie cu litere chirilice. Aici apare, sub mîna meșterului M a c a r i e, în 1508, prima tipăritură românească—*Liturghierul* —, urmată la doi ani de un *Octoih*, iar la alți doi de un *Evangheliar* — toate în limba slavonă. Peste cîteva decenii, activitatea tipografică se extinde în Transilvania. La Sibiu ia ființă în 1529 o altă tipografie. Aici, F i l i p M o l d o v e a n u l începe la 1544 tipărirea primei cărți în limba română —

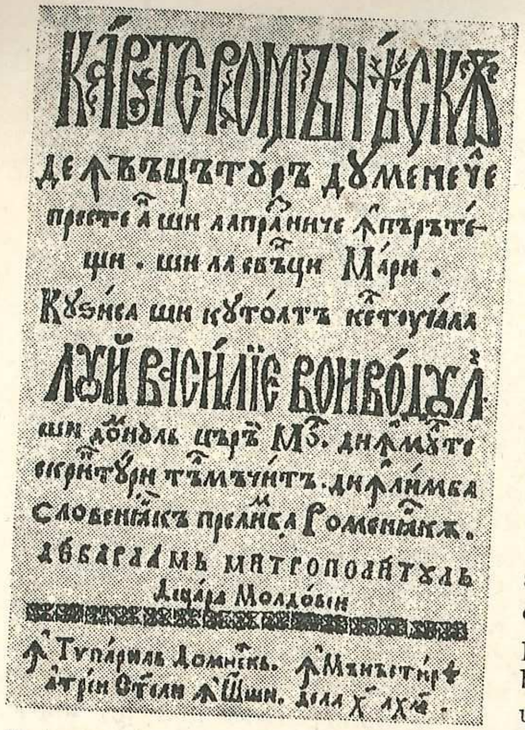
un *Catehism luteran*—, care nu s-a păstrat. Din aceeași sursă a ajuns pînă la noi un *Evangheliar* cu text paralel în slavonă și română.

În Țara Românească, D i m i t r i e   L i u b a v i c i continuă opera acestuia. La școala lui lucrau ca ucenici românii: Oprea și Petre, care l-au ajutat să tipărească, în 1547, *Apostolul*. O parte din tirajul acestei cărți, tipărită „din porunca domnului Iliașcu-Voievod (Iliaș Rareș) și a mamei sale, doamna Elena", este destinată bisericilor moldovene.

La școala lui Dimitrie Liubavici se formează ca tipograf și diaconul C o r e s i, care după aceea se mută la Brașov (unde exista și o fabrică de hîrtie) și înființează o tipografie proprie. Ieșind de sub tutela domnească, activitatea tipografică ia amploare. Într-un interval de două decenii și ceva, începînd din 1557, în tipografia lui Coresi apar unsprezece tipărituri în limba slavonă și nouă în limba română. Acestea din urmă, deși traduceri, datorită faptului că au fost răspîndite în toate cele trei țări românești, au jucat un rol deosebit în formarea limbii noastre literare. Dar, lucru și mai important, cuvîntul scris începe să devină de acum înainte un instrument de exprimare și susținere a intereselor și aspirațiilor întregului popor. Epilogul *Psaltirii românești*, tipărit de Coresi, este în această privință semnificativ. Tipărirea de cărți religioase în limba română, sprijinită nu atît de domnitori și de marii feudali, cît de clericii mărunți, de negustori și cărturari luminați, ca o reacție la faptul că secole în șir li se impusese o limbă și o cultură străină, — limba și cultura slavonă, — depășește în această epocă limitele preocupărilor religioase. Ea devine un factor puternic de influențare și orientare a dezvoltării unei culturi proprii în limba națională.

Curentul de opinie în favoarea scrierii în limba română devine din ce în ce mai puternic. El continuă, după tipăriturile lui Coresi, cu traducerea de cărți populare apocrife și legende hagiografice, menite să cultive respectul față de cler, să stimuleze donațiile către biserici și să răspîndească plăcerea lecturii. *Codex Sturdzanus* este cel mai vechi manuscris de acest fel care ni s-a păstrat. Treptat, treptat, traducerile și tipăriturile în limba română depășesc sfera preocupărilor religioase. Apar cărți care urmăresc desfătarea cititorului (spre exemplu, *Alexandria*, care povestește faptele de vitejie ale lui Alexandru Macedon). Dar cea mai importantă scriere în limba română, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, este *Istoria lui Mihai-Vodă, sin Pătrașcu-Vodă, carele au făcut multe războaie cu turcii pentru creștinătate*. Această cronică, alcătuită de Teodosie Rudeanu, mare logofăt al lui Mihai, nu s-a păstrat în original, ci într-o prelucrare latină scrisă într-un limbaj simplu, foarte apropiat de graiul viu al poporului. Influența limbii slavone în topica frazei și în lexic este minimă.

Se va compara, din acest punct de vedere, limba textului din Istoria lui Mihai-Vodă, **reprodus în manual, cu cea din** Scrisoarea lui Neacșu.

Varlaam — *Cazania. Carte românească de învățătură*

Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu dă un nou și puternic avînt culturii în limba română. Se tipăresc acum primele cărți de legi: *Pravila de la Govora*, cu un tiraj special pentru Transilvania, iar în Moldova, *Pravila aleasă*. Aceasta însemna de fapt recunoașterea limbii române ca limbă a statului feudal.

Dar monumentul cultural al epocii, de o însemnătate excepțională pentru dezvoltarea limbii literare, l-a constituit *Cazania* sau *Carte românească de învățătură* (1643) a mitropolitului V a r l a a m. Marele cărturar a dat în această lucrare nu o simplă traducere, ci o operă de cultură într-o compilație originală, prin care limba română scrisă dobîndește, pe baza limbii populare, un stil propriu, complet emancipat de schemele și modelele limbii slavone. Această carte, tipărită în numeroase ediții și difuzată pe întreg teritoriul țării, este așa de cursiv scrisă, încît a putut fi citită ca un roman. Limba ei, ascultată de-a lungul a trei secole în biserică, a putut exercita o influență apreciabilă asupra limbii populare, pe care se întemeiase la rîndu-i. Mitropolitului Varlaam îi datorăm și primele versuri scrise în limba română. Este vorba de acele *Stihuri în stema domniei Moldovei*, așezate în fruntea *Cazanici*.

În același timp cu Varlaam, mitropolitul S i m i o n Ș t e f a n aducea, în Transilvania, o nouă contribuție remarcabilă la dezvoltarea limbii literare, prin cea dintîi traducere integrală a *Noului Testament*[1], făcută cu o deosebită grijă de a evita regionalismele, pentru că, așa cum el însuși spunea, „...cuvintele acele sînt bune, carele le înțeleg toți...".

Efortul celorlalți cărturari de a introduce limba română în biserică a fost continuat, prin traduceri și tipărituri de cărți religioase, de către D o s o f t e i, mitropolitul Moldovei, care, ca și Coresi și Varlaam, arată că: „în biserică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea să grăiesc ca și pre alții să-n-văț, decît dzeace mii de cuvinte într-altă limbă". Dar opera principală a lui Dosoftei este și piatră de temelie a poeziei românești, el fiind primul poet cult, care... „în cinci ai [ani] foarte cu osîrdie mare...", după cum singur mărturisește, a tradus în versuri *Psaltirea*[1], folosind modalități de exprimare poetică neexperimentate pînă atunci.

[1] Tipărit la Bălgrad în 1648.

Noul Testament de la Bălgrad

Dosoftei — *Viața și petrecerea sfinților*

Dacă mitropolitul Dosoftei, în secolul al XVII-lea, pătrunde în istoria literaturii române prin meșteșugul versificației, în secolul următor, un alt cleric, A n t i m I v i r e a n u l, se integrează mai adînc în sfera literaturii propriu-zise prin arta oratorică pe care a folosit-o în predicile sale. Istoria literaturii și a limbii noastre literare înregistrează cu aceste predici, cunoscute sub numele de *Didahii* (învățături), primele modele de discursuri, alcătuite după arta elocinței. Tematica lor, circumscrisă, în bună parte, problemelor religioase, relevă adesea aspecte sociale de interes general:

„Nu să cuvine — desprinde el o învățătură — cinstea și lauda numai oamenilor celor mari și bogați, că sînt vrednici acestui dar și cei mici și smeriți; că măcar că cei mari strălucesc cu hainele cele de mult preț și cei mici n-au cu ce să-și acopere trupul, cei mari să odihnesc pre așternuturi moi și frumoase, și cei mici se culcă pre pămîntul gol și pre paie; aceia însoțiți cu mulțime de slugi, iar aceștia lipsiți, pustii și de ajutor, și de prieteni; aceia în-

[1] Ea a fost tipărită pe cheltuiala domnitorului Ștefan Petriceicu, la Uniev, în Polonia, în anul 1673.

tre răsfățări și între bogății, și aceștia între primejdii și între întristăciuni. Însă, cu toate aceste măriri despărțite, nu să cuvine celor mici mai puțintică cinste și dragoste, decît aceea ce să cuvine celor mari și bogați, nici este cu dreptate celor mari să li se închine lumea, și pe cei mici să-i batjocorească; de aceia să să teamă și pre aceștia să-i obidească, de aceia să să rușineze și pre aceștia să-i înfrunteze; pentru căci măcar că cei mari cu sila și puterea răsplătesc sudalmele, iar cei mici au îngeri sprijinitori în ceriu, de pedepsesc pe cei ce obidesc."

Apariția în 1688 a primei ediții românești integrale a *Bibliei* — cunoscută sub titlul de *Biblia de la București* — este apreciată drept momentul biruinței depline a limbii române, ca limbă a cultului ortodox. Încununarea eforturilor depuse pe întinderea a peste un secol de numeroși cărturari, clerici și mireni, din Țările române, pentru traducerea și tipărirea în limba română a principalelor texte religioase, *Biblia de la București*, prin claritatea textului, acuratețea frazei, consecvența folosirii acelorași termeni (neaoși sau de împrumut) cu aceleași înțelesuri, este considerată actul de consacrare a limbii române ca limbă literară. Ea a avut ca efect impunerea graiului muntenesc ca bază a evoluției ulterioare a limbii literare.

După caracterul scrierilor dintre secolele XVI și XVIII, limba română făcuse, în acest răstimp, progrese însemnate în dezvoltarea capacității sale de exprimare a ideilor, a atitudinilor și sentimentelor.

★

Prealuminaților, preaputernicilor și aleșilor domni a toată creștinătatea, cărora această scrisoare a noastră va fi arătată sau de cari ea va fi auzită. Noi Ștefan-Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei, mă închin cu prietenie vouă tuturor cărora vă scriu și vă doresc tot binele și vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme și este încă pierzătorul întregii creștinătăți, și în fiece zi se gîndește cum ar putea să supuie și să nimicească toată creștinătatea. De aceea facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută, mai sus numitul turc a trimes în țara noastră și împotriva noastră o mare oștire în număr de 120 000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman-Pașa beglerbegul; împreună cu acesta se aflau toți curtenii sus-numitului turc și toate popoarele din Romania și Domnul Țării Muntenești cu toată puterea lui și Assan-Beg, și Ali-Beg și Schender-Beg și Grana-Beg și Oșu-Beg și Valtival-Beg și Serefaga-Beg, domnul din Sofia, și Cusenra-Beg și Piri-Beg, fiul lui Isac-Pașa, cu toată puterea lui de ieniceri. Acești mai sus numiți erau toți căpitanii cei mari, cu oștile lor. Auzind și văzînd noi acestea, am luat sabia în mînă și cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atotputernic, am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre...

Fragment tradus din scrisoarea trimisă de Ștefan cel Mare principilor creștini, după victoria de la Vaslui.

★

În anul 6983 (1475), ianuarie 10, marți, a fost război la Vaslui cu puterile turcești și a biruit atunci Ștefan-Voievod; ...și au căzut atunci mulțime mare nenumărată și au fost prinși de vii mulți fără de număr, care de asemenea au fost tăiați, numai pe unul l-au lăsat viu, pe fiul lui Sac-Pașa. Și steagurile lor împreună cu schiptrele cele mari au fost luate, mai mult de 40 de schiptre. Iar Ștefan-Voievod s-a întors cu toți oștenii săi ca un purtător de biruință în cetatea sa de scaun, Suceava, și i-au ieșit în întîmpinare mitropoliții și preoții, binecuvîntînd pe domn: „Să trăiască domnul!" Și a fost atunci bucurie între oameni și între toți domnii dimprejur și la toți domnii dreptcredincioși, pentru că a biruit Domnul limbile păgîne cu mîna robului său, Ioan Ștefan-Voievod.

Fragment tradus din *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei.*

★

Nu fiți ca pasărea aceea care se numește cuc, care-și dă ouăle ei altor păsări care scot puii ei, ci fiți ca șoimul și păziți cuibul vostru.

Pentru că, dacă ei sînt mulți, Dumnezeu i-a înmulțit, iar pentru nesmerenia lor, Dumnezeu îi va smeri și va da pe dușmanii noștri sub picioarele noastre.

Pentru că, cel ce este domn adevărat, nu i se cuvine să aibă rude, ci numai slugi drepte.

Să nu iubiți vremile de răzmiriță și să nu săriți la fapte de trufie.

Să-ți strîngi mintea cea bărbătească în cap, să nu ți se clătească mintea ca trestia cînd o bate vîntul.

Că mintea este steagul trupului, și pîn'stă steagul la război tot este războiul acela nebiruit și nepierdut, iar dacă cade steagul, războiul este biruit și nu știe unul pre altul cum piere.

. . . .

Iar tu, cu trupul tău și cu oamenii tăi, să pornești drept, față la față, fără nici o teamă, împotriva dușmanilor tăi, oricît de mulți ar fi. Și să nu te temi de fel de dînșii, chiar dacă sînt mulți, pentru că osteanul viteaz nu se înspăimîntă de mulțimea oamenilor, precum un singur leu risipește o mulțime de cerbi și un singur lup omoară o mulțime de turme de oi și o piatră dintr-un tun risipește și învălmășește multe cete de oameni, nu după cum este piatra mică, ci după cum fuge cu străşnicie, de aceea risipește mulțime de cete de oameni. De asemenea osteanul cumplit și viteaz nu se înspăimîntă de mulțimea oamenilor, pentru că omului bun toți oamenii îi vin în ajutor, iar omului fricos toți oamenii îi sînt împotrivă, chiar și de ai lui este gonit și ocărît.

. . . .

Pe cei săraci, care se trudesc cu slujba voastră, pe aceștia să nu-i puneți mai jos de fiii de boieri, ci să fie alături de dînșii, pentru că și de aceștia veți avea nevoie cîndva... Și dacă va păzi dregătoria cu cinste, se cuvine să fie în mare cinste cel sărac și să aibă cinste mai mare decît cei dintre boieri, dar nedestoinici.

Fragmente din *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, traduse în limba română după originalul slavon.

★

Iliaș, cu îndemnul mamei sale, doamna Elena, s-a făcut chinuitor și pierzător de oameni și chinuia pe boieri și multora le-a scos ochii, pe alții i-a dat cu totul morții, pe alții i-a sugrumat în închisori și alte chinuri deosebite au pătimit amarnic și și-au aflat sfîrșitul. Boierii deci, dacă au văzut atîta rău, o mare spaimă i-a cuprins pe toți și au început să fugă în Țara Leșască și s-au făcut pribegi. Iliaș, care se numea și Mahmet, nu a putut să rabde mai mult, ci și-a vărsat tot veninul ascuns

înăuntru inimii sale fățarnice și a scris pe toți boierii mari și mici la birul cel mare, și tot sfatul, dar și vătafilor toți în toată țara de la cei dintîi pînă la cei din urmă le-a poruncit să dea, și mitropolitului,și episcopilor, a scris încă și toate mănăstirile cîte sînt în Moldovlahia la haraciul cel mare și cîți popi și diaconi sînt în granițele moldovenești. Și ce să spunem multe, toate cele creștinești și bisericești erau într-o mare turburare...

Fragment tradus din cronica lui Eftimie.

*

Mudromu i plemenitomu i cistitomu i b[o]gom darovannomu jupan Hanăș Begner ot Brașov, mnog [o] zdravie ot Neacșul ot Dlăgopole.

I pak dau știre domnietale *za* lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre. *I pak* să știi domniiata că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce știi și domniiata pre Dunăre în sus. *I pak* să știi că bagă den tote orașele cîte 50 de omin să fie în ajutor în corabii. *I pak* să știi cumu se-au prins nește mešter den Ț[a]rigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domniiata. *I pak* spui domnietale de lucrul lu Mahamet-Beg, cum am auzit de boiari ce sînt megiiaș și de genere-miu Negre, cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet-Beg pre io-i va fi voia pren Țeara Rumânească iară el să treacă. *I pak* să știi domniiata că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet-Beg, mai vîrtos de domniele vostre. *I pak* spui domnietale, ca mai marele miu, de ce am înțeles și eu. Eu spui domnietale, iară domniiata ești înțelept, și aceste cuvinte să ții domniiata tine, să nu știe umin mulți, și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine.

Primul document de limbă românească (1521): *Scrisoarea lui Neacșu, din Cîmpulung, către Hans Benkner, judele Brașovului.*

*

Cu mila lui Dumnezeu, eu diaconul Coresi, dacă văzuiu că mai toate limbile [popoarele] au cuvîntul lui Dumnezeu în limba [lor] numai noi rumânii n-avăm, și Hristos zise, Matei 109, cine cetéște să înțeleagă; și Pavel Apostolul încă scrie la Corinthu 155, că întru besérică mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesulu mieu să grăescu ca și alalți să învățu, decîtu întunerecu de cuvinte neînțelese într-alte limbi; începutu-s-au a se scrie aceste sfinte psaltiri în luna lui fevruarie 6 zile și s-éu sfîrșit în luna lui mai 27 în cetate în Brașovu. Vă leato 7078 (1570).

Epilogul *Psaltirii românești*, tipărită de Coresi în 1570.

*

Iar până a venit ajutor de la Batăr Jecmon craiu, vrăjmașii de turci pripiră de trecură Dunărea și începură a robi și a prăda Țara Muntenească. Și-ș puse tabăra la sat la Călugăreni. Iar Batăr Jecmon craiu nu-i mai trimise ajutor. Iar Mihai-Vodă, deaca văzu că-i zăbovește ajutoriul, el își strînse oastea cîtă avu lîngă dînsul și pripi de să lovi cu turcii de față, în apa Neajlovului, în vad, la podul Călugărenilor. Și fu război mare, avgust 13 deni, într-o zi miercuri. Și au fost război mare de dimineața pînă seara. Și atîta s-au vărsat sînge mult, cît era apa îndoită cu sînge. Și deacă văzu Sinan-Pașa că nu biruiaște, ci va să să-ntoarcă rușinat, el îș strînse toți pașii și voievozii capetele de oaste și făcură năvală mare asupra lui Mihai-Vodă ca să izbîndească într-un fel. Și luară cîteva tunuri. Iar Mihai-Vodă încă își strînse toți căpitanii și toți boiarii și eșiră de față întru întîmpinarea lor. Și aici au eșit întîi Mihai-Vodă și cu mîna lui au prins un pașă anume Caraiman-Pașa și să înfrînseră turcii. Deci toți boiarii și căpitanii năvălia asupra turcilor de-i tăiară și-i goniră pînă la Dunăre.

Cu cîtă fală veniia Sinan-Pașa la acel război cu mai multă rușine se întoarce și multă nevoie pățiră că-și pierdură voinicii și pașii. Și luo Mihai-Vodă toate tunurile și multe steaguri turcești și luo și steagul lor cel de lege care zic turcii al lui Mahamet.

Fragment din *Istoria lui Mihai-Vodă, sin Pătrașcu-Vodă, carele au făcut multe războaie cu turcii pentru creștinătate.*

*

Deși vedzi cîndva sămn groaznic,
să nu te miri cînd să arată puternic,
Că putearnicul putearea-l închipuiaște
și slăvitul podoaba-l schizmeaște.
Cap de buăr și la domnii moldovenești
ca puteria aceii hieri să o socotești.
De unde mari domni spre laudă ș-au făcut cale,
deacolo și Vasilie-Vodă au ceput lucrurile sale.
Cu învățături ce în țara sa temeliuiaște
nemuritoriu nume pre lume șie zideaște.

Cea dintîi poezie în limba română, publicată în fruntea *Cazaniei* lui Varlaam (1643).

*

La părintele meu, la Spiridon.

Scriu închinăciune și multă sănătate părintelui meu Spiridon și maicei mele Costandeei, și dup-aceia vă dau știre că simtul (= *sînt*) viu pînă acmu, nu-s pierit ce am scăpat de la Bălgrad (= *Alba-Iulia*), cînd au bătut Mihai-Vodă răzbŏi cu ungurie. Deci m-au prins nește sași ; deci a vrut să mă taie; eu m-am rugat și am spus că simt (= *sînt*) fecior Mogîldei; deci nu m-au pierdut (= *omorît*). Deci eu am trimes carte la Andriaș din Bistriță, el au trimis la sași de m-au cerșit (= *cerut*). Ei au cerșut 300 taleri (= *monedă*), iar Andriaș m-au scos derept 100 taleri, și m-au adus la Bistriță. Eu am spus că m-a prins Mihai-Vodă la Hotin, și m-au dus în țara ungurească (= *Transilvania*). Deci mă rog domnilor voastre ca lui Dumnezeu din cer, să nevoiți să mă scoateți lîngă voi în țară creștină, și să nevoiți să dați știre părintelui meu Mogîldei vornicului, că eu zac în temniță de mă mănîncă lutul și păduchii. Și eu am spus către Andriaș că simt (= *sînt*) nepot de frate și fecior de suflet jurat în biserică. Deci iar mă rog domnilor voastre să nu mă zăbăviți aici, ce să mă scoateți, măcar numai d-aș prăsi cu trupul, încă să ies în țară, că eu mor de dorul vostru. Și îmbătrînesc, și am făcut o barbă pînă în brîu. Și să afle aiastă scrisoare a mea sănătoși pre dumneavoastră, amin.

Feciorul vostru Cocrișel; și simt (= *sînt*) numai cu cămașa.

Scrisoarea lui Cocrișel, din 1600, oștean al lui Mihai Viteazul, căzut prizonier la sași în lupta de la Alba-Iulia.

*

Cînd petreace omul în fum, atunci-i lăcrămadză ochii și de iuțimea fumului doru-l ochii și orbăsc; iară deaca iase la văzduh curat și la vreame cu senin, de să prinblă pre lîngă izvoară de ape curătoare, atunce sîmtu mai veseli ochii și mai curați, și sănătate dobîndesc din văzduh curat...

Cumu-s iarna vicole și vînturi răci și vremi geroase, de carile să îngreuiadză oamenii și sîmtu supărați în vremea ernei, iară deaca vine primăvara ei să iușureadză de acealea de toate și să veselesc, căce c-au trecut iarna cu gerul și s-au ivit primăvara cu caldul și cu seninul, așea și în vremea de demult au fost vicoăe și vînturi de scîrbe și de dosădzi pre oameni ca și într-o vreame de iarnă. În care vreame

împărații cei necredincioși, carii strica sventele icoane și le lepăda din besearică, în multe chipuri dosădiia și munciia pre creștini pentru să nu se închine sventelor icoane.

Fragment din *Carte românească de învățătură* (1643) a mitropolitului Varlaam.

★

Văz că-i făcut cerul de mînule tale,
Cu toată podoaba, și-i pornit cu cale.
Ai tocmit și luna să crească, să scază,
Să-și ia de la soare lucoare (= *lumină*) și rază.

Stele luminate, ce lucesc pre noapte
De dau cuviință, tu le-ai urzit toate.
Ce poate fi omul, de-l aduci aminte,
De cerci pentru dînsul folos înainte?...
L-ai pusu-l mai mare, toate să-l asculte,
Cîte sînt pre lume, cuvînt să nu-i mute,

Și i-ai supus toate supt a lui picioare;
Oile și boii, și tot de supt soare,
Dobitoc sălbatec, de cîmp și de luncă,
Jigănii sireape, ce strică ș-apucă,
Păsările toate, ce sînt zburătoare,
De vînt și de apă ce-s înotătoare...

(*Psalmul 8*)

Am mîncat pîine de zgură
Și lacrimi în băutură.
Mi-s dzîlele trecătoare
De fug ca umbra de soare.
Tu trimiț ape prin tăuri
De cură printre munți rîuri,
De să toate heri (= *fiare*) adapă
Și le prisosește apă,
Și colunii cînd li-i seate
Tu-i adăpi fără scumpeate.
Tu strîngi pasările-n ghoarbă (= *sfat*)
La părău ce vin să soarbă;
De prin pietri, de prin gauri
Slobod cîntece și glasuri.
Preste luciu de genune
Trec corabii cu minune,
Acolo le vine toană
De fac chiții (= *balenele*) gioc și goană.

(*Psalmul 5*)

....

Ascultaț aceastea toate,
Noroade, neamuri și gloate;
Să-mi înțăleagă cuvîntul
Omul de pre tot pămîntul,
Bogătașii depreună
Cu mișeii cînd s-adună...

(*Psalmul 48*)

Fragmente din *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Începuturile umanismului și ale Renașterii în Țările române

1. În Europa se dezvoltă, între secolele al XIV-lea și al XVI-lea, o amplă mișcare culturală, cunoscută sub numele de Renaștere. Redescoperind valorile culturale ale antichității greco-latine, Europa intră în aceste secole într-un proces activ de *renaștere*, care s-a caracterizat prin *mari invenții și descoperiri geografice*, prin *înflorirea științelor* și *a artelor*.

Renașterea *a promovat o concepție socială și filozofică umanistă*, adică a pus în centrul preocupărilor omul, ideea încrederii în valoarea și în posibilitățile lui de perfecționare, a militat pentru egalitatea în drepturi a oamenilor. Din această cauză s-a vorbit despre Renaștere ca despre un *curent umanist*.[1]

2. În Țările române, datorită unor condiții istorice vitrege, curentul umanist se dezvoltă începînd cu secolul al XVII-lea, cînd apar primii cărturari cunoscători ai culturii clasice și ai limbilor greacă și latină. În ciuda acestei întîrzieri, se poate vorbi totuși de o circulație a ideilor și realizărilor Renașterii încă din secolele al XV-lea și al XVI-lea, prin contactul permanent al Țărilor române cu țările Europei Centrale și Apusene.

Există unele manifestări tipice Renașterii, cum ar fi tendința unor voievozi (Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab) de a edifica o cultură românească, de a dezvolta arhitectura, pictura, istoriografia etc. În același sens trebuie subliniat și faptul că Țara Românească se numără printre cele dintîi centre ale tiparului din Europa Răsăriteană: la șase decenii după celebra invenție a lui Gutenberg (1440) încep să se tipărească la Tîrgoviște primele cărți de cult în limba slavonă, atît pentru români, cît și pentru popoarele slave vecine, ceea ce a avut profunde urmări asupra culturii est-europene.

[1] Mișcare social-culturală, inspirată de concepția că omul, fiind o ființă superioară, se poate perfecționa prin cultură, prin artă. Militînd pentru dezvoltarea maximă și multilaterală a personalității, umaniștii îndemnau la luptă împotriva a tot ceea ce apasă și oprimă, împotriva a tot ceea ce înjosește demnitatea omului. Socotind că idealul dezvoltării armonioase a omului a fost atins în cultura antică, umaniștii au studiat cu pasiune culturile și limbile greacă și latină. În cadrul acestei mișcări s-au format numeroși cărturari de mare erudiție filozofică, istorică, filologică, literară și în alte discipline, denumite și astăzi umaniste. Centrul mișcării umaniste a fost Italia. De aici ideile s-au răspîndit repede în aproape toate țările Europei.

Specificul umanismului românesc se cristalizează însă în secolul al XVII-lea prin activitatea şi scrierile unor cărturari ca Udrişte Năsturel, Varlaam, Simion Ştefan, Dosoftei, Nicolae Milescu, apoi ale marilor cronicari Grigore Ureche şi Miron Costin, ale stolnicului Constantin Cantacuzino şi ale altora, urmaţi de personalităţi ca Ion Neculce şi Dimitrie Cantemir, acesta din urmă fiind cel mai important umanist român. Ei au determinat apariţia unui umanism specific românesc, în care se regăsesc şi însuşiri ale celui general european (folosirea scrierilor vechi ca principal izvor de cultură sau intensificarea conştiinţei originii romanice), dar şi însuşiri caracteristice, cum ar fi elogiul luptei Ţărilor române împotriva expansionismului otoman.

Istoriografia

1. În istoria noastră, principalele forme de cultură au fost: traducerea şi tipărirea de texte religioase, publicarea de cărţi populare (ca *Esopia* sau *Alexandria*), scrierea de cronici. Această ultimă activitate se întinde de la sfîrşitul secolului al XV-lea pînă la începutul secolului al XIX-lea.

Primele forme ale istoriografiei au fost: inscripţiile în limba slavonă de pe pietrele de mormînt aşezate de Ştefan cel Mare, în amintirea strămoşilor săi, în bisericile din Rădăuţi şi Putna. Cu aceste pietre s-a născut ideea de a se consemna în scris anumite fapte istorice.

Ştefan poate fi considerat chiar iniţiator al istoriografiei noastre, întrucît în timpul domniei lui a fost scrisă şi prima cronică propriu-zisă *(Cronica lui Ştefan cel Mare)*, continuată în secolul al XVI-lea de *letopiseţele slavone ale lui Macarie, Eftimie şi Azarie*.

Activitatea cronicărească ajunge la strălucire în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea prin cîteva personalităţi ca: Grigore Ureche, Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu sau Ion Neculce şi se încheie după 1800 prin *Hronograful Ţării Româneşti* de Dionisie Eclesiarhul şi *Hronologia domnilor Ţării Româneşti* de Naum Rîmniceanu.

Cronicile realizează cea dintîi imagine scrisă a istoriei noastre. Textele care compun această imagine sînt numeroase. S-au scris cronici în toate provinciile româneşti, dar cele mai valoroase sînt ale cronicarilor moldoveni şi munteni. În seria celor moldoveneşti intră *Letopiseţul Ţării Moldovei*, scris, în ordine, de Grigore Ureche de la 1359 la 1594, de Miron Costin de la 1594 la 1661, de Ion Neculce de la 1661 la 1743 şi continuat de alţi cîţiva cronicari de mai mică valoare. În seria muntenească intră *Letopiseţul cantacuzinesc* şi *Cronica Bălenilor*, cu autori necunoscuţi, cuprinzînd intervalul 1290—1688, continuate de Radu Greceanu de la 1688 la 1714, de un anonim şi de Radu Popescu, prelungind nararea evenimentelor pînă în 1729.

Din enumerarea acestor ani, se poate observa cum au fost salvate de uitare cîteva secole din istoria românilor şi numai vitregia timpurilor i-a împiedicat pe unii să nu-şi înceapă relatarea de la „descălecatul cel dintîi". („Venirä asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji şi suspinuri" — mărturiseşte Miron Costin.)

2. Apariţia şi dezvoltarea scrisului cronicăresc se explică printr-o necesitate adîncă. Ţările române parcurseseră un drum lung în timp, aveau o istorie, care risca să fie înecată în uitare. Prima intenţie a cronicarilor a fost deci aceea a recuperării trecutului. Ureche mărturiseşte că a scris „ca să nu să înece a toate ţările anii trecuţi şi să nu să ştie ce s-au lucrat, să să asemene fierălor şi dobitoacelor celor mute şi fără minte", iar Costin, „ca să nu se uite lucrurile şi cursul ţării".

În concepţia cronicarilor, istoria era purtătoarea unor valori educative. Ureche vrea ca lucrarea lui „să rămîie feciorilor şi nepoţilor, să le fie de învăţătură, despre cele rele să să ferească şi să să socotească, iară dupre cele bune să urmeze şi să să înveţe şi să să îndirepteze". În acelaşi sens gîndesc şi Miron Costin şi Neculce.

Scrierea cronicilor este un mare act patriotic prin reflectarea năzuinţei generale de eliberare de sub jugul otoman, prin aspiraţia spre independenţă şi suveranitate naţională, sentimente care au trecut din viaţă în istorie, iar din istorie în cronici şi pe care vechii noştri cărturari le-au trăit cu intensitate şi dramatism.

GRIGORE URECHE

LETOPISEŢUL ŢĂRII MOLDOVEI

(Fragment)

De moartea lui Ştefan-Vodă cel Bun, vă leato 7012

Nu multă vreme, deaca s-au întorsu Ştefan-Vodă de la Pocutiia la scaunul său la Suceavă, fiind bolnav şi slab de ani, ca un om ce era într-atîtea războaie, şi osteneală, şi neodihnă, în 47 de ani, [...] cu mare laudă au murit, marţi, iulie 2 zile.

Fost-au acest Ştefan-Vodă om nu mare de stat, mînios şi de grabă a vărsa sînge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorîia fără giudeţ. Amintrelea era om întreg la fire, neleneşu, şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi, şi unde nu gîndeai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter; unde era nevoie, însuşi să vîrîia, ca văzîndu-l ai săi, să nu îndărăpteze, şi pentru aceia raru războiu de nu biruia. Şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nădejdea, că ştiindu-să căzut gios, să rădica de-asupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui, şi ficiorul său, Bogdan-Vodă, urma lui luase, de lucruri vitejăşti, cum să tîmplă: den pom bun, roadă bună op să iase.

Iară pre Ştefan-Vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plîngere în mănăstire în Putna, carea era de dînsul zidită. Atîta jale era, de plîngea toţi, ca după un părinte al său, că cunoştea toţi că s-au scăpat de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui pînă astăzi îi zicu sveti Ştefan-Vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mîna lui

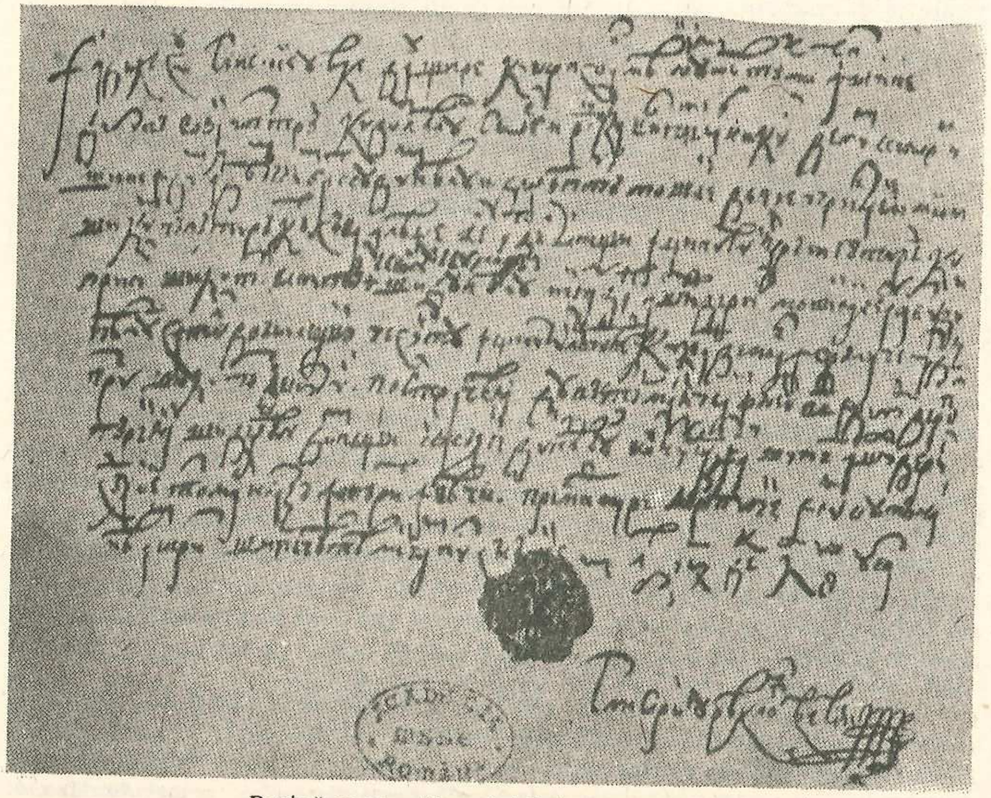
Dumnezeu, că él încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejăşti, carele nimea den domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au agiunsu.

Fost-au mai nainte de moartea lui Ştefan-Vodă, întru acelaşi anu, iarnă grea şi geroasă, cît n-au fost aşa nici odinioară, şi décii preste vară au fost ploi grele şi povoae de ape, şi multă înecare de ape s-au făcut.

Au domnit Ştefan-Vodă 47 de ani şi 2 luni şi 3 săptămîni şi au făcut 44 de mănăstiri, şi singur ţiitoriu preste toată ţara.

(Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967)

Letopiseţul lui Grigore Ureche narează fapte din istoria Moldovei de la „descălecatul cel de al doilea", adică de la Dragoş-Vodă (1359), pînă la domnia lui Aron-Vodă (1594). Este o epocă de mari frămîntări, care îl fac pe cronicar să vorbească despre Moldova ca despre „o ţară mişcătoare şi neaşezată", aflată în „calea răotăţilor", din cauza cărora „de multe ori să făcea războaie ca să să apere ţara şi pămîntul său", prădată şi arsă de tătari şi turci, bîntuită „de foamete mare şi lăcuste multe", de ierni „cu omet mare şi ger", „de cutremur de pămînt" şi „stea cu coadă sau cumu-i zic unii comethă", de „cazne groaznice şi de revărsări de sînge", cu rare vremuri de bucurie şi linişte.

Pagină cu semnătura lui Grigore Ureche

În aceste condiţii, principala atitudine a oamenilor este lupta, trăsătura morală definitorie este vitejia, iar modelul eroic este Ştefan cel Mare. Prin el, Grigore Ureche urmăreşte să trezească în contemporani sentimentul patriotic şi ideea că jugul turcesc poate fi înlăturat. Rîndurile dedicate morţii marelui voievod sînt un prilej de glorificare a unui erou care a dat Moldovei maximă stabilitate şi independenţă. *Ureche îşi concepe povestirea împărţind-o în cîteva momente: împrejurarea morţii lui Ştefan, portretul lui, sentimentele poporului la moartea domnitorului şi intrarea lui în legendă, starea vremii în acel an şi o scurtă şi precisă însemnare istoriografică.*

Rezumaţi conţinutul fragmentului.

Argumentaţi cu exemple caracterul arhaic al limbii şi stilului.

Darul de povestitor se întregeşte cu acela de talentat portretist, Ureche putînd fi socotit, pe drept cuvînt, întemeietor al portretisticii în literatura noastră veche. El prezintă oamenii evidenţiind particularităţile lor definitorii, trăsătura lor morală dominantă şi ecourile faptelor lor.

Analizaţi portretul lui Ştefan cel Mare, urmărind elementele care fac din portretul lui Ştefan un model al domnitorului exemplar.

MIRON COSTIN

DE NEAMUL MOLDOVÉNILOR, DIN CE ŢARĂ AU IEŞIT STRĂMOŞII LOR

PREDOSLOVIE [...]

(Fragment)

Începutul ţărilor acestora şi neamului moldovenescŭ şi muntenescŭ şi cîţi sînt şi în ţările ungureşti cu acest nume, români şi pînă astăzi, de unde sîntŭ şi de ce seminţie, de cînd şi cum au dăscălecat acéste părţi de pămîntŭ, a scrie multă vréme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atîta véci de la discălecatul ţărîlor cel dintăi de Traian, împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A lăsa iarăş nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durére. Biruit-au gîndul să mă apucŭ de această trudă, să scoţ lumii la vedére felul neamului, din ce izvor şi seminţie sîntŭ lăcuitorii ţărîi noastre [...].

Îndemnatu-m-au mai multŭ lipsa de ştiinţa începutului aceştii ţări, de descălicatul ei cel dintîi, toate alte ţări ştiindŭ începuturile sale. Laud osîrdiia răposatului Uréchie-vornicul, carile au făcut de dragostea ţărîi létopiseţul său, însă acela de la Dragoş-Vodă, de discălicatul cel al doilea al ţărîi aceştiia din Maramoroşŭ scrie. Iară de discălicatul cel dintăi cu români, adecă cu rîmléni, nimica nu pomenéşte, numai

ameliță la un loc, cum că au mai fostŭ țara o dată discălicată și s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărți, ori că i-au fostŭ destul a scrie de mai scurte vacuri, destul de dînsul și atîta, cîtŭ poate să zică fieștecine că numai lui de această țară i-au fostŭ milă, să nu rămîie întru întunérecul neștiinței, că célelalte ce mai sîntŭ scrise adăosături de un Simeon Dascalul și al doilea, un Misail Călugărul, nu létopisețe, ce ocări sîntŭ [...].

De acéste basne să dea seama ei și de această ocară. Nici ieste șagă a scrie ocară vécinică unui neam, că scrisoarea ieste un lucru vécinicŭ. Cîndŭ ocărăsc într-o zi pre cineva, ieste greu a răbda; dară în véci? Eu voi da seama de ale méle, cîte scriu.

(Miron Costin, *Opere II*, Editura pentru Literatură, București, 1965)

Nereușind să vorbească în *Letopisețul* său, care îl continuă pe cel al lui Ureche, despre istoria poporului român de la „descălecatul cel dintîi", adică de la cucerirea Daciei de către romani, Miron Costin își realizează intenția spre sfîrșitul vieții în *De neamul moldovénilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, lucrare neterminată însă, pentru că într-o țară care „hierbea" în greutăți și netocmele, iar „oamenii îmbla în tot ceasul cu dzilele în mînă", adică în primejdie de moarte, chiar capul marelui cărturar, împotriva căruia au uneltit „neprietenii", cade într-o zi de iarnă la Roman sub sabia unui călău grăbit, „om rău și de nimic, căruia nu i-au fost milă de sufletul stăpînului său" (Ion Neculce).

Miron Costin — *Letopisețul Țării Moldovei*

Cea mai luminată minte a secolului al XVII-lea a lăsat totuși, în ciuda „cumplitelor vremi", un număr însemnat de lucrări istorice și poeme în limba română și polonă, dar poate că nicăieri personalitatea lui Miron Costin nu iese în evidență ca în *Predoslovia* la *De neamul moldovénilor*, mărturisire dramatică a unui cărturar patriot, care n-a putut suporta „ocările" aduse acestui neam „de o seamă de scriitori". Indignarea lui se îndreaptă împotriva unor copiști ai cronicii lui Ureche, mai ales împotriva lui Simion Dascălul, „om de multă neștiință și minte puțină", care afirmase că moldovenii ar proveni, chipurile, din tîlharii de la Roma exilați pe teritoriul Daciei.

Miron Costin este atît de îndîrjit împotriva acestor „basne", încît textul *Predosloviei*, care are în mod fundamental un caracter polemic, capătă pe alocuri accente pamfletare. Ideile, remarcabile, dezvoltate într-o gradație logică, au în primul rînd calitatea de a se fi născut dintr-un sentiment. În consecință, *Predoslovia* nu este numai o însăilare rece de argumente care să justifice o atitudine științifică. Ea este mai mult decît atît. Este zbuciumul unei conștiințe care cunoaște îndoiala și teama, mîhnirea și durerea, hotărîrea, admirația, indignarea și disprețul.

Subliniați, în text, construcțiile sintactice care exprimă aceste sentimente.

Miron Costin nu e deloc un om indiferent, el transmite culoare și căldură sufletească scrierilor sale. „A scrie ocară vécinică unui neam", deci a leza demnitatea unui popor, „nici ieste șagă", „că scrisoarea ieste un lucru vécinicŭ". Cel care scrie trebuie să răspundă în fața viitorului: „eu voi da seama de ale méle, cîte scriu". În *Predoslovie* găsim cîteva atitudini și trăsături care aparțin nu numai lui Miron Costin, ci tuturor cronicarilor. Sintetizîndu-le, ele ar fi următoarele: patriotismul, preocuparea pentru originea noastră romanică, convingerea că românii trebuie să iasă din întunericul neștiinței, conștiința că scrisul e dator să slujească adevărul, fiind un act de responsabilitate istorică, încrederea în forța educativă a istoriei, sentimentul unei continuități a efortului de „a scoate la știrea tuturor" istoria poporului român.

Căutați, în text, sintagmele care exprimă aceste caracteristici.

ION NECULCE

O SAMĂ DE CUVINTE

(Fragment)

Era un boier, anume Neculai Milescul Spătariul, de la Vaslui de moșia lui, prè învățat și cărturar, și știè multe limbi: elinește, slovenește, grecește și turcește. Și era mîndru și bogat, și umbla cu povodnici înainte domnești, cu buzdugane și cu paloșe, cu soltare tot sirmă la cai. Și lui Ștefăniță-Vodă îi era prè drag, și-l ține prè bine, și tot la masă îl punè, și să giuca în cărți cu dînsul, și la sfaturi, că era atunce grammatic la dînsul. Iar cînd au fost odată, nu s-au săturat de bine și de cinstea ce avè la Ștefăniță-Vodă, ce au ședzut și au scris niște cărți viclene și le-au pus într-un bățŭ sfredelit și le-au trimis la Costantin-Vodă cel Bătrîn Băsărabă în Țara Leșască, ca să să rădice de acolo cu oști, să vie să scoată pre Ștefăniță-Vodă din domnie. Iar Costantin-Vodă n-au vrut să să apuce de acele lucruri ce-i scriè, ce s-au sculat și au trimis bățul acel sfredelit cu cărți cu tot înapoi la Ștefăniță-Vodă, de le-au dat. Deci Ștefăniță-Vodă, cum au văzut bățul cu cărțile, s-au pre mîniet și l-au și adus pre acel Nicolai Milescul

înaintea lui, în casa cè mică, și au pus pre calău de i-au tăiat nasul. [...] Și n-au vrut să-l lasă pe calău să-i taie nasul cu cuțitul lui[de] calău, ce cu hamgerul lui Ștefăniță-Vodă i-au tăiat nasul. După acee, Nicolai Cîrnul au fugit în Țara Nemțască și au găsit acolo un doftor, de-i tot slobodzie sîngeli din obraz și-l boțiè la nas, și așè din dzi in dzi sîngele să închega de i-au crescut nasul la locŭ, de s-au tămăduit. Iară cînd au vinit aice în țară, la domnia lui Iliieș-Vodă, numai de abiè s-au fost cunoscut nasul că-i tăiat. Numai tot n-au ședzut în țară mult, de rușine, ce s-au dus la Moscu, la mareli împărat, la Alecsii Mihailovici [...]. Și pentru învățătura lui au fost terziman împăratului și învăța și pre fiiul împăratului, pre Petru Alecsievici, carte. Și era la mare cinste și bogăție. Și l-au trimis împăratul Alecsii Mihailovici sol la mareli împărat al chitailor, de au zăbăvit la Chitai vreo doi, trii ani. Și au avut acolo multă cinste și dar de la mareli împărat al chitailor, și multe lucruri de mirat au văzut.[...] Și i-au dăruit un blid plin de pietri scumpe și un diiamant ca un ou de porumbu. Și întorcîndu-să pe drum înapoi, s-au tîmplat de au murit împăratul Moscului, pre anume Alecsii Mihailovici, iar senatorii de la Moscu i-au ieșit întru întimpinare și i-au luat aceli daruri și tot ce au avut și l-au făcut surgun la Sibir. Și au ședzut cîțiva ani surgun la Sibir. Iară mai pre urmă, rădicîndu-să Petru împărat, fiiul lui Alecsii Mihailovici, carele au vinit aice în țară, în Moldova, de s-au bătut cu turcii la Prut, la Stănilești, din gioș de Huși, în ținutul Fălciiului, agiuns-au Cîrnul din Sibir cu cărți la dînsul, la împăratul Petru Alecsievici, de i-au făcut știre de toate ce-au făcut și cum este surgun.

Atunce Petru Alecsievici împărat îndată au chemat senatorii și au întrebat dzicînd: „Unde este dascălul mieu cel ce m-au învățat carte? Acum curund să-l aduceți". Și îndată au răpedzit de olac și l-au adus la Petru Alecsievici, împăratul Moscului, în stoliță [...]. Și l-au luat iară în dragoste și în milă și l-au pus iar sfetnic.

Și cînd au ras barbeli, împăratul, a moscalilor, atunce cînd s-au schimbat portul, atunce sîngur împăratul i-au ras barba cu mîna lui. Și au trăit Cîrnul până la a doa domnie a lui Mihai-Vodă Racoviță, și atunce au murit. Care mare cinste i-au făcut împăratul la moartea lui și mare părere de rău au avut după dînsul, că era trebuitoriu la acele vremi...

(Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei precedat de O samă de cuvinte*, Editura pentru Literatură, București, 1963)

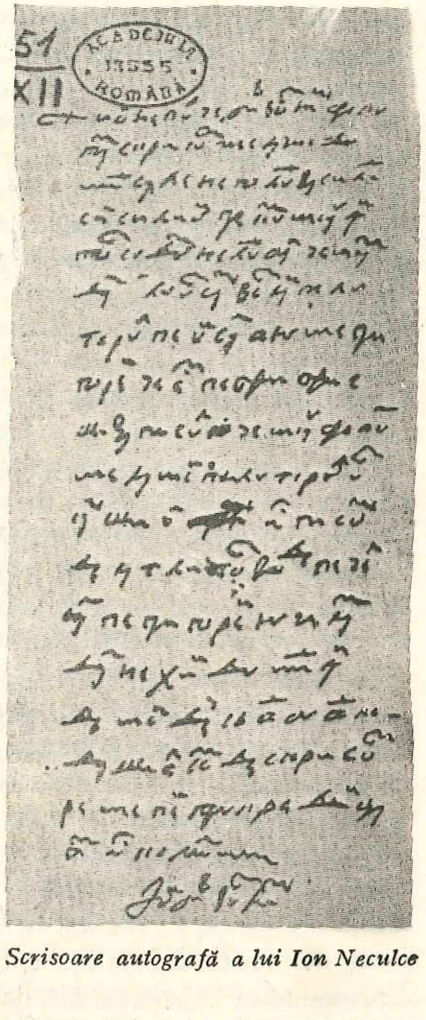
La realizarea letopisețelor, cronicarii și-au cules informațiile din izvoare scrise, românești sau străine, dar pentru perioade istorice mai apropiate au folosit și știrile provenite din tradiția orală sau din propria amintire. Dintre ei, cel mai preocupat de tradițiile populare a fost Ion Neculce, care așază în fața *Letopisețului* său „o samă de cuvinte", adică un număr de legende despre voievozi, boieri sau țărani „ce sîntu audzite din om în om, de oameni vechi și bătrîni, și în letopisețŭ nu sînt scrise".

În ceea ce privește adevărul faptelor evocate în legende, Neculce s-a convins că acestea au un temei real, că nu sînt doar închipuiri. De aceea le acordă o anumită valoare documentară, dar lasă pe cititor să le aprecieze după cum dorește: „cine va vrè să le creadă, bine va fi, iar cine nu le va crede, iarăși bine va fi; cine cum îi va fi voia, așa va face".

Legenda despre Nicolae Milescu Spătarul este penultima în șirul celor 42 de „istorii mai alese" care precedă letopisețul. În ea se povestește destinul senzațional al unui mare boier și cărturar român, care, complotînd împotriva lui Ștefăniță-Vodă, a pribegit prin mai multe țări ale lumii. Prezen-

tîndu-și personajul, cronicarul se oprește, în treacăt, asupra unor amănunte care îl individualizează și-i dau identitate (boier de la Vaslui, „mîndru și bogat, prè învățat și cărturar, și știè multe limbi" etc.). După aceea urmează o înșiruire de episoade, anecdote, incidente din viața spătarului, prin care se completează treptat schița de portret de la început.

Identificați aceste episoade, observînd că ele sînt marcate prin anumite formule introductive (iar cînd, deci, după aceea, numai tot, iară mai pre urmă, atunce, și îndată, și cînd etc.), care dau narațiunii o mare cursivitate, producînd în același timp și impresia de oralitate, de povestire spusă, nu scrisă.

Scrisoare autografă a lui Ion Neculce

Creșterea fabuloasă a faimei lui Milescu este sugerată de Neculce cu un remarcabil simț al compoziției. Cronicarul ține treaz interesul cititorului prin felul cum alternează scenele de bucurie și amărăciune, de rușine și speranță, de întuneric și lumină, care au toate ca erou principal un singur om, cărturar și aventurier deopotrivă, prin voia lui și mai ales a altora. Prin această desfășurare a subiectului, Neculce se manifestă mai puțin ca un istoric interesat de autenticitatea izvoarelor și mai mult ca un artist care scrie el însuși povestea spătarului, prelucrînd și transfigurînd fondul legendar popular.

Dar Neculce este scriitor nu numai prin arta narațiunii și a organizării ei, ci și prin arta portretului. El conturează perfect un personaj prin notele sale particulare, morale sau fizice, insistînd asupra amănuntelor specifice ce caracterizează firea sau purtarea lui.

Subliniați detaliile prin care Neculce alcătuiește portretul Spătarului.

Legenda lui Milescu este, de fapt, o schiță a vieții unui om, un portret biografic, în care detaliile de caracterizare morală sau psihologică izvorăsc din întîmplări, trădînd preferința lui Neculce pentru portretul anecdotic.

Dar ceea ce particularizează în mod deosebit această legendă este atmosfera de basm, de „a fost odată ca niciodată", care învăluie treptat amintirea spătarului. Prin aceasta, Neculce se dovedește încă o dată un mare artist, intuind că oamenii își supraviețuiesc în legendă.

Povestitor înnăscut, Ion Neculce a creat o operă durabilă, a cărei forță artistică se datorează și limbajului, mereu proaspăt și surprinzător, avînd toată seva vorbirii populare. Neculce scrie cum se vorbea în Moldova vremii sale, stilul său e bogat în pilde, proverbe și expresii tipice, impresia de oralitate este puternică, așa că, pe drept cuvînt, se poate considera că el are, între cronicari, originalitatea pe care o are Creangă între prozatorii moderni.

Contribuția istoriografiei la dezvoltarea limbii și literaturii române

1. Contribuția cronicarilor la dezvoltarea culturii române este în primul rînd de ordin istoriografic. Ei au pus bazele unui proces de constituire a istoriografiei românești, la capătul căruia apar, în perioada pașoptistă, primii istorici în accepția modernă a cuvîntului: Kogălniceanu și Bălcescu. La fel de importantă este și valoarea documentară a cronicilor, în ele găsindu-se cele mai bogate informații din istoria noastră medievală.

În sfîrșit, cronicile au transmis urmașilor, în afara faptelor propriu-zise, cîteva probleme esențiale, cu largi implicații culturale și politice. Una dintre ele, și cea mai importantă, este cea referitoare la originea poporului român. Ea apare încă la Ureche într-o celebră frază: „Rumânii, cîți să află lăcuitori în Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Rîm se trag". Afirmația e reluată de Miron Costin în cîteva stihuri așezate în fruntea letopisețului său și apoi dezvoltată în *De neamul moldovénilor*. Argumente serioase în sprijinul aceleiași probleme vor aduce mai tîrziu Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir.

Punînd în circulație idei ca romanitatea poporului român, latinitatea limbii române, continuitatea elementului roman în Dacia, unitatea tuturor românilor, cronicarii au contribuit în mod substanțial la formarea conștiinței naționale.

Contribuția cronicarilor nu are numai o valoare istorică, ea se înscrie și în alte sfere ale culturii, interesînd în mod deosebit istoria limbii și a literaturii.

2. Rămase în manuscris și tipărite de Kogălniceanu și Bălcescu după 1840, cronicile n-au putut imprima în conștiința publică un model de limbă scrisă, cum făcuseră textele religioase. De aceea, de o influență directă a limbii cronicarilor asupra limbii literare nu se poate vorbi decît după secolul al XIX-lea, cînd unii scriitori s-au inspirat din stilul cronicăresc. Pentru istoria limbii române, cronicile sînt însă dovezi mai concludente asupra fizionomiei limbii române vechi decît textele religioase, pentru că, nestingheriți de lexicul

și sintaxa textului străin, ca traducătorii de cărți bisericești, cronicarii au utilizat un limbaj mai apropiat de cel real, vorbit, mai autentic pentru stadiul de evoluție a limbii române din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Dincolo de acest aspect, opera cronicarilor e o mărturie a eforturilor de cultivare a posibilităților de expresie ale limbii române, de transformare a ei din mijloc al comunicării directe, într-unul de creație și transmitere a culturii.

3. Cronicile conțin primele exerciții de compunere în limba vie a poporului, în ele găsindu-se astfel cele dintîi forme ale literaturii române originale. Deși letopisețele nu erau scrieri literare, ci istoriografice, ele au și o valoare artistică, uneori cu totul remarcabilă. Ea rezultă întîi din subiectivitatea relatării, din faptul că autorii participă la judecarea oamenilor și evenimentelor, se destăinuie, se plîng sau se bucură. Această atitudine are efecte asupra expresiei, care nu mai rămîne o seacă notare de date și fapte, ci trădează o puternică participare afectivă, ca în această jelanie a lui Neculce: „Oh! Oh! Oh! săracă țară a Moldovei, ce nărocire de stăpîni ca aceștia ai avut! Ce sorți de viață ți-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mirare este, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce să trag pînă astădzi în tine, Moldovă!... Oh! Oh! Oh! săracă Țară Moldovă și Țară Muntenească, cum vă pitreceți și vă dezmierdați cu aceste supărări la aceste vremi cumplite...".

Valoarea literară derivă și din faptul că letopisețele consemnează unele evenimente trăite de autori, fiind primele noastre scrieri memorialistice.

În sfîrșit, în cronici găsim, în formă rudimentară, procedee ale prozei artistice: narațiunea, caracterizarea, portretul, descrierea, dialogul etc. Cronicarii știu să povestească o întîmplare, să fixeze în imagini un peisaj, o scenă de viață sau personalitatea cuiva. Portrete, ca cele făcute de Ureche lui Ștefan cel Mare și Alexandru Lăpușneanu sau de Neculce lui Dimitrie Cantemir, descrieri, ca cea a unei invazii de lăcuste, făcută de Miron Costin etc., sînt pagini de adevărată literatură, în care creația covîrșește evenimentul.

Dar pasajele de interes literar diferă, ca valoare artistică, de la o cronică la alta, uneori lipsesc complet, alteori sînt de o frumusețe deosebită, ca în cazul lui Ion Neculce, a cărui lucrare este preponderent memorialistică. Înzestrat cu mare talent literar, Neculce a selectat din memorie faptele sau amănuntele care pot fixa sugestiv scene, portrete, evenimente, devenind un neîntrecut evocator al trecutului. Cronica lui conține nuclee epice, care oricînd, prin dezvoltare, ar putea sta la baza unor opere narative.

4. **Concluzii.** Influența cronicilor asupra literaturii române moderne este indiscutabilă. O dată descoperite, ele au fost pentru scriitori un rezervor prețios de teme, de personaje, de subiecte. Din Grigore Ureche s-au inspirat Costache Negruzzi în nuvela *Alexandru Lăpușneanul*, Vasile Alecsandri în poemul *Dumbrava Roșie* și în drama *Despot-Vodă*, Delavrancea în trilogia Moldovei, iar Sadoveanu în romanele istorice *Frații Jderi* și *Nicoară Potcoavă*. Cronica lui Miron Costin a servit ca izvor lui Hasdeu, N. Gane, Sadoveanu (în *Neamul Șoimăreștilor* și *Nunta domniței Ruxanda)* etc. De la Neculce au pornit

în realizarea unor opere mulți scriitori (Alecsandri, Bolintineanu etc.), Sadoveanu luîndu-l chiar ca model stilistic.

Cronicarii munteni, cu tonul lor vehement polemic, cu tendința de satiră și caricaturizare, au influențat dezvoltarea pamfletului românesc, ilustrat de I.H. Rădulescu, N.D. Cocea, Tudor Arghezi etc.

Scriitorii au descoperit în cronici temeliile culturii noastre, punctul de la care se poate vorbi de o conștiință culturală românească. Cronicarii nu au lăsat urmașilor doar o imagine a trecutului, cîteva forme esențiale ale expresiei literare sau un număr de idei generale asupra ființei noastre naționale, ci și o anumită înțelegere a scopului creației culturale, ca act de responsabilitate pus în slujba binelui, frumosului și adevărului, „că scrisoarea ieste un lucru vécinicŭ" și „voi da seama de ale méle, cîte scriu", cum afirmă Miron Costin. Această înțelegere reprezintă manifestarea cea mai înaltă a umanismului și patriotismului cronicarilor români, trăsături transmise și literaturii noastre moderne.

Schiță recapitulativă. Contribuția cronicarilor la dezvoltarea culturii române

1. A istoriei:
- cronicile au pus bazele istoriografiei românești
- reprezintă contribuția documentară cea mai bogată pentru istoria noastră medievală
- au transmis urmașilor un număr de idei fundamentale în legătură cu etnogeneza românilor (romanitatea poporului, latinitatea limbii, continuitatea, unitatea)

2. A limbii române:
- cronicile reprezintă un nivel superior de folosire a limbii române vechi față de textele religioase
- reprezintă o mărturie a efortului de transformare a limbii din mijloc al comunicării directe, într-unul de creație și transmitere a culturii

3. A literaturii române:
- cronicile conțin primele exerciții de compunere în limba poporului; în ele găsim cele dintîi forme ale literaturii române originale
- deși sînt scrieri istorice, au și o valoare literară, care rezultă din:

  a) participarea autorilor la judecarea oamenilor și a evenimentelor (deci, din caracterul subiectiv al relatării)

  b) caracterul memorialistic al multor pagini

  c) prezența unor procedee ale prozei artistice (narațiunea, caracterizarea, descrierea, portretul, dialogul etc.)

  d) stilul supravegheat

Tabel sinoptic al istoriografiei românești

1. Perioada în care s-au scris cronici:
- de la sfîrșitul sec. al XV-lea — pînă la începutul sec. al XIX-lea

2. Principalele limbi în care s-au redactat:
- slavonă (sec. XV—XVI): Cronica lui Ștefan cel Mare, letopisețele lui Macarie, Eftimie, Azarie
- română (sec. XVII—XVIII): Grigore Ureche, Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu, Ion Neculce ș.a.

3. Cele mai importante cronici:
- în Moldova: *Letopisețul Țării Moldovei*, scris, în ordine, de
  Grigore Ureche, de la 1359 la 1594
  Miron Costin, de la 1594 la 1661
  Ion Neculce, de la 1661 la 1743
- în Țara Românească:
  Letopisețul cantacuzinesc } de la 1290 — la 1688
  Cronica Bălenilor }
  Autorii anonimi, continuați de
  Radu Greceanu, de la 1688 la 1714, și
  Radu Popescu, pînă la 1729

4. Cei mai mari cronicari:

G r i g o r e U r e c h e (cca. 1590—1647)
- format la școlile din Polonia, unde a învățat slavona, latina, polona
- a scris *Letopisețul Țării Moldovei*
- e cel dintîi cronicar care a formulat cu claritate unitatea de origine, de neam și de limbă a tuturor românilor (*„...toți de la Rîm se trag"*)
- e cel dintîi evocator al personalității lui Ștefan cel Mare
- letopisețul său reprezintă începutul marii istoriografii naționale și a avut o mare influență în dezvoltarea literaturii române vechi și a prozei artistice din epoca modernă

M i r o n C o s t i n (1633—1691)
- a învățat la școlile umaniste din Polonia; este cel mai erudit cronicar român
- principalele lucrări:
  Letopisețul Țării Moldovei
  De neamul moldovenilor
  Viața lumii (poem filozofic)
- a scris și în limba polonă
- continuă ideile formulate de Grigore Ureche în legătură cu etnogeneza românilor printr-o argumentare științifică, bazată pe autori antici și umaniști
- a dat primele noțiuni de versificație și de teorie literară

Ion Neculce (cca. 1672—1745)

— a scris *Letopisețul* în cea mai mare parte după propriile amintiri
— a așezat în fața Letopisețului 42 de legende cunoscute sub numele *O samă de cuvinte*
— este întemeietor, alături de ceilalți doi cronicari, al artei narative, descriptive și portretistice românești
— a creat, pornind de la limba vorbită, un stil artistic, pe care, ulterior, scriitori moderni ca Ion Creangă și Mihail Sadoveanu l-au luat ca model

5. **Importanță:**

— cronicile sînt lucrări fundamentale ale începutului culturii române
— au contribuit la dezvoltarea istoriografiei, a limbii și literaturii române
— sînt roadele curentului umanist românesc
— au modelat conștiința națională, prin formularea principalelor idei ale etnogenezei românești, precum și prin reflectarea aspirației generale a poporului român spre independență și suveranitate

DIMITRIE CANTEMIR, PERSONALITATE MULTILATERALĂ A CULTURII ȘI LITERATURII ROMÂNE

Dimitrie Cantemir este, în cultura noastră, unul dintre cei mai erudiți umaniști. Prin vasta și remarcabila sa operă științifică și literară, s-a situat cu mult deasupra cărturarilor vremii.

Lucrările lui, cele mai multe scrise în limba latină, atestă o bogată documentare în domeniul științelor umaniste și o mare pasiune pentru cercetare. „Sufletul odihnă nu poate afla — spune el — pînă nu găsește adevărul, carile îl cearcă oricît de departe și oricît de cu trudă i-ar fi a-l nimeri."

Cele mai valoroase lucrări ale sale sînt cele cu caracter istoric. Între lucrările de istorie a românilor (*Viața lui Constantin Cantemir, Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor*), *Hronicul vechimei a romàno-moldo-vlahilor*, scrisă în limba română, este o operă concepută după un plan vast și cu o largă informație extrasă din lucrări ale istoricilor din cele mai vechi timpuri. Reluînd o temă a cronicarilor moldoveni, lucrarea înfățișează trecutul îndepărtat al poporului nostru, originea comună a tuturor românilor. Romanii, afirmă Cantemir, „sînt moșii și strămoșii noștri, a moldovenilor, muntenilor, a ardelenilor și a tuturor oriunde se află a românilor, precum și singur numele de moșie ne arată... și limba cea părintească... nebiruit martor ne este".

Cu toate că scriitorul exagerează susținînd originea pur romană a poporului român, lucrarea este valoroasă pentru vasta ei documentare, în care se demonstrează existența unui vechi stat independent.

Întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir exprimă o concepție superioară despre istorie față de cea a cronicarilor. În timp ce cronicarii explicau fenomenul istoric prin voința forței divine, Dimitrie Cantemir interpretează istoria dînd atenție cauzalității: „Nici un lucru fără pricină să se facă nu poate". El prezintă originea romană a poporului nostru în spiritul ideilor umanismului, afirmînd că „sîntem urmașii unui popor care a creat o civilizație și o cultură clasică".

Descrierea Moldovei, lucrare monografică de o excepțională valoare documentară, este scrisă în 1716 la cererea Academiei din Berlin. Ea cuprinde trei părți. Prima parte e consacrată descrierii geografice a Moldovei, a munților, apelor și cîmpiilor. Dimitrie Cantemir elaborează prima hartă a Moldovei. Sînt prezentate, de asemenea, flora și fauna, tîrgurile și capitalele țării de-a lungul timpului. În partea a II-a a lucrării este înfățișată organizarea politică și administrativă a țării, cu referiri detaliate la forma de stat, alegerea sau scoaterea din scaun a domnilor, la obiceiurile prilejuite de înscăunarea domnilor sau de mazilirea lor, de logodnă, nunți, înmormîntări etc. În partea ultimă a lucrării găsim bogate informații despre graiul moldovenilor, despre slovele folosite, care la început au fost latinești, „după pilda tuturor celorlalte popoare a căror limbă încă e alcătuită din limba cea romană, iar apoi înlocuite cu cele slavonești".

Lucrarea prezintă interes nu numai pentru documentata descriere geografică sau politică, ci și pentru observațiile etnografice și folclorice, D. Cantemir fiind primul nostru cărturar care cuprinde în sfera cercetărilor sale *etnografia* și *folclorul*.

Descrierea Moldovei este o operă străbătută de o vibrantă dragoste de patrie și are pe alocuri deosebite virtuți literare.

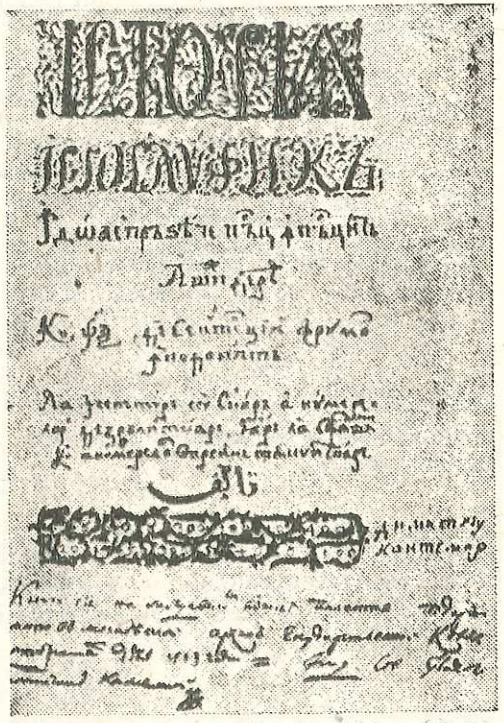
Ideile filozofice ale marelui cărturar pot fi întîlnite cu deosebire în *Imaginea științei sacre*, *Logică*, *Sistema religiei mahomedane* și mai ales în opera de tinerețe *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, scrisă în românește și grecește. Ideea de bază a acestei lucrări subliniază superioritatea vieții spirituale asupra celei biologice, prozaică și robită poftelor de tot felul.

Istoria ieroglifică, lucrare alegorică de o valoare literară necontestată, prin concepțiile istorice și filozofice pe care le afirmă, se înscrie pe linia umanismului românesc. Scrisă sub forma unei fabule de vaste proporții, personajele *Istoriei ieroglifice* sînt animale și păsări, simbolizînd rivalitatea dintre familia Brîncoveanu și cea a Cantemireștilor, una din Țara Românească și cealaltă din Moldova. Inspirată de realitatea politică a vremii sale, această

lucrare este un roman social-filozofic cu caracter patriotic, apropiindu-se de pamfletul politic. După cum spunea Nicolae Iorga, ea poate fi considerată „cel dintîi roman românesc pe temeiuri de realitate istorică".

Toate lucrările lui Cantemir, fie că sînt scrise în limba latină, fie că sînt scrise în românește sau în alte limbi, au un stil erudit, în general retoric. Cu toate acestea, valoarea lor documentară rămîne incontestabilă.

Prin vasta operă pe care a creat-o, prin ideile progresiste și prin spiritul său enciclopedic, Dimitrie Cantemir este una dintre personalitățile remarcabile ale culturii europene. În cultura și literatura noastră el prefigurează iluminismul.

Dimitrie Cantemir — *Istoria ieroglifică*

*

„Muntele cel mai înalt se numește Ceahlăul, despre care, dacă anticii ar fi făcut vorbire în basmele lor, ar fi fost tot atît de vestit ca și Olimpul, Pindul sau Pelias. Este așezat în ținutul Neamțului, în apropiere de izvoarele Tazlăului, și pe la mijlocul lui, acoperit de zăpezi. Pe vîrf nu se găsește un pic de nea, încît pare a fi deasupra norilor. De pe culmea cea mai ascuțită, care se ridică sub forma unui turn, izvorăște un pîrîu alb care se rostogolește printre stînci abrupte și se varsă în Tazlău cu mare zgomot."

....

„Străbunii, părinții străbunilor au descoperit țara pe care o locuim acum, pe cînd mergeau la vînătoare în păduri și în aceasta trăim noi acum și sîntem hrăniți și întăriți cu laptele și mierea ei. Îndemnat de exemplul lor, ilustrul domn a întîlnit în timp ce căuta vînat pe cîmp, în păduri și prin munți, o cerboaică, care, fiind rușinoasă, nu a îngăduit acestuia să-i vadă fața ei, ci a luat-o la fugă și s-a ascuns. Noi am venit pe urmele lăsate de copitele ei și am fost conduși de aceste urme în această casă; de aceea voi trebuie sau să ne predați, sau să ne arătați unde a fugit acest vînat pe care noi l-am scotocit cu osteneală și sudoare prin pustietăți."

....

„Primirea lor de oaspeți, care o arată către cei nemernici și drumeți, este foarte vrednică de laudă, căci măcar că sînt prea săraci din pricină că se află megieși cu tătarii, însă niciodată nu este să nu dee ospățului sălaș și mîncare. Ținîndu-l în dar trei zile împreună cu dobitocul său, și pe cel nemernic îl primește cu fețe vesele, ca cînd ar fi frate sau altă rudenie a lor și unii așteaptă cu masa pînă la 7 ceasuri din

zi și, ca să nu mănînce singur, trimit pe slugi pe la căi, ca să cheme la masă pe cîți drumeți îi vor întîmpina."

....

„Înălțimile sînt acoperite cu copaci și cu pomi cu roade care cresc peste tot de la sine și care, în alte țări, trebuie sădiți de mîna omului; printre înălțimi curg pîraiele cele mai limpezi, ce se rostogolesc, ici și colo, din vîrful munților cu un murmur plăcut. Aceste locuri par niște grădini dintre cele mai frumoase; cîmpiile dau din belșug roade, pe care aerul răcoros de munte nu le lasă să crească în pădurea muntoasă."

....

„Dansurile sînt la moldoveni cu totul altfel decît la celelalte popoare. Căci nu dansează împreună doi sau patru inși ca la francezi și poloni, ci mai multe persoane împreună, care formează un cerc sau un șir lung. De altfel, ei nu dansează lesne decît la nunți. Dacă se iau toți unul cu altul de mînă dansează într-un cerc și merg la dreapta la stînga cu aceiași pași făcuți în tact, atunci spun că joacă hora; dacă stau însă, într-un lung șir, se prind de mîini între ei, totuși așa că sfîrșitul rămîne liber, și merg împrejur în diferite ocoluri, atunci acesta este numit cu un cuvînt luat de la polonezi «danț»."

....

„În genere toți se adună în fiecare sîmbătă la mormînt timp de un an întreg și plîng pe răposatul lor. Cei bogați plătesc femei bocitoare, care zic diferite bocete în care sînt descrise mizeria și deșertăciunea vieții, după cum se poate vedea din următoarele versuri, care fac de obicei începutul:

A lumii cînt cu jale
Cumplită viață,
Cum se rupe și se taie
Ca cum ar fi o ață."

Fragmente traduse din *Descriptio Moldaviae*.

ȘCOALA ARDELEANĂ — CONTRIBUȚIA EI LA DEZVOLTAREA CULTURII ȘI LITERATURII ROMÂNE

Iluminismul în cultura europeană

1. **Cadrul social-istoric.** În mai multe țări europene, secolul al XVIII-lea a fost numit secolul luminilor, pentru a se defini specificul unei epoci în care s-a pus accent deosebit pe dezvoltarea și răspîndirea cunoștințelor culturale, pe ideea „luminării" maselor.

Iluminismul sau *luminismul* reprezintă o manifestare ideologică a burgheziei aflate în plină ascensiune. De aceea a apărut mai devreme în țările în care burghezia a evoluat mai repede (Anglia și Franța) și s-a configurat mai tîrziu acolo unde forțele feudale erau mai puternice, iar cele burgheze încă foarte reduse (în sud-estul Europei, de exemplu).

Lupta de emancipare a acestei clase revoluționare în epoca ei de ascensiune s-a sprijinit pe un număr de idei orientate în întregime pe o direcție antifeudală. Astfel, încă din 1688, în cadrul Revoluției burgheze din Anglia, cînd parlamentul a votat *Declarația drepturilor omului*, proclamînd suveranitatea poporului, începe să fie pus sub semnul întrebării tot ceea ce era specific epocii feudale. Treptat, se cristalizează o ideologie iluministă care va pregăti Marea Revoluție Franceză din 1789.

Iluminismul nu a fost doar o mișcare ideologică, ci o mișcare culturală complexă, cu forme de manifestare în domeniul filozofiei, al literaturii, al moralei, al istoriei, al dreptului și al științelor naturii.

2. **Trăsăturile iluminismului.** Iluminismul a avut cîteva trăsături specifice. În primul rînd trebuie subliniat *caracterul său antifeudal și antidespotic.* Toate instituțiile feudale erau supuse unei critici severe: monarhia absolută, bazată pe ideea dreptului divin, biserica, justiția, școala. Gînditorii iluminiști, ca englezul John Locke și francezii Montesquieu, Voltaire și Jean-Jacques Rousseau, cer anularea privilegiilor feudale, limitarea puterii monarhului și acordarea de libertăți sociale și politice întregului popor. Argumentele fundamentale pentru justificarea acestor revendicări se bazau pe *principiile de egalitate și libertate*, de *suveranitate a poporului*, pe *ideea dreptului natural și a contractului social*, principii tipic iluministe, conform cărora oamenii se nasc cu aceste drepturi și trăiesc pe baza unei înțelegeri cu monarhul, pe care îl pot alunga dacă nu se dovedește un om „luminat".

A doua trăsătură esențială a iluminismului a fost *spiritul său raționalist, materialist și laic.* Secolul al XVIII-lea este prin excelență o perioadă istorică în care s-a afirmat cu putere rațiunea, în care fenomenele vieții au cunoscut o interpretare materialistă și s-a cristalizat o orientare antireligioasă.

3. **Literatura iluministă.** În acest *climat de gîndire social-politică antifeudală și de filozofie materialistă* evoluează literatura iluministă. Spiritul iluminist este propagat prin specii literare noi, ca romanul filozofic, teatrul de idei, comedia satirică, drama burgheză. Prin alegorie, satiră, parabolă sau fabulă se satirizează fanatismul religios, se denunță abuzurile tiraniei feudale, se promovează ideea de toleranță și egalitate între oameni.

Printre cei mai importanți scriitori aparținînd literaturii iluministe se numără: în Franța — Montesquieu *(Scrisori persane)*, Voltaire *(Candid)*, Diderot *(Nepotul lui Rameau)*, Jean-Jacques Rousseau *(Emil)*, Beaumarchais *(Bărbierul din Sevilla, Nunta lui Figaro)*; în Germania — Lessing *(Nathan înțeleptul)*; în Italia — Carlo Goldoni *(Bădăranii, Hangița)*; in Rusia — A. N. Radișcev *(Călătorie de la Petersburg la Moscova)*.

Iluminismul în cultura și literatura română

1. **Cadrul social-istoric.** Țările române nu rămîn nici ele izolate de efervescența acestei epoci, deși pătrunderea la noi a marilor idei iluministe a fost întîrziată atît de dominația străină, cît și de feudalismul autohton.

Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae (foaie de titlu)

Cel dintîi nucleu iluminist din cultura română l-a constituit *Școala Ardeleană*, mișcare a intelectualității din Transilvania de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Burghezia românească din Transilvania, mai dezvoltată decît în Țara Românească și Moldova, era nemulțumită de lipsa de drepturi sociale și politice ale poporului român din Transilvania, inechitate care dura de secole, încă din 1437, cînd se semnase actul cunoscut sub numele *Unio trium nationum*, înțelegere ce excludea participarea românilor la viața social-politică.

Programul politic al Școlii Ardelene este prezentat în memoriul din 1791, intitulat *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae*, trimis împăratului Leopold II, prin care se cerea recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune egală în drepturi cu celelalte.

Școala Ardeleană este deci, în primul rînd, o mișcare de eliberare națională și socială, care a găsit în patrimoniul de gîndire al iluminismului european *principii, argumente, idei* ce slujeau năzuințele poporului român în acel moment istoric.

Din punct de vedere cultural, Școala Ardeleană a avut un rol important în stimularea studiului istoriei și limbii române, a dezvoltării științelor naturii și a învățămîntului.

2. **Reprezentanții.** Acțiunea politică și culturală a Școlii Ardelene este îndrumată de operele istorice și filologice ale lui Samuil Micu (1745—1806), Gheorghe Șincai (1754—1816), Petru Maior (1761—1821), Ion Budai-Deleanu (1760—1820). Toți patru au făcut studii superioare la Viena sau Roma.

3. **Activitatea Școlii Ardelene.** În ansamblu, activitatea Școlii Ardelene cunoaște două direcții fundamentale. *Prima are un pronunțat caracter iluminist*, urmărind emanciparea poporului, mai ales a țăranilor. În acest scop, s-au înființat numeroase școli în limba română (numit director al școlilor române, Gheorghe Șincai a inițiat înființarea a nu mai puțin de 300 de școli), s-au scris abecedare, aritmetici, catehisme, cărți de popularizare științifică, manuale de economie practică, s-au publicat calendare și cărți populare etc.

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae

Cealaltă direcție este erudită și cuprinde tratatele de istorie și filologie. Cele mai importante lucrări sînt: *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor* de Samuil Micu, *Hronica românilor și a mai multor neamuri* de Gheorghe Șincai, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Disertație pentru începutul limbii române* de Petru Maior și *Lexiconul de la Buda*, primul dicționar etimologic al limbii române.

Studiile de istorie, prin care se continuă activitatea cronicarilor, acordă un interes deosebit mai

ales procesului formării poporului român, contestîndu-se afirmaţiile tendenţioase ale celor care falsificau istoria pentru a justifica inechitatea care se făcea românilor. Reprezentanţii Şcolii Ardelene au adus argumente istorice, filologice şi demografice privind originea latină a limbii şi a poporului român, continuitatea şi unitatea sa etnică. În acelaşi scop — al dobîndirii libertăţii naţionale — erau folosite şi argumente de factură iluministă (principiile libertăţii, egalităţii, ale dreptului natural şi ale contractului social). Istoricii Şcolii Ardelene au jucat un rol esenţial în acumularea dovezilor şi argumentelor pentru susţinerea egalităţii în drepturi a românilor din Transilvania cu celelalte naţionalităţi ale Imperiului Habsburgic.

Studiile de limbă urmăresc să dovedească latinitatea limbii române, ca argument fundamental al romanităţii poporului român. În plan strict ştiinţific, lui Petru Maior îi revine meritul de a fi afirmat primul că limba română derivă din latina populară, adică din limba vorbită de marile mase, şi nu din cea clasică, limbă a culturii şi ştiinţei antice:

„...se ştie că mulţimea cea nemărginită a romanilor, a cărora rămăşiţe sînt românii, pre la începutul sutei a doao de la Hs., în zilele împăratului Traian, au venit din Italia în Dachia; şi au venit cu acea limbă lătinească carea în vremea aceaia stăpînea în Italia. Aşa dară, limba românească e acea limbă lătinească comună, carea pre la începutul sutei a doao era în gura romanilor şi a tuturor italianilor."

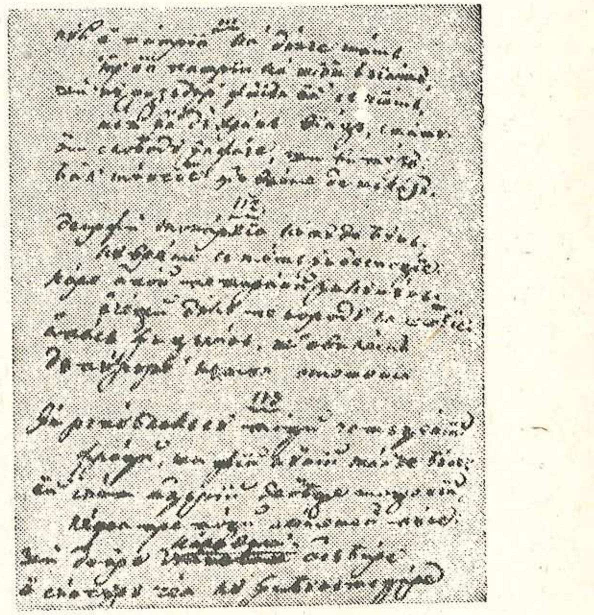
Aportul Şcolii Ardelene la dezvoltarea limbii este deosebit de preţios. În această epocă s-a pus problema adoptării alfabetului latin în locul celui chirilic, a fixării normelor gramaticale ale limbii, a îmbogăţirii vocabularului cu neologisme luate din limbile romanice. În ciuda unor idei exagerate (se propunea o ortografie etimologică şi se cerea eliminarea elementelor nelatine din limbă) — care vor fi reluate în secolul următor de curentul latinist —, Şcoala Ardeleană are meritul de a fi pus bazele cercetării ştiinţifice a limbii române.

Idei exagerate au apărut şi în lucrările istorice, cum ar fi, de exemplu, avansarea unei ipoteze pur romane a originii poporului român, dar exagerările Şcolii Ardelene se explică prin caracterul polemic al activităţii ei ştiinţifice, care a continuat — în alt scop, dar în acelaşi spirit — procesul formării conştiinţei naţionale început de cronicari.

Reprezentanţii Şcolii Ardelene au fost mai ales istorici şi filologi, cărturari străluciţi şi animatori ai culturii. Ei nu pot fi însă socotiţi şi scriitori. Sub raport strict literar, operele lor nu ating decît pe alocuri nivelul cronicarilor.

Totuşi, Şcoala Ardeleană a creat un climat favorabil literaturii şi a dat, prin *Ion Budai-Deleanu*, pe *cel dintîi mare poet român de talie europeană*. Opera literară fundamentală a acestuia — *Ţiganiada* — este o sinteză artistică a ideilor iluministe ale epocii şi reprezintă prima demonstraţie de valoare

a posibilităţilor poetice ale limbii române, fiind sub acest aspect o neaşteptată capodoperă şi singura epopee românească terminată.

Ţiganiada (pagină de manuscris)

4. Concluzii. Şcoala Ardeleană nu a fost singura mişcare iluministă; manifestări de aceeaşi factură au avut loc la începutul secolului al XIX-lea şi în Ţara Românească şi Moldova, prin activitatea unor cărturari ca Dinicu Golescu, Gheorghe Asachi ş.a.

Iluminismul Şcolii Ardelene — animat de ideea propăşirii prin cultură, acordînd textului scris o pronunţată funcţie socială, preocupat de formarea temeliilor moderne ale civilizaţiei româneşti — reprezintă prima etapă de modernizare a culturii noastre, înscriindu-se în felul acesta, prin aspectele lui specifice, în iluminismul european.

★

„Socotind cu mintea mea zisa aceaia a filosofului aceluia carele au zis că urît lucru iaste elinului să nu ştie elineşte, adevărat şi românului să poate zice că urît lucru iaste românului să nu ştie istoriia neamului său, că vedem cum toate neamurile au scris lucrurile mai-marilor săi, şi se cuvine acestea omului carele are minte, că istoriia iaste dascălul tuturor lucrurilor, şi bisericeşti şi politiceşti, că ia nu numai cu cuvinte, ci şi cu pilde adeverează cele ce învaţă."

Samuil Micu: *Scurtă cunoştinţă a istorii românilor (Cătră rumâni)*

★

„Naţiunea română[1] este mai veche decît toate naţiunile, cu mult mai înainte de aceste vremuri, din moment ce este sigur şi dovedit prin documente istorice, prin tradiţia neîntreruptă, prin asemănările de limbă şi obiceiuri, că ea îşi trage originea de la coloniile romane duse de împăratul Traian, la începutul secolului al II-lea, ca să apere provincia Dacia cu un număr foarte mare de veterani..."

Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae (traducere din limba latină)

★

„Zburdare aşa nedumerită în mulţi din cei streini scriitori iaste de a vomi cu condeiul asupra românilor, strănepoţilor romanilor celor vechi, ori ce le şopteşte lor

[1] După istoriografii Şcolii Ardelene, poporul român = poporul roman din Dacia. Elementele alogene de diferite naturi nu schimbă calitatea de roman a românilor.

duhul acela carele mai de mult spre aceaia îi întărîtă pre varvari, că pre romani sau că pre domnii lor să-i urască sau lor, ca prea vitejilor biruitori a toată lumea, să le pismuiască cît, și cînd fără nici o dovadă iscodesc ceva sau și minciuni apriate spun asupra romănilor, încă socotesc că lumea toată e detoare să creadă nălucirile lor; ba, de o bucată de vreme, pre cum măgariu pre măgariu scarpină, așa, unii de la alții împrumutînd defăimările, fără de nici o cercare a adevărului, de iznóv le dau la stampă; și cu cît romănii mai adînc tac, nemica răspunzînd nedrepților defăimători, cu atîta mai vîrtos se împulpă pre romăni a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori."

Petru Maior: *Istoria pentru începutul romănilor în Dachia (Cuvînt înainte)*

★

„Din partea coloniei carea au rămas în Dachia Veche [...] s-au prăsit toți romănii cîți sînt de-a stînga Dunării, cum cură în Marea Neagră, iară din partea coloniei care s-au trecut Dunărea... s-au prăsit romănii cei ce sînt de-a dreapta Dunării [...]; oricum s-au numit sau se numesc și acum, tot de o viță și porodiță sînt, adecă romani de sînge, precum firea și vîrtutea îi mărturisește..."

Gheorghe Șincai: *Hronica romănilor și a mai multor neamuri*

★

ION BUDAI-DELEANU: Țiganiada

(Fragmente)

„Spune celui care te trimeasă
Că într-acest chip Vlad-Vodă-i răspunde:
«Haracii sînt gata, supt aleasă
Încuietoare; dar a pătrunde
Nu poate-acolo poftă străină
Într-alt chip făr' cu sabia în mînă.

De sultanului de dînși îi pasă,
Vie să și-i ducă, de să încrede!
Dară nici tinerii vor de-acasă
De voie bună a merge în obede,
Zicînd că cu patria împreună
Vreu s-aibă soartea: rea sau bună»,

Iar în cît e despre a mea persoană,
Să merg să mă închin nălțatei Poarte,
Spune că atunci cînd iepurii în goană
Vor lua pe ogari...! lupilor moarte
Mieii vor da, poate că atunci doară
M-oi închina; iar nu de-astă oară!"[1]

★

În locul de arburi și copace
Cresc rodii, nărănciuri ș-alămîi
Și tot feliu dă pom ce la gust place
Cum și rodite cu struguri vii;

[1] Răspunsul lui Vlad Țepeș către solul turcesc.

Iar în loc dă năsip și țărînă,
Tot grăunță dă aur iai în mînă.

Rîuri dă lapte dulce pă vale
Curg acolo și dă unt părale,
Țărmuri-s dă mămăligă moale,
Dă pogăci, dă pite și mălaie!
O, ce sîntă și bună tocmeală!
Mînci cît vrei și bei făr·osteneală.

Colea vezi un șipot dă rachie,
Ici dă proaspătă mursă un izvor,
Dincolea balta dă vin te îmbie,
Iară căuș, păhar sau urcior,
Zăcînd afli îndată lîngă tine,
Oricînd chieful dă băut îți vine.

Dealurile și coastele toate
Sînt dă caș, dă brînză, dă slănină;
Iar munții și stînce gurguiate
Tot dă zahăr, stafide, smochine!
De pe ramurile dă copaci,
Spînzură covrigi, turte, colaci.

Gardurile acolo-s împletite
Tot cu fripți cîrnăciori lungi, aioși,
Cu plăcinte calde streșinite,
Iar în loc dă pari tot cîrtaboși;
Dară spetele, dragile mele,
Sînt la garduri în loc de proptele.[1]

[1] O imagine a raiului.

MOMENTUL 1848 ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Cadrul social-politic și cultural

Prima jumătate a secolului al XIX-lea este, în istoria modernă a românilor, o perioadă agitată și poate cea mai bogată în transformări, care au pregătit, printr-o mișcare social-culturală largă, evenimentele revoluționare de la 1848.

Rezultatele mișcării de eliberare națională s-au răsfrînt și în conținutul tratatului de la Adrianopol (1829), prin care Moldova și Țara Românească au căpătat autonomie administrativă și libertatea comerțului, intrînd în circuitul economic european.

Înlăturarea domniilor fanariote și instalarea domnitorilor pămînteni, apariția unor relații economice și politice inexistente pînă atunci constituiau premisele necesare pentru ridicarea societății românești pe o nouă treaptă de dezvoltare social-economică, pentru modernizarea vieții social-politice și culturale. Dar orînduirea feudală și formele despotice de guvernare deveniseră o frînă puternică în calea acestor tendințe, făcînd să crească nemulțumirile forțelor progresiste și ale spiritelor înaintate ale vremii împotriva inegalităților și lipsei de libertăți. Revoluția lui Tudor Vladimirescu relevase însă slăbiciunea edificiului feudal, dăduse maselor populare conștiința forței lor și mai ales convingerea că, pentru rezolvarea problemelor sociale acute, există o cale mai sigură decît aceea a reformismului promovat de iluminiști. Așa se explică faptul că la sate se întețesc acum răscoalele țărănimii pentru eliberarea din lanțurile iobăgiei, iar la orașe se organizează tot mai des mișcări subversive, sub forma unor comploturi și conspirații, împotriva dependenței economice și politice.

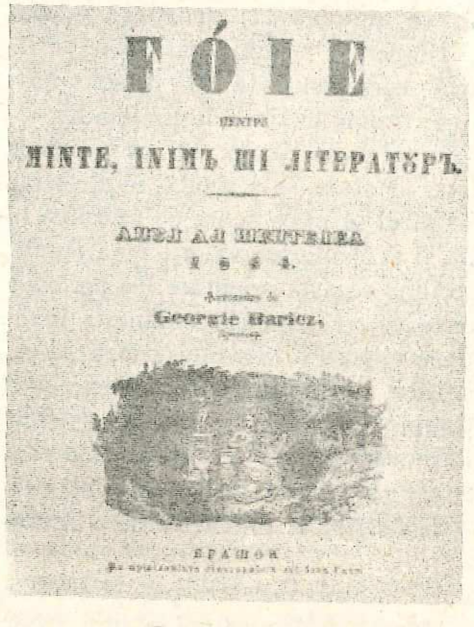
În ciuda tuturor represiunilor, se intensifică starea de spirit antifeudală, pretutindeni răsunînd glasuri care cereau modernizarea sistemului de guvernămînt, îngrădirea drepturilor abuzive ale marii boierimi. Lupta pentru emancipare socială și națională, în preajma anului revoluționar 1848, devine, în toate provinciile românești, un postulat al opiniei publice progresiste, o amplă manifestare a conștiinței naționale, marcînd începuturile revoluției burghezo-democratice. Pentru înțelegerea rolului pe care îl avea ideologia pașoptistă în orientarea, îndrumarea și stimularea maselor largi populare la lupta amplă de transformare social-economică, de reorganizare burghezo-democratică a societății românești și de eliberare națională, este foarte semnificativ înțelesul cuprinzător pe care Mihail Kogălniceanu — acel arhitect al modernizării societății românești — îl dădea cuvîntului „politică": „politica... a ajuns a fi astăzi sufletul lumii moderne; la dînsa țintesc și largile tendințe ale literaturii ce formulează și împrăștie ideile, și propășirea industriei, care asociază, organizează, produce și răspîndește. Politica este puternica circulație ce ațîță toată gîndirea și toată ideea. Din ea izvorăsc toate acele valuri de teorii, de proiecte, de sisteme care bat necontenit în opinia publică și împing activitatea mulțimii spre căi nouă". Aceasta ne sugerează amploarea și profunzimea frămîntărilor revoluționare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, claritatea țelurilor mișcării pașoptiste, care atrăgea gîndirea revoluționarilor asupra relațiilor sociale, asupra necesității renovării structurilor învechite. Mișcarea revoluționară din prima jumătate a secolului al XIX-lea a dat o puternică lovitură regimului feudal, renăscînd în conștiința maselor spiritul luptei pentru dreptate socială și libertate, intensificînd mișcarea de idei în favoarea unirii Țărilor române într-un stat puternic și independent. Ele au determinat, în același timp, o viguroasă activitate culturală, care avea la bază un amplu program de luptă politică. Această etapă, cuprinsă între 1830—1860, în mijlocul căreia s-a declanșat cea mai largă mișcare populară de emancipare socială și națională — Revoluția de la 1848 —, este cunoscută în literatură sub denumirea de *perioada pașoptistă*. În primul deceniu al acestei perioade, utilizarea limbii grecești se restrînge la însemnări, scrisori și unele traduceri. Cultura românească deschizîndu-se acum mișcării de idei din Apus, locul limbii grecești îl ia franceza, limbă de largă circulație europeană. Intelectualii pașoptiști, preocupați de cultivarea valorilor universale, o folosesc curent, în scris și oral, publicînd articole, studii și lucrări ce aduceau la cunoștința popoarelor europene problemele românilor. Numeroși străini vizitează Țările române, scriu lucrări despre ele, poartă corespondență cu personalități românești pe probleme de actualitate sau le traduc lucrările în limbile lor.

În ultimele două decenii și jumătate ale perioadei pașoptiste, ca o reacție împotriva imitației și a influenței culturii occidentale, se dezvoltă, în mișcarea culturală, un puternic spirit național. Accentul se pune acum pe folosirea în scris a limbii române, pe creația originală și evidențierea valorilor naționale, pe marile inițiative culturale menite să sprijine această orientare. În perioada pașoptistă s-au pus bazele unei adevărate renașteri culturale românești. Învățămîntul, presa, teatrul, literatura, științele cunosc o dezvoltare fără precedent. Iau ființă societăți culturale și științifice, crește numărul revistelor și al altor periodice, al cărților tipărite în tiraje mari, se formează un public cititor, se organizează biblioteci de literatură beletristică, librării—comerțul cu cartea devenind o adevărată îndeletnicire —, se înfiripează o viață artistică specific românească, bazată pe tradiția populară, ia amploare mișcarea de culturalizare a maselor.

Semnificativă pentru înțelegerea rolului culturii de către pașoptiști este opinia lui George Barițiu, exprimată în „Gazeta de Transilvania" din 1838:

ALĂUTA ROMÂNEASCĂ.
SUPPLEMENT LITTERAR A ALBINEI ROMÂNEŞCI.

Alăuta românească

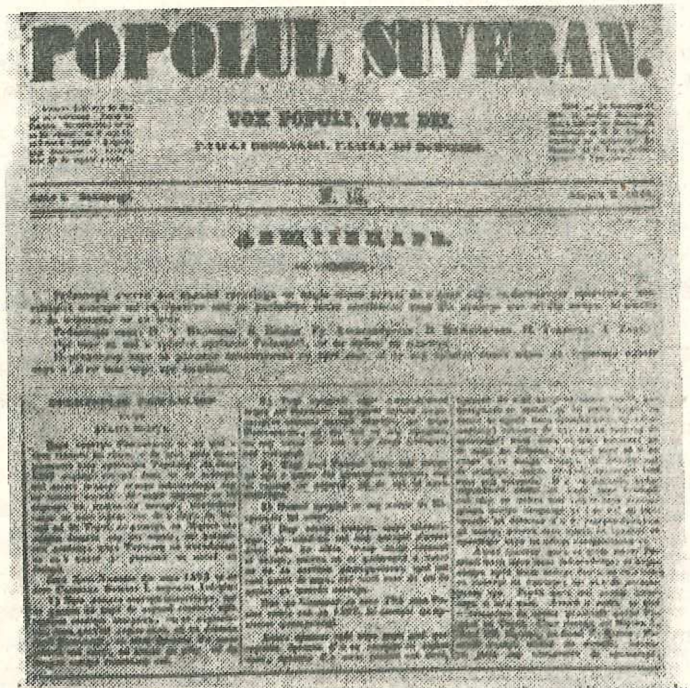

FÓIE
MINTE, INIMĂ ŞI LITERATURĂ.

Foaie pentru minte, inimă şi literatură

„Lăţirea ştiinţelor şi a cunoştinţelor, împărtăşirea ideilor la toate clasele de oameni! strigă astăzi toate naţiile, toate stăpînirile cele înţelepte şi părinteşti; mijloacele la acestea sînt cărţile, literatura, scrierile periodice lăţite şi propovăduite la toţi". Această concepţie, care era a tuturor paşoptiştilor, continuînd şi dezvoltînd, în condiţii noi, tendinţe apărute în epoca iluministă, explică faptul că în perioada paşoptistă scrisul devine principalul instrument al activităţii culturale.

Presa. În aceste condiţii de intens avînt cultural, în toate cele trei ţări româneşti se dezvoltă o amplă activitate publicistică. Apar primele ziare: „Curierul românesc" la Bucureşti, în 1829, sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu; „Albina românească" la Iaşi, din iniţiativa lui Gheorghe Asachi, în acelaşi an; „Gazeta de Transilvania", la Braşov, în 1838, din iniţiativa marelui cărturar ardelean George Bariţiu.

Un moment deosebit de important în dezvoltarea publicisticii îl constituie apariţia, la 1840, a revistei „Dacia literară", care se adresează întregului neam românesc, militînd pentru ca „...românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi". În anul 1848 au apărut noi ziare purtătoare de cuvînt ale ideilor revoluţiei, promovînd o publicistică agitatorică şi combativă. Nici după înfrîngerea revoluţiei activitatea publicistică nu a încetat, revoluţionarii scriind

POPOLUL SUVERAN.
VOX POPULI, VOX DEI.

Numărul 15 din 2 August 1848 al *Poporului suveran* în care a fost publicat articolul lui N. Bălcescu „Drepturile Românilor către Înalta Poartă"

acum împotriva celor care au trădat cauza revoluţiei române sau făcînd din presă o tribună în favoarea Unirii.

Numărul mare al ziarelor, revistelor literare şi ştiinţifice[1], apărute în perioada paşoptistă, arată marea însemnătate ce se acorda acum cuvîntului scris, sub influenţa intensei activităţi politice, orientată stăruitor spre problematica prezentului.

Învăţămîntul. Sub presiunea ideilor progresiste ale vremii şi cu contribuţia unor cărturari patrioţi, se pun acum bazele învăţămîntului în limba română[2], înfiinţîndu-se primele şcoli primare în principalele centre ale ţării,

[1] În 1840 apare, la Iaşi, „Dacia literară", condusă de Mihail Kogălniceanu, iar, în 1845, la Bucureşti, Nicolae Bălcescu şi A. Treboniu-Laurian scot revista de orientare ştiinţifică „Magazin istoric pentru Dacia". La Iaşi, în 1840–1841 şi 1845, apare culegerea de documente istorice „Arhiva românească", prin îngrijirea lui M. Kogălniceanu. În 1844, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri şi Ion Ghica scot revista „Propăşirea". În 1848 apar, la Bucureşti, „Pruncul român" şi „Poporul suveran", ca purtătoare de cuvînt ale revoluţiei. După revoluţie, în 1850, apare, la Paris, revista „România viitoare", care reunea în jurul ei pe toţi revoluţionarii exilaţi, în frunte cu Nicolae Bălcescu. În 1855 apare, la Iaşi, „România literară" a lui Vasile Alecsandri, fiind cea mai valoroasă publicaţie a paşoptismului, cu orientare umanistă, iar în 1855–1856 apare „Steaua Dunării" a lui Mihail Kogălniceanu.

[2] La Bucureşti, în 1818, Gheorghe Lazăr înfiinţează „Şcoala de la Sfîntul Sava"; în 1814, la Iaşi, Gheorghe Asachi deschide un curs de inginerie hotarnică, iar, în 1828, pune bazele „Şcolii de la Trei Ierarhi". Mai tîrziu, în 1834, la Braşov, ia fiinţă prima şcoală comercială, avîndu-l ca profesor (din 1836) pe George Bariţiu, animatorul mişcării culturale din Transilvania.

școli pentru fete, școli normale în capitalele județelor, primele școli superioare, conservatoare dramatice și muzicale. Conținutul învățămîntului este adaptat noilor cerințe ale societății. Dascălii dau dovadă de mult entuziasm, înfruntînd cu succes greutățile începutului, lipsa de localuri școlare adecvate, de manuale și material didactic, sărăcia experienței în acest domeniu. Datorită legăturii strînse cu viața, cu nevoile ei, învățămîntul în limba națională, în special cel superior, dobîndește prestigiu, depășind repede obiectivele minore, de început, pe care și le propuseseră primele școli—cea a lui Lazăr și cea a lui Asachi. Astfel, învățarea tehnicii măsurătorilor evoluează în studiul matematicilor, însușirea gramaticii se prelungește cu cercetarea limbii, logica este abordată în cadrul larg al sistemelor filozofice. Numeroși tineri își completează studiile în universități din Franța, Germania, Italia. Ei stabilesc acolo legături personale cu mari oameni de cultură și cu personalități politice influente ale vremii.

Știința. Între caracteristicile esențiale ale perioadei pașoptiste iese în evidență, în mod deosebit, avîntul pe care îl iau științele. În contact cu mișcarea de idei europeană, pătrund la noi unele din progresele impresionante care fuseseră obținute în domeniile științei. Dar, spre deosebire de umaniști și iluminiști, pașoptiștii nu îndemnau numai la asimilarea și popularizarea noilor cunoștințe științifice, ci stimulau gîndirea originală, avînd ca țel afirmarea forțelor naționale și în acest domeniu. Insistînd asupra utilității practice a cuceririlor științei, Ion Ghica argumenta, spre exemplu, în primul număr al ziarului „Propășirea", că dezvoltarea industriei românești este imposibilă fără aplicarea noilor progrese ale științelor. În această epocă de avînt general se constituie și primele societăți științifice românești; începe să se contureze la noi știința economiei politice, mai ales prin zelul lui Ion Ionescu de la Brad; cu Eufrosin Poteca, Eftimie Murgu, Heliade Rădulescu, Ion Zalomit, ia avînt gîndirea filozofică, determinînd apariția unor lucrări ce oferă o viziune originală asupra lumii.

În această atmosferă de puternică emulație științifică, istoriografia românească se concentrează asupra luptei maselor populare și a dreptului la „insurecție" al națiilor împilate — probleme pe care predecesorii umaniști și iluminiști le ignoraseră. „Pînă acum — scrie Kogălniceanu — toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimică de popor, izvorul a tutulor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpînitorii n-ar fi nimică."

Literatura istorică anterioară este investigată acum nu numai pentru a afla în ea evocarea unui destin zbuciumat sau ideile și argumentele privind originea poporului și a limbii române. Interesul pe care i-l acordau pașoptiștii este mult mai mare. El se concentrează asupra a două aspecte. Unul rezidă în necesitatea de a crea o știință a istoriei, care să înfățișeze evoluția societății românești sub acțiunea legilor generale ale progresului, deschizînd perspectiva încadrării istoriei naționale în istoria universală: „printr-atîtea stavili, războaie, vărsări de sînge, chinuri în șirul veacurilor — scria Bălcescu în *Mersul revoluției în istoria romînilor* —, istoria ne arată revoluția ducînd pe nația română din prefaceri în prefaceri în calea acelei legi universale a dezvoltării istorice a națiilor".

Al doilea aspect al interesului pașoptiștilor pentru literatura istorică ține de transformarea ei în izvor de inspirație pentru literatura beletristică.

Societăți culturale. Un rol deosebit în desfășurarea activității culturale îl joacă, în perioada pașoptistă, societățile culturale[1] *(Societatea Literară, Societatea Filarmonică, Societatea de Arte și Meserii)*, care slujesc idealurile social-politice ale revoluției și răspund nevoii de progres în sfera culturii, acționînd pentru extinderea școlilor primare la sate, dezvoltarea învățămîntului superior și a celui artistic în limba română, editarea de ziare și înființarea de teatre în limba națională, stimulează dezvoltarea literaturii originale și a celorlalte arte, cercetarea folclorului, publicarea documentelor istorice vechi, încurajează traducerile, prelucrările și adaptările din literatura universală. Societățile culturale încurajează, de asemenea, întrunirile publice și animă discuțiile politice, literare, științifice. În saloanele literare, înființate după moda occidentală, cum era cel al lui Iancu Văcărescu, în Țara Românească, și al lui Costache Conachi, în Moldova, unde se discutau probleme ale creației literare, conversația ajuta la primenirea ideilor. Mișcarea culturală nu mai depindea acum nici de curtea domnească, nici de centrele monahale. Prin inițiativele și activitatea lor culturală, dar și prin țelurile politice nemărturisite, aceste societăți exercitau o mare influență asupra populației urbane eterogene, angrenate în relații economice noi, care necesitau o reorganizare a societății.

Teatrul. O contribuție de seamă la promovarea spiritului național și la răspîndirea culturii în rîndul maselor populare a avut-o *dezvoltarea teatrului*. Din inițiativa acelorași neobosiți cărturari, Ion Heliade Rădulescu în Țara Românească și Gheorghe Asachi în Moldova, *s-au pus bazele teatrului în limba română*[2], la început prin traduceri, iar apoi prin scrieri originale.

---

[1] În 1827 se înființează „Societatea Literară", condusă de Dinicu Golescu și Ion Heliade Rădulescu, care va fi continuată, în 1833, de „Societatea Filarmonică", din inițiativa lui Ion Heliade Rădulescu și a lui Ion Cîmpineanu. În 1845, Iancu Văcărescu creează „Asociația Literară a României", care acoperă activitatea conspirativă a societății secrete „Frăția".

[2] În 1819, pe scena de la Cișmeaua Roșie din București, se prezintă piesa *Hecuba* de Euripide, în traducerea lui Iancu Văcărescu. La reprezentarea primului spectacol, acest mare animator cultural al vremii scrie un prolog în care își exprimă bucuria de a vedea împlinită o mare năzuință culturală națională:

„V-am dat teatru, vi-l păziți
Ca un lăcaș de muze;
Cu el curînd veți fi vestiți
Prin vești departe duse.
În el năravuri îndreptați,
Dați ascuțiri la minte,
Podoabe limbii voastre dați
Cu românești cuvinte."

În 1816, la Iași, s-a jucat prima piesă în limba română, *Mirtil și Hloe*.

Iași — *Teatrul Național și statuia lui Vasile Alecsandri*

Pînă la apariția și dezvoltarea teatrului în limba română ca instituție stabilă existau numeroase trupe de actori care dădeau reprezentații cu piese în limba franceză. În concurență cu aceste trupe, în perioada pașoptistă, teatrul românesc original a ieșit biruitor, devenind, mai ales după anul 1840, o instituție culturală durabilă, un mijloc eficace de luminare a poporului, de propagandă politică și ideologică. „Însoțit cu învățătura publică — spunea Ion Heliade Rădulescu —, teatrul este cel mai de-a dreptul și sigur mijloc de a dărăpăna obiceiurile cele urîte și a forma gustul unei nații."

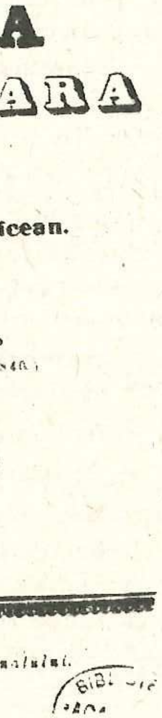
În 1840, conducerea Teatrului Național din Iași este preluată de Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri și Costache Negruzzi, care, văzînd în această instituție „o școală de moral", preconizează un teatru dramatic cu un repertoriu național.[1] Încep să se reprezinte acum piese originale prin care se făcea educație cetățenească, se stimula spiritul satiric împotriva nedreptelor întocmiri ale societății feudale. În perioada pașoptistă, manifestări sporadice în domeniul teatrului au existat și în Transilvania, dar, aici, un teatru românesc pe baze profesionale nu a putut fi întemeiat decît mai tîrziu.

*

În perioada pașoptistă, literatura — alături de școală, presă și teatru — a avut un rol important în procesul complex de promovare și de dezvoltare a spiritului național.

[1] Vasile Alecsandri scrie comediile *Chirița în Iași* și *Chirița în provinție*, iar Costache Negruzzi, comedia *Muza de la Burdujeni*.

Contribuția „Daciei literare" la orientarea literaturii și rolul de îndrumător cultural al lui Mihail Kogălniceanu

DACIA
LITTERARA
SUBT REDACTIA
lui
Michail Kogălnicean.
TOM I.
(Ianuarie — Iunie 1840.)
Iașii.
La Cantora Journalului.
1840.

Dacia literară

În perioada pașoptistă se afirmă primii noștri scriitori moderni în cadrul curentului național-popular de la „Dacia literară". Mihail Kogălniceanu, în articolul-program al acestei reviste, subliniază clar ideile care vor sta la baza orientării literaturii: combaterea imitației și a traducerilor mediocre; necesitatea creării unei literaturi naționale prin stimularea scrierilor originale, inspirate din istoria patriei, din frumusețile ei, din pitorescul obiceiurilor populare; realizarea unei limbi unitare și a unei literaturi specific naționale. Mihail Kogălniceanu arată că: „Dorul imitației s-au făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este, mai ales, covîrșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de ar fi bune. Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și de poetice, pentru ca să putem găsi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații."

Apărînd ideea de originalitate în literatură, mentorul generației pașoptiste dezvoltă în același timp și spiritul critic, exercitînd, în acest fel, o influență hotărîtoare asupra fizionomiei culturii românești de la mijlocul secolului trecut. „Critica noastră — spunea Mihail Kogălniceanu — va fi nepărtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana."

Trăsăturile caracteristice ale literaturii de la 1848

Scriitorii epocii respective au cîteva trăsături caracteristice comune:

— cei mai mulți au început învățătura cu dascăli particulari, în limba greacă, și apoi au continuat studiile în Franța;

— majoritatea au participat la Revoluția de la 1848 și apoi au fost obligați să ia calea exilului;

— fiind participanți activi la viața social-politică, au scris opere literare cu un conținut patriotic și militant, exprimînd idealurile luptei pentru emancipare socială și națională, pentru unitate națională — năzuințe de veacuri ale poporului român.

Trăsăturile esențiale ale literaturii promovate de prima generație de scriitori moderni pot fi sintetizate astfel:

— inspirația din trecutul istoric, din lupta pentru eliberare socială și unitate națională;

— prețuirea frumuseților patriei și ale creației folclorice, în care se reflectă bogăția și varietatea manifestărilor spiritului popular;

— reflectarea problemelor sociale ale epocii lor;

— satirizarea viciilor orînduirii feudale.

1. *Idealul eliberării și unității naționale* apare, aproape fără excepție, în creația artistică a scriitorilor epocii și în toate genurile literare. Majoritatea scriitorilor evocă momentele eroice ale luptei pentru independență de-a lungul istoriei zbuciumate a poporului nostru, preamărind domnitori sau căpitani de oști și oferind, în acest fel, prezentului modele de urmat sau pilde însuflețitoare.

Întoarcerea privirilor spre trecut nu era gratuită. Ea constituia o formulă artistică specifică vremii, pe care scriitorii o foloseau pentru a se adresa contemporanilor, dîndu-le pilde însuflețitoare prin faptele mărețe și prin momentele de glorie ale luptei poporului.

Sub influența curentului național-popular de la „Dacia literară", *proza*, ca și *poezia*, înregistrează succese apreciabile. Sînt abordate acum numeroase teme, într-o mare varietate de specii literare. Apar primele modele de schiță și nuvelă, iar, ceva mai tîrziu, romanul.

Metoda dominantă a creației literare este cea romantică, îmbinată cu elemente ale clasicismului.

Clasicism – curent literar artistic — avînd centrul de iradiere în Franța — ale cărui principii au orientat creația literar-artistică europeană între secolele al XVII-lea și al XIX-lea. Pornind de la modelele sculpturii, arhitecturii și literaturii Greciei antice, considerate ca întruchipări perfecte ale idealului de frumusețe armonioasă, echilibrată, clasicismul aspiră să reflecte realitatea în opere de artă desăvîrșite ca realizare artistică, opere care să-l ajute pe om să atingă idealul frumuseții morale. Reluînd subiectele și formele artei antice, scriitorii clasiciști le-au folosit pentru a exprima idealurile morale și sociale ale epocii lor, cum ar fi, spre exemplu, făurirea statului național unitar, prin lupta împotriva fărîmițării feudale. Abordînd, în acest spirit, tema atitudinii patriotice, *clasicismul* pune la baza creației artistice supremația rațiunii asupra fanteziei și a pasiunilor, face ca interesele generale în literatură să primeze asupra celor individuale și pune mai presus datoria cetățenească față de sentimentele și opiniile personale.

Urmărind crearea unor opere ale căror personaje să fie animate de înalte idealuri eroice și de principii morale ferme, scriitorii clasiciști s-au preocupat în mod deosebit de crearea unor eroi ideali, legați indisolubil de soarta statului, înzestrați cu cele mai înalte virtuți cetățenești și capabili de fapte eroice. Aceste personaje, de regulă regi sau reprezentanți ai aristocrației, erau prezentați în odă, imn, poem epic, tablou istoric, tragedie — socotite specii superioare ale literaturii. Reflectarea vieții sociale în adevăratele ei conflicte, prin tipuri de oameni reprezentativi, era lăsată pe planul al doilea. Modul de viață al burgheziei și al claselor de jos, problemele oamenilor de rînd erau înfățișate în comedie, satiră, fabulă — socotite specii inferioare ale literaturii.

Concepția care dusese la această ierarhizare a diverselor specii ale genurilor literare în creația clasicistă a determinat și formularea unui sistem de norme, cum ar fi, spre exemplu, respectarea în dramă a celor trei unități: de loc, de timp și de acțiune.

Ultima perioadă a clasicismului, sub influența ideilor revoluției burgheze, aduce și în creația literară, pe prim-plan, lupta împotriva despotismului, dragostea de libertate. În această perioadă se deschide drumul afirmării, în artă, a pasiunilor puternice și a sentimentelor clocotitoare, iar simplitatea și veridicitatea sînt ridicate la rang de principii ale creației artistice.

În literatura română, principiile clasicismului au acționat în strînsă întrepătrundere cu cele ale romantismului, influențîndu-se reciproc; G. Călinescu considera că romantismul românesc a fost în bună măsură un romantism clasic.

Romantism — important curent artistic și literar, apărut în Anglia, Franța și Germania în prima parte a secolului trecut, ca opoziție la clasicism. Romanticii preconizau o literatură inspirată din realitățile naționale, din tradiții folclorice, din istorie și chiar din legendele și miturile unor popoare îndepărtate; susțineau valorile sensibilității, ale individului, ale naturii; încercau să elibereze creația artistică de rigiditatea canoanelor și a convențiilor clasice, dînd totodată acces, în paginile romanelor ori ale pieselor de teatru, unor personaje și probleme ce reflectau epoca de după Marea Revoluție Franceză din 1789.

Romantismul s-a extins treptat în principalele țări europene, cuprinzînd toate artele și chiar unele domenii ale vieții sociale (există un stil romantic, de exemplu, în mobilier, în îmbrăcăminte etc.).

Romantismul românesc are cîteva trăsături specifice: curentul apare la noi cu o întîrziere de un deceniu față de Franța; prima generație romantică (I.H. Rădulescu, V. Cîrlova, Grigore Alexandrescu) se afirmă spre sfîrșitul deceniului al treilea și începutul celui de-al patrulea ale secolului al XIX-lea; romantismul se prelungește, la noi, prin scriitorii pașoptiști (V. Alecsandri, N. Bălcescu, Alecu Russo și ceilalți) pînă la Eminescu, socotit îndeobște ultimul mare poet romantic european. În al doilea rînd, epoca romantică se află, la noi, alături de numeroase influențe clasiciste. Niciodată estetica nouă, a romantismului, n-a fost în întregime degrevată de elemente ale esteticii clasice. Specii literare clasice (fabula) coexistă cu specii romantice (*meditația, pastelul*) la Cîrlova, Alexandrescu sau Heliade. Viziune clasică are și Alecsandri. În al treilea rînd, la noi, ca și în Italia, romantismul înflorind în plină epocă a luptelor pentru eliberare socială și națională, curentul s-a colorat cu mult mai numeroase elemente patriotice și a avut un caracter mai net militant decît în țări ca Germania și Franța. Pentru noi, romantismul echivalează cu o redeșteptare a spiritului național în anii dintre 1829 și 1859.

2. *Prețuirea frumuseților patriei și ale folclorului* constituie, poate, cel mai însemnat rezultat al activității tuturor scriitorilor vremii influențați de curentul național de la „Dacia literară", care îi îndrepta spre izvoarele vii ale literaturii populare. Generația de scriitori pașoptiști dezvăluia cu mîndrie marea bogăție a creației folclorice, în care este reflectată viața spirituală a poporului român: „Ceea ce formează sîmburele poeziei noastre naționale sînt baladele și cîntecele populare" — afirma, în 1837, Mihail Kogălniceanu, iar Alecu Russo, în studiul său *Poezia poporală*, considera folclorul literar drept o oglindă realistă a vieții poporului și un admirabil izvor de inspirație pentru literatura cultă.

Un moment însemnat în valorificarea tradițiilor populare îl constituie apariția primei colecții de *Poezii poporale* (1852), culese de Vasile Alecsandri.

3. *Satirizarea viciilor orînduirii feudale și evocarea realităților sociale* constituie o altă trăsătură caracteristică a literaturii române pașoptiste. Scriitorii generației respective judecă acum cu severitate moravurile claselor exploatatoare, condamnînd abuzurile și nedreptățile de tot felul. Participarea lor la lupta socială, la evenimentele politice ale vremii determină dezvoltarea literaturii ca expresie a trebuințelor societății, apariția unor noi modalități de reflectare a realității. Elementele romantice se împletesc cu puternice elemente clasice, în spiritul marilor moraliști ai literaturii universale.

În perioada pașoptistă, de plin avînt al culturii, literatura română cunoaște o dezvoltare apreciabilă prin contribuția, în Moldova, a scriitorilor: Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo; în Muntenia: Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Vasile Cîrlova, Grigore Alexandrescu, Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu; în Transilvania: Timotei Cipariu, George Barițiu, Andrei Mureșanu.

Vasile Cîrlova (1809–1831) este primul poet român modern. Cele cinci poezii — *Păstorul întristat*, *Înserare*, *Ruinurile Tîrgoviștii*, *Rugăciune* și *Marșul (Oștirii române)* —, publicate în „Curierul românesc", dovedesc o maturitate a tehnicii poetice surprinzătoare pentru o activitate literară atît de scurtă.

În primele două poezii menționate, Vasile Cîrlova dă expresie unor momente de interiorizare și de pură meditație romantică într-un decor convențional, cu păstori, zeițe din mitologia greacă, ciripit de păsărele și foșnet de zefir.

Începînd cu *Ruinurile Tîrgoviștii* însă, un timbru nou răsună în cîntecul atît de proaspăt și pur al poetului: dragostea înflăcărată pentru pămîntul strămoșesc și durerea pentru vicisitudinile istoriei patriei. Vasile Cîrlova creează cea dintîi poezie pe tema

ruinelor, descifrînd măreția trecutului în solemnitatea tăcută a vestigiilor evocatoare:

> Nici muzelor cîntare, nici milă voi din cer,
> O Patrie a plînge cu multă jale cer.
> La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
> Voi sînteți de cuvinte și de idei izvor.

În *Rugăciune*, poetul folosește un procedeu compozițional pe care-l vom regăsi peste trei sferturi de veac într-o poezie a lui Octavian Goga, purtînd același titlu.

Ruga adresată de tînărul poet divinității izvorăște din același sentiment de fierbinte patriotism:

> Nu cer prisoase sau nălucire.
> Voiesc dreptate, cer mîntuire
> Patriii mele, jalnic pămînt.

Marșul (Oștirii române), poezie impetuoasă dedicată oștirii române reînființate de curînd, exaltă vechea strălucire a țării și înălțarea „corbului", stema evocatoare a gloriei de altădată:

> Lacrămă de bucurie, curge, curge ne-ncetat!
> Veacuri sînt de cînd ascunsă p-al meu sîn tu n-ai picat!
> Arma iată că lucește,
> Slava iată că zîmbește,
> Corbul iată s-a-nălțat!

Aparținînd unei epoci de tranziție, Vasile Cîrlova anunță, prin sensibilitate și expresie poetică, generația Revoluției de la 1848.

RUINURILE TÎRGOVIȘTII

> O, ziduri întristate! O, monument slăvit!
> În ce mărime naltă și voi ați strălucit,
> Pă cînd un soare dulce și mult mai fericit
> Își răvărsa lumina p-acest pămînt robit!
> Dar în sfîrșit Saturnu, cum i s-a dat de sus,
> În negura uitării îndată v-a supus.
> Ce jale vă coprinde. Cum totul v-a pierit!
> Subt osîndirea soartei de tot ați înnegrit!
> Din slava strămoșească nimic nu v-a rămas.
> Oriunde nu se vede nici urma unui pas.
> Ș-în vreme ce odată oricare muritor
> Privea la voi cu rîvnă, cu ochiu-ațintător,
> Acum de spaimă multă se trage înapoi
> Îndată ce privirea îi cade drept pe voi...
> Dar încă, ziduri triste, aveți un ce plăcut.
> Cînd ochiul vă privește în liniștit minut;

De milă îl pătrundeți, de gînduri îl uimiți,
Voi încă în ființă drept pildă ne slujiți
Cum cele mai slăvite și cu temei de fer
A omenirei fapte din fața lumei per;
Cum toate se răpune ca urma îndărăt,
Pe aripile vremii de nu se mai arăt;
Cum omul, cît să fie în toate săvîrșite,
Pe negîndite, cade sau piere în sfîrșit.
Eu unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
A voastră dărămare pe gînduri să privesc,
Decît zidire naltă, decît palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără un folos,
Ș-întocmai cum păstorul ce umblă pre cîmpii,
La adăpost aleargă cînd vede vijălii,
Așa și eu acuma, în viscol de dureri,
La voi spre ușurință cu triste viu păreri.
Nici muzelor cîntare, nici milă voi din cer,
O Patrie a plînge cu multă jale cer.
La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
Voi sînteți de cuvinte și de idei izvor.
Cînd zgomotul de ziuă încetă preste tot,
Cînd noaptea atmosfera întunecă de tot,
Cînd omul de necazuri, de trude ostenit
În liniștirea nopții se află adormit,
Eu nici atunci de gînduri odihnă neavînd,
La voi fără sfială viu singur lăcrămînd
Și de vederea voastră cea tristă însuflat
A noastră neagră soartă descopăr ne-ncetat.
Mă văz lîngă mormînt al slavei strămoșești
Și simt o tînguire de lucruri omenești;
Și mi se pare încă c-auz un jalnic glas
Zicînd aceste vorbe: „Ce, vai! a mai rămas,
Cînd cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
Cînd duhul cel mai slobod cu dînsa a căzut".

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

. . . .

Acest trist glas, ruinuri, pă mine m-au pătruns
Și a huli viața în stare m-au adus.

Deci priimiți, ruinuri, cît voi vedea pămînt,
Să viu spre mîngăiere, să plîng p-acest mormînt,
Unde tiranul încă un pas n-a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimîntat!

Anton Pann [1796(?)–1854] a adunat și tipărit — din 1843 în propria-i tipografie — povestiri, snoave, proverbe, cărți populare, cîntece de lume, cu îndelungată circulație, îndeosebi în lumea măruntă a orașului din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Dintre cărțile tipărite de Anton Pann s-au bucurat de o mare popularitate acelea în care prelucrarea de către autor a materialului selectat din tezaurul folcloric se ridică la valoarea unei adevărate creații originale. Astfel, *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea* degajă înțelepciunea adîncă și pitorescul oriental al personajului, ca și mește-

șugul vorbei înflorite; *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu*, prin intervențiile participanților la șezătoare, ca și prin ceremonialul povestirilor, prevestește farmecul istorisirilor de la Hanu Ancuței, firește, într-o altă tonalitate; *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii* ilustrează în cel mai înalt grad talentul autorului. Această carte, originală antologie paremiologică românească în versuri, își ordonează riguros conținutul: după formularea temei — printr-o suită de proverbe cu înțeles apropiat —, urmează demonstrarea adevărurilor, prin intermediul unor scurte snoave sau fabule.

Sfera proverbelor, ca și a povestirilor, este foarte largă, aceasta îmbrățișînd, de fapt, toate laturile vieții de fiecare zi, precum și structura morală a ființei umane. Spre exemplificare, se pot aminti capitolele: *Despre cusururi sau urîciuni*, *Despre vorbire*, *Despre minciuni și flecării*, *Despre naravuri rele*, *Despre prostie*, *Despre leneși*, *Despre beție*, *Despre sărăcie* etc.

Anton Pann a fost un scriitor înzestrat cu un ascuțit spirit de observație, cu o adîncă înțelegere a vieții și a oamenilor derivînd din cea mai autentică viziune populară, ca și cu o neasemuită știință a folosirii limbii, în așa fel încît să-i pună în lumină bogăția și expresivitatea.

DESPRE LENEȘI

Lenea e cucoană mare
Care n-are de mîncare.

Toți copacii înfrunzesc,
Dar mulți din ei nu rodesc.

Plopul e destul de mare,
Dar pe dînsul poame n-are,

Parcă-i e gura-ncleștată
Și de iele luată.

De lene ochii-și închide
Și buzele își deschide.

I-e lene să și vorbească,
Dar încă să mai muncească!

După cum a fost sădit,
Astfel a și răsărit.

Umblă drumurile-n rînd,
Podinile[1] numărînd.

[1] Scîndurile cu care se pavau drumurile.

DESPRE ÎNVĂȚĂTURĂ

Ce înveți la tinerețe, aceea știi la bătrînețe.
Omul în copilărie lesne-nvață orce fie.
Meșteșugul la om e brățară de aur.
Nici un meșteșug nu e rău, ci oamenii sînt răi.
Cine învață la tinerețe se odihnește la bătrînețe.
Calul bătrîn nu se învață în buiestru.
Cine știe carte are patru ochi.
 Dar
Orce cu bătaie de cap să dobîndește,
Pe drumuri nu să găsește.
Procopseala nu să cumpără cu bani, ci să cîștigă cu ani.
Banii nu aduc procopseala, ci procopseala aduce banii.
Omul cît trăiește învață și tot moare neînvățat.
Nimenea nu poate să zică: acum le știu toate.
 De aceea
La orce treabă, pe Stan pățitul întreabă.
 Că
Cine întreabă nu greșește.
Orbul cu întrebarea a nemerit Brăila.
 Dar
Nu cere de la prost învăț și de la bătrîn băț.
 Că
Orb pe orb povățuind, cad amîndoi în groapă.
Orbul își caută acul în aria cu paiele și surdul îl povățuiește unde sună.

(Din *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii*)

Dimitrie Bolintineanu (1825–1872). Opera lui D. Bolintineanu este vastă și variată. Începînd din 1842, cînd elegia *O fată tînără pe patul morții*, apărută în „Curierul de ambe sexe", îl impune ca poet de talent, scriitorul publică, pînă la sfîrșitul vieții, peste 50 de volume de versuri și proză, elegii intime, poezii patriotice, balade, legende istorice, versuri satirice, poeme, drame, glorificînd figuri de domnitori, jurnale de călătorie, în urma peregrinărilor prin Balcani și prin Orient, scrieri politice, biografii romanțate ale unor voievozi, romane.

Dînd o atenție mai mare creației sale poetice, Bolintineanu selectează, în 1865, din tot ce publicase anterior în reviste și volume, o culegere antologică alcătuită din ciclurile: *Florile Bosforului*, *Legende istorice*, *Basme*, *Macedonele*, *Reverii*, *Diverse*. Dintre acestea, legendele istorice (de exemplu, *Muma lui Ștefan cel Mare*, *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*, *Țepeș și solii* ș.a.) au făcut din Bolintineanu un poet foarte popular.

Operele în proză — *Manoil* (1855) și *Elena* (1862) —, de factură romantică, se înscriu printre încercările de pionierat în domeniul romanului românesc.

Ca participant entuziast la Revoluția din 1848, Bolintineanu a desfășurat o intensă activitate publicistică, pusă în slujba idealurilor generației sale și a țelului suprem: Unirea Principatelor. În timpul revoluției conduce ziarul „Poporul suveran", iar în exil, la Paris, colaborează la publicațiile editate de revoluționarii români emigrați în Franța. De asemenea, în timpul exilului tipărește cărți în limba franceză, pledînd pentru ideile revoluției, pentru regim democratic în Țările române și pentru Unire.

Sub domnia lui Cuza, a fost un timp ministru al instrucțiunii publice, remarcîndu-se prin strădania de a înființa un mare număr de școli primare și gimnazii. În timpul cît s-a aflat în fruntea ministerului, a luat ființă Facultatea de Litere și Filozofie din București.

Dintre scrierile politice ale lui D. Bolintineanu, redactate în ultima perioadă a vieții, merită a fi menționată *Cartea poporului român*, în care se întîlnesc reflecții cu rădăcini adînci în ideologia pașoptistă, cuprinzînd idei care au însuflețit secole de-a rîndul lupta popoarelor: „Cel mai prețios drept al unei națiuni este dreptul de a se guverna precum ea voiește, al doilea drept al unei națiuni este dreptul de a respinge prin putere orice agresiune nedreaptă de afară, al treilea drept este acela al dezvoltării libere și întregi a tuturor facultăților sale, pe cît aplicările lui nu vor fi stricătoare interesului celorlalte națiuni".

MUMA LUI ȘTEFAN CEL MARE

I

Pe o stîncă neagră, într-un vechi castel
Unde cură[1]-n poale un rîu mititel,
Plînge și suspină tînăra domniță,
Dulce și suavă ca o garofiță;
Căci în bătălie soțul ei dorit
A plecat cu oastea și n-a mai venit.
Ochii săi albaștri ard în lacrimele,
Cum lucesc în rouă două viorele;
Buclele-i de aur cad pe albu-i sîn;
Rozele și crinii pe față-i se-ngîn.
Însă doamna soacră lîngă ea veghează
Și cu dulci cuvinte o îmbărbătează.

II

Un orologiu sună noaptea jumătate.
În castel, în poartă oare cine bate?
— „Eu sunt, bună maică, fiul tău dorit;
Eu, și de la oaste mă întorc rănit.
Soarta noastră fuse crudă astă dată:

[1] *A cura* = a curge.

Mica mea oştire fuge sfărîmată.
Dar deschideţi poarta... Turcii mă-ncongior...
Vîntul suflă rece... ranele mă dor!"

Tînăra domniţă la fereastră sare.
— „Ce faci tu, copilă?" zice doamna mare.
Apoi ea la poartă atunci a ieşit,
Şi-n tăcerea nopţii astfel i-a grăit:
— „Ce spui tu, streine? Ştefan e departe,
Braţul său prin taberi mii de morţi împarte.
Eu sunt a sa mumă; el e fiul meu;
De eşti tu acela, nu-ţi sunt mumă eu!
Însă dacă cerul, vrînd să-ngreuieze
Anii vieţei mele şi să mă-ntristeze,
Nobilul său suflet astfel l-a schimbat;
Dacă tu eşti Ştefan cu adevărat,
Apoi tu aice fără biruinţă
Nu poţi ca să intri cu a mea voinţă.
Du-te la oştire! pentru ţară mori!
Şi-ţi va fi mormîntul coronat cu flori!"

III

Ştefan se întoarce şi din cornu-i sună,
Oastea lui zdrobită de prin văi adună.
Lupta iar începe... duşmanii zdrobiţi
Cad ca nişte spice, de securi loviţi.

Nicolae Bălcescu *(1819—1852)* este, fără îndoială, una dintre personalităţile de prim-plan în procesul de renaştere spirituală şi politică a României în secolul al XIX-lea. În pregătirea şi desfăşurarea Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, contribuţia lui Nicolae Bălcescu a fost covîrşitoare, întemeiată, cum era, pe o gîndire politică profundă şi o concepţie socială democratică. Activitatea celui care a fost considerat, pe bună dreptate, sufletul revoluţiei, îmbină, în egală măsură, intransigenţa luptătorului cu viziunea istoricului şi cu pasiunea cercetătorului în domeniul vieţii sociale şi economice. Rolul pe care l-a jucat în desfăşurarea Revoluţiei de la 1848, ca şi lucrările lăsate posterităţii atestă complexitatea spirituală a lui Bălcescu, devenit, cu timpul, o figură simbolică a vieţii noastre culturale şi a aspiraţiilor naţionale.

Cea dintîi lucrare pe care o publică este *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, apărută în „Propăşirea" şi completată ulterior cu *Puterea armată şi arta militară la moldoveni în timpul măririi lor*. Acest domeniu al faptelor istorice l-a preocupat pe Nicolae Bălcescu de-a lungul întregii sale vieţi, el avînd convingerea că Ţara Românească nu-şi va redobîndi strălucirea din trecut decît prin puterea armelor. Unul din articolele de adîncă semnificaţie privind concepţia revoluţionară a lui Bălcescu este *Mersul revoluţiei în istoria românilor*, în care autorul rezumă, pe un ton de adevărat manifest politic, profundele cauze ale Revoluţiei de la 1848: cele 18 veacuri de suferinţă a poporului.

Concepţia lui Nicolae Bălcescu despre istorie poartă amprenta unei gîndiri moderne, a cărei notă definitorie este democratismul. Pentru el, a scrie istorie nu înseamnă a face biografia domnitorilor, ci a înfăţişa instituţiile, viaţa economică, moravurile, cultura, obiceiurile şi modul de viaţă al poporului. În consecinţă, izvoarele istoriei trebuie să fie poeziile şi tradiţiile populare, legile şi actele oficiale, cronicile, monumentele etc. În această lărgire a cîmpului de investigaţie în care se mişcă istoricul, un loc însemnat revine poeziei populare, menită să înfăţişeze ideile şi sentimentele întregului popor.

Opera cea mai de seamă a lui Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, îşi are geneza în crezul politic al revoluţionarului de la 1848, care vedea, ca întregul neam românesc de altfel, în Mihai Viteazul un simbol al ideii de unire. În decursul elaborării, autorul scrierii a fost multă vreme nehotărît dacă să-i dea acesteia caracter de operă ştiinţifică sau de poem eroic. Complexitatea portretului lui Mihai, bogăţia şi expresivitatea limbajului, forţa evocatoare a naraţiunii, selectarea detaliilor semnificative, accentele de odă prezente în multe pasaje, patosul trăirilor afective ale autorului fac din *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* o veritabilă creaţie artistică, evocînd fapte supuse însă unei minuţioase documentări ştiinţifice.

CARTEA A PATRA

UNITATEA NAŢIONALĂ

(aprilie 1599 — iunie 1600)

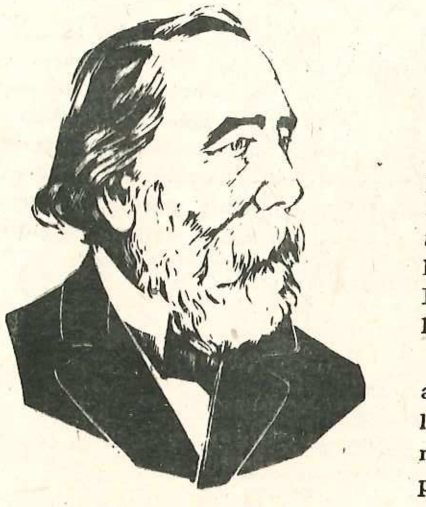
I

Pe culmea cea mai naltă a munţilor Carpaţi se întinde o ţară mîndră şi binecuvîntată între toate ţările semănate de Domnul pre pămînt. Ea seamănă a fi un măreţ şi întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate şi aşezate cu măiestrie toate frumuseţile naturale ce împodobesc celelalte ţinuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brîu de munţi ocolesc, precum zidul o cetate, toată această ţară, şi dintr-însul, ici-colea, se disface, întinzîndu-se pînă în centrul ei, ca nişte valuri proptitoare, mai multe şiruri de dealuri nalte şi frumoase, măreţe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi şi peste lunci. Mai presus de acel brîu muntos, se înalţă două piramide mari de munţi, cu creştetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care, ca doi uriaşi, stau la ambele capete ale ţării, cătînd unul în faţa altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie, ca un domn stăpînitor, umbresc culmea acelor munţi. Şi nu departe de aceste locuri, care îţi aduc aminte natura ţărilor de miazănoapte, dai, ca la porţile Romei, peste cîmpii arse şi văruite, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miazănoapte şi miazăzi trăiesc într-acest ţinut alături una de alta şi armonizînd împreună. Aci stejarii, brazii şi fagii trufaşi înalţă capul lor spre cer; alături te afunzi într-o mare de grîu şi porumb, din care nu se mai vede calul şi călăreţul. Oriîncotro te-i uita, vezi colori feliurite ca un întins curcubeu, şi tabloul cel mai încîntător farmecă vederea. Stînci prăpăstioase, munţi uriaşi, a căror vîrfuri mîngîie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gîrle a căror limpede apă lin curge pintre cîmpiile înflorite, păraie repezi, care mugind groaznic să prăvălesc în cataracte pintre acele ameninţătoare stînci de piatră, care plac vederii şi o spăimîntează totdeodată. Apoi, în tot locul, dai de rîuri mari, cu nume armonioase, a căror unde port aurul. În pîntecele

acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul și, în sfîrșit, metalul cel mai îmbelșugat decît toate, aurul, pe care îl vezi strălucind pînă și prin noroiul drumurilor.

Astfel este țara Ardealului.

Ion Ghica (1816–1897). Istoria literaturii noastre l-a reținut pe Ion Ghica în paginile sale mai ales pentru talentul cu care a abordat genul epistolar. *Scrisorile către V. Alecsandri*, scrise în ultima parte a vieții, reprezintă o operă valoroasă de

literatură memorialistică. Deși nu toate au un caracter strict literar, ele se disting prin remarcabile calități beletristice, cuprinzînd minunate tablouri de epocă, bogate în amănunte pitorești — descrise cu finețe —, narațiuni ale unor fapte și întîmplări presărate cu anecdote și portrete ale unor personalități (*Școala acum 50 de ani*, *Dascăli greci și dascăli români*, *Amintiri despre Grigorie Alexandrescu* etc.). Referirile la Nicolae Filimon, Grigore Alexandrescu, Nicolae Bălcescu și atîția alții au, pe lîngă valoarea literară, și una documentară.

Majoritatea *Scrisorilor* lui Ion Ghica au apărut în „Convorbiri literare". Ele sînt adresate lui Alecsandri, pentru că au fost scrise la îndemnul acestuia, care a intuit vocația epistolară a prietenului său.

Scumpe amice,

Iată cîteva aduceri-aminte din tinerețe, în cari vei găsi multe despre viața unora din oamenii generațiunii noastre cu cari în tinerețe te-ai găsit în contact și pe aceeași cale, oameni ageri, a căror viață, deși scurtă în ani, dar a fost bogată în fapte; căci au știut a suplini timpului printr-o activitate și un devotament fără preget, așa că au putut lăsa nu numai regrete în sufletele celor cari au avut norocirea de a-i cunoaște de aproape și a le aprecia cualitățile inimei și ale inteligenței, dar au lăsat urme neșterse în literatura și în istoria țărei noastre.

Armează-ți dar răbdarea și așteaptă-te la o serie lungă de epistole.

Nr. 1.

NICU BĂLCESCU

Odată, ieșind de la școală, apucasem drumul spre casă, luînd prin scurta ulicioară care începea în poarta Colegiului „Sfîntu Sava", între curtea Petrescului și casa cu pridvor a egumenului grec al mănăstirii, și se sfîrșea în unghiul bulevardului și a Stradei Academiei, unde era de o parte, la dreapta, casa Dobrotineanului, și la stînga, casa Spahiului. Poarta școalei era la cîțiva pași de ușa bisericei, cam în locul unde s-a ridicat statua lui Lazăr. Acolo se așezau pe vine în șir, unul lîngă altul, merari, șimigii și bragagii cu tablalele și panerele lor.

Un găligan de școlar, cît un bivol de mare, tăbărîse pe un băiat slab și pirpiriu, îl trîntise la pămînt și-i căra la pumni, căutînd să-i ia din mînă o bucată de halviță.

Goliatul, căruia toți îi ziceam Sotea, pentru că era de o putere de care numai vărul meu Mavru îi venea de hac, își petrecea timpul mai mult la poarta școalei, între plăcintari și salepcii, decît în clasă. Îndată ce cumpăra cineva un covrig sau un măr, el se repezea ca un erete și i-l smulgea din mînă; grație puternicilor săi pumni, răspîndise o așa groază printre băieți, încît mulți îi plăteau tribut în natură sau în parale, ca să nu-i bată sau ca să-i protege în contra altor camarazi.

De astă dată însă, găsise împotrivire, băiatul, deși trîntit la pămînt, dar nu lăsa să-i scape halvița; o apăra din mîni și din picioare, cu dinții și cu unghiile.

Fie din indignațiune, fie că puteam conta pe camarazii care veneau în urmă, mi-am luat inima în dinți și m-am aruncat în ajutorul celui slab și asuprit.

Cea dintîi grijă a băiatului cînd s-a ridicat de la pămînt a fost să caute să-și adune după jos foile caietului său, zdrențuite și risipite în luptă, operație lungă și migăloasă, la care i-am dat și eu mînă de ajutor.

A doua zi, cînd m-am dus la școală, l-am găsit în ușa clasei a IV-a de umanioare; cum m-a văzut, și-a scos șapca, arătîndu-mi cu mulțumire caietul, zicîndu-mi:

„Uite cum l-am dres de bine; noroc, zău, cu dumneata, că mi se pierdea, păcat, o grămadă de muncă".

Foile rupte erau lipite și cîrpite fiecare la locul lor, cu o minuțioasă îngrijire. Dar ce m-a mirat mai mult a fost să văz pe unele pagine scris cu litere majuscule fraze ca acestea:

„Petru Maior spune..."

„Fotino zice..."

„Din Constantin Căpitanul..."

„După logof. Radu Greceanu..."

Aceasta m-a mirat cu atît mai mult că p-atunci nu se pomenea în școalele noastre de istorie națională. D-abia de cîteva luni Florian Aaron începuse un curs elementar de istorie generală, în care vorbea despre asirieni și egipteni; nu ajunsese nici la greci, nici la romani.

Gheorghe Asachi (1788–1869) își asumă, în Moldova, același rol de ctitor cultural și îndrumător al vieții literare pe care Ion Heliade Rădulescu îl are în Țara Românească. Inițiativele lui în domeniul presei, teatrului și învățămîntului au adus o contribuție esențială la reorganizarea structurală și modernizarea societății românești din Moldova. De numele său este legată apariția primei gazete în limba națională — „Albina românească" (1829). Însuflețit de principiile iluminismului privind răspîndirea în popor a cunoștințelor științifice și culturale, el face din presă principalul instrument al acestei activități. În acest sens, el organizează o tipografie, înființează și conduce numeroase periodice literare sau științifice, la care desfășoară o îndelungată și fecundă activitate publicistică.

În sprijinul dezvoltării învățămîntului în limba națională, Gh. Asachi declanșează numeroase inițiative. Printre cele mai valoroase, menționăm: școala de ingineri hotarnici; o școală elementară, prima școală normală și un gimnaziu la Trei Ierarhi, Academia Mihăileană cu 3 facultăți (filozofie, drept și teologie) ș.a. Ca îndrumător oficial al învățămîntului din Moldova, el elaborează programe de învățămînt și manuale.

Tot de numele lui Asachi este legată și organizarea vieții teatrale în Moldova. Pregătește prima reprezentare teatrală în limba română cu piesa Mirtil și Hloe; înființează un conservator filarmonic-dramatic pentru formarea actorilor (1836); organizează primul spectacol de operă în limba națională; îmbogățește repertoriul teatral cu numeroase traduceri, adaptări și piese originale. Acestea din urmă, inspirate din trecutul nostru istoric (*Petru Rareș-Vodă, Dragoș, întîiul domn suveran al Moldovei* etc.), deși fără valoare artistică deosebită, au contribuit esențial la dezvoltarea spiritului creator original.

Activității de scriitor, cu toate că a debutat din tinerețe cu sonete în italiană, i s-a dedicat în special în a doua parte a vieții, abordînd mai toate speciile poeziei (sonet, elegie, odă, imn, fabulă, baladă, meditație, satiră etc.). Călăuzit de ideea că literatura are ca scop să cultive virtuțile morale ale omului, el a imprimat liricii sale un caracter predominant patriotic. Odele aduc elogii personalității active în sens pozitiv; meditațiile exprimă încrederea în viitorul patriei, baladele (*Dochia și Traian, Ștefan cel Mare înaintea Cetății Neamțu* etc.) versifică în spirit romantic legendele ce evocă momente cruciale din istoria poporului; fabulele și satirele critică moravurile societății din vremea sa. În proză, Gh. Asachi a abordat nuvela istorică, povestind, fără măiestrie literară deosebită, diferite legende (*Rucsanda Doamna, Dragoș, Petru Rareș* etc.).

Istoria culturii și a literaturii române îl situează pe Asachi printre deschizătorii de perspective și îndrumătorii cei mai zeloși din perioada modernizării sale.

LA PATRIE

Un viu dor mă-naripează și mă-ndeamnă din giunie
Ca să cerc pe alăută românească armonie.
Acest vers, ce sună-aice, lui Apolo nu-i străin,
Fiind gemine cu rostul ce-i urzit din cel latin.
Armonia-a strîns pe oameni în plăcuta societate,
Adunînd pre ei din codruri în statornica cetate;
De cîntarea lui Orfeos munții Traciei s-umpleau
Și de sunetul cel dulce crude fiare se-mblînzeau.
Însăși ruga de evlavie unei inimi credincioase
Cătră Domnul se înalță pe aripi armonioase,
Ș-o simțire legănată prin al muzelor organ,
Mîngîietă, cursul trece pe al vieței ocean.
Spre virtute versu-mbie, despre rele face ură,
Fermecîndu-ni adapă d-o înalt-învățătură.
O, români, români ai Daciei, ce purtați un mîndru semn
De-origină, istoria acum fie-ni îndemn!
În vechime maica Roma, ce-a fost doamnă-n toată lume,
Ni-a lăsat legi și pămînturi, vorba sa și-naltul nume.
Oare darul ce de timpuri și de barbari s-a pastrat,
Cînd senină soarta luce, fi-va astăzi defăimat?
Nu, prin muze ș-a virtutei dorul dulce și fierbinte,
În noi lumea să cunoască strănepoți romanei ginte.

Tu, Moldavio mănoasă, ce pre mine ai născut,
Adăpost dă giunei muze care ist vers a țesut;
Pe-nverzit și tînăr laur, ce din țară-acum răsare,
Cu puternic scut să-l aperi de-a fortunelor turbare;
Cum va prinde rădăcină și în urmă va-nflori,
Din a sale frunzi, cunună muza ție va urzi;
O cunună cungiurată de-ale vîntei line raze,
Ce de foc, de fier, de timpuri, trainic soarta o păstrează
Cînd atunce al tău nume, nemuririi consfințit,
Va luci la fiii patriei, chiar ca-n ceriu un nou planit!

DOCHIA ȘI TRAIAN

Sub muntele Pion, în Moldova

I

Între Piatra Detunată
Ș-al Sahastrului Picior,
Vezi o stîncă ce-au fost fată
De un mare domnitor.
Acolo de rea furtună
E lacașul cel cumplit,
Unde vulturul răsună
Al său cîntec amorțit.
Acea doamnă e Dochie,
Zece oi, a ei popor,
Ea domnează-n vizunie
Preste turme și păstori.

II

La frumsețe și la minte
Nici o giună-i samana,
Vrednică de-a ei părinte,
De Deceval, ea era.
Dar cînd Dacia-au împilat-o
Fiiul Romei cel mărit,
Pre cel care-ar fi scapat-o
De-a iubi a giuruit.
Traian vede astă zînă;
Deși e învingător,
Frumuseței ei se-nchină,
Se subgiugă de amor.

III

Împăratu-n van cată
Pe Dochia-mblînzi;
Văzînd patria ferecată,
Ea se-ndeamnă a fugi.
Prin a codrului potică
Ea ascunde al ei trai,
Acea doamnă tinerică
Turma paște peste plai.

A ei haină aurită
O preface în șăiag,
Tronu-i iarba înverzită,
Schiptru-i este un toiag.

IV

Traian vine-n astă țară,
Și de-a birui deprins
Spre Dochia cea fugară
Acum mîna a întins.
Atunci ea, cu grai fierbinte,
„Zamolxis, o, zeu, striga,
Te giur pe al meu părinte,
Astăzi rog nu mă lasa!"
Cînd întinde a sa mînă
Ca s-o strîngă-n braț Traian,
De-al ei zeu scutită, zîna
Se preface-n bolovan.

V

El pietroasa ei icoană
Nu-ncetează a iubi;
Pre ea pune-a sa coroană,
Nici se poate despărți.
Acea piatră chiar vioaie
De-aburi copere-a ei sin,
Din a ei plîns naște ploaie,
Tunet din al ei suspin.
O ursită-o veghează
Și Dochia deseori
Preste nouri luminează
Ca o stea pentru păstori.

Alecu Russo (1819—1859). Scriitor fără ambiții de notorietate, Alecu Russo n-a scris mult (poate și din cauza dispariției premature). Ciudat amestec de melancolie și elanuri progresiste, el și-a găsit adevărata vocație scriitoricească în proza memorialistică. În *Amintiri* evocă anii copilăriei cu o nostalgie ce ascunde sensibilități romantice. Dar narațiunea, bogată în elemente descriptive, este adesea întreruptă de reflecții filozofice, psihologice sau sociologice, care dezvăluie un scriitor cult, ce prefigurează în literatura noastră arta eseistului.

Majoritatea celorlalte lucrări au fost scrise în limba franceză și au apărut postum în traducerea lui Alecsandri, Odobescu. *Iașii și locuitorii lui în 1840* este un tablou de epocă al societății moldovenești, *Piatra teiului* și *Stînca corbului* — însemnări de călătorie — sînt pretexte pentru a povesti două legende populare.

Poemul în proză *Cîntarea României*, scris în limba franceză și apărut mai întîi nesemnat,

cu o precuvîntare a lui Bălcescu, în „România viitoare", revista revoluționarilor români exilați la Paris, iar apoi în românește, sub semnătura lui Russo, a avut mare ecou în epocă datorită mesajului său patriotic.

În *Critica criticii*, însușindu-și ideea că „literatura este expresia vieții unei nații", susține necesitatea unei literaturi inspirate din realitățile naționale, opunîndu-se, ca și Kogălniceanu, imitației și traducerilor proaste. Fiind unul dintre inițiatorii criticii literare la noi, Russo își definește poziția față de această îndeletnicire, arătînd că, pentru a deosebi operele valoroase de cele false, un critic trebuie să aibă cultură, experiență personală de viață și obiectivitate. În studiul *Poezia poporală*, întemeiat pe o bogată culegere proprie de balade și doine, relevă valoarea estetică și documentară a folclorului. Alecu Russo avusese marele noroc să descopere o adevărată „minune poetică" — balada *Miorița*.

Scrierile teatrale ale lui Russo nu s-au păstrat, dar titlurile și conținutul lor sînt cunoscute din cronicile dramatice și din scrierile memorialistice.

Alecu Russo are meritul de a fi sintetizat în scrieri de atitudine ideile generației sale și de a fi ilustrat cu talent, în unele privințe, efortul scriitorilor pașoptiști pentru dezvoltarea unei literaturi române originale.

CÎNTAREA ROMÂNIEI

(Fragmente)

4

Verzi sînt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor, limpede și senin ceriul tău; munții se înaltă trufași în văzduh; rîurile, ca brîie pestrițe, ocolesc cîmpurile; nopțile tale încîntă auzul, ziua farmecă văzutul... Pentru ce zîmbetul tău e așa de amar, mîndra mea țară?...

5

Pe cîmpiile Tenechiei răsărit-au florile?... Nu au răsărit florile, sînt turmele multe și frumoase ce pasc văile tale; soarele înrodește brazda; mîna Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu frumusețe... Pentru ce gemi și țipi, țară bogată?...

6

Dunărea bătrînă, biruită de părinții tăi, îți sărută poala și îți aduce avuții din ținuturile de unde soarele răsare și de unde soarele apune; vulturul din văzduh caută la tine ca la pămîntul său de naștere; rîurile cele frumoase și spumegoase, pîraiele cele răpede și sălbatice cîntă neîncetat lauda ta... O, țară falnică ca nici una, pentru ce fața ți-e îmbrobodită?

7

Nu ești frumoasă, nu ești înavuțită?... N-ai ficiori mulți care te iubesc? N-ai cartea de vitejie a trecutului, și viitoriul înaintea ta?... Pentru ce curg lacrămile tale?...

Andrei Mureşanu (1816 — 1863). Aparţinînd generaţiei paşoptiste, institutorul şi apoi profesorul Andrei Mureşanu a ajuns, prin studii şi observaţie nemijlocită, la o bună cunoaştere a istoriei, în special a Transilvaniei. El a propagat, prin articole publicate în presa vremii, idei avansate şi a participat activ la Revoluţia de la 1848 din Transilvania.

Mureşanu a scris relativ puţin. Ca poet a debutat cu versuri romantice, evocînd gloriile trecutului. A evoluat apoi spre poezia satirică, iar la maturitate şi-a ilustrat vocaţia pentru versul cu mesaj patriotic. La 1848, poezia sa *Un răsunet*, răspîndită repede sub titlul *Deşteaptă-te, române* şi cîntată pe o melodie de Anton Pann, a devenit marşul revoluţionarilor români.

Figura şi activitatea lui Andrei Mureşanu, care, sub înfăţişarea unui poet romantic, devine erou al unor poeme eminesciene din tinereţe, au inspirat, fără îndoială, şi unele accente de critică socială în poezia lui Eminescu.

UN RĂSUNET

Deşteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adînciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croieşte-ţi altă soarte,
La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mîni mai curge un sînge de roman
Şi că-n a noastre piepturi păstrăm cu falā-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

Înalţă-ţi a ta frunte şi cată-n giur de tine,
Cum stau ca brazi în munte voinici sute de mii;
Un glas ei mai aşteaptă şi sar ca lupi în stîne,
Bătrîni, bărbaţi, juni, tineri, din munţi şi din cîmpii!

Priviţi, mărețe umbre, Mihai, Ştefan, Corvine,
Româna naţiune, ai voştri strănepoţi,
Cu braţele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viaţă-n libertate ori moarte!" strigă toţi.

Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate
Şi oarba neunire la Milcov şi Carpaţi!
Dar noi, pătrunşi la suflet de sînta libertate,
Jurăm că vom da mîna, să fim pururea fraţi!

O mamă văduvită de la Mihai cel Mare
Pretinde de la fiii-şi azi mînă d-ajutori,
Şi blastămă cu lacrimi în ochi pe orişicare
În astfel de pericul s-ar face vînzători!

De fulgere să piară, de trăsnet şi pucioasă,
Oricare s-ar retrage din gloriosul loc,
Cînd patria sau mama, cu inima duioasă,
Va cere ca să trecem prin sabie şi foc!

N-ajunse iataganul barbarei semilune,
A cărui plăgi fatale şi azi le mai simţim;
Acum se vîră cnuta în vetrele străbune,
Dar martor ne e Domnul că vii nu o primim!

N-ajunse despotismul cu-ntreaga lui orbie,
Al cărui jug din seculi ca vitele-l purtăm;
Acum se-ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,
Să ne răpească limba, dar morţi numai o dăm!

Români din patru unghiuri, acum ori niciodată
Uniţi-vă în cuget, uniţi-vă-n simţiri!
Strigaţi în lumea largă că Dunărea-i furată
Prin intrigă şi sîlă, viclene uneltiri!

Preoţi cu crucea-n frunte! căci oastea e creştină,
Deviza-i libertate şi scopul ei preasînt.
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăşi în vechiul nost' pămînt!

1848

ION HELIADE RĂDULESCU
(1802–1872)

ACTIVITATEA LITERARĂ

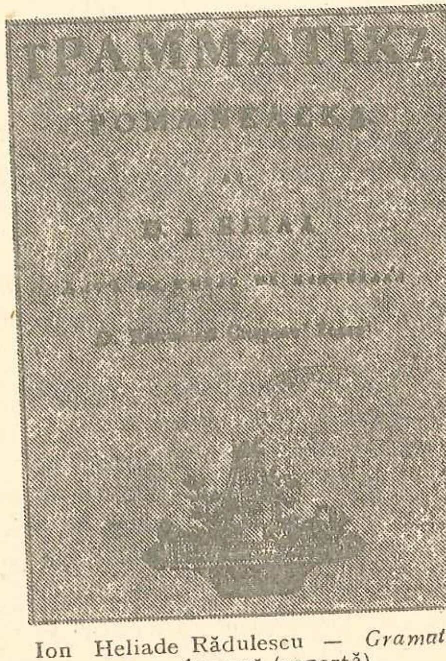
Este una dintre personalitățile politice și culturale cele mai proeminente ale perioadei pașoptiste.

Prin numeroasele și variatele sale inițiative, Heliade Rădulescu a devenit cel mai mare ctitor de cultură românească din această perioadă. Înzestrat cu un remarcabil spirit întreprinzător, el a elaborat un vast program cultural ce se întemeia pe credința că emanciparea poporului, intrarea lui în rîndul națiilor civilizate și independente nu se pot face fără presă, învățămînt, literatură și teatru în limba națională. Această înțelegere a făcut din Heliade un deschizător de drum în multe direcții. Programul societăților literară și filarmonică, printre ai căror fondatori s-a numărat, conturează sfera largă a preocupărilor și activităților sale, într-o perioadă animată de idealul formării unei culturi românești moderne. Heliade a sprijinit dezvoltarea învățămîntului la sate, înființarea de școli normale în fiecare județ, a condus, după retragerea lui Gh. Lazăr, Școala de la Sfîntul Sava, unde, de la vîrsta de 18 ani, devenise profesor de matematică, gramatică românească, filozofie și retorică; a elaborat o programă complexă pentru formarea actorilor (se înființase o școală de literatură, declamație și muzică vocală).

Încadrîndu-se în ideile pașoptiste privitoare la rolul presei în lupta de opinii, difuzarea cunoștințelor științifice, culturale și a creației beletristice, Heliade editează, în 1829, „Curierul românesc", primul ziar din Țara Românească, iar apoi alte publicații: „Adaos literar", „Curier de ambe sexe".

Pentru a încuraja editarea literaturii originale și a traducerilor, el a organizat o tipografie proprie, în care și-au tipărit lucrările majoritatea scriitorilor epocii.

Expansiunea fără precedent a culturii scrise avea însă nevoie de o limbă literară unică, accesibilă tuturor românilor. Ideile lui Heliade în această privință (limba literară să se întemeieze pe graiul viu al poporului, să fie mlădiată și îmbogățită prin traduceri, expresii din graiurile populare, neologisme împrumutate din latină și limbile romanice, să se adopte un alfabet simplu și o ortografie fonetică) au jucat un rol decisiv în formarea și consolidarea limbii

Ion Heliade Rădulescu — *Gramatică românească* (copertă)

române literare. Ele au fost susținute cu fervoare, în opoziție cu adepții purismului și ai etimologismului, timp îndelungat, în articole, însemnări, în scrisorile către G. Barițiu și C. Negruzzi, publicate în presa vremii, avînd la bază ideile exprimate în acea celebră *Gramatică românească*, tiparită la Sibiu în 1828.

Meritul *Gramaticii* constă în faptul că pune capăt disputelor pe tema ortografiei și îmbogățirii limbii prin împrumuturi. Apariția *Gramaticii românești* a lui Ion Heliade Rădulescu contribuie la dezvoltarea unei limbi literare unitare pentru românii din toate provinciile („căci o nație poate avea dialecte, iar limba literară — spunea el — este una la toți învățații acelei nații").

Ideile filologice ale lui Heliade au fost însușite și susținute de majoritatea scriitorilor pașoptiști, de celelalte forțe și instituții culturale ale vremii.

Heliade Rădulescu a îndrumat activitatea creatoare prin numeroase articole, prefețe, prelegeri despre retorică; principiile estetice, critica literară, regulile de compoziție, stil și prozodie aduc cea mai valoroasă contribuție a timpului său la constituirea unei teorii literare românești. Heliade a acoperit, cu prestigiul său de îndrumător, peste cinci decenii de istorie culturală românească. În creația lui literară, în lucrările istorice și filozofice, în articole cu caracter teoretic s-au încrucișat toate tendințele și curentele, toate ideile estetice și filozofice ale vremii. Clasicismul i-a imprimat cultul perfecțiunii formale și misiunea moralizatoare a artei, romantismul l-a atras prin prețuirea originalității în creația artistică, a tradițiilor spirituale populare și mai ales prin rolul social însemnat pe care îl atribuia poetului și poeziei. Poezia devenise, în viziunea sa, creația cea mai valoroasă a spiritului omenesc, ea constituind o armă nobilă în lupta pentru emancipare națională, pentru răspîndirea civilizației și pentru educarea sufletelor. Iar poetul era un fel de profet înzestrat cu geniu și puteri miraculoase de îndrumător. De aceea, Heliade nu și-l putea imagina decît pășind „cu lira în mînă", în fruntea poporului său.

În activitatea literară, Heliade Rădulescu debutează, ca și ceilalți poeți pașoptiști, sub influența romantismului, cu elegii, ode și sonete. Scriind versuri inegale ca valoare artistică, el a abordat în poezie cea mai largă varietate tematică (curgerea ireversibilă a timpului, deșertăciunea vieții, ruinele ca sim-

bol al gloriei trecutului, destinul omenirii, rolul profetic al poetului etc.). În dorința de a oferi celorlalți „modele", el și-a încercat talentul în toate speciile genului liric. Înclinația spiritului său spre universalitate îi inspiră ideea de a crea o operă poetică atotcuprinzătoare, un vast poem, intitulat *Umanitatea*. Intenția nu s-a realizat decît parțial. Dintre numeroasele poezii care urmau să intre în cuprinsul acestui poem, semnalăm, pentru valoarea lor artistică, meditația lirică *O noapte pe ruinele Tîrgoviștei*, în care evocă gloria strămoșilor, și balada *Zburătorul*, în care dezvăluie neliniștea și vraja ce însoțesc nașterea sentimentului iubirii. Aceeași viziune îi inspiră poemul epic de mari dimensiuni *Mihaida*, în care Mihai Viteazul este prezentat într-o perspectivă mesianică.

Heliade Rădulescu se numără printre pionierii poeziei satirice *(Cavalerul și scutierul, Păcală și Tîndală)* și ai fabulelor *(Muștele și albinele)*, în care verva lui satirică creează un limbaj colorat, plin de farmecul inteligenței spontane, oglindite în numeroase jocuri de cuvinte cu înțelesuri multiple, în dialoguri vibrînd de umor original. În poezia *Ingratul*, care-l vizează pe Gr. Alexandrescu, satira ia forma pamfletului înverșunat, clocotind de mînie și blestem. Receptiv la mișcarea de idei a vremii, Heliade a reflectat-o în toată amploarea ei — atît prin tălmăciri din numeroși autori, cît și prin scrieri originale. Dotat cu un talent remarcabil și cu un spirit critic acut, el a desfășurat — aproape în tot ce a scris și mai ales în a doua parte a vieții — o vervă polemică fără precedent, care l-a făcut un precursor demn de admirație pentru Hașdeu, Macedonski, Arghezi și mulți alții. Remarcabile în acest sens sînt prozele satirice și îndeosebi „fiziologiile". El a persiflat cu umor sau cu înverșunare sarcastică, coborînd adesea în imprecație și invective, parvenitismul, îngustimea spirituală, suficiența, impostura în creația artistică *(Cuconul Drăgan, Domnul Sarsailă autorul* etc.).

Adept al creației literare originale, Heliade a încurajat, în același timp, traducerile prin inițiative editoriale (înființarea colecției „Biblioteca universală") și publicistice, prin numeroase tălmăciri proprii; el a făcut să circule în cultura noastră un mare număr de autori iluștri și de opere valoroase ale literaturii universale.

Prin întreaga sa activitate, Heliade Rădulescu a adus o contribuție de prim ordin la constituirea literaturii române moderne, la îmbogățirea cu elemente noi și consolidarea tradiției culturale românești.

ZBURĂTORUL

«Vezi, mamă, ce mă doare! și pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sîn mi se ivesc;
Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau la spate,
Îmi ard buzele, mamă, obrajii-mi se pălesc!

Ah! inima-mi zvîcnește!... și zboară de la mine!
Îmi cere... nu-ș' ce-mi cere! și nu știu ce i-aș da:
Și cald, și rece, uite, că-mi furnică prin vine;
În brațe n-am nimica și parcă am ceva:

Că uite, mă vezi, mamă? așa se-ncrucișează,
Și nici nu prinz de veste cînd singură mă strîng,
Și tremur de nesațiu, și ochii-mi văpăiază,
Pornesc dintr-înșii lacrămi și plîng, măicuță, plîng.

Ia pune mîna, mamă — pe frunte, ce sudoare!
Obrajii... unul arde și altul mi-a răcit!
Un nod colea m-apucă, ici coasta rău mă doare;
În trup o piroteală de tot m-a stăpînit.

Oar'ce să fie asta? Întreabă pe bunica:
O ști vrun leac ea doară... o fi vrun zburător!
Or aide l-alde baba Comana ori Sorica,
Or du-te la moș popa, or mergi la vrăjitor.

Și unul să se roage, că poate mă dezleagă;
Mătușele cu bobii fac multe și desfac;
Și vrăjitorul ala și apele încheagă;
Aleargă la el, mamă, că doar mi-or da pe leac.

De cum se face zio și scot mînzat'afară
Ș-o mîi pe potecuță la iarbă cole-n crîng,
Vezi, cîtu-i ziulița, și zi acum de vară,
Un dor nespus m-apucă și plîng, măicuță, plîng.

Brîndușa paște iarbă la umbră lîngă mine,
La rîuleț s-adapă, pe maluri pribegind;
Zău, nu știu cînd se duce! că mă trezesc cînd vine
Și simt că mișcă tufa, auz crîngul trosnind.

Atunci inima-mi bate și sai ca din visare,
Și parc-aștept... pe cine? și pare c-a sosit.
Acest fel toată viața-mi e lungă așteptare;
Și nu sosește nimeni!... Ce chin nesuferit!

În arșița căldurei, cînd vîntuleț adie,
Cînd pleopul a sa frunză o tremulă ușor
Și-n tot crîngul o șoaptă s-ardică și-l învie,
Eu parcă-mi auz scrisul pe sus cu vîntu-n zbor;

Și cînd îmi mișcă țopul, cosița se ridică,
Mă sperii, dar îmi place — prin vine un fior
Îmi fulgeră și-mi zice: „Deșteaptă-te, Florică,
Sînt eu, viu să te mîngîi..." Dar e un vînt ușor!

Oar'ce să fie asta? Întreabă pe bunica:
O şti vrun leac ea doară... o fi vrun zburător;
Or aide l-alde baba Comana or Sorica,
Or du-te la moş popa, or mergi la vrăjitor.»

Aşa plîngea Florica şi, biet, îşi spunea dorul
Pe prispă lîngă mă-sa, ş-obida o-neca;
Junicea-n bătătură mugea, căta oborul.
Şi mă-sa sta pe gînduri, şi fata suspina.

Era în murgul serei şi soarele sfinţise;
A puţurilor cumpeni ţipînd parcă chema
A satului cireadă ce greu, mereu sosise,
Şi vitele mugine la zgheab întins păşea.

Dar altele-adăpate trăgea în bătătură,
În gemete de mumă viţeii lor striga;
Vibra al serei aer de tauri grea murmură;
Zglobii sărind viţeii la uger alerga.

S-astîmpără ăst zgomot, ş-a laptelui fîntînă
Începe să s-auză ca şoaptă în susur,
Cînd ugerul se lasă subt fecioreasca mînă
Şi prunca viţeluşă tot tremură-mpregiur.

Încep a luci stele rînd una cîte una
Şi focuri în tot satul încep a se vedea;
Tîrzie astă-seară răsare-acum şi luna,
Şi, cobe, cîteodată tot cade cîte-o stea.

Dar cîmpul şi argeana cîmpeanul osteneşte
Şi dup-o cină scurtă şi somnul a sosit.
Tăcere pretutindeni acuma stăpîneşte,
Şi lătrătorii numai s-aud necontenit.

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Veşmîntul său cel negru, de stele semănat,
Destins coprinde lumea, ce-n braţele somniei
Visează cîte-aieva deşteaptă n-a visat.

Tăcere este totul şi nemişcare plină;
Încîntec şi descîntec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mişcă, nici vîntul nu suspină,
Şi apele dorm duse, şi morile au stat.

....

„— Dar ce lumină iute, ca fulger trecătoare,
Din miazănoapte scapă cu urme de schintei?
Vro stea mai cade iară? vrun împărat mai moare?
Or e — să nu mai fie! — vro pacoste de zmei?

Tot zmeu a fost, surato. Văzuşi, împieliţatul!
Că ţintă l-alde Floarea în clipă străbătu!
Şi drept pe coş, leicuţă! ce n-ai gîndi, spurcatul!
Închină-te, surato! — Văzutu-l-ai şi tu?

Balaur de lumină cu coada-nflăcărată,
Şi pietre nestimate lucea pe el ca foc.
Spun, soro, c-ar fi june cu dragoste curată;
Dar lipsă d-a lui dragosti! departe de ast loc!

Pîndeşte, bată-l crucea! şi-n somn colea mi-ţi vine
Ca brad un flăcăiandru, şi tras ca prin inel,
Bălai, cu părul d-aur! dar slabele lui vine
N-au nici un pic de sînge, ş-un nas — ca vai de el!

O! biată fetişoară! mi-e milă de Florica!
Cum o fi chinuind-o! —, vezi; d-aia a slăbit
Şi s-a pălit copila! — ce bine-a zis bunica:
Să fugă fata mare de focul de iubit.

Că-ncepe de visează, şi visu-n lipitură
Începe-a se preface, şi lipitura-n zmeu,
Şi ce-i mai faci pe urmă? că nici descîntătură,
Nici rugi nu te mai scapă. Ferească Dumnezeu!"

(Ion Heliade Rădulescu, *Pagini alese*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1961)

Poezia are ca punct de plecare mitul folcloric al zburătorului. Potrivit unei credinţe populare străvechi, primele manifestări ale sentimentului de dragoste, la fete, primii fiori ai iubirii s-ar datora unei fiinţe supranaturale, denumită zburător, care în imaginaţia mitologică întruchipează trăsăturile unui flăcău frumos. Acesta trezeşte în sufletul fetelor sentimentul erotic, aducîndu-le zbucium şi suferinţă. „Boala" necunoscută a iubirii poate fi însă vindecată, în concepţia populară, prin vrăji şi descîntece.

Poezia *Zburătorul*, deşi inspirată din folclor, este o expresie artistică modernă a mitului iubirii, atît de răspîndit în cultura noastră populară, încît Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, îi acordă o atenţie deosebită.

În prima parte a baladei, Heliade evocă, cu o mare sensibilitate artistică, puritatea sufletească a unei tinere fete şi stările ei afective provocate de „invaziunea misterioasă a dragostei" (G. Călinescu).

Selectaţi expresiile artistice şi comentaţi procedeele stilistice prin care se subliniază suferinţele fetei provocate de sentimentul iubirii.

De la monologul Floricăi, liric şi emoţionant prin sinceritate, poetul trece brusc, în a doua parte a baladei, la un pastel în care surprinde imagi-

nea satului în timpul înserării. Motivul poetic al înserării constituie un cadru adecvat, specific romantic, interpretării artistice a credinței populare despre zburător.

Identificați imaginile vizuale și auditive prin care poetul realizează tabloul amurgului.

În ultima parte a baladei este reluat mitul zburătorului în dialogul dintre cele două „surate". Trăsăturile caracteristice ale zburătorului se accentuează și, totodată, elementele folclorice se înmulțesc, poetul împletind astfel credința populară cu aspecte specifice basmului.

Ce apropieri se pot stabili între imaginea zburătorului, așa cum apare în poezie, și personajele de basm cunoscute?

Stările sufletești de teamă și plăcere sînt firești, fiind specifice vîrstei; în finalul baladei, notele de umor și ironie ale poetului destramă „dramatismul" suferinței chinuitoare provocate de sentimentul iubirii și credința în mitul „Zburătorului".

Prin motivul tratat, prin bogăția de imagini artistice, precum și prin tehnica deosebită a versului, balada lui Ion Heliade Rădulescu este, la începuturile literaturii române moderne, o creație literară de o deosebită valoare artistică.

GRIGORE ALEXANDRESCU

[1814 (?) — 1885]

ACTIVITATEA LITERARĂ

Poet înclinat spre meditație profundă și reflecție pe teme esențiale ale existenței, Grigore Alexandrescu aduce în literatura pașoptistă o notă de mare originalitate. Prietenia cu revoluționarii epocii (Bălcescu, Bolliac, I. Cîmpineanu, I. Ghica ș.a.) a făcut ca poezia lui să fie puternic influențată de ideologia pașoptistă, de spiritul democratic și antifeudal al epocii. Debutează la 23 de ani cu meditația, în spirit preromantic, *Miezul nopții*, publicată în „Curierul românesc". Tema nopții și a ruinelor este reluată mai tîrziu în cîteva poezii *(Umbra lui Mircea. La Cozia, Răsăritul lunei. La Tismana, Mormintele. La Drăgășani)*, pe care istoria literaturii noastre le înregistrează printre cele mai realizate. Evocarea trecutului, înnobilat de sacrificiul eroilor, trezește poetului un sentiment de admirație înflăcărată. O semnificație aparte, în lirica patriotică a lui Alexandrescu, are poezia *Anul 1840*. Interogațiile patetice, în spirit romantic, alternează aici cu ironia caustică și tonul vehement pe care i le inspiră egoismul societății din vremea sa. Scepticismul acestui tablou este spulberat, în final, de speranța într-un viitor luminos, exprimată cu patos romantic și accente profetice. Aceasta a făcut ca poezia să fie socotită un semnal prevestitor al evenimentelor de la 1848.

Dar spiritul critic al ideologiei pașoptiste este cel mai bine exprimat în fabulele, epistolele și satirele scrise în maniera clasicismului francez. Vizînd moravurile și mai ales racilele politice (demagogia, trădarea, parvenitismul, ipocrizia, despotismul) ale societății contemporane lui („Că e prea bun pentru fabuli veacul în care trăim" — cum însuși spune în *Epistolă d. I.V.)*, fabulele i-au adus o largă notorietate. Deși temele și subiectele nu sînt originale, formula artistică, imaginile și versificația fluentă au făcut din cîteva dintre ele *(Boul și vițelul, Cîinele și cățelul, Toporul și pădurea, Vulpea liberală, Lupul moralist, Oglindele* etc.) adevărate capodopere ale genului.

Epistolele, în majoritatea lor, conțin reflecții pe tema menirii poeziei și a raporturilor poetului cu lumea *(Epistolă d. I.C.)*. Deosebit de pregnantă este critica „scrisului de poruncească", a literaturii care falsifică realitatea

Observator realist și necruțător se dovedește Gr. Alexandrescu în poezia satirică. *Satiră. Duhului meu* este expresia cea mai înaltă a vervei sale, prefigurînd virulența satirei eminesciene. Evocînd atmosfera frivolă a saloanelor vremii, el oferă aici, printr-un erou monden („domnișoru-acela care toate le știe,/Căruia vorbă, duhul, îi stă în pălărie"), spectacolul ridicol al snobismului claselor dominante.

Mai profund în reflecție și mai original în felul de abordare a temelor decît contemporanii săi, lui Grigore Alexandrescu îi revine și meritul de a fi ilustrat, în literatura noastră, valoarea meditației, epistolei și satirei ca specii literare.

UMBRA LUI MIRCEA. LA COZIA

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate;
Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ș-ale valurilor mîndre generații spumegate,
Zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc.

Dintr-o peșteră, din rîpă, noaptea iese, mă-mpresoară:
De pe muche, de pe stîncă, chipuri negre se cobor;
Mușchiul zidului se mișcă... pîntre iarbă să strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.

Este ceasul nălucirei: un mormînt se desvălește;
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către țărmuri... stă... în preajma ei privește...
Rîul înapoi se trage... munții vîrful își clătesc.

Ascultați...! marea fantomă face semn... dă o poruncă...
Oștiri, taberi fără număr împrejuru-i înviez...
Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stîncă-n stîncă,
Transilvania-l aude, ungurii se înarmez.

Oltule, care-ai fost martur vitejiilor trecute,
Și puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuți mari, fapte cumplite îți sînt ție cunoscute,
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?

Este el, cum îl arată sabia lui și armura,
Cavaler de ai credinței, sau al Tibrului stăpîn,
Traian, cinste a Romei ce se luptă cu Natura,
Uriaș e al Daciei, sau e Mircea cel Bătrîn?

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează.
Acest sunet, acest nume valurile-l priimesc;
Unul altuia îl spune; Dunărea se-nștiințează,
Și-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

Sărutare, umbră veche! priimește-nchinăciune
De la fiii României care tu o ai cinstit:
Noi venim mirarea noastră la mormîntu-ți a depune;
Veacurile ce-nghit neamuri al tău nume l-au hrănit.

Rîvna-ți fu neobosită, îndelung-a ta silință;
Pînă l-adînci bătrînețe pe români îmbărbătași;
Însă, vai! n-a iertat soarta să-ncununi a ta dorință,
Și-al tău nume moștenire libertății să îl lași.

Dar cu slabele-ți mijloace faptele-ți sînt de mirare:
Pricina, nu rezultatul, laude ți-a cîștigat:
Întreprinderea-ți fu dreaptă, a fost nobilă și mare,
De aceea al tău nume va fi scump și nepătat.

În acel locaș de piatră, drum ce duce la vecie,
Unde tu te gîndești poate la norodul ce-ai iubit,
Cîtă ai simțit plăcere cînd a lui Mihai soție
A venit să-ți povestească fapte ce l-a strălucit!

Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură
Ce un uriaș odată în războaie a purtat;
Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne măsură,
Ne-ndoim dac-așa oameni întru adevăr au stat.

. . . .

Au trecut vremile-acelea, vremi de fapte strălucite,
Însă triste și amare; legi, năravuri se-ndulcesc:
Prin științe și prin arte națiile înfrățite
În gîndire și în pace drumul slavei îl găsesc.

Căci războiul e bici groaznec, care moartea îl iubește,
Și ai lui sîngerați dafini națiile îi plătesc;
E a cerului urgie, este foc care topește
Crîngurile înflorite, și pădurile ce-l hrănesc.

. . . .

. . . .

Dar a nopței neagră mantă peste dealuri se lățește,
La apus se adun norii, se întind ca un veșmînt;
Peste unde și-n tărie întunerecul domnește;
Tot e groază și tăcere... umbra intră în mormînt.

Lumea e în așteptare... turnurile cele-nalte
Ca fantome de mari veacuri pe eroii lor jălesc;
Și-ale valurilor mîndre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc.

(Gr. Alexandrescu, *Opere*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957)

Mircea cel Mare în costum de cruciat. Frescă de la Argeș, după modelul de la Cozia.

Grigore Alexandrescu a scris numeroase poezii patriotice în care a slăvit gloria străbună cu scopul mărturisit de a oferi contemporanilor „modeluri" de abnegație pentru „mîntuirea" nației. Călătoria la mănăstirile din Oltenia, făcută împreună cu prietenul său Ion Ghica, în 1842, i-a sporit admirația față de faptele eroice ale trecutului. Rod al călătoriei sînt poeziile: *Umbra lui Mircea. La Cozia, Mormintele. La Drăgășani, Răsăritul lunei. La Tismana.*

Nota dominantă a poeziei de inspirație patriotică a lui Grigore Alexandrescu o constituie entuziasmul pe care i-l provoacă urmele trecutului glorios.

În spiritul cărui curent al vremii au fost scrise aceste poezii? Care sînt trăsăturile fundamentale ale acestui curent? Ilustrați-le cu exemple din poezia Umbra lui Mircea. La Cozia.

Motivul umbrelor, frecvent la scriitorii romantici ai epocii, constituie, la Grigore Alexandrescu, prilejul unei meditații asupra personalității voievodului Mircea, erou de proporții legendare, și asupra vitejiei străbunilor în lupta pentru păstrarea libertății. În poezie, într-un cadru nocturn, de factură romantică, poetul salută cu pietate, în numele generațiilor prezente, fantoma marelui erou.

Ce semnificație au versurile în care poetul se adresează direct lui Mircea, ca unui vrednic strămoș?

Elogiul vremurilor glorioase de odinioară, al luptelor eroice purtate de străbuni pentru apărarea libertății și a demnității neamului se împletește, în poezie, cu meditația pe tema evoluției societății, meditație în care se subliniază speranța poetului în viitor, în progresul omenirii. Considerațiile despre război și pace, precum și încrederea în propășirea poporului său, în înfrățirea națiunilor dau poeziei o notă de optimism.

Tabloul romantic al naturii de la începutul și de la sfîrșitul poeziei (dealurile cuprinse de întunericul nopții ca de o mantie neagră; norii ce „se întind ca un veșmînt", în timp ce valurile „zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc"; imaginea mănăstirii, care-și oglindește în ape umbra turnurilor sale, precum și a nopții care „peste dealuri se lățește") dimensionează un cadru de pastel în compoziția poemului. Între tablourile de natură, poetul intercalează o lungă tiradă oratorică, bogată în elemente de meditație și de odă, remarcabilă atît prin plasticitatea expresiei, cît și prin ritmul, amploarea și gradația atitudinii lirice.

Elementele de pastel și de odă din poezie, precum și varietatea mijloacelor stilistice (exclamațiile, repetițiile, interogațiile, comparațiile, metaforele și hiperbolele) prin care se sugerează măreția eroului, ideea de evocare romantică a unor fapte de vitejie de dimensiuni gigantice, aparținînd trecutului istoric, dau poeziei unitate și echilibru compozițional.

Identificați comparațiile și metaforele din poezie și analizați structura lor.

BOUL ȘI VIȚELUL

Un bou ca toți boii, puțin la simțire,
În zilele noastre de soartă-ajutat,
Și decît toți frații mai cu osebire,
Dobîndi-n cireadă un post însemnat.

— Un bou în post mare? — Drept, cam ciudat vine.
Dar asta se-ntîmplă în orcare loc:
Decît multă minte, știu că e mai bine
Să ai totdauna un dram de noroc.

Așa d-a vieței veselă schimbare
Cum și de mîndrie boul stăpînit
Se credea că este decît toți mai mare,
Că cu dînsul nimeni nu e potrivit.

Vițelul atuncea plin de bucurie,
Auzind că unchiul s-a făcut boier,
Că are clăi sumă[1] și livezi o mie:
„Mă duc, zise-ndată, nițel fîn să-i cer."

Făr-a pierde vreme, vițelul pornește,
Ajunge la unchiu, cearcă a intra;
Dar pe loc o slugă vine și-l oprește:
„Acum doarme, zice, nu-l poci supăra."

[1]*Sumă* = mulțime, număr mare, cantitate mare.

— „Acum doarme? ce fel! pentru-ntia dată
După prînz să doarmă! Obiceiul lui
Era să nu șază ziua niciodată;
Ast somn nu prea-mi place, și o să i-o spui."

— „Ba să-ți cauți treaba, că mănînci trînteală;
S-a schimbat boierul, nu e cum îl știi;
Trebuie-nainte-i să mergi cu sfială,
Priimit în casă daca vrei să fii."

La o mojicie atîta de mare,
Vițelul răspunde că va aștepta;
Dar unchiu se scoală, pleacă la plimbare.
Pe lîngă el trece făr-a se uita.

Cu mîhnire toate băiatul le vede,
Însă socotește că unchiu-a orbit;
Căci fără-ndoială nu putea a crede
Că buna sa rudă să-l fi ocolit.

A doua zi iarăși prea de dimineață,
Să-i găsească vreme[1] la dînsul veni;
O slugă, ce-afară îl vedea că-nghează,
Ca să-i facă bine, de el pomeni.

„Boierule, zise, așteaptă afară
Ruda dumitale, al doamnei vaci fiu.
— „Cine? a mea rudă? mergi de-l dă pe scară.
N-am astfel de rude, și nici voi să-l știu."

[1] *Să-i găsească vreme* = să găsească un moment potrivit.

COSTACHE NEGRUZZI
(1808—1868)

ACTIVITATEA LITERARĂ

C. Negruzzi a fost un scriitor precoce. Cititor pasionat în mai multe limbi, pe la 13 ani el începe să traducă. Opera sa cuprinde versuri, proză, teatru. Ca poet, compune în spirit popular și face adaptări după poeți străini. Lui Negruzzi îi aparține primul proiect de epopee națională, *Ștefaniada*, din care a realizat un singur poem, *Aprodul Purice*, inspirat de cronica lui Grigore Ureche și de anecdota inserată de Neculce în *O samă de cuvinte*.

Opera sa respectă, în general, principiile promovate de „Dacia literară". Partea ei cea mai valoroasă este inspirată din realități social-istorice românești și din folclor. Adversar al purismului latinist și apoi al exagerărilor italienizante ale lui Heliade, Negruzzi se pronunță pentru o limbă literară unitară, fără regionalisme și fără neologisme de prisos, pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin și adoptarea unei ortografii fonetice.

Deși a desfășurat o activitate scriitoricească variată, Negruzzi rămîne în istoria literaturii noastre un deschizător de orizonturi pentru creația în proză. În volumul selectiv *Păcatele tinereților* (1857), el a grupat producțiile sale în proză în trei secțiuni: *Amintiri de junețe*, *Fragmente istorice* și *Negru pe alb — Scrisori la un prieten*, iar pe cele în versuri, într-o secțiune aparte, intitulată cu autoironie *Neghină și pălămidă*. Proza sa se distinge nu atît prin inventivitate artistică, cît prin caracterul ei evocator, memorialist sau anecdotic. Nuvelele din tinerețe *(Zoe, O alergare de cai* etc.) sînt scrise sub influența lecturii operelor romantice, relevînd, în scene pitorești, tablouri din viața mondenă a societății moldovene. Proza memorialistică *(Cum am învățat românește, Au mai pățit-o și alții)* se remarcă prin nota de ironie și umor pe care a dat-o stilului, iar fragmentele istorice *(Regele Poloniei și Domnul Moldaviei, Sobiețki și românii, Cîntec vechi* etc.) sînt inspirate din cronici și alte documente. Evocarea domniei lui Alexandru Lăpușneanu , datorită remarcabilelor ei calități literar-artistice, l-a consacrat pe Negruzzi ca întemeietor al nuvelei istorice ro-

mânești. Nuvela *Alexandru Lăpușneanul* rămîne pînă astăzi un model neîntrecut. Ea a constituit un izvor de inspirație pentru lucrări ale lui Bolintineanu, Odobescu, Hasdeu, Eminescu, Rebreanu ș.a.

Cu cele 32 de scrisori, republicate în secțiunea *Negru pe alb*, Negruzzi inaugurează în literatura română genul epistolar, anticipînd pe memorialistul Ion Ghica.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANUL

(Text prescurtat)

[Pentru a pune capăt intrigilor boierimii, Alexandru Lăpușneanul vine în țară însoțit de armată turcească. Noul domn este întîmpinat de o solie de boieri, formată din vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță, spătarul Spancioc și Stroici, care avea misiunea, din partea domnitorului Ștefan-Vodă Tomșa, să-i spună: „norodul nu te vrea, nici te iubește".]

I

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu...

....

Apropiindu-se de Alexandru-Vodă, se închinară până la pămînt, fără a-i săruta poala după obicei.

— Bine-ați venit, boieri! zise acesta silindu-se a zîmbi.

— Să fii M. ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile țării și am venit s-o mîntui; știu că țara m-așteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuiești, Măria ta, zise Moțoc, țara este liniștită și poate că Măria ta ai auzit lucrurile precum nu sînt; căci așa este obiceiul norodului nostru, să facă din țînțar, armasar. Pentru aceea obștia ne-au trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește, și M. ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu, răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scînteieră ca un fulger, și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea țara? Nu mă vreți voi, cum înțăleg?[1]

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi sîntem datori a-ți spune adevărul. Boierii sînt hotărîți a pribegi la unguri, la leși și la munteni, pe unde au toți rude și prieteni. Vor veni cu oști streine și vai de biata țară cînd vom avea războaie între noi și poate și Măriei tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Ștefan Tomșa...

— Tomșa! El te-au învățat a vorbi cu atîta dîrzie? Nu știu cine mă oprește să nu-ți sfărm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca de arme din mîna lui Bogdan. Ticălosul acel de Tomșa v-au învățat...?

[1] Miron Costin.

— Ticălos nu poate fi acel ce s-au învrednicit a se numi unsul lui Dumnezeu, zise Veveriță.

— Au doar nu sînt și eu unsul lui Dumnezeu? au doar nu mi-ați jurat și mie credință, cînd eram numai stolnicul Petre? Nu m-ați ales voi? Cum au fost oblăduirea mea? Ce sînge am vărsat? Care s-au întors de la ușa mea, fără să cîștige dreptate și mîngîiere? Și însă, acum nu mă vreți, nu mă iubiți? Ha! ha! ha!

Rîdea; mușchii i se suceau în rîsul acesta, și ochii lui hojma clipeau.

— Cu voia Măriii tale, zise Stroici, vedem că moșia[1] noastră a să cadă de isnoavă în călcarea păgînilor. Cînd astă negură de turci va prăda și va pustii țara pe ce vei domni Măria ta?

— Și cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni ce aduci cu Măria ta adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii țăranilor pre care-i jupiți voi. Voi mulgeți laptele țării, dar au venit vremea să vă mulg și eu pre voi. — Destul, boieri! Întoarce-ți-vă și spuneți celui ce v-au trimis, ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanile lui surle și din pelea lui căptușeală dobelor mele.

Boierii ieșiră mîhniți; Moțoc rămase.

— Ce-ai rămas? întrebă Lăpușneanul.

— Doamne! Doamne! zise Moțoc, căzînd în genuchi, nu ne pedepsi pre noi după fărădelegile noastre! Adă-ți aminte că ești pămîntean[2], adă-ți aminte de zisa scripturei și iartă greșiților tăi! Cruță pre biata țară. Doamne! sloboade oștile aceste de păgîni; vină numai cu cîți moldoveni ai pe lîngă Măria ta, și noi chizeșluim că un fir de păr nu se va clăti din capul Înălțimei tale; și de-ți vor trebui oști, ne vom înarma noi cu femei și copii, vom rădica țara în picioare, vom rădica slugile și vecinii noștri. Încredi-te în noi!

— Să mă-ncred în voi? zise Lăpușneanul înțelegînd planul lui. Pesemne gîndești că eu nu știu zicătoarea[3] moldovenească: „Lupul părul schimbă, iar năravul ba?" Pesemne nu vă cunosc eu și pre tine mai vîrtos? Nu știu că, fiind mai mare peste oștile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat? Veveriță îmi este vechi dușman, dar încai niciodată nu s-au ascuns; Spancioc este încă tînăr, în inima lui este iubire de moșie; îmi place a privi sumeția lui, pre care nu se silește a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaște încă pre oameni, nu știe ce este îmbunarea și minciuna; lui i se par că toate paserile ce zboară se mînîncă. Dar tu, Moțoace? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toți domnii, ai vîndut pre Despot, m-ai vîndut și pre mine, vei vinde și pre Tomșa; spune-mi, n-aș fi un nătărău de frunte, cînd m-aș încrede în tine? Eu te iert însă, c-ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înșela, și îți făgăduiesc că sabia mea nu se va mînji în sîngele tău; te voi cruța, căci îmi ești trebuitor, ca să mă mai ușurezi de blăstemurile norodului. Sînt alți trîntori de care trebuie curățit stupul.

II

Ai să dai samă, Doamnă!

[Ștefan Tomșa fuge în Valahia, iar Alexandru Lăpușneanul este întîmpinat de popor „cu bucurie și nădejde, aducîndu-și aminte de întâia lui domnie... Boierii însă tremurau".

Domnul, hotărît „să stîrpească cuiburile feudalității" și să strivească furnicarul de intriganți, „îi despuia de averi" și... „îi omorea din cînd în cînd" pe boieri. Soția lui

[1] Patria.
[2] Patriot.
[3] Proverbul.

Lăpuşneanul, doamna Ruxanda, înduioşată de lacrimile văduvelor şi orfanilor, încearcă să domolească ura soţului ei împotriva boierilor, sfătuindu-l să înceteze cu omorurile. Episodul se încheie cu făgăduiala lui Lăpuşneanul de a da doamnei „un leac de frică".]

III

Capul lui Moţoc vrem...

De cu seară se făcuse de ştire tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie şi domnul, ca să asculte liturghia şi apoi să vie să prînzească la curte.

Cînd sosi Alexandru-Vodă, sfînta slujbă începuse şi boierii erau toţi adunaţi. Împrotiva obiceiului său, Lăpuşneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor şi peste dulama poloneză de catifea stacoşie, avea cabaniţa turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăselele de aur; iar pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s-a coborît din strană, s-a închinat pe la icoane şi, apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie şi a sărutat moaştele sfîntului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la faţă şi că racla sfîntului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăşi în strană, se înturnă către boieri şi zise:

„Boieri dumneavoastră! De la venirea mea cu a doua domnie şi pănă astăzi, am arătat asprime către mulţi; m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu ştie de nu mi-a părut rău şi de nu mă căiesc de aceasta; dar dumneavoastră ştiţi că m-a silit numai dorinţa de a vedea contenind gîlcevirile şi vînzările unora şi altora, care ţinteau la răsipa ţării şi la peirea mea. Astăzi sînt altfel trebile. Boierii şi-au venit în cunoştinţă; au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice mîntuitorul: «Bate-voi păstorul, şi se vor împrăştia oile».

Boieri dumneavoastră! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca nişte fraţi, pentru că aceasta este una din cele zece porunci: Să iubeşti pre aproapele tău ca însuşi pre tine şi să ne iertăm unii pre alţii, pentru că sîntem muritori, rugîndu-ne Domnului nostru Isus Hristos — îşi făcu cruce — să ne ierte nouă greşalele, precum iertăm şi noi greşiţilor noştri".

Sfîrşind această deşănţată cuvîntare, merse în mijlocul bisăricii şi, după ce se închină iarăşi, se înturnă spre norod în faţă, în dreapta şi în stînga, zicînd:

— Iertaţi-mă, oameni buni şi boieri dumneavoastră!

— Dumnezeu să te ierte, Măria ta! răspunseră toţi, afară de doi juni boieri ce sta gînditori, răzămaţi de un mormînt lîngă uşă, însă nime nu le-a luat seama.

Lăpuşneanul ieşi din biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospăteze împreună; şi încălecînd, se înturnă la palat. Toţi se împrăştiară.

— Cum îţi pare? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pre Alexandru-Vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dînsul la masă, răspunse celalalt; şi se amestecară în norod. Aceştii erau Spancioc şi Stroici.

La curte se făcuse mare gătire pentru ospăţul acesta. Vestea se împrăştiase că domnul se împăcase cu boierii; şi boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor pute ocupa iarăşi posturi, ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului. Cît pentru norod, el era indiferent; el din împăcarea aceasta nu aştepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-Vodă; cîrtea numai asupra ministrului său Moţoc, care întrebuinţa crèditul ce avea la domn, spre

împilarea gloatei. Căci deşi era necontenite jalobele obştiei pentru jăfuirile lui Moţoc, Lăpuşneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.

Ceasul prînzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărăşiţi fieştecare de cîte două-trei slugi. Luau seamă însă că curtea era plină de lefecii înarmaţi şi că patru tunuri sta îndreptate spre poartă; dar socoteau că sînt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că şi prepuneau vreo cursă, dar odată intrînd, nu se mai putea înturna; căci porţile erau străjuite şi păzitorii porunciţi a nu lăsa să iasă nime.

Adunîndu-se boierii, 47 la număr, Lăpuşneanul se puse în capul mesii, avînd în dreapta pre logofătul Trotuşan şi în stînga pre vornicul Moţoc. Începură a zice[1] din surle; şi bucatele se aduseră pe masă.

În Moldavia, pe vremea aceea, nu se întrodusese încă moda mîncărilor alese. Cel mai mare ospăţ se cuprindea în cîteva feluri de bucate. După borşul polonez, veneau mîncări greceşti ferte cu verdeţuri, care pluteau în unt; apoi pilaful turcesc, şi, în sfîrşit, fripturile cosmopolite. Pînza mesii şi şervetele erau de filaliu[2] ţesute în casă. Tipsiile pe care aduceau bucatele, talgerile şi păharele erau de argint. Pe lîngă părete sta aşezate în rînd mai multe ulcioare pîntecoase, pline de vin de Odobeşti şi de Cotnar şi la spatele fieştecăruia boier dvorea cîte o slugă, care dregea[3]. Toate aceste slugi erau înarmate.

În curte, pe lîngă două junci şi patru berbeci fripţi, erau trei poloboace desfundate, pline de vin; slujitorii mîncau şi beau; boierii mîncau şi beau. Acum capetele începuseră a se înferbînta: vinul îşi făcea lucrare. Boierii închinau şi urau pre domn cu vivate zgomotoase, la care răspundeau lefeciii prin chiote şi tunurile prin bubuit.

Acum era aproape a se scula de la masă, cînd Veveriţă rîdică păharul şi închinînd zise:

— Să trăieşti întru mulţi ani, Măria ta! să stăpîneşti ţara în pace şi milostivul Dumnezeu să te întărească în gîndul ce ai pus de a nu mai strica pre boieri şi a bîntui norodul...

N-apucă să sfîrşească, căci buzduganul armaşului lovindu-l drept în frunte, îl oborî la pămînt.

— A! voi ocărîţi pre domnul vostru! strigă acesta; la ei, flăcăi!

În minut, toţi slujitorii de pe la spatele boierilor, scoţînd junghiurile, îi loviră; şi alţi ostaşi, aduşi de căpitanul de lefecii, întrară şi năpustiră cu sabiile în ei. Cît pentru Lăpuşneanul, el luasă pre Moţoc de mînă şi se trăsesă lîngă o fereastră deschisă, de unde privea măcelăria ce începuse. El rîdea; iar Moţoc, silindu-se a rîde ca să placă stăpînului, simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţăind. Şi cu adevărat era groază a privi această scenă sîngeroasă. — Închipuiască-şi cineva într-o sală de cinci stînjini lungă şi de patru lată, o sută şi mai mulţi oameni ucigaşi şi hotărîţi spre ucidere, calăi şi osîndiţi, luptîndu-se unii cu furia deznădejdei şi alţii cu aprinderea beţiei. Boierii, neavînd nici o grijă, surprinşi mişăleşte pe din dos, fără arme, cădeau făr-a se mai împrotivi. Cei mai bătrîni mureau făcîndu-şi cruce; mulţi însă din cei mai juni se apărau cu turbare; scaunele, talgerele, tacîmurile mesii se făceau arme în mîna lor; unii, deşi răniţi, se încleştau cu furie de gîtul ucigaşilor şi, nesocotind ranele ce priimeau, îi strîngeau păn-îi înăduşeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, îşi vindea scump viaţa. Mulţi lefecii periră, dar în sfîrşit nu mai rămasă nici un boier viu. Patruzeci şi şepte de trupuri zăceau pe parchet! În lupta şi trînta aceasta, masa se răsturnase; ulcioarele se spărsesără şi vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.

---

[1] A cînta — cuvînt vechi.
[2] O ţesătură foarte subţire.
[3] Turna vin — c.v.

O dată cu omorul de sus, începuse uciderea și în curte. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste de soldați, plecară de fugă. Puțini care scapară cu viață, apucînd a sări peste ziduri, dasă larmă pe la casele boierilor; și învitînd pre alte slugi și oameni boierești, burzuluiseră norodul și tot orașul alergase la poarta curții, pre care începuse a o tăia cu securile. Ostașii amețiți de beție făceau numai o slabă împrotivire. Gloata se întărta din mult în mai mult.

Lăpușneanul, pre care îl înștiințase de pornirea norodului, trimise pre armașul să-i întrebe ce vror și ce cer? Armașul ieși.

— Ei, vornice Moțoace — zise apoi înturnîndu-se spre acesta, spune, n-am făcut bine că m-am mîntuit de răii aceștii și am scăpat țara de o așa rîie?

— Măria ta, ai urmat cu mare înțelepciune, răspunse mîrșavul curtezan; eu de mult aveam de gînd să sfătuiesc pre M. ta la aceasta, dar văd că înțelepciunea Măriei tale au apucat mai nainte și ai făcut bine că i-ai tăiat; pentru că... fiindcă... era să...

— Văd că armașul întîrzie, zise Lăpușneanul curmînd pre Moțoc, care se învălmășea în vorbă. Îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea acea. Ha, cum socoți și dumneata?

— Așa, așa, să-i împroaște cu tunurile; nu-i vro pagubă c-or muri cîteva sute de mojici, de vreme ce au perit atîța boieri. Da, să-i omoare de istov.

— M-așteptam s-aud asemene răspuns — zise cu oțărîre Lăpușneanul, dar să vedem întăi ce vror.

În vremea aceasta, armașul se suise pe poarta curții și, făcînd semn, strigă:

— Oameni buni! Măria sa vodă întreabă ce vreți și ce ceriți? și pentru ce ați venit așa cu zurba?

Prostimea rămasă cu gura căscată. Ea nu se aștepta la asemenea întrebare. Venise fără să știe pentru ce au venit și ce vrea. Începu a se strînge în cete, cete, și a se întreba unii pe alții ce să ceară. În sfîrșit, începură a striga:

— Să micșureze dăjdiile! — Să nu ne zapciască!

— Să nu ne mai împlinească! — Să nu ne mai jăfuiască!

— Am rămas săraci! — N-avem bani! — Ne i-au luat toți Moțoc! — Moțoc! Moțoc! — El ne belește și ne pradă! — El sfătuiește pre vodă! — Să moară!

— Moțoc să moară! — Capul lui Moțoc vrem!

Acest din urmă cuvînt,găsînd un eho în toate inimile, fu ca o schinteie electrică. Toate glasurile se făcură un glas și acest glas striga: „Capul lui Moțoc vrem".

— Ce cer? întrebă Lăpușneanul, văzînd pre armașul intrînd.

— Capul vornicului Moțoc, răspunse.

— Cum? ce? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un șarpe; n-ai auzit bine, fîrtate! vrei să șuguiești, dar nu-i vreme de șagă! Ce vorbe sînt aceste? Ce să facă cu capul meu? îți spun că ești surd; n-ai auzit bine!

— Ba foarte bine, zise Alexandru-Vodă, ascultă singur. Strigările lor se aud de aici.

În adevăr, ostașii nemaiîmprotivindu-se, norodul începuse a se cățăra pe ziduri de unde striga în gura mare: „Să ne deie pre Moțoc! Capul lui Moțoc vrem!"

— Oh, păcătosul de mine! strigă ticălosul. Maică precurată Fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc!... Dar ce le-am făcut eu oamenilor acestora? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta și mă jur să fac o biserică, să postesc cît voi mai ave zile, să ferec cu argint icoana ta cea făcătoare de minuni de la monăstirea Neamțului!... Dar, milostive doamne, nu-i asculta pre niște proști, pre niște mojici. Pune să deie cu tunurile într-înșii... Să moară toți! Eu sînt boier mare; ei sînt niște proști!

— Proști, dar mulți, răspunse Lăpușneanul cu sînge rece; să omor o mulțime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru

binele moșiei dumitale, cum ziceai însuți cînd îmi spuneai că nu mă vrea, nici mă iubește țara. Sînt bucuros că-ți răsplătește norodul pentru slujba ce mi-ai făcut, vînzîndu-mi oastea lui Anton Sechele[1], și mai pe urmă lăsîndu-mă și trecînd în partea Tomșii.

— Oh! nenorocitul de mine! strigă Moțoc smulgîndu-și barba, căci de pe vorbele tiranului înțelegea că nu mai este scăpare pentru el. Încai lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale! fie-vă milă de jupîneasa și de copilașii mei! lăsați-mă să mă spoveduiesc!

Și plîngea, și țipa, și suspina.

— Destul! strigă Lăpușneanul, nu te mai boci ca o muiere! fii român verde. Ce să te mai spoveduiești? Ce-i să spui duhovnicului? că ești un tîlhar și un vînzător? Asta o știe toată Moldova. Haide! luați-l de-l dați norodului și-i spuneți că acest fel plătește Alexandru-Vodă celor ce pradă țara.

Îndată armașul și căpitanul de lefecii începură a-l tîrîi. Ticăitul boier răcnea cît putea, vrînd să se împrotivească; dar ce puteau bătrînile lui mîni împrotiva acelor patru brațe zdravene care-l trăgeau! Vrea să se sprijinească în picioare, dar se împedeca de trupurile confraților săi și luneca pe sîngele ce se închegase pe lespezi. În sfîrșit puterile îi slăbiră, și sateliții tiranului, ducîndu-l pe poarta curții mai mult mort decît viu, îl îmbrînciră în mulțime.

Ticălosul boier căzu în brațele idrei acestei cu multe capete, care întru o clipală îl făcu bucăți.

— Iată cum plătește Alexandru-Vodă la cei ce pradă țara! ziseră trimișii tiranului.

— Să trăiască Măria sa vodă! răspunse gloata. Și mulțămindu-se de astă jertfă, se împrăștie.

În vreme ce nenorocitul Moțoc perea acest fel, Lăpușneanul porunci să rădice masa și să strîngă tacîmurile; apoi pusă să reteze capetele ucișilor și trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luînd capetele, le așăză în mijlocul mesii pe încet și cu rînduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesubt și pe a celor mai mari deasupra, după neam și după ranguri, până ce făcu o piramidă de patruzeci și șepte căpăține, vîrful căria se închia prin capul unui logofăt mare. Apoi, spălîndu-se pe mîni, merse la o ușă lăturalnică, trase zăvorul și drugul de lemn care o închidea și intră în apartamentul doamnei.

De la începutul tragediei acestia, doamna Ruxanda, neștiind nimic de cele ce se petreceau, era îngrijită. Ea nu putea afla pricina zgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieșeau din apartamentul lor și slujnicele nu puteau a se risca în mijlocul unei oștimi ce nu cunoștea ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneață, ieșind, auzise vorbă că este zurba asupra lui vodă și adusese această veste stăpînei sale.

Buna doamnă, temîndu-se de furia norodului, era spăriată, și cînd a întrat Alexandru, a găsit-o rugîndu-se dinaintea icoanei, avînd copiii pe lîngă dînsa.

— A! strigă ea, slavă Maicei Domnului că te văd! Mi-au fost tare frică.

— Pentru aceea, precum ți-am făgăduit, ți-am gătit un leac de frică. Vină cu mine, doamnă.

— Dar ce țipete, ce strigări se auzeau?

— Nimic. Slujitorii s-au fost luat la sfadă, dar s-au liniștit. Zicînd aceste, luă pre Ruxanda de mînă și o aduse în sală.

Întru vederea grozavii priveliști, ea slobozi un țipet strașnic și leșină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpușneanul zîmbind; în loc să se bucure, ea se sparie. Și luînd-o în brațe, o duse în apartamenturile ei. Apoi înturnîndu-se iarăși în sală, găsi pre căpitanul de lefecii și pre armașul așteptîndu-l.

— Tu pune să arunce peste zid hoiturile cînilor acestora, iar titvele lor să le înșire pe zid, zise lefeciului. Iar tu, adresîndu-se către armaș, să-mi pui mîna pe Spancioc și pe Stroici.

[1] Vestit general ungur.

Însă Stroici și Spancioc erau acum aproape de Nistru. Gonașii îi ajunseră tocmai cînd treceau hotarul:

— Spuneți celui ce v-au trimis, strigă cătră ei Spancioc, că ne vom vedea păn-a nu muri!

[Au trecut 4 ani de la uciderea celor 47 de boieri, în care vreme Alexandru Lăpușneanul nu a mai săvîrșit nici un omor, în schimb „scotea ochi, tăia mîni, ciuntea"... Tiranul domn era neliniștit că nu putuse să-i prindă pe cei doi boieri fugari, Spancioc și Stroici. Ca să privegheze mai mult granița, Lăpușneanul se mută în cetatea Hotinului, unde se îmbolnăvește grav, cerînd, după obiceiul timpului, să fie călugărit. Revenindu-și din leșin și văzîndu-se în straie de călugăr, se înfurie și amenință „cu glas răgușit și spărios". În acest moment au venit cei doi boieri, Spancioc și Stroici.]

IV

De mă voi scula, pre mulți am să popesc și eu...

. . . .

Doamna și mitropolitul ieșiră. La ușă îi întîmpinară Stroici și Spancioc.

— Doamnă! zise Spancioc apucînd de mînă pre Ruxanda, omul acesta trebuie să moară numaidecît. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă! strigă ea înfiorîndu-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viața Măriei tale și a copilului acestui este în primejdie. Destul a trăit tatăl și destule a făcut. Moară tatăl ca să scape fiiul.

O slugă ieși.

— Ce este? întrebă doamna.

— Bolnavul s-a trezit și cere apă și pre fiiul său. Mi-au zis să nu mă duc fără el.

— Oh! vrea să-l omoare, răcni duioasa mumă, strîngînd cu furie copilul la sîn.

— Nu-i vreme de stat în gînduri, doamnă, adăogi Spancioc. Adă-ți aminte de doamna lui Ștefăniță-Vodă și alege între bărbat și între fiiu.

— Ce zici, părinte? zise sărmana femeie, întorcîndu-se cu ochi lăcrimători spre mitropolitul.

— Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea. Domnul Dumnezeu să te povățuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn; și pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte, și să te ierte și pre tine. Zicînd aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxanda luă un păhar de argint plin de apă, pre care-l aducea sluga; și apoi, mahinalicește și silită mai mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

. . . .

Otrava încă nu începuse a-și face lucrarea. Lăpușneanul sta întins cu fața în sus, liniștit, dar foarte slab. Cînd intrară boierii, el îi privi îndelung și, necunoscîndu-i, îi întrebă cine sînt și ce voiesc?

— Eu sînt Stroici, răspunse acesta.

— Și eu Spancioc, adăogi celalalt; și aceea ce voim este să te vedem păn-a nu muri, cum ți-am făgăduit.

— Oh! vrăjmașii mei! suspină Alexandru.

— Eu sînt Spancioc, urmă acesta, Spancioc, pre care ai vrut să-l tai, cînd ai ucis 47 de boieri, și care a scăpat din ghearile tale! Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsîndu-i femeia și copiii să cerșătorească pe la ușile creștinilor.

— Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pîntece.

— Zi *acum slobozește*, căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh! m-ați otrăvit, nelegiuiților! Doamne! fie-ți milă de sufletul meu! O, ce foc! Unde-i doamna? Unde-i copilul meu?

— S-au dus și te-au lăsat cu noi.

— S-au dus și m-au lăsat! m-au lăsat cu voi! Oh! omorîți-mă, să scap de durere! Oh! înjunghe-mă tu, tu ești mai tînăr, fie-ți milă! scapă-mă de durerile ce mă sfîșie! înjunghe-mă! zise, întorcîndu-se spre Stroici.

— Nu-mi voi spurca vitejescul junghi în sîngele cel pîngărit a unui tiran ca tine.

Durerile creșteau. Otrăvitul se zbuciuma în convulsii.

— Oh! strigă, îmi arde sufletul! oh! dați-mi apă... dați-mi ceva să beu!

— Iată, zise Spancioc, luînd păharul de argint de pe masă; au rămas drojdiile otrăvii. Bea și te răcorește!

— Ba; ba, nu, nu vreu, zise bolnavul strîngînd dinții. Atunci Stroici îl apucă și-l ținu neclintit; iar Spancioc, scoțînd cuțitul din teacă, îi descleștă cu vîrful lui dinții și îi turnă pe gît otrava ce mai era în fundul păharului.

Lăpușneanul, mugind ca un taur ce vede trunchiul și securea ce a să-l lovească, voi a se-nturna cu fața spre părete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi? ziseră boierii. Ba, se cade spre osînda ta să ne privești; învață a muri, tu care știai numai a omorî. Și apucîndu-l amîndoi, îl țineau nemișcat, uitîndu-se la el cu o bucurie infernală și mustrîndu-l.

Nenorocitul domn se zvîrcolea în spasmele agoniei; spume făcea la gură; dinții îi scrîșneau, și ochii săi sîngerați se holbaseră; o sudoare înghețată, tristă, a morții prevestitoare, ieșea ca niște nasturi pe obrazul lui. După un chin de jumătate ceas, în sfîrșit, își dete duhul în mînile calăilor săi.

Acest fel fu sfîrșitul lui Alexandru Lăpușneanul, care lăsă o pată de sînge în istoria Moldaviei.

La monastirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și a familiei sale.

(Constantin Negruzzi, *Opere*, Editura Minerva, București, 1974)

Nuvela de inspirație istorică *Alexandru Lăpușneanul* a fost publicată în primul număr al revistei „Dacia literară" (1840). Pentru realizarea ei, autorul a folosit ca punct de plecare episoadele luptei sîngeroase dintre Alexandru Lăpușneanu și boieri, descrise în cronica lui Grigore Ureche.

Nuvela lui Negruzzi este una dintre cele mai izbutite reconstituiri artistice ale unui moment zbuciumat din istoria Moldovei în secolul al XVI-lea. De factură romantică în special prin modul de abordare a destinului eroului principal, prin atitudinea voluntară a unor personaje, prin patetismul gesturilor și prin conflictul social-politic, nuvela este însă clasică prin profundele observații psihologice și tipologice pe care le conține, prin proporția și echilibrul compoziției. Tema este încleștarea dintre domn și marii boieri, în lupta pentru hegemonia politică. Această luptă pentru putere determină adesea uneltiri, suspiciuni, trădări și crime în întreaga perioadă a cîte unei domnii. Marea artă de prozator a lui Negruzzi constă în îmbinarea elementelor clasice și romantice cu o măiestrie care dă cititorului sentimentul verosimilului.

Momentele narațiunii se succedă gradat ca într-o operă dramatică, fiecare din cele patru capitole (asemenea actelor unei drame) încadrîndu-se armonios în structura compozițională unitară a nuvelei. Accentul cade în povestire mai mult pe acțiune și dialog, făcînd să crească astfel dramatismul conflictului.

Personajele nuvelei se caracterizează prin individualizare puternică și prin complexitate spirituală. *Alexandru Lăpușneanul*, eroul principal al narațiunii, este prezentat ca un personaj romantic, cu trăsături neobișnuite și antitetice (calități și defecte), acționînd în situații excepționale. El este tipul domnului feudal, deprins să-și exercite despotic voința. Vărsările de sînge sînt acte de răzbunare împotriva boierilor trădători și intriganți, care-l vînduseră în prima domnie. Evoluția conflictului dintre el și boieri scoate în evidență violența și cruzimea diabolică, tenacitatea și voința în realizarea gîndului ascuns. Aceste trăsături de caracter ale tiranului se manifestă puternic chiar și în pragul morții, cînd, cu ultimele puteri, înfrînge obișnuita teamă, alungînd din juru-i pe călugări. Bun cunoscător al psihologiei umane, în realizarea planurilor sale, de rival neîmpăcat al boierilor, inteligența și hotărîrea sînt însoțite adesea de viclenie. Bucuria sadică de a-i oferi doamnei Ruxanda un „leac de frică", arătîndu-i capetele boierilor tăiați, rînduite după rang într-o piramidă, și voluptatea cu care prelungește scena tînguielilor și chinurilor lui Moțoc — deși hotărîrea de a-l oferi mulțimii să-l sfîșie fusese luată — întregesc, prin nuanțe expresive, trăsăturile fundamentale ale personajului.

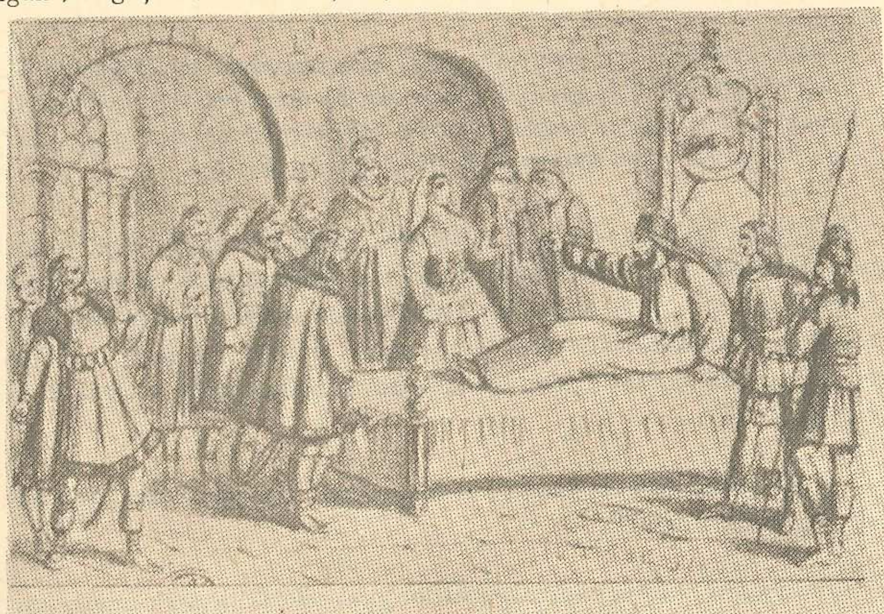
Măcelărirea boierilor la festinul Lăpușneanului (litografie)

În acele vremuri de mari încleștări și spaime cumplite, el nu ucide din plăcerea de a ucide, ci în numele unei idei: consolidarea autorității domnului prin anihilarea voinței de putere a boierilor. Boierii pe care-i ucide sînt cu toții vinovați față de el. Trădarea domnului însemna, în concepția lui, și trădarea țării, după cum rezultă din comentariul sarcastic pe care îl face asupra situației grele în care se afla poporul la venirea sa pe tron a doua oară. Lăsînd la o parte orice justificare subiectivă a caracterului acestor personaje, situația Moldovei din vremea aceea (luptele necurmate dintre diferitele grupări de boieri, ce ușurau astfel amestecul puterilor străine în treburile țării, desele schimbări de domnii, pentru care se plăteau sume mari de bani, secătuindu-se vistieria) explică apariția unui domn ager care, cum spune Gr. Ureche, „cu sabia răzbunării" încearcă să restabilească puterea voievodală.

Identificați situațiile, scenele și replicile prin care se reliefează trăsăturile de caracter ale lui Alexandru Lăpușneanul.

Pentru sublinierea trăsăturilor dominante ale eroului său, autorul folosește cu măiestrie procedeul antitezei. *Doamna Ruxanda*, soția lui Lăpușneanul, este o femeie blîndă, supusă și temătoare. Vărsările de sînge, cruzimea domnului o impresionează, dar ezită mult pînă să-i ceară acestuia stăvilirea omorurilor, iar în final se hotărăște greu să-i întindă paharul cu otravă.

Prin vornicul *Moțoc*, autorul zugrăvește în nuvelă tipul boierului feudal intrigant, lingușitor, trădător și laș în fața primejdiei. *Spancioc* și *Stroici* fac

Otrăvirea lui Lăpușneanu (litografie)

parte tot din tagma boierimii feudale, dar, prin ei, scriitorul încearcă să ilustreze, în spiritul ideologiei paşoptiste, tipul boierilor cu iubire „de moşie". Prin sinceritatea şi curajul cu care îl înfruntă pe Lăpuşneanul, în pragul celei de-a doua domnii, se aduce în scenă, încă de la începutul nuvelei, într-o expunere concentrată, conflictul dintre noul domnitor şi boieri. Deşi nu apar decît la începutul şi la sfîrşitul nuvelei, autorul i-a învestit pe cei doi boieri cu un rol justiţiar, semnificaţia lor fiind întărită şi de prezenţa episodică a mitropolitului Teofan, care acţionează în acelaşi sens. Aceste personaje, deşi construite schematic şi cu o prezenţă episodică în nuvelă, au un rol deosebit în rezolvarea conflictului dramatic al naraţiunii. Deschizînd şi încheind destinul tiranului domn, şi aceste personaje simbolice poartă în ele pecetea romantismului.

În această nuvelă apare pentru prima dată în literatura română *personajul colectiv*, autorul dovedind o mare artă de a surprinde psihologia mulţimii. Veştile nelămurite ce se răspîndiseră în Iaşi „burzuluiseră norodul" şi-l năpustiseră la porţile curţii domneşti. „Gloata se întărîtă din mai mult în mai mult, fără să ştie bine ce vrea". Cînd armaşul întreabă pentru ce a venit şi ce cere, mulţimea se dovedeşte a fi dezorientată. Dar deruta nu durează mult. Atitudinea de revoltă a mulţimii faţă de jafurile şi nelegiuirile boierilor este concentrată împotriva aceluia care-i sărăcise cu birurile. Norodul izbucneşte acum într-o unitate de voinţă: „Toate glasurile se făcură un singur glas şi acest glas striga: Moţoc să moară... Capul lui Moţoc vrem". Această reacţie spontană exprimă ura năpăstuiţilor împotriva celor care-i sărăceau prin biruri şi corvezi şi-i umileau prin nedreptăţi.

Exemplificaţi, referindu-vă la text, caracteristicile ce apropie nuvela Alexandru Lăpuşneanul de genul dramatic: desfăşurarea gradată a conflictului, tensiunea acţiunii, mişcări ample, izbucniri temperamentale, personaje bine individualizate, cu trăiri puternice şi sfîrşit spectaculos etc.

Asemenea întregii structuri a nuvelei, stilul naraţiunii este, în general, concis. Negruzzi nu explicitează atitudinile personajelor, cauzele obiective care le-au generat, ci le sugerează prin notarea sobră a gesturilor, a mimicii şi a replicii. Marea lui artă constă în a spune simplu şi a sugera. Există însă în textul nuvelei şi cîteva descrieri de mare densitate şi de o reală frumuseţe picturală.

Identificaţi scenele descriptive din nuvelă; comentaţi apoi arta descrierii la Costache Negruzzi.

Spre deosebire de scrisul cronicarilor şi al celorlalţi predecesori, sau chiar al unor contemporani ai săi, care era încă greoi şi, uneori, lipsit de farmec

artistic în întregimea lui, Costache Negruzzi, în special în nuvela *Alexandru Lăpuşneanul*, atinge o limpezime şi o măiestrie stilistică neîntîlnite. Elementele arhaice, regionale şi populare, de altfel nu prea numeroase, prin care fixează atmosfera istorică a timpului, culoarea locală, sînt în aşa fel îmbinate în procedee stilistice inedite, încît nu numai că nu tulbură claritatea frazei, dar îi aduc un spor de nuanţe şi înţelesuri ce dau scrisului său o mare putere sugestivă.

Cu un instinct sigur al evoluţiei limbii literare, Negruzzi modernizează stilul frazei cu expresii verbale şi cu neologisme, dintre care multe se folosesc şi astăzi în forma pe care le-a dat-o el: „Ca să sece *influenţa* boierilor şi să stîrpească cuiburile *feudalităţii*, îi *despuie* de averi sub feluri de *pretexte*; lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni şi corumpe pre norod".

Scriitorul, care vorbise despre preţuirea limbii, aşa cum se găseşte în „cărţile vechi şi-n gura poporului", ne face dovada că a ştiut s-o întrebuinţeze ca un mare meşter, lăsîndu-ne prima nuvelă istorică de o remarcabilă valoare artistică.

VASILE ALECSANDRI

[1818(?)—1890]

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA

Cel mai important poet român de pînă la Eminescu s-a născut, se pare, în 1818 sau 1819 (iar, după o declarație proprie, în care avea interesul să se arate cu doi ani mai tînăr, în 1821). Tatăl său era medelnicer și a ocupat posturi însemnate în administrația Moldovei din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mama era din familia Cozoni și a avut un frate eterist, mort în luptele cu turcii de la Drăgășani. În copilărie, viitorul poet a avut doi dascăli vestiți, pe care i-a evocat mai tîrziu: pe maramureșeanul Gherman Vida și pe francezul Victor Cuénim, care ținea la Iași un pensionat (o școală pentru copiii de oameni înstăriți). În 1834 e trimis, după obiceiul vremii, la Paris, împreună cu alți fii de boieri și cu Alexandru I. Cuza, ce va deveni domnitor. În loc să-și ia examenele de inginerie, începe să scrie poezii în limba franceză. Prima sa operă românească este nuvela *Buchetiera de la Florența* din 1840, anul întoarcerii în Moldova. Din perioada pariziană păstrează poetul simpatii pentru mișcările revoluționare ce agitau Europa și o mare plăcere de a călători, ce se va reflecta în pagini de memorial. Tinerii fii de boieri care se întorceau de la studii din Franța cu idei reformatoare au primit numele de *bonjuriști*. Lor li se opuneau boierii retrograzi, ce nu iubeau schimbările sociale, cărora li se spunea *tombatere*. Unele din piesele de teatru scrise de Alecsandri pun în scenă conflictul dintre bonjuriști și tombatere. În 1840 poetul este numit, alături de prietenii și colegii săi de generație C. Negruzzi și M. Kogălniceanu, director al Teatrului Național din Iași. Din acest moment viața lui Alecsandri se leagă strîns de toate evenimentele sociale și culturale ale Moldovei și, după 1859, ale Principatelor Unite.

În literatură, Alecsandri este pionier în mai multe genuri și specii. Teatrul în limba română îi datorează cîteva din primele încercări. E vorba de piese traduse ori adaptate sau de compuneri originale. Între acestea din urmă se cuvin citate drama *Boieri și ciocoi*, drama istorică *Despot-Vodă* și piesele de inspirație antică *Fîntîna Blanduziei* și *Ovidiu*. În ultimele două, autorul își alege ca personaje pe poeții latini Horațiu și Ovidiu și imaginează, cu oarecare libertate față de documente, cîteva scene din viața acestora. În *Sînziana și Pepelea*, poetul dramatizează în versuri un basm popular. Din

multele comedii scrise de V. Alecsandri, cele mai rezistente la trecerea vremii, care se joacă și azi pe scenele teatrelor, sînt cele trei care au ca personaj central pe Coana Chirița, tipul de parvenită plină de ifose și de pretenții: *Chirița în Iași sau Două fete și-o neneacă*, *Chirița în provinție* și *Chirița în balon*. V. Alecsandri este un deschizător de drum și în proză. El a debutat cu o nuvelă, urmată la intervale variate de timp și de altele. În *Iașii în 1844*, *Istoria unui galbîn și a unei parale*, *Balta Albă* și *Un salon din Iași*, Alecsandri descrie, în maniera prozei scurte a epocii, obiceiuri și oameni din Moldova de la jumătatea secolului al XIX-lea. Ne-au rămas de la el și o încercare de roman, intitulat *Dridri*, cîteva foarte frumoase scrisori literare, adresate în parte lui Ion Ghica (acesta i-a răspuns cu *Scrisori către V. Alecsandri*, operă fundamentală a prozei noastre), însemnări de călătorie și altele.

Împreună cu Alecu Russo, V. Alecsandri se numără printre cei dintîi scriitori români interesați de creația populară. Ei culeg folclor literar din Moldova, pe care îl publică sau îl folosesc în prelucrări proprii. Cea mai cunoscută contribuție a lui V. Alecsandri în acest domeniu este balada *Miorița*. Varianta culeasă și, se pare, prelucrată de Alecsandri este considerată pînă azi drept cea mai expresivă artistic din toate cele vreo nouă sute de variante descoperite de folcloriști. În 1852, poetul alcătuiește întîia culegere de poezii populare [*Poezii poporale. Balade (Cîntice bătrînești) adunate și îndreptate*], care a fost tradusă în franceză.

Îl găsim pe Alecsandri și printre promotorii publicisticii naționale. Colaborează la multe din revistele vremii. În 1855 editează el însuși revista „România literară", care continuă spiritul „Daciei literare" și unde văd lumina tiparului opere importante ale lui Alecu Russo, C. Negruzzi, C. Negri, D. Bolintineanu, N. Bălcescu, precum și „cîntece poporale românești", culese din diferite regiuni ale țării, între care Transilvania și Banat.

Desigur, cel mai important sector al activității literare a lui Alecsandri este poezia. Primul volum, *Doine și Lăcrimioare*, apărut în 1853, cuprinde multe poezii inspirate din folclorul național. Dintre poeții noștri culți, Alecsandri este cel dintîi sensibil la frumusețea poeziei populare. *Doina* lui rămîne printre operele cele mai celebre, alături de balada *Miorița*. În volum întîlnim cîntece haiducești, legende, poezii de dragoste. În volumul următor, *Suvenire*, se adaugă poezii cu caracter social, cum ar fi *Dezrobirea țiganilor*. Alecsandri a scris, dintre poeții secolului trecut, cele mai multe poezii ocazionale. N-a fost eveniment istoric care să nu se fi oglindit în creația poetului. În volumul *Mărgăritărele*, el republică *Deșteptarea României*, aproape la fel de faimoasă ca și *Deșteaptă-te, române*, a lui Andrei Mureșanu, din care contemporanii știau pe dinafară numeroase versuri, și nu mai puțin îndrăgita *Hora Unirei*, scrisă în 1856 și repetată de toți românii după 1859, ca un adevărat imn național (a fost pusă și pe muzică):

Hai să dăm mînă cu mînă
Cei cu inima română,
Să-nvîrtim hora frăției,
Pe pămîntul României!

Aceste poezii i-au adus autorului o faimă națională binemeritată. Rămînînd la înălțimea reputației, pe care și-o creasе, de poet național, V. Alecsandri a fost prezent pînă la moarte în toate evenimentele. În urma Războiului de Independență a publicat volumul *Ostașii noștri*, în care evoca pagini glorioase din lupta soldaților români pentru libertatea țării, figuri de eroi ca *Peneș Curcanul* sau ca *Sergentul*, deplîngea pe țăranii ce fuseseră pe front și pe care regimul burghezo-moșieresc îi uitase după aceea, lăsîndu-i pradă mizeriei. V. Alecsandri a scris și poezii inspirate din istoria veche, evocînd figurile unor domnitori eroi. În *Plugul blăstemat* se reflectă un tragic moment din răscoalele țărănești din 1888. Dintre poeziile cu tematică istorică trebuie să reținem *Dumbrava Roșie*, evocînd victoria lui Ștefan cel Mare contra polonilor invadatori din Codrul Cosminului. La bătrînețe, Alecsandri a compus numeroase legende și poeme epice, ca *Dan, căpitan de plai*, făcînd populară și această specie, pînă atunci puțin cunoscută în literatura noastră.

În 1868, el începe să publice în „Convorbiri literare" ciclul de *Pasteluri*. Era un inovator și în specia aceasta. Poezii care cîntă natura noi avusesem puține înaintea lui, de exemplu *Zburătorul* lui Heliade Rădulescu, în care există o parte de pastel, dar pastelul rămîne ca specie, în literatura română, creația lui V. Alecsandri. Sînt descrise locuri și momente ale anului, muncile legate de anotimpuri. În toate pastelurile simțim un adînc sentiment de bucurie în fața frumuseților naturii. V. Alecsandri e mai ales iubitor al deșteptării naturii, primăvara, al înfloririi ei după greaua iarnă.

În tot acest timp, poetul a desfășurat și o bogată activitate politică și socială. Se numără printre patrioții moldoveni care, la 1848, încearcă să răstoarne domnia abuzivă a lui Mihail Sturdza. Un timp, trăiește în exil. Apoi îl găsim printre partizanii Unirii și figurează, chiar, printre candidații la domnie, dar renunță în favoarea lui Alexandru I. Cuza. În 1859 e trimis de noul domnitor în Franța, Italia și Anglia, ca să obțină recunoașterea Unirii. Are convorbiri cu contele Cavour și cu Napoleon al III-lea, încununate de succes. După abdicarea lui Cuza, poetul se retrage din viața politică. Numele lui însă e cunoscut în toată Europa. În 1878 primește, la Montpellier, un premiu de răsunet pentru poezia *Ginta latină*. Junimiștii și Titu Maiorescu îl apreciază și îl așază în fruntea poeților români. Cînd doi scriitori din noua generație îl atacă sub cuvînt că opera lui a fost întrecută de aceea a mai tînărului Eminescu, bătrînul poet se pleacă cu modestie înaintea geniului eminescian. În 1890, Alecsandri moare. Numele lui rămîne legat de o operă care oglindește atît evoluția societății românești între 1840 și 1890, cît și aceea a literaturii înseși, pe care Alecsandri a îmbogățit-o cu cîteva specii și genuri. Poet național în deplinul sens al expresiei, Alecsandri este și cel mai popular scriitor român de pînă la Eminescu.

DEȘTEPTAREA ROMÂNIEI

Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare,
N-auziți prin somnul vostru acel glas triumfător,
Ce se naltă pîn'la ceruri din a lumei deșteptare,
Ca o lungă salutare
Cătr-un falnic viitor?

Nu simțiți inima voastră că tresare și se bate?
Nu simțiți în peptul vostru un dor sfînt și românesc
La cel glas de înviere, la cel glas de libertate
Ce pătrunde și răzbate
Orice suflet omenesc?

Iată! lumea se deșteaptă din adînca-i letargie!
Ea pășește cu pas mare cătr-un țel de mult dorit.
Ah! treziți-vă ca dînsa, frații mei de Românie!
Sculați toți cu bărbăție,
Ziua vieței a sosit!

Libertatea-n fața lumei a aprins un mîndru soare,
Ș-acum neamurile toate cătră dînsul ațintesc
Ca un cîrd de vulturi ageri ce cu-aripi mîntuitoare
Se cerc vesel ca să zboare
Cătră soarele ceresc!

Numai tu, popor române, să zaci vecinic în orbire?
Numai tu să fii nevrednic de-acest timp reformator?
Numai tu să nu iei parte la obșteasca înfrățire,
La obșteasca fericire,
La obștescul viitor?

Pînă cînd să creadă lumea, o, copii de Românie!
C-orice dor de libertate a perit, s-a stins din voi?
Pînă cînd să ne tot plece cruda, oarba tiranie
Și la caru-i de trufie
Să ne-njuge ea pe noi?

Pînă cînd în țara noastră tot străinul să domnească?
Nu sînteți sătui de rele, n-ați avut destui stăpîni?
La arme, viteji, la arme! faceți lumea să privească
Pe cîmpia românească
Cete mîndre de români!

Sculați, frați de-același nume, iată timpul de frăție!
Peste Molna, peste Milcov, peste Prut, peste Carpați
Aruncați brațele voastre cu-o puternică mîndrie
Și de-acum pe vecinicie
Cu toți mînile vă dați!

Hai, copii de-acelaşi sînge! hai cu toţi într-o unire
Libertate-acum sau moarte să cătăm, să dobîndim.
Pas, români! lumea ne vede... Pentru-a Patriei iubire,
Pentru-a mamei dezrobire,
Viaţa noastră să jertfim!

Fericit acel ce calcă tirania sub picioare!
Care vede-n a lui ţară libertatea re-nviind,
Fericit, măreţ acela care sub un falnic soare
Pentru Patria sa moare,
Nemurire moştenind.

(V. Alecsandri, *Opere I*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966)

Poezia a fost scrisă în primăvara anului 1848, la solicitarea prietenilor din partida naţională a Moldovei. Avîntata chemare către popor, intitulată, la început, *Către români*, apoi *Deşteptarea României*, a fost tipărită şi difuzată sub formă de foaie volantă, fiind un manifest dintre cele mai mobilizatoare la revoluţie.

Poetul adresează românilor de pretutindeni un îndemn la luptă pentru libertate, arătîndu-le că întreaga lume s-a deşteptat din „adînca-i letargie" şi a păşit „către un ţel de mult dorit". Dorul luptei de libertate a aprins acel „mîndru soare" al revoluţiei către care se îndreaptă toate popoarele. Încrederea poetului în această luptă oferă poeziei o notă de optimism şi un deosebit patos revoluţionar.

Relevaţi prin versuri din textul poeziei motivul dragostei de patrie în viziunea lui Vasile Alecsandri.

Poetul, printr-o repetată mustrare, vrea să stimuleze dorul de libertate, pe care-l găsim nu numai în cartea de vitejie a trecutului, ci şi la contemporanii săi; întronarea dreptăţii, prin alungarea „oarbei tiranii", face posibilă redeschiderea, acum, la 1848, a unei noi pagini de vitejie.

Animat de dorinţa eliberării patriei sale de sub suzeranitate străină, în finalul poemului Vasile Alecsandri dă expresie năzuinţei spre unire a tuturor românilor şi cheamă la luptă împotriva tiraniei.

Identificaţi versurile care exprimă aceste idei în cuprinsul poeziei şi metafora cea mai sugestivă a iubirii de patrie.

Camera de lucru a poetului (Mirceşti)

MALUL SIRETULUI

Aburii uşori a nopţii ca fantasme se ridică
Şi, plutind deasupra luncii, pintre ramuri se despică.
Rîul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineţii mişcă solzii lui de aur.

Eu mă duc în faptul zilei, mă aşez pe malu-i verde
Şi privesc cum apa curge şi la cotiri ea se perde,
Cum se schimbă-n vălurele pe prundişul lunecos,
Cum adoarme la bulboace, săpînd malul năsipos.

Cînd o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,
Cînd o mreană saltă-n aer dup-o viespe sprintioară,
Cînd sălbaticele rațe se abat din zborul lor,
Bătînd apa-ntunecată de un nour trecător.

Și gîndirea mea furată se tot duce-ncet la vale
Cu cel rîu care-n veci curge, făr-a se opri din cale.
Lunca-n giuru-mi clocotește; o șopîrlă de smarald
Cată țintă, lung la mine, părăsind năsipul cald.

LITERATURA ROMÂNĂ DE DUPĂ 1848

Scriitorii perioadei postpașoptiste, ca și ceilalți oameni luminați, înțelegeau foarte bine că „o națiune se afirmă atît prin actele sale politice, cît și prin viața sa intelectuală", așa cum scria Alexandru Odobescu în articolul introductiv al celei mai importante reviste a vremii — „Revista română pentru științe, litere și arte" —, apărută în 1861 sub redacția sa. Puternica efervescență ideologică ce dusese la făurirea idealurilor pașoptiste continuă și în literatura perioadei postpașoptiste, alcătuită din numeroase opere de maturitate ale unor scriitori pașoptiști și din opere ale unor talente care se afirmă abia acum. După Unirea din 1859: „O eră de renaștere și civilizație s-a deschis țării noastre. Națiunea română, pusă pe calea cea mare a progresului, trebuie să dobîndească toate elementele necesarii ca să meargă înainte și să ajungă la putere, la mărire și la prosperitate. Elementele care pot pregăti și întemeia acest mare viitor al naționalității române sînt ideile și cunoștințele serioase în știință, litere și artă. Răspîndirea ideilor pentru dezvoltarea spiritului și formarea animei va aduce țara noastră la o adevărată civilizație". În acest fel era apreciat rolul culturii în articolul introductiv la volumul al doilea al „Revistei române".

Simțind acut necesitatea colaborării pe plan cultural cu toate celelalte forțe sociale și politice care acționau sub lozinca unirii românilor de pretutindeni, majoritatea scriitorilor din cele trei provinci românești au scris opere inspirate de ideea dezvoltarii noastre ca neam unitar. Afirmînd importanța colaborării culturale pentru realizarea Unirii, Papiu-Ilarian, istoric transilvănean al epocii, spunea: „pe cît timp toate inteligențele române vor coopera la ridicarea edificiului nostru literar, putem spera la realizarea unității române". Recunoscînd rolul factorilor culturali în consolidarea conștiinței naționale, scriitorii perioadei postpașoptiste acordă o atenție deosebită dezvoltării culturii românești și răspîndirii cunoștințelor științifice, istorice, filozofice și artistice. În acest scop sînt înființate numeroase ziare și reviste[1], multe dintre

---

[1] „Revista Carpaților" (1860), cea dintîi revistă a Principatelor Unite, sub redacția lui George Sion, „Foița de istorie și literatură" (1860), „Lumina" (1863), ambele editate de Hasdeu, „Arhiva românească", ediția a II-a, sub redacția lui M. Kogălniceanu, „Ateneul român", „Buciumul" (1862), condus de C. Bolliac, „Trompeta Carpaților" (1865) etc. Un rol important în dezvoltarea culturii și a spiritului polemic al vremii îl au revistele umoristice: „Nichipercea", „Adio la Nichipercea", „Aghiuță", „Bondarul", „Ghimpele", „Păcală", „Pepelea", „Viespele" etc.

ele avînd ca redactori-şefi sau directori diferiţi scriitori. Atît de mare era interesul pentru cultură, încît majoritatea operelor literare ale acestei perioade, înainte de a apărea în volume, erau publicate integral sau parţial în periodice.

Înfrîngerea Revoluţiei din 1848 şi trădarea idealurilor care o inspiraseră au accentuat atitudinea critică a scriitorilor. Literatura perioadei postpaşoptiste se caracterizează printr-o orientare din ce în ce mai insistentă spre reflectarea veridică a raporturilor dintre clasele sociale, a noilor experienţe de viaţă, condensîndu-le în imagini artistice, cu semnificaţii clare şi convingătoare. Această orientare implică o înnoire nu numai a temelor literare şi a conflictelor, ci şi a procedeelor şi mijloacelor de reflectare artistică. Operele literare care apar în această perioadă folosesc cu predilecţie portretul fizic şi moral, descrierea amănunţită a situaţiilor şi a cadrului în care se desfăşoară acţiunea, motivarea psihologică a atitudinilor, studiul moravurilor epocii, care generează şi explică, în mare măsură, comportamentul individual. Personajele întruchipează trăsături esenţiale ale diverselor clase şi categorii sociale pe care le reprezintă. Ele devin adevărate tipuri literare şi apar fie ca nişte naturi umane excepţional înzestrate, exprimînd adeziunea înflăcărată a scriitorilor la ideile progresiste ale epocii, fie ca reprezentanţi ai moşierimii cu moravuri decăzute, prefigurînd eroii comediei de mai tîrziu, sau ca ţărani revoltaţi împotriva abuzurilor şi birurilor grele. Toate acestea sînt note definitorii ale *realismului*, care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, adună, în albia sa, unele din marile creaţii ale literaturii române.

Inspiraţia istorică şi patosul revoluţionar, caracteristice *romantismului* patriotic, militant, al paşoptiştilor se îmbină în perioada Unirii şi a guvernării domnitorului Alexandru Ioan Cuza nu numai cu realismul, ci şi cu tendinţe clasiciste, constînd îndeosebi în observaţia cu valoare tipologică, echilibrul compoziţiei, o anumită arhitectură a operei etc. Aceste trăsături specifice artei literare româneşti postpaşoptiste dobîndesc relief în creaţia unor scriitori de seamă, prozatori, dramaturgi şi poeţi ca Alexandru Odobescu, Nicolae Filimon, Bogdan Petriceicu Hasdeu, George Sion şi alţii.

Nicolae Filimon, Alexandru Odobescu şi Bogdan Petriceicu Hasdeu au continuat, pe plan literar, spiritul înaintaşilor paşoptişti, îmbogăţindu-l şi adaptîndu-l condiţiilor epocii. Prin contribuţia pe care a adus-o la dezvoltarea artei literare, creaţia lor a pregătit terenul pentru apariţia operei marilor scriitori clasici, — Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, George Coşbuc, — care au dat strălucire literaturii noastre în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Se confirmă, astfel, adevărul că literatura română, ca de altfel întreaga noastră cultură, s-a dezvoltat într-o continuitate neîntreruptă, fiecare perioadă asimilînd ce s-a creat anterior şi adăugînd, în mişcarea fără sfîrşit a spiritului popular, noi valori întregii tradiţii progresiste.

Alexandru Odobescu (1834—1895). Personalitate reprezentativă a perioadei postpaşoptiste, Alexandru Odobescu este primul scriitor savant din

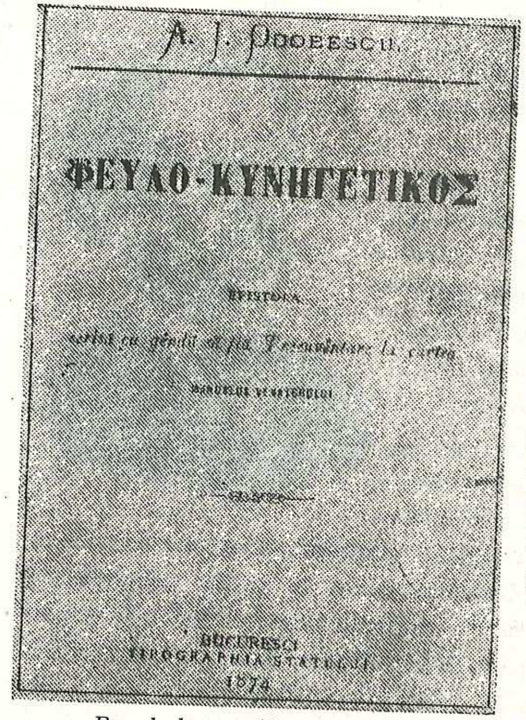

literatura noastră. El a imprimat un spirit nou procesului de dezvoltare multilaterală a culturii, exercitîndu-şi talentul în mai multe direcţii.

Studiile sale de arheologie, cu deosebire cel închinat Tezaurului de la Pietroasa, l-au făcut cunoscut şi peste graniţele ţării. A întreprins, de asemenea, studii de folclor comparat, cercetînd aria de răspîndire şi caracteristicile creaţiilor populare din Europa Răsăriteană *(Cînticele poporane ale Europei Răsăritene mai cu seamă în raport cu ţara, istoria şi datinele românilor)*. A avut preocupări publicistice încă din tinereţe, iar în calitate de membru al Consiliului general al învăţămîntului a susţinut introducerea limbii române ca disciplină de studiu în şcolile secundare şi profesionale. Cu talentul şi vastele sale cunoştinţe lingvistice a luptat pentru apărarea limbii române împotriva denaturărilor, a exagerărilor curentului latinist, a sistemelor ortografice artificiale, stricătoare de grai, chiar dacă acestea veneau uneori din cercul oamenilor de înaltă cultură.

În literatură, A.I. Odobescu — romantic prin pasiunea pentru trecut — se simte îndemnat să urmeze exemplul lui Negruzzi, prin evocarea de *Scene istorice din cronicele româneşti: Mihnea-Vodă cel Rău* şi *Doamna Chiajna*. Tema celor două nuvele este inspirată de dramatismul luptelor politice pentru tronul Ţării Româneşti în secolul al XVI-lea. Valoarea şi semnificaţia celor două scrieri sînt tălmăcite de Odobescu însuşi, în prefaţa la ediţia din 1860: „După titlul şi după cuprinderea acestui mic volum, fiecine va vedea c-am avut drept model frumoasa nuvelă istorică a domnului C. Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpuşneanu. (...) Faptele istorice ale unei ţări sau ale unei epoce au totdeauna un interes mai viu cînd traiul şi ideile, obiceiele şi graiul de acolo sau de atunci ne sînt cunoscute. Scopul romanţelor istorice este, în parte, d-a ni le arăta; ăsta este şi folosul lor instructiv". Printr-un proces de creaţie, ce topeşte într-o sinteză artistică evenimente imaginate şi fapte reale, luate din cronici, autorul a urmărit înfăţişarea adevărului istoric prin reconstituirea unei epoci frămîntate de intrigi, cu sfîrşit dramatic, în care se înfruntă personaje viguroase, bîntuite de ambiţii nemăsurate şi însetate de putere.

Opera care dă adevărata măsură a talentului literar al lui A.I.Odobescu este însă *Pseudo-kynegetikos (Fals tratat de vînătoare)*. Scriere literară unică în felul ei, *Pseudo-kynegetikos* oferă, într-o formă atrăgătoare, un comentariu

Pseudo-kynegetikos (copertă)

instructiv asupra artelor. Ea încîntă pe cititor prin subtilitatea aprecierilor și frumusețea limbii. Folosind cu talent vasta sa erudiție, Odobescu prezintă, într-un stil eseistic, celebre opere universale din domeniul picturii, al sculpturii sau al muzicii, a căror sursă de inspirație a constituit-o, de-a lungul timpului, vînătoarea.

Alexandru Odobescu se impune în istoria literaturii noastre prin îmbinarea inedită a spiritului științific cu cel beletristic, într-un stil propriu, care a dat un nou impuls dezvoltării prozei românești pe făgașul originalității naționale.

PSEUDO-KYNEGETIKOS
(Fragment)

Dar însă, și eu am crescut pe cîmpul Bărăganului! *Et in Arcadia ego!* Și eu am văzut cîrdurile de dropii, cutrierînd cu pas măsurat și cu capul ațintit la pază, acele șesuri fără margine, prin care aerul, răsfirat în unde diafane subt arșița soarelui de vară, oglindește ierburile și bălăriile din depărtare și le preface, dinaintea vederii fermecate, în cetăți cu mii de minarele, în palate cu mii de încîntări.

Din copilărie și eu am trăit cu tămădăienii, vînători de dropii din baștină, cari neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan, pitulați în căruțele lor acoperite cu coviergi de rogojină și, mînînd în pas alene, gloabele lor de călușei, au dat roată, ore, zile și luni întregi, împrejurul falnicilor dropioi, — cărora ei le zic *mitropoliți*, — sau cînd aceștia, primăvara, se întețesc în lupte amoroase, sau, cînd, toamna, ei duc turmele de pui să pască țarinele înțelenite.

Eu n-am uitat nici pe răposatul Caraiman, veselul și priceputul staroste al vînătorilor tămădăieni, carele putea să înghiță în largele sale pîntece atîtea vedre cît și o butie de la Dealul Mare, nici pe iscusitul moș Vlad, în căruța căruia ai adormit tu adesea, pe cînd el, cu ochi de vulpe, zărea creștetul delicat al dropiei mișcînd printre fulgii coliliei, nici pe bietul Gheorghe Giantă, cel care, cu o rugină de pușcă pe care orice vînător ar fi azvîrlit-o în gunoi, nimerea mai bine decît altul cu o carabină ghintuită, și care pe mine, nemernicul, m-a adus de multe ori cu vînat, la conacul de amiazi.

În cartea-ți plină de regule technice și de învățături doctrinarii, tu vorbești, amice, cu un dispreț superb despre toate acele petreceri cinegetice, în care vînătorul n-are nevoie să umble pe jos, să caute vînatul ajutat de cînele său și să lovească fiara sau pasărea în fugă ori în zbor. Nu tăgăduiesc; în principiu trebuie să aibi dreptate. Dar

ce-i faci firei? căci mie unuia, daca cumva mi-a plăcut vreo vînătoare, apoi a fost tocmai din acelea în care picioarele și mînele au mai puțin de lucrat.

Și-n adevăr, să ședem strîmb și să judicăm drept: oară ce desfătare vînătorească mai deplină, mai nețărmurită, mai senină și mai legănată în dulci și duioase visări, poate fi pe lume decît aceea care o gustă cineva cînd, prin pustiile Bărăganului, căruța în care stă culcat abia înaintează pe căi fără de urme? Dinainte-i e spațiul nemărginit; dar valurile de iarbă, cînd înviate de o spornică verdeață, cînd ofilite sub pîrlitura soarelui, nu-i însuflă îngrijarea nestatornicului ocean. În depărtare, pe linia netedă a orizontelui, se profilează, ca moșoroaie de cîrtițe uriașe, movilele, a căror urzeală e taina trecutului și podoaba pustietății. De la Movila Neacșului de pe malul Ialomiții, pînă la Movila Vulturului din preajma Borcei, ele stau semănate în prelargul cîmpiei, ca sentinele mute și gîrbovite subt ale lor bătrîneți. La poalele lor cuibează vulturii cei falnici cu late pene negre, precum și cei suri al căror cioc ascuțit și aprig la pradă răsare hidos din ale lor grumazuri jupuite și golașe. E groaznic de a vedea cum aceste jivine se răped la stîrvuri și să îmbuibă cu mortăciuni, cînd prin soliaturi pică de bolesne cîte o vită din cirezi!

(A.I. Odobescu, *Scrieri alese II*, Editura Albatros, 1970)

NICOLAE FILIMON

(1819–1865)

ACTIVITATEA LITERARĂ

Scriitorul a fost, de-a lungul întregii sale vieți, un autodidact. Printr-o muncă fără răgaz, și-a completat instrucția sporadică, primită la vîrsta bucoavnelor, în chiliile din jurul Bisericii Enei din București sau în unele case boierești.

Înainte de a se realiza ca scriitor, Nicolae Filimon a desfășurat o fecundă activitate publicistică, impunîndu-se ca unul dintre primii cronicari muzicali și dramatici de la noi.

După o călătorie în apusul Europei (1858), publică în ziarul „Naționalul" o suită de articole avînd drept temă impresiile culese cu acest prilej. Peste doi ani acestea au fost reunite în volumul *Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice.*

Împreună cu Petre Ispirescu, culege basme populare pe care, apoi, le tipărește în publicațiile vremii. Astfel, în „Țăranul român" au apărut *Omul de flori cu barba de mătasă sau Povestea lui Făt-Frumos, Roman Năzdrăvan* și *Omul de piatră.*

Nuvelele cu un pronunțat caracter romantic *(Friedrich Slaaps sau Atentatul de la Schönbrunn în contra vieței lui Napoleon I* și *Mateo Cipriani)* fac din Filimon un scriitor tributar imitației literaturii de senzație, cu mare circulație în epocă. Cu vremea, în creația lui își face loc, într-o măsură tot mai însemnată, observația realistă a moravurilor societății vremii, de pe poziția unei gîndiri originale. Nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala*, publicată în 1861, ilustrează îmbogățirea registrului tematic al autorului. Scrierea poate fi considerată un studiu tipologic menit să deschidă drum romanului *Ciocoii vechi și noi*, apărut în volum în anul 1863 și considerat o operă capitală „în sensul unei cărți cap de serie, din care se trag toate romanele de tip social, ce-și nutresc substanța din ascensiunea arriviștilor și prăbușirile claselor vechi" (Șerban Cioculescu).

Ciocoii vechi și noi a făcut, fără îndoială, din Nicolae Filimon un precursor în cîmpul creației literare romanești.

CIOCOII VECHI ȘI NOI SAU CE NAȘTE DIN PISICĂ ȘOARICI MĂNÎNCĂ

ROMANȚ ORIGINAL

(Text prescurtat)

[Romanul este alcătuit din 32 de capitole purtînd titluri semnificative, care fie că atrag atenția asupra personajelor de prim-plan *(Dinu Păturică, chera Duduca, chir Costea Chiorul* etc.) sau asupra evenimentelor și aspectelor sociale evocate *(Ipocrițiii în luptă, Teatrul în Țara Românească, Slugile boierești, Cu rogojina aprinsă-n cap și cu jalba-n proțap* etc.), fie că sintetizează prin expresii și zicale populare sensul faptelor narate *(Pînă nu faci foc, fum nu iese, Adevărul e proastă marfă, Una la mînă !, Blăstemul părintesc* etc.).

Întreaga acțiune a romanului se desfășoară în jurul biografiei lui Dinu Păturică, fiul unui mărunt boier de țară (Ghinea Păturică), trimis de tatăl său cu o scrisoare de recomandare la postelnicul Andronache Tuzluc.]

Capitolul II[1]

POSTELNICUL ANDRONACHE TUZLUC

Acest fanariot venise din Constantinopole în suita domnitorului Georgie Caragea și făcuse meseria de ciohodar în curtea acestui principe.

Ca fanariot, născut în ulițele cele strîmte ale Fanarului, unde se urzesc și se pun în lucrare cele mai întunecoase intrigi ce au ruinat Imperiul Greco-Roman, el moștenise din naștere un mare talent de intrigă și de lingușire; știa din încercare că raiul ceresc și pămîntesc nu se poate deschide decît prin femei; de aceea își îndreptase toate bateriile intrigilor sale în contra femeilor doamnei și mai cu seamă ale domniței Ralu, fiica preaiubită a domnului Caragea.

El făcu cunoștință cu acea volubilă și caprițioasă principesă prin mijlocul unei dame a ei de onoare, cu care se înamorase numai pentru împlinirea acestui scop. Un an întreg, fanariotul nostru făcu domniței tot acele service ce făcea odinioară Mercur celui mai mare dintre zeii Olimpului elenic, cu deosebire numai că domnița, neputînd să dea fanariotului nemurirea, făcu să cază în mînile lui pitacul domnesc prin care îl numea vel-cămăraș. [...]

Fanariotul nostru exploată cît se putu mai bine postul de cămăraș, iar cînd văzu că în cămară nu mai rămăsese nimic de furat, cumpără mai întîi calemul vinăriciului, al oieritului și mai în urmă huzmetul spătăriei; și astfel, unindu-se cu hoții și tîlharii de drumuri, despuie țara în toate modurile, mai mult de trei ani, pînă ce își cumpără vreo zece moșii, cîteva familii de țigani, case, vii și altele; iar după aceea izbuti, tot prin intrigă și basetă, a deveni mare postelnic.

O singură dorință mai avea să-și împlinească, ca să ajungă la culmea fericirei sale. El hrănea de mult timp un amor foarte tare pentru juna Maria, unica fiică a banului C..., român de națiune; dar rangul tatălui frumoasei copile, sufletul ei nobil și curat, faptele ei pline de cuviință și de blîndețe înfrîngeau toate semețele dorințe ale depravatului venetic. De multe ori el se încercă a se duce la banul ca să ceară mîna fiicei sale; dar totdauna un simțimînt fatal îl oprea din această întreprindere. [...]

---

[1] Pentru a ușura înțelegerea desfășurării acțiunii, capitolele I și II au fost inversate.

Dar daca adevărul este pus în inima omului ca să-i arate calea ce duce la fericire, fatalitatea a voit ca pasiunile materiei să învingă mai totdauna acest sînt simţimînt ce se manifestă în noi de cîte ori voim să comitem vreo nelegiuire.

Astfel se întîmplă şi cu fanariotul nostru; mustrarea de conştiinţă dispăru de la dînsul întocmai ca fulgerul sau ca spaima d-un minut ce simt copiii cînd sînt certaţi cu frăgezime de către părinţii lor. El se hotărî într-o zi a merge la banul şi, după mai multe complimente şi linguşiri, reclamă de la dînsul onoarea de a deveni ginere al său.

Bătrînul rămase uimit de cutezarea cea mare a fanariotului; cunoscînd însă influenţa ce exercita asupra principelui Caragea şi relele ce ar fi putut să-i pricinuiască un refuz d-a dreptul, se prefăcu că priimeşte cu bucurie propunerea şi îl lăsă a se încînta de acest vis. [...]

[Biografia lui Andronache Tuzluc continuă în paginile cărţii într-o strînsă împletire cu a lui Dinu Păturică.]

Capitolul I

DINU PĂTURICĂ

Într-o dimineaţă din luna octombrie anul 1814, un june de 22 de ani, scurt la statură, cu faţă oacheşă, ochi negri, plini de viclenie, un nas drept şi cu vîrful cam ridicat în sus, ce indică ambiţiunea şi mîndria grosolană, îmbrăcat cu un anteriu de şamalagea rupt în spate, cu caravani[1] de pînză de casă văpsiţi cafeniu; încins cu o bucată de pînză cu marginile cusute în gherghef; cu picioarele goale băgate în nişte iminei de saftian, care fuseseră odată roşii, dar îşi pierduseră coloarea din cauza vechimei; la încingătoare cu nişte călimări colosale de alamă; în cap cu cauc de şal, a cărui coloare nu se putea destinge din cauza peticelor de diferite materii cu care era cîrpit, şi purtînd ca veşmînt de căpetenie o fermenă de pambriu ca paiul grîului, căptuşită cu bogasiu roşu; un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării şi absorbit în nişte meditaţiuni care, reflectîndu-se în trăsurele feţei sale, lăsau să se vază pînă la evidenţă că gîndirea ce-l preocupa nu era decît planuri ambiţioase ce închipuirea lui cea vie îi punea înainte şi obstacolile ce întîmpina în realizarea lor.

În momentul acela uşa scărei se deschise şi se arătă înaintea junelui un arnăut îmbrăcat numai în fir, cu pistoale şi iatagan la brîu şi cu tătarcă roşie blănită cu vulpe nafe. Mîndrul albanez, fără să privească cît de puţin pe bietul june ce-i făcea temenele[2] pînă la pămînt, strigă cu voce de stentor:

— Ioane, trage butca boierului la scară.

Vizitiul, dupe ce plesni de cîteva ori din bici şi mai făcu cîteva marafeturi prin care voia să arate abilitatea ce avea în meseria sa, trase butca la scară.

Nu trecu mult şi se auzi paşii cei leneşi şi gravi ai marelui postelnic, ce cobora scara cu o cadenţă simetrică. Junele, a cărui atenţiune era aţintită la cea mai mică mişcare ce se petrecea, auzi şi el acest zgomot şi, cu un aer în care se vedea foarte curat neliniştea, ridică de la pămînt două cutii cu păstrăvi şi cîteva găini; apoi vîrî machinăliceşte mîna în sîn şi scoase un plic sigilat; iar după ce îşi strînse fermeneaua la piept şi-şi luă caucul din cap, lăsînd să se vază o căpăţînă rasă peste tot şi numai în creştet cu vreo cîteva fire de păr, luă o poziţie umilitoare şi aşteptă sosirea boierului. În fine postelnicul apăru în scară îmbrăcat cu antiriu de cutnie ca guşa porumbului, încins peste mijloc cu un şal de Ţarigrad, cu işlicul în cap şi învelit pînă la ochi cu o giubea de postav albastru blănită cu blană de rîs. El zări pe june şi-i zise cu gravitatea de boier de protipendada:

[1] Pantaloni.
[2] Complimente turceşti.

— Cine eşti, măi băiete, şi ce voieşti de la mine?

Junele căzu în genunchi şi, sărutînd pulpana antiriului, răspunse cu o voce lîngedă, ce inspira compătimire:

— Să trăiţi întru mulţi şi ferciţi ani! Sînt Dinu Păturică, nemernicul fiu al preaumilitei voastre slugi treti-logofăt Ghinea Păturică, fostul odinioară vătaf de curte al Înălţimei voastre.

— Ei bine, spune-mi ce vrei de la mine?

— Am o scrisoare de la tata către preacinstitul şi de bun neam obraz al Măriei voastre.

— Ad-o-ncoa, să vedem acea scrisoare.

Junele se apropie de postelnicul, ţinînd capul plecat pînă [la] pămînt, şi-i dete scrisoarea; apoi căzu iarăşi în genunchi şi, stînd în această poziţiune, aşteptă răspunsul.

. . . .

După ce postelnicul Andronache citi scrisoarea, chemă pe vătaful său de curte şi-i zise:

— Ia aceste cutii cu păstrăvi şi să le trămiţi colo, ştii tu! Iar pe ştrengarul acesta de băiat să-l opreşti în curtea mea şi să mi-l faci deocamdată ciubucciu.

La aceste vorbe ale boierului, inima lui Dinu Păturică săltă de bucurie; şi avea mare dreptate, căci, prin admiterea lui în serviciul postelnicului, devenise proprietar pe prima literă a alfabetului fortunei.

În timpul acesta vizitiul atinse caii cu biciul şi ieşi cu butca din curte, iar vătaful luă cutiile cu păstrăvi împreună cu găinile şi, urmat de noul său confrate în ciocoism, sui mai întîi scara cea mare a casei, trecu prin sală şi, ajungînd la o galerie cam întunecoasă, se opri în loc şi zise lui Dinu Păturică: — Iată odaia ce ţi-am gătit pentru locuinţă; intră într-însa şi peste un ceas voi veni să te învăţ meseria de ciubucciu cu care te-a cinstit stăpînul. [...]

Dinu Păturică dete o privire repede şi dispreţuitoare camerii sale, apoi deschise fereastra şi începu să se uite în curte. Privi cu băgare de seamă mulţimea de găini, gîşte, raţe, claponi, cocori şi călifari ce furnicau prin curtea boierească, apoi se întoarse către bucătărie şi, la vederea mulţimei de tingiri de diferite capacităţi, în care se pregăteau cele mai gustoase bucate din Fanar, faţa lui se coloră de o bucurie nedescriptibilă; iar după o reflecţiune de cîteva minute, zise în sine: „Iată-mă, în sfîrşit, ajuns în pămîntul făgăduinţei; am pus mîna pe pîne şi pe cuţit; curagiu şi răbdare, prefăcătorie şi iuşchiuzarlîc şi ca mîne voi avea şi eu case mari şi bogăţii ca ale acestui fanariot".

Capitolul V

EDUCAŢIUNEA CIOCOIULUI

Cînd acest şarpe veninat călca pragul casei fanariotului, el intra în al douăzeci şi doilea an al vieţei sale. Educaţiunea lui intelectuală se compunea din citire şi scriere în limba românească şi oarecare începuturi slabe de limba greacă modernă; ştia să facă jălbi cu pilde din scriptură, pitace, volnicii, catastişe de lude şi alte forme cancelarice obicinuite în timpii aceia; mai ştia, şi încă foarte bine, să tortureze pe nenorociţii ţărani, puindu-le ouă fierbinţi la subţiori şi dîndu-le fum de ardei la nas, ca să le ia cea mai din urmă para din pungă.

Dar aceste talenturi nu-i mai serveau nimic în noua sa carieră; el căta să se instruieze în ipocrizie şi intrigă şi aceste două mari mijloace de parvenire nu se dezvoltează, nici se pot perfecţiona decît prin învăţătură. Puiul de ciocoi simţi de sineşi acest adevăr şi hotărî să-l puie în lucrare.

A doua zi după sosirea lui, postelnicul îl chemă la dînsul ca să-i examineze spiritul și inteligența, spre a vedea de poate face ceva dintr-însul; iar cînd veni înainte-i, îi zise cu un ton îngîmfat, dar dulce:

— Cum te numești, băiete?

— Constantin, cocoane; dar tată-meu îmi zicea Dinu.

— Știi ceva carte?

— Știu să citesc și să scriu.

— Românește, nu este așa?

— Da, blagorodnice stăpîne.

— Altceva mai știi?

— Știu să fac împliniri de bani; am fost cu vinăriciul, cu oieritul și cu fumăritul[1].

— Așa de tînăr?

— Da, stăpîne; tata mă lua cu dînsul prin județ, de-i ajutam la taxidărie.

— Da ceva elinica te-a învățat tată-tău?

— De! ce să zic, stăpîne?... Mă cam pricep puțintel. Am învățat pedagoghia și eclogarion din scoarță pînă în scoarță; dar tocmai cînd era să încep la gramatichi, m-a trimis tata la Înălțimea voastră.

Fanariotului îi plăcu naivitatea ciocoiului, iar mai cu seamă pompoasele titluri ce-i da cu atîta prodigalitate; și avea dreptate, căci nu este om căruia să nu-i placă un titlu pe care nu-l are și nu-l merită, dar la care aspiră foarte mult. El zîmbi cu bunătate și zise ciocoiului:

— Să știi, băiete, că de astăzi înainte am să te iau subt îngrijirea mea. O să te dau la Școala Domnească să înveți carte grecească multă, ca să te procopsești, să te faci om. Slujba ce ai să-mi faci este aceasta: dimineața să vii să mă freci la picioare, să-mi ajuți să mă îmbrac, să-mi dai de spălat, să-mi aduci dulceață, cafea și ciubuc; iar după aceea să te duci la școală să înveți. Ai auzit?... Ai, du-te acum de-ți caută de treabă!

....

Se zice că voința tare și statornică învinge toate obstacolele. Nu ne putem pronunța asupra acestei maxime; zicem numai că Păturică ar fi fost în stare să dea contimporanilor săi o dovadă strălucită că ea se realiză cîteodată. Picătura găurește piatra, zice un alt proverb. Se poate și nu se poate; acela însă care realiză acest proverb este un om mare în felul său.

Păturică era într-adevăr un om extraordinar. El își luase hotărîrea de a deveni om mare și nici un obstacol nu putea să-l abată de la această idee fixă. Ca slugă, era dator să lucreze mai multe ore pe zi și a se supune la toate slugile cele mai vechi decît dînsul; ca ambițios, căta să învețe carte multă, precum îi zisese fanariotul, și să se silească a înlătura toate obstacolele ce întîmpina în calea ambițiunei sale. Cum putu dar să învingă atîtea greutăți și să iasă triumfător?

Iată modul ce întrebuință: Cînd se crăpa de ziuă, Păturică se afla lîngă ușa postelnicului, stînd în picioare spre a împlini cu exactitate ordinele stăpînului său. Pe dată ce fanariotul se deștepta, el intra în casă, îl freca pe picioare, îl ajuta să se îmbrace, îi da de spălat, îi aducea dulceață, cafea și ciubuc. Toate aceste mici servicii le executa cu cea mai mare iuțeală, grație și cu un fel de afecțiune ce făcea pe fanariot să-l crează de cel mai credincios și devotat dintre servitorii săi.

După ce pleca boierul la curte, se ducea la vătaful și-i făcea o mulțime de lingușiri; apoi, după ce-și spăla filigenele de cafea și curăța bine ciubucile, se închidea în camera sa și se da cu totul la citire și la meditațiuni, petrecîndu-și astfel timpul pînă la ora prînzului, cînd, după obiceiul său, se așeza pe treptele scării de la intrarea casei, cu cîte o carte în mînă și sta acolo pînă ce venea stăpînul său; iar după aceea, cînd

[1] Vinăriciul, oieritul și fumăritul erau dăjdii [...].

ședea la masă, el își lua locul printre servitori și se silea să întreacă pe toți în zel și activitate.

Osebit de aceasta, el se purta cu mare amabilitate către toți servitorii casei, fără excepțiune; îi ajuta la lucrările lor și le împlinea dorințele, puindu-se mijlocitor între dînșii și vătaful de curte.

Această purtare făcu pe Păturică să fie iubit și adorat de toate slugile, afară numai de vătaful curții, care, înțelegînd foarte bine gîndurile lui, se prefăcea că nu bagă de seamă nimic și-l spiona în tăcere.

....

[Dinu Păturică știa bine ce vrea, iar prilejul i se oferi repede. Dobîndind încrederea postelnicului, acesta îi dădu în taină misiunea de a o supraveghea pe chera Duduca.]

Capitolul IX
CONFIDENȚELE

Ținta lui era să mănînce starea postelnicului. Greaca avea tot această tendință vicleană. Păturică o simțise din purtarea către dînsul, dar, ca om cu minte ce era, el vrea să o aducă în stare a-și declara însăși acea dorință; cu alte cuvinte, el voia să prindă șarpele cu mîna altuia — metod foarte ingenios, ce s-a practicat în toți timpii și se va practica pînă ce acest glob se va preface în cenușă sau se va prăvăli în haos.

Într-o seară ei beau cafeaua în camera de culcare. Mai întîi vorbiră de amor, acuzîndu-se unul pe altul de indiferență; dar această conversație se sfîrși foarte curînd prin jurăminte de cele ce întrebuințează adesea amanții ca să se poată amăgi mai lesne unii pe alții. [...]

— Ei bine, Dinule dragă, îmi cunosc greșeala și încep chiar de astăzi a mi-o îndrepta. Voi scri postelnicului să te facă vătaf de curte în locul lui Gheorghe, pe care voiește să-l facă zapciu de străini; dar am altceva să-ți spui, însă cer să fii tainic. Postelnicul e galantom, își cheltuiește starea cu craidonii pe la via Brîncoveanului și pe la Cotroceni.

— Ei, ș-apoi, ce iese d-aci? Lasă-l să și-i cheltuiască cum îi va plăcea!

— Așa este, ai dreptate; dar el poate să se amorezeze de alta, sau poate să afle că ne iubim amîndoi și să ne oropsească și atunci vom rămînea calici pe drumuri. De ce să nu ne bucurăm noi de averea lui, căci suferim mojiciile și fantaziile lui?... Eu ca țiitoare și tu ca vătaf de curte putem în scurt timp să-l scoatem la silimet[1]. Ai, ce zici?

— Ce să zic, dragă Duduco? Zic că Dumnezeu sau dracul ne-a făcut pe unul pentru altul.

Apoi, strîngînd-o în brațe și sărutînd-o, zise:

— De mîne, iubita mea, să ne punem la lucru.

— Tu-l vei încărca la socoteli.

— Tu-i vei cere șaluri și mătăsării.

— Tu-i vei specula moșiile.

— Tu-i vei cere diamanticale.

— Și unind jafurile la un loc, ne vom cumpăra moșii și țigani.

— Ș-apoi ne vom cununa, nu este așa, Duducuțo dragă?

— Bravo, Dinule, ai ghicit!

— Bravo, Duduco!

— Pe mîne!

[1] Desăvîrșită sărăcie.

— Ia stăi puțintel; am uitat un lucru! exclamă greaca, puindu-și degetul la buză spre a-și aduce aminte. Nouă ne mai trebuie un om, ca să ne stoarcă banii grecului, fără d-a ne da noi pe față.

— Ai dreptate, Duduco.

— Cunoști tu vreunul?

— Cunosc, dară...

— Cine e? Cum îl cheamă?

— Chir Costea Chiorul.

— O fi Costea bogasierul, de la Sf. Gheorghe cel Nou?

— Tocmai acela.

— De minune!

[Duduca pretindea daruri, bogasierul îi prezenta postelnicului numai mărfuri și bijuterii scumpe și primea banii pe ele. Duduca îi dădea înapoi cele cumpărate, iar chir Costea îi restituia banii, oprindu-și, bineînțeles, partea sa. Și cu acest șiretlic, în cîțiva ani, fanariota goli vistieria postelnicului. În același timp, Păturică acționează și el pe căile lui. Profitînd de credulitatea boierului, ajunge vătaful slugilor și în această calitate, prin mită, înșelătorie, furt, vînzarea slujbelor pe sume mari de bani și alte matrapazlîcuri, agonisește o mare avere.]

Capitolul XII
UNA LA MÎNĂ!

Dinu Păturică, cum se instală în postul de vătaf pe care-l dorise atît de mult, chemă pe toate slugile curții și le ținu un cuvînt prin care le făcu cunoscut că, în timpul fostului mai nainte vătaf, se făcuse mare risipă la curtea stăpînului său și că el nu va suferi să se urmeze și în timpul său asemenea fapte — „Voi pedepsi — zicea el — fără milă pe toți aceia ce vor cuteza să înșele pe boierul macar cu o para".

Apoi după aceea numără paserile din curte, coti buțile cu vin, luă cheile pivniței din mîna chelarului și p-ale cămării din mîna jupînesii, scoase pe sofragiu și pe stolnic sub cuvînt de mîncătorie și puse în locul lor pe alții, aleși de dînsul dupe sprînceană.

Aceste aspre măsuri ajunseră la urechea postelnicului și el se bucură foarte mult, căci găsise, după părerea lui, un om cinstit ca să-l scape de ruina către care mergea cu pași repezi; nu știa însă că acel om în care se încredea atît de mult era cel mai fin dintre toți hoții și că măsurile lui economice nu era decît o cursă întinsă prin care voia să-l adoarmă, ca să-i poată mînca averea mai lesne.

După ce Păturică făcu tot ce putu ca să-și dea aer de om cinstit și cu durere de inimă de averea stăpînului său, el se înfățișă dinaintea lui și-i dete socoteala de toate măsurile ce luase.

Grecul ascultă cu bucurie toate proiectele de economie ce-i înfățișă ciocoiul, apoi exclamă cu o mulțumire învederată:

— Bravo, Dinule, aferim, copilul meu! Cum îngrijești tu de averea mea, așa să îngrijească Dumnezeu de tine.

Aceste binecuvîntări, de al căror înțeles echivoc un om cu frica lui Dumnezeu s-ar fi spăimîntat, nu făcură nici o impresiune în inima ciocoiului; el plecă capul în jos spre semn de mulțămire și zise:

— Stăpîne, tot ce am făcut pentru Domnia ta nu este decît un mic semn de mulțămire pentru multele faceri de bine ce ai săvîrșit asupra nevrednicului tău rob. Alta mai am să spui Panevgheniei tale.

— Spune, Dinule, să vedem!

— Domnia ta ai moșii, vii, livezi de pomi, heleștaie și zalhanale.

— Așa, precum zici; am din toate acestea.

— Ei bine, stăpîne, trebuie să facem cercetare pe la toate aceste acareturi, căci poate să fie călcate de vecini; poate că arendașii taie pădurile, strică livezile de pomi, lasă morile și hanurile în neîngrijire și, bine vezi domnia ta, acestea aduc dărăpănarea stării Măriii tale. Trebuie dar să trămiți un om credincios să cerceteze și să-ți aducă știință lămurită despre toate acestea.

— Ai dreptate, Dinule, și iată, îți poruncesc ca chiar de mîne să pui în lucrare această cercetare. [...]

Moșia Răsucita, punctul principal al călătoriei lui Păturică, era trei poștii departe de București, și el nu făcuse nici drumul jumătate; temîndu-se dar ca să nu-l apuce noaptea în pădure, grăbi mult călătoria și ajunse în sat pe la sfințitul soarelui.

Pe dată ce se așeză în casele boierești, trămise pe isprăvnicei să cheme satul, ca să cerceteze despre asupririle ce cearcă din partea arendașului.

A doua zi, pe la revărsatul zorilor, curtea caselor boierești era plină de săteni de toată vîrsta; unii țineau în mîni pui de găină, alții cîte o strachină cu ouă sau cîte o oală cu unt. Toți aceștia venise să reclame în contra arendașului și nu așteptau decît scularea lui Păturică.

Nu trecu mult timp și ciocoiul se arătă mulțimei îmbrăcat în haine arnăuțești muiate în fir și cu un aer măreț. El se așeză pe un scaun, ceru cafea și ciubuc, iar după ce-și făcu tabietul aruncă o privire severă și observatoare asupra țăranilor, apoi zise cu un accent plin de îngîmfare:

— Creștini buni, Măria sa postelnicul Andronache Tuzluc, stăpînul nostru al tutulor, m-a trămis aci ca să ascult plîngerile voastre și să vă dau dreptate, de veți avea; spuneți dar toate păsurile voastre fără cea mai mică temere. Iată că vă ascult!

Țăranii deteră mai întîi plocoanele în mîna idicliilor; apoi, după ce se scărpinară în cap și frămîntară căciulele în mîni cîtva timp, începură a se jălui care de care mai mult și toți deodată, în chipul următor:

— Să trăiești, coconașule! Bine că te-a adus Dumnezeu la noi, să vezi și să crezi urgia în care am căzut. Ne-a sărăcit, cocoane, hoțul de grec; ne-a lăsat în sapă de lemn.

— Mie mi-a luat boii și vaca, sărac de maica mea! pentru un iuzluc de șaptezeci de parale.

— Pe mine m-a împrumutat cu două banițe de mălai și sunt trei ani de cînd tot i le plătesc, păcătosul de mine, și cînd gîndeam că am scăpat de dînsul, m-am pomenit că-mi desjugă boii de la plug și mi-i vinde, de m-a lăsat sărac lipit.

— Mie mi-a necinstit fata cu sila, bătînd-o pînă și-a ieșit din minți.

— Pe mine m-a înjugat la carul cu lemne, ca p-o vită, coconașule.

— Pe mine m-a spînzurat cu capul în jos și mi-a dat fum de ardei și nu m-a lăsat pînă nu i-am dat răvaș că-i sunt dator treizeci de lei.

— Mare năpastă a căzut pe capul nostru, coconașule! strigară mai mulți deodată, o să ne ducem în lume, căci Dumnezeu a luat dreptatea după pămînt; arendașul ne jăfuiește, zapciul ne jupoaie de piei, gazda de județ și ispravnicii ne ung cu miere și ne leagă de copaci, de ne mănîncă muștele și țînțarii!

— Dar bine, buni creștini! de ce n-ați venit să-mi spuneți mie toate acestea? răspunse Dinu cu aer de compătimire.

— N-am îndrăznit, coconașule. O dată în viața noastră am băgat jalbă la Măria sa și în loc să ne facă dreptate, ne-am pomenit cu o ceată de arnăuți, care ne-au rupt oasele. Nu știm ce o să ne facem; o să trecem în Țara Turcească; încailea să ne omoare păgînii, decît creștinii, cari se închină tot la o cruce cu noi.

În această mulțime de jăluitori erau vreo patru țărani care se băteau cu pumnii în piept, își smulgeau părul din cap și sărutau fruntea imineilor lui Păturică. Acești jăluitori exagerați aveau niște fizionomii de adevărați hoțomani. Dinu îi observă

și tăcu; iar după ce congedie gloata de săteni cu făgăduieli mincinoase, făcu un semn isprăvnicelului.

Isprăvnicelul se apropie de dînsul, ținînd căciula în mîni.

— Să-mi aduci mai pe urmă p-acei patru jăluitori cari se văietau mai tare; auzitu-m-ai?

— Am auzit, cocoane.

— Du-te acum de cheamă pe arendaș.

— Să trăiești, cocoane, este dus la tîrg.

— Și cînd vine îndărăt?

— Pe la chindii[1], cocoane.

— Bine.

Cîteva ore în urma scenelor de mai sus, Păturică ședea pe sofa cu picioarele încrucișate ca un osmanlîu, și fuma dintr-un ciubuc dulcea și parfumata plantă arabică numită gebel[2], avînd dinaintea sa pe cei patru țărani jăluitori.

După ce lăsă să iasă din pieptul său un nor gros de fum, ce se înălța către tavanul camerii, formînd o mulțime de grupe bizare, el privi cu atențiune pe țărani și le zise:

— Ei bine, băieți, acum suntem singuri, Dumnezeu stă de față; ia spuneți-mi, de cînd a venit acest arendaș pe moșie, cum merg pădurile, hanul, morile, cîrciumile? Sunt în stare bună sau nu?

— S-a făcut mare firoseală[3], cocoane; pădurea cea mare, cu copacii ca butea de groși, a vîndut-o și a ars-o la facere de rachiu, iar acum a rămas numai o opritură în care nu găsești decît pari și nuiele. Hanul s-a dărîmat de tot și plouă într-însul; cîrciumile asemenea. Din heleșteu scoate pe fiecare săptămînă cîte un car de pește și-l trămite la tîrg, la Ploești.

— Sunt adevărate toate acestea?

— Uite, cocoane, cum te văz și cum mă vezi.

Ciocoiul chemă un idicliu și porunci să-i găsească calul; apoi, încălecînd, luă cu sine pe țărani împreună cu isprăvnicelul și doi slujitori și plecă să facă cercetare. Se duse mai întîi la han și-l găsi în proastă stare; vizită cîrciumile și morile și le găsi tot asemenea; apoi intră în pădure și, găsind-o în adevăr cu totul stricată, se întoarse acasă și făcu foaie de ispașă iscălită de preoți și de fruntașii satului.

Pe cînd se petreceau acestea în casa boierească, arendașul se întorsese de la tîrg și se informase despre aspra cercetare făcută în lipsă-i; el era coprins de frică, căci toate abuzurile despre care vorbirăm erau în adevăr săvîrșite de dînsul.

Așteptă dar pînă ce rămase Păturică singur, apoi intră în odaie și, printr-un compliment demn de un pașă cu trei tuiuri, felicită pe ciocoi de bunăvenire.

Ciocoiul îl priimi cu un aer foarte sever și, fără să-l poftească să șează sau să-i răspunză la compliment, îi zise:

— Bune sunt astea, chir Cristodore? (Acesta era numele arendașului). Astfel îți păzești Domnia ta legăturile zapisului de arenduire?

— Da ce am greșit, cocoane Dinule, de te-ai supărat pe mine?

— Mă mai întrebi încă ce ai greșit? Privește!

Arendașul citi foile de ispașă și se spăimîntă de mărimea sumelor ce văzu într-însele.

Ciocoiul, observînd îngrozirea ce pricinuise arendașului, îi zise mai liniștit:

— Eu n-am ce să-ți fac; trebuie în douăzeci și patru de ceasuri să-mi răspunzi suma coprinsă în ispașă, căci am poruncă să-ți pui bumbașir două ortale de slujitori. Rămîne la Domnia ta să-ți alegi din două una: ori să plătești de bunăvoie, sau prin silă.

— Dar bine, cocoane Dinule, mă lași sărac pe drumuri.

---

[1] Prin chindii țăranii înțeleg apunerea soarelui.
[2] Tutun de Arabia, obicinuit foarte mult pe timpii aceia pentru mirosul lui plăcut.
[3] Răsipă, pagubă.

— Nu voi să știu nimic despre aceasta. Plătești banii cu binele sau fac pitac la isprăvnicie și-ți pui în spinare o sută de slujitori?... Înțelegi românește?

Grecul plecă capul în jos și, după ce se gîndi cîtva timp, zise:

— Să facem cum e bine, cocoane, că e păcat de Dumnezeu să mă dai pe mîna zabetului.

Dinu, care voia să ajungă la această concluziune, privi pe grec cu un fel de mirare, apoi îi mai zise:

— Fie cum zici! Ispașa se rădică la o sută de pungi de bani. Cît dai dintr-această sumă?

— Douăzeci de pungi, cocoane.

— Este puțin, foarte puțin. Nu priimesc.

— Fie treizeci, să nu mai fie vorbă.

— Mai jos de cincizeci nu priimesc nici o lăscaie. Te mulțumești, ori fac pitacul?

— Haide, fie! răspunse grecul, scoțînd din sîn o pungă verde, lungă de doi coți și deznodînd-o cu acea întristare ce simt amanții cînd se despart de iubitele lor. Numără cele cincizeci pungi de bani în mahmudele, dodecari, funduci și rubiele; apoi, după ce salută pe ciocoi, ieși din casă oftînd și jurîndu-se pe toți sînții că va scoate acei bani îndoiți din pielea bieților săteni.

A doua zi Păturică plecă din moșia Răsucita la celelalte moșii ale stăpînului său și, după ce făcu pe la toate cîte o cercetare de felul celei descrise mai sus, se întoarse în București cu două sute pungi de bani, pe care le puse deocamdată pe fundul sipetului, zicîndu-și în sine cu o nespusă bucurie: „Doamne ajută!... Una la mînă!".

Capitolul XIII

CE DAI SĂ TE FAC ISPRAVNIC?

. . . .

— Am zis că isprăvniciile se dau cu rușfet, ai înțeles ori ba?

— Dacă este așa, ține-ți isprăvnicia pentru altul, căci eu nu mă voi înjosi niciodată să cumpăr slujbă cu bani de la o leșinătură de ciocoi ca tine!

Și postulantul, indignat, ieși din casă fără să salute măcar pe Păturică.

Acesta, în loc să se supere de o asemenea insultă, zîmbi și zise în sine: „Iată un nebun precum n-am mai văzut încă".

Un moment după aceea intră o a doua persoană, care, după ce făcu ciocoiului un compliment demn de un seraschier, îi zise d-a dreptul:

— Cocoane Dinule, am auzit că s-a mazilit ispravnicul de Teleorman și viu să cer ajutorul Domniei tale ca să iau acest mansup.

— Așa este, *bei-mu*, dar de! să mai vedem. Vremile sunt grele, isprăvniciile nu se dau la fiecine, răspunse Păturică cu voce îngînată.

Noul-venit, înțelegînd pricina care făcea pe ciocoi să răspunză prin cuvinte evazive, reluă vorba:

— Da, da, nene Dinule, te rog să-mi faci această trebșoară, căci om sunt și eu; mînă pe mînă spală și amîndouă obrazul. Înțelegi Domnia ta.

— Vezi, așa-mi vine la socoteală!

— Dar de vreme ce ne-am înțeles, să vorbim ca niște prieteni adevărați. Ia spune-mi, ce o să-mi ceri pentru acest mansup?

— Cît despre mine, *bei-mu*, nu ți-aș cere nimic; dar ce facem postelnicului? El nu este în stare să facă cel mai mic lucru fără interes, și încă interes, nu glumă!

La aceste din urmă fraze trăsurile feței candidatului de isprăvnicie luară un aspect posac. Se scărpină puțin în cap cu un aer meditativ, apoi zise:

— Să tăiem prețul.

— Bine! Să-mi dai 2 500 de rubiele.

— Nu e prea mult?

— Nicidecum, *bei-mu*; județul Teleorman este unul din cele mai bogate: are zece plăși, peste cincisprezece mii de locuitori, tot unu și unu, și schelă la Dunăre. Domnia ta poți să scoți acești bani în două săptămîni, numai din plocoane. Ce spui Domnia ta! Acest județ este un capan[1] împărătesc nesecat.

— Așa este, dar uite, nu sunt învățat să fur, îmi e milă să despoi pe săraci!

— Astea sunt slăbiciuni care pier ca visele îndată ce te vei sui pe scaunul isprăvniciei.

— Așadar nu se poate mai jos?

— Nici o para, *bei-mu*. Vremile sunt grele, s-aude de domnie nouă și noi trebuie să ne folosim acum, cînd ne îmblă moara.

— Fie dar precum zici! Poruncește să-mi aducă hîrtie și călimări.

Ciocoiul bătu de trei ori în palme și toate se aduseră într-o clipă; postulantul scrise biletul următor:

„Arhon baron,

Vei da în ordinea mea două mii cinci sute rubiele aducătorului acestui răvaș și le vei trece în socoteala mea.

Ciolănescu"

Capitolul XXV
MAREA HĂTMĂNIE

În ziua aceea mai veniră și alți nenorociți împricinați, pe cari Păturică îi jăful binișor și fără cea mai mică mustrare de conștiință; iar după aceea își puse ișlicul în cap și giubeaua pe umeri și plecă foarte vesel de cîștigul său din acea zi.

Ajungînd acasă, la dînsul, o altă bucurie neașteptată era aproape să zdrobească mica sa inimă. Costea Chiorul izbutise a cumpăra cele două moșii de la mezat și-i trămisese un răvaș prin care îl înștiința despre aceasta. Un alt răvaș de la Duduca îl vestea despre fuga lui Caragea. [...]

„Caragea fuge! adevărat să fie oare? O! de s-ar adeveri aceasta, aș crede că Dumnezeu îl îndeamnă să fugă, numai ca să scap de ocnă și să mă fac boier mare. Cu starea fanariotului am sfîrșit; mîne îi voi lua și amoreaza și atunci solia mea în casa acestui venetic va fi împlinită cu desăvîrșire."

[Acționînd într-o complicitate desăvîrșită, după ce îl duc la ruină pe postelnicul Andronache Tuzluc, chera Duduca și Dinu Păturică se căsătoresc.]

Capitolul XXVI
O SCENĂ DRAMATICĂ

Ajungînd la poartă, bătu de trei ori, dar nimeni nu veni să-i deschiză. Supărat de această contrarietate, împinse cu tărie în poartă; ea însă se deschise foarte lesne. Intră înlăuntru turburat de o mulțime de cugetări triste; privi ferestrele casei, dar în locul luminei ce altă dată îi încînta vederile, de astă dată nu văzu decît un întuneric foarte gros. „Trebuie să fie și aici o taină", zise el în sine, îndreptîndu-se către locuința Duduchii; dar în loc să fie priimit de dînsa după obicei, îi ieși înainte o țigancă bătrînă ținînd un sfeșnic în mînă.

— Unde este cocoana Duduca, bre? întrebă fanariotul cu mînie și impaciență.

— S-a mutat d-aicea, coconașule.

— Cînd și unde s-a mutat? Spune cioară, degrab, că te omor!

— Spui, coconașule, mînca-te-aș.

[1] Magazie de aprovizionare.

— Spune curînd!

— Astăzi a venit boieru Dinu și a vorbit ca vreun ceas cu dumneaei, apoi s-a dus, și după cîtva timp ne-am pomenit cu vătaful de arabagii că vine cu șase care și, încărcînd tot din casă, a luat drumul spre Sfîntul Nicolae din Țigănie.

— Adevărat este ceea ce-mi spui?

— Foarte adevărat, coconașule.

— Dar Duduca ce s-a făcut după plecarea carelor?

— A mai șezut pînă a venit coconu Dinu cu butca dumitale și a plecat cu dumnealui.

— Ei bine, n-ai putut și tu s-o-ntrebi unde se duce?

— Am întrebat-o, cocoane!

— Și ce ți-a răspuns?

— Mi-a spus că se duce să se cunune cu coconul Dinu.

— Cînd?

— Astăzi!

— Unde?

— Nu știu!

— Spune, cioară, nu tăgădui, că-ți răsucesc gîtul!

— Nu mă lua iute, coconașule, că mă zăpăcesc.

— Spune-mi curînd.

— La biserica Lucaci.

— La ce ceas?

— La douăsprezece din noapte, dar să nu-i spui, cocoane, că-mi pune coarnele.

Fanariotul privi orologiul și, văzînd că se apropia ora cununiei, ieși pe poartă și alergă cît putu ca să întîmpine răul.

Cînd ajunse la biserica Lucaci, ceremonia cununiilor era pe la temeiul ei, sau pe la „Isaia dănțuiește", după cum zice proverbul. El intră în biserică numai în antiriu și în fermenea, căci giubeaua și-o scosese din cauza marei călduri. Fața sa, de fel brună, devenise întocmai ca a unui faur de fier din cauza prafului ce se pusese pe dînsa în grozava alergare; ochii săi, altădată negri și încadrați cu un alb perfect, acum erau roșii ca sîngele și esprimau ferocia tigrului iritat pînă la cel mai înalt grad.

Cum intră în biserică, se răpezi cu furie asupra lui Păturică și a Duduchii, cari, văzîndu-l atît de mult iritat și gata a-i sugruma cu mînele sale cele robuste, intrară în altar și se puseră sub apărarea inviolabilă a religiunei.

— A! a! tîlharilor, zise el. V-ați ascuns în altar, ca să scăpați de furia mea; dar știți voi, netrebnicilor, că sunt în stare să vă hrăpesc chiar din brațele lui Hristos, sau din ghearele Satanii, ca să-mi sting focul răzbunării în sîngele vostru cel mîrșav?!

Și, deodată cu vorba, se răpezi spre altar ca să sfîșie victimele sale.

— Oprește-te, boierule! strigară cu uimire preoții, oprindu-i intrarea în altar.

— Dați-mi pe nelegiuiții care mi-au mîncat starea și și-au bătut joc de cinstea mea; dați-mi-i, vă zic, căci în starea de apelpisie în care mă aflu, dau foc bisericii de se duce pomina. Și voi veți da seamă înaintea lui Dumnezeu.

— Dar bine, boierule, ce rău ți-au făcut acești oameni? Spune să știm și noi!

— Ce rău mi-au făcut, ziceți voi? Ei bine, ascultați și veți afla: El se numește Dinu Păturică și e fecior de opincar. Eu l-am luat de mic copil în casa mea, l-am crescut și l-am procopsit, iar el, drept mulțumire și răsplătire, mi-a mîncat starea și m-a lăsat în sapă de lemn. Pe dînsa am luat-o asemenea în casa mea, am acoperit-o cu diamanticale, șaluri și mătăsării ca pe o domniță; dar ea, nemernica, s-a unit cu acel tîlhar și, tocmai acum cînd îmi pusesem toată nădejdea într-înșii, ei mi-au luat tot din casă și m-au părăsit. Acum dar, cînd cunoașteți nelegiuirea lor, dați-mi-i, sau intru cu sila, trecînd peste trupurile voastre.

O luptă grozavă se ațîță între disperatul fanariot și între preoți. Această luptă dură numai cîteva minute, căci fanariotul, slăbit moralicește și fizicește din cauza

moliciunii şi a băuturilor ce-i dedea să bea vicleana Duduca, nu putu să reziste mult timp unei teribile crize morale; el dar rădică ochii către cer şi zise:

„Dumnezeule! m-ai pedepsit de ajuns pentru păcatele mele, nu mă lăsa nerăzbunat!" Apoi căzu jos, fără simţire, de unde nu se rădică decît ca să ducă înainte o viaţă mizerabilă. El era lovit de dambla şi-şi pierduse minţile. [...]

Capitolul XXVII

BLĂSTEMUL PĂRINTESC

În timpul acela sosi şi cartea vizirului Derviş Mehemet, prin care făcea cunoscut boierilor şi poporului român că Alesandru Şuţu s-a numit domn al Ţărei Româneşti.

Păturică, voind să profite de acest eveniment, mai întîi se informă despre starea lucrurilor şi, după ce află numele tuturor persoanelor ce încongiurau pe noul domnitor, începu a se duce des pe la curte şi, prin linguşiri pline de baseţă, dobîndi cu încetul favoarea tuturor. Casa lui devenise un loc public unde se adunau toţi paraziţii Bucureştilor, căci, din nenorocire, această lepră a societăţii esista şi pe atunci, cu deosebire că paraziţii din zilele noastre sunt favorizaţi şi puşi în slujbe. [...]

El se ocupă acum de noile sale cunoştinţe şi de folosul ce putea să tragă dintr-însele; dar întocmai pe cînd se rădica cu ambiţiunea pînă la cele mai înalte demnităţi ale ţărei, un nour politic veni să întunece puţin soarele speranţelor sale. [...]

Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, ce izbucni a doua zi după moartea lui Şuţu, părea venită într-adins ca să dea ocaziunea lui Păturică a arăta lumii duplicitatea şi laşitatea caracterului său. El se gîndi foarte mult asupra acestei mişcări, iar mai cu seamă asupra foloaselor ce ar fi putut trage dintr-însa. Astfel dar, pe cît timp revoluţiunea se compunea din Tudor Vladimirescu, Macedonski şi cîţiva panduri, el ţinea de partitul boierilor şi calomnia împreună cu dînşii pe acei bravi care îşi pericolau viaţa spre a da ţărei drepturile ei cele vechi; iar după ce revoluţiunea triumfă şi sili pe boieri a o recunoaşte şi a-i jura credinţă, atunci Păturică deveni cel mai fierbinte apărător al ei şi o esploată cît putu mai bine; dar intrarea lui Ipsilant în ţară şi proclamaţiunea lui cea măreaţă făcu pe ciocoi să-şi schimbe politica.

„Ipsilant în ţară! zise ciocoiul în sine. Un fecior de domn cu o mulţime de viteji după dînsul şi ajutat de muscali! Asta este o minunată întîmplare şi caută să mă folosesc de dînsa. O să mă scriu între mavrofori!... Dar bine, ce va zice Tudor cînd va afla? Ce vor zice atîţi prieteni ai mei ce se află intraţi în oştirea lui? E! şi ce-mi pasă mie de dînşii?"[...]

După ce ciocoiul se împăcă cu conştiinţa sa în privinţa laşităţii ce voia să comită şi, după ce îşi făcu toate dresurile cu unul dintre consuli, porunci să înhame armăsarii la butcă şi se duse la Colintina, ca să se prezinte înaintea lui Ipsilant.

Capitolul XXXI

CU ROGOJINA APRINSĂ-N CAP ŞI CU JALBA-N PROŢAP

Astfel dar, după ce acest monstru comise fără cea mai mică sfială toate crimele, după ce făcu să se verse atîta sînge nevinovat pentru realizarea ambiţioaselor sale planuri, el vîndu chiar pe Tudor Vladimirescu, omul cel mai mare al Românici...

În ziua, dar, cînd el făgădui lui Ipsilant că-i va aduce pe Tudor legat, se puse în fruntea cohortei de asasini şi se îndreptă către satul Goleşti. Ajungînd acolo, se sfătui mai întîi cu Iordache, Ghencea şi Farmache, căpeteniile arnăuţilor ce-i dedese Ipsilant pentru esecutarea trădării, apoi, după aceea, intră în lagăr şi aţîţă revolta. În fine,

Tudor fu prins şi dus între arnăuţi la Cîmpulung, iar de acolo la Tîrgovişte, unde mai în urmă fu asasinat.

A doua zi după împlinirea acestei grozave trădări, Păturică se înfăţişă înaintea lui Ipsilant cu acel aer de impertinenţă propriu asasinilor plătiţi şi, după ce făcu închinăciunile obicinuite fanariotului, îi zise:

— Să trăieşti, Măria ta! Tudor Vladimirescu nu-ţi va mai turbura linişteà de acum înainte.

— Da de ce?

— Fiindcă el nu mai trăieşte.

— Tălmăceşte-mi, arhon stolnice.

— Astă-noapte eu, împreună cu căpitan Caravia şi cîţiva arnăuţi, l-am luat din temniţă şi l-am dus pe malul iazului, apoi, după ce l-am tăiat în mici bucăţi, l-am aruncat în puţul de lîngă grădina lui Geartolu.

Ipsilant luă după masă o hîrtie îndoită şi dînd-o lui Păturică îi zise:

— Slujbă pentru slujbă, arhon stolnice. Ţine acest pitac: printr-însul te orînduiesc ispravnic la Prahova şi Săcuieni şi dacă Dumnezeu îmi va ajuta, precum nădăjduiesc, te voi face caimacam al Craiovei.

[După înăbuşirea Revoluţiei lui Tudor, Dinu Păturică foloseşte cele mai diabolice metode pentru a stoarce ultimul ban. Disperaţi, ţăranii merg cu jalba în proţap la noul domnitor, Grigore Dimitrie Ghica. Acesta, domn pămîntean, îi înţelege şi-l pedepseşte pe Păturică, trimiţîndu-l la ocnă, unde îşi află şi sfîrşitul zilelor.]

Primele zile ale administrării lui Păturică fură consacrate în scoaterea amploiaţilor celor vechi şi orînduirea altora cari să corespunză cu intenţiunile sale. Între aceşti noi ciocoi aleşi de Păturică după chipul şi asemănarea sa, era şi unul numit Neagu Rupe-Piele, om născut să fie călău şi care se silea prin cruzimi nemaiauzite a nu-şi strica reputaţiunea pronumelui său. Pe acesta îl alese Păturică de împlinitor al tuturor jafurilor ce făcea.

A descrie cu de-amănuntul despoierile şi caznele ce suferea locuitorii de toate clasele de la acest monstru ar fi o lucrare de care pana noastră s-ar indigna. E de ajuns a spune numai că birul se împlinea de la sărmanii săteni de cîte trei şi patru ori pe trimestru; taxidarii luau întreită zeciuială pentru oierit, tutunărit şi vinărit şi, cînd sătenii nu mai aveau cu ce să plătească, îi ungea cu păcură şi îi lega de copaci, ca să-i înţepe viespele şi ţînţarii, apoi le vindea dobitoacele şi, după ce-i sărăcea cu desăvîrşire, îi închidea în coşare, ca să nu poată reclama la stăpînire.

Într-o zi Dinu Păturică sta închis într-o odaie împreună cu Neagu Rupe-Piele şi încheia socotelile trimestriale. Suma adunată se rădica la o cifră de patru ori mai mare de ce s-ar fi cuvenit după lege.

— Puţini bani, Neagule, foarte puţini, zise ciocoiul; eu credeam să-mi aduci trei mii pungi de bani.

— E! e! cocoane Dinule, mulţumeşte-te şi pe atît.

— Şi de ce aşa, cînd am fi putut să strîngem mai mult?

— Dar bine, cocoane Dinule, de unde eram să adun atîţi bani?

— De la ţărani, nerodule! Să-i legi cot la cot şi să le prăjeşti piepturile pe lîngă foc şi vei vedea cum o să scoaţă la bani.

— Toate acestea le-am făcut, ba încă şi mai multe; i-am spînzurat cu capul în jos, le-am bătut ţepuşi de trestie pe sub unghii, le-am luat chiar vitele şi lucrurile din case şi le-am vîndut; ce voieşti să mai fac?

— Ia spune-mi, ce ai făcut cu cele două sute de vaci care le cere Ipsilant?

— Am urmat poruncei ce mi-ai dat. Am luat optzeci de slujitori cu mine şi, în puterea gîrbaciului şi a trîntelelor, am strîns opt sute de vaci în loc de două sute.

— Bravo Neagule, şi cu ce preţ le-ai cumpărat? Ia spune-mi!

— Cîte trei lei de vită.

— Iar după aceea ce ai făcut?

— Am trămis două sute lui Ipsilant; iar pe celelalte le-am vîndut iarăşi ţăranilor cu cîte lei cincisprezece una.

— Ado banii-ncoace! zise Păturică cu o lăcomie nedescriptibilă.

Neagu Rupe-Piele începu să numere banii, şi Păturică să-i strîngă cu lăcomie; dar tocmai pe cînd se aflau amîndoi ocupaţi cu lichidarea acestei îngrozitoare hoţii, oarecine bătu în uşa camerei cu multă violinţă.

Păturică strînse banii în grabă, apoi zise:

— Cine bate la uşă?

— Eu, cocoane!

— Şi ce vrei? spune.

— Îţi aduc o stafetă de la Ipsilant.

— Ad-o-ncoace!

— Poftim cocoane, adaose Năstase arnăutul.

Ciocoiul deschise uşa şi luă ştafeta din mîna lui Năstase arnăutul, care devenise acum polcovnic de judeţ, apoi citi ştafeta şi o trînti pe masă.

— Se vede că nu sunt bune mujdelele din această ştafetă, zise Neagu Rupe-Piele.

— Nicidecum, răspunse Păturică distrat. Îmi cere două sute mii de lei.

— Dar bine, abia sunt trei zile de cînd i-am trămis bani.

— Îmi mai scrie iarăşi că turcii au intrat în ţară şi asta nu-mi place deloc.

— Şi mie asemenea!

— Ia spune, Neagule, cum am face noi să scăpăm aceste două sute mii de lei din mîna lui Ipsilant?

— Să nu-i trămitem!

— Ba să-i trămitem, dar să găsim vreun tirtip ca să-i luăm înapoi; ia caută tu un marafet, de, să te văz!

La aceste cuvinte Neagu deveni palid; el înţelesese întunecoasa cugetare a lui Păturică şi, cu toată fieritatea caracterului său, se înspăimîntă.

— Ai găsit mijlocul, Neagule?

— Da, cocoane Dinule.

— Ia să vedem!

— Pe de o parte numărăm banii în mîna trămisului şi luăm teşcherea de priimire, iar pe de alta doi flăcăi îl aşteaptă în pădure, îi dă... şi...

— Şi ne aduce banii înapoi. Aferim, Neagule!

Cît ţinu acest regim de terorism ciocoiesc, nenorociţii locuitori din aceste două judeţe dederă jălbi neîncetat în contra tîlhăriilor lui Păturică; dar aurul ciocoiului paraliza toate măsurile stăpînirei. În fine, revoluţiunea căzu. Grigore Ghica-Vodă se orîndui domn, iar turcii se retraseră peste Dunăre.

Aceste schimbări politice îndemnară pe ţărani a se scula cu mic, cu mare şi a se înfăţişa cu jalbă la domnie.

Era o privelişte jalnică pentru un om cu inimă a vedea pe nenorociţii ţărani în număr de patru-cinci sute, îmbrăcaţi în trenţe, desculţi, veştezi la faţă şi cu ochii stinşi de sărăcie şi de alte suferinţe; ba încă unii dintr-înşii purtau pe corpul lor chiar semnele torturelor abia cicatrizate, iar cei de tot schiloditi erau transportaţi în care cu boi.

Ei intrară în Bucureşti pe la opt ore de dimineaţa, tocmai pe cînd domnitorul se afla în Divan şi, ca să atragă mai mult atenţiunea publică, unul dintr-înşii făcu un sul de rogojină şi, dîndu-i foc la partea de sus, îl puse în cap; apoi, scoţînd jalba din sîn, o puse în vîrful unui proţap lung şi intră în curtea domnească.

Zgomotul ce produse această procesiune, mărită foarte mult prin mulţimea norodului atras de curiozitatea lucrului, ajunse pînă la auzul domnului, carele ieşi în pridvorul palatului şi priimi jalba din proţap chiar cu mîna sa.

Domnul dede jalba marelui-logofăt să o citească; şi pe cînd acesta arăta cu voce tare toate nelegiuirile lui Păturică, el le constata pe figurile şi în starea de mizerie în

care erau ajunşi nenorociţii jăluitori. În fine, mînia lui ajungînd pînă la indignare, strigă ca un leu:

— Să vie-ncoa spătarul!

Spătarul se prezintă înaintea domnitorului.

— Arhon spătare — zise Ghica — să trămiţi patruzeci de arnăuţi la Bucov ca să rădice pe acel nelegiuit ispravnic, să-l pecetluiască şi să-l bage în ocna părăsită. Iar dumneata, arhon logofăt, să vinzi toată starea acelui tîlhar şi să despăgubeşti pe aceşti săraci.

[Romanul propriu-zis se află precedat de o *Dedicaţie*, în care autorul arată că scrierea sa este consacrată ciocoilor vechi şi noi, şi de un *Prolog*. Scopul prologului este prezentarea trăsăturilor caracteristice ale acestui tip de om, care, după cum rezultă şi din roman, sub diverse înfăţişări şi denumiri, a constituit vreme îndelungată, în istoria poporului nostru, o plagă socială dintre cele mai cumplite.]

Ciocoiul este totdauna şi în orice ţară un om venal, ipocrit, laş, orgolios, lacom, brutal pînă la barbarie şi dotat de o ambiţiune nemărginită. [...] Pepiniera în care cresc aceşti inemici ai onoarei şi ai tuturor virtuţilor cetăţeneşti este mai totdauna casa bogatului şi mai cu seamă a bogatului parvenit. Aici vine ciocoiul, umilit, şi cere a servi pe boier pentru o bucată de pîne, o cameră de dormit şi un veşmînt, ca să se apere de asprimea frigului. [...]

În timpul pe cînd ciocoiul îmblă după trăsura boierului, el află toate slăbiciunile stăpînului său şi-i ajută cît poate ca să şi le împlinească în paguba lui şi în folosul său. Se întîmplă însă de multe ori ca stăpînul ciocoiului să aibă şi virtuţi, dar aceste lucruri pătrate nu pot să intre în capul şi-n inima cea triunghiulară şi îngustă a ciocoiului plecat pe drumul de a deveni om mare cu orice preţ.[...] Astfel dar, cînd ciocoiul ajunge la gradul de vătaf, este corupt moraliceşte şi fiziceşte pînă la măduva oaselor.

Înălţat în acest din urmă şi mai suprem grad al slugăriei, ciocoiul devine prevăzător. [...] Ideea ce-l preocupă ziua şi noaptea este de a afla metodul prin care să-şi facă stare. Diferite planuri i se prezintă în imaginaţiune, unul mai întunecos decît cellalt; le studiază pe toate şi, găsindu-le realizabile, le pune în lucrare fără mustrare de conştiinţă. [...]

Ciocoiul sau puiul de ciocoi, ajuns om de stat, se deosibeşte de omul onest prin mai multe fapte, iar mai cu seamă prin purtarea sa. El nu se pronunţă definitiv pentru nici o doctrină politică, nu se face adept credincios al nici unui partit, nu doară că are spiritul drept şi nepărtinitor, ci ca să poată exploata deodată toate doctrinele şi partitele în folosul său.

Amorul de patrie, libertatea, egalitatea şi devotamentul sunt vorbele sacramentale ale ciocoiului, pe care le rosteşte prin adunări publice şi private; dar aceste virtuţi cetăţeneşti, de care face atîta pompă, nu sunt decît treptele scării pe care voieşte a se sui la putere; şi uneori, cînd ele nu-i servă de ajuns, el aleargă la străini şi priimeşte de la dînşii posturi în ţara sa. Ajuns la gradul de mărire pentru care a comis toate mişeliile, a suferit toate umilinţile şi a declamat, fără a le simţi, toate virtuţile din lume, ciocoiul îşi ridică masca ipocriziei de la ochi şi se arată lumei în mizerabila şi urîcioasa nuditate a sufletului său cel mic. [...] Iată tipul ce ne propunem a urmări în deosebitele faze prin care el a trecut în secolul nostru, de la ciocoiul cu anteriu şi cu călămări la brîu al timpilor fanariotici, pînă la ciocoiul cu frac şi cu mănuşi albe din zilele noastre.

(Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi şi noi sau Ce naşte din pisică, şoarici mănîncă*, romanţ original. Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964)

Care sînt tipurile de ciocoi din roman și care dintre ele întrunește aproape toate trăsăturile caracteristice relevate de Filimon în Prolog? Conturați portretul moral al fiecărui personaj cu citate din textul romanului, care să ilustreze trăsăturile caracteristice ale ciocoiului: slugărnicia, ipocrizia, orgoliul, tenacitatea cu care urmărește scopul de a se ridica în cele mai înalte funcții sau de a se îmbogăți, lăcomia și în special venalitatea, prudența și viclenia, brutalitatea, demagogia etc.

Cum apreciați realizarea artistică a personajelor „pozitive"? Ce semnificație dați scenei în care Banul C. îl înfruntă deschis pe domnitorul Caragea, opunîndu-se căsătoriei fiicei sale cu Tuzluc? Dar reacției pe care o are cînd observă că grămăticul Gheorghe e îndrăgostit de Maria? Socotiți potrivită cu vîrsta ei maturitatea replicii prin care Maria respinge, în fața tatălui său, căsătoria cu Tuzluc?

Care dintre scenele ce înfățișează viața tragică a țăranilor v-a impresionat cel mai mult și de ce? Interpretați în lumina acestor scene atitudinea lui Gheorghe, care, deși aparține clasei asuprite și prin intrigile lui Păturică fusese izgonit de la curtea lui Tuzluc, spune despre acesta: „l-am iubit ca pe un părinte și m-am supus lui ca lui Dumnezeu"; iar cînd izbucnește Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, în loc să i se alăture sau să o sprijine, el îl îngrijește pe Andronache Tuzluc și suspină după Maria.

Înainte de apariția romanului *Ciocoii vechi și noi sau Ce naște din pisică șoarici mănîncă*, în 1862 în „Revista română" și în 1863 în volum, ca rezultat al direcției imprimate de „Dacia literară", se făcuseră numeroase încercări de roman original[1]. Filimon însuși, în nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala*, făcuse un exercițiu artistic util pentru trecerea la o construcție epică mai amplă și mai complexă, pe care o necesita romanul. Prin *Ciocoii vechi și noi*, cel dintîi roman izbutit, Filimon devine, în literatura noastră, întemeietorul acestui gen al prozei.

[1] Printre primele încercări de roman menționăm: *Tainele inimii*, de M. Kogălniceanu, publicat fragmentar în „Gazeta de Moldavia" din 1850; *Hoții și hagiul*, de Alexandru Pelimon, tipărit în 1853. Peste doi ani, „România literară" publică *Manoil*, de D. Bolintineanu, *Serile de toamnă la țeară*, de Al. Cantacuzino, și *Logofătul Baptiște Veleli*, de V. A. Urechiă. În același an 1855, apar *Coliba Măriucăi*, tot de V.A. Urechiă, și *Aldo și Aminta sau Bandiții*, de C. Boerescu. În 1857 — 1858 se publică *Omul muntelui*, semnat Doamna L., *Radu Buzescu*, de Ion Dumitrescu, și *Bucur, istoria fundării Bucureștilor*, de Alexandru Pelimon. În 1860 apare romanul lui Pantazi Ghica: *Un boem român*. Cu *Elena*, „roman original de datine politic-filozofic", de D. Bolintineanu, apărut în 1862, proza românească face un pas înainte în criticarea moravurilor decăzute ale claselor stăpînitoare. În această vreme apare în literatura noastră romanul de mistere: *Misterele căsătoriei*, de C. D. Aricescu, *Misterele Bucureștilor*, de G. Baronzi, și *Mistere din București*, de I.M. Bujoreanu.

Romanul lui Nicolae Filimon se impune în istoria literaturii noastre prin două însușiri artistice de mare valoare, care îl deosebesc de tot ceea ce se crease pînă atunci. Mai întîi este primul roman tipologic, înfățișînd eroi complecși, tipuri pe care memoria cititorului le reține ca pe niște ființe vii, autentice. Desigur, cel mai reușit dintre toate aceste personaje este Dinu Păturică, personaj care ilustrează tipul ciocoiului, al arivistului epocii zugrăvite de Filimon. El a devenit în cultura noastră un prototip, un model. Apreciind valoarea artistică a unui asemenea personaj, G. Călinescu spunea: „...eroul devenit tip iese din file și trăiește în afara cărții. Nu este în literatura noastră, pe măsura deplasării orizontului, un erou cu acte mai solide de stare civilă decît Dinu Păturică".

Folosind procedeul romantic al antitezei, Filimon realizează două categorii de personaje care, din punct de vedere moral, alcătuiesc două lumi total opuse. Deși fiecare cu individualitatea lui proprie, bine conturată artistic, potrivit rolului pe care îl joacă în construcția romanului, Dinu Păturică, Andronache Tuzluc, chera Duduca, chir Costea Chiorul, Neagu Rupe-Piele, Ghinea Păturică, domnitorii Caragea și Ipsilanti acționează, în toate împrejurările în care sînt puși, sub impulsul celor mai meschine interese personale și fără nici o urmă de sentiment uman. Aceste personaje care palpită în toate paginile cărții, fiecare urmărindu-și frenetic interesele proprii, neliniștindu-se, suferind sau bucurîndu-se după împrejurări, — personaje atît de caracteristice epocii evocate de Filimon, — dau conținut și valoare artistică întregului roman. Asupra lor se exercită talentul de excelent creator de caractere și spiritul critic deosebit al scriitorului.

Cealaltă categorie de personaje (Banul C., Gheorghe, Maria, domnitorul Grigore Ghica), animate de cele mai oneste și mai demne sentimente, nefiind reprezentative pentru relațiile sociale din epocă, nu intră în conflicte semnificative cu cele din prima categorie. De altfel, și apariția lor este episodică. Idealizîndu-le comportarea, scriitorul le-a „inventat" numai din dorința de a le opune, ca valoare umană, celorlalte. Prezentînd ca modele de boieri, slujitori, domnitori sau soții niște tipuri idealizate, în care întruchipează virtuți cetățenești (cinste, modestie, devotament, demnitate, dispreț față de străinii care se îmbogățesc jefuind țara etc.), Filimon procedează ca oricare scriitor ce își propune ca scop să contribuie la îndreptarea societății. Intenția moralizatoare transpare și în faptul că în rezolvarea conflictelor autorul romanului restabilește dreptatea, pedepsind pe nelegiuiți și răsplătind pe cei cu o comportare virtuoasă: Dinu Păturică sfîrșește la ocnă, Andronache Tuzluc ca cerșetor, chera Duduca moare înecată, chir Costea Chiorul este condamnat „a fi bătut la spate prin toate piețele negutătorești și a se țintui de urechi în fața prăvăliei sale". În același timp, ca răsplată a comportării virtuoase, Maria se căsătorește cu Gheorghe și, mare surpriză în stil romantic (de altfel nu singura), în timp ce mergeau la cununie se întîlnesc cu suita domnească. Grigore Ghica le

Ciocoii vechi și noi (copertă)

face onoarea de a asista la ceremonia căsătoriei, iar apoi îi spune lui Gheorghe: „Iată, te cinstesc cu caftanul de mare-spătar și te fac caimacam al Craiovei ca să răsplătesc bunătatea sufletului tău și slujbele ce ai făcut țării!". Filimon încerca să demonstreze că „este de ajuns ca omul să fie bun și înzestrat de natură cu virtuți și inteligență și, fie condițiunea sa oricît de obscură la început, el va ajunge la mărire!". Evident, este o naivitate, în măsura în care Filimon avea o asemenea convingere.

Trecînd peste această latură a romanului, reținem, pe lîngă talentul remarcabil al scriitorului, dovedit în realizarea acelei game variate a tipurilor de ciocoi, caracterul de vastă frescă socială — prima de acest fel în literatura noastră — pe care Filimon l-a imprimat scrierii sale. În aceasta constă a doua trăsătură distinctivă a romanului *Ciocoii vechi și noi.* Descrierea amănunțită a vieții la curțile boierești și la curtea domnească, a ierarhiei servitorilor și a funcționarilor oferă informații bogate despre moravurile protipendadei; în contrast cu acestea atrag atenția paginile în care este zugrăvită viața mizeră a țărănimii, jefuită prin tot felul de biruri și dări; capitole întregi, ca: *Scene de viață socială, Muzica și corografia în timpul lui Caragea, Teatrul în Țara Românească* etc., deși întrerup firul acțiunii, se remarcă prin informațiile despre începutul artei dramatice românești sau prin pitorescul unor tablouri de viață specifice vremii. Astfel, elementele realiste devin evidente în substanța romanului.

Ca stil, scrisul lui Filimon se impune atenției prin structura orală a frazei, cursivitatea și claritatea limbajului, prin bogăția vocabularului și adecvarea lui la particularitățile fiecărui personaj.

În ceea ce privește arta literară, Filimon poate fi considerat și azi, la un secol și ceva de la apariția romanului *Ciocoii vechi și noi*, cel puțin prin imaginea eroului principal — Dinu Păturică —, un maestru al portretului.

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

(1838—1907)

ACTIVITATEA LITERARĂ

Hasdeu descinde dintr-o veche familie de cărturari care, adeseori, au jucat un rol de seamă în istoria Moldovei.

Încă din tinerețe, la Iași, se remarcă prin studii și articole politice, etnografice, folclorice etc., care îi dezvăluie temperamentul de publicist impetuos, dar și pasiunea și erudiția neobișnuit de vastă în domeniul istoriei. În presa vremii, Hasdeu a fost în permanență un spirit viu, atît prin studiile și articolele pe care le-a publicat, cît și prin combativitatea ce a imprimat-o numeroaselor reviste pe care le-a condus el însuși.

În 1863, după tipărirea povestirii *Duduca Mamuca* (în a doua versiune — *Micuța*), lui B.P. Hasdeu i se intentează un răsunător proces, fiind acuzat că prin situațiile înfățișate în cuprinsul povestirii, ca și prin limbajul personajelor, lezează morala publică. Pledoaria proprie îi aduce achitarea, dar episodul îl determină să se mute la București. Aici începe să editeze, din 1864, *Arhiva istorică a României*, o suită de documente referitoare la trecutul nostru.

Personalitate multilaterală, desfășurînd o bogată activitate pe tărîmul științelor filologice și al istoriei, Hasdeu a fost, în același timp, un poet cu timbru aparte și un inspirat prozator și dramaturg al vremii sale. Temperament romantic prin excelență, ca scriitor el este unul dintre marii continuatori ai spiritului pașoptist. Astfel, în 1865 apare monografia *Ion-Vodă cel Cumplit*, în a cărei prefață autorul își mărturisește admirația pentru Nicolae Bălcescu. În afară de *Micuța* și unele poezii remarcabile prin alegoriile și simbolurile utilizate, creația literară a lui Hasdeu cuprinde: *Ursita* (1864), roman istoric neterminat, evocînd ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, piesa *Răzvan și Vidra* — inițial *Răzvan-Vodă* (1867) —, prima dramă romantică de valoare din literatura noastră, comedia *Trei crai de la răsărit* (1872), care satirizează cu vervă exagerările latiniste, precum și francomania cosmopoliților vremii.

Ca istoric și filolog, Hasdeu se afirmă prin lucrări deschizătoare de drum în știința românească. *Istoria critică a românilor*, prin profunzimea gîndirii, vastitatea informației și noutatea interpretării izvoarelor, depășește cu mult orizontul cercetării de pînă atunci. *Cuvente den bătrîni* este o culegere de texte

IN LOC DE
INTRODUCERE.

I. CE ESTE ETIMOLOGIA? — II. CUM SE AMESTECĂ LIMBILE? III. IN CE CONSISTĂ FISIONOMIA UNEI LIMBI?

I.

Ce este etimologia?

Termenii tecnici în genere ar trebui tot-d'a-una să'şi întindă accepţiunea în mésură cu treptata lărgire a acelei sfere sciinţifice saŭ artistice, din care ei fac parte. Dacă la cei vechi ἀνατομή însemna o simplă dissecţiune, ba încă fórte neperfectă, de aci nu urméză ca aceiaşi sens îngust să aibă *anatomia* actuală. Ei bine, într'o contradicţiune flagrantă cu immensul progres în studiul limbei, *etimologia* mai păstréză pînă astă-ḑi accepţiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute şi chiar cu mii de ani înainte de nascerea Linguisticei.

Romanii explicaŭ pe grecul ἐτυμολογία prin: „quae verborum originem inquirit." [1] Acésta resumă cât se póte de bine aplicaţiunea cea tradiţională a termenului, care la Romani, ca şi la Greci, ca şi la noi toţi pînă acuma, are a face numai cu *verbum*, numai cu cuvîntul şi iarăşi cu cuvîntul. Prin perifrasă, *etimologia* este „derivaţiunea unei vorbe". De ce însă nu orî-ce derivaţiune linguistică? Cum să numim óre, de exemplu, derivaţiunea unei construcţiuni sintactice?

Etymologicum Magnum Romaniae (pagină din tomul I)

românești din secolul al XVI-lea, la care se adaugă un studiu asupra cărților populare, precum și un început de istorie a limbii române.

Pasiunea savantului pentru opere originale și monumentale s-a întrupat în proiecte de mari dimensiuni, imposibil de realizat de un singur om, pe parcursul unei vieți. Așa este *Etymologicum Magnum Romaniae*, un mare dicționar al limbii române, din care au apărut numai trei volume. Dicționarul, fundamentat pe o interpretare multilaterală și originală a faptelor de limbă, era destinat tuturor „fiilor națiunii". Această lucrare fără precedent în istoria lingvisticii era menită, în concepția lui Hasdeu, să demonstreze că sub învelișul graiului se ascunde o „neprețuită comoară" de cugetare și simțire, de experiență a întregului popor, de înțelepciune acumulată de-a lungul istoriei. Prin *teoria circulației cuvintelor*, Hasdeu a adus una dintre cele mai sclipitoare contribuții la dezvoltarea științei lingvistice. El a dovedit că fizionomia unei limbi este determinată de cuvintele care circulă cu frecvența cea mai mare în sînul unei comunități naționale. Aplicată la limba română, această teorie a devenit un argument de nezdruncinat în sprijinul romanității ei, lexicul de origine latină avînd cea mai mare frecvență în procesul de comunicare între oameni, „adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc"; cuvintele de altă proveniență, după expresia savantului, „se pierd cu desăvîrșire în această activitate".

Hasdeu a pus bazele cercetării științifice a creației folclorice, contribuind prin aceasta la dezvoltarea culturii românești în ansamblu. El a lărgit înțelesul noțiunii de folclor, extinzîndu-l asupra întregului domeniu al creației populare; a cercetat geneza și circulația largă, de la un popor la altul, a numeroase teme și motive folclorice, demonstrînd permanenta transformare și adaptare a creației populare la specificul național.

Hasdeu a lăsat în conștiința contemporanilor și a posterității o operă impresionantă prin dimensiuni, prin îndrăzneala ideilor, prin spirit critic și prin vibrația caldă a iubirii de țară care i-a înaripat cugetul.

RĂZVAN ȘI VIDRA
Poemă dramatică în cinci cînturi

(Text prescurtat)

Cîntul I

UN ROB PENTRU UN GALBEN

„În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără judeţ[1], fără vină și fără seamă. Singuri cei mari judecători, singuri pîrîși și singuri plinitori legii. Și de acest obicei Moldova nu scapă..."
URECHE, sub anul 1564

Fețele:

RĂZVAN, țigan dezrobit
SBIEREA, boier bătrîn
TĂNASE, cerșitor
BAȘOTĂ, mare vătav
DASCĂLU
TÎRGOVEAȚA I
TÎRGOVEAȚA II
TÎRGOVEAȚA III
TÎRGOVEAȚA IV
TÎRGOVEȚUL I
TÎRGOVEȚUL II
TÎRGOVEȚUL III
FATA I
FATA II
SLUJITORI de la vătăvie

O piață în Iași, în fund o biserică, mai încoace o piatră, în laturi case.

TĂNASE *(șezînd pe piatră)*
Miluiește-mă, jupîne! Dumnezeu va da-nzecit
Sufletelor ce se-ndură de-un sărman nenorocit!
SBIEREA *(oprindu-se în drum)*
Cum? ce spui? La sută mia? O camătă mihunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ți-aș da-o chiar îndată...
Să știi însă că dînd una, n-o mai vezi, n-o mai găsești...
TĂNASE *(sculîndu-se)*
Miluiește-mă, jupîne, cu ce singur socotești!
Ș-un bănuț o să-mi ajungă... Iată, de trei zile-n gură
N-am luat un pic de pîine, n-am avut o fărmătură...
SBIEREA
De trei zile? Ce minciună!... Ș-apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e totuna, de-ai mîncat sau n-ai mîncat...
Un bănuț! Cum nu! E lesne!... Bănișorii nu s-aruncă.
Decît cerșitor, mai bine ia toporul și la muncă.
(Răzvan se arată în fund și se oprește din dosul lui Sbierea.)
TĂNASE
Vai, jupîne! vai, jupîne!... Nu cerșește un român,
Nu cerșește cît mai are un pai de nădejde-n sîn!

[1] *Județ* = judecată.

Nici eu nu cerşeam, jupîne, pe cînd aveam vitişoare,
Ş-un pămînt cît trage plugul, ş-o prispuliţă la soare;
Dar vecinii, din rea pizmă, la judecată m-au tras,
Ş-acum iată-mă-s, jupîne, gol pe poduri[1] am rămas!...
Copilaşii plîng de foame...

. . . .

RĂZVAN *(Face cîţiva paşi şi ridică de jos punga.)*
Aoleu! O punguliţă!... Ba-i un săculeţ cam greu!...
Îl va fi pierdut boierul cel cu zor de Dumnezeu...

. . . .

(Numără: unu... cinci... opt...)
Douăzeci, şi toţi cu găuri! Parc-ar fi să-mi povestească
Cum se dezmierdau, sărmanii, în salba sărbătorească,
Pe-un grumaz de ţărăncuţă, grăsuliu şi răsfăţat,
Pîn' ce gheata ciocoimii din carne i-a înhăţat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulţi albi i-ar face negri, ca cel mai negru tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă!... Şi chiar foame de mi-ar fi,
Pîinea astfel cumpărată mă tem că m-ar otrăvi!...
Moşule!

TĂNASE
Ce vrei?

RĂZVAN
Jupînul nu ţi-a dat lescaie frîntă?
Uite! Eu îţi dau o pungă... Scoală, moşule, şi cîntă!

TĂNASE
De la un ţigan pomană?

RĂZVAN
Dec! Şi totuşi pe boier,
De-ţi da o scîrbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?

TĂNASE
E român, oricum...

RĂZVAN
Jupînul e român? Vai, ce ocară!
Te-nşeli, moşule! El este piatră, lemn, strigoi sau fiară,
Dar numai român nu-l cheamă, că mult mai român sînt eu!.
Nu căta că-ţi pare searbăd şi pîrlit obrazul meu,
Că nici noaptea nu-i bălană, dar pămîntul odihneşte;
Că şi pîinea de secară este neagră, dar hrăneşte!
Ş-apoi, moşule, eu unul nu-s ţigan de rînd, mă jur.
Nu, nu, crede-mă. În pieptu-mi bate suflet de vultur.
Măiculiţa fu romancă...

TĂNASE
Moldoveancă?

RĂZVAN
Se-nţelege.

. . . .

[1] *Pod* (în text) = stradă, uliţă pavată cu scînduri.

RĂZVAN
Adecă, nu-i vorbă, nici călăii nu sînt rari!
Dar grămătici, ba... Ei bine! Numai singur eu supt soare,
Dintre mii de ţigănime, ştiut-am să-nvăţ scrisoare,
Sîrbească şi românească, încît ajunsei de mic
În casa mitropoliei cel mai isteţ grămătic...
Grămătic, moşule dragă!... Acuma ia dară banii,
Şi te rog a nu mă pune într-un hal cu toţi ţiganii...

TĂNASE
Dar aceşti bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN
Aşa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
Toţi banii din ţara noastră poartă, moşule, pe sine
Semnul furilor[1] ce-i pradă, printre lacrimi şi suspine,
De la noi, de la opincă, de la omul cel sărman,
Ş-apoi nu vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Zburători ce sug în umbră! Javre, moşule, d-acelea
La cari omenească-ţi pare numai faţa, numai pielea,
Iar sufletul pe dobîndă fu luat de la Satan,
Cu tocmeală să se-ntoarcă mai murdar şi mai viclean!...

TĂNASE
Bine, bine spui, băiete!...

. . . .

RĂZVAN *(Se uită în jur cu pază, apoi scoate din sîn o hîrtie.)*
Lumea-şi bate joc de mine! Rîde lumea de Răzvan!...
O să rîz şi eu de lume!... Da, vom rîde fiecare:
Ea de mine cu trufie, eu de dînsa cu turbare!
(Lipeşte hîrtia pe un stîlp şi iese, pe cînd uşa bisericii se deschide, venind mai mulţi, dintre cari dascălul se opreşte lîngă hîrtie, iar ceilalţi se grămădesc.)

. . . .

TÎRGOVEŢUL I
Tu citeşte!

TÎRGOVEŢUL II
Eşti dascăl!

. . . .

CELELALTE
Nu mai putem aştepta!

. . . .

DASCĂLUL (citeşte)
Frunză verde de negară,
De cînd domneşte în ţară
Petru Vodă şchiop şi slut,
De rîs ţara s-a făcut!...

TOŢI
De rîs ţara s-a făcut! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

. . . .

TÎRGOVEŢUL II
Citeşte! Haide! Tăcere!

. . . .

[1] *Fur* = hoţ.

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii tot furînd,
Își fac trebile pe rînd!

TOȚI

Își fac trebile pe rînd! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Norodul plînge și zbiară,
Dar în cer și pe pămînt
Nu-l aude nici un sfînt!

. . . .

Frunză verde de negară,
Decît un domn de ocară,
Iar boieri mișei și hoți,
Mai bine la dracu toți!

. . . .

TOȚI

. . . .

Sosește nenorocitul, tocmai cînd vorbeam de vite:
Se-ntîmplă, zău, cîteodată, cimilituri potrivite.

BAȘOTĂ

Oameni buni! Ce stați aice? Ce veste? Ce v-ați oprit?
Cu ce scop?... A! o hîrtie! Să vedem, ce s-a citit?

. . . .

Slujitori! să fiți cu pază, ca nici unul să nu fugă...
Parc-aș fi sigur că-i iarăși vrun cîntec nerușinat!

. . . .

(apropiindu-se de placard și silabisind: frun... frunză... verde... de negară... de cînd... dom... dom... domnește...)

Cum? Împotriva domniei? Împotriva stăpînirii?
Și voi toți sînteți în gloată părtași ai nelegiuirii?
A! V-am prins, lifte spurcate! Vi-i dragă viața sau ba?
Să-mi spună dar adevărul, pe cine l-oi întreba!
(Apucă de piept pe Tîrgovețul I)
Tu ai o fața cam proastă: frunte jos, gură căscată,
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...
Pune dar mîna pe cuget, ș-arată-mi cine l-a scris
Acest cîntec ce cutează pe-un vodă să-l ia în rîs?

TÎRGOVEȚUL I

Iartă-mă, jupîn vătave... Măria ta și stăpîne...
Eu nu știu chiar nimicuță... de nu-i așa, să fiu cîne...
Eu am sosit acușica... Sînt omul cel mai smerit...
Eu nu știu carte, jupîne... Nu eu, altul a citit...
(Răzvan, intrînd pe nesimțite, se amestecă în gloată.)

BAȘOTĂ

A citit? Dar cine-anume? Care dintre toți? Arată!

TÎRGOVEȚUL *(arată la Dascăl)*

Acesta, jupîn vatave...

. . . .

DASCĂLUL

Da, da! Cam așa, jupîne! Ce să zic? Eu am citit,
Dar nu cu voie vegheată: chiar dumnealor m-au poftit...
Cercetează-i și-i întreabă... Nu sînt eu cel cu pricina.
A citi cînd nu te lasă, de! a cui să fie vina?

. . . .

BAȘOTĂ

Ticălosule! Cum, Doamne, nu ți-e greu, nu ți-e rușine
Să-mi spui mie la palavre, cînd vorbești tocmai cu mine?...

. . . .

Tu ai scris cîntecul ăsta! Te cunoști după sprînceană:
Un nas ascuțit de vulpe, o bărbiuță vicleană,
Ochi mici și buză subțire... chiar un chip de fariseu!
Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă-nșeli tu, fătul meu!...
Slujitorilor, luați-l! E bun de spînzurătoare!

RĂZVAN

Mai stați! De ce-i așa pripă? Turci, tătari sînteți voi oare
De săriți dintr-o năvală grabnic a ne spînzura?
Jupîn vătav, mînă dreaptă! Mă rog nu te supăra!
Să fie oare cu cale, în țara moldovenească,
A omorî pentr-un cîntec o ființă omenească?

BAȘOTĂ

Țigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN

Fie toate cum vei vra,
Dar pe bietul om, jupîne, iartă-l, nu-l mai spînzura!
El nu-i faraon, nu-i cioară; e român, îți este frate...

TÎRGOVEȚII

Are dreptate țiganul! Țiganul are dreptate!

BAȘOTĂ

O să-l învăț eu îndată! Să mă-nfrunte ș-un netot?
Băieți! Pe-amîndoi luați-i! Spînzurați-i bot la bot!

RĂZVAN

Zău? Ce spui? Așa-i povestea? De minune! Foarte bine...
Atunci lăsați-l pe dascăl și luați-mă pe mine;
El nu-i vinovat, sărmanul; cîntecul făcut-am eu;
L-am scris, l-am lipit și pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
Ce priviți așa la mine? Doară nu-s o arătare...

. . . .

BAȘOTĂ

Ciudat! Să știe carte o jivină de țigan!

RĂZVAN

Ba poate c-a-ntrec, jupîne, pe mulți boieri din Divan...

BAȘOTĂ

Slujitori! lăsați pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toți dascălii i-aș prinde ș-aș spînzura cu toptanul;
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învață pe cei mulți

C-ar trebui ca boierii să umble goi şi desculţi;
Şi chiar ăst ţigan n-ar merge astăzi la spînzurătoare
De n-ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! Scăpat-ai cum ai scăpat,
Dar păzeşte-te de dracul, c-o să dai de vrun păcat!...
Acuma tu, faroane, răspunde-mi dar docamdată,
De ce te-apuci tu d-o treabă poprită şi neiertată?
O faci oare de la tine? sau cineva ţi-o fi spus?

RĂZVAN
Apoi de, jupîn vătave, Stan e jos şi Oprea-i sus!
Dumneata mereu ne spînzuri, ş-astfel trăieşti boiereşte;
Eu fac doine şi doiniţe, ca să-mi petrec ţigăneşte;
Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orişicui
Să pună-n ştreang omenirea în mijlocul tîrgului!...

....

(În acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieşit din cămaşa lui Răzvan, se pipăie cu-ngrijire la chimir.)

BAŞOTĂ
Pentru cea dintîi greşeală, moartea ştreangului e mare...
Slujitori, acum dodată... duceţi-mi-l la-nchisoare.

SBIEREA *(smulgînd punga din sînul lui Răzvan)*
Sacul meu, jupîn vătave! Iată-l, săculeţul meu!
(Se pune a număra banii.)

BAŞOTĂ
Cum? Aşa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN
Ba nu eu.

....

SBIEREA
Fost-au douăzeci de galbeni... Numai nouăspreci mai sînt!...
Unde-i unul? unul? unul?... Daţi-mi-l de sub pămînt!

BAŞOTĂ
Unde-i galbănul, ţigane?

SBIEREA
Un gălbănaş, rupt din soare,
Strălucitor, fără gaură, ferecat... M-auzi tu oare?

BAŞOTĂ
De ce nu răspunzi, ţigane?

SBIEREA
De ce mă nenoroceşti?

RĂZVAN
Apoi de!... Iartă, jupîne... Galbănu-ţi nu-l mai găseşti...
În locu-i va fi o pîine într-o colibă săracă...

SBIEREA
Eu nu te-nţeleg! Eu nu ştiu!... Scoate-mi-l din piatră seacă!

BAŞOTĂ
Ţiganul e prea obraznic. Am fost cu dînsul prea blînd.
Slujitorilor, luaţi-l! Spînzuraţi-l mai curînd!

SBIEREA *(apucînd pe Başotă de mînă)*
Mai stăi, jupîne vătave! Nu te grăbi! Mai aşteaptă...
Spînzură-l, dar mai-nainte fă-mi o judecată dreaptă.

....

BAŞOTĂ
Atuncea se schimbă treaba... Să-ţi spui verde dumitale
C-aş avea şi eu nevoie de-un ţigan aşa de rar,
Cam cutezător, cam ţanţoş, dar deştept şi cărturar.
Nu-nţeleg, nu pot pricepe şi nu vreau ca el să fie
Bună pradă pentru altul, pe cînd îmi place şi mie...
Deci, ia-ţi galbănul din parte-mi, iar eu pe ţigan mi-l iau.

SBIEREA
Nu, jupîne! Niciodată! Nu, nu nu! Nu vreau!
Nu vreau!...
Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orişicare!

....

RĂZVAN *(către popor)*
Cîinii osul ca s-apuce, corbii stîrvul ca să-mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alţii se ceartă!...

....

Staţi, boieri! Vorba-i degeabă!
Nu m-eţi robi voi pe mine! Nu m-eţi robi! Mai degrabă
Veţi pune-n lanţuri furtuna, cu tunete şi cu ploi,
Decît s-ajung eu vreodată rob la unul dintre voi!...

....

Cîntul II

RĂZBUNAREA

„Ţiganul şi clăcaşul
Au fost gîndirea mea;
Stăpînul, arendaşul,
Şi legea lor cea grea..."
C. BOLLIAC

Feţele:

RĂZVAN, căpitan de haiduci
RĂZAŞUL, VULPOI } ceauşi de haiduci
VĂSCAN
GANEA, boier
VIDRA, nepoata vornicului Moţoc
SBIEREA
MOŞ TĂNASE
HOŢUL I
HOŢUL II
HOŢUL III
CIOBANUL
HAIDUCI

Un crîng în Codrul Orheiului în Basarabia. În fund un pîrău. Mai încoace un trunchi răsturnat. În laturi stînci.

HOȚUL I
Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme?

. . . .

RĂZAȘUL *(oftînd)*
De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergîndu-mi plînsul cu plînsul, cum se scoate cui prin cui!...
Dar ce zic! Nu sînt eu numai, care sufere și plînge;
N-oi fi singur eu, în care doina-mi cugetul va frînge;
Tot ca mine varsă lăcrimi, despuiați și nevoiași,
Toți acei ce-n țara noastră se mîndresc a fi răzași,
Păstrînd, ca o moaște sfîntă, hrisoave, peceți, urice,
Putrezite de vechime și-n cari cu fală se zice
Că, scăldîndu-se în sînge, moșii și strămoșii lor
Au cîștigat ca răsplată cîte-o brazdă de ogor!...
Tune, fulgere, trăsnească, cu potopul și pojarul!
Mult-mare mi-este mînia! Mi-este mare-mult amarul!

HOȚUL I
Eu am auzit, bădiță, c-adecă și la munteni
Ar fi răzași ca ș-ai noștri, numiți acolo moșneni...

HOȚUL II
Sînt și-n Ardeal, măi fîrtate.

. . . .

HOȚUL III
Dar tu ai uitat de cîntec.

RĂZAȘUL
Ba n-am uitat. Vrut-am numai sîngele-mi să-l pui în joc
Ș-astfel, pomenind trecutul, să pot cînta mai cu foc.
(Își drege glasul, își apasă cușma pe frunte și cîntă:)

Frunză verde de sălcie,
Bat-o scîrba răzășie!
Eu credeam că-i boierie,
Și-i curată calicie!
Ani întregi m-am judecat,
Sănătatea mi-am mîncat,
Și nimic n-am cîștigat.
Eu umblam la judecată,
Copiii-mi plîngeau pe vatră,
Nevasta-mi era uitată!
Dar acuma Dumnezeu
A făcut pe gîndul meu,
Ca să-mi mai răzbun și eu!
Pentru dalba haiducie,
Pentru mîndra voinicie,
M-am lăsat de răzășie,
Ș-am ales judecători
Cei stejari nestrîmbători,
Ca să-mi fie frățiori!

TOȚI
Numai codrulețul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului dreptate!

. . . .

RĂZAȘUL
Frunză verde lemn sucit,
Și de cînd m-am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Și de umbr-acoperit.
Cînd văz pe ciocoi viind,
Mă fac broască pe pămînt,
Îmi așez săgeata-n vînt,
Și mi-l iau la căutare,
De la cap pîn' la picioare,
Fără ah, fără cruțare!
Și chitesc, și socotesc,

Și cuget, și mă gîndesc,
Pe unde să-l nemeresc;
La retezul părului,
Din dosul ișlicului[1],
Unde-i greu ciocoiului!

TOȚI
Las'să moară ca un cîne,
Că mult te-a căznit pe tine!
Las'să moară ca o fiară,
Că mult geme biata țară!...

(Se arată, trecînd puntea pîrăului, Ganea și Ciobanul.)

. . . .

CIOBANUL
Nu-l speria, căpitane... Boierii sînt slabi la fire:
Brațul, haina, mintea, fața; inima, totu-i subțire.

RĂZVAN
Urmează-ți vorba, jupîne. Te-ascult...

GANEA
Apoi îți spuneam
C-am îndrăgit pe-oarecine, firește fată de neam;
Din nenorocire totuși ea n-are mamă, nici tată,
Ș-unchiu-său vrea să-i răpească moștenirea cea bogată,
Luîndu-și de gînd s-o-nchiză călugăriță la schit...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

. . . .

RĂZVAN
Cum o cheamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată? [...]

CIOBANUL
O cheamă Vidra... Știi?... A lui Moțoc nepoată...
Și cin-oare n-o cunoaște!

RĂZVAN
Da! Am auzit și eu...

HOȚUL II
Un fătoi ce călărește și-mpușcă chiar ca un zmeu.
Într-o zi am întîlnit-o alergînd la vînătoare...
E voinică, n-am ce zice! Și-i frumoasă ca o floare...

RĂZAȘUL
Știut! După ce-i din osul acelui vornic Moțoc,
De care Moldova-ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA
Căpitane! Noi în vorbe pierdem vremea fără treabă...

RĂZVAN
Se-nțelege! Tu ai sete s-apuci zestrea mai în grabă...
Spune-mi însă mai-nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ți dea codru-ntunecat?

GANEA
Chiar acuma, căpitane, zece călărași în silă
Tîrăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mănăstirea nu-i departe... S-o smulgi din mîinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN
Te iubește!

. . . .

[1] *Ișlic* = căciulă mare boierească.

GANEA
După cununie, lasă! și iubirea o să vie...
Dar grăbește, căpitane...
RĂZVAN
Așa-i! După cununie!
Adevărat. Eu uitasem c-asta-i lege pe la voi:
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!...
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai în sfîrșit, ce-mi pasă!...
CIOBANUL
Curat așa zic și eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dînșii e mai rău.
RĂZVAN
Băieți! Mergeți cu jupînul. Ați auzit ce poftește.
Simbria-i destul de bună: faceți treaba voinicește...
....
TĂNASE *(arătîndu-se dintr-o parte)*
A! Iată că te-am găsit!
....
RĂZVAN
Haide! Ce-a fost se trecuse... Spune-mi acuma, iubite,
De ce-ți tîrăști tu la codru oasele cele-nvechite?
Cum de ți-ai lăsat copiii?
TĂNASE
Ba copiii m-au lăsat.
RĂZVAN
Te-au lăsat? Nu-mi vine-a crede!...
TĂNASE
Săracii au răposat.
În țara noastră cea mare și bogată, măi băiete,
Sînt români ce pier în foame! Sînt români ce mor de sete!...
Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n-a mai rămas,
Decît numai să-și însemne pieptul cu cea sfîntă cruce
Și zicîndu-și „Doamne-ajută!" calea codrului s-apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerșitorind pe maidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...
RĂZVAN
Cum? La Iași?...
TĂNASE
La Iași, băiete, se vorbește despre tine
Felurite verzi ș-uscate, cîte nici în cap nu-ți vine!
Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
Alții, adică boierii, te sfîșie cu năcaz;
Iar țiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă...
....
RĂZAȘUL
Căpitane! Îți aducem pe nepoata lui Moțoc.
E cam cu nărav ciocoaica: n-o auzi vorbind deloc...
VULPOI
Bre! Ce de mai boierime! Doi jupîni ș-o jupîneasă!
....

RĂZAȘUL *(privind la Sbierea)*
Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De cînd maica m-a făcut,
N-am întîlnit niciodată om mai pocit și mai slut!
....
RĂZVAN
Tăcere! Să fiți cu toții marturi la o judecată.
Ăst boier, pe care-acuma îl vedeți îngenuncheat
Și care la Iași se plimbă mîndru ca un împărat...
SBIEREA
Nu, nu, nu...
VULPOI
Taci, caracudă!
....
RĂZVAN
Pentru-un galben, ce pe drumuri l-am găsit pe neașteptate,
El, cu pravila-i în mînă și pe buză-i cu dreptate,
Mă ia rob... rob pentr-un galben, și mă face nevăzut
Într-un beci, de mucezeală în mocirlă prefăcut,
Unde mă legase-n zgardă, ca pe-un cîine-n bătătură...
Îl urăsc cu cea mai cruntă și nepovestită ură!...
(Vidra face o mișcare de groază.)
TĂNASE
Răzbunare! Răzbunare! [...]
RĂZVAN
Da! voiesc și eu
Să-mi răzbun; dar moartea-n furcă i-ar fi prea puțin...
SBIEREA *(căzînd jos)*
Valeu!
RĂZVAN
Cruce, țeapă, glonț, săgeată... Nu-i destulă răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă: o pedeapsă și mai mare...
....
Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l pîn'la răspînte,
Arată-i drumul cel mare și zi-i aceste cuvinte:
Iată dreapta, iată stînga, iată jos și iată sus;
Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;
Răzvan te-avusese-n palmă, și numai c-un semn de mîna
Ar fi putut să te facă praf, pulbere și țărînă...
Totuși, uite! Nu-ți lipsește nici un fir din perii tăi...
Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde vrei...
(Vidra e foarte mișcată)
TĂNASE
Cum? Îl ierți? Îl lași să scape?...
RĂZAȘUL
Căpitane! Mi se pare
Că tu-ți cam petreci cu glume, ș-ai uitat de răzbunare!
RĂZVAN
Răzbunarea cea mai crudă este cînd dușmanul tău
E silit a recunoaște că ești bun și dînsu-i rău!...
....
VIDRA *(înaintînd și întinzînd mîna către Răzvan)*
Aș fi mîndră, căpitane, ca să strîng o mînă care
Nu voiește să-și răzbune decît numai prin iertare!...

RĂZVAN
Mîna mea?... Această mînă, dezmierdată de cuțit,
Arsă de foc și de vînturi, bătută necontenit
Spălată de ploi și grindini, aspră și neagră din fire,
Cuteza-va ea s-atingă mîna-ți albă și subțire?...
VIDRA
De cînd oamenii din codru răpitu-m-au după drum,
N-am oftat, n-am zis o vorbă, fost-am mută pîn-acum,
Oprind lacrima pe geană și-necînd în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pîn'la ei și pîn'la tine...
Dar nu-i pasere pe lume să nu cînte mai cu dor,
Cînd ziua-i plină de soare și cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-și simță inima-i în turburare,
Cînd s-așterne, dinainte-i luminînd o faptă mare!...
Rob, țigan, haiduc, de-oriunde soarta să te fi adus,
Un suflet c-al dumitale își va face loc în sus!
(Răzvan rămîne ațintit.)

— . . . . — —

RĂZVAN
O, tu, femeie măreață! tu un înger! tu o zînă!
Tu, ivire minunată ce-mi răsai ca o lumină!
Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Așa c-ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi încă!...
VIDRA *(cu sfială)*
Am spus...
RĂZVAN
Ai spus!... Eu credeam că-n lume nu va fi nici o ființă
Ca să-și cufunde privirea, sub gunoi de umilință,
Pîn' la omul care-n viața-i n-a gustat de nicăiri
Decît dispreț și nemilă, batjocură și loviri!...
Dar știi tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminîndu-mă ca raza străcurată jos în vale,
Unde de-ale nopții umbre, supt un văl întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
C-un cuvînt, c-o vorbă numai, cu suflarea gurii tale...

— — — — — — — — — — — — — — . . . . —

Cîntul III

NEPOATA LUI MOȚOC

„Să nu te blăsteme cineva: s-ajungi slugă la cai albi și stăpîn femeie s-aibi!"

ANTON PANN

Fețele:

RĂZVAN, ostaș leșesc
VIDRA, iubita lui
RĂZAȘUL } tovarășii lui
VULPOI }
SBIEREA, prins în război
HATMANUL
MINSKI } căpitani
PIOTROWSKI }
ISCOADA MUSCĂLEASCĂ
OSTAȘUL I
OSTAȘUL II
OSTAȘUL III
CĂPITANI ȘI OSTAȘI LEȘEȘTI

O tabără leșească la marginile țării muscălești: corturi, tunuri, arme...

— . . . .

RĂZAȘUL
Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmășia,
Și nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,
Iată cîștigul cel mare, ce Răzvan l-a dobîndit
De cînd părăsise țara și codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leșească! Vai de bunătăți streine!
Ne-am păcălit, măi fîrtate! Rău ne-am păcălit!...
VULPOI *(gînditor)*
Vezi bine!...
RĂZAȘUL
Mai înțelept moș Tănase, cînd zicea oftînd cu foc:
Tu fă ce-ți place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc;
Nu las Moldova, și pace! foamete, sete, rușine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...
VULPOI
Vezi bine!...
RĂZAȘUL
Și eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbește buricul pămîntului,
Uitîndu-mi de răzășie!... Poate că prin judecată,
De mai rămîneam în țară, tot o cîștigam odată.
Hrisoavele mele iată-s! *(Scoate din sîn o legătură.)*
Aci trei urice sînt
De la Alexandru-Vodă și de la Ștefan cel Sfînt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le șterg de praf cu suspine,
Și le știu pe dinafară, făr' să fi citit!
VULPOI
Vezi bine!...
RĂZAȘUL *(sărută și apoi ascunde legătura)*
Îi ziceam eu: Măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decît orice trai în lume, traiul codrulu-i mai bun!...
Of! Nu vru să mă-nțeleagă!... Și tu știi a cui e vina?
Așa-i cînd tace cocoșul, lăsînd să cînte găina;
Așa-i cînd capra-i în frunte, poruncind în loc de țap,
Așa-i cînd bărbatu-i coadă; așa-i cînd muierea-i cap!...
Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N-are cusur ca stăpînă... Celelalte, vai!
VULPOI
Vezi bine!
RĂZAȘUL
Dracul ne trimise-n cale pe nepoata lui Moțoc!
Sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpîrstoc,
Pe care Vidra mi-l mișcă și-l întoarce fără preget,
Și la dreapta, și la stînga, nu cu mîna, ci c-un deget!...
Ș-apoi eu nu dau cu gîndul, oricît de mult chibzuiesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?
VULPOI
M-am gîndit și eu l-aceasta, ș-am ajuns drept încheiere
Să cred că Vidra-i smintită, ca orișicare muiere.

Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de bărbat,
De cînd ascultă pe Vidra, și dînsul s-a deocheat;
Căci nebunia s-acață mai rău ca un mărăcine
Și trece ca o căscare de la om la om...

....

ISCOADA
V-am văzut, de nu mă-nșel,
Umblînd cu Răzvan...
RĂZAȘUL
La naiba! Nici tu nu te-mpaci cu el?

ISCOADA
Nu mă-mpac? Iartă-mă, Doamne! Eu nici nu-nțeleg ce-i ură:
A iubi pe toți creștinii mă-nvață Sfînta Scriptură...
Așadar, vă rog să-mi spuneți într-un chip cuviincios,
Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos?...
(Zărind pe Răzvan, care se apropie)
Dar ce văd! Iată chiar dînsul!... Dumneata ești, mi se pare,
În toată creștinătatea luptătorul cel mai tare?
Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
Praștea lui David prorocul, buzduganul lui Samson...

RĂZVAN
Sînt Răzvan... *(către Vulpoi și Răzașul, făcîndu-le semn să plece)*
Sîntem singuri. Ce vrei?

ISCOADA
Jură de-a nu spune nimărui
Taina cea de mîntuire ce-am venit ca să ți-o spui.
(Răzvan face un semn de învoire.)
Nu-i așa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată...

....

Să-mi juri mai întîi de toate că leșilor nu mă dai...

RĂZVAN
Tu nu ești leah prin urmare?

....

ISCOADA
Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruință
Pentru sfîntul țar și pentru pravoslavnica credință.
Păcatu-i al dumitale, care, fiind moldovean,
Îți dai sufletul în gheara leahului celui viclean,
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă
Și pe cari o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu filistenii și cu Gog și cu Magog...
Ș-apoi făcîndu-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN
Eu caut numai la cinste...

ISCOADA
Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cinste, tot aceea, deși se cheamă altminte!
Așadar, ce fel de cinste dobîndit-ai, de cînd ești?
Ca Nemvrodul din scriptură, floarea cetei diavolești?

VIDRA
Are dreptate, Răzvane! Iat-a treia bătălie,
În care brațul tău varsă ploi de sînge pe cîmpie,
Ș-apoi unde-i mulțumirea și răsplata ce-o primești,
Rădicînd pe brazda morții clăi de stîrvuri dușmănești?...
Pe cînd tu goneai vrăjmașul, dînd cu pieptul la năvală,
Alții mulți s-ascund în umbră, de-unde, răsărind cu fală,
Îi vezi mari, îi vezi în frunte, lăudați, slăviți, aleși,
Iar tu rămîi tot în urmă, ca o slugă pintre leși!

RĂZVAN
Și tu, Vidro?

ISCOADA
Jupîneasa vorbit-a dumnezeiește!
Cîteodată prin femeie duhul cel sfînt ne vorbește;

....

Este-nvederat că leahul deloc nu te-a răsplătit...
Rusul știe mult mai bine să dea orișicui dreptate.

RĂZVAN
Taci! Destul!

VIDRA
Vorbește!

ISCOADA
Țarul îți dăruiește trei sate...
VIDRA *(cu dispreț)*
Bogăție? Nu-i aceasta!

ISCOADA
Trei sate lîngă Kazan,
Și, cît va ține războiul, o treaptă de căpitan...
VIDRA *(mișcată)*
Căpitan?

ISCOADA
Mai pe deasupra, pentru creștineasca faptă,
După moarte fericirea ș-un locaș în rai te-așteaptă...
RĂZVAN
Nu primesc!

VIDRA
Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primești?...
Nu-i puțin căpitănia în oștile muscălești.
Tu nu ești născut aice; poți să mergi în lumea-ntreagă
De leși n-ai nici o nevoie și nimica nu te leagă...
Cată-ți norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN
Am jurat!

....

VULPOI *(venind iute, turburat)*
Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...
RĂZVAN
Ce este?

VULPOI
Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stînd la vorbă și la sfat,
De toată căpitănimea ocolit și-nconjurat?
(Iscoada se uită unde arată Vulpoi și fuge în partea cealaltă.)
RĂZVAN
Ei bine, ce mă privește)
VULPOI *(cu necaz)*
Ei bine!... Ba zău nu-i bine!...
Ei vorbesc și pun la cale și se-ntreabă chiar de tine...
RĂZVAN
De mine? Ce nălucire!
VULPOI
Căpitanii într-un gînd
Îți tot caută pricină și te defaimă pe rînd;
Unul cere să te scoață din oaste, altul din țară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc:
De multe, ce tot aude, s-a făcut și el năuc!
VIDRA
Vezi, Răzvane, ce greșeală de-a ne vesteji aice,
Pe cînd într-o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atîta ne-a mai rămas...
Te-așteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...
VULPOI
Vine hatmanul... Privește!... S-au oprit în două rînduri...
E posomorît bătrînul: se cunoaște că-i pe gînduri.
RĂZVAN
Fie ce-a fi, las' să fie!... Eu unul tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină și cu cugetul curat!
Jurămîntul nu-i o glumă, născută printre pahare
Și deodată cu beția, răsuflată prin uitare;
Jurămîntul pentru mine este mîndrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul și pe om cu Dumnezeu!...
VIDRA
Ba mai bine-i o unealtă, o păpușă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toți ceilalți îi înșeală!...
(Se pune deoparte. Vin hatmanul, Piotrowski, Minski, mai mulți căpitani, în urma lor, Răzașul.)
MINSKI
Știu bine, sînt foarte sigur și de tot încredințat
Că tabăra n-o să guste hotărîrea ce-ai luat...
....
HATMANUL
Cine pentru noi se luptă nu-i străin, ci-i pămîntean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.
RĂZVAN
Poate mă iai drept un altul, hatmane prealuminate.
Eu nu-s căpitan...

HATMANUL
Aceasta-i cam puțin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar bătălia de-az,
Nu eu, tu ai cîștigat-o, viteazul cel mai viteaz!
RĂZVAN
Iartă-mă...
HATMANUL *(ridicînd buzduganul)*
Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ți bărbăție,
Căpitan pe cîmpul luptei te rădic și te vestesc,
În fața taberei mele și prin numele crăiesc!
(Muzica militară intonează un marș triumfal. Vulpoi sare în sus, Răzașul își freacă mînile.)
RĂZVAN
Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...
....
HATMANUL
Însă nici căpitănia, mă jur pe-acest buzdugan,
Nu-i ceva destul de mare pentru brațul lui Răzvan.
La seimul cel mai de-aproape, țara o să te primească,
Spre mai deplină răsplată, în boierimea leșească...
Voi stărui și eu însumi și toți prietenii mei...
Dar pîn-atunci, căpitane, spune-mi singur, ce mai vrei?
RĂZVAN
Nu pot mulțumi... n-am vorbe, hatmane prealuminate...
....
VULPOI
Iată-n sfîrșit, căpitane, ești chiar căpitan acum!
Și-n pădure, căpitane, fuși căpitan oarecum,
Astăzi însă, căpitane, ești mai cu căpitănie!
....
RĂZVAN
Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
Cînd deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
Simț în mine-o greutate... Doresc și nu pot să crez...
Nu-i cumva vro nălucire? Poate dorm? Poate visez?...
VIDRA
Cum? Atîta veselie? Pentru ce?... Pentr-o nimică?
Căpitan! Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...
Veselească-se Răzașul sau Vulpoi, făpturi de rînd,
Care pentr-un pai sînt gata a se tăvăli cîntînd!...
Dar tu?... Tu s-o faci, Răzvane?... Căpitanii într-o oaste
Sînt atîția, că-n mulțime se lovesc coaste de coaste...
Căpitan!... o jucărie!... Căpitan!... e un covrig,
După care colindează bieții copilași pe frig!...
RĂZVAN
Ce? Căpitanu-i o glumă? Într-o tabără crăiască?
Dar ce fel de lucru-ți trebui, care să te mulțumească?...
Au nu mă-nvățai tu, Vidro, a merge chiar la dușman,
Cîștigînd prin viclenie tot cinstea de căpitan?...
Nu-mi spuneai tu dincoare, cu mînie și mustrare,
Că-ntr-o tabără domnească căpitanu-i lucru mare?
Lămurește-mă, iubito, unde vrei tu să m-aduci?
Nu-i de mult de cînd în codru, cu o ceată de haiduci,

Numele-mi suna prin țară, ca o seceră ce sună
Cînd retează buruiana să crească iarba cea bună!
Eu credeam atunci că-n lume nu-i chip să fie pe-aiuri
O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
Unde brazii și stejarii, uriași din vremea veche,
Înfruntînd mii de furtune, viteji fără de păreche,
Mi se-nchinau cu răbdare, m-apăra și m-asculta,
Pîn' ce din sînul lor verde nu m-a smuls voința ta!...
Te văzui... iubirea șterge tot ce-i place ca să șteargă:
Lăsat-am cărări înguste ș-am ieșit la calea largă,
Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,
Venit-am în țări străine, cum ai spus și cum ai vrut...
Astăzi norocu-mi zîmbește: sînt căpitan și pe cale...
VIDRA
De-a fi boier ca toți leșii: o boierime de jale!
RĂZVAN
Hatmanul mă socotește, de ceilalți sînt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un văl întunecat,
Pe cînd c-un ceas mai-nainte erai de-o altă părere...
Nu sînt un copil, de care să-și bată joc o muiere!
VIDRA
Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
Care numai c-o-mbrîncire patru domni a răsturnat,
Ș-al căruia falnic sînge clocotește cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Și-ntre firile de jos
Foarte mulți sînt tari de mînă ș-au un suflet inimos...
. . . .
Setea de-a merge-nainte... Iată ceea ce-ți lipsește,
Acea sete care frige și-nghează inima mea!
Dar trebui s-o aibi, Răzvane! Eu voiesc, ș-o vei avea...
Atunce cînd buza Vidrei obrazu-ți pîrlit l-atinge,
Ochii mei în ochii-ți cată, mîna mea pe mîna-ți strînge,
Sufletul meu desfășoară
Cîte-o părticea mereu
Ce pe furiș se străcoară
Adînc în sufletul tău!
Vidra-i pentru tine-n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din păraiele mărunte...
. . . .

Cîntul IV

ÎNCĂ UN PAS

Fețele:

RĂZVAN, polcovnic leșesc
VIDRA, nevasta lui
RĂZAȘUL
VULPOI
SBIEREA
HATMANUL
BAȘOTĂ

. . . .
RĂZVAN
Tu iar cu visele tale!...
VIDRA
Vise!... Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
Cînd te-am întîlnit în codru și-ntîlnindu-te mi-am zis:
Acest haiduc o să-ntreacă trîndăvita boierime —
Eu visam... ș-astfel de vise altul nu visează nime!

Cînd te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ți adăpost,
Împingîndu-te-nainte, iarăși visul meu a fost!
Și-acum eu visez, Răzvane, cînd mi se pare ciudată
Iubirea țării ce numai prin buruieni se desfată!...
Omul ce-și iubește țara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor!
Năzuiește pîn' la stele, fă-te tot și tot mai mare,
Și slava-ți o să mărească țara ta din depărtare.
Precum luminosul soare,
Din lăcașu-i depărtat,
Sparge făr' să se pogoare
Vălul nopții-ntunecat!...
Fie Răzvan orișiunde, el tot țara și-o iubește,
Dacă prin faptele sale se rădică și uimește,
Încît împrejuru-i face pe străin și pe păgîn
Să șoptească cu mirare: multe poate un român!
(Sbierea se arată în ușă.)

RĂZVAN
Tu, jupîne? Cum? Ș-aice?...
SBIEREA *(frecîndu-și mînele)*
Da, da! Ș-aice! Ș-aice!
De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai ferice...
Jupîneasă foarte scumpă, nu știi încă, negreșit,
C-uncheșelul dumitale nu mai este?... S-a sfîrșit:
Și-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
Căci și viața omenească-i tot un fel de socoteală...
VIDRA *(cu răceală)*
A murit? Ce spui, jupîne? Și dumneata cum o știi?
SBIEREA
De vro cîtva timp încoace eram vecini la moșii... [...]
Apoi bine, jupîneasă, dumneata acuma ești
Deplină stăpînitoare moștenirii părintești:
Patru sate, două iazuri, mii de vite rîmătoare,
Șapte mori, o herghelie ș-o pădure... Nu vinzi oare?
VIDRA
Dumneata ai vrea să cumperi?
SBIEREA
Ieften; bani în țară nu-s;
Cu turcii, cu bir, cu dajdii, toți gălbănașii s-au dus...
RĂZVAN
Nu! Noi nu vindem nimica! Voi lăsa pe leși mai bine
Ș-o să m-așez românește, în țara mea și la mine...
VIDRA
Așa? Nu cumva, Răzvane, să ne-nchidem într-un sat,
Gustînd viața de cîmpie și văzduhul cel curat
Într-o cușcă mojicească, plină cu miros de varză,
În casă grămezi de teancuri și pe-acoperiș o barză?
Tu o să petreci, iubite, vînînd potîrnichi și lupi,
Eu purtînd grijă de turme, de țarină și de stupi,
Iar vătavii, pîrcălabii și vecinii de moșie,
Văzîndu-ne, o să zică: Ce bună gospodărie!...

Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră ş-un Răzvan,
Să-nlemnim stînd la o parte, nemişcaţi ca un buştean!...

SBIEREA

Este foarte potrivită socoteala dumitale:
Decît a sta la moşie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN

Dar ascultă, dragă Vidră, şi-n Moldova ca ş-aici
Se dă cuvenita cinste la ostaşi şi la voinici...

SBIEREA *(clătinînd din cap)*

Hem! s-ar putea ca ş-acolo să te primească polcovnic...
Însă la români o slujbă nu-i tocmai lucru statornic!

VIDRA

Să văd eu cum se-ncovoaie cu sfială un Răzvan
Pe lîngă cei mai din coadă boieraşi de la Divan,
Pentru ca dintr-înşii unul, c-o inimă mai miloasă,
Ca la un cîine din curte să-i arunce nişte oasă?
Ba poate că şi pe Vidra, pe nepoata lui Moţoc,
O să mă trimiţi, cu lăcrimi să mă duc într-un noroc
La nevasta vrunui vornic sau la vro logofeteasă,
Care n-ar putea la mine să fie nici fată-n casă!...
Aşa se capătă slujba cînd tu te pleci ca s-o cei,
În loc d-ai sili prin fapte să te caute chiar ei!
Nu, nu! Las' ca ţara noastră să simţă durerea crudă
Că-n sînu-i omul de frunte în deşert îl vezi c-asudă,
Şi din cupa deznădejdii bînd ocară, bînd amar,
Lucrează şi zi şi noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mişeii, ca o strajă, cîrma ţării împresoară
Şi pe-oricine nu-i dintr-înşii mi-l resping şi mi-l doboară!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

RĂZVAN

Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinţei tale;
Dar lumea-i încăpătoare; s-alegem o altă cale:
La nemţi, la turci sau aiurea, oriunde-mi vei porunci,
Atîta-i cu neputinţă de-a mai rămînea pe-aci...

VIDRA

Şi de ce-i cu neputinţă?

RĂZVAN

Ştii c-am fost la hatman...

VIDRA

Bine...

RĂZVAN

Acum el n-o mai ascunde ş-o spune la orişicine
C-o să fie cu Moldova un război înfricoşat...
Astăzi la dînsul acasă ne-a chemat pe toţi la sfat,
Ne spuse dintîi că leşii sînt rău cu ţara nemţească,
Ş-avînd legături cu turcii ar dori să le păzească;
Ne mai spuse c-Aron-Vodă, noul domn moldovenesc,
Ţine-mpotriva Turciei cu-mpăratul cel nemţesc;
Ne-a mai spus altele multe, înşirînd vro patru oare,
Şi-n sfîrşit, drept încheiere, ne-a arătat o scrisoare,
În care craiul îi zice să fie gata pe loc

A trece hotarul ţării ca sabie şi ca foc...
M-ai lăsa tu oare, Vidro, ca braţul meu să izbească
Un piept de român? S-aprinză o colibă românească?...

RĂZAŞUL *(intrînd zăpăcit)*

Vine hatmanul! El însuşi!... (Iese.)

VIDRA

Eu te las a cugeta
Că... lovind pe-un domn netrebnic, vei scăpa chiar ţara ta...
(Vidra iese prin o uşă, pe cînd prin alta intră hatmanul.)

. . . .

HATMANUL

Astă dată cerul a fost cu dreptate,
Dînd o asemenea soră la un asemenea frate...
(Se aşază, se gîndeşte, apoi, după o tăcere.)
Fiindc-astăzi dimineaţă ne certasem oarecum,
Tu nu te-aşteptai, sînt sigur, să ne mai vedem acum?...

RĂZVAN

Nu, hatmane. Neaşteptată e numai cinstea cea mare
De-a te vedea-n locuinţa unui om fără-nsemnare...

HATMANUL

În întîlnirea ce-avurăm, pare-mi-se că-mi spuseşi?...

RĂZVAN

Şi ţi-o mai spui înc-o dată că-mi dau viaţa pentru leşi,
Ş-oriunde mă vor trimite, le voi sluji cu credinţă,
Dar nu mă bat cu românii... nu; asta-i peste putinţă!...

HATMANUL

Polcovnice! Bagă seama că, mai mult ca orişicînd,
Eşti dator tocmai acuma să te jertfeşti chiar nevrînd.
Ajutorul dumitale, decît altul orişicare,
Ni-i cu totul de nevoie în această-mprejurare.
Dumneata cunoşti Moldova; ţara ş-oamenii cunoşti,
Locurile, rînduiala, tot ce trebui pentru oşti...
Războaiele se cîştigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin braţe se face prin dibăcie...

RĂZVAN *(posomorîndu-se)*

Am înţeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vîndut, o iscoadă, un mişel, un trădător...

HATMANUL

A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
Dumneata eşti leah acuma, căci *patria ubi bene*,
După cum zice latinul, şi nu mai eşti moldovean!
Poţi să te baţi cu Moldova, făr-a te numi viclean...

. . . .

RĂZVAN

. . . .

Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pîinea cît de rea,
Tot mai dulce mi se pare cînd o ştiu din ţara mea!...

HATMANUL *(sculîndu-se)*

Vreasăzică, eşti statornic în hotărîrea luată
De-a ieşi din sînul nostru?

RĂZVAN
Da. S-o mai spun înc-o dată,
Dar mă jur că de nevoie și cu părere de rău:
Dumneata singur ai face tot așa la locul meu...
....

VULPOI *(intrînd iute)*
Polcovnice! De la țară un boier... Un moldovan...
(Lasă să intre Bașotă și iese. Răzvan face o mișcare de mirare. Bașotă, văzînd pe hatman, se oprește în ușă.)
....

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Cer iertare; viu d-a dreptul de la drum și plin de prav...
Mă cheamă...

RĂZVAN
Știu cum te cheamă, jupîne mare vătav!
Ne cunoaștem foarte bine.

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
[...] Umplut-ai Moldova-ntreagă de numele dumitale, [...]
Deci, icoana mătăluței, la Cracovia lucrată,
Și care, cum ești acuma, întocmai astfel te-arată,
Stăpînul meu Aron-Vodă o ține-n palatul său,
Unde cu multă plăcere putut-am s-o văd și eu;
Și cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de șoim! o frunte naltă! din ochi inima tresare!
Mai în sfîrșit, toată fața numai duh și numai foc!...
Căci pe cei aleși de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...

RĂZVAN
Nasul meu, ochii și fruntea vor fi fost de tot altminte;
Așadar nu-i de mirare că nu-ți mai aduci aminte!...
....
Dar lăsînd acestea toate, spune-mi, cinstite jupîne,
Ce-ntîmplare, ce furtună te-o fi aducînd la mine?

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Măria sa Aron-Vodă, din voia lui Dumnezeu
Moșteanul[1] țării Moldovei, domnul și stăpînul meu —
Ba și naș, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă —
Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
Ca să-i spui că-l cheamă țara, dîndu-i un loc în Divan...

RĂZVAN
În Divan?...

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Sîntem în luptă cu puterile păgîne,
Și după cîte se spune, o să mai vedem ca mîne
Că și leahul trece [...] turcului în ajutor.
Un război atît de strașnic nu-i tocmai lucru ușor!
Deși nemții și muntenii sînt legați cu noi frățește,
Deși oști avem destule, deși hrana nu lipsește,
Totuși este trebuință și de-un hatman ispitit:
Stăpînul meu Aron-Vodă la dumneata s-a gîndit...

[1] *Moștean* = moștenitor.

RĂZVAN *(iute)*
Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar înc-o dată!...
Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce-ntîmplare neașteptată!...

BAȘOTĂ *(închinîndu-se)*
Sărut mîna. Merg la gazdă și stau gata orișicînd
La porunca dumitale... Cred c-o să plecăm curînd?...
(Iese cu multă umilință, pe cînd Vidra se arată în altă ușă, oprindu-se fără a fi văzută de Răzvan.)

RĂZVAN *(după o tăcere)*
Acest om, fără dreptate de nu m-arunca-n robie,
Eu n-aș fi cătat lumină la codru și-n haiducie;
De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
Pe minunata mea Vidră n-aș fi-ntîlnit-o aiuri;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeață,
N-aș fi găsit în războaie un nume ș-o nouă viață!...
Acest om, fără s-o știe, m-a rădicat pîn-aci:
O, Doamne! căile tale cine le poate ghici!
Tu, ce pe dușmanii noștri ades ni-i faci o unealtă,
Prin care ne-mpingi cu-ncetul la ținta cea mai înaltă!...

VIDRA *(apropiindu-se)*
Jupîne! Jupîne hatman!

RĂZVAN *(strîngîndu-i mîna)*
Tu o știi?...

VIDRA
Ți-a mai rămas
Să faci pe calea măririi un singur, un singur pas!

RĂZVAN
Un pas?...

VIDRA
Ca s-apuci cu fală scaunul lui Ștefan cel Mare
Și patruzeci mii de oaste să te-aștepte-n ascultare,
Bucuroși a-nfige lancea în ce parte-i va-ndrepta
Un deget al mînei tale, o vorbă din gura ta!

RĂZVAN *(turburat)*
Scaunul lui Ștefan cel Mare?...

VIDRA
Ștefan cel Mare, iubite!

RĂZVAN *(punînd mîna pe brațul cel legat)*
Știi tu oare că tătarii poartă săgeți otrăvite?...
Astă rană...

VIDRA *(zîmbind)*
Astă rană?... Ei bine?... Ce-i?... Să vedem!...
Te temi de moarte, Răzvane?... De cînd asta?

RĂZVAN
Da, mă tem!...
Nu mă temeam mai-nainte, pînă ce cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!

VIDRA
Așa-i, Răzvane, că-i dulce?...

RĂZVAN
O, nepoata lui Moţoc!
Sufletul meu fără tine n-ar fi cunoscut deloc
Astă simţire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească!...

....

Cîntul V

MĂRIREA

„Aşa s-a plătit şi lui Răzvan răul
ce-l făcuse şi el lui Aron-Vodă..."
MIRON COSTIN, cap. II

Feţele:

RĂZVAN, hatman moldovenesc
VIDRA
BAŞOTĂ
SBIEREA

TĂNASE, RĂZAŞUL, VULPOI, ŞOLTUZUL — căpitani

UN COPIL. MAI MULŢI CĂPITANI ŞI TÎRGOVEŢI
Palatul lui Răzvan în Iaşi.

....

VULPOI
Aron-Vodă să trăiască... Auziţi ce chiu? ce zvon?
Mult mai iubeşte norodul pe Măria sa Aron!
TĂNASE
Adecă, orice s-ar zice, e un vodă cumsecade:
Pe sărăcimea o cruţă, pe cei cu căftan îi rade,
Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund şi fără dop,
Să despoaie toată ţara, cum făcea Petrea cel Şchiop!...
Însă nu-i lucru temeinic a norodului strigare.
Sînt bătrîn. Văzui cam multe... Strigau alţii şi mai tare:
Să trăiască Lăpuşneanul, şi-l vicleniră urît;
Despot-Vodă să trăiască, ş-apoi mi l-au omorît;
Să trăiască Ştefan Tomşa, şi-l goniră ca pe-un cîne;
Ioan-Vodă să trăiască, şi-l dete-n gheare păgîne..
Într-o clipă Lăpuşneanul, Tomşa, Despot şi Ion
Fură sus şi jos dodată... Vai şi de vodă Aron!
Una crede ş-alta spune, iar face din zăpăcire
Necrezute şi nespuse: aşa-i românul din fire.
RĂZAŞUL
Bine-ar fi s-avem odihnă! După ce de la Divan
Mi-am cîştigat judecata, mulţumită lui Răzvan,
Cum aş mai zbura, bădiţă, să-mi mai văz de răzăşie!...

....

RĂZVAN *(intră foarte tulburat)*
Bine că sînteţi aice!... Unde-i Vidra?... Ascultaţi!...
Mergeţi!... Pe toţi căpitanii pe dată să mi-i chemaţi!...
Eu v-am fost ca ş-un părinte!... Adunaţi-i mai în pripă!...
Timpul zboară... Mai degrabă!... Într-o clipă! într-o clipă!...
(Iese prin uşa din stînga.)

VULPOI
Ha, ha! Înţeles-aţi oare vrun singur cuvînt măcar?
Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car...

....

RĂZVAN
Da! S-au împăcat cu leşii...
VIDRA
Şi cu păgînii?...
RĂZVAN
Fireşte!
VIDRA
Trebuia tu să-i dai sfaturi...
RĂZVAN
De la mine nu primeşte...
Atîta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!
Drept!... Aşa!... Spune-mi, acuma, nu citeşti nimic în ei?...
VIDRA *(cu nedumerire)*
Sînt tulburi...
RĂZVAN
Tulburi? Atîta?... Foarte bine! Vreasăzică
Nici Aron-Vodă în ochii-mi n-a putut citi nimică!...
Ochii mi-au fost cu credinţă...
(Strîngînd pumnii şi cu un glas înecat.)
Vidro! Vidro!... Eu voiesc
Negreşit una din două: sau moarte, ori să domnesc!
VIDRA
Asta-i şi dorinţa Vidrei... Însă trebui amînată...
Nu-i timp...
RĂZVAN
Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!
Aron se-mpacă cu leşii, şi cu ajutorul lor
Se-ntăreşte la domnie, pe cînd eu sughiţ şi mor!
Aron se-mpacă cu leşii, şi sabia-mi nu mai poate
Prin duşmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!...
Aron se-mpacă cu leşii. Fără nume, fără tron,
Ce fac eu?... Răspunde-mi, Vidro!... Aşadară, jos Aron!...
VIDRA
Nu te grăbi!... mă-ngrijeşte o presimţire ciudată,
Şi presimţirea femeii nu se-nşeală niciodată...

....

RĂZVAN
Vise! O nimica toată! luptătorul, care-n viaţă
Întîlneşte la tot pasul însăşi moartea faţă-n faţă,
Încît i se par acuma dopotrivă morţi şi vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ş-apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici păraie, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră, care zi şi noapte mă-nvăţa

Că pîn' și iubirea țării e pofta de-a se-nălța?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,
Ca o sămînță măruntă, îmi cădeau adînc în minte,
Și din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzînd rădăcini cu-ncetul, dezvălindu-se mereu,
Ieșir-acuma deodată, pline de suc și de viață,
Rîzînd de viscoli, ca bradul încins cu sute de brață?
Unde-i Vidra?... Dinainte-mi stă un chip tremurător,
Ce de spaimă crede-n umbre și plînge de spaima lor...
Așa? Tu, ce-ai fost în stare, cu-mbrînciri necontenite
Pîn'la marginea măririi să m-aduci pe nesimțite,
Tocmai astăzi, cînd ajungem la doritul nostru mal,
Te-ngrozește fața mării ce ridică val pe val?...
Află dară că degeaba unda muge, vîntul geme;
Răzvan, împins pîn-aice, de furtuni nu se mai teme,
Și călcînd cu desperare peste undă, peste vînt,
Va ști să meargă-nainte: sau la tron, ori la mormînt!...
(Intră Răzașul, Vulpoi, Tănase și mai mulți căpitani.)

CĂPITANII
Să trăiești!
RĂZVAN
Nu-i timp de vorbe!... Pe cînd viteazul Mihai
Scaldă Țara Muntenească de la Giurgiu pîn'la plai,
În sîngele de năpîrcă al urdiilor păgîne;
Pe cînd Jigmon ungureanul, la hotarele române,
Păscut cu noi împreună de șarpele veninos,
Își pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
Pe cînd neamțul, frîncul, papa, țările creștine toate
S-au unit ca să doboare spurcata păgînătate,
Numai leșii cei zburdalnici sînt cu turcul înțeleși,
Iar domnul Aron al vostru s-a tocmit argat la leși!
Sînteți români, și românii n-au suferit niciodată
Pe fruntea domnilor țării măcar o singură pată!
Un vodă-i un fel de doftor, și norodul, frații mei,
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
Mulți domni avuse Moldova; cei buni au domnit o viață,
Ceilalți au purtat cununa o singură dimineață;
Căci făcîndu-se lumină și soarele fiind sus,
Poporul da jos pe-aceia pe cari poporul i-a pus!...
Un vodă, ca orișicine, își ia plata după faptă...
M-ați înțeles? Vremea trece...
CĂPITANII
Jos Aron!...
RĂZVAN *(arătînd ușa)*
Țara v-așteaptă!
(Căpitanii ies, afară de Vulpoi și de Tănase.)
VULPOI
Să-l ucidem?...
RĂZVAN
Nu, lăsați-l!... Domnii cînd nu mai domnesc
S-aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăiesc...

VULPOI
Bine!...
RĂZVAN
După ce-l veți prinde, să dați semne din pistoale!...
VULPOI
Înțeleg!... Ș-apoi să facem ca norodul să se scoale,
Ș-adunîndu-se cu gloată, mic și mare pe maidan,
Să zbiere dobitocește: Trăiască vodă Răzvan!...

VIDRA *(intrînd încet)*
Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!
Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te-n steaua ta!...
Fii bărbat în orice soartă; și-n cădere, și-n izbîndă,
Privind cu sîngele rece la răsplată sau osîndă!...

RĂZVAN
Tu n-ai auzit pistolul?... Pistol!... Nu l-ai auzit? Spune! *(Cu furie.)*
Ureche! Ureche!... *(Afară se aude o împușcătură.)*
A! De-acuma s-a sfîrșit!
Sînt domn! Trăiască domnia!...
(Cu amărăciune.) Cît de lesne, cît de iute
Se răstoarnă domnii țării, cel mult în zece minute!
(Către Vidra.) Ești doamnă, Vidro...
VIDRA
Sînt mamă!...
Aici copilul se mișcă... Simțindu-l în sînul meu,
Uit toate și văd acuma, văd că-s femeie și eu!...
(Afară se aud strigăte: Să trăiască Răzvan-Vodă.)
RĂZVAN
Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soție!...
Sîngele nostru din leagăn va moșteni o domnie!...
(Intră Șoltuzul și mai mulți tîrgoveți.)
ȘOLTUZUL *(închinînd lui Răzvan pe o tablă de argint struguri și spice de grîu)*
După datina străbună, rămasă de la mai-mari,
Eu, șoltuzul ot-Suceava cu cei doisprezeci pârgari,
Aleși ca să fim în fruntea tîrgoveților d-aice,
Dorim Măriilor voastre ani mulți și viață ferice,
Încît să-ncingeți Moldova, asemenea unui brîu,
Numai cu livezi de struguri, numai cu cîmpii de grîu;
Căci norodul, dînd domnia, se mulțumește cu poame,
Ca să nu piară de sete și să nu moară de foame.
RĂZVAN
Primesc din mînile voastre prinosul de bun ogur,
Ș-a fi părintele țării făgăduiesc și mă jur:
Nu voi uita niciodată c-a românului tărie
Este plugul și cîntarul mai presus de boierie...
ȘOLTUZUL
Tot după vechi obiceie, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sînul nostru băiatul cel mai sărac,
Pentru ca Măriei tale din gura-i copilărească

Să dea, fără să se teamă, o povață bătrînească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domnești,
Și cum vei putea mai bine, orația s-o citești!

BĂIATUL *(după ce sărută mîna ce-i întinde Răzvan)*

Măria ta!
Nu te supăra,
Ci fii bun a ne-asculta!
Îți vom spune cam multe
Și mărunte,
Dar tot lucruri plăcute,
Să fie drag orișicui să ne-asculte!
O sută de ani să domnești,
Pe dușmani să-i biruiești,
Pe vrăjmași să-i pedepsești.

— — — — — — — — — — — — —

Dar cu moldovenii tăi,
Macar de-o fi și răi,
Măria ta să fii bun cu ei;
Și de-i vedea unii și desculți,
Măria ta tot să-i asculți;
Căci norodul e cam năzdrăvan;
Face multe pozne într-un an;
Și țara-i cam nebună:
Face multe pozne și-ntr-o lună;
Ba la-ndemînă
Și-ntr-o săptămînă;
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într-o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN *(dîndu-i o pungă)*

Destul! Să trăiești, băiete!...

(Intră Răzașul, Tănase și mai mulți căpitani.)

RĂZAȘUL

Măria ta! Sănătate!
Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate:
P-Aron-Vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
Boierii, mitropolitul, pe toți la palat i-am dus;
Mai în sfîrșit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Bașotă?

RĂZAȘUL

El are
Pe Vulpoi cu toată ceata de vînători în spinare.

RĂZVAN

Bine, dragii mei tovarăși!... Stăpînirea-mi în curînd
La toți și la fiecare va da răsplată pe rînd...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

VIDRA

Doamne, soțule, stăpîne! Nu mă mai pot opri!...
Într-un glas cu țara-ntreagă, viu a-ți ura ș-a-ți dori
O domnie fericită... Ba înc-aș mai vrea ca mine
Tu să legi într-o cunună toate țările române,
Încît de la Marea Neagră pîn'la falnicul Carpat,
Să nu domnești ca un vodă, ci ca Răzvan-Împărat!

— —

RĂZAȘUL

Vulpoi avuse dreptate... Nu mai cred în poticneală!...
Toate semnele sînt bune!... Măria ta, la palat
Ne-așteaptă mitropolitul cu toți boierii din sfat...

RĂZVAN

Să mergem! Voiesc acuma din gura Domniei mele
Țara s-audă nădejdea d-a scăpa din zile grele.

— —

VULPOI *(intrînd cu spaimă)*

Pierduți!...

TOȚI

Ce veste?

VULPOI

Vătavul...

TOȚI

Ce-i?...

VULPOI

Bașotă...

TOȚI

Zi!...

VULPOI

Trădare!
Scăpă din mînile mele, deschise poarta cea mare,
Leșii au umplut cetatea!...

(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie.)

— —

VIDRA *(luînd pe Răzvan de mînă)*

Iubite! Nu sta pe gînduri... Cînd soarta te prigonește,
Fii mîndru chiar în cădere!...

CĂPITANII

Măria ta! Poruncește!...

VIDRA

Și ce s-așteptați voi oare de la viteazul Răzvan,
Decît paloșul în mînă, și-nainte la dușman?

RĂZVAN *(scoțînd sabia)*

Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaștem foarte bine!...
Cine vrea s-o strîngă-n brațe, iată calea! După mine!...

— —

(Iese urmat de căpitani.)

VIDRA

Moarte!... Moarte!... Dar se poate?... Moară oamenii cei mici,
Precum călcîiul turtește mușuroiul de furnici;
Omul însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s-o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pizmașa moarte!...

— —

(Se cutremură.)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Orice pai în astă lume
Trebui s-aibă vro ursită, o țintă, vrun scop anume,
La care-i dator să meargă, de vîntul sorții împins,
Și cade numai atunce cînd este semnul atins!...
Calea lui Răzvan e lungă și d-abia se desfășoară:
Pîn' la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!
Nici chiar Dumnezeu el însuși nu schimbă ceea ce-i scris!...

— —

(Sculîndu-se cu tărie.)

Și de ce eu stau aice, cînd Răzvan înfruntă focul?
Dați-mi armă!... Lîngă dînsul, în primejdie mi-e locul...

— —

RĂZVAN *(cu un glas slab, pe cînd Vulpoi și Răzașul îl pun pe divan)*

Am biruit și mor!...
(arătînd la cadavrul lui Sbierea)
Nu-mi ziceai tu, oare, Vidro, să fiu întocmai ca Sbierea?
Eu cu cinstea și mărirea, el cu prada și averea!
(Vidra îngenunchează și-și ascunde fața în mîini.)
Dar ce-i mai trebui acuma mii de galbeni în grămezi?
Ce-mi folosește domnia?... Pe-amîndoi aci ne vezi
Praf, pulbere și cenușă!... Nebuni, ce din lăcomie,
El pentr-o biată lescaie, eu pentr-un ceas de mîndrie,
Necruțînd nimica-n lume, neștiind nimica sfînt,
Uitam că viața-i o punte dintre leagăn și mormînt!...
(Cu durere.)
Mi se-ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...
O jumătate din mine de cealaltă se desparte...
Ah, veniți, veniți cu toții!... Unde-i bătrînul Tănas?...

RĂZAȘUL

Apărîndu-te pe tine, mort în luptă a rămas!...
(Vulpoi plînge.)

RĂZVAN *(în agonie)*

Țigan!... Țigan!... Apă!... Apă!...
(Cade mort peste Sbierea.)

RĂZAȘUL

Decît o așa domnie,
Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzășie!...
Zmeul-zmeilor să-ncapă într-o șchioapă de mormînt!...

(B.P. Hasdeu, *Răzvan și Vidra, Trei crai de la răsărit*, Editura Eminescu, București, 1975)

Extrageți din textul piesei referirile critice la adresa boierilor, a domnitorilor și a diverselor categorii de slujitori și alcătuiți un comentariu în care să stabiliți atitudinea lui Hasdeu față de diferitele categorii și clase sociale din vremea sa.

Considerați că Răzvan este un om slab, împins de ambiția Vidrei dincolo de capacitatea puterilor sale sau, dimpotrivă, este un temperament puternic, pe care Vidra nu face altceva decît să-l stimuleze?

Argumentați de ce socotiți pozitivă sau negativă ambiția Vidrei.

Prin subiectul pe care îl abordează, *Răzvan și Vidra* este o dramă istorică. Evoluția eroului principal — Răzvan — , cunoscut din istorie, și a celorlalte personaje ale piesei este proiectată pe fundalul evenimentelor politice și al relațiilor istorice ale Moldovei cu țările vecine, la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Subiectul dramei se află însă într-o relație strînsă cu preocupările social-politice ale societății românești din secolul al XIX-lea. Dezrobirea țiganilor se făcuse în 1848 numai parțial. Ea s-a definitivat însă mult mai tîrziu. Acțiunea

întîmpina opoziții serioase. Primul număr al revistei „România literară" este interzis, spre exemplu, în 1852, din cauza unui articol al lui Nicolae Bălcescu, în care se arăta documentat originea lui Răzvan-Vodă, care a domnit în Moldova, cinci luni, în anul 1595.

Prin atitudinea și comportarea lor, personajele dramei (domnitori, boieri, răzeși, haiduci, tîrgoveți, cerșetori, vătafi, hatmani, ostași etc.) ne dau o imagine complexă asupra structurii societății românești din perioada postpașoptistă. Felul în care gîndesc și acționează aceste personaje, bine conturate și individualizate, scoate în evidență mentalități specifice diverselor clase și categorii sociale: boieri hrăpăreți, dar naivi și lipsiți de vigoare, în opoziție cu cei reprezentați de Vidra, setoși de putere și păstrători ai ambiției de mărire; răzeși scăpătați, care iau calea codrului sau ajung cerșetori și, neîmpăcați cu situația, oftează după bucățica lor de pămînt acaparată de boieri; haiduci care își asumă sarcina restabilirii dreptății; tîrgoveți gălăgioși, vătafi și hatmani vicleni, corupți și brutali, care veghează cu strășnicie la menținerea orînduirii feudale etc.

Numeroase replici puse în gura foștilor răzeși sau a tîrgoveților constituie o critică necruțătoare a exploatării feudale, reflectînd ura neîmpăcată a lui Hasdeu față de boierime.

Dacă prin subiect *Răzvan și Vidra* este o dramă istorică, prin temă și modul de tratare a personajelor ea aparține dramelor psihologice. Două suflete puternice, clocotind de energie, se angajează într-o luptă teribilă, încă din prima clipă a întîlnirii lor. Fostul rob Răzvan, înzestrat cu un temperament echilibrat și cu un caracter generos, are în primele acte ale piesei o singură ambiție – aceea de a-și trăi viața liber, de a nu se lăsa robit din nou și de a lupta pentru omenie și dreptate. Dar conștiința lui pură și umană este asaltată cu insistență și abilitate de Vidra, femeie cu un temperament activ și puternic, moștenind ambiția înflăcărată de mărire a boierilor de odinioară, întreprinzători și setoși nu numai de bogăție, ci și de putere. Ea intuiește de la prima vedere calitățile excepționale ale lui Răzvan, curajul și bărbăția în lupta dreaptă, loialitatea și generozitatea lui, calități care îi aduceau nu numai prieteni devotați, ci și faimă și popularitate în rîndul oamenilor simpli. Speculînd, în egală măsură, drama omului apăsat de prejudecata inferiorității originii sale și influența pe care femeia o poate exercita asupra bărbatului, Vidra îi strecoară în suflet, prin aceste breșe, mirajul visului de mărire. Femeie frumoasă și energică, dar în același timp afectuoasă și devotată, Vidra subjugă voința lui Răzvan, pe nesimțite, lăudîndu-l și încurajîndu-l în eroismul lui. Energia ei și voința neînfrîntă de a ajunge Doamnă a Moldovei înregistrează un triumf strălucitor prin transformarea lui Răzvan dintr-un om onest, cu caracter integru, care nu și-ar fi trădat pentru nimic în lume nici prietenii, nici țara, într-un nemulțumit și ambițios; sufletul lui, invadat de ambiția Vidrei, nu se mai mulțumește cu situația de căpitan, nici cu cea de polcovnic în oastea poloneză, unde ajunsese tot la îndemnul Vidrei, renunțînd la viața de haiduc, ce se potri-

vea atît de bine cu aspirația de a trăi liber și de a face dreptate celor oropsiți. Ținta lui, spre care Vidra l-a condus cu rafinament feminin, înfățișîndu-i perspectiva de a deveni urmaș demn al lui Ștefan cel Mare, este acum tronul Moldovei: „Sau la tron, ori la mormînt", spune el, luînd hotărîrea de a-l înlătura pe Aron-Vodă. Nici un sacrificiu, nici cel al vieții, nu era pentru el acum prea mare spre a atinge acest țel.

În momentul în care Răzvan rostește aceste cuvinte, ne dăm seama că lupta crîncenă dintre cele două suflete – al Vidrei și al lui Răzvan – luase sfîrșit. Sufletul lui fusese cucerit de ambiția neclintită a Vidrei. Nimic din caracterul integru, uman și drept nu mai rămăsese. (De altfel, femeia bărbătoasă care-și împinge soțul pe calea ambițiilor de mărire este în tradiția literaturii noastre, ca și în aceea a literaturii universale.) Dragostea lui de țară, care înfrînsese ispite mari, generozitatea, loialitatea și devotamentul dezinteresat față de oamenii simpli, printre care îi plăcea să se considere, erau înlocuite cu ambiția oarbă de a avea tot poporul la picioarele sale.

Marea valoare artistică a piesei constă în talentul cu care Hasdeu înfățișează această dramă a transformării unei conștiințe. Sentimentul acesta este generat nu numai de evoluția eroului principal — Răzvan —, ci și de celelalte personaje, care, în rolurile lor, sînt la fel de bine realizate. Fiecare are o pasiune, o ambiție sau un ideal, pentru care luptă. Toate acestea sînt caracteristice pentru categoria socială sau pentru tipurile umane, pentru caracterele pe care le reprezintă: Bașotă este vătaful abuziv, brutal și fudul, Sbierea este boierul avar, cînd țanțoș și naiv, cînd lacom și laș, Tănase — tipul țăranului dominat de prejudecăți, ofițerii polonezi — nobili îngîmfați etc.

Și în opera literară Hasdeu se dovedește un gînditor, un filozof, ceea ce transpare de altfel și în numărul mare al aforismelor folosite în piesa *Răzvan și Vidra.*

Prin subiectul și tema piesei *Răzvan și Vidra*, dar mai ales prin nivelul de realizare artistică a ei, Hasdeu și-a cîștigat meritul de a fi considerat întemeietorul dramei moderne în literatura română.

EPOCA MARILOR CLASICI

Momentul istoric. În deceniile care urmează Unirii Principatelor (1859), istoria țării noastre cunoaște cîteva evenimente importante. Am văzut, într-un capitol precedent, că scriitorii vremii au fost conștienți că „o eră de renaștere și civilizație s-a deschis țării noastre" (cum se spunea în „Revista română" a lui Odobescu). Domnia lui Al.I. Cuza a realizat o parte din transformările promise. S-a înfăptuit o completă unificare a instituțiilor din Țara Românească și Moldova, au fost secularizate averile mănăstirești și s-a votat o nouă lege rurală. După abdicarea lui Cuza, la tronul țării vine Carol de Hohenzollern,care, în 1881, proclamă țara regat. Între timp, avusese loc Războiul de Independență și, din 1878, România devenise o țară liberă și suverană. Pe plan economic, se accentuează dezvoltarea capitalistă a țării: se dezvoltă comerțul, băncile (din 1880 ia ființă *Banca Națională*), orașele, porturile la Dunăre și la Mare. România independentă întreține relații variate cu celelalte națiuni europene. Aceste prefaceri, care sporesc sentimentul de mîndrie națională, căci asigură țării noastre un loc de seamă în lume, nu rămîn fără urmări în cultură, artă, literatură. Una dintre cele mai strălucite epoci din cultura noastră — numită Epoca marilor clasici — este considerată pe drept cuvînt aceea din deceniile șapte-nouă ale secolului trecut, cînd apar operele excepționale ale lui Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici, Macedonski, critica lui Maiorescu și Gherea, revistele „Convorbiri literare", „Contemporanul" și „Literatorul". De această epocă se leagă cîteva din cele mai mari realizări ale poeziei, prozei, teatrului, criticii și publicisticii naționale.

Junimea și „Convorbiri literare". Despre formarea Junimii, Tudor Vianu scrie în *Istoria literaturii române moderne* următoarele cuvinte: „În 1863 se întîlnesc în Iași cinci tineri înapoiați de curînd de la studii. Patru din ei aparțin boierimii moldovenești, adică acelei clase cultivate printr-o atingere seculară cu civilizația Apusului, dar în care dorința producțiilor proprii, într-o vreme în care meseria condeiului nu dădea încă influența și puterea obținute mai tîrziu, era mai mică decît plăcerea de a gusta producțiile altora. Din mijlocul acestei aristocrații locale se ridică Petre Carp, Vasile Pogor, Theodor Rosetti și Iacob Negruzzi. Pogor și Rosetti se formaseră în școlile Franței. Ceilalți se întorceau de la studii din universitățile germane. Al cincilea emul al grupului și acela care trebuia să devină conducătorul lui, Titu Maiorescu, se înapoia ca fost student

al universităților germane și franceze și aparținea prin naștere robustei rămuri ardelenești care, în ultima jumătate de veac, trimisese Principatelor Române pe atîți din îndrumătorii lor, în școală și în literatură". Acești tineri se gîndesc să organizeze o societate literară, pe care o botează „Junimea". Scopurile societății sînt cultural-literare. Abia după 1870, „Junimea" se interesează de politică și o parte din membrii ei fac politică în cadrul partidului conservator. La început societatea proclamă, chiar, principiul separației artei de politic.

Activitatea junimiștilor (cum au fost numiți membrii fondatori ai societății și mai tîrziu și alții care li s-au raliat) a constat, întîi, într-o serie de conferințe publice, la Iași, cunoscute sub numele de „prelecțiuni populare", pe teme literare, istorice, lingvistice, filozofice, psihologice etc. O altă activitate a grupului consta în lecturi de opere cunoscute, de traduceri sau de producții originale, urmate de discuții între participanți.

Într-o primă etapă a Junimii, membrii societății își stabilesc, prin ample discuții, principiile care vor călăuzi activitatea lor culturală. Încep cu problemele limbii și ortografiei, combătînd tendința latinizantă care denatura scrisul, făcînd de nerecunoscut limba română. Continuă cu problemele poeziei. Își propun să alcătuiască un fel de antologie cu cele mai valoroase poezii românești cunoscute, de la poeții Văcărești la Vasile Alecsandri. Și, deoarece alcătuirea antologiei ridica unele greutăți (gusturile junimiștilor erau împărțite), Maiorescu scrie primul său mare studiu, *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, în care explică în ce constă deosebirea dintre poeziile bune și cele rele. Dar Junimea ia în considerare și probleme filozofice, de drept, sociale, polemizînd cu tezele unora dintre contemporani. Societatea își creează puternice adversități. Nu toată lumea vede cu ochi buni intenția membrilor ei de a pune în discuție toate aspectele culturale ale vremii și de a le critica uneori foarte sever. Treptat, din aceste polemici se naște un fel de program al Junimii, constînd în combaterea „direcției de astăzi" din cultura română și afirmarea necesității unei „direcții noi", adică a unor schimbări profunde în toate planurile culturii.

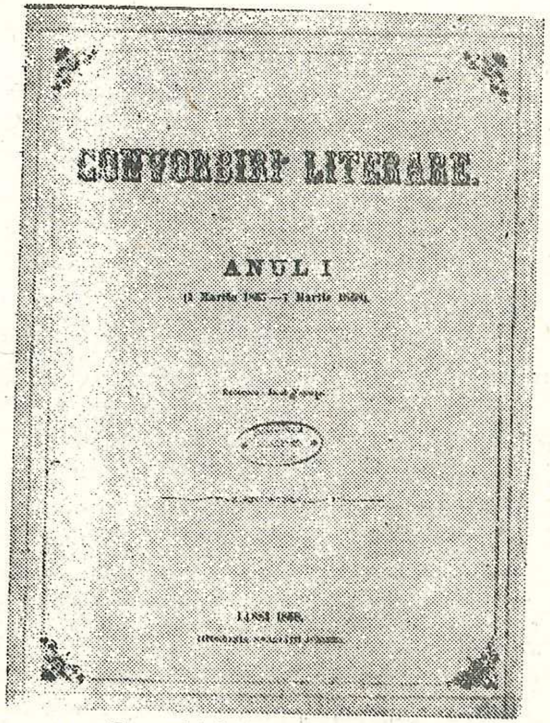
Această primă etapă din viața societății durează pînă prin 1874. În acest an, Titu Maiorescu, conducătorul de fapt al Junimii, se mută la București. În deceniul următor, ședințele societății se țin fie la Iași, în casa lui Iacob Negruzzi, fie la București, în una din casele în care a locuit, pe rînd, Maiorescu (cea mai cunoscută fiind aceea din strada Mercur, nr. 1), fie în amîndouă, printr-un fel de ședințe duble. În 1885, societatea însăși se mută în Capitală, o dată cu plecarea din Iași a celor mai mulți dintre membrii ei. În această a doua etapă a Junimii, principala activitate era lectura în ședințe

a unor opere originale, ca într-un fel de cenaclu. Atracția exercitată de cenaclul junimist era atît de mare, încît veneau să-și citească, aici, operele numeroși scriitori de valoare ai vremii, unii chiar adversari ai Junimii. Alecsandri citește *Fîntîna Blanduziei*, *Despot-Vodă* și *Ovidiu*, Caragiale, *O noapte furtunoasă*, Eminescu citește *Luceafărul*, Macedonski, *Noaptea de decemvrie* etc. Între Alecsandri, născut în 1818 (?), și Macedonski, născut în 1854, era o diferență de vîrstă de treizeci și șase de ani. Bătrînul poet și dramaturg are peste șaizeci de ani, iar tinerii confrați pe care îi întîlnește au mai puțin de treizeci.

Atmosfera cenaclului junimist a fost evocată de mai mulți dintre participanți, începînd chiar cu „secretarul" Junimii, Iacob Negruzzi, fiul marelui prozator Costache Negruzzi, și urmînd cu Gh. Panu și alții, în cărți pline de interes. Fondatorii instauraseră un spirit de discuție liberă și de critică deschisă. Cei care citeau nu erau deloc menajați. Li se spunea totdeauna adevărul. Ultimul cuvînt îl avea Maiorescu, mintea cea mai limpede și criticul cel mai de seamă al Junimii. S-au păstrat mai multe documente hazlii ale Junimii, cum ar fi un fel de dosar de enormități, în care au fost colecționate multe din naivitățile ce s-au spus în cenaclu de către participanți mai mult sau mai puțin întîmplători. Au circulat porecle amuzante, iar junimiștii care nu vorbeau niciodată la cenaclu au fost poreclițí „caracuda". (Și azi se folosește prin cenacluri acest nume pentru ascultătorii pasivi.) Un om plin de duh era Vasile Pogor, care avea o vorbă: „anecdota primează". Glumele nereușite erau pedepsite cu exclamația „faul!". Unul din marii noștri povestitori, Ion Creangă, spune la Junimea anecdote dintre cele mai gustate. Dar societatea știa să fie și foarte serioasă. Alături de literați, la ședințele ei au participat numeroși lingviști, istorici, savanți din multe domenii, discutînd probleme majore ale culturii și științei. Trebuie adăugate eforturile societății de a ajuta să studieze în străinătate pe scriitorii și oamenii de cultură mai tineri și lipsiți de fonduri. Prin chetă, se strîng sume de bani destinate întreținerii la studii a lui Eminescu, de exemplu, dar și a altora. Cînd marele poet se îmbolnăvește, junimiștii îi plătesc tratamentul la sanatoriul din Viena și apoi îi asigură un mijloc de trai. Această latură umanitară face cinste junimiștilor, cei mai mulți dintre ei, oameni cu stare, dar generoși, știind că o cultură trebuie și subvenționată material ca să se dezvolte.

Junimea a fost considerată în epocă și după aceea cel mai de seamă cenaclu și cea mai importantă societate culturală din istoria literaturii române.

În 1867, Junimea scoate o revistă proprie. Revista se intitulează „Convorbiri literare" și primul număr apare la Iași la 1 martie 1867. De aici înainte, activitatea societății se reflectă în revistă. O parte din operele citite în ședințe sînt publicate apoi în „Convorbiri literare". Revista are o viață foarte lungă: ea apare din 1867 pînă în 1944. La început, e condusă de Iacob Negruzzi, care, ca „secretar" al Junimii, se ocupa și de strîngerea fondurilor și a materialelor necesare pentru revistă. Negruzzi ia cu sine revista, în 1885, la București, unde ea va apărea de la acea dată pînă la sfîrșit. În 1893,

Convorbiri literare (copertă)

Iacob Negruzzi, simţindu-se bătrîn şi obosit, numeşte un colectiv de direcţie format din foşti studenţi ai lui Maiorescu, junimişti ei înşişi. Epoca de glorie a „Convorbirilor literare" se leagă de aceea a Junimii. După 1900, cînd fondatorii societăţii şi ai revistei lasă locul unei noi generaţii, „Convorbirile" îşi pierd şi profilul literar (devenind o revistă de ştiinţă), şi prestigiul. În secolul nostru, ea nu mai joacă un rol deosebit şi numai numele şi originea junimistă o menţin în atenţia generaţiilor noi. Dar între 1867 şi 1893 la „Convorbiri literare" publică toţi scriitorii de seamă ai epocii: Eminescu (multe poezii), Creangă *(Amintirile*, poveşti), Alecsandri (pastelurile), Maiorescu (principalele articole), Caragiale *(O noapte furtunoasă)*, Slavici, Coşbuc, istoricul A.D. Xenopol, filozoful Vasile Conta şi numeroşi alţii.

Trăsăturile junimismului. Rolul lui în evoluţia culturii naţionale. Societatea Junimea şi „Convorbirile literare" au jucat în literatura română un rol considerabil. Ele au creat un anumit mod de a înţelege cultura, care a primit numele de spirit junimist. Care sînt însuşirile spiritului junimist? Tudor Vianu le consideră ca definitorii pe următoarele cinci: înclinaţia spre filozofie, spiritul oratoric, clasicismul (în forme academice), ironia şi spiritul critic.

1) Junimiştii sînt intelectuali cu pregătire filozofică, oameni foarte cultivaţi şi la curent cu evoluţia ştiinţei şi a literaturii. Înclinaţia lor spre filozofie înseamnă preferinţă pentru idei generale. Ei nu sînt specialişti înguşti şi îşi pun problemele generale ale societăţii şi culturii române. Cînd mai tinerii membri ai societăţii aduc o pregătire de specialitate mai bună (în istorie sau în lingvistică, de exemplu), ei se lovesc de o oarecare rezistenţă a fondatorilor, care preferă speculaţia generală analizelor de specialitate strictă. De altfel, Maiorescu îndrumă pe poetul Eminescu să studieze filozofia, iar pe istoricul A.D. Xenopol, să studieze, pe lîngă istorie şi drept, filozofia.

2) Oratoria junimistă pleacă de la combaterea modului de a vorbi în public al generaţiei anterioare, care contribuise la crearea unei frazeologii demagogice insuportabile (criticată şi de Caragiale în piesele sale). Junimiştii

îşi bazează vorbirea publică pe un control sever al expresiei. La „prelecţiunile populare", vorbitorul venea neobservat de ascultători, îşi făcea apariţia pe scenă exact la ora fixată, vorbea cincizeci de minute, fără să citească şi fără să recurgă la paharul de apă obişnuit, apoi dispărea la fel de misterios. Ţinuta vorbitorului era îngrijită, chiar solemnă. Cuvîntarea era riguros întocmită. Nimic de prisos, nici o frază în plus. Acest sistem a fost prelungit de junimişti, cînd au intrat în politică, şi în şedinţele parlamentului, ei fiind socotiţi printre marii oratori parlamentari. Titu Maiorescu şi Petre Carp au creat un stil (exact, ironic, laconic) al discursului de acest gen, presărat de formule memorabile. Titu Maiorescu a scris un articol celebru în 1902, *Oratori, retori şi limbuţi*, în care face o scurtă istorie a oratoriei parlamentare româneşti, distingînd pe vorbitorii care au ceva de spus (adevăraţii oratori) de cei care vorbesc ca să vorbească (limbuţii); între aceştia, la jumătatea distanţei, se află, după părerea lui Maiorescu, „retorii", nici cu adevărat oratori, nici numai simpli limbuţi.

3) Clasicismul, în forme academice, al spiritului junimist e legat în primul rînd de vocaţia pedagogică şi universitară a lui Maiorescu şi a multora dintre studenţii săi. Junimea şi „Convorbirile" încurajează literatura clasicistă, atît în sensul că aparţine curentului clasic propriu-zis, cît mai ales în acela că este „clasată", adică acceptată de cei mai mulţi ca valoroasă. Curentele mai noi, ca naturalismul sau simbolismul, nu plac junimiştilor. Dar nu e vorba doar de această preferinţă, ci de credinţa lui Maiorescu că o literatură şi o critică naţională trebuie să educe spiritul public, cultivîndu-i deprinderi corecte, din care cauză ele trebuie să îndeplinească unele condiţii esenţiale: literatura să fie indiscutabilă, sub raportul valorii, iar critica să fie academică, serioasă, metodică.

4) Dar acest academism (această seriozitate fundamentală, în tot ce întreprindea, a lui Maiorescu) nu exclude, ci, din contră, presupune ironia. Am văzut că cenaclul junimist cultiva gluma, anecdota, zeflemeaua. Junimiştii spuneau că în grupul lor „intră cine vrea, rămîne cine poate" (adică cine rezistă ironiilor). E vorba însă nu numai de latura aceasta hazlie a lucrurilor, ci de o convingere mai profundă a lui Maiorescu şi a celorlalţi că nu se poate construi nimic, pe o nouă bază, fără a distruge mai întîi, cu ajutorul ironiei, vechea bază, prejudecăţile şi ideile greşite. Junimiştii au fost mari polemişti. Ei au început totdeauna prin a ironiza. De exemplu, una din ţintele ironice lui Maiorescu a fost „beţia de cuvinte". Sub acest titlu, Maiorescu a scris un celebru articol polemic contra delirului verbal, a limbuţiei fără conţinut, din multe studii de specialitate ale vremii.

5) Ironia a stat la baza acelei atitudini generale a Junimii în problemele culturii, care este cunoscută sub numele de spirit critic. Uneori acest spirit critic a fost considerat ca un criticism. Criticism înseamnă critică exagerată. Spiritul junimist a fost legat adesea în trecut de exagerarea criticii şi membrii societăţii, acuzaţi că nu iubesc nimic, strîmbînd din nas la tot, că sînt snobi etc. Este, desigur, o eroare. Ei au fost partizanii spiritului critic în cultură, adică ai acelei atitudini care priveşte totul în faţă, lucid, care nu se îmbată cu

apă rece, cum spune proverbul, şi nu admite nimic decît sub rezerva discuţiei şi argumentaţiei temeinice. Această poziţie le-a fost inspirată junimiştilor de o anumită evoluţie a societăţii şi gîndirii româneşti în epocile precedente. Titu Maiorescu, într-un studiu foarte important din 1868, intitulat *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*, a făcut observaţia că, în epoca modernă a istoriei noastre (de la 1821 încoace), dezvoltarea ţării s-a realizat prin împrumutarea de la alte civilizaţii europene a unor „forme" (instituţii sociale sau culturale, manifestări politice etc.) ce nu ar corespunde „fondului", adică spiritului profund, tradiţiilor, felului de viaţă de la noi. Formula maioresciană a devenit celebră sub numele de „forme fără fond". Maiorescu voia să spună că reformele economice, sociale, politice, culturale nu s-au bazat pe o studiere atentă a lucrurilor din ţară, ci au fost rezultatul dorinţei claselor suprapuse de la noi de a fi cu orice preţ în pas cu Apusul. Ştim că o parte din cei care au înfăptuit Revoluţia de la 1848 şi apoi Unirea din 1859 au fost oameni puternic influenţaţi de revoluţiile şi de reformele burgheze din Europa secolului lor. Dar, oare, erau ei atît de necunoscători ai situaţiei din ţara lor? Maiorescu se referea mai ales la unele exagerări, în limbajul politic al postpaşoptiştilor, la superficialitatea unor schimbări etc. Teoria maioresciană se baza pe o concepţie socială şi filozofică a timpului cunoscută sub numele de evoluţionism şi care pretindea că orice dezvoltare socială trebuie să fie lentă, metodică, începînd cu fondul şi împrumutînd doar acele forme care corespund necesităţilor adevărate. Dar studiul istoriei arată că uneori evoluţia nu e organică şi că împrumutarea unei forme poate juca, la rîndul ei, un rol destul de mare în schimbarea fondului. Uneori simpla modă influenţează comportarea profundă a oamenilor. Aşa cum Unirea Principatelor a fost anticipată de uniunea vamală, de constituţia numită Regulamentul organic, care era valabilă şi pentru Moldova, şi pentru Muntenia, adică de forme parţiale de unificare a instituţiilor, orice schimbare de fond poate fi anticipată şi influenţată de schimbări de formă. Maiorescu greşea mai ales cerînd ca formele noi şi necorespunzătoare să fie distruse. N-avem încă muzică naţională (fondul), la ce ne trebuie şcoala de muzică, conservatorul (forma) — se întreba el şi cerea desfiinţarea acesteia din urmă. Dar s-a dovedit că muzica naţională a putut apărea în urma conservatorului şi că această şcoală a jucat un rol important. Din spiritul critic junimist a rezultat însă şi o consecinţă absolut remarcabilă: introducerea în mentalitatea publică a cultului pentru adevăr. Însănătoşirea vieţii publice, a limbajului parlamentar (dar şi literar), combaterea exceselor de tot felul au făcut posibile condiţiile pentru apariţia marii literaturi şi culturi clasice, a acelor opere de valoare, datorate lui Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici etc., care reprezintă un stadiu nou, evoluat, al culturii naţionale.

TITU MAIORESCU, CRITIC LITERAR

În afara meritelor excepţionale pe care le-a avut ca îndrumător cultural şi ca om politic (ministru al învăţămîntului, prim-ministru etc.), Titu Maiorescu (1840—1917) îl are şi pe acela de a fi creat la noi

critica literară propriu-zisă. Articole critice şi chiar de teorie a criticii apăruseră şi înaintea conducătorului Junimii. M. Kogălniceanu, în *Introducţia la „Dacia literară"* din 1840, I. Heliade Rădulescu, în cîteva prezentări făcute unor tineri scriitori de la începutul secolului al XIX-lea, B. P. Hasdeu, într-un studiu amplu cum este *Mişcarea literelor în Esi* (în Iaşi, adică) din 1863, Alecu Russo, într-un studiu despre poezia populară, V. Alecsandri, într-o prefaţă la operele lui C. Negruzzi, aceştia şi alţii au scris critică înaintea lui Maiorescu. Iar Radu Ionescu discuta în 1861, în *Principiile criticii*, unele lucruri din teoria disciplinei. Dar nici unul dintre aceşti poeţi, prozatori şi dramaturgi, care au scris şi cîte un articol ori mai multe de critică literară, nu poate fi socotit critic literar. Întîiul demn de acest nume este Titu Maiorescu. Prin el, disciplina îşi pune bazele teoretice şi-şi descoperă o metodă. Să vedem, în continuare, în ce constă activitatea lui Maiorescu, care sînt ideile critice centrale şi care este metoda lui critică.

Activitatea criticului poate fi împărţită în două perioade, avînd caracteristici oarecum deosebite. Prima perioadă, dintre 1867 şi 1873, cuprinde studiile care formulează principiile teoretice şi declanşează campaniile polemice: *Despre scrierea limbei române* (1866), *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, *Asupra poeziei populare* (1868), *În contra direcţiei de astăzi* (1868), *Direcţia nouă* (1872) şi *Beţia de cuvinte* (1873) — sînt cele mai importante. A doua perioadă, dintre 1882 şi 1907, cuprinde, mai ales, cele trei studii fundamentale despre Eminescu *(Eminescu şi poeziile lui*, 1889), Caragiale *(Comediile d-lui Caragiale*, 1885), Alecsandri *(Poeţi şi critici*, 1886) şi multe alte articole polemice, recenzii sau rapoarte academice (un fel de referate care recomandau Academiei Române, pentru premiere, cărţi apărute recent), dintre care trebuie să le reţinem pe acelea despre O. Goga şi M. Sadoveanu, din 1906, în care bătrînul critic (avea aproape şaptezeci de ani) vede în cei doi tineri scriitori (nu împliniseră treizeci) două valori în devenire ale noii literaturi.

Studiile primei perioade ilustrează un tip de critică generală, care nu analizează personalităţi sau opere, ci priveşte fenomenul literar şi cultural în ansamblul lui. Aceste studii au, datorită scopului lor, un pronunţat caracter polemic. Ele sînt, în sfîrşit, preponderent teoretice şi mai puţin atrase de aplicarea practică a criticii. Caracterul general, polemic şi teoretic al acestor dintîi studii este o strategie a criticului în vederea unui scop precis: descurajarea literaturii mediocre, impregnată de un spirit artistic învechit, şi promovarea unei literaturi valoroase şi moderne. Pentru a atinge acest scop, Maiorescu trebuia să pună problemele în general şi să atace frontal cauzele care împiedicau afirmarea noului spirit. El nu se putea consacra, în aceste condiţii, analizelor minuţioase de text. Trebuiau încă lămurite principiile, începînd chiar de la acelea elementare, ale ortografiei. Se ştie că trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin, în 1860, a ridicat specialiştilor unele greutăţi. Se înfruntau adepţii unei ortografii etimologice (care ar fi păstrat forma latină

de origine, uneori diferită mult de pronunţia reală: *demaneţia* în loc de *dimineaţă*, *poteamu* în loc de *puteam* etc.) cu adepţii unei ortografii fonetice care să reflecte pronunţia reală a cuvintelor. Maiorescu a fost de partea ultimilor, ca şi Alecsandri sau Odobescu, şi împotriva latiniştilor. Părerea lui e una de bun-simţ. Ortografia etimologică era complicată şi greoaie. Cu unele excepţii, ortografia propusă de Maiorescu în 1866 în *Despre scrierea limbei române* este cea pe care o folosim şi noi astăzi. Studiul maiorescian a reuşit s-o impună printr-o demonstraţie precisă şi bazată pe o perfectă cunoaştere a disponibilităţilor limbii române.

Al doilea studiu este acela din 1867 consacrat stării poeziei române *(O cercetare critică)*. El e rezultatul încercării junimiştilor de a alcătui o antologie de poezie românească. O antologie însemna o selecţie a celor mai valoroase lucrări. Dar, ca să selectezi, e nevoie de un criteriu ferm de valoare, pe care junimiştii nu-l aveau. Maiorescu s-a însărcinat să scrie un studiu menit să limpezească teoretic chestiunea: ce face ca o poezie să fie artistic valabilă. Studiul său s-a citit la Junimea şi a fost publicat apoi în „Convorbiri literare". El a stîrnit entuziasmul ascultătorilor şi a reprezentat pentru o întreagă generaţie un ghid foarte preţios. Pînă tîrziu, critica românească de poezie a continuat să utilizeze termenii şi ideile lui Maiorescu. Autorul şi-a împărţit studiul în două capitole: *Condiţiunea materială a poeziei* şi *Condiţiunea ideală a poeziei*. Această împărţire se explică prin teza principală despre poezie a lui Maiorescu, după care poezia exprimă frumosul, spre deosebire de ştiinţă, al cărei obiect este adevărul. „Cea dintîi şi cea mai mare diferenţă între adevăr şi frumos este că adevărul cuprinde numai idei, pe cînd frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă" — afirmă Maiorescu de la început. Aşadar, poezia conţine idei (aceasta ar fi latura sau *condiţiunea* ei ideală, abstractă) care ne apar într-o formă sensibilă (aceasta ar fi latura sau *condiţiunea* materială).

Maiorescu începe prin a se ocupa de condiţiunea materială a poeziei, care constă în cuvintele folosite de poeţi: acestea sînt materialele prin care poetul îşi realizează comunicarea. Dar cuvintele nu sînt un material fizic, natural, aşa cum sînt culorile pentru pictor sau piatra pentru sculptor, şi ca să le putem folosi nu e de ajuns ca sunetul lor să ne lovească urechea: e nevoie să înţelegem *sensul* pe care ele îl conţin. Din această constatare, Maiorescu trage concluzia că materialul poeziei se compune din „imaginile reproduse ce ni le deşteaptă auzirea cuvintelor poetice". „*Prima condiţiune* dar, o condiţiune materială sau mehanică, pentru ca *să existe o poezie...* — adaugă criticul — este: *ca să se deştepte prin cuvintele ei imagini sensibile în fantazia auditoriului*". La origine, majoritatea cuvintelor din limbă au evocat anumite însuşiri concrete, căci s-au născut ca urmare a unor asociaţii (metafore) între obiecte făcute de oameni. Treptat, acest caracter metaforic al limbajului se şterge din mintea vorbitorilor. Nici o reprezentare concretă nu ne mai deşteaptă azi cuvîntul *eminent:* dar vorbitorului latin cuvîntul îi sugera ceva înalt, care se ridică peste nivelul comun, ca un vîrf de copac deasupra celorlalţi, căci cuvîntul se formase de la *meno* care însemna *a se înălţa*. Poeţii redau limbii această putere de a sugera concretul. Este prima lor sarcină: „să resusciteze în imaginaţiunea auditoriului trupul evaporat din vechile concepţiuni de cuvinte". În acest scop, Maiorescu recomandă poeţilor mai multe mijloace: alegerea cuvintelor mai puţin abstracte; folosirea unor epitete care să sporească latura sensibilă a limbajului; recurgerea la personificări, care să dea viaţă obiectelor; în sfîrşit, folosirea metaforelor, comparaţiilor, pe scurt, a tropilor. Maiorescu spune: „Poetul nu este şi nu poate fi totdeauna nou în ideea realizată; dar nou şi original trebuie să fie în vestmîntul sensibil cu care o învăleşte şi pe care îl reproduce în imaginaţiunea noastră". După ce a formulat aceste reguli generale teoretice, Maiorescu dă numeroase exemple de poezii care, respectîndu-le, sînt bune, şi de poezii care, încălcîndu-le, i se par neizbutite. Scopul lui polemic este şi el atins în acest fel.

„Condiţiunea ideală" a poeziei se referă la ideile pe care poetul le exprimă. Ce înseamnă idee poetică, se întreabă criticul, şi răspunsul lui este următorul: „ideea sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simţămînt sau o pasiune, şi niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care să ţină de tărîmul ştiinţific, fie în teorie, fie în aplicare practică". Aşadar, ideea poetică nu e... idee, ci emoţie, simţire, trăire psihologică. Maiorescu deosebeşte el însuşi domeniul poeziei de cel al ştiinţei (şi prozei): „Prin urmare, iubirea, ura, tristeţea, bucuria, desperarea, mînia etc. sînt obiecte poetice: învăţătura, preceptele morale, politica etc. sînt obiecte ale ştiinţei, niciodată ale artelor...". Desigur, teza maioresciană nu mai poate fi acceptată azi, mai ales într-o formulare atît de tranşantă. Ea conduce de altfel pe autor la considerarea poeziei ca un „repaos al inteligenţei", în sensul de a suspenda gîndirea, cugetarea, fiind exclusiv o expresie a simţirii. Mai important ar fi să amintim cîteva din observaţiile criticului desprinse din studiul amănunţit al condiţiunii ideale a poeziei. Maiorescu găseşte că o poezie e reuşită sub acest raport dacă îndeplineşte următoarele trei condiţii: posedă o anumită vioiciune a simţirii, o trecere rapidă de la o stare la alta, fără fraze lungi care s-o ţină pe loc; produce o încordare, o exagerare a emoţiei, dîndu-i proporţii neobişnuite; în fine, conduce abil spre culminare pasiunea, concentrînd imaginile într-un punct care le adună ca un focar. Ca şi în capitolul celălalt, şi aici Maiorescu ne oferă exemple pozitive şi negative, în funcţie de respectarea sau nerespectarea regulilor. Cu această ocazie, el critică sever mania diminutivelor de care suferea poezia epocii sau retorismul ei abstract, frazele goale, greoaie, pe scurt, vorbăria.

Studiul din 1867 a jucat un rol extraordinar în dezvoltarea criticii noastre de poezie. Chiar dacă tezele lui Maiorescu nu mai sînt azi pe deplin acceptabile, din punct de vedere istoric ele au contribuit la formarea unei anumite idei despre poezie la noi şi au permis criticii să aibă un teren solid pentru teoriile ei. Celelalte studii aparţinînd primei perioade interesează numai indirect literatura.

Perioada a doua cuprinde studii ce se deosebesc într-o privință de cele de care ne-am ocupat pînă acum: ele nu mai tratează probleme generale, ci opere particulare. Caracterul polemic însă și chiar acela precumpănitor teoretic rămîn valabile.

Cel dintîi studiu de seamă, *Comediile d-lui Caragiale*, publicat de Maiorescu după anii în care n-a mai scris critică (între 1874 și 1882 el s-a consacrat carierei politice), este o polemică directă cu detractorii marelui dramaturg. Ca să-i combată pe criticii care respinseseră comediile sub cuvînt că ar fi imorale, Maiorescu teoretizează asupra problemei moralității în artă. Iată deci că, deși se referă la opera unui singur scriitor, criticul continuă să fie mai mult teoretic, din rațiuni polemice, decît analist. Abia C. Dobrogeanu-Gherea, al doilea critic român însemnat, va transforma critica într-o analiză propriu-zisă a textului operei. Aceasta nu înseamnă că Maiorescu se menține la generalități, ci numai că analizele lui, relativ reduse ca întindere, sînt de fiecare dată menite să dovedească valabilitatea unei teorii și să infirme o altă teorie. În studiul consacrat lui Caragiale, Maiorescu își pune, așadar, întrebarea în ce constă moralitatea artei. Este pentru prima oară cînd un critic român dă un răspuns original acestei străvechi întrebări a esteticii. Maiorescu începe de la observarea că piesele dramaturgului „pun pe scenă cîteva tipuri din viața noastră socială de astăzi", și anume tipuri culese din unele straturi sociale (mic-burghezi, mahalagii, negustori, politicieni de provincie) în care imitarea civilizației occidentale a condus la caricaturizarea ideilor și a limbii. Remarcăm aici vechea idee maioresciană a „formelor fără fond": Caragiale ar critica în comedii tocmai astfel de forme goale, aparențe de cultură, „spoieli de civilizație", cum spune criticul. Într-adevăr, conul Leonida spune „Galibardi" în loc de Garibaldi, crede că „moratoriu" (în limbaj juridic, o hotărîre de a suspenda pentru un timp aplicarea unor legi) vine de la „murături"; Ipingescu și jupîn Dumitrache din *O noapte furtunoasă* confundă neologismul de origine franceză „a manca" (a lipsi) cu verbul „a mînca"; în general, toate personajele au idei cu totul aproximative despre politică, despre morală, despre limbaj. Ele înfățișează o caricatură a ideologiei burgheze. Maiorescu afirmă deci că aceste comedii sînt un moment de seamă al literaturii naționale tocmai prin umorul și sarcasmul cu care dezvăluie aspecte reale, grave, ale societății timpului, moravurile unor categorii sociale. Ajuns la această concluzie, el observă că o operă de artă este morală prin valoarea ei și nu prin afirmarea nemijlocită a unor idei moralizatoare. Maiorescu distinge *moralul* de *moralizator*, arta, pe teme morale, de predica în scopuri moralizatoare. În al doilea rînd, el susține că o operă de artă își atinge scopul dacă produce în noi „înălțarea impersonală", dacă ne face să ne uităm interesele egoiste, cotidiene, și să plîngem sau să rîdem împreună cu personajele fictive pe care ea ni le propune. Acest principiu maiorescian a fost acceptat mai tîrziu ca un principiu al gratuității artei, care nu urmărește scopuri imediate, practice, ci o acțiune mai profundă și mai subtilă asupra sufletului omului. Arta tinde să transforme conștiința omului, dar ea o face cu mijloacele ei specifice.

Tot o problemă de principiu își pune Maiorescu în *Poeți și critici*, articol în care pretextul îl constituie apărarea lui Alecsandri de cei care îl criticau pe nedrept. E vorba de doi tineri scriitori, Vlahuță și Delavrancea, care afirmaseră că Alecsandri a fost întrecut de Eminescu și că tînăra generație nu mai are ce găsi valoros în poezia lui. Maiorescu lămurește două lucruri în acest articol: raportul dintre poeți și critici și meritul poeziei lui Alecsandri în legătură cu aceea a lui Eminescu. Poeții buni nu sînt și buni critici, susține Maiorescu, deoarece firea lor impresionabilă, originală, „egoistă" îi împiedică să fie înțelegători cu imaginile despre lume ale altor poeți. Fiecare poet are viziunea lui despre lume și o respinge pe a celorlalți. Criticul e în schimb gata a primi toate aceste viziuni, el e un cititor nepărtinitor, flexibil și generos. Distincția lui Maiorescu conține cîteva lucruri adevărate, dar, ca și altele la care ne-am referit, este prea categorică. Mult mai semnificativ este felul cum criticul înțelege locul și valoarea lui Alecsandri, comparat cu Eminescu. Frazele din articol care cuprind această comparare au devenit celebre:

„Și acuma ce înțeles poate avea întrebarea cine este *mai mare poet?* Înțelesul de a măsura incomensurabilele, adică nici un înțeles...

Dacă din cele 70 de poezii ale lui Eminescu, în adînca lor melancolie și în amărăciunea lor satirică, am lua pe cele mai bune și le-am pune alături cu cele mai bune din sutele de poezii lirice ale lui Alecsandri, în eleganța lor străvezie și în simplitatea lor gingașă, uneori banală, discuția ar fi cu putință.

Dar o asemenea alăturare nu este dreaptă.

Alecsandri are o altă însemnătate. În Alecsandri vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, cîtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poezia populară — *el* ni l-a deschis, iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi — *el* le-a întrupat; frumusețea proprie a pămîntului nostru natal și a aerului nostru — *el* a descris-o [...]; cînd societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București — *el* a răspuns la această dorință, scriindu-i comedii și drame; cînd a fost chemat poporul să-și jertfească viața în războiul din urmă — *el* singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei.

A *lui* liră multicordă a răsunat la orice adiere ce s-a putut deștepta din mișcarea poporului nostru în mijlocia lui.

În ce stă valoarea unică a lui Alecsandri?

În această *totalitate* a acțiunii sale literare".

Eminescu și poeziile lui este cel dintîi studiu amplu asupra marelui poet din critica noastră. El începe prin a răspunde la o întrebare care, se pare, preocupa pe contemporani: „Care a fost personalitatea poetului?" Preocuparea se datora vieții agitate și morții premature a lui Eminescu. Unii i-au acuzat pe Maiorescu și pe junimiști că nu l-au ajutat îndeajuns pe Eminescu. Într-un fel, această primă parte a studiului răspunde și la astfel de acuzații. Maiorescu afirmă că Eminescu a fost o personalitate atît de puternică, încît tot ce s-a petrecut cu el se explică prin firea lui și prea puțin prin împreju-

rile vieţii. Această părere a criticului nu e străină de concepţia lui filozofică şi de influenţele care s-au exercitat asupra formării lui ca gînditor. Influenţa cea mai importantă a fost aceea a idealismului metafizic german şi ea explică în mare măsură diminuarea rolului mediului social în viaţa artistului. Abia Gherea va repune pe poet în lumea în care a trăit. Nu e mai puţin adevărat că Maiorescu interpretează acest raport fără să-l simplifice şi unele din remarcile lui sînt valabile. El observă că principala facultate a spiritului lui Eminescu a fost inteligenţa: poetul trăia în „lumea ideilor generale", dispreţuind tot ce era accidental, convenţie socială sau interes pecuniar. Maiorescu neagă apoi impresia că poetul a fost sărac cu adevărat, susţinînd că sărăcia şi bogăţia nici nu-l preocupau, că toate gîndurile sale erau absorbite de înalte probleme şi idei. Dacă poezia lui Eminescu e pătrunsă de pesimism, nu trebuie să credem că Eminescu era un egoist oarecare „nemulţumit cu soarta sa"; el plîngea soarta omenirii în general, condiţia omului pe pămînt: „Seninătatea abstractă, iată nota lui caracteristică, în melancolie ca şi în veselie", conchide Maiorescu, citînd în sprijin ultimele două strofe din *Luceafărul* cu amara, dar abstracta declaraţie a lui Hyperion către Cătălina.

În continuare, Maiorescu examinează cultura poetului, lecturile lui filozofice şi literare. Nimeni nu mai studiase la noi, sub acest raport, un poet. Cînd G. Călinescu va scrie monografia lui critică despre Eminescu *(Opera lui Mihai Eminescu*, 1934—1936), va acorda culturii poetului aproape un întreg volum. Importantă e şi sublinierea de către critic a necesităţii culturii pentru un poet: dacă talentul e înnăscut, fără lecturi şi reflecţii, poetul nu se poate dezvolta. Un mare poet e şi un mare om de cultură.

Analiza propriu-zisă a poeziei eminesciene de către Maiorescu se referă în special la limba ei. Poetul şi-a însuşit din poezia populară o anumită armonie; din cronici, vechea limbă a poporului; şi le-a îmbinat într-o limbă personală foarte expresivă. Această „limbă veche" este supusă la el unui proces de înnoire. Eminescu e un inventator de „sonuri" (de sonorităţi) şi de rime. Maiorescu notează rimele rare eminesciene (verbe rimînd cu substantive, pronume cu adjective etc.) şi cîteva din particularităţile prozodiei. În concluzie, criticul scrie aceste cuvinte care denotă că el a intuit exact atît însemnătatea poetului *Luceafărului*, cît şi influenţa pe care el o va exercita asupra poeziei româneşti:

„Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui. Pe cît se poate omeneşte prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, şi forma limbei naţionale, care şi-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmîntului cugetării româneşti".

Profetice cuvinte, cu atît mai emoţionante cu cît erau scrise de Maiorescu în anul morţii marelui poet.

Rolul lui Maiorescu, în critica noastră, este unul de pionierat. Cel dintîi critic literar român şi unul din cei mai mari de pînă astăzi a formulat cu limpezime sarcinile disciplinei sale, principiile teoretice şi metoda. Oricît se vor modifica ulterior, prin evoluţia înţelegerii literaturii, aceste principii, critica maioresciană rămîne însemnată pentru noi prin două elemente care trebuie adăugate meritelor ei istorice, de pionierat, şi anume: prin intuiţia foarte exactă a valorilor literare (Maiorescu a fost primul care a intuit geniul lui Eminescu şi Caragiale, a ştiut să aprecieze pe Alecsandri cînd rolul acestuia în literatură declina, a apreciat pe Creangă, Slavici şi Coşbuc, iar mai tîrziu pe Goga şi Sadoveanu, cu alte cuvinte pe toţi marii clasici); în al doilea rînd, prin talentul literar al criticului, care scrie limpede şi precis, într-un stil lapidar, expresiv şi ironic. Primul nostru mare critic este — în articole, ca şi în discursuri — şi un mare scriitor.

DIRECŢIA NOUĂ ÎN POEZIA ŞI PROZA ROMÂNĂ (1872)

(Fragmente)

POEZIA

Sunt întrebări care în starea normală a unei societăţi nu există, dar care, odată născute, se impun atenţiei tutulor şi cer neapărat un răspuns de la cei ce se gîndesc la interesele publice.

Va avea România un viitor? Se mai află în poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridica şi a purta sarcina culturei? Căci cultura e o sarcină care cere şi consumă neîntrerupt puterile vitale ale unei naţiuni. Va putea să păşească în lucrare paşnică pe aceeaş cale pe care civilizaţia apuseană a adus atîta bine omenirii?

O parte a răspunsului atîrnă de la direcţia spiritelor din societatea de astăzi, direcţie a cărei manifestare este literatura în înţelesul cel mai larg al cuvîntului.

Pe cînd în lumea noastră politică neliniştea a ajuns la culme şi totul pare întunecat în confuzia unor tendinţe lipsite de princip, se dezvoltă alăturea cu acele mişcări nesănătoase o literatură încă jună şi în parte încă nerecunoscută, dar care, prin spiritul ei sigur şi solid, ne dă primul element de speranţă legitimă pentru viitor. Această speranţă va deveni o realitate în proporţia în care noua viaţă, pe de o parte, se va întări în cercul ei, iar pe de alta, va fi înţeleasă şi primită de societatea română, mai ales de juna generaţie, în mijlocul căreia trăim.

Starea literaturei noastre şi direcţia spiritului public până la 1867 le-am analizat într-un şir de critice anterioare şi le vom mai atinge în decursul cercetărilor de faţă. Din criticile ştienţifice văzusem falsitatea şi pretenţiile necoapte ale istoricilor, filologilor şi jurnaliştilor noştri în marea lor majoritate; din „critica poeziei" ne încredinţasem despre lipsa de valoare a celor mai mulţi contimporani şi urmaşi ai lui Alecsandri şi Bolintineanu pînă la acel an.

Din norocire, o reacţie salutară a spiritului nostru literar se constată în producerile ultimilor patru ani. Noua direcţie, în deosebire de cea veche şi căzută, se caracterizează prin simţimînt natural, prin adevăr, prin înţelegerea ideilor, ce omenirea întreagă le datoreşte civilizaţiei apusene şi totodată prin păstrarea şi chiar accentuarea elementului naţional. Ne pare timpul venit de a atrage atenţia publică asupră-i, şi în paginile următoare ne încercăm a arunca o scurtă privire asupra cîtorva reprezentanţi ai acestui început de scăpare, ai acestei naşteri sau renaşteri literare. Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt cîteva talente eminente între ei, sunt multe talente inferioare, şi unii şi alţii însă sunt pe calea naturală şi aspiră cu bună credinţă spre adevăr. Din acest punct de vedere, toţi împreună merită o atenţie binevoitoare.

În fruntea noii mișcări e drept să punem pe Vasile Alecsandri. Cap al poeziei noastre literare în generația trecută, poetul **Doinelor** *și* **Lăcrămioarelor,** *culegătorul cîntecelor populare păruse a-și fi terminat chemarea literară. Și nici atenția publicului nu mai era îndreptată spre poezie; o agilare stearpă preocupa toate spiritele. Deodată, după o lungă tăcere, din mijlocul iernei grele ce o petrecuse în izolare la Mircești și iernei mult mai grele ce o petrecea izolat în literatura țărei sale, poetul nostru reînviat ne surprinse cu publicarea* **Pastelurilor.**

....

Pastelurile sunt un șir de poezii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, cîteva idile, toate însuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturei, scrise într-o limbă așa de frumoasă încît au devenit fără comparare cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturei române îndeobște.

....

Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format încît ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvîntului, este d. Mihail Eminescu. De la D-sa cunoaștem mai multe poezii publicate în *Convorbiri literare*, care toate au particularitățile arătate mai sus, însă au și farmecul limbagiului (semnul celor aleși), o concepție înaltă și pe lîngă aceste — lucru rar între ai noștri — iubirea și înțelegerea artei antice.

PROZA

....

Nu avem activitate literară și — lucru caracteristic — romanuri și novele nu se scriu deloc, toate se traduc. Chiar poeziile păreau a fi dispărut, Alecsandri era izolat, proza în cea mai deplorabilă stare. Cu încetul, se va schimba și aceasta... — după cîteva generații — și deșteptarea gustului pentru produceri estetice. Vor veni atunci oameni cari să simtă puternic și să-și exprime frumos ceea ce au simțit și alții cari să gîndească bine și să-și exprime simplu ceea ce au gîndit.

....

Prin urmare noi, cei de astăzi, nu putem avea nici o știință despre ceea ce va primi și va respinge poporul de mîine dintre toate formele și cuvintele de acum. Tot ce știm este numai că această alegere se face instinctiv, și nu după reflecție, și că se îndreptează mai ales după poeți; și datoria noastră este dar de a ne împotrivi în contra oricării monotonizări a limbei sub jugul vreunei filologii și a aștepta venirea acelei poezii și proze clasice care să fixeze limba. Cel mult mai putem constata că pentru epoca de acum autorii cei mai buni și mai răspîndiți ai românilor sunt Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu[1] și că multe forme ale vorbirii adoptate de ei au dintre toate cea mai mare probabilitate de a rămînea, tocmai fiindcă Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu sunt scriitori estetici, și nu erudiți reflexivi, și fiindcă în materie de limbă urechea lor singură face mai mult decît capul a o sută de filologi.

....

(Titu Maiorescu, *Critice I*, Editura pentru Literatură, București, 1967)

Reacții la Junimism. „Contemporanul"

„Junimea", „Convorbirile literare" și critica lui Maiorescu au provocat mari reacții în epocă. Ele sînt de două feluri. Întîi, e vorba de reacțiile celor care se credeau vizați sau aparțineau de fapt „direcției de astăzi", atacată

[1] În ediția din 1908, Maiorescu însuși nota: „Articolul e scris acum 36 de ani. Aștăzi am numi și pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, Coșbuc etc."

de junimiști atît de puternic.[1] În al doilea rînd, Maiorescu și revista pe care o inspira au fost ținta atacurilor unor scriitori ce reprezentau un punct de vedere deosebit, adesea mai nou decît acela maiorescian, mai în curent cu evoluția literaturii europene[2]. În această a doua categorie de reacții intră și revista „Contemporanul", apărută la Iași în 1881 și care grupa cîțiva publiciști și scriitori cu o ideologie ce reflecta afirmarea unei forțe sociale nou ivite în societatea românească — clasa muncitoare. De această revistă este legată promovarea la noi a ideilor socialismului, a științelor noi și a criticii științifice. Încă din articolul-program, redactorii își afirmau deschis scopurile, combătînd „producțiunile științifice greșite", plagiatele și falsurile. Cel puțin sub acest raport, programul este similar cu al „Convorbirilor", unde se încercase pentru prima oară o critică a mistificărilor de tot felul. De prin 1885 se observă însă mai clar că cele două publicații stăteau pe poziții ireconciliabile.

Timp de zece ani, pînă la întreruperea apariției, „Contemporanul" a jucat un rol important în viața intelectuală a țării, polarizînd o serie de tendințe progresiste, reflectînd ideologia forțelor celor mai avansate politic din acel moment. Sfera preocupărilor merge de la știință la artă și de la economic la istoric. Oarecum în felul „Convorbirilor", dar de pe altă poziție, „Contemporanul" face critica ideilor și a instituțiilor românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Această critică e în genere realistă. Ideologia „Contemporanului" fiind „materialismul economic", spre a utiliza expresia prin care colaboratorii desemnau marxismul, revista se va angaja în tot felul de dispute privind spiritul și materia, rostul științei, darwinismul și evoluționismul în biologie, rolul social al artei, va furniza informații de fizică, medicină, geografie, istorie, etnografie, într-un fel apropiat de popularizarea modernă. Pentru colaboratorii „Contemporanului", știința pozitivă este regina științelor, așa cum pentru cei ai „Convorbirilor" fusese filozofia. Dacă spiritul filozofic constituie o trăsătură esențială a junimismului, spiritul științific constituie una a socialiștilor de la „Contemporanul". Desigur, nici filozofia nu lipsește din atenția lor. Revista traduce, întîia oară în românește, fragmente din *Capitalul* — opera fundamentală a lui Marx — și din scrierile lui Engels.

[1] Cel dintîi care ridica mănușa era temperamentalul Hasdeu. Dacă, în 1863, în „Lumina", el anticipează oarecum direcția viitoare a atacului, în „Traian" și „Columna lui Traian" intră în polemici propriu-zise cu „Convorbirile", în special pe teme istorice. Atacul lui Hasdeu este urmat de gruparea din jurul „Revistei contimporane" (care apare din 1873) și de publicațiile ardelenești „Transilvania" și „Federațiunea". Aceste polemici sînt de obicei rodul iritației stîrnite de supremația „Convorbirilor" în epocă, de pretențiile acestei reviste de a inaugura o „direcție nouă" în cultură.

[2] Amintim pe Al. Macedonski, a cărui revistă, „Literatorul" (apărînd cu neregularitate între 1880 și 1919 și provocînd în juru-i emulația altor mici publicații macedonskiene, ca spirit), reprezintă o opoziție continuă la „Convorbiri". Criticismului maiorescian, „Literatorul" îi replica printr-un program (preponderent poetic) mai modern, ce ținea seama, după 1880, de tendințele noi, în special cea simbolistă, pe care Maiorescu le va ignora.

În 1888 se tipărește o scrisoare a lui Engels din Londra adresată socialiștilor români. După 1885 răspîndirea marxismului constituie o preocupare constantă.

CRITICA LUI C. DOBROGEANU-GHEREA

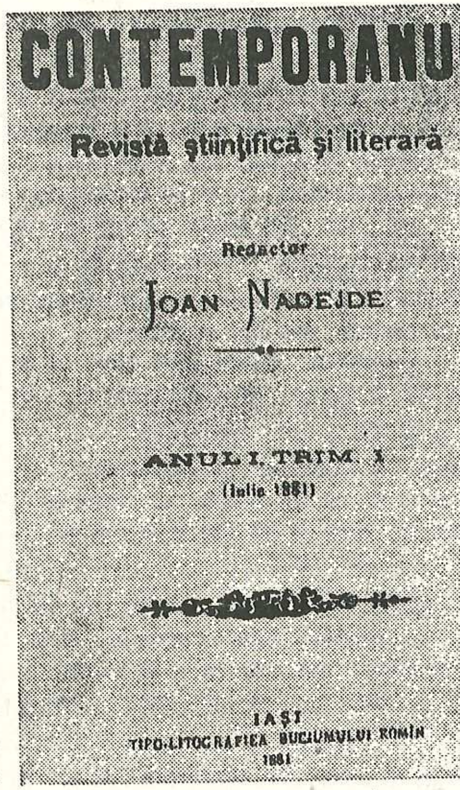
Cea mai importantă personalitate legată de „Contemporanul" este publicistul și criticul literar Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855—1920), militant socialist — în Rusia — încă din tinerețe. El a venit în România la douăzeci de ani, unde s-a stabilit definitiv în 1879, și a jucat un rol de seamă în mișcarea social-democratică română, prin publicații care au contribuit la răspîndirea marxismului și ca membru al primelor organizații și formații socialiste românești.[1]

În plan cultural, el devine promotorul tendinței sociale în artă și al criticii științifice, marxiste; desigur, în limitele epocii respective. Conflictul ideologic ia amploare cu suita de articole în care Gherea polemizează direct cu Maiorescu. Prin *Către dl. Maiorescu*, articol reprodus în volum sub titlul *Personalitatea și morala în artă*, criticul socialist pune în discuție articolele maioresciene *Comediile d-lui I. L. Caragiale* și *Poeți și critici*. Maiorescu răspunde tîrziu și, oarecum, indirect, Gherea revenind cu *Asupra esteticei metafizice și științifice* (publicată după încetarea „Contemporanului", în revista „Literatură și știință"). Elevii lui Maiorescu și publiciștii din jurul lui Gherea continuă disputa începută de mentorii lor. Cunoscută sub numele de „polemica Gherea-Maiorescu", disputa e mai importantă în spiritul ei profund decît în neînțelegerile sau numeroasele răstălmăciri de suprafață. Polemica atrage atenția tuturor și, mulți ani mai tîrziu, criticul Eugen Lovinescu va mărturisi că s-a format intelectual în zăngănitul de săbii al acestei polemici.

Critica lui Gherea reprezintă, în raport cu aceea maioresciană, o altă etapă istorică. Față de Maiorescu, Gherea aduce două elemente noi: un spirit științific (în sensul marxismului de la 1880) și încercarea de a depăși critica generală a lui Maiorescu (care ar fi sau negativă integral, sau pozitivă integral, ori, cum o numește Gherea, judecătorească), prin analize literare mai detaliate și mai explicite, în care să se reflecte elementele sociale și cele morale ale operei.

---

[1] Între 1875 și 1878, în marile orașe ale țării apar primele cercuri socialiste, înființate de intelectuali progresiști ca Eugen Lupu, Nicolae Zubcu-Codreanu, doctorul Russel, C. Dobrogeanu-Gherea și alții.

Contemporanul (copertă)

O deosebire fundamentală între cei doi trebuie căutată și în estetică. Gherea începe prin a afirma: „Arta e produsul mediului social și ancestral. Ca produs al acestui mediu, opera artistică se răsfrînge la rîndul ei asupra mediului social". Textul aparține unei conferințe în care Gherea explică ce-l desparte de Maiorescu. El reproșează criticului junimist estetica metafizică, absența preocupării pentru „elementul moral și social". După cum am arătat mai înainte, nici Maiorescu nu omisese cu totul acest element, dar Gherea îl dezvoltă mult mai consecvent, mutînd accentul pe mediu. În polemica Maiorescu—Gherea cu privire la comediile lui Caragiale, Gherea cere ca opera de artă să aibă o moralitate expresă și nu una implicită, părînd a spune că nu e de ajuns ca opera să fie estetic realizată spre a fi și morală, cum afirma Maiorescu. „Așadar, opera artistică va fi cu atît mai moralizatoare cu cît va fi mai mare elementul moral întrupat în ea de artist și cu cît execuția va fi mai genială". Gherea separă aici „elementul moral" de „execuția" operei, adică de forma ei. Același principiu îl folosește și într-un articol despre Eminescu.

Dincolo de aceste lucruri, Gherea are meritul de a fi propus în locul esteticii metafizice maioresciene o concepție artistică bazată pe determinismul marxist. În limitele epocii sale, exagerînd rolul factorului economic reflectat în condițiile de viață ale scriitorului, Gherea dezvoltă, în *Materialismul economic și literatura*, teza relației artei cu societatea. Studiul acesta, cel dintîi la noi de acest fel, are o însemnătate majoră. În ceea ce privește critica literară, Gherea va trage concluziile poziției sale teoretice, exprimate în studiul de mai sus, și într-un articol intitulat *Asupra criticei*.

El înțelege că o critică deterministă și științifică trebuie să privească opera ca „pe un product"; întîiul pas va fi studiul psihologiei artistului, al doilea, relația acestuia cu mediul din care iese. Dar Gherea subliniază că drumul acesta nu e în sens unic, ci poate fi parcurs și invers, cînd e cazul. Important e că el vorbește aici, pentru prima oară la noi, de psihologie și de sociologie, ca auxiliare ale criticii literare. Referindu-se la întrebările pe baza cărora se constituie actul critic, el le formulează astfel: critica se întreabă

de unde vine opera, ce influență exercită ea, cît de mare este această influență și prin ce mijloace se realizează. În calitatea ei de știință, critica literară trebuie să aibă cunoștință de progresele acestei activități în alte țări, cerință pe care Maiorescu nu o formulase. Chiar dacă această teză nu are o valabilitate absolută, remarcăm sarcina mult mai complexă pe care Gherea o atribuie criticii, față de Maiorescu. În sfîrșit, problemele publicului sînt luate în seamă de Gherea și examinate într-un spirit interesant și modern. Tendenționismul artei, afirmat de Gherea ca un complement firesc al determinismului, presupune nu numai un autor conștient de scopurile etico-politice și sociale ale operei lui, ci și o strategie a artistului, menită să influențeze publicul. Artistul trebuie să fie, afirmă Gherea, „artist cetățean", militant, educator al publicului, propagator moral, activist social.

Aplicațiile principiilor critice ale lui Gherea (asupra pieselor lui Caragiale, asupra poeziei lui Eminescu și Coșbuc etc.) sînt primele de acest fel la noi. Meritul lor constă în caracterul minuțios analitic, absent la Maiorescu, spirit mai sintetic și mai puțin înclinat să expliciteze opera. Gherea consacră analizelor zeci de pagini, intră în detalii, dovedind lectură atentă și pricepere incontestabilă. Desigur, multe din formulele lui nu mai pot fi primite azi, dar, introducînd la noi o estetică deterministă și o metodă de analiză, Gherea face un pas mai departe decît Maiorescu în direcția criticii literare moderne și va influența nu numai pe Ibrăileanu, socialist el însuși din tinerețe, ci și pe E. Lovinescu, adept declarat al criticii maioresciene, dar care îi recunoaște lui Gherea o modernitate ce lipsea maestrului său.

Apreciați, în formulări personale argumentate, care a fost rolul lui Titu Maiorescu în stimularea dezvoltării unei literaturi originale și de un înalt nivel artistic, inspirată din realitățile românești.

Prin ce a contribuit Gherea la întemeierea și dezvoltarea criticii literare în țara noastră și prin ce idei se deosebește de Maiorescu?

Recomandări bibliografice: Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, capitolul despre *Junimea și Maiorescu*, ediția a II-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.

ASUPRA CRITICEI

(Fragment)

...Critica trebuie să răspundă, după opinia noastră: de unde vine creațiunea artistică, ce influență va avea ea, cît de sigură și vastă va fi acea influență și în sfîrșit prin ce mijloace această creațiune artistică lucrează asupra noastră? Un răspuns mai mult ori mai puțin amănunțit și sigur la aceste întrebări rezumă o lucrare critică. Se înțelege că aici am indicat ceea ce ar fi o critică perfectă, ideală, dar dacă critica va face un sfert de sfert din această lucrare, încă va fi o operă meritorie. Apucînd drumul criticei contemporane științifice, vom face cel puțin ceva, pe cînd urmînd drumul vechi, ori nu vom face nimic, ori, ceea ce e și mai rău, vom face ceva anapoda.

Aici trebuie să facem neapărat o abatere, pentru a îndepărta o neînțelegere. Cînd zicem critică științifică suntem departe de a crede că critica a ajuns o știință pozitivă. Noi suntem departe de a fi de părerea lui Zola, care, vorbindu-ne de critica modernă, ne vorbește de legi fixe, de teoreme geometrice. În critica literară nu putem încă avea legi nestrămutate, teoreme tot așa de lămurite ca în geometrie, cum nu avem nici în sociologie. Un sociolog care ar spune că în sociologia științifică avem teoreme tot așa de lămurite și de neîndoielnice ca-n geometrie, ori nu știe matematică, ori nu cunoaște sociologie, ori nu se pricepe nici la una, nici la alta: sociologia tinde a fi o știință exactă, dar pînă acum n-a ajuns; tot așa trebuie să zicem și despre critică: critica literară tinde a ajunge cu totul exactă și științifică, dar e încă departe, foarte departe de acest ideal și acum intuiția ajută pe critic mai mult decît știința. Pentru a ne zugrăvi, a pune înaintea noastră pe artist, pentru a-l face să trăiască, pentru a ne arăta cum s-a creat opera artistică, desigur pe critic îl va ajuta psihologia modernă, dar criticului îi va trebui intuiția, inspirația, un talent deosebit, fără care cea mai desăvîrșită cunoștință a psihologiei nu-i va ajunge. Pentru a lămuri înrîurirea mediului social asupra artistului, și deci și asupra operei artistice, criticul trebuie să cunoască societatea în care s-a dezvoltat artistul, deci trebuie să analizeze starea ei culturală, dezvoltarea ei intelectuală, condițiile politice și economico-sociale în care se găsește, precum și starea morală. Acestea toate negreșit trebuie să le cunoască criticul, fără ele nici nu poate fi vorba despre o critică bună din toate punctele de vedere. Dar care din aceste multiple puteri sociale a înrîurit opera artistului și mai ales relativa însemnătate a multiplilor factori sociali? În toate acestea tactul și talentul criticului, inspirația, îl ajută minunat; deci intuiția joacă un rol cumpănitor în critica estetică. Gustul literar, cultura literară, adică studierea operelor mari din literaturile celor mai înaintate nații, în sfîrșit, intuiția artistică, iată însușiri neapărat cerute pentru a judeca valoarea artistică a operelor, pentru a judeca dacă o operă literară e însemnată, genială.

Talent, geniu! Dar ce sunt acestea, decît vorbe prin cari zugrăvim lucruri neînțelese? Firește, cum am zis, chiar în critica estetică, știința modernă începe să aibă un rol din ce în ce mai mare. În cîteva cuvinte, iată ce voim să zicem: critica modernă tinde a fi din ce în ce mai științifică; chiar acuma e peste putință a fi critic fără a avea o mare cultură științifică; dar critica, întocmai ca și arta, n-a ajuns încă a fi știință și unui critic i se cere intuiție, inspirație, un talent deosebit, înnăscut, ca și artistului. Dar primind în critică intuiția, inspirația, nu o reducem oare iar la rolul criticei vechi, metafizice? Nu, deloc. Mai întîi pentru că luăm drept temelie științele, și afară de acestea critica modernă se deosebește de critica trecutului prin metodă, prin scop, prin tot.

(C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice I*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă. București, 1956)

MIHAI EMINESCU

(1850—1889)

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LITERARĂ

Cel mai mare poet român și unul din marii lirici ai lumii, Mihai Eminescu, s-a născut în 1850 la Botoșani, și natura Bucovinei e de la început prezentă în opera lui. Copil fiind, „păduri cutreieram", va spune poetul, impresionat de farmecul locurilor natale, evocatoare totodată ale unei istorii naționale bogate în eroi și fapte de glorie. Încă din anii de școală, Eminescu se arată interesat de teatru, poezie, cultură. Avea 16 ani cînd trimite, la revista de limbă română „Familia" din Pesta, primele poezii, publicate de Iosif Vulcan, care-i schimbă și numele: din Eminovici, cum se chema de fapt după tatăl său, în Eminescu. Datorăm redactorului „Familiei" cel mai celebru botez din istoria literaturii române. Eminescu colindă țara, trece în Transilvania, iar între 1869 și 1874 îl aflăm la Viena și la Berlin, urmînd cursuri la universitățile de acolo, în scopul obținerii unui doctorat în filozofie. Doctor în filozofie poetul nu va deveni însă, deși prietenii lui de la Junimea l-ar fi dorit, ca să poată fi apoi numit profesor universitar în țară. Din 1870 începuse colaborarea la „Convorbiri literare", se apropiase de Maiorescu și de Negruzzi și va fi socotit el însuși un junimist important. Întors de la studii, va ține „prelecțiuni populare", ca toți junimiștii. El e interesat de istorie (în 1871, împreună cu I. Slavici, viitorul prozator, luase parte cu entuziasm la organizarea sărbătoririi lui Ștefan cel Mare de la Putna, prilej pentru români de a-și afirma istoria proprie într-o Bucovină aflată atunci sub ocupație austriacă) și de filozofie (încearcă să traducă din mari filozofi). E un timp redactor la „Curierul de Iași", bibliotecar la Iași, revizor școlar, apoi redactor la „Timpul"; în toate aceste funcții pune suflet și consumă multă energie. Rapoartele școlare ale revizorului sînt precise și bogate. Ca redactor și colaborator, el scrie articole politice, fiind unul din cei mai de seamă ziariști români. Ca și Caragiale sau Slavici, contemporani și prieteni cu el, Eminescu ridică gazetăria la nivelul unei veritabile arte. De altfel, anii cei mai rodnici ai gazetarului, cei de la „Timpul" (1877—1883), coincid cu anii cei mai buni ai poetului, care-și scrie și publică în acest interval

aproape toate marile creații lirice. În 1883 poetul se îmbolnăvește grav. În timp ce se afla la Viena, într-un sanatoriu, unde îl trimiseseră junimiștii, în țară Maiorescu îi publică un volum de *Poezii*, singurul apărut în timpul vieții poetului, deși nu el l-a alcătuit. Cei șase ani care despart boala de moartea lui Eminescu sînt ani de suferință pentru poet, a cărui minte e tot mai des întunecată. El moare la 15 iunie 1889, urmat la cîteva luni de Ion Creangă, pe care-l cunoscuse la Iași și care a fost toată viața marele lui prieten. G. Călinescu, autorul unei extraordinare *Vieți a lui Mihai Eminescu* (1932), va evoca această mare prietenie dintre doi din scriitorii noștri cei mai mari și va scrie aceste emoționante cuvinte despre moartea poetului: „Astfel se stinse în al optulea lustru de viață cel mai mare poet, pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pămîntul românesc. Ape vor seca în albie și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, și cîte o stea va vesteji pe cer în depărtări, pînă cînd acest pămînt să-și strîngă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale".

Trei ani atrag în mod deosebit atenția în biografia poetică a lui Mihai Eminescu: 1866, anul debutului în „Familia" lui Iosif Vulcan; 1870, anul cînd începe colaborarea la „Convorbiri literare", plină de mari consecințe pentru tînărul de douăzeci de ani; și 1883, anul ultimelor capodopere [*Odă (în metru antic)*, *Glossă*, *Luceafărul*, *Mai am un singur dor* etc.] și totodată al morții spirituale a poetului. Între 1866 și 1870, mulți comentatori, printre care și G. Ibrăileanu, au văzut o primă perioadă a creației lui Eminescu, aceea a începuturilor sub influența lui Alecsandri și Bolintineanu, din care poetul iese triumfător cu *Venere și Madonă* și cu *Epigonii*, poezii ce deschid epoca maturității lui artistice, atît de bogată în realizări, deși se întinde pe ceva mai puțin de un deceniu și jumătate.

Prima poezie, care l-a făcut cunoscut unui public restrîns, este o elegie fără titlu, semnată M. Eminovici și tipărită alături de alte șase poezii într-o broșură intitulată *Laecrimioarele învaețaceeilor gimnaeziaști de'n Cernaeuți la mormîntul prea iubitului lor profesoriŭ Arune Pumnul...* Adevăratul său debut literar se face însă la revista „Familia", în același an (1866), cu poezia *De-aș avea...* În perioada debutului, Eminescu a încredințat tiparului versuri relativ cuminți, parcă spre a nu șoca gustul literar al timpului, păstrînd pentru sine altele mult mai îndrăznețe în idei și limbaj. Este probabil și motivul pentru care Iosif Vulcan, poet el însuși, educat în spiritul literaturii pașoptiste, s-a arătat entuziasmat de la început de talentul tînărului poet.

Ne vom da seama mai bine de idealurile și de limbajul liricii lui Eminescu în această primă perioadă, citind cunoscuta poezie *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, publicată în „Familia" din aprilie 1867:

> Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,
> Țara mea de glorii, țara mea de dor?
> Brațele nervoase, arma de tărie,
> La trecutu-ți mare, mare viitor!

Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul,
Dacă fiii-ţi mîndri aste le nutresc;
Căci rămîne stînca, deşi moare valul,
Dulce Românie, asta ţi-o doresc.

Vis de răzbunare negru ca mormîntul,
Spada ta de sînge duşman fumegînd,
Şi deasupra idrei fluture cu vîntul
Visul tău de glorii falnic triumfînd,
Spună lumii large steaguri tricoloare,
Spună ce-i poporul mare, românesc,
Cînd s-aprinde sacru candida-i vîlvoare,
Dulce Românie, asta ţi-o doresc.

Îngerul iubirii, îngerul de pace,
Pe altarul Vestei tainic surîzînd,
Ce pe Marte-n glorii să orbească-l face,
Cînd cu lampa-i zboară lumea luminînd,
El pe sînu-ţi vergin încă să coboare,
Guste fericirea raiului ceresc,
Tu îl strînge-n braţe, tu îi fă altare,
Dulce Românie, asta ţi-o doresc.

Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie,
Tînără mireasă, mamă cu amor!
Fiii tăi trăiască numai în frăţie
Ca a nopţii stele, ca a zilei zori,
Viaţa în vecie, glorii, bucurie,
Arme cu tărie, suflet românesc,
Vis de vitejie, fală şi mîndrie,
Dulce Românie, asta ţi-o doresc!

Cum se poate observa, poezia are aspectul unei invocaţii şi al unei urări: poetul se adresează direct ţării lui, într-o manieră răspîndită la poeţii generaţiei paşoptiste (Gr. Alexandrescu, Andrei Mureşanu, Vasile Alecsandri au folosit şi ei invocaţia ocazională). Tînărul Eminescu vibrează de o emoţie puternică atunci cînd vorbeşte de „ţara mea de glorii, ţara mea de dor". În spiritul marilor săi precursori, al *Introducţiei* lui Kogălniceanu la „Dacia literară", el urează României să fie la înălţimea trecutului glorios, către care priveşte cu mîndrie patriotică şi căreia îi doreşte un viitor pe măsură. Trecutul şi viitorul apar îngemănate în spontana, tinereasca invocaţie: „La trecutu-ţi mare, mare viitor!" Motivele principale sînt: sentimentul că patria este la fel de durabilă, în mijlocul vicisitudinilor istoriei, ca stînca peste care valul trece fără a o clinti (strofa întîi); convingerea în capacitatea naţiunii noastre de a răzbuna umilinţele şi de a fi unită în faţa primejdiilor sub simbolul tricolorului (strofa a doua); încredinţarea că românii au dorit totdeauna pacea şi n-au ales războiul decît ca să se apere de agresiunea altora (strofa a treia); în sfîrşit, speranţa unui viitor în care fiii ţării să „trăiască numai în frăţie" şi sufletul românesc să se poată bucura de unitate şi de pace (strofa a patra).

Atît motivele acestea, cît şi limbajul poetic de un naiv şi sincer entuziasm ne amintesc de spiritul liricii paşoptiste şi arată că Eminescu este un continuator al tradiţiei poeziei noastre patriotice.

Patru ani de la debut, după ce publicase paisprezece poezii (majoritatea în „Familia"), tînărul poet se hotărăşte să se adreseze „Convorbirilor literare", revista cea mai importantă a epocii, unde ştia că va fi citit de Titu Maiorescu. Aflat la studii la Viena, el trimite revistei ieşene poezia *Venere şi Madonă*, care conţine cîteva din metaforele şi comparaţiile cele mai puternice din întreaga poezie românească, scrisă pînă la acea dată:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gîndea în basme şi vorbea în poezii,
O! te văd, te-aud, te cuget, *tînără şi dulce veste*
Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei.

Venere, *marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie,*
Braţ molatic ca gîndirea unui împărat poet...

După acceptarea acestei poezii la „Convorbiri literare", Eminescu încredinţează revistei poemul *Epigonii*, însoţit de o scrisoare către Iacob Negruzzi în care îşi explică ideile, mult deosebite de ale junimiştilor.

Concepţia despre poezie şi misiunea poetului

Apărută în „Convorbiri literare" în 15 august 1870, *Epigonii* a făcut mare impresie asupra junimiştilor „din cauza frumuseţii versurilor", cum îşi va aminti Iacob Negruzzi, şi totodată datorită „originalităţii cugetării" cu care „negreşit că, în fond, nu era cu putinţă să ne unim". Din acest lung poem aflăm prima oară ce credea Eminescu despre poezie şi poeţi. Autorul evocă cu emoţie „zilele de-aur a scripturelor române", adică ceea ce el considera a fi fost epoca de glorie a literaturii noastre, aceea cuprinsă între sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi jumătatea secolului al XIX-lea. Eminescu ştie prea bine că majoritatea poeţilor acelui timp erau importanţi nu atît pentru valoarea în sine, estetică, a poeziei, cît pentru sinceritatea idealurilor lor patriotice. Lui Eminescu i se pare că urmaşii acestora sînt nişte simpli „epigoni" care au pierdut orice sinceritate a simţirii. Partea a doua a poemului este o satiră la adresa epigonilor, „simţiri reci, harfe zdrobite", „mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte". Poetul spune tot timpul „noi", incluzîndu-se printre aceşti epigoni, parcă spre a mări efectul decepţiei sale în faţa degradării idealurilor:

Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază;
În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
Voi credeaţi în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic!*

Sigur că aceste idei trebuie interpretate ca expresie a unui sentiment foarte subiectiv de nemulţumire al poetului. În cea mai strălucită epocă din literatura

noastră, el vedea imitația și lipsa idealurilor. Junimiștii nu erau de acord nici cu critica aceasta exagerată a prezentului, în literatura căruia ei credeau, nici cu supraestimarea literaturii trecutului, pe care ei o credeau slabă. Concepția lui Eminescu diferă de a lui Maiorescu în această privință. Dreptatea era de partea criticului. Observăm, indiferent de justețea unor considerații, că poetul pune un mare accent pe tradiția națională, fiind un mare iubitor al istoriei țării sale, ale cărei figuri le-a evocat, începînd cu Mircea cel Mare. În *Epigonii* găsim caracterizări foarte frumoase și exacte ale unor poeți români. Fabulistul moldovean Donici este „cuib de-nțelepciune"; Anton Pann, care a scris o *Poveste a vorbei*, alcătuită din proverbe populare, este „finul Pepelei, cel isteț ca un proverb"; Andrei Mureșanu, cunoscutul autor al poeziei *Deșteaptă-te, romîne*, este „preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet"; C. Negruzzi, autorul nuvelei istorice *Alexandru Lăpușneanul*, este cel care „șterge colbul de pe cronice bătrîne". Desigur, către Alecsandri se îndreaptă admirația nețărmurită a mai tînărului Eminescu:

Ș-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice,
Ce din frunze îți doinește, ce cu fluierul îți zice,
Ce cu basmul povestește — veselul Alecsandri.

E semnificativ să arătăm că, la rîndul lui, Alecsandri a știut să treacă plin de demnitate peste orice orgoliu personal și să recunoască indirect în Eminescu pe marele său urmaș. Știm deja că doi tineri scriitori l-au „atacat" în niște conferințe pe bătrînul Alecsandri, opunîndu-i-l pe Eminescu, și că Maiorescu le-a răspuns în articolul *Poeți și critici*. Alecsandri a răspuns și el într-o poezie care se încheie cu această admirabilă strofă:

E unul care cîntă mai dulce decît mine?
Cu-atît mai bine țării și lui cu-atît mai bine.
Apuce înainte s-ajungă cît mai sus,
La răsăritu-i falnic se-nchină-al meu apus...

....

Oarecum în prelungirea atitudinii critice și decepționate din a doua parte a *Epigonilor* se situează și versurile din *Scrisoarea II* în care Eminescu mărturisește cît de greu îi vine poetului să-și urmărească scopurile sale nobile luptînd la tot pasul cu greutățile și neînțelegerile:

De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?
De ce dorm, îngrămădite între galbenele file,
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile?
Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt...

Cînd poetul încearcă să toarne în „formă nouă limba veche și-nțeleaptă" sau să-și exprime „tainica simțire", cînd „cu sete" caută „forma ce să poată

să te-ncapă" (adică să-l exprime), el e iritat de mediocritatea unor contemporani care vor o literatură facilă și fără nobile idei. Mai ales că el știe că există în țara asta un „soi ciudat de barzi" (de poeți) care încearcă să răzbată „închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane". Eminescu îi disprețuiește pe acești poeți care „prin protecție de fuste" speră să profite cînd bărbații cucoanelor cărora ei le dedică versurile lor proaste vor ajunge „cîndva miniștri". *Scrisoarea II* e o satiră și totodată o plîngere amară a marelui poet ce nu se simte capabil să-și înjosească poezia, așa cum o fac numeroși dintre contemporanii săi.

O diatribă contra criticii găsim în *Criticilor mei*, inspirată de o trecătoare supărare a poetului pe criticii săi. Dincolo de aceasta, poezia conține cîteva frumoase versuri care arată încă o dată cît de convins era Eminescu de necesitatea unui serios conținut de sentimente și de idei într-o poezie, ce nu trebuie să fie formă goală:

E ușor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
Înșirînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune.

Dar cînd inima-ți frămîntă
Doruri vii și patimi multe,
Ș-a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte,

Ca și flori în poarta vieții
Bat la porțile gîndirii,
Toate cer intrare-n lume,
Cer veștmintele vorbirii.

Temele și universul poeziei eminesciene

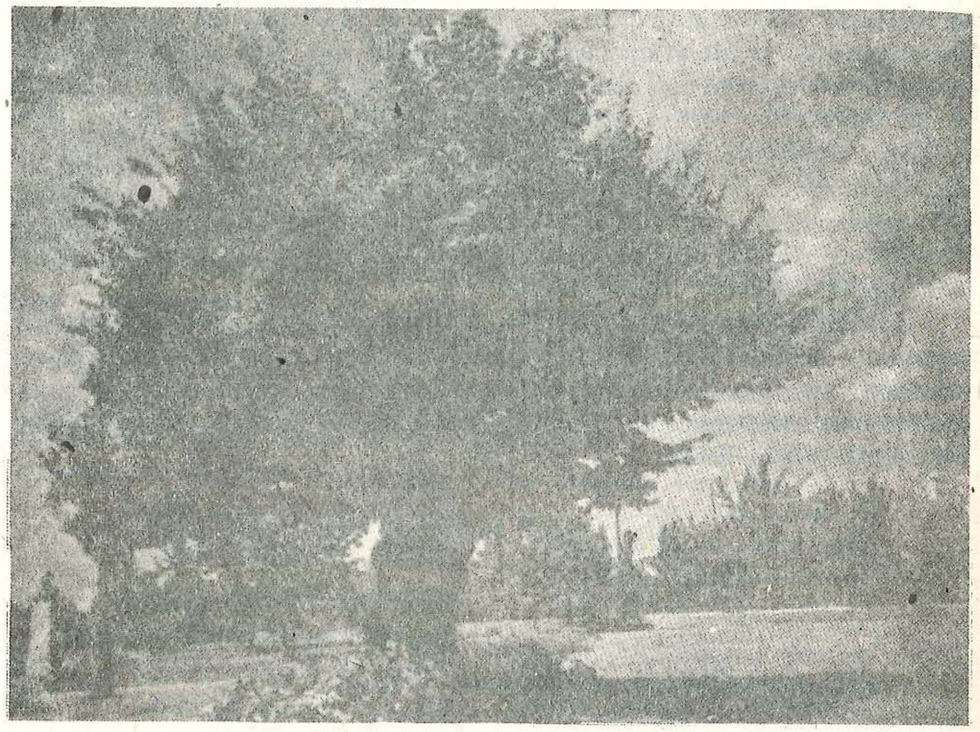
Trei teme esențiale pot fi desprinse din poezia lui Eminescu, în jurul cărora se grupează elementele universului său: natura, dragostea și istoria.

1) Natura este una tipic romantică. Ea apare poetului sub două înfățișări principale.

Întîi, ca toți romanticii, poetul e atras de o natură de început de lume, de materia care se naște din haos. El imaginează în *Scrisoarea I* un astfel de început și o astfel de naștere a universului:

La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă,
Pe cînd totul era lipsă de viață și voință,
Cînd nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns...
Cînd pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o pricepă,
Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.

Aceste imagini *cosmogonice* (cosmogonie înseamnă naștere a cosmosului, a lumii) le găsim și în multe alte poezii, ca și în marele poem *Luceafărul*, unde

Iași — *Teiul lui Eminescu din parcul Copou*

Hyperion face o călătorie spre originile universului, spre locul de unde totul se naște. De romantismul acesta al viziunii se leagă la Eminescu predilecția pentru universul nopții, al stelelor și al lunii, al visului, al imensităților, cum sînt cerul și marea. Tudor Vianu nota că, spre deosebire de *clasici*, care au fost atrași de natura solară a Sudului european, cu țărmuri clare de mare și cu temple albe scăldate în lumină, *romanticii* ca Eminescu sînt poeți ai pădurii pline de umbre și mistere, populate de făpturi reale sau himerice.

În al doilea rînd, natura eminesciană se înfățișează, mai ales în poeziile de dragoste, ca o natură plăcută, luminoasă, blîndă și ocrotitoare. Poetul nu e numai un iubitor de mari spații cosmice, depărtate și reci ca acelea de unde vine Hyperion în *Luceafărul*, sau misterioase, nepătrunse, ca acelea din *Scrisoarea I*, ci și un iubitor de spații familiare, apropiate. Un astfel de spațiu este evocat în poezia *La mijloc de codru...*:

La mijloc de codru des
Toate păsările ies,
Din huceag de aluniș
La voiosul luminiș,
Luminiș de lîngă baltă,
Care-n trestia înaltă
Legănîndu-se din unde,
În adîncu-i se pătrunde
Și de lună și de soare
Și de păsări călătoare,
Și de lună și de stele
Și de zbor de rîndurele
Și de chipul dragei mele.

Aici observăm cît de armonioasă este această a doua natură eminesciană. Cerul și pămîntul se pătrund, soarele și luna se oglindesc în lac, alături de chipul iubitei. E o natură paradisiacă, în care își fac apariția viețăți obișnuite. Ea protejează pe îndrăgostiți. Din același domeniu provin și imaginile *interiorului* (casa, camera etc.) eminescian, care este unul ocrotitor, chiar dacă uneori sugerează singurătate. Poetul scrie la o masă de brad, ascultînd focul ce pîlpîie vesel în cămin sau zgomotul șoarecilor care rod cotoarele cărților din pod. Natura exterioară se prelungește în interior, cu tot firescul.

2) Dragostea (ilustrată în poezii cunoscute, ca: *Pe lîngă plopii fără soț, Sara pe deal, Atît de fragedă* etc.), a doua temă, își are universul ei, direct legat de natură. În general, dintre cele două naturi pe care le-am notat la Eminescu, a doua, cea familiar-protectoare, formează cadrul obișnuit al dragostei. În *Lacul, Dorința* și în alte poezii, poetul își cheamă iubita „în codrul cu verdeață" sau pe malul lacului „încărcat cu flori de nufăr"; femeia, la rîndul ei, vrea să-l smulgă din „nouri și ceruri nalte", adică din visări filozofice, și să-l aducă pe pămînt, alături de ea. Majoritatea poemelor erotice ale lui Eminescu încep cu o chemare în această natură obișnuită („Vino-n codru la izvorul...") și se încheie cu o stare de visare, de plăcută cufundare a gîndurilor și a simțirilor în foșnetul frunzelor, în murmurul apelor, în dulcea batere de vînt. De fapt, acest lucru arată că iubirea este legată de natură la Eminescu într-un chip mai profund decît s-ar lega sentimentele perechii de îndrăgostiți de cadrul în care ei se găsesc. Iubirea e o formă de a participa la viața lumii, a universului. Îndrăgostiții ce se lasă în voia dragostei lor ajung să se contopească cu ritmul neobosit al naturii înseși. Nu-și pun întrebări, ci visează cu ochii deschiși, pătrunși de armonia codrului și de muzica astrelor. Starea aceasta seamănă cu somnul, cu visul, și este esențial romantică. Pentru romantici, natura este eternă, spre deosebire de om, care e muritor. De aceea omul — prin iubire, prin contemplație visătoare, prin somn — aspiră să se contopească cu natura: el vrea să-și uite condiția trecătoare, să se bucure de eternitatea lumii înseși în care se află. Iubirea e o cale de acces spre eternitatea naturii.

SARA PE DEAL

Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, stele le scapără-n cale,
Apele plîng, clar izvorînd în fîntîne;
Sub un salcîm, dragă, m-aștepți tu pe mine.

Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară,
Stelele nasc umezi pe bolta senină,
Pieptul de dor, fruntea de gînduri ți-e plină.

Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,
Streșine vechi casele-n lună ridică,
Scîrțîie-n vînt cumpăna de la fîntînă,
Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.

Și osteniți oameni cu coasa-n spinare
Vin de la cîmp; toaca răsună mai tare,
Clopotul vechi împle cu glasul lui sara,
Sufletul meu arde-n iubire ca para.

Ah! în curînd satul în vale-amuțește;
Ah! în curînd pasu-mi spre tine grăbește:
Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă,
Ore întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă.

Ne-om răzima capetele-unul de altul
Și surîzînd vom adormi sub înaltul,
Vechiul salcîm. — Astfel de noapte bogată,
Cine pe ea n-ar da viața lui toată?

ȘI DACĂ ...

Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Și-ncet să te apropii.

Și dacă stele bat în lac
Adîncu-i luminîndu-l,
E ca durerea mea s-o-mpac
Înseninîndu-mi gîndul.

Și dacă norii deși se duc
De iese-n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna.

3) A treia temă esențială a liricii lui Eminescu o constituie *istoria*. Ca și natura, istoria, ca temă a operei literare, reprezintă tot o descoperire a romanticilor. În comparație cu natura, care la Eminescu este eternă, istoria e locul schimbărilor și de aceea ea se înfățișează poetului ca o expresie a strădaniei omului de a schimba destinul rău. Această strădanie este însoțită de satisfacții, dar și de nemulțumiri profunde, ce generează uneori sentimentul zădărniciei. *Memento mori*, subintitulat de poet „Panorama deșertăciunilor", este poemul succesiunii civilizațiilor spre un scop adesea necunoscut. Pe vasta pînză a timpului se perindă „codri de secoli", „oceane de popoare", de la primitivii care „în pustiu aleargă vecinic, fără casă, fără vatră", trecînd prin Babilon, Egipt, Palestina, Grecia, Roma, pînă la Dacia măreață și legendară. Dacia este evocată adesea de Eminescu, în opoziție cu lumea decăzută în care credea a trăi el însuși. Tema poemului trebuie legată de prezența „cugetătorului", care „grămădește lumea într-un singur semn"; cu alte cuvinte, caută să afle înțelesul, sensul istoriei.

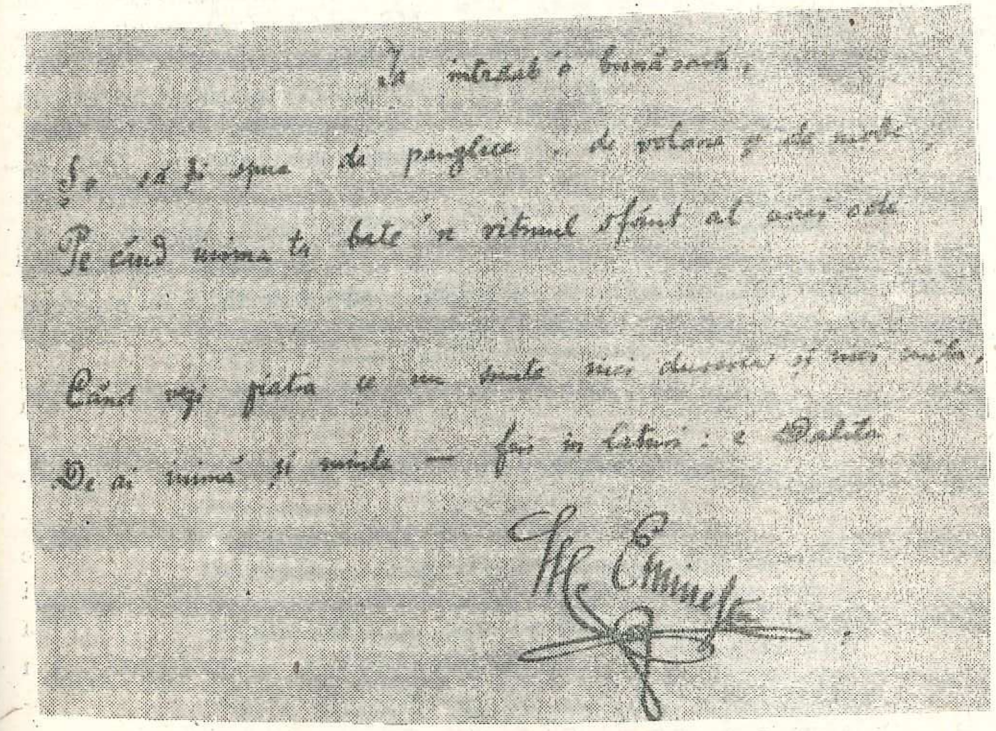
Să revenim la Dacia eminesciană, țară miraculoasă, legendară și eroică, paradis pierdut, peste care a năvălit „a Romei grea mărire":

Ăsta-i raiul Daciei veche; a zeilor Împărăție:
Într-un loc e zi eternă — sara-n altu-n vecinicie,
Iar în altul zori eterne cu-aer răcoros de mai;
Sufletele mari viteze ale-eroilor Daciei
După moarte vin în șiruri luminoase ce învie —
Vin prin poarta răsăririi care-i poarta de la rai.

(Memento mori)

Trecutul acesta glorios se opune prezentului și în *Scrisoarea III*, care se încheie cu un veritabil pamflet politic. Eminescu nu e numai poetul evocării unei istorii îndepărtate, ci și martorul uneia contemporane. În *Împărat și proletar*, Comuna din Paris furnizează imaginației lirice a poetului viziunile primei mișcări proletare care a reușit, pentru scurt timp, instaurarea unei ordini politice comuniste. Eminescu este aici, ca și în pamfletul din *Scrisoarea III*, un poet politic, în adevăratul sens al cuvîntului.

Împărat și proletar conține un discurs al unui „proletar", care e un adevărat „rechizitoriu social". Este semnificativ și că, dintre toți poeții europeni

Scrisoarea V (fragment de manuscris cu semnătura poetului)

Ilustrație, de Ligia Macovei, la poemul *Împărat și proletar*

ai secolului, Eminescu este întîiul care a scris despre Comuna din Paris (poemul apare în 1874, la trei ani de la Comună). Atitudini critice la adresa societății contemporane conțin și alte poezii eminesciene. *Junii corupți*, din tinerețe, e un pamflet contra tinerilor paraziți ai vremii. Iar în *Scrisoarea III* satira atinge un punct culminant, cum vom vedea, analizînd-o.

Rezumînd această a treia temă esențială a liricii eminesciene, putem spune că *istoria* apare la Eminescu indisolubil legată de ideea de *patrie*. De la primele sale versuri, poetul cîntă „dulcea Românie" în spiritul înaintașilor lui pașoptiști. Glorificînd Dacia în *Memento mori* sau evocînd epoca lui Mircea cel Mare în *Scrisoarea III*, înfățișînd natura în atîtea poezii sau satirizînd decăderea moravurilor în *Junii corupți* și *Împărat și proletar*, Eminescu se arată stăpînit de un puternic simțămînt patriotic. El nu scrie despre țară doar cu ocazia sărbătorilor naționale; lirica lui e permanent străbătută de sentimentul iubirii de țară.

SCRISOAREA III

Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă,
Ce cu-a turmelor pășune, a ei patrie ș-o schimbă,
La pămînt dormea ținîndu-și căpătîi mîna cea dreaptă;
Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă.
Vede cum din ceruri luna lunecă și se coboară
Și s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.
Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri;
Ochii ei sunt plini de umbra tăinuitelor dureri;

Codrii se înfiorează de atîta frumusețe,
Apele-ncrețesc în tremur străveziile lor fețe,
Pulbere de diamante cade fină ca o bură,
Scînteind plutea prin aer și pe toate din natură
Și prin mîndra fermecare sun-o muzică de șoapte,
Iar pe ceruri se înalță curcubeele de noapte...
Ea, șezînd cu el alături, mîna fină i-o întinde,
Părul ei cel negru-n valuri de mătasă se desprinde;
— Las'să leg a mea viață de a ta... În brațu-mi vino,
Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o...
Scris în cartea vieții este și de veacuri și de stele
Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieții mele.

Și cum o privea sultanul, ea se-ntunecă... dispare;
Iar în inima lui simte un copac cum că răsare,
Care crește într-o clipă ca în veacuri, mereu crește,
Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lățește;
Umbra lui cea uriașă orizonul îl cuprinde
Și sub dînsul universul într-o umbră se întinde;
Iar în patru părți a lumii vede șiruri munții mari,
Atlasul, Caucazul, Taurul si Balcanii seculari;
Vede Eufratul și Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă —
Umbra arborelui falnic peste toată e stăpînă.
Astfel, Asia, Europa, Africa cu-a ei pustiuri
Și corăbiile negre legănîndu-se pe rîuri,
Valurile verzi de grîie legănîndu-se pe lanuri,
Mările țărmuitoare și cetăți lîngă limanuri,
Toate se întind nainte-i... ca pe-un uriaș covor,
Vede țară lîngă țară și popor lîngă popor —
Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac
În întinsă-mpărăție sub o umbră de copac.

Vulturii porniți la ceruri pîn' la ramuri nu ajung;
Dar un vînt de biruință se pornește îndelung
Și lovește rînduri, rînduri în frunzișul sunător,
Strigăte de-Allah! Allahul se aud pe sus prin nori,
Zgomotul creștea ca marea turburată și înaltă,
Urlete de bătălie s-alungau dupăolaltă,
Însă frunzele-ascuțite se îndoaie după vînt
Și deasupra Romei nouă se înclină la pămînt.

Se cutremură sultanul... se deșteaptă... și pe cer
Vede luna cum plutește peste plaiul Eschișer.
Și privește trist la casa șeihului Edebali;
După gratii de fereastră o copilă el zări
Ce-i zîmbește, mlădioasă ca o creangă de alun;
E a șeihului copilă, e frumoasa Malcatun.
Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet,
Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamet,
Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naște,
Ai căruia ani și margini numai cerul le cunoaște.

Visul său se-nfiripează și se-ntinde vulturește,
An cu an împărăția tot mai largă se sporește,
Iară flamura cea verde se înalță an cu an,
Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan.
Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid...
Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

La un semn, un țărm de altul, legînd vas de vas, se leagă
Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă;
Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii
Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii;
Răspîndindu-se în roiuri, întind corturile mari...
Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.

Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț.
Baiazid, privind la dînsul, îl întreabă cu dispreț:
— Ce vrei tu?
— Noi? Bună pace! Și de n-o fi cu bănat,
Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.

La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort
Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.
— Tu ești Mircea?
— Da-mpărate!
— Am venit să mi te-nchini,
De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.
— Orice gînd ai, împărate, și oricum vei fi sosit,
Cît suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!
Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți;
Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne certi,
Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei tale...
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.

— Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot
Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedece de-un ciot?
O, tu nici visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus!
Toată floarea cea vestită a întregului Apus,
Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.
S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta,
Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta,
Fulgerele adunat-au contra fulgerului care
În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare.
N-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face
Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace;
Pentru-a crucii biruință se mișcară rîuri-rîuri,
Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri;
Zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi,
Înnegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi,
Se mișcau îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii,
Tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii!...

La Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au strîns
Ca să steie înainte-mi ca și zidul neînvins.
Cînd văzui a lor mulțime, cîtă frunză, cîtă iarbă,
Cu o ură ne-mpăcată mi-am șoptit atunci în barbă,
Am jurat ca peste dînșii să trec falnic, fără păs,
Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs...
Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag?
Și, purtat de biruință, să mă-mpiedec de-un moșneag?
— De-un moșneag, da, împărate, căci moșneagul ce privești
Nu e om de rînd, el este domnul Țării Românești.
Eu nu ți-aș dori vrodată să ajungi să ne cunoști,
Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști.
După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe;
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă —
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt,
Cum veniră, se făcură toți o apă ș-un pămînt.
Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai valvîrtej
Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji?
Tu te lauzi că Apusul înainte ți s-a pus?...
Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus?
Laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier,
A credinții biruință căta orice cavaler.
Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...
Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este,
Dușmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste;
N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid
Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!

Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă,
Călăreții împlu cîmpul și roiesc după un semn
Și în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă fața negrului pămînt,
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt,
Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...
Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.
În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare,
Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;
În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,
Căci cuprinsă-i de pieire și în față și în coaste,
Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătălie;
Cad asabii ca și pîlcuri risipite pe cîmpie,
În genunchi cădeau pedeștri, colo caii se răstoarnă,

Cînd săgeţile în valuri, care şuieră, se toarnă
Şi, lovind în faţă,-n spate, ca şi crivăţul şi gerul,
Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul...
Mircea însuşi mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;
Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliţi,
Printre cetele păgîne trec rupîndu-şi large uliţi;
Risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri,
Şi gonind biruitoare tot veneau a ţării steaguri,
Ca potop ce prăpădeşte, ca o mare turburată —
Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.
Acea grindin-oţelită înspre Dunăre o mînă,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.

Pe cînd oastea se aşează, iată soarele apune,
Voind creştetele nalte ale ţării să-ncunune
Ca un nimb de biruinţă; fulger lung încremenit
Mărgineşte munţii negri în întregul asfinţit,
Pîn'ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una
Şi din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna:
Doamna mărilor ş-a nopţii varsă linişte şi somn.
Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului Domn
Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte,
S-o trimiţă dragei sale, de la Argeş mai departe:

Ilustraţie de Ligia Macovei

„De din vale de Rovine
Grăim, Doamnă, către Tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne eşti aşa departe.
Te-am ruga, mări, ruga
Să-mi trimiţi prin cineva
Ce-i mai mîndru-n valea Ta:
Codrul cu poienele,
Ochii cu sprîncenele;
Că şi eu trimite-voi
Ce-i mai mîndru pe la noi:
Oastea mea cu flamurile,
Codrul şi cu ramurile,
Coiful nalt cu penele,
Ochii cu sprîncenele.
Şi să ştii că-s sănătos,
Că, mulţămind lui Cristos,
Te sărut, Doamnă, frumos."

— — — — — — — — — — — — — — —

De-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii;
Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi irozii...
În izvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut;
Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut
Poţi să-ntîmpini patrioţii ce-au venit de-atunci încolo?
Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo!

O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseţi,
Aţi ajuns acum de modă de vă scot din letopiseţ,
Şi cu voi drapîndu-şi nula, vă citează toţi nerozii,
Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.
Rămîneţi în umbra sfîntă, Basarabi şi voi Muşatini,
Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini,
Ce cu plugul şi cu spada aţi întins moşia voastră
De la munte pîn' la mare şi la Dunărea albastră.

Au *prezentul* nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?
N-o să aflu într-ai noştri vre un falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lîngă capiştea spoielii?
Nu se nasc glorii pe stradă şi la uşa cafenelii,
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi
În aplauzele grele a canaliei de uliţi,
Panglicari în ale ţării, care joacă ca pe funii,
Măşti cu toate de renume din comedia minciunii?
Au de *patrie, virtute*, nu vorbeşte liberalul,
De ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul?
Nici visezi că înainte-ţi stă un stîlp de cafenele,
Ce îşi rîde de-aste vorbe îngînîndu-le pe ele.
Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget,
Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri,
La tovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri;
Toţi pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă,
Quintesenţă de mizerii de la creştet pînă-n talpă,
Şi deasupra tuturora, oastea să şi-o recunoască,
Îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască...
Dintr-aceştia ţara noastră îşi alege astăzi solii!
Oameni vrednici ca să şază în zidirea sfintei Golii,
În cămeşi cu mîneci lunge şi pe capete scufie,
Ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filosofie.
Patrioţii! Virtuoşii, ctitori de aşezăminte,
Unde spumegă desfrîul în mişcări şi în cuvinte,
Cu evlavie de vulpe, ca în strane, şed pe locuri
Şi aplaudă frenetic schime, cîntece şi jocuri...
Şi apoi în sfatul ţării se adun să se admire
Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire;
Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,
Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!
Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
Să ajung-a fi stăpînă şi pe ţară şi pe noi!
Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stîrpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii,
Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încît fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bîlbîiţi cu gura strîmbă sunt stăpînii astei naţii!

Voi sunteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte fameni!
I-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!

Și această ciumă-n lume și aceste creaturi
Nici rușine n-au să ieie în smintitele lor guri
Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară,
Îndrăznesc ca să rostească pîn' și numele tău... țară!

La Paris, în lupanare de cinismu și de lene,
Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene,
Acolo v-ați pus averea, tinerețele la *stos*...
Ce a scos din voi Apusul cînd nimic nu e de scos?

Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă,
Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă,
Vestejiți fără de vreme, dar cu creieri de copil,
Drept științ-avînd în minte vre un vals de Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vrun papuc de curtezană..
O, te-admir, progenitură de origine romană!

Și acum priviți cu spaimă fața noastră sceptic-rece,
Vă mirați cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece?
Cînd vedem că toți aceia care vorbe mari aruncă
Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă,
Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înșela,
Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?
Prea v-ați arătat arama, sfîșiind această țară,
Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară,
Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei,
Ca să nu s-arate-odată ce sunteți — niște mișei!
Da, cîștigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.

Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici;
Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.
Cum nu vii tu, Țepeș doamne, ca punînd mîna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei,
Și în două temnițí large cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni!

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru Literatură, București, 1964)

În ediția poeziilor lui Eminescu alcătuită de Titu Maiorescu în 1883 (pe copertă: 1884), „Scrisorile" sînt intitulate „Satire", acesta fiind termenul încetățenit la Junimea.

Analizînd „Scrisorile" lui Eminescu ca pe niște satire, G. Călinescu le raportează la modele clasice (Boileau) și romantice (V. Hugo). El descoperă numeroase poezii și versuri satirice în lirica eminesciană de dinainte de 1883 și explică: „Satiricii de felul lui Boileau sînt de obicei plați, fără imaginație. Eminescu, ca și V. Hugo, e un liric, și o dată ridicat de la pămînt, zboară în cercuri din ce în ce superioare. De la sarcasm el trece la violență..." Este deosebirea dintre satira clasică, potolită și instructivă, specie didactică, și satira romanticilor, care se învecinează cu pamfletul.

Dintre „Scrisorile" eminesciene, a II-a și a III-a conțin versurile satirice cele mai originale. *Scrisoarea III* a apărut în „Convorbiri literare" din 1 mai 1881 și a fost reprodusă de Eminescu însuși, redactor la „Timpul", în acest ziar, zece zile mai tîrziu. Poezia se constituie printr-o antiteză, procedeu frecvent la Eminescu (*Epigonii, Împărat și proletar*). Prima parte povestește visul sultanului Osman. Regăsim în continuare glorificarea trecutului prin figura legendară a unui voievod român (în cazul de față Mircea) și toate acele sentimente nobile de care Eminescu leagă de obicei istoria veche a poporului român.

Această parte a poemului eminescian, una din cele mai frumoase, pe care o învățăm din primele clase de școală, conține întreaga concepție a autorului despre eroismul strămoșilor și despre justețea luptei lor contra celor care voiau să răpească libertatea și suveranitatea țării. Mircea cel Mare e înfățișat ca un bătrîn înțelept și simplu, comportîndu-se cu demnitate în fața orgoliosului Baiazid. El îl primește pe sultan fără vorbe mari, modest și prietenos, așa cum poporul nostru și-a primit totdeauna oaspeții. Dar refuză să i se închine și se declară gata să lupte, dacă sultanul a venit cu gînduri de război. În cuvintele lui Mircea cel Mare este o mare dîrzenie. Baiazid însă e un cuceritor trufaș care nu admite să fie împiedicat de nimeni în visul lui expansionist. El se laudă cu îngenuncherea unei mari părți din Europa și amenință pe Mircea. Dar domnitorul român, fără a se lăsa intimidat, îi spune că el e purtătorul de cuvînt al unui popor mîndru și drept ce nu s-a lăsat niciodată umilit ori călcat în picioare. Îl previne că victoria a fost totdeauna de partea celor care și-au apărat țara contra celor care au voit s-o ocupe.

Încercați să faceți, cu ajutorul versurilor lui Eminescu, portretul lui Mircea și portretul lui Baiazid. Care sînt deosebirile principale dintre ei?

Episodul următor înfățișează lupta dintre armata lui Mircea, mică, dar curajoasă și însuflețită de ideea apărării pămîntului strămoșesc, și marea oaste a sultanului. Lupta e descrisă în versuri dinamice. Auzim parcă zgomotele cîmpului de bătălie, vedem norul de săgeți. La sfîrșit, cînd dușmanul e aruncat peste Dunăre, în tabăra română se așterne liniștea victoriei. Lîngă cortul său, unul din fiii domnitorului scrie o scrisoare „dragei sale" în versuri de factură populară, pe care poetul le prelucrează admirabil.

Identificați procedeele teatrale din scena luptei. Ce elemente poetice specific eminesciene predomină în compunerea folclorică pe care Eminescu o intercalează între prima și a doua parte a Scrisorii III?

Partea a doua, constituită în antiteză cu prima, este un pamflet politic, ținta sarcasmelor poetului fiind partidul liberal, aflat în acel moment la pu-

tere și contra căruia Eminescu scria în „Timpul", zilnic, numeroase articole, cu un spirit critic deosebit de acut[1].

Se observă ușor asemănările de idei dintre „Scrisoare" și articolele publicate în „Timpul". Dar și deosebirile. În poezie, Eminescu pune în mișcare un vocabular mult mai bogat și critica socială devine invectivă: pocitură (*Hidoasa pocitură* este și titlul unui articol), broască, smintit, stîrpitură, fonf, flecar, gușat, bîlbîit, privire-mpăroșată, buget, „uriciunea fără suflet, fără cuget", „negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri" etc.... Unele versuri ne amintesc direct de articolul citat în notă: „Dintr-aceștia țara noastră își alege astăzi solii!".

Dar dacă articolul avea un sens ocazional, satira de aici se ridică peste patimile politice care au agitat epoca lui Eminescu și capătă generalitate poetică, putînd fi înțeleasă și astăzi, ca expresie lirică a indignării, în afara momentului istoric. Eminescu are capacitatea de a transforma cuvîntul rău, mușcător, vorba crudă, într-o lavă care incendiază totul.

După cum se vede, creația poetică a lui Eminescu a fost în multe cazuri reflexul direct al atitudinii critice față de realitățile social-politice din vremea sa. Ca redactor la „Timpul", el a publicat numeroase articole în care denunță fără echivoc constituirea unei noi clase dominante și infiltrarea a numeroase elemente străine în posturi-cheie din administrație și în conducerea instituțiilor. Relevăm aceste aspecte ale activității sale publicistice întrucît ele ne dau o indicație și asupra frecvenței antitezei trecut-prezent în poezia eminesciană și, în același timp, arată clar împotriva cui se îndreaptă satira din finalul *Scrisorii III*. Iată ce scrie Eminescu în „Timpul" din 9 august 1881: „Adevărul e că în decursul acestor din urmă patrusprezece ani elementul istoric pămîntean a fost înlăturat în favorul a d-alde Giani, Cariagdi, Carada, Fleva etc., deci în favorul unui element etnic și moralicește străin neamului românesc, acest adevăr îi doare pe toți aceea cîți și-au făcut din specula patriei și naționalității o meserie, un negoț, o breaslă".

Antiteza trecut-prezent folosește ca argument o idee care apare și la Nicolae Filimon: opunerea boierimii pămîntene — alcătuită din români de baștină, luminați și patrioți —, celei alcătuite din străini pripășiți la noi, ajunși la îmbogățire prin lingușire, șiretlicuri și hoție. Un citat dintr-un articol publicat în „Timpul" din 29 septembrie, același an 1881, este ilustrativ în acest sens: „Odinioară o clasă dominantă puțin numeroasă, incoruptibilă

---

[1] „Și astfel mii de oameni rîvnesc în țara aceasta să capete avere și onori pe calea statului sau cel puțin să trăiască de la dînsul. Prin ideea curat negativă a libertății care nu înseamnează nicăieri alta decît să nu fiu oprit de a munci, adică de a produce bunuri reale, liberalii din România au ajuns la ideea pozitivă că libertatea trebuie să le dea și de mîncare și încălțăminte și lux și tot ce le poftește inima, iar clasele muncitoare? Pe apa sîmbetei să meargă! După voi potopul. Cît lumea n-avem să trăim, nu-i așa? Cît vom trăi să ne curgă laptele în păsat... După aceea, bun e Dumnezeu și va avea grijă de clasele pe care le sărăcim și le stoarcem. Acesta e liberalismul la noi în țară." („Timpul", 18 XII 1877)

și păstrătoare a tradițiilor țării, azi, deasupra oameni îmbogățiți prin camete, prin specule, prin ruina altora...".

G. Călinescu a remarcat că valoarea deosebită a versurilor din *Scrisoarea III* provine și din aceea că ele sînt memorabile, ușor de declamat, întipărindu-se în mintea noastră o dată pentru totdeauna.

Identificați pe baza structurilor Scrisorii III elementele concrete ale procedeului poetic al antitezei folosit de Eminescu.

REVEDERE

— Codrule, codruțule,
Ce mai faci, drăguțule,
Că de cînd nu ne-am văzut
Multă vreme au trecut
Și de cînd m-am depărtat,
Multă lume am îmblat.

— Ia eu fac ce fac de mult,
Iarna viscolu-l ascult,
Crengile-mi rupîndu-le,
Apele-astupîndu-le,
Troienind cărările
Și gonind cîntările;
Și mai fac ce fac de mult,
Vara doina mi-o ascult
Pe cărarea spre izvor
Ce le-am dat-o tuturor,
Împlîndu-și cofeile,
Mi-o cîntă femeile.

— Codrule cu rîuri line,
Vreme trece, vreme vine,
Tu din tînăr precum ești
Tot mereu întinerești.

— Ce mi-i vremea, cînd de veacuri,
Stele-mi scînteie pe lacuri,
Că de-i vremea rea sau bună,
Vîntu-mi bate, frunza-mi sună;
Și de-i vremea bună, rea,
Mie-mi curge Dunărea.
Numai omu-i schimbător,
Pe pămînt rătăcitor,
Iar noi locului ne ținem,
Cum am fost așa rămînem:
Marea și cu rîurile,
Lumea cu pustiurile,
Luna și cu soarele,
Codrul cu izvoarele.

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru Literatură, București, 1964)

După constatarea lui Perpessicius, care a înregistrat toate manuscrisele eminesciene cuprinzînd versuri folclorice culese de-a lungul anilor, *Revedere* este prima poezie în metru popular tipărită de Eminescu („Convorbiri literare", 1 octombrie 1879). Din manuscrisele păstrate reiese că Eminescu a nutrit o profundă admirație pentru expresia artistică populară, ceea ce l-a făcut ca pretutindeni pe unde a trecut prin țară să culeagă folclor. Era firesc, în aceste condiții, ca în poezia lui să se simtă o constantă influență a modelului popular. Specialiștii au încercat nu numai să descopere relația directă dintre poeziile populare culese de Eminescu și acelea scrise de el în metru folcloric, ci să le și grupeze în funcție de fidelitatea față de spiritul artistic popular. Dar tocmai intervenția lui Eminescu în textul folcloric, expresiile originale și semnificațiile noi pe care el le atribuie cuvintelor obișnuite dobîndesc

o mare însemnătate. G. Călinescu avea dreptate să noteze: „Cea mai mare însușire a lui Eminescu este de a face poezii populare fără să imite, și cu idei culte, de a se coborî la acel sublim impersonalism poporan. Mai stîngace sînt poeziile populare culese și îndreptate de Alecsandri decît cele născocite de Eminescu...".

Deși scrisă în metru folcloric, *Revedere* este o poezie profund originală. Doar cîte un vers („Codrule, codruțule!"...) învederează modelul folcloric.

Pădurea i s-a relevat poetului încă din copilărie ca un loc fermecător cu puteri miraculoase:

Fiind băiet păduri cutreieram
Și mă culcam ades lîngă izvor,
Iar brațul drept supt cap eu mi-l puneam
S-aud cum apa sună-ncetișor:
Un freamăt lin trecea din ram în ram
Și un miros venea adormitor.
Astfel ades eu nopți întregi am mas,
Blînd îngînat de-al valurilor glas.

(Fiind băiet păduri cutreieram)

Aflat sub puterea ocrotitoare a pădurii, care îi dezvăluie toate frumusețile și misterele ei, poetul trăiește din plin bucuria și armonia copilăriei, împlinirea visului de iubire („Hai în codru cu verdeață..." *Floare albastră*; „Vino-n codru la izvorul..." *Dorința*; „O, priviți-i cum visează/Visul codrului de fagi!/ Amîndoi ca-ntr-o poveste/ Ei își sunt așa de dragi!..." *Povestea codrului*). Profunzimea acestui sentiment al relației om-natură se reflectă dramatic în chemarea duioasă pe care pădurea i-o adresează, atunci cînd poetul se simte îndemnat să apuce calea destinului său atît de agitat:

O, rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult;
. . . .

Astfel zise lin pădurea
Bolți asupră-mi clătinînd;
Șuieram l-a ei chemare
Ș-am ieșit în cîmp rîzînd.
. . . .

(O, rămîi)

Revedere este o continuare a dialogului cu pădurea, dar de această dată nu de pe poziția copilului sau a tînărului îndrăgostit, ci a omului care a acumulat o experiență de viață profundă și semnificativă în toate privințele, așa cum rezultă chiar din primele șase versuri.

Relevarea acestei experiențe de viață și a semnificațiilor ei constituie de fapt fondul poeziei. Și aceasta îi conferă o discretă, dar acută tentă filozofică.

Desprindeți din răspunsurile codrului semnificația pe care o atribuie poetul curgerii necontenite a timpului și influenței acestui fenomen ireversibil asupra naturii și asupra omului.

DORINȚA

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde
Crengi plecate o ascund.

Și în brațele-mi întinse
Să alergi, pe piept să-mi cazi,
Să-ți desprind din creștet vălul,
Să-l ridic de pe obraz.

Pe genunchii mei ședea-vei,
Vom fi singuri-singurei,
Iar în păr înfiorate
Or să-ți cadă flori de tei.

Fruntea albă-n părul galben
Pe-al meu braț încet s-o culci,
Lăsînd pradă gurii mele
Ale tale buze dulci...

Vom visa un vis ferice,
Îngîna-ne-vor c-un cînt
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt;

Adormind de armonia
Codrului bătut de gînduri,
Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru Literatură, București, 1964)

Poezia apare în numărul din 1 septembrie 1876 al „Convorbirilor literare". Din variante, deducem că poetul o concepuse inițial ca pe o scrisoare de dragoste adresată iubitei și semnată cu inițiala E. Elemente de epistolă păstrează și textul definitiv și, în primul rînd, folosirea persoanei a II-a, a adresării directe, în toată poezia. Față de primele variante, aceasta din urmă este și mult mai concentrată. Eminescu a renunțat la numeroase versuri.

Dorința este o chemare lirică a iubitei în mijlocul naturii. Am văzut că legătura dintre iubire și natură este la Eminescu de nedesfăcut.

Natura din *Dorința* este aceea din toată poezia lui Eminescu: iubita e chemată în *codru*, sub ramurile ocrotitoare ale *teiului* (alături de brad, teiul e un copac îndrăgit de Eminescu), din care plouă cu flori și vîntul face să răsune copacii de o muzică fermecătoare. Alături un *izvor* se ascunde. Acestea sînt elemente obișnuite la Eminescu. Natura din poezia de dragoste nu e însă înfățișată ca una sălbatică, amenințătoare, ci, din contră, ca familiară și ocrotitoare. Perechea de îndrăgostiți află liniște în mijlocul ei. E un refugiu și un loc al visărilor. Cîntecul izvoarelor, blînda batere de vînt îngînă cuvintele de iubire. Visarea începe să se confunde cu somnul. Poezia are un ritm legănător, ca un fel de murmur monoton și surd, care produce somnolarea, și ea specifică romantismului eminescian, căci în romantism somnul și visul sînt mijloace obișnuite ale poeților de a pătrunde în tainele lumii. Ei se lasă în voia somnului și văd în vis ceea ce nu se poate vedea ziua, cu ochii deschiși.

Descoperiţi procedeele de stil prin care poetul obţine murmurarea melodioasă din Dorinţa.
Comparaţi Dorinţa cu alte poezii de dragoste ale lui Eminescu în care natura e prezentă.

LUCEAFĂRUL

Conţinutul epic al poemului, inspirat dintr-un basm popular *(Fata din grădina de aur)*, pe care Eminescu l-a versificat mai întîi şi apoi l-a prelucrat în patru variante, este următorul. O fată de împărat, pe nume Cătălina, se îndrăgosteşte de Luceafărul care-i apare în fiecare seară pe cer, în dreptul ferestrei, şi îi cere să coboare în lumea ei. Luceafărul, ascultîndu-i dorinţa, se întrupează de două ori, luînd chipul unui tînăr. La rîndul său, Luceafărul cheamă pe fată să-l însoţească în lumea lui din cer. Dar Cătălina, speriată de frumuseţea lui rece şi neumană, refuză, cerîndu-i să renunţe la nemurire şi să se facă pămîntean ca ea. Împins de dragoste, Luceafărul călătoreşte spre centrul universului, acolo unde în viziunea romantică a poetului se află Demiurgul, creatorul, pe care îl roagă să-l prefacă în om. În loc să-i satisfacă nemaiauzita dorinţă, Demiurgul, după ce-i descrie deosebirile dintre fiinţele pămînteşti supuse morţii şi el, Luceafărul nemuritor, îl îndeamnă să privească spre pămînt, ca să vadă ce înseamnă instabilitatea sentimentelor umane. În vremea aceasta, Cătălina se îndrăgostise de Cătălin (numele spune mult despre perfecta lor asemănare), un „viclean copil de casă", şi uitase de Luceafăr. Cînd el reapare „în locul lui menit din cer", naiva fată îi cere să-i lumineze norocul, adică să-i vegheze noua ei iubire. Luceafărul, cuprins de o filozofică amărăciune, se resemnează să constate că între el, care trăieşte fără moarte în lumea spiritului, şi Cătălina, care trăieşte de azi pe mîine în cercul strîmt al vieţii pe pămînt, este o totală nepotrivire.

A fost odată ca-n poveşti,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărăteşti,
O prea frumoasă fată.

Şi era una la părinţi
Şi mîndră-n toate cele,
Cum e Fecioara între sfinţi
Şi luna între stele.

Din umbra falnicelor bolţi
Ea pasul şi-l îndreaptă
Lîngă fereastră, unde-n colţ
Luceafărul aşteaptă.

Privea în zare cum pe mări
Răsare şi străluce,
Pe mişcătoarele cărări
Corăbii negre duce.

Îl vede azi, îl vede mîni,
Astfel dorinţa-i gata;
El iar, privind de săptămîni,
Îi cade dragă fata.

Cum ea pe coate-şi răzima
Visînd ale ei tîmple,
De dorul lui şi inima
Şi sufletu-i se împle.

Şi cît de viu s-aprinde el
În orişicare sară,
Spre umbra negrului castel
Cînd ea o să-i apară.

*

Şi pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Ţesînd cu recile-i scîntei
O mreajă de văpaie.

Şi cînd în pat se-ntinde drept
Copila să se culce,
I-atinge mînile pe piept,
I-nchide geana dulce;

Şi din oglindă luminiş
Pe trupu-i se revarsă,
Pe ochii mari, bătînd închişi
Pe faţa ei întoarsă.

Ea îl privea cu un surîs,
El tremura-n oglindă,
Căci o urma adînc în vis
De suflet să se prindă.

Iar ea vorbind cu el în somn,
Oftînd din greu suspină:
— O, dulce-al nopţii mele domn,
De ce nu vii tu? Vină!

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă şi în gînd
Şi viaţa-mi luminează!

El asculta tremurător,
Se aprindea mai tare
Şi s-arunca fulgerător,
Se cufunda în mare;

Şi apa unde-au fost căzut
În cercuri se roteşte,
Şi din adînc necunoscut
Un mîndru tînăr creşte.

Uşor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestei
Şi ţine-n mînă un toiag
Încununat cu trestii.

Părea un tînăr voievod
Cu păr de aur moale,
Un vînăt giulgi se-ncheie nod
Pe umerele goale.

Iar umbra feţei străvezii
E albă ca de ceară —
Un mort frumos cu ochii vii
Ce scînteie-n afară.

— Din sfera mea, venii cu greu
Ca să-ţi urmez chemarea,
Iar cerul este tatăl meu
Şi mumă-mea e marea.

Ca în cămara ta să vin,
Să te privesc de-aproape,
Am coborît cu-al meu senin
Şi m-am născut din ape.

O, vin'! odorul meu nespus,
Şi lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.

Colo-n palate de mărgean
Te-oi duce veacuri multe,
Şi toată lumea-n ocean
De tine o s-asculte.

— O, eşti frumos, cum numa-n vis
Un înger se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată;

Ilustraţie de Vasile Pintea

Străin la vorbă și la port,
Lucești fără de viață,
Căci eu sunt vie, tu ești mort,
Și ochiul tău mă-nghează.
*
Trecu o zi, trecură trei
Și iarăși, noaptea, vine
Luceafărul deasupra ei
Cu razele-i senine.

Ea trebui de el în somn
Aminte să-și aducă
Și dor de-al valurilor domn
De inim-o apucă:

— Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gînd
Și viața-mi luminează!

Cum el din cer o auzi,
Se stinse cu durere,
Iar ceru-ncepe a roti
În locul unde piere;

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă,
Și din a chaosului văi
Un mîndru chip se-ncheagă;

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Din negru giulgi se desfășor
Marmoreele brațe,
El vine trist și gînditor
Și palid e la față;

Dar ochii mari și minunați
Lucesc adînc himeric,
Ca două patimi fără saț
Și pline de-ntuneric.

— Din sfera mea venii cu greu
Ca să te-ascult ș-acuma,
Și soarele e tatăl meu,
Iar noaptea-mi este muma;

O, vin', odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.

O, vin, în părul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să răsai
Mai mîndră decît ele.

— O, ești frumos cum numa-n vis
Un demon se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată!

Mă dor de crudul tău amor
A pieptului meu coarde,
Și ochii mari și grei mă dor,
Privirea ta mă arde.

— Dar cum ai vrea să mă cobor?
Au nu-nțelegi tu oare,
Cum că eu sunt nemuritor,
Și tu ești muritoare?

— Nu caut vorbe pe ales,
Nici știu cum aș începe —
Deși vorbești pe înțeles,
Eu nu te pot pricepe;

Dar dacă vrei cu crezămînt
Să te-ndrăgesc pe tine,
Tu te coboară pe pămînt,
Fii muritor ca mine.

— Tu-mi cei chiar nemurirea mea
În schimb pe-o sărutare,
Dar voi să știi asemenea
Cît te iubesc de tare;

Da, mă voi naște din păcat,
Primind o altă lege;
Cu vecinicia sunt legat,
Ci voi să mă dezlege.

Și se tot duce... S-a tot dus
De dragu-unei copile,
S-a rupt din locul lui de sus,
Pierind mai multe zile.
*
În vremea asta Cătălin,
Viclean copil de casă,
Ce împle cupele cu vin
Mesenilor la masă,

Un paj ce poartă pas cu pas
A-mpărătesii rochii,
Băiat din flori și de pripas,
Dar îndrăzneț cu ochii,

Cu obrăjei ca doi bujori
De rumeni, bată-i vina,
Se furișează pînditor
Privind la Cătălina.

Dar ce frumoasă se făcu
Și mîndră, arz-o focul;
Ei Cătălin, acu-i acu
Ca să-ți încerci norocul.

Și-n treacăt o cuprinse lin
Într-un ungher degrabă.
— Da' ce vrei, mări Cătălin?
Ia du-t' de-ți vezi de treabă.

— Ce voi? Aș vrea să nu mai stai
Pe gînduri totdeuna,
Să rîzi mai bine și să-mi dai
O gură, numai una.

— Dar nici nu știu măcar ce-mi ceri,
Dă-mi pace, fugi departe —
O, de luceafărul din cer
M-a prins un dor de moarte.

— Dacă nu știi, ți-aș arăta
Din bob în bob amorul,
Ci numai nu te mînia,
Ci stai cu binișorul.

Cum vînătoru-ntinde-n crîng
La păsărele lațul,
Cînd ți-oi întinde brațul stîng
Să mă cuprinzi cu brațul;

Și ochii tăi nemișcători
Sub ochii mei rămîie...
De te înalț de subsuori
Te-nalță din călcîie;

Cînd fața mea se pleacă-n jos,
În sus rămîi cu fața,
Să ne privim nesățios
Și dulce toată viața;

Și ca să-ți fie pe deplin
Iubirea cunoscută,
Cînd sărutîndu-te mă-nclin,
Tu iarăși mă sărută.

Ea-l asculta pe copilaș
Uimită și distrasă,

Și rușinos și drăgălaș,
Mai nu vrea, mai se lasă,

Și-i zise-ncet: — Încă de mic
Te cunoșteam pe tine,
Și guraliv și de nimic,
Te-ai potrivi cu mine...

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;

Și tainic genele le plec,
Căci mi le împle plînsul
Cînd ale apei valuri trec
Călătorind spre dînsul;

Lucește c-un amor nespus,
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalță tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge.

Pătrunde trist cu raze reci
Din lumea ce-l desparte...
În veci îl voi iubi și-n veci
Va rămînea departe...

De-aceea zilele îmi sunt
Pustii ca niște stepe,
Dar nopțile-s de-un farmec sfînt
Ce nu-l mai pot pricepe.

— Tu ești copilă, asta e...
Hai ș-om fugi în lume,
Doar ni s-or pierde urmele
Și nu ne-or ști de nume,

Căci amîndoi vom fi cuminți,
Vom fi voioși și teferi,
Vei pierde dorul de părinți
Și visul de luceferi.
*
Porni luceafărul. Creșteau
În cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau
În tot atîtea clipe.

Un cer de stele dedesupt,
Deasupra-i cer de stele —
Părea un fulger ne-ntrerupt
Rătăcitor prin ele.

Ilustrație de Vasile Pintea

Și din a chaosului văi,
Jur-împrejur de sine,
Vedea, ca-n ziua cea dentîi,
Cum izvorau lumine;

Cum izvorînd îl înconjor
Ca niște mări, de-a-notul...
El zboară, gînd purtat de dor,
Pîn' piere totul, totul;

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adînc asemene
Uitării celei oarbe.

— De greul negrei vecinicii,
Părinte, mă dezleagă
Și lăudat pe veci să fii
Pe-a lumii scară-ntreagă;

O, cere-mi, Doamne, orice preț,
Dar dă-mi o altă soarte,
Căci tu izvor ești de vieți
Și dătător de moarte;

Reia-mi al nemuririi nimb
Și focul din privire,
Și pentru toate dă-mi în schimb
O oră de iubire...

Din chaos, Doamne,-am apărut
Și m-aș întoarce-n chaos...
Și din repaos m-am născut,
Mi-e sete de repaos.

— Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne și minuni
Care n-au chip și nume;

Tu vrei un om să te socoți,
Cu ei să te asameni?
Dar piară oamenii cu toți,
S-ar naște iarăși oameni.

Ei numai doar durează-n vînt
Deșerte idealuri —
Cînd valuri află un mormînt,
Răsar în urmă valuri;

Ei doar au stele cu noroc
Și prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp, nici loc,
Și nu cunoaștem moarte.

Din sînul vecinicului ieri
Trăiește azi ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer
S-aprinde iarăși soare;

Părînd pe veci a răsări,
Din urmă moartea-l paște,
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște.

Iar tu Hyperion rămîi[1]
Oriunde ai apune...
Cere-mi — cuvîntul meu dentîi,
Să-ți dau înțelepciune?

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cîntare
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pămîntul în bucăți
Să-l faci împărăție.

Îți dau catarg lîngă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pămîntu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

Și pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel pămînt rătăcitor
Și vezi ce te așteaptă.

*

În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Și, ca și-n ziua cea de ieri,
Lumina și-o revarsă.

Căci este sara-n asfințit
Și noaptea o să-nceapă;
Răsare luna liniștit
Și tremurînd din apă

Și împle cu-ale ei scîntei
Cărările din crînguri.
Sub șirul lung de mîndri tei
Ședeau doi tineri singuri:

— O, lasă-mi capul meu pe sîn,
Iubito, să se culce
Sub raza ochiului senin
Și negrăit de dulce;

Cu farmecul luminii reci
Gîndirile străbate-mi,
Revarsă liniște de veci
Pe noaptea mea de patimi.

Și de asupra mea rămîi
Durerea mea de-o curmă,
Căci ești iubirea mea dentîi
Și visul meu din urmă.

Hyperion vedea de sus
Uimirea-n a lor față;
Abia un braț pe gît i-a pus
Și ea l-a prins în brațe...

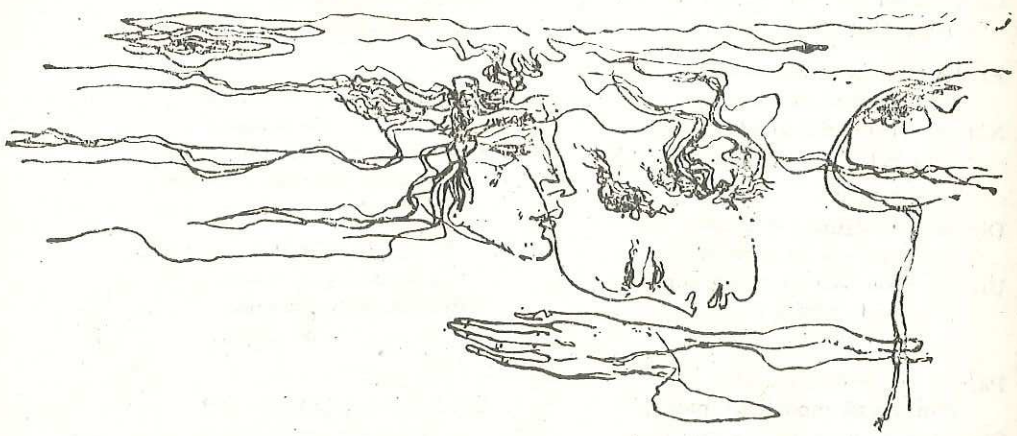
Miroase florile-argintii
Și cad, o dulce ploaie,
Pe creștetele-a doi copii
Cu plete lungi, bălaie

Ea, îmbătată de amor,
Ridică ochii. Vede
Luceafărul. Și-ncetișor
Dorințele-i încrede:

— Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n codru și în gînd,
Norocu-mi luminează!

El tremură ca alte dăți
În codri și pe dealuri,
Călăuzind singurătăți
De mișcătoare valuri;

[1] În legătură cu interpretarea acestui vers, reproducem observația lui D. Murărașu din comentariul *Luceafărului* (Eminescu, *Poezii*, Editura Minerva, 1982, p. 334): „În opunere cu ființele trecătoare, Hyperion este de esență eternă, așa încît, oriunde ar apune, tot Hyperion rămîne."

Ilustrație de Vasile Pintea

Dar nu mai cade ca-n trecut
În mări din tot înaltul:
— Ce-ți pasă ție, chip de lut,
Dac-oi fi eu sau altul?

Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

(M. Eminescu, *Opere alese I*, Editura pentru Literatură, București, 1964)

Publicat în Almanahul Societății Academice Social-Literare „România Jună" din Viena, în 1883, *Luceafărul* constituie capodopera liricii lui Eminescu, sinteza temelor și atitudinilor lui poetice.

În jurul acestei capodopere a literaturii române s-a scris o întreagă literatură critică. Cea mai mare parte din studiile prilejuite de poem nu sînt interpretări critice în sensul strict, ci contribuții documentare sau exegeze filologice, menite a elucida probleme de ordin istoric și lingvistic sau a compara variantele existente. Chiar și acele interpretări care și-au propus să analizeze literar poemul cuprind mai cu seamă puncte de vedere filozofice, etice, teologice, și mai puțin estetice. În general, *Luceafărul* a fost considerat o *alegorie*, avînd în centru tema romantică a geniului în lume. Punctul de plecare al analizei poemului ca alegorie l-a oferit Eminescu însuși într-o notă scrisă pe marginea manuscrisului: „În descrierea unui voiaj în țările române, germanul Kunisch povestește legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pămînt, nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc". Tudor Vianu a exprimat cel mai clar ideea că analiza *Luceafărului* nu poate ocoli explicația oferită de poetul însuși: „Această limpede însemnare ne ferește de greșeala de a atribui poetului *Luceafărului* cine știe ce intenții tainice și neguroase...". Dar o operă literară și mai ales o capodoperă, în lunga ei existență, nu este receptată numai în funcție de intențiile autorului ei, ci și de sugestiile, asociațiile și ideile pe care le generează lectura

textului. De aceea nici critica, în interpretările pe care le face, nu reduce mecanic opera la intențiile autorului.

Poemul nu este un basm obișnuit. Eminescu se folosește de cadrul fantastic (castelul între cer și mare, noaptea, visul fetei de împărat, întruparea lui Hyperion etc.) pentru a ne spune o poveste mult mai profundă despre dragoste și moarte, despre puterea de a renunța din iubire pînă și la nemurire, despre atracția pe care o exercită asupra omului forțele superioare, înalte, eterne. Așadar, latura de basm e un decor pentru toate acestea. Dacă citim cu atenție acele părți ale *Luceafărului* în care vorbesc, rînd pe rînd, Hyperion, Cătălina, Cătălin și *Demiurgul*, avem impresia că știm de undeva cuvintele și felul lor de a vorbi. Eminescu pune în gura acestor „personaje" cuvinte, expresii, pe care le-a folosit în alte poezii, în care el vorbea în nume propriu. De exemplu, cînd Cătălina îl *cheamă* pe Hyperion, chemarea ei seamănă cu aceea a fetei din *Floare albastră* sau a bărbatului din *Dorința*. Cătălin, la rîndul lui, pare a folosi limbajul curtenitor și jucăuș din acele poezii eminesciene ca *Pajul Cupidon*, în care dragostea seamănă cu un joc vesel și agreabil. În sfîrșit, *Demiurgul* vorbește în sentințe, ca acelea din *Glossă* sau din alte poezii eminesciene pe care G. Călinescu le-a numit *gnomice* (adică bazate pe enunțarea unor adevăruri și maxime filozofice).

Comparați pasajele respective din Luceafărul cu poezii ca acelea la care ne-am referit.

Putem să spunem că *Luceafărul*, sub o înfățișare de basm, este o sinteză a liricii lui Eminescu, a „vocilor" poetice din opera lui.

Din punctul de vedere al ideilor și al fanteziei lirice, poemul conține numeroase opoziții: între cer și pămînt; între dorința Cătălinei de a-l vedea pe Hyperion în universul ei pămîntesc și dorința lui Hyperion de a o ridica alături de el în universul ceresc; între Hyperion și Cătălin; între vis și realitate; între pasiune și renunțare. Aceste opoziții de idei sau de metafore au dictat lui Eminescu anumite simetrii în compoziția *Luceafărului*. De exemplu, aparițiile lui Hyperion, invocațiile, ca și unele elemente materiale sînt două, repetate simetric. Cătălina cheamă de două ori pe Hyperion, care se întrupează de două ori și de fiecare dată din cîte două elemente contradictorii (cer și mare, lumină și întuneric). Hyperion apare fetei de împărat o dată ca înger și o dată ca demon. Rostește, la rîndul lui, două chemări, ca și Cătălin. În ultima parte a poemului, această simetrie e ruptă: la a treia chemare a Cătălinei, din final, Hyperion răspunde printr-un refuz.

Notați toate elementele care servesc poetului la crearea unei atmosfere specifice de basm.

Comparați cele două întrupări ale lui Hyperion și notați elementele deosebitoare.

Arătați în ce constă opoziția dintre sentimentul de iubire exprimat de Eminescu prin Hyperion și sentimentul exprimat prin Cătălin.

Distingeți întîmplările care se petrec în visul Cătălinei de cele care se petrec în realitate.

Poemul *Luceafărul* reprezintă și o sinteză de teme și de motive din poezia lui Eminescu, nu numai una de „voci", adică de atitudini filozofice și lirice. Regăsim, de exemplu, atît natura de elemente primordiale, de început de lume, din *Scrisoarea I* sau din *Memento mori*, cît și natura familiară, ocrotitoare, din poeziile de dragoste. Două serii de imagini pot fi puse față în față. Pe de o parte, „a chaosului văi", locul „unde nu-i hotar", în care ajunge Hyperion în drumul său spre originile universului, și unde timpul încearcă în zadar „din goluri a se naște", unde „e un adînc asemene/ Uitării celei oarbe"; pe de altă parte, „cărările din crînguri", „șirul lung de mîndri tei", sub care Cătălina și Cătălin stau îmbrățișați, ploaia de flori argintii mirositoare (ca în *Dorința*). Aceste serii de imagini ilustrează cele două aspecte esențiale ale naturii la Eminescu. În același fel simetric par a se raporta unele la altele imaginile marelui univers, exterior, cosmic, și cele ale micului univers, interior, domestic. Poemul începe cu opoziția dintre marea nesfîrșită, cu zarea ei îndepărtată, de unde apare Luceafărul, și camera Cătălinei din negrul castel, cu fereastra îngustă deschisă spre larg. Între Hyperion și Cătălina este și diferența dintre un locuitor al marelui univers, fără granițe, și o ființă ce trăiește în micul univers domestic al castelului. El se simte bine în cer, în mare, locuri nețărmurite, uriașe; ea, în odaie, în *cadrul* ferestrei (care sugerează felul în care lumea Cătălinei poate veni în contact cu lumea lui Hyperion), în parcul castelului sau în crîng.

Această opoziție a imaginilor ne conduce spre o opoziție de idei: Cătălina e un simbol al făpturilor pămîntești, limitate și muritoare, în vreme ce Hyperion simbolizează ființa fără moarte, geniul, excepția. Dragostea dintre două ființe atît de deosebite este ca o atracție a contrariilor. Cătălina e mînată de dorința de a se înălța, de a-și depăși condiția; Hyperion e mînat de dorința de a se sacrifica, de a renunța la eternitate. Aspirația fetei de împărat și capacitatea de sacrificiu a Luceafărului — iată mișcările spirituale care fac posibilă întîlnirea lor, fie și în vis (poetul ne sugerează la început că totul e un vis al Cătălinei), fie și în închipuire. Și chiar dacă întîlnirea e urmată de o definitivă despărțire (Hyperion, întors la locul lui din cer, se resemnează să mai devină muritor, iar Cătălina își găsește fericirea pe pămînt, alături de Cătălin, om obișnuit ca și ea), experiența spirituală nu a putut rămîne fără urmări pentru nici unul din cei doi. În finalul poemului, Hyperion pare pătruns de amărăciunea de a fi descoperit că lui, nelimitatul, nemuritorul, îi este totuși oprit să se bucure de dragoste: că există o limită pe care nu și-o știa. Cătălina, la rîndul ei, își dă seama că, dacă nu se poate ridica la Luceafăr și dacă el nu-i poate lumina „viața", cum îi ceruse la început, o poate totuși însoți în „norocul" ei alături de ființa iubită.

Din fantezia de basm a *Luceafărului* putem desprinde nenumărate astfel de înțelesuri profunde. Imaginația lui Eminescu seamănă cu o cutie cu miracole.

Deși poezia este partea cea mai cunoscută a operei lui Eminescu, ea nu e singura. Știm deja că poetul a fost și unul din marii gazetari ai secolului al XIX-lea, publicînd mai ales în ziarul „Timpul" articole politice sau pe diferite alte teme, care au avut mare ecou în epocă. Dar Eminescu a scris și proză literară. Ea formează conținutul volumului al VII-lea, din 1977, al marii ediții critice începute de criticul Perpessicius. Ca și poeziile, bucățile în proză scrise de Eminescu se împart în *antume* (publicate de autorul însuși, în timpul vieții) și *postume* (publicate de alții după moartea lui). Prozele antume cele mai cunoscute sînt nuvelele *Sărmanul Dionis* și *Cezara*. Dintre postume, vom aminti un roman neterminat din tinerețe, *Geniu pustiu*, la care se adaugă numeroase alte povestiri, de obicei numai schițate de Eminescu.

Sărmanul Dionis, apărută în „Convorbiri literare" în 1873, după ce a fost citită în cenaclul Junimii, este o nuvelă fantastică, pe un motiv filozofic. În centrul nuvelei se găsește un vis. Ca și în poezie, Eminescu este atras și în proză de motivul romantic al visului. *Cezara*, apărută în „Curierul de Iași" din 1876, este o nuvelă romantică, de dragoste. Romanul *Geniu pustiu* nu a fost publicat de Eminescu în timpul vieții. Prima ediție este din 1904, epocă în care manuscrisele rămase de la poet și predate de Titu Maiorescu Bibliotecii Academiei Române încep să fie cercetate și publicate. Romanul are tot caracter romantic. În el descoperim multe din ideile ce animau spiritul eminescian în anii de tinerețe. După părerea specialiștilor, Eminescu a lucrat la *Geniu pustiu* între anii 1868 și 1871.

Încercările dramatice ale lui Eminescu se compun dintr-un număr destul de mare de piese de teatru începute și neterminate de autor, uneori doar din simple planuri și ciorne. Mai ales în tinerețe, poetul a fost urmărit de ideea de a scrie teatru. Nici unul din aceste fragmente nu a fost tipărit de poet. Ca și o parte din proză și poezie, teatrul a fost descoperit după moartea lui Eminescu, în manuscrisele păstrate de Titu Maiorescu. Unele fragmente de piese ne fac să credem că poetul visa să scrie drame inspirate din istoria națională. Acțiunea din *Mira* se petrece în vremea lui Ștefăniță-Vodă al Moldovei. În fragmentul pe care G. Călinescu l-a intitulat *Decebal*, căci în manuscris nu purta nici un titlu, este evocat un episod din epoca războaielor daco-romane. *Bogdan Dragoș* ne întoarce la epoca descălecatului. Eminescu a mai încercat să scrie piese despre Alexandru Lăpușneanu. A evocat într-un tablou dramatic pe poetul Andrei Mureșanu. Toate aceste încercări sînt importante pentru a vedea cît de vaste erau preocupările poetului și ce pondere acorda el istoriei naționale ca sursă de inspirație pentru scriitori.

MIHAI EMINESCU, POET NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL

Dacă locul celui mai mare poet român în cultura națională n-a fost de nimeni contestat, înțelegerea lui exactă a suscitat de-a lungul vremii două poziții oarecum deosebite, pe care e bine să le reamintim. Întîia dintre ele, care a fost exprimată de către contemporanii poetului și de către generațiile imediat următoare, constă în considerarea lui Eminescu drept un fenomen aproape inexplicabil în peisajul literar în care a apărut. Treizeci de ani după moartea poetului, în 1919, G. Ibrăileanu continua a-l evoca pe autorul *Luceafărului* în acești termeni: „Eminescu este nu numai cel mai mare scriitor român. El este o apariție aproape inexplicabilă în literatura noastră. El a căzut în sărmana noastră literatură de la 1870 ca un meteor din alte lumi. Întîmplarea a făcut ca unul din cei mai mari poeți lirici ai secolului al XIX-lea, secol atît de bogat, cel mai bogat în lirici, să se nască la noi". Ulterior, datorită mai cu seamă străduințelor istoricilor literari, care au acumulat numeroase documente, izvoare, influențe, uneori pînă la exces, Eminescu a început să fie privit într-o altă lumină, și anume ca un continuator genial al bogatei tradiții artistice naționale și ca ultimul romantic european, dar care a dat acestui curent literar o tentă națională. „Opera literară a lui Mihai Eminescu crește cu toate rădăcinile în cea mai plină tradiție și este o exponentă deplină, cu toate aspectele romantice, a spiritului autohton", aprecia G. Călinescu, neegalatul biograf și exeget al creației eminesciene.

Astăzi, amîndouă punctele de vedere luate separat ni se par unilaterale și căutăm o conciliere. Îl simțim pe Eminescu deopotrivă ca pe un miracol și ca pe o sinteză a celor mai vechi tradiții ale culturii noastre.

În esența lor, aceste două puncte de vedere nu se contrazic — pentru că orice mare scriitor constituie în același timp încununarea unei tradiții și inaugurarea unui drum nou. Este locul unde-l putem așeza fără să greșim pe Eminescu, în spațiul generos dintre trecut și viitor pe care el îl umple cu personalitatea lui, al cărei geniu creator sintetizează datele oferite de toată dezvoltarea culturală anterioară spre a da la lumină o operă cu desăvîrșire nouă.

Eminescu însuși a avut sentimentul, și încă foarte viu, de a se situa într-o viguroasă tradiție culturală românească. Mai multe aspecte ale operei lui ne atrag atenția în acest sens: elogiul constant al valorilor istoriei naționale, patriotismul lui înflăcărat, manifestat nu numai în cultul trecutului, ci și în critica aspectelor negative ale societății contemporane, în interesul pentru folclor, pentru opera artistică a spiritului popular național. Romantismul lui tîrziu găsește în inspirația folclorică un motiv esențial. Spiritul național, continuarea specificului artistic românesc nu se opun la Eminescu receptării ideilor culturii europene, pătrunderii, în gîndirea lui, a unui întreg curent de sensibilitate ce a nutrit literatura romantică a secolului al XIX-lea și prin care Eminescu este înrudit cu marii poeți ai lumii. Să adăugăm la aceste note și ceea ce am putea numi „enciclopedismul" eminescian. Ca Heliade înainte, ca Hasdeu în aceeași vreme și mai tîrziu, Eminescu freamătă de dorința de a cunoaște tainele universului, ale naturii și existenței umane, are tendința de a cuprinde totul și, sistematic, de a ridica efortul de cunoaștere al înaintașilor pe treapta sintezei artistice. Uneori, exagerîndu-se, din admirație, această înclinare, i s-au atribuit lui Eminescu vaste cunoștințe în absolut toate domeniile, de la filozofie la economia politică. G. Călinescu avea dreptate să combată ideea unui „monstrum eruditionis". Dar rămîne evidentă încercarea poetului de a sistematiza într-o viziune enciclopedică ceea ce cultura anterioară îi oferea. Preocuparea pentru istorie (și, după model romantic, nu doar pentru cea națională), pentru creația artistică populară și înclinarea spre originale sinteze enciclopedice sînt cele trei aspecte importante ale tradiționalismului artistic eminescian.

Dar Eminescu nu continuă numai, ci și inaugurează o tradiție. Înainte de orice, desigur, în poezie. Poezia lui, o dată depășită epoca începuturilor, este atît de substanțial nouă, încît își pune pecetea pe strădania artistică a mai multor generații. Primul efect, istoricește vorbind, al eminescianismului este copleșitor. Ceea ce Ibrăileanu numea „curentul eminescian" este rezultatul imediat al unei influențe ce condamnă la epigonism pe mulți dintre poeții generației care i-a urmat lui Eminescu. A trebuit să treacă treizeci-treizeci și cinci de ani de la moartea lui Eminescu spre a putea constata și un efect cu adevărat rodnic: abia poezia interbelică, a unor creatori ca Bacovia și Arghezi, se arată în stare să redescopere, uneori și grație criticii moderne, ceea ce era fundamental în Eminescu și putea fi folosit creator, fără riscul mimetismului și pastișei, scăpînd de otrăvurile dulci-amețitoare de care se îmbătaseră poeții generației lui A. Vlahuță.

Distanțarea de tradiția culturală românească mai veche se realizează la Eminescu prin crearea unei poezii înalt filozofice, în care gîndirea și vizionarismul domină imaginația lirică, și a unei limbi pe de-a-ntregul noi. Nici un poet român nu a îmbrățișat în secolul trecut universul artistic uriaș al lui Eminescu, nu a avut cugetarea lui capabilă să pătrundă panorama civilizațiilor și sferele filozofiei. Nimeni n-a îmbinat mai bine ca el o minte atît de deprinsă cu abstracțiile și conceptele, cu o expresie atît de plastic muzicală, încît s-ar părea că ideea poate fi percepută și prin senzație. Opera lui Eminescu nu reprezintă doar „saltul" de la Alecsandri și Bolintineanu la Arghezi și Bacovia, ci descoperă calea poeziei noastre spre universalitate. Eminescu e primul nostru poet de anvergură europeană, primul comparabil cu marii poeți ai lumii, cu Hölderlin, Schiller și Byron, cu Lamartine, Victor Hugo,

Leopardi și Heine, cu Pușkin și Lermontov. Opera sa a și fost raportată la opera acestora și la a altora nenumărați, încît contribuția eminesciană la dezvoltarea romantismului într-unul specific românesc nu e doar o formulă convențională, ci o realitate incontestabilă. Eminescu ne dovedește, dacă mai era nevoie, că un poet național poate fi luat în considerare și ca poet universal numai dacă, prin valoarea operei, își deschide aripile asupra unui domeniu de sensibilitate și gîndire capabil să reflecte deopotrivă ceea ce este specific fiecărui popor în parte și ceea ce este comun tuturor popoarelor la un moment dat. Eminescu reprezintă sinteza tradiției și a noutății, a elementelor artistice românești și a celor universale, el este un poet național și unul universal în aceeași măsură. Prin el, literatura noastră atinge o culme și își face totodată ieșirea necontestabilă în lume.

ION CREANGĂ
(1839—1889)

ACTIVITATEA LITERARĂ

Ion Creangă este, ca scriitor, după mărturisirile unora, o „descoperire" a lui Eminescu. Acesta l-ar fi îndemnat să scrie, iar în toamna anului 1875 erau văzuți împreună la ședințele societății *Junimea*. Aici citește *Soacra cu trei nurori*, publicată în numărul din octombrie al aceluiași an al revistei „Convorbiri literare", în care a văzut lumina tiparului aproape tot ceea ce a scris Ion Creangă. Ca învățător (și încă unul din cei foarte buni), a elaborat și manuale școlare.

Opera, redactată între 1875—1883, pe cît de redusă ca proporții, pe atît de însemnată ca valoare artistică, cuprinde mai multe povești *(Soacra cu trei nurori, Capra cu trei iezi, Punguța cu doi bani, Dănilă Prepeleac, Povestea lui Harap-Alb* etc.), cîteva povestiri și o nuvelă *(Moș Nichifor Coțcariul)*, volumul *Amintiri din copilărie* și fragmentul de basm *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*, apărut postum.

Ion Creangă este scriitorul român cel mai apropiat de spiritul creației folclorice. Socotit la început autor „poporal", el s-a dovedit, în realitate, un artist profund original, care a creat, pornind de la folclor, o operă de netă individualitate, cu elemente caracteristice, de neconfundat, rezultat al unei inteligențe artistice superioare și al unei înzestrări lingvistice remarcabile.

AMINTIRI DIN COPILĂRIE

(Text prescurtat)

I

Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre pe cînd începusem și eu, drăgăliță-Doamne, a mă rădica băietaș la casa părinților mei, în satul Humuleștii, din tîrg drept peste apa Neamțului; sat mare și vesel, împărțit în trei părți, care se țin tot de una: Vatra Satului, Delenii și Bejenii.

Ș-apoi Humuleștii, și pe vremea aceea, nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpătăiu, ci sat vechiu răzășesc, întemeiet în toată puterea cuvîntului; cu gospodari tot unul și unul, cu flăcăi voinici și fete mîndre, care știau a învîrti și hora, dar și suveica, de vuia satul de vatale în toate părțile; cu biserică frumoasă și niște preoți și dascăli și poporeni ca aceia, de făceau mare cinste satului lor.

Şi părintele Ioan de sub deal, Doamne, ce om vrednic şi cu bunătate mai era! Prin îndemnul său, ce mai de pomi s-au pus în ţinterim, care era îngrădit cu zaplaz de bîrne, streşinit cu şindilă, şi ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericei pentru şcoală; ş-apoi, să fi văzut pe neobositul părinte cum umbla prin sat din casă în casă, împreună cu bădiţa Vasile a Ilioaei, dascălul bisericei, un holteiu zdravăn, frumos şi voinic, şi sfătuia pe oameni să-şi deie copiii la învăţătură. Şi unde nu s-au adunat o mulţime de băieţi şi fete la şcoală, între care eram şi eu, un băiet prizărit, ruşinos şi fricos şi de umbra mea.

Şi cea dintăi şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popei, o sgîtie de copilă ageră la minte şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toţi băieţii şi din carte, dar şi din nebunii. Însă părintele mai în toată ziua da pe la şcoală şi vedea ce se petrece... Şi ne pomenim într-una din zile că părintele vine la şcoală şi ne aduce un scaun nou şi lung, şi, după ce-a întrebat pe dascăl, care cum ne purtăm, a stat puţin pe gînduri, apoi a pus nume scaunului „Calul Balan" şi l-a lăsat în şcoală.

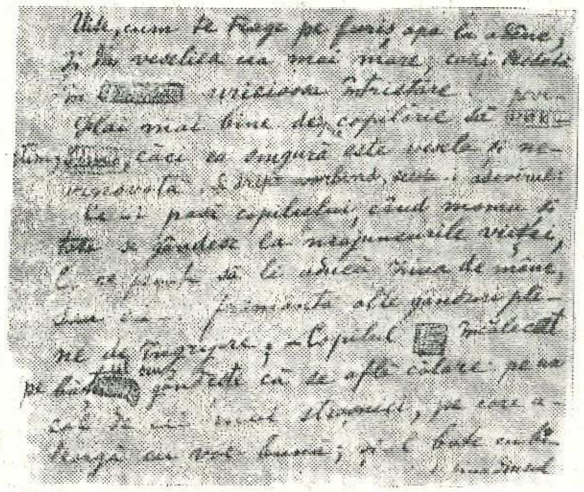
În altă zi ne trezim că iar vine părintele la şcoală, cu moş Fotea, cojocarul satului, care ne aduce, dar de şcoală nouă, un drăguţ de biciuşor de curele, împletit frumos, şi părintele îi pune nume „Sfîntul Nicolai", după cum este şi hramul bisericei din Humuleşti. Apoi pofteşte pe moş Fotea că, dacă i-or mai pica ceva curele bune, să mai facă aşa, din cînd în cînd, cîte unul, şi ceva mai groşuţ, dacă se poate... Bădiţa Vasile a zîmbit atunci, iară noi, şcolarii, am rămas cu ochii holbaţi unii la alţii. Şi a pus părintele pravilă şi a zis că în toată sîmbăta să se procitească băieţii şi fetele, adică să asculte dascălul pe fiecare de tot ce-a învăţat peste săptămînă; şi cîte greşele va face să i le însemne cu cărbune pe ceva, iar la urma urmelor, de fiecare greşală să-i ardă şcolarului cîte un sfînt-Nicolai. Atunci copila părintelui, cum era sprinţară şi plină de incuri, a bufnit de rîs. Păcatul ei, sărmana!

— Ia poftim de încalecă pe Balan, jupîneasă! zise părintele, de tot posomorît, să facem pocinog sfîntului Nicolai cel din cuiu.

Şi cu toată stăruinţa lui moş Fotea şi a lui bădiţa Vasile, Smărăndiţa a mîncat papara, şi pe urmă şedea cu mînile la ochi şi plîngea ca o mireasă, de sărea cămeşa de pe dînsa. Noi, cînd am văzut asta, am rămas înlemniţi. Iar părintele, ba azi, ba mîne, aducînd pitaci şi colaci din biserică, a împărţit la fiecare, de ne-a îmblînzit, şi treaba mergea strună; băieţii schimbau tabla în toate zilele, şi sîmbăta procitanie.

Nu-i vorbă, că noi tot ne făceam felul, aşa, cîteodată; căci, din băţul în care era aşezată fila cu cruce-ajută şi buchile scrise de bădiţa Vasile pentru fiecare, am ajuns la trataji, de la trataji la ceaslov, ş-apoi, dă, Doamne, bine! În lipsa părintelui şi a dascălului intram în ţinterim, ţineam ceaslovul deschis, şi, cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele, şi, cînd clămpăneam ceaslovul, cîte zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată; potop era pe capul muştelor! Într-una din zile, ce-i vine părintelui, ne caută ceasloavele şi, cînd le vede aşa sîngerate cum erau, îşi pune mînile în cap de necaz. Şi cum află pricina, începe a ne pofti pe fiecare la Balan şi a ne mîngîia cu sfîntul ierarh Nicolai pentru durerile cuvioaselor muşte şi ale cuvioşilor bondari, care din pricina noastră au pătimit.

Nu trece mult după asta, şi-ntr-o zi, prin luna lui maiu, aproape de Moşi, îndeamnă păcatul pe bădiţa Vasile tîntul, că mai bine nu i-oiu zice, să puie pe unul, Nic-a lui Costache, să mă procitească. Nică, băiet mai mare şi înaintat în învăţătură până la genunchiul broaştei, era sfădit cu mine din pricina Smărăndiţei popei, căreia, cu toată părerea mea de rău, i-am tras într-o zi o bleandă, pentru că nu-mi da pace să prind muşte... Şi Nică începe să mă asculte; şi mă ascultă el, şi mă ascultă, şi unde nu s-apucă de însemnat la greşele cu ghiotura pe o draniţă: una, două, trei, până la douăzeci şi nouă. „Măi!!! s-a trecut de şagă, zic eu, în gîndul meu; încă nu m-a gătit de ascultat, şi cîte au să mai fie!" Şi unde n-a început a mi se face negru pe dinaintea ochilor şi a tremura de mînios... Ei, ei! acu-i acu. „Ce-i de făcut, măi Nică?" îmi zic eu în mine. Şi

Amintiri din copilărie (manuscris)

mă uitam pe furiş la uşa mîntuirii şi tot scăpăram din picioare, aşteptînd cu neastîmpăr să vie un lainic de şcolar de afară, căci era poruncă să nu ieşim cîte doi deodată; şi-mi crăpa măseaua-n gură cînd vedeam că nu mai vine, să mă scutesc de călăria lui Balan şi de blagoslovenia lui Nicolai, făcătorul de vînătăi. Dar adevăratul Sfînt Nicolai se vede că a ştiut de ştirea mea, că numai iaca ce întră afurisitul de băiet în şcoală. Atunci eu, cu voie, fără voie, plec spre uşă, ies răpede şi nu mă mai încurc prinprejurul şcoalei, ci o ieu la sănătoasa spre casă. Şi cînd mă uit înapoi, doi hojmalăi se şi luase după mine; şi unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele; şi trec pe lîngă casa noastră, şi nu întru acasă, ci cotigesc în stînga şi întru în ograda unui megieş al nostru, şi din ogradă în ocol, şi din ocol în grădina cu păpuşoi, care erau chiar atunci prăşiţi de-al doilea, şi băieţii după mine; şi, până să mă ajungă, eu, de frică, cine ştie cum, am izbutit de m-am îngropat în ţărnă la rădăcina unui păpuşoiu. Şi Nic-a lui Costache, duşmanul meu, şi cu Toader a Catincăi, alt hojmalău, au trecut pe lîngă mine vorbind cu mare ciudă; şi se vede că i-a orbit Dumnezeu de nu m-au putut găbui. Şi de la o vreme, nemaiauzind nici o foşnitură de păpuşoi, nici o scurmătură de găină, am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap, şi tiva la mama acasă, şi am început a-i spune, cu lacrimi, că nu mă mai duc la şcoală, măcar să ştiu bine că m-or omorî!

A doua zi însă a venit părintele pe la noi, s-a înţeles cu tata, m-au luat ei cu binişorul şi m-au dus iar la şcoală. „Că, dă, e păcat să rămîi fără leac de învăţătură, ziçea părintele; doar ai trecut de bucheludeazla şi bucheriţazdra: eşti acum la ceaslov, şi mîne-poimîne ai să treci la psaltire, care este cheia tuturor învăţăturilor, şi, mai ştii cum vine vreme? poate să te faci şi popă aici, la Biserica Sfîntului Nicolai, că eu pentru voi mă strădănuiesc. Am o singură fată ş-oiu vedè eu pe cine mi-oiu alege de ginere."

Hei, hei! cînd aud eu de popă şi de Smărăndiţa popei, las muştele în pace şi-mi ieu alte gînduri, alte măsuri; încep a mă da şi la scris, şi la făcut cadelniţa în biserică, şi la ţinut isonul, de parcă eram băiet. Şi părintele mă iè la dragoste, şi Smărăndiţa începe din cînd în cînd a mă fura cu ochiul, şi bădiţa Vasile mă pune să ascult pe alţii, şi altă făină se măcina acum la moară. Nic-a lui Costache, cel răguşit, balcîz şi răutăcios, nu mai avea stăpînire asupra mea.

Dar nu-i cum gîndeşte omul, ci-i cum vrè Domnul. Într-una din zile, şi chiar în ziua de Sfîntul Foca, scoate vornicul din sat pe oameni la o clacă de dres drumul. Se zicea că are să treacă Vodă pe acolo spre mănăstiri. Şi bădiţa Vasile n-are ce lucra? Hai şi noi, măi băieţi, să dăm ajutor la drum, să nu zică Vodă cînd a trece pe aici, că

satul nostru e mai leneş decît alte sate. Şi ne luăm noi de la şcoală şi ne ducem cu toţii. Şi care săpau cu cazmalele, care cărau cu tărăboanţele, care cu căruţele, care cu covăţile, în sfîrşit, lucrau oamenii cu tragere de inimă. Iar vornicul Nic-a Petricăi, cu pasnicul, vătămanul şi cîţiva nespălaţi de mazili se purtau printre oameni de colo până colo, şi, cînd deodată, numai iaca vedem în prund cîţiva oameni claie peste grămadă, şi unul din ei mugind puternic. „Ce să fie acolo?" ziceau oamenii, alergînd care de care din toate părţile.

Pe bădiţa Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul, îl cetluiau acum zdravăn şi-l puneau în cătuşi, să-l trimită la Peatră... Iaca pentru ce scosese atunci vornicul oamenii la clacă. Aşa, cu amăgele, se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste... Afurisită privelişte mai fu şi asta! Flăcăii ceilalţi pe dată s-au făcut nevăzuţi, iară noi, copiii, ne-am întors plîngînd pe la casele noastre. Afurisit să fie cînerul de vornic, şi cum au ars el inima unei mame, aşa să-i ardă inima Sfîntul Foca de astăzi, lui şi tuturor părtaşilor săi! blăstămau femeile din sat, cu lacrimi de foc, în toate părţile. Iar mama lui bădiţa Vasile îşi petrecea băietul la Peatră, bocindu-l ca pe un mort! „Las', mamă, că lumea asta nu-i numai cît se vede cu ochii, zicea bădiţa Vasile mîngăind-o; şi în oaste trăieşte omul bine, dacă este vrednic. Oştean a fost şi Sfîntul Gheorghe, şi Sfîntul Dimitrie, şi alţi sfinţi mucenici, care au pătimit pentru dragostea lui Hristos, măcar de-am fi şi noi ca dînşii!"

Ei, ei! pe bădiţa Vasile l-am perdut; s-a dus unde i-a fost scris. Şi părintele Ioan umbla acum cu pletele în vînt să găsească alt dascăl, dar n-a mai găsit un bădiţa Vasile, cuminte, harnic şi ruşinos ca o fată mare. Era în sat şi dascălul Iordache, fîrnîitul de la strana mare, dar ce ţi-i bun? Ştia şi el glasurile pe dinafară de biserică, nu-i vorbă, dar clămpănea de bătrîn ce era; ş-apoi mai avea şi darul suptului... Aşadar şcoala a rămas pustie pentru o bucată de vreme...

. . . .

Şi cînd învăţam eu la şcoală, mama învăţa cu mine acasă şi citea acum la ceaslov, la psaltire şi *Alexandria* mai bine decît mine, şi se bucura grozav cînd vedea că mă trag la carte.

Din partea tatei, care ades îmi zicea în bătaie de joc: „Logofete, brînză-n cuiu, lapte acru-n călămări, chiu şi vai prin buzunări!", puteam să rămîn cum era mai bine: „Nic-a lui Ştefan a Petrei", om de treabă şi gospodar în Humuleşti. Vorba ceea:

Decît codaş în oraş,
Mai bine-n satul tău fruntaş.

Mama însă era în stare să toarcă-n furcă, şi să învăţ mai departe. Şi tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la şcoală, căci auzise ea spuind la biserică, în „Parimei", că omul învăţat înţelept va fi şi pe cel neînvăţat slugă-l va avea.

Şi afară de aceasta, babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobi, toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine şi femeile bisericoase din sat îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate: ba că am să petrec între oameni mari, ba că-s plin de noroc, ca broasca de păr, ba că am un glas de înger, şi multe alte minunăţii, încît mama, în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel, podoaba creştinătăţii, care scotea lacrimi din orice inimă împetrită, aduna lumea de pe lume în pustiul codrilor şi veselea întreaga făptură cu viersul său.

— Doamne, măi femeie, Doamne, multă minte-ţi mai trebuie! zicea tata, văzînd-o aşa de ahotnică pentru mine. Dac-ar fi să iasă toţi învăţaţi, după cum socoţi tu, n-ar mai avè cine să ne tragă ciubotele. N-ai auzit că unul cică s-a dus odată bou la Paris, unde-a fi acolo, şi a venit vacă? Oare Grigore a lui Petre Lucăi de la noi din sat pe la ce şcoli a învăţat, de ştie a spune atîtea bongoase şi conăcăria pe la nunţi? Nu vezi tu că, dacă nu-i glagore-n cap, nu-i, şi pace bună!

— Aşa a fi, n-a fi aşa, zise mama, vreu să-mi fac băietul popă, ce ai tu?

— Numaidecît popă, zise tata. Auzi, măi! Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, cobăit şi leneş, de n-are păreche. Dimineaţa, până-l scoli, îţi stupeşti sufletul. Cum îl scoli, cere demîncare. Cît îi mic, prinde muşte cu ceaslovul şi toată ziulica bate prundurile după scăldat, în loc să pască cei cîrlani şi să-mi deie ajutor la trebi, după cît îl ajută puterea. Iarna, pe gheaţă şi la săniuş. Tu, cu şcoala ta, l-ai deprins cu nărav. Cînd s-a face mai mărişor, are să înceapă a-i mirosi a'catrinţă, şi cu astă rînduială n-am să am folos de el niciodată.

. . . .

Peste iarnă, mama iar s-a pus pe capul tatei, să mă deie undeva la şcoală. Dar tata spunea că nu mai are bani de dat pentru mine.

— Lui dascălul Vasile a Vasilcăi [îi] plăteam numai cîte un sorocovăţ pe lună. Iar postoronca de dascălul Simeon Fosa din Ţuţuieni, numai pentru că vorbeşte mai în tîlcuri decît alţii şi sfîrcîieşte toată ziua la tabac, cere cîte trei husăşi pe lună; auzi vorbă! Nu face băietul ista atîţia husăşi, cu straie cu tot, cîţi am dat eu pentru dînsul până acum!

Cînd a mai auzit mama şi asta, s-a făcut foc.

— Sărmane omule! Dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înţelegi? Cînd tragi sorocoveţii la musteaţă, de ce nu te olicăieşti atîta? Petre Todosiicăi, crîşmarul nostru, aşă-i că ţi-a mîncat nouă sute de lei? Vasile Roibu din Bejeni, mai pe-atîţia, şi alţii cîţi? Ruştei lui Valică şi Măriucăi lui Onofreiu găseşti să le dai şi să le răsdai? Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, dormire-ai somnul cel de veci să dormi! Şi pentru băiet n-ai de unde da? Măi omule, măi! Ai să te duci în fundul iadului, şi n-are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili să-ţi faci un băiet popă! De spovădanie fugi ca dracul de tămîie. La biserică mergi din Paşti în Paşti. Aşa cauţi tu de suflet?

— Ian taci, măi femeie, că biserica-i în inima omului, şi, dacă voiu muri, tot la biserică am să şed, zise tata; nu mai face şi tu atîta vorbă, ca fariseul cel făţarnic. Bate-te mai bine cu mîna peste gură şi zi ca vameşul: Doamne, milostiv fii mie, păcătoasei, care-mi tot îmbălorez gura pe bărbat degeaba.

În sfîrşit, cît s-a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, tot pe-a mamei a rămas; căci într-o duminică, prin cîrneleaga, a venit tatul mamei, bunicu-meu David Creangă din Pipirig, la noi şi, văzînd cearta iscată între tata şi mama din pricina mea, a zis:

— Las', măi Ştefane şi Smărănducă, nu vă mai îngrijiţi atîta; că azi e duminică, mîne luni şi zi de tîrg, dar marţi, de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine şi am să-l duc la Broşteni, cu Dumitru al meu, la profesorul Nicolai Nanu de la şcoala lui Baloş, şi-ţi vedè voi ce-a scoate el din băiet: că de ceilalţi băieţi ai mei, Vasile şi Gheorghe, am rămas tare mulţămit cît au învăţat acolo. De douăzeci şi mai bine de ani, de cînd port vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoie numai cu răbuşul. Ce folos că citesc orice carte bisericească; dacă nu ştii a însemna măcar cîtuş de cît, e greu. Însă de cînd mi-au venit băieţii de la învăţătură, îmi ţin socoteala ban cu ban, şi huzuresc de bine; acum zic şi eu că poţi duce vornicia pe viaţă, fără să te simţi. Zău, mare pomană şi-a mai făcut Alecu Baloş cu şcoala ceea a lui, cine vrea să înţeleagă! Şi, Doamne, peste ce profesor înţelept şi iscusit a dat! Aşa vorbeşte de blînd şi primeşte cu bunătate pe fiecare, de ţi-i mai mare dragul să te duci la el! Ferice de părinţii care l-au născut, că bun suflet de om este, n-am ce zice!

. . . .

III

. . . .

Galbeni, stupi, oi, cai, boi şi alte bagateluri de alde aceste, prefăcute în parale, trebuia să ducă dascălii poclon catihetului de la fabrica de popi din Folticeni; ş-apoi lasă-te în *conta* Sfinţiei sale, că te scoate poponeţ, ca din cutie... Pentru mine însă

numai două merțe de orz și două de ovăs a dat tata cui se cuvine, de am fost primit în Folticeni, căci școala era numai de mîntuială; boii să iasă!

Ajungînd acolo toamna tîrziu, m-am așezat în gazdă la Pavel ciubotarul din ulița Rădășenii, unde erau și ceilalți tovarăși ai mei. Catihetul, care făcea ziua noapte și noaptea zi, jucînd stos, rar venea pe la școală. Noi, dacă vedeam așa, ne duceam și mai rar; dar nebunii știu că făceam de-ajuns!

Pavel era holteiu, și casa lui destul de încăpătoare: lăiți și paturi de jur împrejur; lîngă sobă, altul, și toate erau prinse. Iară gazda, robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astrăgaciu, bedreag, dichiciu și alte custuri tăioase, mușcheă, piedecă, hască și clin, ace, sule, clește, pilă, ciocan, ghinț, piele, ață, hîrbul cu călacan, cleiu și tot ce trebuie unui ciubotar.

Cu noi ședea și Bodrîngă, un moșneag fără căpătăiu, însă de tot hazul. Pentru puțină mîncare și cîte-oleacă de pașcă de cea de trei ocă la para, slujea toată casa: tăia lemne, ațîța focul, aducea apă, mătura, ne spunea la povești nopți întregi, șezînd cu nasul în tăciuni, și ne cînta din fluier: Doina, care te umple de fiori, Corăbiasca, Măriuța, Horodinca, Alivencile, Țiitura, Ca la ușa cortului, hori și alte cîntece sculățele ca aceste, de jucam pănă ce asudau podelele și ne sărea talpele de la ciubote cu călcăie cu tot, că doar acum o dădusem și eu pe ciubote. Și din pricina lui Pepelea de moș Bodrîngă, Pavel mai nu le putea dovedi din cîrpit; ba și el, uneori, sărindu-și din minți, își rupea ciubotele ferfeniță, jucînd împreună cu noi.

Odată venise lui Oșlobanu rîndul să cumpere lemne; și așa, cu toată cărpănoșia lui, iese cinc-cînește în medean, aproape de gazda noastră, și găsește un țăran de la Sasca, pare-mi-se, ori de la Baia, cu un car încărcat cu lodbe de fag.

— Cît cei pe car, bade? zise Oșlobanu, căruia nu-i era a cumpăra lemne cum nu mi-e mie acum a mă face popă.

— Trei husăși, dascăle.

— Ce spui, bădișorule, pentru un braț de lemne? Da' că le duc în spate pe toate o dată păn-acasă.

— Dacă le-i duce, dascăle, ți le dau degeaba.

— Zău, nu șuguiești, bade?

— Nici o șagă, dascăle; să vedem cum le-i duce, și halal să-ți fie!

Oșlobanul iè atunci lemnele din carul omului cîte unul-unul și le razămă în picioare lîngă brațu-i; după aceea descinge brîul de pe lîngă sine și le împrejură, legîndu-le frumușel, să nu se hrentuiască; apoi, săltîndu-le și aburcîndu-le cam anevoie, le umflă-n spate și la gazdă cu dînsele. Un băietan nebunatic de-alăturea, văzînd asta, zise cu glas mare:

— Dascăle-Trascăle, be-he-he! dracul să te iè!

Iar țăranul, făcîndu-și cruce, a rămas cu gura căscată, fără să blestească un cuvînt.

Acum nu vă mai spun cît era de încărcat carul cu lemne, care la așa loc, ținea pe vremea aceea șepte lei și jumătate, și cît era de mare și de tare Nică Oșlobanu și alți vro șeizeci ca dînsul, între cari mulți, lăsîndu-și nevestele cîte cu doi-trei copii acasă, în creierii munților, venise la Folticeni să se pricopsească de învățătură...

Ș-apoi carte se învăța acolo, nu glumă! Unii cîntau la psaltichie, colea, cu ifos:

> Ison, oligon, petasti,
> Două chendime, homili,

pănă ce răgușeau ca magarii; alții, dintr-o răsuflare, spuneau cu ochii închiși cele șepte taine din catihisul cel mare. Gîtlan se certa și prin somn cu urieșul Goliat. Musteciosul Davidică de la Fărcașa, pănă tipărea o mămăligă, mîntuia de spus pe de rost, răpede și fără greș, toată istoria *Vechiului Testament* de Filaret Scriban, împărțită în perioade, și pronumele conjunctive de dativ și acuzativ din gramatica lui Măcărescu:

— Mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le; me-te-îl-o, ne-ve-i-le, mi-ți-i, ni-vi-li.

Ce-a fi aceea, ducă-se pe pustiu! Unia dondăneau ca nebunii, pănă-i apuca amețeală; alții o duceau numai într-un muget, cetind pănă le perea vederea; la unia le umblau buzele parcă erau cuprinși de pedepsie; cei mai mulți umblau bezmetici și stăteau pe gînduri, văzînd cum își pierd vremea, și numai oftau din greu, știind cîte nevoi îi așteaptă acasă. Și turbare de cap și frîntură de limbă ca la acești nefericiți dascăli, nu mi s-a mai dat a vedè; cumplit meșteșug de tîmpenie, Doamne ferește!

De-a mai mare dragul să fi privit pe Davidică, flăcău de munte, cu barba în furculiță și favorițe frumoase, cu pletele crețe și negre ca pana corbului, cu fruntea lată și senină, cu sprincenele tufoase, cu ochii mari, negri ca murele și scînteietori ca fulgerul, cu obrajii rumeni ca doi bujori, nalt la stat, lat în spete, subțire la mijloc, mlădios ca un mesteacăn, ușor ca o căprioară și rușinos ca o fată mare, Dumnezeu să-l ierte! că n-avu parte să se preuțească. A murit, sărmanul, înainte de vreme, înecat cu pronumele conjunctive, peritu-le-ar fi numele să le peară, că au mîncat juvaier de flăcău!

Mai bună minte avea Mirăuță din Grumăzești, care umbla trelalela, în puterea iernii, pe la tărăbile jidovești, întrebînd ba teacă de cosor, ba căpestre de purici, ba cuie de la corabia lui Noe, ba fragi și căpșune pentru cineva care pornise într-adaos, ba cînta în pilda jidovilor:

> Nu-mi e ciudă pe gîndac,
> C-a mîncat frunza de fag;
> Dar mi-e ciudă pe omidă,
> C-a mîncat frunza de crudă.
> N-a lăsat să odrăslească,
> Voinicii să se umbrească.

Și alte drăcării ce-i trăsneau în cap. Nebun era el să-și peardă viața din pricina lui mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le, ca Davidică?

Eu, ca și Mirăuță, nu mă prea osteneam pănă-ntr-atîta, să mor învățînd; că doar nu-mi plîngeau copii acasă, nici dădusem catihetului cel poclon mare pănă pe-acolo. Pentru două merțe de orz și două de ovăs, nu era să las copila popei de la Folticenii Vechi nemîngăiată. Afară de aceasta, cînd mă uitam în oglindă, barbă și mustețe ca în palmă; și doar le și pîrleam eu într-o privire și le ungeam în toată sara cu său amestecat cu muc de luminare și alună arsă, dar degeaba muncă! Ș-apoi, intrat în asemenea școală, mai numai barba și punga, bat-o pustia, te făcea să calci a popă!

D-apoi lui Trăsnea, săracul, ce-i pățea sufletul cu gramatica! Odată îmi zise el, plin de mîhnire:

— Ștefănescule (căci așa mă numeam la Folticeni), astăzi nu mai mergem la școală, că nu știu tabla și vreu să învăț pe mîne la gramatică. Mă rog ție, hai cu mine la cîmp spre Folticenii Vechi; vom învăța împreună, sau cîte unul, eu la gramatică și tu la ce-i vrea; apoi mi-i asculta, să vedem nu s-a prinde și de capul meu ceva? Las' că nici la celelalte nu prea pot învăța cu slova asta nouă, care-a ieșit, însă afurisita de gramatică îmi scoate peri albi, trăsnit-o-ar fi s-o trăsnească! Parcă ai ce face cu dînsa la biserică? Dar dacă se cere!... Am s-o ieu și eu din capăt, și, poate, cu tine, care ai trecut pe la părintele Duhu, să mă pot deslurși...

Fiindcă la Folticenii Vechi era ceva mîngăiere pentru mine, mă potrivesc lui Trăsnea, și ne ducem împreună. Și era un ger uscat prin luna lui noiemvrie, și bătea un vîntișor supțire în ziua aceea, de-ți frigea obrazul! Cum ajungem la cîmp, Trăsnea se tolognește pe-un hat și începe la gramatică, din capăt, întrebarea și răspunsul întîiu:

Întrebare: Ce este gramatica română?

Răspuns: Gramatica română este artea ce ne învață a vorbi și a scrie o limbă co...

Iar în altă ediție:

Gramatica este o învățătură ce ne arată modul de a vorbi și de a scrie bine într-o limbă.

Asta-i asta! Din ceaslov și psaltire, și acele bălmujite rău, ca vai de ele, să treci la gramatică, și încă ce gramatică! Nu ca aceste de acum, pozderie de gramatici; unele „raționate", altele „dezvoltate" și ticsite de „complimente", care, trebuie spus fără compliment, îți esplică... până ce nu se mai înțelege nimică, adică făcute pentru copii, de se joacă cu dînsele, de ușoare ce sunt!... Însă ce folos?! Peste Trăsnea n-a dat asemene noroc... să umble într-ales... El, păcătosul, uitați-vă ce fel de gramatică trebuia să învețe: „artea, corect, într-o limbă; silabă numim un sunet deplin, simplu sau compus cu una din consune, sau și cu mai multe consune, care însă să se pronunțe cu o scoatere de voace". Iar în altă ediție: „Prin silabă înțelegem rostitura unei părți de cuvînt ș.c.l."

Ei, ei! de-acum drege-ți „voacea" și descurcă-te, măi Trăsne, dacă poți!

Iar la a treia pagină, îndată altă năzbîtie:

Întrebare: Cîte părți are gramatica română?

Răspuns: Gramatica română are patru părți, care sunt:
1. Etimologia; 2. Sintaxa; 3. Ortografia și 4. Prosodia.

Întrebare: Ce ne învață fiecare din părțile aceste?

Răspuns: 1. Etimologia ne învață a cunoaște părțile vorbei, adică analisul gramatical.
2. Sintaxa ne învață a lega părțile vorbei după firea limbii noastre, adică sintesul gramatical.
3. Ortografia ne învață a scrie bine, adică după regulile gramaticei.
4. Prosodia ne învață a accenta silabele și a le rosti după firea cuvintelor și scopul ce-l avem în vorbire.

Apoi: mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le. Și alte iznoave hăzoase ca aceste!

Mai pune la socoteală că și Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte și timp în felul său; că profesorul, care și el se mira cum au ajuns profesor, zicea: „Luați de ici până ici", cum mi se pare că se mai face pe une locuri și astăzi, și poate că nu veți aduce bănat nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea, ci întîmplării, care a făcut pe oameni așa cum sunt: ori cuțite de oțel, ori de tinichea...

Ș-apoi gîndiți că Trăsnea citea întrebarea și răspunsul, fiecare pe rînd, rar și lămurit, ca să se poată înțelege ceva? Nu așa, necredincioșilor, ci iată cum: „Ce este gramatica română, este... ce este, este... este... arata... nu *arata*, artea... artea...ce...ce... ce ne învață, învață... învață... ce ne învață; a vorbi... bi... bi... ce ne învață... ce este... este... este *arata*, uite dracu! nu arata, artea ce ne învață... ce este, este..." Și tot așa dondănind foarte răpede, bîlbîit și fără pic de cugetare, până la „a scrie într-o limbă corect" rar ajungea, sărmanul! Și după ce turbia de cap hăt bine, mă striga să-l ascult, că știe. Luam cu cartea din mîna lui și-l întrebam: „Ce este gramatica, măi Trăsne?" Iar el, închizînd ochii, răspundea iute, iute și mornăit, cum cer calicii la pod:

— Ce este gramatica română, este... ce este, este... și celelalte, după obiceiu, schimonosind cuvintele și îndrugîndu-le fără nici o noimă, de-ți venea să-i plîngi de milă!

— Nu așa, măi Trăsne!

— Dar cum?

— Nu mai zice română, și spune numai răspunsul; ce ai cu întrebarea?

Și se și opintea el, într-o privire, să răspundă bine, dar degeaba; se încurca și mai rău, începea a ofta și-i venea să-și spargă capul.

— Mai lasă-mă oleacă, zicea el necăjit și, cînd te-oiu striga, să vii iar să mă asculți; și de n-oiu ști nici atunci, apoi dracul să mă ieie! Dă, gramatica să zicem că n-o înțeleg și s-o lăsăm la o parte; artea, asemine; corect, tiji. D-apoi „română, este... ce... ne învață a vorbi și a scrie bine într-o limbă" parcă-s cuvinte românești, ce naiba! Numai și aici trebuie să fie ceva: „a vorbi și a scrie bine într-o limbă", îndrăcit lucru! Cum „să scrii într-o limbă?" Poate cu limba, mai știi păcatul? Pesemne că noi, cum s-ar prinde, las' că, de scris, talpa gîștii, dar apoi și de vorbit, păcatele noastre, se vede că vorbim pogan și rău de tot; nu românește, ci țărănește... Doamne, Doamne! Învățat mai trebuie să fie și acel care face gramatici! Însă și-n gramatică stau eu și văd că masa tot masă, casa tot casă și boul tot bou se zice, cum le știu eu de la mama. Poate celelalte bîzdîgănii: „rostitură, artea, corect, pronunțe, analisul, sintesul, prosodia, ortografia, sintaxa, etimologia, concrete, abstracte, conjunctive: mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le" și altele de sama acestora să fie mai românești... și noi, prostimea, habar n-avem de dînsele! Noroc mare că nu ne pune să le și cîntăm, c-ar fi și mai rău de capul nostru cel hodorogit! Decît țăran, mai bine să mori! Hai, du-te, Ștefănescule, că m-apuc de învățat!...

Și, lăsîndu-l, m-am dus și eu în ciudă la fata popei, am găsit-o singură-singurică și m-am jucat cu dînsa în ticnă până-ndesară; căci mamă n-avea, și tată-său, ca popa, umbla după căpătat... Apoi m-am întors la cîmp, cu zgărdița de la gîtul copilei, c-o năframă cusută frumos cu flori de mătasă și cu sînul plin de mere domnești; și, cînd colo, zărghitul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub nas, și habar n-avea de frig. „Sărace, sărace! nu ești nici de zama ouălor; decît așa, mai bine te făcea mă-ta un mînz și te mîncau lupii", zic eu în mine.

— He! Trăsnea, mă! scoală! știi tabla? Sare el de jos, îl ascult, cleiu. Haidem acasă, măi Trăsne, că m-a răzbit foamea și frigul, și mor de urît aicea pe cîmp!

— Da, că și eu... Ducă-se dracului gramatica! Mi s-a înăcrit sufletul de dînsa! Și osebit de asta, nici nu-mi e bine.

— Un fel de lene, amestecată cu slăbăciune, măi Trăsne, nu-i așa?

— Ba chiar ai nimerit: un fel de leșin la inimă, amestecat cu întinsori, sau cam așa ceva.

— Poate fiorile gramaticei, zic eu.

— Mai știi păcatul? Poate că ș-aceea să fie, zise Trăsnea; căci, dracul s-o ieie! cum pui mîna pe dînsa, îndată-ți vine somn... Flecuștețe de-aceste nu se potrivesc cu rînduiala bisericei, s-a mîntuit vorba... „Osmoglasnicul" este ce este... Vorba tatei: „Condacul umple sacul, și troparul hambarul, măi băiete!" Ce umblăm noi chinuindu-ne cu gramatica, Ștefănescule? Haidem!

Și ne întoarcem noi la gazdă pe la asfințitul soarelui, mîncăm ce mîncăm ș-apoi rugăm pe moș Bodringă să ne cînte; și unde nu se adună o mulțime de dăscălime la noi, căci aici era staniștea lor; și ne întărtăm la joc, știi colè, ca la vîrsta aceea, de nici simțirăm cînd a trecut noaptea. Și așa am scăpat, și eu de urît, și Trăsnea de bolborosit prin somn: „ce este gramatica română, este... ce este, este...", ca alte dăți.

. . . .

Prin postul cel mare se răspîndește vuiet printre dascăli despre desființarea catihețilord și trecerea celor mai tineri dintre noi la Socola.

— Na-ți-o bună, că ți-am frînt-o! zise Trăsnea; cînd la dică, nu-i nimică. Vorba ceea: „Ne-am pricopsit cu cai cu tot..." Dracul mă punea să-mi bat capul cu gramatica? ...De știam asta, mai bine ședeam acasă; și cu banii cîți s-au dat, pe ici, pe colea, își prindea tata altă nevoie.

— D-apoi, noi, ziseră dascălii cei însurați, oftînd; ne-am calicit cu desăvîrșire: zimți, ba oițe, ba stupi, ba cai și boi s-au dus ca pe gura lupului! Părintele catihetul să trăiască!...

— Ia tăceți, bre, răspunse Zaharia; banu-i ochiul dracului, s-a mîntuit vorba!... Ce-l mai cisluiți atîta pe bietul catihet? Parcă numai el e de-aceia?... Ș-apoi și vouă, nu știu, zău, cum v-a mai intra cineva în voie. Vorba ceea: „Hai în car! — Baiu! — Hai în căruță! — Baiu! — Hai în teleagă! — Baiu! — Hai pe jos! — Baiu!" Ziceți

mai bine că vă trageți la teapa voastră, ca apa la matcă. Eu-s mai bucuros că s-a intîmplat asta. La Socola să mergem, dacă voim să ieșim dobă de carte!... Acolo-s profesorii cei mai învățați din lume, după cum aud eu.

— La Socola! strigă dascălii cei mai tineri.

— Duceți-vă pe pustiu, dacă vă place! duce-v-ați învîrtindu-vă ca ciocîrlia! strigă cei bătrîni.

Și așa, aproape de Paști, ne-am răzlețit unii de alții, și la Socola a rămas să meargă cine-a vrè în toamna viitoare, anul 1855.

IV

. . —

Și, scurtă vorbă, ne adunăm, cu rudele lui Zaharia, cu ale mele, în ogradă la moș Luca, sărutăm noi mîna părinților, luîndu-ne rămas bun cu ochii înecați în lacrîmi, și, după ce ne suim în căruță, supărați și plînși, ca vai de noi, Luca Moșneagu, harabagiul nostru, dă biciu cailor, zicînd nevestei sale, care închidea poarta după noi: „Olimbiadă, iè sama bine de borta ceea!" Căci niște porci, spărgînd gardul într-un loc, se înnădise în grădina lui la păpușoi.

Era dimineața, în ziua de Tăierea Capului Sfîntului Ioan Botezătorul, cînd ieșeam din Humulești, și fetele și flăcăii, gătiți frumos, ca în zi de sărbătoari, foiau prin sat în toate părțile, cu bucurie zugrăvite pe fețe! Numai eu cu Zaharia, ghemuiți în căruța lui moș Luca, ne ducem surgun, dracului pomană, că mai bine n-oiu putea zice.

— Rogu-te, mînă mai tare, moș Luca, zic eu, să nu se mai uite satul ca la urs la noi!

Luca Moșneagu însă, mîna cum știa el, căci smîrțoagele lui de cai erau vlăguiți din cale-afară, și slabi, și ogîrjiți ca niște mîți de cei leșinați, nu zmei, cum zicea mama, care nu știa cum să mă urnească mai degrabă din casă.

— Fire-ar afurisit să fie cine a mai desființat și catihețiile cele, tocmai acum în vremea noastră! zise Zaharia lui Gîtlan, plin de năduh, după ce-am ieșit la drum, afară. Cînd să-ți petreci și tu tinerețea, apucă-te de cărturărie; parcă are omul zece vieți! Tot umblînd noi din școală în școală, mai mult, ia, așa „De frunza frăsinelului", mîne, poimîne avem să ne trezim niște babalîci gubavi și oftigoși — numai buni de făcut popi, ieșiți din Socola.

— Ce zici dumneta, moș Luca, despre unele ca acestea?

— Ce să zic, dascăle Zaharia; știm noi cum vi-s formele? Eu trebuie să vă duc la locul hotărît, și de-aci încolo, cum v-a sluji capul. Hi, căluții tatei, să ne întoarcem cît mai degrabă acasă!

Cînd auzeam noi pe moș Luca pomenind cu drag de casă și cînd mai vedeam cum rămîn satele și locurile frumoase în urmă, și tot altele necunoscute se înfățoșază înainte-ne, supărarea noastră creștea la culme! Pentru fiecare fîntînă, părîu, vîlcică, dumbravă și alte locuri drăgălașe ce lăsam în urmă-ne scoteam cîte-un suspin adînc din piepturile noastre! Și, după mintea ce-o aveam, ne-am fi întors înapoi chiar atunci, de nu eram dați în sama lui moș Luca, de care ne rușinam ca și de părinții noștri.

După un scurt popas, făcut la podul de la Timișești, de pe Moldova, pornim înainte spre Moțca și suim încet-încet Codrul Pășcanilor. Apoi, din vîrful acestui codru, mai aruncăm, nimernicii de noi, cîte-o căutătură jalnică spre munții Neamțului: uriașii munți, cu vîrfurile ascunse în nouri, de unde purced izvoarele și se revarsă pîrăiele cu răpejune, șopotind tainic, în mersul lor neîncetat, și ducînd, poate, cu sine multe-multe patimi și ahturi omenești, să le înece în Dunărea măreață!

— Ei, ei! măi Zaharie, zic eu, coborîndu-ne la vale spre Pașcani; de-acum și munții i-am pierdut din vedere, și înstrăinarea noastră este hotărîtă cine știe pentru cîtă vreme!

— Cum ni-a fi scris de la Dumnezeu sfîntul, zise Zaharia, cu glasul aproape stîns, ș-apoi rămase dus pe gînduri tot drumul, până la Blăgești, peste Siretiu, unde ni-a fost și masul în noaptea aceea.

Dar vai de masul nostru! Aici, pe prispa unui rotariu, puțin de nu era să rămînem chiori. De cu sară și până după miezul nopței am stat numai într-o fumăraie de baligi, ca la carantină, și tot ne-au coșit țînțarii.

— Așa-i viața cîmpenească, zise moș Luca, cioșmălindu-se și învîrtindu-se ca pe jăratic, de răul țînțărimei. Cum treci Siretul, apa-i rea și lemnele pe sponci; iar vara te înăduși de căldură, și țînțarii te chinuiesc amarnic. N-aș trăi la cîmp, Doamne ferește! Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul și reci ca gheața: lemne, de-ajuns; vara, umbră și răcoare în toate părțile; oamenii, mai sănătoși, mai puternici, mai voinici și mai voioși, iar nu ca iștí de pe la cîmp: sarbezi la față și zbîrciți, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte, în toată viața lor.

— Știi una, moș Luca, zise Zaharia de la o vreme. Găinușa-i spre asfințit, raritile de-asemine, și Luceafărul-de-Ziuă de-acum trebuie să răsară; haidem să pornim la drum!

— Că bine zici, dascăle Zaharie! parcă ț-a ieșit un sfînt din gură! Decît ne-om tot învîrti și cioșmoli pe iastă prispă, mai bine să scurtăm din cale. Căci mare-i Dumnezeu, ne-a feri el de întîmplări!

Și așa, luîndu-ne rămas bun de la gazdă, care era tot afară culcat, pe altă prispă, plecăm. Și cum ieșim în șleah, părerea noastră de bine: întîlnim cîțiva oameni, cu niște cară cu draniță, mergînd spre Iași. Ne întovărășim cu dînșii, de frica lăieșilor din Ruginoasa, și hai-hai, hai-hai, până-n ziuă, iacătă-ne în Tîrgul Frumos, unde-am și înjunghiat cîțiva harbuji într-ales, de ni-am potolit, deocamdată, și foamea, și setea. Apoi, după ce s-au hodinit caii, am pornit înainte, spre Podu-Leloaie; și de aici, tot înainte spre Iași, mai mult pe jos decît în căruță, căci zmeii lui moș Luca se muiese de tot; și țăranii noștri, glumeți cum sunt ei, ne tot șfichiuiau, în treacăt, care dincotro, de ni-era mai mare rușinea, de rușinea lui moș Luca. Iar, mai ales, pe la asfințitul soarelui, tocmai cînd intram în Iași, pe rohatca Păcurari, un flăcăoan al dracului ne-a luat în rîs cum se cade, zicînd:

— Moșule, iè sama de ține bine telegarii ceia, să nu ieie vînt; că Iașul ista-i mare și, Doamne ferește, să nu faci vro primejdie!...

Atîta i-a trebuit lui moș Luca, ș-apoi lasă pe dînsul! cîte parastase și panaghii, toate i le-a rădicat...

— I-auzi, măi! Dac-ar ști el, chiolhănosul și ticăitul, de unde-am pornit astă noapte, ș-ar strînge lioarba acasă, n-ar mai dîrdăi degeaba asupra căișorilor mei! Ș-apoi doar nu vin eu acum întăiași dată la Iași, să-mi deie povăț unul ca dînsul ce rînduială trebuie să păzesc. [...] Dacă n-a stat oleacă, să-l învăț eu a mai lua de altă dată drumeții în rîs!

Văzînd noi că ne ieu oamenii tot peste picior și pe moș Luca tulburat din cale-afară, cum eram în căruță, ne acoperim peste tot c-un țol, zicînd eu, cam cu sfială:

— Moș Luca, de te-a întreba cineva, de-acum înainte, de ce trag caii așa de greu, să spui că aduci niște drobi de sare de la Ocnă, și las' dacă nu te-a crede fiecare!...

— Ei, apoi?! Știutu-v-am eu că și voi mi-ați fost de-aceștia? zise moș Luca, mergînd pe lîngă cai, plin de năduh; nu mă faceți, că ia acuș vă ard cîteva jordii prin țolul cela, de v-a trece spurcatul!

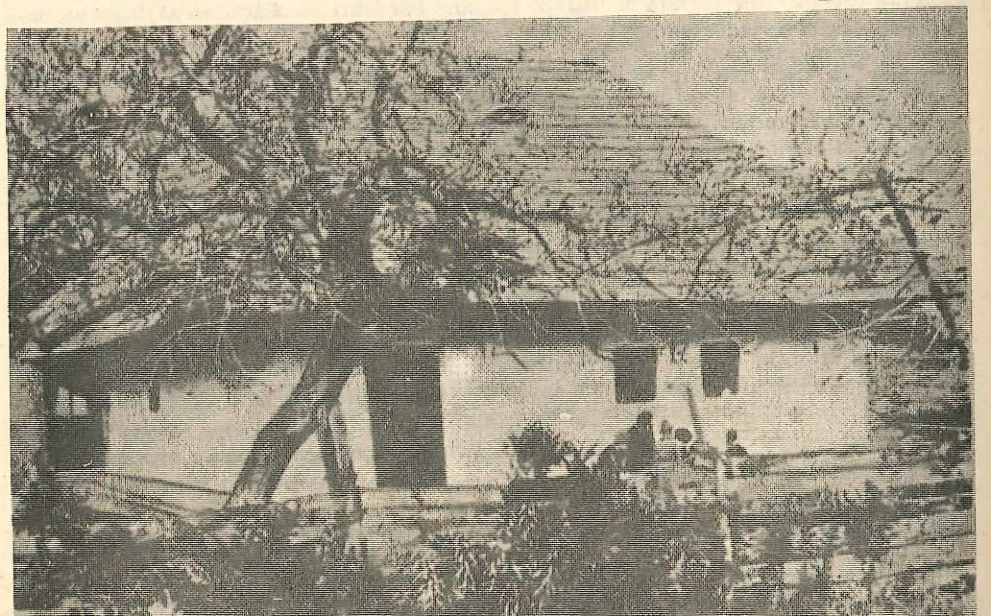
Auzind noi ce ni se pregătește, ghiontitu-ne-am unul pe altul, chicotind înădușit, și ca' mai ba să zicem nici cîrc! În sfîrșit, după multe șfichiuri ce-a primit moș Luca de la unii-alții, cum e lumea a dracului, mergînd noi în pasul cailor, din hop în hop, tot înainte prin rătăcănile de pe ulițile Iașilor, am ajuns într-un tîrziu, noaptea, în cieriul Socolei și am tras cu căruța sub un plop mare, unde-am găsit o mulțime de

dăscălime adunată de pe la catiheţi, din toate judeţele Moldovei: unia mai tineri, iar cei mai mulţi cu nişte tîrsoage de barbe cît badanalele de mari, şezînd pe iarbă, împreună cu părinţii lor, şi preuţi şi mireni, şi mărturisindu-şi unul altuia păcatele!

(Ion Creangă, *Opere I*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970)

După apariţia poveştilor, Creangă a publicat în „Convorbiri literare", în 1881—1882, trei părţi din *Amintiri din copilărie*. Partea a IV-a a văzut lumina tiparului postum, în 1892. *Amintirile* cuprind povestea copilăriei sau, mai degrabă, spectacolul vîrstei fericite. Prin amănunte, copilăria reconstituită a aparţinut biografic lui Creangă, prin semnificaţie este universală, aparţine tuturor: „Aşa eram eu la vîrsta cea fericită, şi aşa cred că au fost toţi copiii, de cînd i lumea asta şi pămîntul; măcar să zică cine ce-a zice". Scriitorul opreşte timpul omului la ceasul zburdălniciei şi al poznelor şi-l evocă într-o naraţiune al cărei farmec este de neegalat. Copilăria apare ca o epocă de aur, ca un tărîm al bucuriei şi al inocenţei, fără griji şi suspine, în care fantezia completează realitatea, iar jocul este suprema preocupare: „Ce-i pasă copilului, cînd mama şi tata se gîndesc la neajunsurile vieţii, la ce poate să le aducă ziua de mîne, sau că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire! Copilul, încălecat pe băţul său, gîndeşte că se află călare pe un cal de cei mai straşnici, pe care aleargă cu voie bună, şi-l bate cu biciul şi-l struneşte cu tot dinadinsul şi răcneşte la el din toată inima, de-ţi iè auzul."

S-ar putea spune, deci, că în *Amintiri* Creangă zugrăveşte copilăria „veselă şi nevinovată" şi că Nică al lui este „copilul universal", de pretutindeni

Casa părintească de la Humuleşti

şi de oricînd, în care toţi ne regăsim cu nostalgie. Opera stă sub semnul neastîmpărului băieţesc, al spontaneităţii, al capacităţii de a inventa cele mai năstruşnice pozne. Acestei copilării ideale i se oferă un mediu real de existenţă, un cadru uman şi geografic, care este cel al ţinutului natal. Satul Humuleşti este tărîmul de basm al candorii infantile şi chiar dacă în realitate — cum dovedesc documentele — era un sat mic cu oameni nevoiaşi, pentru Creangă este un sat mare, răzăşesc, întemeiat în toată puterea cuvîntului, cu gospodari tot unul şi unul, cu flăcăi voinici şi fete mîndre, şi mai ales cu oameni harnici şi iscusiţi şi la lucratul pămîntului, şi la făcutul sumanelor, şi la tăiatul lemnelor, şi la neguţătorie, şi la altele. În fiecare capitol, scriitorul are grijă să adauge cîteva cuvinte de laudă pentru satul său: „Stau cîteodată şi-mi aduc aminte ce vremi şi ce oameni mai erau în părţile noastre pe cînd începusem şi eu, drăgăliţă-Doamne, a mă rădica băieţaş la casa părinţilor mei, în satul Humuleştii, din tîrg drept peste apa Neamţului; sat mare şi vesel, împărţit în trei părţi, care se ţin tot de una: Vatra Satului, Delenii şi Bejenii."

Reconstituiţi, din referirile cuprinse în cele patru părţi ale Amintirilor, imaginea Humuleştilor.

Din paginile *Amintirilor* iese cu pregnanţă la iveală satul românesc tradiţional. Lumea rurală este privită, din interior, de cineva care cunoaşte ocupaţiile şi gesturile oamenilor, tradiţiile şi obiceiurile lor, care le ştie mişcările şi, mai ales, le aude vorbele. Creangă cunoaşte psihologia oamenilor, raporturile lor în viaţa socială, superstiţiile lor. Prin trăsături, comunitatea descrisă este arhaică, dar apar semnele unor înnoiri. Satul nu este total izolat, are legături de rudenie în alte sate, iar lipsa pămîntului îi obligă pe oameni să muncească prin alte locuri, să fie cărăuşi, să facă negoţ la tîrguri.

Dovada cea mai sigură că lumea se îndreaptă spre anumite schimbări este atenţia pe care locuitorii încep s-o acorde învăţăturii, efortul lor de a ridica o şcoală în sat sau de a-şi trimite copiii mai departe la alte şcoli. O făceau cu scopul de a le înlesni mai tîrziu traiul (aceasta e una din cauzele pentru care Smaranda vrea cu tot dinadinsul să-şi vadă feciorul preot), dar importantă e capacitatea lor de a se adapta la noile realităţi sociale.

Descrieţi şcolile prin care trece Nică la Humuleşti, Broşteni, Tîrgu-Neamţ şi Fălticeni. În care condiţii, cu cine şi ce învăţau copiii din vremea aceea?

Amintirile lui Creangă cuprind un număr relativ mare de personaje, unele memorabile, fără însă ca scriitorul să le acorde un relief deosebit. Ele sînt conturate sumar, prin caracterizare directă, prin acţiune şi prin vorbire. De fapt, personajele sînt vii, devin autentice mai ales cînd vorbesc. Totuşi, Creangă reuşeşte să le schiţeze o individualitate şi prin alte mijloace, în mod deosebit printr-o ştiinţă a detaliului, care îi permite să nuanţeze caracterele.

Varietatea firii omenești se observă în mulțimea înfățișărilor umane care apar în opera lui Creangă. Dascăli și preoți, unchi și mătuși, copii și părinți, bătrîni și tineri se prezintă în formele cele mai diverse și mai pitorești.

Extrageți din text caracterizările următoarelor personaje: bădița Vasile, dascălul Iordache, părintele Ioan, popa Duhu, popa Oșlobanu, moș Vasile, mătușa Măriuca, moș Bodrîngă, Smărăndița popii, Nic-a lui Costache, Nică Oșlobanu, Trăsnea, Davidică, Mogorogea, Zaharia lui Gîtlan.

O figură aparte este Smaranda, mama lui Nică. Fiică de vornic și avînd frați cu învățătură, ea se ține de neam bun, iar după felul în care se adresează bărbatului se socotește superioară lui ca putere de înțelegere a lucrurilor și mai sensibilă la înnoiri. Aceasta nu înseamnă că nu-i o exponentă a lumii arhaice în care trăiește, înconjurată de superstiții și crezînd în leacuri băbești: „Știa, vezi bine, soarele cu cine are de-a face, căci eram feciorul mamei, care și ea cu adevărat că știa a face multe și mari minunății: alunga norii cei negri de pe deasupra satului nostru și abătea grindina în alte părți, înfigînd toporul în pămînt afară, dinaintea ușii; [...] bătea pămîntul sau păretele sau vrun lemn, de care mă păleam la cap, la mînă sau la picior, zicînd: «Na, na!» și îndată-mi trecea durerea..."

Smaranda este individualizată în special prin hărnicia și dragostea ei de mamă, un accent special dobîndind dîrzenia cu care își urmărește ambiția de a-l vedea pe Nică preot. Pentru aceasta, „mama... era în stare să toarcă-n furcă, și să învăț mai departe. Și tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la școală..."

Tenacitatea Smarandei se manifestă cu tărie în discuțiile cu Ștefan a Petrei, pe care vrea să-l facă să-i împărtășească punctul de vedere: „Peste iarnă, mama iar s-a pus pe capul tatei, să mă deie undeva la școală. Dar tata spunea că nu mai are bani de dat pentru mine.

— Lui dascălul Vasile a Vasilcăi [îi] plăteam numai cîte un sorocovăț pe lună. Iar postoronca de dascălul Simeon Fosa din Țuțuieni, numai pentru că vorbește mai în tîlcuri decît alții și sfîrcîiește toată ziua la tabac, cere cîte trei husăși pe lună; auzi vorbă! Nu face băietul ista atîția husăși, cu straie cu tot, cîți am dat eu pentru dînsul până acum!

Cînd a mai auzit mama și asta, s-a făcut foc:

— Sărmane omule! Dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? Cînd tragi sorocoveții la musteață, de ce nu te olicăiești atîta?..."

Tatăl lui Nică ar fi vrut ca băiatul să rămînă gospodar în sat, de aceea se arată nepăsător față de învățătură, despre care nu are o părere prea bună: „Dacă-ar fi să iasă toți învățați..., n-ar mai avè cine să tragă ciubotele."

Sînt și alte portrete construite în același stil lapidar și expresiv (fata Irinucăi, Luca Moșneagu), dar cel mai complex dintre toate este portretul lui

Nică, pentru că, fiind eroul *Amintirilor*, structura lui ni se dezvăluie treptat și din toate unghiurile posibile.

Alcătuiți în scris portretul lui Nică, argumentînd dacă e justificată sau nu afirmația lui G. Călinescu, după care în Amintiri Creangă „povestește copilăria copilului universal".

Universul *Amintirilor* este atît de puternic dominat de personalitatea lui Nică, încît întîmplările se structurează în jurul aceleiași idei — a frumuseții copilăriei —, fără să intereseze prea mult ordinea desfășurării lor. Compozițional, Creangă nu respectă cu strictețe cronologia evenimentelor. Capitolele I și II pot fi inversate, iar poznele din partea a doua pot fi așezate oricum, succesiunea lor fiind dictată de capriciile memoriei. Nu se poate spune că n-ar exista un fir călăuzitor, dar se observă cu greu, și abia în capitolul al treilea sesizăm că Nică a trecut într-o altă vîrstă, că „țigoarea de băiet" a devenit un flăcău care îl lasă pe Trăsnea să doarmă pe hat cu gramatica lui Măcărescu sub nas, iar el se duce „în ciudă la fata popei" din Folticenii Vechi.

Evocarea copilăriei se face din perspectiva depărtată a maturității. Consecința cea mai izbitoare a acestei perspective este calitatea stilului, vag nostalgic și de o mare căldură sufletească, aparținînd unei ființe înțelegătoare, înzestrată cu un limbaj de o uluitoare autenticitate și de o rară savoare lexicală. Creangă se cufundă cu voluptate într-o lume preferată și intim cunoscută, reînviind-o într-un lung și neobosit monolog, în care el însuși apare ca personaj și actor deopotrivă.

Astfel realizată, *Amintiri din copilărie* rămîne o operă unică în literatura română prin forța cu care a reușit să comunice miracolul copilăriei, prin farmecul neegalat al limbajului și prin umor. Pentru conștiința românească, ea este amintirea copilăriei fiecăruia dintre noi.

POVESTEA LUI HARAP-ALB

(Fragment)

— Amu Harap-Alb și cu ai săi mai merg ei cît merg și, într-o tîrzie vreme, ajung la împărăție. Dumnezeu să ne ție, ca cuvîntul din poveste, înainte mult mai este. Și cum ajung, odată intră buluc în ogradă, tussese, Harap-Alb înainte și ceilalți în urmă, care de care mai chipos și mai îmbrăcat, de se tîrîiau ațele și curgeau oghelele după dînșii, parcă era oastea lui Papuc-Hogea-Hogegarul. Și atunci, Harap-Alb se și înfățoșază înaintea împăratului Roș, spunîndu-i de unde, cum, cine și pentru ce anume au venit. Împăratului i-a fost de-a mirarea, văzînd că niște golani au asemene îndrăzneală, de vin cu nerușinare să-i ceară fata, fie din partea oricui ar fi. Dar, nevoind a le strica inima, nu le spune nici da, nici ba, ci le dă răspuns ca să rămîie peste noapte acolo, și până mîne-dimineață s-a mai gîndi el ce trebuie să facă... Și pe altă parte, împăratul odată cheamă în taină pe un credincios al său și dă poruncă să-i culce în

casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, după cum pățise și alți pețitori, poate mai ceva decît aceștia.

Atunci credinciosul împăratului se duce răpede și dă foc casei celei de aramă pe dedesupt, cu 24 de stînjini de lemne, de se face casa roșă cum e jăraticul. Apoi, cum înserează, vine și poftește pe oaspeți la culcare. Gerilă atunci, năzdrăvan cum era el, cheamă [pe] tovarășii săi deoparte și le zice încetișor:

— Măi, nu cumva să vă împingă *Mititelul* să intrați înaintea mea unde ne-a duce omul țapului celui roș, că nu mai ajungeți să vedeți ziua de mîne. Doar unu-i împăratul Roș, vestit prin meleagurile aceste pentru bunătatea lui cea nepomenită și milostivirea lui cea neauzită. Îl știu eu cît e de primitor și de darnic la spatele altora. Numai de nu i-ar muri mulți înainte! să trăiască trei zile cu cea de-alaltaieri! D-apoi fetișoara lui; a zis dracul și s-a făcut: bucățică ruptă tată-său în picioare, ba încă și mai și. Vorba ceea: „Capra sare masa, și iada sare casa". Dar las', că ș-au găsit ei omul. De nu le-oiu veni eu de hac în astă noapte, nici mama dracului nu le mai vine!

— Așa gîndesc și eu, zise Flămînzilă; ș-a pus el, împăratul Roș, boii în cîrd cu dracul, dar are să-i scoată fără coarne.

— Ba mi se pare c-a da el și teleagă, și plug, și otic, și tot, numai să scape de noi, zise Ochilă.

— Ia ascultați, măi! zise Gerilă: „Vorba lungă, sărăcia omului". Mai bine haidem la culcare, că ne așteaptă omul împăratului cu masa întinsă, cu făcliile aprinse și cu brațele deschise. Hai! Ascuțiți-vă dinții și porniți după mine.

Și odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap! Și, cum ajung în dreptul ușei, se opresc puțin. Atunci Gerilă suflă de trei ori cu buzișoarele sale cele iscusite și casa rămîne nici fierbinte, nici rece, cum e mai bine de dormit într-însa. Apoi intră cu toții înlăuntru, se tologește care unde apucă, și tac mă cheamă. Iară credinciosul împăratului, încuind ușa pe din afară cu răpegiune, le zice cu răutate:

— Las', că v-am găsit eu ac de cojoc. De-acum dormiți, dormire-ați somnul cel de veci, că v-am așternut eu bine! Vă veți face voi scrum pînă mîne-dimineață.

Apoi îi lasă acolo și el se duce în treaba lui. Dar Harap-Alb și cu ai săi nici nu bindiseau de asta; ei, cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muiet ciolanele și au început a se întinde și a se hîrjoni în ciuda fetei împăratului Roș. Ba încă Gerilă se întindea de căldură, de-i treceau genunchele de gură. Și hojma morocănea pe ceilalți, zicînd:

— Numai din pricina voastră am răcit casa; căci pentru mine era numai bună, cum era. Dar așa pățești dacă te iei cu niște bicisnici. Las', că v-a mai păli el berechetul acesta de altă dată! Știi că are haz și asta? Voi să vă lăfăiți și să huzuriți de căldură, iară eu să crăp de frig. Bu...nă treabă! Să-mi dau eu liniștea mea pentru hatîrul nu știu cui? Acuș vă tîrnîiesc prin casă, pe rudă pe sămînță; încaltea să nu se aleagă nimica nici de somnul meu, dar nici de al vostru.

— Ia tacă-ți gura, măi Gerilă! ziseră ceilalți. Acuș se face ziuă, și tu nu mai stinchești cu brașoave de-ale tale. Al dracului lighioaie mai ești! Destul acum că ne-ai făcut capul călindar. Cine-a mai dori să facă tovărășie cu tine aibă-și parte și poarte-ți portul. Că pe noi știu că ne-ai amețit. Are cineva cap să se liniștească de răul tău? I-auzi-l-ăi: parcă-i o moară hodorogită. Numai gura lui se aude în toate părțile. Hojma tolocănește pentru nimica toată, curat ca un nebun. Tu, măi, ești bun de trăit numai în pădure, cu lupii și cu urșii, dar nu în case împărătești și între niște oameni cumsecade.

— Ia ascultați, măi, dar de cînd ați pus voi stăpînire pe mine? zise Gerilă. Apoi nu mă faceți din cal magar, că vă veți găsi mantaua cu mine! Eu îs bun cît îs bun, dar și cînd m-a scoate cineva din răbdare, apoi nu-i trebuie nici țigan de laie împotriva mea.

— Zău, nu șuguiești, măi Buzilă? Da' amarnic mai ești la viață; cînd te mînii, faci sînge-n baligă, zise Flămînzilă. Tare-mi ești drag!... Te-aș vîrî în sîn, dar nu încapi

de urechi... Ia mai bine ogoiește-te oleacă și mai strînge-ți buzișoarele acasă; nu de altă, dar să nu-ți pară rău pe urmă, că doar nu ești numai tu în casa asta.

— Ei, apoi! Vorba ceea: „Fă bine, să-ți auzi rău", zise Gerilă. Dacă nu v-am lăsat să intrați aici înaintea mea, așa mi se cade; ba încă și mai rău decît așa. Cine-a face de altă dată ca mine, ca mine să pățească.

— Ai dreptate, măi Gerilă, numai tu nu te cauți, zise Ochilă. Dar cu prujituri de-a tale, ia, acuș se duce noaptea, și vai de odihna noastră. Macar tu să fii acela, ce ai zice, cînd ți-ar strica cineva somnul? Ba încă ai dat peste niște oameni ai lui Dumnezeu, dar să fi fost cu alții, hei, hei! mîncai papara până acum.

— Dar nu mai tăceți, măi? Că ia acuș trec cu picioarele prin păreți și ies afară cu acoperemîntul în cap zise Lăți-Lungilă. Parcă nu faceți a bine, de nu vă mai astîmpără dracul nici la vremea asta. Măi Buzilă, mi se pare că tu ești toată pricina gîlcevei dintre noi.

— Ba bine că nu, zise Ochilă. Are el noroc de ce are, dar știu eu ce i-ar trebui.

— Ia să-i faci chica topor, spinarea dobă și pîntecele cobză, zise Setilă, căci altmintrelea nici nu e de chip s-o scoți la capăt cu boclucașul acesta.

Gerilă, văzînd că toți îi stau împotrivă, se mînie atunci și unde nu trîntește o brumă pe păreți, de trei palme de groasă, de au început a clănțăni și ceilalți de frig, de sărea cămeșa de pe dînșii.

— Na! încaltea v-am făcut și eu pe obraz. De-acum înainte, spuneți ce vă place, că nu mi-a fi ciudă, zise Gerilă, rîzînd cu hohot. Ei, apoi!? Cică să nu te strici de rîs!... De Harap-Alb, nu zic. Dar voi, mangosiților și farfasiților, de cîte ori îți fi dormit în stroh și pe tîrnomată, să am eu acum atîția bani în pungă nu mi-ar mai trebui altă! Oare nu cumva v-ați face și voi, niște feciori de ghindă, fătați în tindă, că sunteți obraze supțiri?

— Iar cauți sămînță de vorbă, măi Buzilă? ziseră ceilalți. Al dracului să fii cu tot neamul tău, în vecii vecilor, amin!

— De asta și eu mă anin și mă închin la cinstita fața voastră, ca la un codru verde, cu un poloboc de vin și cu unul de pelin, zise Gerilă. Și hai de-acum să dormim, mai acuș să ne trezim, într-un gînd să ne unim, pe Harap-Alb să-l slujim și tot prieteni să fim; căci cu vrajbă și urgie raiul n-o să-l dobîndim.

....

(Ion Creangă, *Opere I*, Editura Minerva, București, 1970)

Povestea lui Harap-Alb are în linii mari următorul subiect: Verde-Împărat îi cere fratelui său să-i trimită pe cel mai vrednic dintre nepoți ca să-l lase urmaș după ce n-o mai fi. Craiul, tatăl băieților, îi supune unei probe a curajului, la care nu rezistă decît mezinul. Acesta, povățuit de Sfînta-Duminică, pe care o milostivise, își alege un cal năzdrăvan, care în aparență este o mîrțoagă, și pleacă la drum nu înainte de a asculta sfaturile tatălui său.

În ciuda povețelor, este păcălit de Spîn, care-l face rob. Ajunși la casa lui Verde-Împărat, Spînul se dă drept nepotul-moștenitor și din orgoliu nemăsurat îl supune pe adevăratul nepot unor încercări deosebite, poruncindu-i, pe rînd, să aducă „sălățile" din grădina ursului, pietrele nestemate din grădina cerbului și pe fata împăratului Roș. Ajutat de felurite personaje, povățuit de cal, însoțit de niște simpatici monștri, Harap-Alb se descurcă de minune în toate împrejurările.

În final, impostorul este demascat și pedepsit și, după cîteva peripeții care ne prelungesc emoțiile, eroul este răsplătit, primind binecuvîntarea împăratului Verde, împărăția și pe fiica împăratului Roș.

După cum se vede, *Povestea lui Harap-Alb* (1877) apare ca un mic roman de aventuri, realizat însă în cel mai autentic spirit popular, respectînd adică tematica, compoziția epică, eroii, ajutoarele lor, precum și mijloacele de exprimare specifice prozei populare.

Concepută ca un lung șir de peripeții și încercări la care e supus un tînăr pentru a-și dovedi *vrednicia, curajul, puterea* și *înțelepciunea*, povestea cuprinde în sine o idee morală fundamentală: aceea că binele și adevărul triumfă în ciuda tuturor piedicilor, că meritele omului sînt prețuite și răsplătite. Privit din această perspectivă, eroul, Harap-Alb, este un personaj simbolic, reprezentînd binele care are menirea de a pedepsi răul.

Subiectul este astfel construit, încît finalul să proclame întotdeauna triumful binelui, ca expresie a unei aspirații eterne a omenirii.

Pentru a-și ilustra ideea, Creangă imaginează o întîmplare, pe care de fapt n-o inventează, ci o alcătuiește combinînd diverse situații și motive luate din basmele noastre populare. El nu se depărtează prea mult de modelul popular, folosind motive narative tipice: plecarea, călătoria, supunerea prin vicleșug, încercarea puterii în trei împrejurări diferite, izbînda, demascarea Spînului, pedeapsa, căsătoria.

Să se analizeze, la alegere, un astfel de motiv narativ.

Respectînd schema tradițională, Creangă devine original prin abundența detaliilor specifice, prin insistența asupra aspectului particular, prin nuanțarea mișcărilor, a gesturilor, a vieții sufletești. În felul acesta, personajele și acțiunile lor capătă individualitate, devin de neconfundat. La Creangă, scena în care feciorii, supuși unei probe a curajului, se dovedesc nedestoinici scoate în evidență mai ales suferințele unui tată dezamăgit: „Din trei feciori, cîți are tata, nici unul să nu fie bun de nemica?! Apoi drept să vă spun, că atunci degeaba stricați mîncarea, dragii mei... Să umblați numai așa frunza frăsinelului toată viața voastră, și să vă lăudați că sunteți feciori de crai, asta nu miroasă a nas de om... Cum văd eu, frate-meu se poate culca pe-o ureche din partea voastră; la sfîntul-așteaptă s-a împlini dorința lui. Halal de nepoți ce are! Vorba ceea:

La plăcinte
Înainte
Și la război
Înapoi."

Arta povestirii la Creangă nu este dominată numai de acțiune; ochiul lui surprinde particularitățile cadrului în care aceasta se desfășoară, iar auzul prinde cu exactitate schimbul de cuvinte dintre oameni. Cerbul care vine boncăluind este surprins în fiecare amănunt al comportării sale: „Și ajungînd

la izvor, odată și începe a bea hîlpav la apă rece; apoi mai boncăluiește și iar mai bea cîte un răstimp, și iar mai boncăluiește și iar mai bea, până ce nu mai poate. După aceea începe a-și arunca țărna după cap, ca buhaiul, și apoi scurmînd de trei ori cu piciorul în pămînt se tologește jos pe pajiște, acolo pe loc; mai rumegă el cît mai rumegă și pe urmă se așterne pe somn, și unde nu începe a mîna porcii la jir".

La fel procedează și în descrierea lui Gerilă, dihanie de om cu urechi clăpăuge și buzoaie mari și debălăzate: „Și cînd sufla cu dînsele cea de deasupra se răsfrîngea în sus peste scăfîrlia capului, iar cea de dedesupt atîrna în jos, de-i acoperea pîntecele".

Detaliile dau poveștii contur realist. Prin ele lumea fabuloasă se umanizează, coboară într-un plan de existență care poate fi localizat geografic și istoric. Personajele, de la Harap-Alb la simpaticii monștri care-l însoțesc, acționează țărănește și vorbesc moldovenește.

Exemplificați cu extrase din text ideea de mai sus.

Eroul, deși seamănă cu Făt-Frumos din alte basme, nu este lipsit de individualitate psihologică și morală. El plînge cînd îl dojenește părintele său, se mînie și lovește cu frîul în cap, ca un flăcău de la țară, răpciuga de cal grebănos care se întindea să mănînce jăraticul, este păcălit de Spîn pentru că era „boboc de feliul său la trebi de aiestea", se dovedește „slab de înger și fricos ca o femeie" cînd se duce în grădina cerbului, „se olicăiește" de belelele în care îl vîră Spînul, se bate cu mîna peste gură uitîndu-se la „smintitul" de Ochilă, are simțul umorului, petrecînd pe seama tovarășilor de drum și a poznelor lor. Chiar și suferințele prin care trece nu sînt simple aventuri cavalerești; ele au o funcție educativă, pregătesc un conducător: „Cînd vei ajunge și tu odată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și vei crede celor asupriți și năcăjiți, pentru că știi ce e năcazul".

Omenește se poartă și însoțitorii lui Harap-Alb. Cînd fata împăratului Roș se preface într-o păsărică și zboară peste cinci străji, Ochilă îi dă de știre lui Păsărilă astfel: „Măi, fetișoara împăratului ne-a tras butucul. A dracului sgîtie de fată: s-a prefăcut în păsărică, a zburat ca săgeata pe lîngă ceilalți, și ei habar n-au despre asta. Ei, apoi? Lasă-te în sama lor, dacă vrei să rămîi făr' de cap. De-acum numai noi o putem găsi și aduce la urma ei. Taci molcum și haidem după dînsa. Eu ți-oi arăta-o pe unde se ascunde, iară tu să mi-o prinzi, cum ți-i meșteșugul, și să-i strîmbi gîtul oleacă, să se învețe ea altă dată a mai purta lumea pe degete". Căutînd-o, Păsărilă *bojbăie* prin toate buruienile, *cotrobăie* pe după stînci și o *găbuiește* în spatele Lunii, așa cum Nică găbuia pupăza în scorbură. O scenă meticulos de realistă este și aceea în care Harap-Alb cu prietenii intră în ograda împăratului.

Analizați fragmentul, urmărind tendința lui Creangă de a crea un spectacol, de a dramatiza acțiunea prin dialog; caracterizați personajele.

Creangă improvizează pe marginea schemei universale a basmului o imagine a vieţii ţărăneşti de altădată, cu tipurile ei morale, cu tradiţiile şi obiceiurile ei, cu deprinderile de comportament şi cu limbajul ei specific. Puterea de sugestie prin detalii a acestei vieţi este atît de mare, iar expresia ei literară atît de particulară, încît basmul nu mai poate fi repovestit fără pierderi şi n-ar putea circula în variante, ca în folclor. El trebuie să fie citit ca operă cultă, aparţinînd unui artist superior înzestrat.

Concluzii. În realizarea poveştilor sale, Creangă a pornit de la modele populare. Caracteristica acestor poveşti este însă originalitatea, în ciuda faptului că scriitorul humuleştean a păstrat subiectul basmului din care s-a inspirat, personajele, natura conflictului etc. Mai mult decît atît, el a repovestit basmele în aceeaşi limbă vie a poporului, utilizînd expresii dialectale, ziceri tipice, comparaţii şi metafore specifice, precum şi atît de cunoscutele formule de început sau de sfîrşit, cum sînt: „a fost odată ca niciodată", „şi-am încălecat pe-o şa..." etc.

Diferenţele dintre basmul lui Creangă şi cel popular ies în evidenţă urmărind patru aspecte: calitatea naraţiunii, particularităţile fantasticului, funcţia dialogului şi limbajul.

De la început se poate observa că povestirea lui Creangă are un ritm mai rapid. Scriitorul elimină explicaţiile inutile, nu întîrzie în descrieri sau analize — eventual nuanţează prin cîte un proverb — şi, în general, îşi surprinde cititorul cu năvala întîmplărilor. Totuşi faptele nu trec fără să li se observe identitatea. Creangă individualizează acţiunile şi personajele. La povestitorul popular, acestea sînt mai puţin reliefate. La Creangă apar amănunte concrete, detalii sugestive, care îndreaptă atenţia nu numai asupra peripeţiilor, ci şi asupra stărilor sufleteşti ale tipurilor morale prezentate.

Deosebiri găsim şi în modul în care sînt utilizate elementele fantastice. În basmul popular, deşi personajele fabuloase, supranaturale, se comportă, în general, ca oamenii, totuşi atitudinea lor este uneori convenţională, abstractă, fără particularităţi psihice, sociale, naţionale. La Creangă, fantasticul nu numai că e umanizat, dar în cadrul lui se construiesc tipuri diferenţiate fizic şi moral, tipuri a căror viaţă se desfăşoară conform unor deprinderi şi obiceiuri specifice familiei ţărăneşti. Culoarea locală este astfel mai puternic sugerată.

Originalitatea lui Creangă e şi mai frapantă la nivelul dialogului. La povestitorul popular, dialogul e o simplă chestiune de trecere de la stilul indirect liber la stilul direct. El poate să fie prezent sau să lipsească. La Creangă, dialogul contribuie la caracterizare, la individualizare. Suprimat şi refăcut în stil indirect, îşi pierde din efect, fiind altceva. Funcţia lui este asemănătoare cu cea din teatru, unde dialogul este mod de existenţă a personajelor, dar şi de dezvoltare a acţiunii.

În sfîrşit, oricine poate să observe diferenţa de limbaj. Creangă e mai precis şi mai expresiv, iar felul spunerii e mult mai complex. Mijloacele populare ale oralităţii sînt retopite într-un stil puternic individualizat, care poartă pecetea lui Creangă.

Stabiliţi modalităţile de realizare a umorului din fragmentul reprodus în manual.

PARTICULARITĂŢI ALE OPEREI LUI ION CREANGĂ CARACTERUL EI NAŢIONAL ŞI UNIVERSAL

Ion Creangă a intrat în literatură cu un fond sufletesc şi intelectual de origine ţărănească. Acest fond îi va procura materia operei şi-şi va pune pecetea asupra individualităţii lui artistice.

Oglindind viaţa ţărănească, Creangă vine prin chiar temeliile adînci ale fiinţei sale din mijlocul creaţiei populare şi creează în sensul viziunii populare; cu alte cuvinte, cel care a semnat cu numele de Ion Creangă este un exponent al potenţialului artistic popular, care putea să fie un anonim ca şi autorul *Mioriţei*. În spatele lui se găsesc nenumărate generaţii de ţărani; el nu reprezintă decît întîmplarea prin care a ajuns la noi mesajul existenţei lor. De aceea, G. Călinescu îl socoteşte „poporul român însuşi, surprins într-un moment de genială expansiune".

Opera lui Creangă, redusă ca proporţii, este extrem de unitară sub raportul conţinutului şi al mijloacelor artistice.

În poveşti şi în *Amintiri* trăieşte aceeaşi lume ţărănească, harnică şi curată sufleteşte, „mişcată de instincte simple şi tari, uneori şireată, plină de umor, înfăţişată în scenele şi relaţiile tipice ale vieţii, în felul ei de a munci şi de a se veseli, în legăturile părinţilor cu copiii, ale soacrelor cu nurorile, ale bărbatului cu nevasta, ale fraţilor între ei, ale boierilor cu ţăranii, ale stăpînilor cu slugile" (Tudor Vianu).

Unitatea de conţinut se realizează într-un mod foarte subtil şi simplu în acelaşi timp. Ceea ce este fabulos sau fantastic, în poveşti, capătă trăsături particulare omeneşti, se înfăţişează cu gîndirea, psihologia şi morala ţărănească. *Amintirile*, dimpotrivă, sporesc liniile unor neînsemnate fapte ale copilăriei pînă la dimensiunea uriaşă a fabulosului. Harap-Alb e un erou năzdrăvan, dar la fel de „năzdrăvan" e şi Nică; un personaj luat din realitate ca Oşlobanu, cu foamea lui ieşită din comun, e un Flămînzilă, iar certăreţul Mogorogea — un Gerilă; dar Flămînzilă şi Gerilă sînt la rîndul lor nişte ţărani puşi pe şotii. Exemplele ar putea continua, pentru că amestecul dintre fabulos şi real este o caracteristică a creaţiei lui Creangă. Înţelegînd exact această interferenţă, putem vorbi de o monografie a satului moldovenesc, nu atît în sensul reflectării vieţii sociale, cît, mai cu seamă, a vieţii spirituale, pe care scriitorul humuleştean o realizează prin poveşti şi amintiri.

De fapt, pe Creangă îl putem socoti, în toate formele operei sale, un rapsod care „cîntă" sau „spune" faptele de viață ale unui popor trăind statornic în deprinderile lui fundamentale.

Unitatea operei poate fi constatată și la nivelul stilului. Deși scrise, frazele lui Creangă urmăresc să creeze impresia de spunere, ca și cum ar fi adresate ascultătorilor, nu cititorilor. „Cu ochii pe carte, ascultăm o voce apropiată care, printre întîmplările comunicate, are variații de ton, este serioasă și glumeață în sunetul ei, intervine ca a doua expresie pe lîngă expresia literară" (Vladimir Streinu). De aceea, principala trăsătură a stilului lui Creangă este oralitatea, care rezultă dintr-o combinație inimitabilă de procedee ale limbii vorbite.

Semnul distinct al oralității este, mai întîi, abundența expresiilor onomatopeice, a interjecțiilor și a verbelor imitative. În *Amintiri*, un moș se face că scapă pupăza și aceasta „*zbrr!* pe o dugheană"; Nică nu se lasă păgubaș, și „atunci *hat!* de sumanul moșneagului"; cînd Mogorogea, căruia i se pusese o poștă, „răcnește o dată cît ce poate, eu *zvîrr!* chibriturile din mînă, *țuști!* la spatele lui Zaharia, și-ncepem *a horăi*, de parcă dormeam cine știe de cînd...". În *Harap-Alb*, Setilă ia cîte o bute și „*horp!* ți-o sugea dintr-o singură sorbitură"; îngreunați de oboseală, prietenii lui Harap-Alb se îndreaptă spre casa de aramă a împăratului Roș „*teleap! teleap! teleap!*". Numărul onomatopeelor, interjecțiilor și verbelor imitative care s-ar putea cita este foarte mare: *alelei, ei, hîrști, huștiuluc, huța, trosc-pleosc* etc. sau *a bîzîi, a bocăni, a clămpăni, a molfăi, a scînci, a foșgăi, a găbui, a vînjoli* etc.

Senzația de oralitate e provocată și de mulțimea expresiilor specifice limbii vorbite *(vorba ceea, hăt bine, și pace bună)*, a zicerilor tipice *(toatc ca toate, de voie de nevoie)*, a întrebărilor și exclamărilor *(ori mai știi păcatul!, grozav s-a spăriet!, ce-i de făcut?)* etc. Alteori, în text apar versuri populare sau fraze ritmate: „*Voinic tînăr, cal bătrîn / Greu se-ngăduie la drum!*", „*Hai fiecare pe la casa cui ne are, că mai bine-i pare*", „*Iacă așa, tot omul are un dar și un amar, și unde prisosește darul, nu se mai bagă în seamă amarul*". Celebră în acest sens este descrierea lui Ochilă: „*frate cu Orbilă, văr primare cu Chiorilă, nepot de soră lui Pîndilă, din sat de la Chitilă, peste drum de Nimerilă, ori din tîrg de la Să-l-cați, megieș cu Căutați și de urmă nu-i mai dați*".

Orală e și sintaxa frazei. Autorul lasă cuvintele să se înșire după o ordine a vorbirii, și nu a scrisului, unde topica e mai controlată: „*...și hărsita de mătușa nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului; cît pe ce să puie mîna pe mine! Și eu fuga, și ea fuga, și eu fuga, și ea fuga, pănă ce dăm cînepa toată palancă la pămînt*".

Toate aceste trăsături pot crea impresia că limba lui Creangă reproduce exact vorbirea moldovenească de la mijlocul secolului trecut. Dar, de fapt, ne aflăm în prezența unui limbaj artistic, a unui stil foarte original. Creangă folosește limba țăranului moldovean, dar tiparele acestei limbi, expresiile și termenii ei specifici sînt supuși unei minuțioase prelucrări artistice, unei

rostiri individuale, de unde provine și originalitatea. *Poveștile* și *Amintirile* sînt deci produse ale unui artist superior.

Încă de la început, opera lui Creangă a exercitat o adevărată fascinație asupra cititorilor. Puterea aceasta de seducție provine din ritmul narațiunii — formidabilă rostogolire de întîmplări —, din arta spunerii (la Creangă plăcut e și cum spune, nu numai ce spune) și dintr-o stare de veselie, de voie bună, care contaminează totul, humuleșteanul fiind un povestitor-actor, care își interpretează singur toate rolurile într-un monolog neobosit, proaspăt și agreabil.

Umorul lui Creangă se vădește, înainte de toate, în exprimarea poznașă, în sucirea mucalită a frazelor, într-o șiretenie sintactică în care cazi ca într-o capcană. În capitolul al II-lea din *Amintiri*, el se descrie astfel: „*Și să nu credeți că nu mi-am ținut cuvîntul, de joi pănă mai de apoi, pentru că așa am fost eu, răbdător și statornic la vorbă în feliul meu; și nu mă laud, că lauda-i față: prin somn nu cerearn de mîncare; dacă mă sculam, nu mai așteptam să-mi dea alții; și cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă*" sau „*Ia am fost și eu, în lumea asta, un boț cu ochi, o bucată de humă însuflețită din Humulești, care nici frumos pănă la douăzeci de ani, nici cuminte pănă la treizeci și nici bogat pănă la patruzeci nu m-am făcut. Dar și sărac așa ca în anul acesta, ca în anul trecut și ca de cînd sunt, niciodată n-am fost!*"

Și mai mucalit se vorbește în povești: „*Să trăiască trei zile cu cea de-alaltaieri*", „*Gerilă se întindea de căldură, de-i treceau genunchele de gură*", „*au luat o căpiță de fîn și-au aruncat-o peste lup, în groapă, să se mai potolească focul*" etc.

Alteori, cuvintele capătă forme neașteptate sau sînt așezate în combinații surprinzătoare. Astfel, moș Chiorpec ciubotarul îl întîmpină pe Nică strigînd: „He, he! bine ai venit, *nepurcele!*"; răposatul popa Buligă, zis Ciucalău, care încingea cîte o horă cu dascălii din ulița Rădășenii, este pomenit cu un „*Dumnezeu să-l iepure*"; cînd se întinde în pat, lui Oșlobanu îi cad din sîn toate cîte „*furluase*" de pe unde a fost; boala de care suferă Nică în 1848 este o „*cinstită de holeră*"; școlarul Nică e „*slăvit de leneș*"; încăierarea de la Pavel ciubotarul este o „*clăcușoară*", iar culcatul cînepei devine „*trebușoara asta*". Umorul e stîrnit și de prezența termenilor familiari, a căror menire e să îngroașe, să exagereze, să caricaturizeze. Dacă fetele sînt mai *drăcoase*, băieții sînt *mangosiți, farfasiți, ticăiți, gligani, meliani, coblizani, hojmalăi, nandralăi, prostălăi, ghiavoli*.

Voia bună e întreținută și de plăcerea scriitorului de a-și presăra narațiunea cu zicale, cu expresii populare și vorbe de duh, prin care se caracterizează o situație, se îngroașă o trăsătură, se face o aluzie ironică sau, pur și simplu, se provoacă rîsul. Creangă citează neobosit din tezaurul de înțelepciune populară: „*Vorba ceea: un nebun arunc-o piatră în baltă, și zece cuminți n-o pot scoate*", „*Dacă-i copil, să se joace, dacă-i cal, să tragă, și dacă-i*

popă, să citească", „Tot pățitu-i priceput", „Golătatea înconjură, iar foamea dă de-a dreptul", „Ursul nu joacă de bunăvoie" etc.

Umorul e stîrnit și prin alte procedee: prin caracterizare ironică (Iordache fîrnîitul *clămpănea de bătrîn și avea darul suptului*), prin nume sau porecle comice (*Torcălăul, Trăsnea, Ciucalău, Gîtlan, Chiorpec, Duhu, Bodrîngă*), prin autopersiflare (*„Și unde nu s-au adunat o mulțime de băieți doriți de învățătură, între care eram și eu, cel mai bun de hîrjoană și slăvit de leneș"*), prin prezentarea unor oameni și scene care stîrnesc hazul (ca aceea cu dascălii de la Fălticeni care *„dondăniau ca nebunii"* învățînd gramatica lui Măcărescu).

Ca tabloul procedeelor să fie complet, să le amintim și pe cele din povești: integrarea personajelor negative tradiționale — prostul, leneșul, zmeul, dracul, moartea etc. — într-un univers comic; coborîrea la nivel terestru a fabulosului și supranaturalului (împăratul Roș suduie și se scarpină pe unde îl mănîncă, iar Sf. Petru se teme să nu-și găsească beleaua cu Ivan Turbincă, *„pentru că mai mîncase cîndva o chelfăneală de la unul ca acesta"*); bagatelizarea gigantismului (Michiduță din *Dănilă Prepeleac „se crăcește c-un picior la asfințit și cu unul la răsărit; s-apucă zdravăn cu mînile de torțile ceriului, cască o gură cît o șură și cînd chiuie o dată, se cutremură pămîntul"*); tratarea comică a tragicului (ca în scena „de groază" cînd lupul mănîncă mieii).

După cum se vede, umorul este la Creangă trăsătură specifică, semn de vitalitate, de veselie contagioasă, atitudine pe care o propune cititorilor ca soluție de viață. Ca scriitor, Creangă este o ființă jovială și sociabilă, care rîde din inimă, rîde spre a stîrni hazul. Rîsul lui nu e un rîs de distanțare, care pedepsește, care batjocorește. Creangă nu e un satiric, rîsul lui e mai degrabă un semn al dragostei de oameni, e un rîs optimist, care eliberează, care creează bună dispoziție.

Deși simțul umorului este la Creangă o problemă de temperament, în operă el se realizează într-o viziune populară, cu mijloace populare, ceea ce este încă o dovadă a faptului că fondul său spiritual primar este echivalent cu fondul spiritual al folclorului românesc. Dar Creangă nu este un culegător de folclor ca Petre Ispirescu sau numai un excelent povestitor popular. El se ridică la nivelul cel mai înalt al artei literare culte, realizînd [prin intenții, prin structură și viziune] o literatură cu specific național, care a ajuns să se înscrie în universal prin faptul de a fi fost mai întîi românească.

ION LUCA CARAGIALE
(1852—1912)

ACTIVITATEA LITERARĂ

I.L. Caragiale provine dintr-o celebră familie de oameni de teatru. Unchii săi, Costache și Iorgu Caragiali, au fost actori, autori dramatici, conducători de trupe teatrale. Ion Luca va trăi și el în preajma teatrului, fiind sufleor, cronicar dramatic, chiar director, pentru scurtă vreme, al Teatrului Național. Ca dramaturg, debutează în 1879, iar în 1890 își încheie practic activitatea în acest domeniu, manifestîndu-se în continuare numai ca prozator.

A scris patru comedii (*O noapte furtunoasă* —1879, *Conul Leonida față cu Reacțiunea*—1880, *O scrisoare pierdută* —1884, *D-ale carnavalului*—1885) și o dramă (*Năpasta*—1890). După aceea a publicat mai multe nuvele (*O făclie de Paște*—1889, *Păcat*—1892, *În vreme de război*—1898 ș.a.), numeroase momente și schițe (primul volum: *Momente*—1901) și cîteva povestiri (*Kir Ianulea*— 1909 etc.).

Este unul dintre cei mai mari scriitori români: „Arta dramatică și nuvelistică a lui Caragiale poate servi de model pentru toate timpurile; și cine-și dă seama de bogăția de forme, cele mai multe din ele desăvîrșite, ale povestirilor sale... nu poate șovăi un moment să vadă într-însul pe unul dintre cei mai mari artiști literari ai tuturor vremurilor" (M. Dragomirescu).

Caracterizarea operei. În totalitatea ei, opera lui Caragiale conturează două universuri distincte: unul comic și altul tragic, cel din urmă fiind ilustrat prin *Năpasta* și cîteva nuvele, ca *O făclie de Paște* și *În vreme de război*.

Celelalte piese de teatru și schițele alcătuiesc un univers comic atît de original și de românesc, încît a pătruns în stratul cel mai profund al conștiinței noastre artistice. Replici întregi sau situații „caragialiene" apar spontan în mintea tuturor, fenomenul curent al citării dovedind extraordinara rezistență a spiritului caragialian.

1. **Comediile** sînt inspirate din viața burgheziei române din a doua jumătate a secolului trecut și surprind puternicul contrast dintre fondul și forma, dintre pretențiile și realitatea unei clase care trece printr-un moment favorabil afirmării ei. Caragiale prezintă evoluția burgheziei, formele parvenirii ei, trăsăturile afișate și cele reale, ambiția și orgoliul acestei lumi în transformare.

Prima piesă, *O noapte furtunoasă*, satirizează vanitatea micii burghezii bucureștene, care — amețită de demagogia politică a vremii — crede că reprezintă „poporul suveran", alcătuit — după o celebră formulă caragialiană — din „noi" și „ai noștri". Reprezentantul tipic al acestei lumi este jupîn Dumitrache, negustor și căpitan în garda civică, atît de mîndru de situația lui, încît devine ridicol. Ridicolul său rezultă din marele decalaj dintre modestia nivelului său de viață și cultură și sentimentul exagerat al propriei importanțe. Personajul se consideră un cetățean zelos, care participă la viața politică a țării, dar e un biet analfabet; sau se crede un soț care ține la „onoarea lui de familist", dar este înșelat în propria casă de omul său de încredere.

Pe fundalul unei intrigi de mahala, provocată de o confuzie (Rică Venturiano, care îi făcea curte Ziței, nimerește din întîmplare la Veta, consoarta gelosului Dumitrache), Caragiale dezvăluie moravuri și tipuri specifice unei perioade cînd mica burghezie era dornică să se cocoațe cît mai rapid pe scara socială.

Tot o comedie a vanității este și *Conul Leonida față cu Reacțiunea*, în care eroul trăiește modest (e pensionar), dar este atît de încîntat de sine, de ideile pe care le-a căpătat citind ziarul liberal, încît nu-și mai dă seama de adevărata sa condiție, devenind — în papuci și cu scufie de noapte pe cap — un adevărat „tribun" al luptei împotriva „reacțiunii". El ține consoartei, coana Efimița, lecții despre orice, mai ales despre concepțiile lui „revoluționare":

„EFIMIȚA *(din așternut)*: Și zi așa cu Galibardi, 'ai?

LEONIDA *(asemenea)*: Așa zău!... Ei! mai dă-mi încă unul ca el, și pînă mîine seara, — nu-mi trebuie mai mult, — să-ți fac republică... *(cu regret.)* Da' nu e! Da'o să-mi zici că cu încetul se face oțetul, ori că mai rabdă, că n-a intrat zilele-n sac *(cu tărie.)* D-apoi bine, frate, pînă cînd tot rabdă azi, rabdă mîine? că nu mai merge, domnule, s-a săturat poporul de tiranie, trebuie republică!

EFIMIȚA: Adică, zău, bobocule, de! eu, cu mintea ca de femeie, pardon să te-ntreb și eu un lucru: ce procopseală ar fi și cu republica?

LEONIDA *(minunat de-așa întrebare)*: Ei! Bravos! ș-asta-i bună! Cum ce procopseală? Vezi asta-i vorba: cap ai, minte ce-ți mai trebuie? Apoi închipuiește-ți d-ta numai un condei, stăi să-ți spui: mai întîi și-ntîi că dacă e republică nu mai plătește niminea bir...

EFIMIȚA: Zău?

LEONIDA: Zău... Al doilea că fieștecare cetățean ia cîte o leafă bună pe lună, toți într-o egalitate.

EFIMIȚA: Parol?

LEONIDA: Parol... Par egzamplu, eu...

EFIMIȚA: Pe lîngă pensie?

LEONIDA: Vezi bine; pensia e bașca, o am după legea a veche, e dreptul meu; mai ales cînd e republică, dreptul e sfînt: republica e garanțiunea tuturor drepturilor.

EFIMIȚA *(cu toată aprobarea)*: Așa da.

LEONIDA: Și al treilea, că se face și lege de murături.

EFIMIȚA: Cum lege de murături?

LEONIDA: Adicătele că nimini să nu mai aibă drept să-și plătească datoriile.

EFIMIȚA *(crucindu-se de mirare)*: Maică Precistă, Doamne! apoi dacă-i așa, de ce nu se face mai curînd republică, soro?

LEONIDA: Hei! te lasă reacționarii, domnule? Firește, nu le vine lor la socoteală să nu mai plătească niminea bir! e aproape de mintea omului: de unde ar mai mînca ei lefurile cu lingura?"

Mintea lui Leonida deformează caricatural totul, ca acel joc de oglinzi din parcurile de distracții pentru copii; el nu gîndește, nu transmite idei, ci numai un număr de cuvinte nelegate coerent, care-i dau iluzia ridicolă că a pătruns în lumea teoriei, a ideilor mari ale timpului. Generalizînd, Caragiale satirizează beția de cuvinte și incapacitatea oamenilor de a gîndi lumea cu propria lor minte.

Cu *O scrisoare pierdută*, orizontul social și tipologic se lărgește prin cuprinderea marii burghezii române, ajunsă la putere și roasă de ambiții. Eroii piesei se caracterizează printr-o creștere bruscă a instinctelor de parvenire. Interesele lor, contrare la un moment dat, se armonizează în final, pentru că toți sînt niște vînători de profituri într-un regim „curat constituțional".

O reîntoarcere la mediul primelor două piese se face în *D-ale carnavalului*. Antrenîndu-și personajele într-o enormă farsă, în care fiecare aleargă după celălalt, Caragiale dezvăluie formele caricaturale pe care le capătă imitația. Un anumit mediu social, ca cel al micilor burghezi de mahala, încearcă să imite presupusa „lume bună", modul de viață, deprinderile de comportare, gîndurile, replicile și sentimentele celor pe care îi cred că reprezintă vîrfurile societății românești. Consecințele sînt comice, pentru că așa cum Leonida nu asimila idei, ci memora cuvinte fără să le priceapă sensul, mica lume a mahalalei nu asimilează modul de existență al protipendadei, ci copiază elemente de suprafață, forme exterioare, care nu se potrivesc cu fondul ei.

Totul lasă impresia de parodie și *D-ale carnavalului* este mai întîi o parodie după melodramele de bulevard, piese ușoare și lacrimogene, cu personaje zbuciumate care „suferă în amor", iar în al doilea rînd este o parodie a unui început de civilizație burgheză.

Sub aerul ei de farsă inocentă, piesa ascunde o intenție satirică, fiind în fond o demonstrație, prin reducere la absurd, a urmărilor grabei de a te moderniza de formă, așa, ca „să avem și noi faliții noștri". Cum întreaga epocă se caracteriza prin mari schimbări ale vieții publice și culturale, scriitorul atrăgea astfel atenția asupra pericolelor unei civilizări prin imitație. Caragiale adoptă aceeași conduită ca Titu Maiorescu și Mihai Eminescu, dușmani neîmpăcați ai superficialității, demagogiei liberale, ai beției de cuvinte și formelor goale.

În comedii, Caragiale creează situații și tipuri specifice, de o mare forță de sugestie. Personajele, memorabile, sînt realizate într-o viziune clasică, în sensul că se încadrează într-o tipologie comică, avînd o dominantă a caracterului. Căutînd o variantă pentru finalul *Scrisorii pierdute*, Caragiale le spunea prietenilor că a găsit un personaj, pe Dandanache, „mai prost ca Farfuridi și mai canalie decît Cațavencu". Pompiliu Constantinescu împărțea tipurile comice din piesele lui Caragiale în nouă clase: tipul încornoratului (Dumitrache, Trahanache, Crăcănel), tipul primului amorez (Chiriac, Rică, Tipătescu, Nae Girimea), tipul cochetei și al adulterinei (Zița, Veta, Zoe, Didina, Mița), tipul politic și al demagogului (Cațavencu, Farfuridi, Dandanache), tipul cetățeanului (conul Leonida, Cetățeanul turmentat), tipul funcționarului (Catindatul), tipul confidentului (Efimița), tipul raisonneur-ului (Nae Ipingescu, Brînzovenescu), tipul servitorului (Ghiță Pristanda).

Dramaturgul român nu simplifică însă imaginea omului, reducînd-o la o singură trăsătură. În formula lui artistică intră și preocuparea pentru omul social, pentru culoarea specifică locului și timpului, pentru particularitățile psihice și de limbaj, ceea ce transformă personajele în individualități de neconfundat.

2. Prin **schițe** se lărgește considerabil orizontul uman și social caracteristic operei comice a lui Caragiale. Scrise între 1878 și 1909, dar mai ales în jurul lui 1900, cînd a avut un contract cu ziarul „Universul", adunate apoi în volumul *Momente* (1901), aceste miniaturi literare au, fiecare în parte, un farmec deosebit, iar în totalitatea lor conturează o lume extrem de pitorească în înfățișările ei publice și particulare.

Scriitor citadin, Caragiale evocă în mod deosebit viața Bucureștilor, saloanele mondene, balurile, berăriile, birourile funcționarilor, agitația străzii, îmbulzeala veselă de „moși", păcălelile de 1 aprilie etc. Prin cîteva schițe, iese din marginile Capitalei, dar și atunci urmărește același scop: să prezinte „mofturile" și pe „moftangii" la toate nivelurile vieții sociale și la toate vîrstele.

După felul lumii evocate, schițele pot fi grupate pe serii: viața de familie, școala, justiția, presa, micul funcționar etc. Peste tot se reliefează același contrast dintre esența și aparența unei burghezii recent parvenite sau sperînd să parvină.

Formele schiței sînt dintre cele mai surprinzătoare: scenetă *(Amici, CFR)*, povestire *(Triumful talentului)*, rapoarte *(Proces-verbal)*, telegrame *(Telegrame)*, antologie de scrisori *(Urgent)*, tablă de materii *(Moșii)* etc. Toate sînt remarcabile prin concizie. Nefiind un descriptiv, scriitorul pune accent pe dialog, reducînd la minimum povestirea, care joacă rol de indicație scenică, precizînd cadrul sau decorul, mișcările, mimica.

Lumea evocată trăiește artistic prin modul ei de a grăi, prin vocabularul, ticurile verbale și expresiile comune, adică prin acele automatisme ale vorbirii care-l fac pe scriitor să se dispenseze de orice fel de comentariu. Dialogul caragialian are o forță de sugerare a realității cu totul ieșită din comun: prin el, cititorul își dă seama de situația socială a personajului, de gradul său de cultură, de psihologia lui, dar și de epoca sau de locul de desfășurare a acțiunii.

Întregind universul comediilor, schițele utilizează aceleași mijloace literare, încît, pe drept cuvînt, ele alcătuiesc o altă etapă a activității de dramaturg a lui Caragiale.

O SCRISOARE PIERDUTĂ

Comedie în patru acte

(Text prescurtat)

P e r s o a n e l e :

ȘTEFAN TIPĂTESCU, prefectul județului
AGAMEMNON DANDANACHE, vechi luptător de la 48
ZAHARIA TRAHANACHE, prezidentul Comitetului permanent, Comitetului electoral, Comitetului școlar, Comitiului agricol și al altor comitete și comiții
TACHE FARFURIDI, avocat, membru al acestor comitete și comiții
IORDACHE BRÎNZOVENESCU, asemenea
NAE CAȚAVENCU, avocat, director-proprietar al ziarului „Răcnetul Carpaților", prezident-fundator al Societății Enciclopedice-Cooperative „Aurora Economică Română"
IONESCU, institutor, colaborator la acel ziar și membru al acestei societăți
POPESCU, institutor, asemenea
GHIȚĂ PRISTANDA, polițaiul orașului
UN CETĂȚEAN TURMENTAT
ZOE TRAHANACHE, soția celui de sus
UN FECIOR
ALEGĂTORI, CETĂȚENI, PUBLIC
În capitala unui județ de munte, în zilele noastre

A C T U L I

(O anticameră bine mobilată. Ușă în fund cu două ferestre mari de laturi. La dreapta, în planul din fund o ușă, la stînga altă ușă, în planul din față. În stînga, planul întîi, canapea și un fotoliu.)

S c e n a I

TIPĂTESCU, *puțin agitat, se plimbă cu „Răcnetul Carpaților" în mînă; e în haine de odaie; PRISTANDA în picioare, mai spre ușă, stă rezemat în sabie.*

. . . .

TIPĂTESCU *(uitîndu-se la ceas)*
Ia să lăsăm steagurile, Ghiță...

PRISTANDA

Curat să le lăsăm, coane Fănică.

TIPĂTESCU

Spune odată istoria de-aseară, că mă grăbesc.

PRISTANDA

Bine ziceți, coane Fănică. Aseară pe la zece și jumătate, mă duc acasă, îmbuc ceva și mă dau așa pe-o parte să ațipesc numai un minuțel, că eram prăpădit de ostenit de la foc. Nevasta, zice, pardon: „Dezbracă-te, Ghiță, și te culcă". Eu, nu; eu, la datorie, coane Fănică, zi și noapte la datorie. Așa, mă scol cam pe la douăspce fără un sfert, și, pardon, mă dezbrac de mondir, scot chipiul, mă-mbrac țivilește și plec... la datorie, coane Fănică. Pînă să plec se făcuse vreo unul după douăspce. O iau prin dosul primăriei, și apuc pe maidan ca să ies la bariera „Unirii". Cînd dau să trec maidanul, văz lumină la ferestrele de din dos ale lui d. Nae Cațavencu, și ferestrele vraiște. Ulucile înalte... dacă te sui pe uluci, poți intra pe fereastră în casă. Eu, cu gîndul la datorie, ce-mi dă în gînd ideea? zic: ia să mai ciupim noi ceva de la onorabilul, că nu strică... și binișor, ca o pisică, mă sui pe uluci și mă pui s-ascult: auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți,ca la teatru.

TIPĂTESCU *(interesîndu-se)*

Ei, ce?

PRISTANDA

Jucaseră stos[1].

TIPĂTESCU

Cine era?

PRISTANDA

Cine să fie? dăscălimea: Ionescu, Popescu, popa Pripici...

TIPĂTESCU

Și popa?

PRISTANDA

Da, popa și d. Tăchiță, și Petcuș, și Zapisescu, toată gașca-n păr. Jocul era pe isprăvite... și fumărie de tutun... ieșea pe fereastră ca de la vapor. Mai juca popa și cu Petcuș. Ăilalți ședeau de vorbă.

TIPĂTESCU

Și Cațavencu mă-njura?

PRISTANDA

Grozav, coane Fănică, pe guvern și pe dv... și-și număra voturile.

TIPĂTESCU

Dăscălimea, popa și mofluji[2].

PRISTANDA

Curat moflujii!

TIPĂTESCU

Las' că le dau eu voturi.

PRISTANDA

Da' să vedeți ce s-a-ntîmplat... coane Fănică. Din vorbă-n vorbă, Cațavencu zice: „Mă prinz cu d-voastră că o să voteze cu noi cine cu gîndul nu gîndiți, unul pe care contează bampirul — și acolo, pardon, tot bampir vă zicea — pe care contează bampirul ca pe Dumnezeu... și cînd l-om avea pe ăla, i-avem pe toți... Ia ascultați scrisoarea asta"... și scoate o scrisorică din portofel... „Ia ascultați..." Diavolul de popă, n-are de lucru? se scoală repede de la joc și zice: „Să mă-ngropi, sufletul meu, Năică, nu citi... stăi, s-o ascult și eu... să-mi aprinz numai țigara..." Și, coane Fănică, se scoală de la joc, aprinde chibritul, trage din țigară și vine să arunce chibritul aprins pe fereastră drept în ochii mei... Mă trag înapoi, alunec de pe uluci și caz pe maidan, peste un dobitoc, care pesemne trecea ori ședea lîngă uluci. Dobitocul începe să strige, toți din casă sar năvală la fereastră; eu, cum căzusem, mă ridic degrabă, o iau pituliș pe lîngă uluci și intru în curtea primăriei.

TIPĂTESCU *(interesîndu-se de povestire)*

Ei?

PRISTANDA

M-am mai întors eu, dar închiseseră ferestrele și lăsaseră perdelele.

TIPĂTESCU

Cine să fie? Ce scrisoare? Nu pricep... Ghiță, eu trebuie să mă duc la dejun, să nu fac pe nenea Zaharia și pe Zoe să m-aștepte. Ei nu dejunează fără mine, și nenea Zaharia nu iese înainte de dejun. Și mai ales cum e Zoe nerăbdătoare...

PRISTANDA

Ce-mi ordonați, coane Fănică?

TIPĂTESCU

Să-mi afli ce scrisoare e aia și de cine e vorba.

PRISTANDA

Ascult, coane Fănică.

TIPĂTESCU

Dacă s-ar putea să punem mîna și pe firul ăsta, — nu doar că mi-e teamă de intrigile proaste ale lui Cațavencu, — dar n-ar fi rău să-l dezarmăm cu desăvîrșire ș-apoi să-l lucrăm pe onorabilul!

Scena IV

TIPĂTESCU, TRAHANACHE

TIPĂTESCU

Ei! neică Zahario, ce e? ia spune, te văz cam schimbat!...

TRAHANACHE

Ai puțintică răbdare, să vezi... Azi-dimineață, pe la opt și jumătate, intră feciorul în odaie, — nici nu-mi băusem cafeaua, — îmi dă un răvășel și-mi zice că așteaptă răspuns... De la cine era răvășelul?

TIPĂTESCU

De la cine?

TRAHANACHE

De la onorabilul d. Nae Cațavencu.

TIPĂTESCU

De la Cațavencu?

TRAHANACHE

Zic: ce are a face Cațavencu cu mine și eu cu Cațavencu, nici în clin, nici în mîneci, ba chiar putem zice, dacă considerăm după prințipuri, dinpotrivă.

TIPĂTESCU

Firește... Ei!

TRAHANACHE

Stăi, să vezi. *(scoate un răvășel din buzunar și-l dă lui Tipătescu.)*

TIPĂTESCU *(luînd răvășelul și citind)*

«Venerabilului d. Zaharia Trahanache, prezident al Comitetului permanent, al Comitetului școlar, al Comitetului electoral, al Comițiului agricol și al altor comitete și comiții... Loco. *(scoate hîrtia din plic.)* Venerabile domn, în interesul onoarii d-voastre de cetățean și de tată de familie, vă rugăm să treceți astăzi între orele 9 jum. și 10 a.m. pe la biuroul ziarului „Răcnetul Carpaților" și sediul Societății Enciclopedice-

---

[1] Joc de cărți.

[2] Faliții, cei nemulțumiți.

Cooperative „Aurora Economică Română" unde vi se va comunica un document de cea mai mare importanță pentru d-voastră. Al d-voastre devotat, Cațavencu, director-proprietar al ziarului „Răcnetul Carpaților", prezident fundator al Societății Enciclopedice-Cooperative „Aurora Economică Română"...» Ei? ce document?

TRAHANACHE

Ai puțintică răbdare! Să vezi... M-am gîndit: să nu mă duc... să mă duc... să nu mă duc... ia, numai de curiozitate, să mă duc, să văz ce moft mai e și ăsta. Mă îmbrac degrabă, Fănică, și mă duc.

TIPĂTESCU

La Cațavencu?

TRAHANACHE

Stăi, să vezi... la Cațavencu. — Cum intru se scoală cu respect și mă poftește pe fotel. „Venerabile"-n sus, „venerabile"-n jos. „Îmi pare rău că ne-am răcit împreună, zice el, că eu totdeauna am ținut la d-ta ca la capul județului nostru..." și în sfîrșit o sumă de delicatețuri... Eu serios, zic: „Stimabile, m-ai chemat să-mi arăți un docoment, arată docomentul!" Zice: „Mi-e teamă, zice, că o să fie o lovitură dureroasă pentru d-ta, și ar fi trebuit să te pregătesc mai dinainte, d-ta un bărbat așa de, și așa de..." și iar delicatețuri. Zic iar: „Stimabile, ai puțintică răbdare, docomentul"... El iar: „... că de, damele..." Să vezi unde vrea să m-aducă mișelul!... Biata Joițica! să nu cumva să-i spui, să nu care cumva să afle! cum e ea simțitoare!

TIPĂTESCU

Ce! a cutezat? mizerabilul! *(se ridică turburat.)*

TRAHANACHE *(oprindu-l)*

Stăi, să vezi! „...că de, damele, zice, nu înțeleg totdeauna meritele și calitățile morale ale bărbatului, și respectul care va să zică, ce trebuie să-i poarte..." În sfîrșit *(Tipătescu fierbe)* ce s-o mai lungesc degeaba! După ce-i pui piciorul în prag și-i zic: „Ia ascultă, stimabile, ai puțintică răbdare: docomentul!" vede mișelul că n-are încotro, și-mi scoate o scrisorică... Ghici a cui și către cine?

TIPĂTESCU *(de-abia stăpînindu-și emoția)*

A cui? a cui, nene Zahario?

TRAHANACHE

Stăi să vezi. *(răspicat și rîzînd.)* A ta către nevastă-mea, către Joițica! scrisoare de amor în toată regula... 'Ai? ce zici d-ta de asta?

TIPĂTESCU *(turburat rău)*

Nu se poate, nu se poate!

TRAHANACHE

Am citit-o de zece ori poate: o știu pe dinafară! ascultă: „Scumpa mea Zoe, venerabilul (adică eu) merge deseară la întrunire (întrunirea de alaltăieri seara). — Eu (adică tu) trebuie să stau acasă, pentru că aștept depeși de la București, la care trebuie să răspunz pe dată; poate chiar să mă cheme ministrul la telegraf. Nu mă aștepta, prin urmare, și vino tu (adică nevastă-mea, Joițica), la cocoșelul tău, (adică tu) care te adoră, ca totdeauna, și te sărută de o mie de ori, Fănică..." *(privește lung pe Tipătescu, care e în culmea agitației.)*

TIPĂTESCU *(primblîndu-se înfuriat)*

Nu se poate! O să-i rup oasele mizerabilului!... Nu se poate!

TRAHANACHE *(placid)*

Firește că nu se poate; dar ți-ai fi închipuit așa mișelie... *(cu candoare.)* Bine frate, înțeleg plastografie, pînă unde se poate, dar pînă aici nu înțeleg... Ei, Fănică, să vezi imitație de scrisoare! să zici și tu că e a ta, dar să juri, nu altceva, să juri! *(oprindu-se și privind pe Tipătescu, care se primblă cu pumnii încleștați: cu mirare și ciudă.)* Uită-te la el cum se turbură! Lasă, omule, zi-i mișel și pace! Ce te aprinzi așa? Așa e lumea, n-ai ce-i face, n-avem s-o schimbăm noi. Cine-și poate închipui pînă unde poate merge mișelia omului!

TIPĂTESCU *(același joc)*

Mizerabilul!

TRAHANACHE

Măi omule, ai puțintică răbdare, zi-i ce i-am zis eu: „Ești tare, stimabile, la machiaverlicuri, tare, n-am ce să zic; dar nu ți-ai găsit omul..." Ei, dacă a văzut că nu i se trece cu mine, știi la ce-a ajuns? Mi-a spus că, dacă nu dau eu importanță lucrului, o să-i dea publicul, pentru că scrisoarea o să se publice duminică la gazetă și o să fie pusă în cercevea, ca s-o vază oricine-o pofti.

TIPĂTESCU *(turbat)*

Îl împușc! îi dau foc! trebuie să mi-l aducă aci numaidecît, viu ori mort, cu scrisoarea. *(se răpede în fund.)* Ghiță! Ghiță! Să vie polițaiul!

TRAHANACHE

Ei, astîmpără-te omule, și lasă odată mofturile, avem lucruri mai serioase de vorbit. Deseară e întrunire. S-a hotărît? Punem candidatura lui Farfuridi? Ce facem? — Deseară, am aflat că dăscălimea cu Cațavencu și cu toți ai lor vor să facă scandal. Trebuie să-i spunem lui Ghiță să îngrijească. Mișelul de Cațavencu o să ia deseară cuvîntul ca să ne combată...

TIPĂTESCU *(fierbînd mereu)*

Nu te teme, nene Zahario, deseară d. Cațavencu nu o să fie la întrunire, o să fie în altă parte — la păstrare.

TRAHANACHE

'Aide, mergi la dejun?

TIPĂTESCU

Nu, neică Zahario, mulțumim, am treabă. Du-te dumneata singur; sărutări de mîini coanii Joițichii.

TRAHANACHE

Bine, dar la prînz desigur. Deseară eu mă duc la întrunire, trebuie să stai cu Joițica, i-e urît singură. După întrunire avem preferanță[1]...

TIPĂTESCU *(amețit)*

Da, neică Zahario.

TRAHANACHE

La revedere, Fănică.

TIPĂTESCU

La revedere, neică Zahario...

TRAHANACHE *(mergînd spre ușe, condus de Tipătescu)*

Și nu te mai turbura, neică, pentru fitece mișelie. Nu vezi tu cum e lumea noastră? Într-o soțietate fără moral și fără prinţip, nu merge s-o iei cu iuțeală, trebuie să ai *(cu finețǎ)* puțintică răbdare... *(iese în fund.)*

Scena V

TIPĂTESCU, apoi ZOE

TIPĂTESCU *(vine amețit și-mpleticindu-se din fund și cade pe un scaun cu capul în mîini)*

Ce să fac? Ce să fac? și nu mai vine Ghiță!...

ZOE *(ieșind din dreapta misterios și coborînd repede lîngă el)* Fănică! Fănică!

TIPĂTESCU *(ridicîndu-se iute)*

Zoe!... Știi?

ZOE *(dezolată)*

---

[1] Joc de cărți.

Știu! Sunt nenorocită, Fănică. Știu... am fost dincolo în odaie, am intrat pe scăricica din dos... Am venit numaidecît după Zaharia. N-am avut curaj să dau ochii cu el, măcar că nu crede... Am auzit tot, tot, tot. Sunt nenorocită, Fănică... Cînd a plecat Ghiță, l-am chemat dincolo *(Tip[ătescu] înțelege)*, i-am spus tot: numai el ne poate scăpa.

TIPĂTESCU

De unde aflaseși?

ZOE

Eu am știut numaidecît după Zaharia... Uite!... *(îi dă o scrisoare. Scena aceasta se face cu multă nervozitate.)*

TIPĂTESCU *(citind)*

„Stimabilă doamnă, la redacția noastră se află un document iscălit de amabilul nostru prefect și adresat d-voastre. Acest document vi s-ar putea ceda în schimbul unui sprijin pe lîngă amabilul în cestiune. Binevoiți dar a trece îndată pe la biuroul nostru, spre a regula această afacere într-un chip mulțumitor pentru amîndouă părțile..." *(cu desperare.)* Cum? cum? cînd ai pierdut biletul, Zoe?

ZOE *(înecată)*

Nu știu... alaltăieri seara, cînd am plecat de la tine, îl aveam; cînd am ajuns acasă, nu știu dacă-l mai aveam; poate să fi scos batista pe drum și mi-a căzut scrisoarea: le aveam tot într-un buzunar!

TIPĂTESCU

A! ce nenorocire!

ZOE

M-am dus la Cațavencu... de la el veneam acuma. Mi-a propus să-mi dea înapoi scrisoarea, cu condiție să-i asigurăm alegerea. Aminteri, publică scrisoarea poimîine...

TIPĂTESCU *(în prada agitației)*

Lupta este desperată. Vrea să ne omoare, trebuie să-l omorîm!... Și nu mai vine Ghiță...

ZOE

Pe Ghiță l-am trimes eu la Cațavencu, să-i cumpere scrisoarea cu orice preț.

TIPĂTESCU

Care va să zică Ghiță e acolo?

ZOE

Desigur. *(se aude zgomot.)*

TIPĂTESCU

El trebuie să fie... *(se răpede la ușa din fund, o deschide și se trage iute înapoi.)* A! Ascunde-te degrabă... *(o duce repede și ies amîndoi prin stînga.)*

Scena VII

TIPĂTESCU, ZOE, *apoi* CETĂȚEANUL TURMENTAT

ZOE *(ieșind din stînga repede)*

S-a dus?... Ai văzut, Fănică? Ai auzit? Și Ghiță nu mai vine... Fănică, Fănică, ne amenință o nenorocire grozavă...

TIPĂTESCU

Taci! vine cineva. E Ghiță, desigur. *(se repede la ușa din fund prin care apare Cetățeanul turmentat.)*

CETĂȚEANUL *(șovăind)*

Sluga! *(în tot jocul sughite și șovăie.)*

ZOE

Cine e ăsta?

TIPĂTESCU

Ce poftești d-ta?

CETĂȚEANUL

Eu?... *(sughite.)* Eu sunt alegător...

TIPĂTESCU *(nervos)*

Cum te cheamă?

CETĂȚEANUL

Cum mă cheamă? Ce trebuie să spui cum mă cheamă... vorba e, sunt alegător? *(șovăie.)*

ZOE

E turmentat?

TIPĂTESCU

Dracul să-l ia! nu e nimeni afară: lasă să-mi intre aici toți nebunii, toți bețivii... 'Aide, ieși!

CETĂȚEANUL

Nu sunt turmentat... *(zîmbind)* coană Joițico... Las' că ne cunoaștem... Mă cunoaște conul Zaharia de la 11 fevruarie... Nu e vorba, ținem la d. Nae Cațavencu... e din Soțietate... dar vorba e, eu alegător... eu... *(sughite)* apropritar, eu pentru cine votez? *(sughite)* d-aia am venit. *(șovăie.)*

ZOE

Trimite-l, Fănică, dă-i drumul... e amețit de tot...

TIPĂTESCU *(luîndu-l cu binișorul)*

Fii bun, cetățene, du-te. Al'dată mai vorbim.

CETĂȚEANUL

Dar ce să vorbim al'dată?

ZOE

A!

CETĂȚEANUL

Acu ce treabă avem?... Nu vă uitați la mine că sunt așa de... Am făcut-o de oaie de tot. Să vezi d-ta cum de a devenit la băutură... *(sughite)* că a fost lată de tot...

TIPĂTESCU *(necăjit)*

Fii bun, omule, și-nțelege. *(vrea să-l apuce.)*

CETĂȚEANUL

Eu am găsit *(sughite)* o scrisoare...

TIPĂTESCU ȘI ZOE

O scrisoare!

CETĂȚEANUL

Da. *(către Tip[ătescu])* A d-tale către coana Joițica... Am găsit-o alaltăieri seara pe drum, cînd ieșeam de la întrunire... Fă-ți idee *(sughiță)* de alaltăieri seara pînă azi-dimineață s-o duci într-un chef!...

TIPĂTESCU

(răpezindu-se și apucîndu-l cu amîndouă mîinile de gît) Mizerabile!

CETĂȚEANUL

Nu mă zgudui *(sughite)* că amețesc...

ZOE

Lasă-l, Fănică, să vedem.

CETĂŢEANUL

Lăsaţi-mă să vedeţi. Cînd am găsit-o, de curiozitate am deschis-o şi m-am dus subt un felinar, s-o citesc. N-apucasem s-o isprăvesc bine... şi haţ! pe la spate, d. Caţavencu dă să mi-o ia.

TIPĂTESCU

Şi *(desperat)* ţi-a luat-o?

ZOE *(acelaşi joc)*

Ţi-a luat-o?

CETĂŢEANUL

Aş! Am băgat-o în buzunar. Zice d. Nae: „Aşa? faci parte din Soţietatea noastră şi primeşti scrisori de la prefectul, cetăţene, bravos!

— Zic: *(sughite)* Aş! de la prefectul! — Zice: I-am cunoscut slova... Ia arată-mi-o. — Doamne păzeşte!" Ba că dă-mi-o, ba că nu ţi-o dau, din vorbă-n vorbă, tura-vura, ne-am abătut pe la o ţuică... una-două-trei... pe urmă dă-i cu bere, dă-i cu vin, dă-i cu vin, dă-i cu bere... A făcut cinste d. Nae... l-am băut... oo! l-am băut!

ZOE

Dar scrisoarea?

TIPĂTESCU

Scrisoarea *(se repede la el strigînd)*, unde e scrisoarea?

CETĂŢEANUL

Nu striga *(sughite)* că ameţesc!... O am la mine scrisoarea. *(amîndoi îl ascultă şi-l privesc cu îndoială şi nerăbdare nervoasă.)* Da.

ZOE ŞI TIPĂTESCU

S-ar putea!

CETĂŢEANUL

Da... o am la mine. *(căutîndu-se prin buzunare.)* Ehei! d. Nae zicea că-mi dă zece poli pe ea; zic: nu trebuie, onorabile, parale... slava Domnului...apropitar,sunt *(sughite)*, alegător... *(sughite şi se caută mereu)* Vorba e... eu *(sughite)*, eu pentru cine votez? *(se opreşte din căutat şi cu simplicitate.)* Am pierdut-o! *(se mai caută, apoi cu hotărîre.)* Am pierdut-o!

TIPĂTESCU

A!

ZOE

Ţi-a furat-o Caţavencu!

CETĂŢEANUL

Adică d. Nae. Se prea poate... că am şi adormit... Vezi d-ta *(Zoe şi Tipătescu îşi frîng mînile)* fă-ţi idee... dă-i cu bere... dă-i cu vin... dă-i cu vin... dă-i cu...

TIPĂTESCU *(apucîndu-l şi zguduindu-l)*

Mizerabile! Ce ai făcut?

CETĂŢEANUL *(căzînd pe un scaun)*

Nu mă zgudui!

ACTUL II

Scena V

ZOE *(singură)*

(agitată, scoate gazeta şi citeşte) „În numărul de mîine al foii noastre vom reproduce o interesantă scrisoare sentimentală a unui înalt personaj din localitate către o damă de mare influenţă. Originalul va sta de mîine la dispoziţia curioşilor, în biuroul nostru de redacţie. Atît pentru astăzi. A bon entendeur salut[1]!..." Ce mai e de făcut?... *(se primblă agitată, apoi se opreşte ca în faţa unei inspiraţii.)* Trebuie să alegem pe Caţavencu. Nu mai încape vorbă, nu mai e vreme de stat la gînduri. Cu un mişel ca el, cînd ne ţine la mînă aşa de bine, lupta ar fi o copilărie, o nebunie... Fănică... trebuie să se învoiască... trebuie... Ei! ş-apoi! mai la urmă Caţavencu poate fi tot aşa de bun deputat ca oricare altul... Dar unde e Fănică? unde poate să fie?...

[1] Corespunde preceptului biblic: „Cine are urechi de auzit să audă!"

Scena VI

ZOE ŞI TIPĂTESCU *(venind din fund)*

TIPĂTESCU

Zoe! aici eşti?

ZOE

Fănică!... te aşteptam... Ce ai făcut? Ai arestat pe Caţavencu. Te-ai gîndit bine la ce ai făcut? Cum ţi-a venit să faci una ca asta? Pentru ce ai făcut-o?

TIPĂTESCU *(nervos)*

Pentru ce? pentru ce? Tu mă întrebi pentru ce? Pentru nerozia care ai făcut-o tu, pentru ca să evit nenorocirea pe care ai cauzat-o tu din neglijenţă. Se poate atîta distracţie! atîta nebăgare de seamă! o scrisoare de amor s-o arunci în neştire într-un buzunar cu batista, şi s-o pierzi ca şi cum ai pierde o hîrtie indiferentă, ca un afiş, după ce ai ieşit de la reprezentaţie... La atîta lipsă de judecată, să-ţi spui drept, nu m-aşteptam! Ce Dumnezeu! eşti femeie în toată firea, nu mai eşti copil. Atîta neglijenţă nu se pomeneşte nici în romane, nici într-o piesă de teatru.

ZOE

Judecă-mă, Fănică, judecă-mă... *(plînge.)* Da, aşa e... am fost o copilă... am făcut o nerozie fără seamăn; dar acuma trebuie îndreptată. Fănică, dacă mă iubeşti, dacă ai ţinut tu la mine măcar un moment în viaţa ta, scapă-mă... scapă-mă de ruşine! Tu eşti bărbat, nu-ţi pasă! Pentru tine, afişarea intrigii noastre n-ar fi o nenorocire... dar pentru mine... Fănică, gîndeşte-te... gîndeşte-te *(plînge.)*

TIPĂTESCU

Tocmai d-aia m-am asigurat de persoana lui Caţavencu...

ZOE

În zadar, Fănică; Caţavencu poate muri astăzi, mîine gazeta lui tot o să publice scrisoarea noastră. Dumnezeule! Cum or să-şi smulgă toţi gazeta, cum or să mă sfîşie, cum or să rîză!... O săptămînă, o lună, un an de zile n-o să se mai vorbească decît de aventura asta... În orăşelul ăsta, unde bărbaţii şi femeile şi copiii nu au altă petrecere decît bîrfirea, fie chiar şi fără motiv... dar încă avînd motiv... şi ce motiv, Fănică!... Ce vuiet! ce scandal! ce cronică infernală!... Şi eu, Fănică, în timpul ăsta, ce să fac? Să mor? să mor dacă voieşti... pentru că după asta nu o să mai pot trăi.

....

Scena VII

GHIŢĂ PRISTANDA *şi* CAŢAVENCU

PRISTANDA *(apărînd în fund şi făcînd loc cu respect lui Caţavencu să treacă)*

Poftiţi, cocoane Nicule, poftiţi... *(umilit)* şi zău, să pardonaţi, în consideraţia misiei mele, care ordonă *(serios)* să fim scrofuloşi la datorie. D-voastră ştiţi mai bine ca mine... aşa e poliţaiul: tată să-ţi fie — trebuie să-l ridici? îl ridici! n-ai ce-i face! e misie. De aia *(foarte rugător)* mă rog să pardonaţi...

CAȚAVENCU

Îmi pare rău, Ghiță, că mai stăruiești cu scuzele tale... Adică noi nu știm cum merge poliția? *(sentențios.)* Într-un stat constituțional un polițai nu e nici mai mult nici mai puțin decît un instrument!

PRISTANDA

Curat instrument!

CAȚAVENCU

Nu brațul care lovește, voința care ordonă e de vină... Eu chiar am scris un articol în privința asta. Nu știu dacă l-ați citit?

PRISTANDA

Trebuie să-l fi citit, coane Nicule; eu gazeta d-voastră o citesc ca Evanghelia totdauna; că să nu vă uitați la mine... adică pentru misie... *(misterios)* altele am eu în sufletul meu, dar de! n-ai ce-i face: famelie mare, renumerație după buget mică...

CAȚAVENCU

Și în sfîrșit, cum ar fi posibil martiriul, dacă n-ar exista călăul?

PRISTANDA

Curat, coane Nicule!

CAȚAVENCU *(schimbînd tonul)*

Cetățene, nu uita condiția cu care am venit aici! Am venit în casa prefectului, nu voi însă să dau ochii cu el, nu mă pot așa de ieftin compromite. Am venit chemat de doamna Trahanache, pe dînsa voi să văz.

PRISTANDA

Mai e vorbă, coane Nicule, pe coana Joițica, pe dumneei... conul Fănică nici nu e aicea... Poftiți, poftiți, ședeți, coane Nicule, mă duc să spui coanii Joițichii că ați venit... *(vrea să plece.)*

CAȚAVENCU

Poți să-i adaogi chiar că mă grăbesc să mă întorc în temnița unde m-a aruncat dizgrația dumneei.

PRISTANDA

Ascult. *(aparte.)* Mare pișicher! Strajnic prefect ar fi ăsta! *(iese aruncînd priviri furișe de admirație către Cațavencu.)*

Scena VIII

CAȚAVENCU *(singur)*

În sfîrșit, capitulează! Se putea altfel?... Iubitul, scumpul, venerabilul nenea Zaharia *(rîde)* parcă-l auz deseară proclamîndu-mă candidat al colegiului. Sărmanul Farfuridi!... *(grav.)* Scopul scuză mijloacele, a zis nemuritorul Gambetta[1]!... Amabilul Fănică trebuie să facă venin de moarte... atît mai bine pentru mine! Își pierde mințile, atît mai rău pentru el! Mă arestează, atît mai bine pentru mine! Coana Joițica, mai cuminte ca toți, mă cheamă, și eu, politicos, iată-mă, gata să-i sărut mîna cu respect... Mă rog, n-ai ce-i face: mîna care-ți dă mandatul!... Dar... unde e coana Joițica?... nu văz pe coana Joițica... *(Se-ntoarce spre fund, apoi spre stînga, în fine spre dreapta. În momentul acest apare Tipătescu în ușa din dreapta, unde stă un moment nemișcat. Gest de surpriză din partea lui Cațavencu. Aparte.)* Tipătescu! O preferam pe ea!

– –

[1] Confuzie, ilustrînd pretențiile de cultură ale lui Cațavencu. Aceste cuvinte aparțin de fapt lui Machiavelli. Gambetta, om politic francez din acea vreme, era însă mai cunoscut eroilor lui Caragiale.

Scena IX

CAȚAVENCU, TIPĂTESCU

TIPĂTESCU *(a apărut în dreapta cu aerul încruntat și pumnii încleștați, a stat în ușe, a mers apoi liniștit la ușa din fund, măsurînd din ochi pe Cațavencu, și s-a oprit în fund un moment: aparte)*

Ține-mă, Doamne!

CAȚAVENCU *(jenat)*

Stimabile domn, scuzați-mă dacă v-ar părea că mă prezint la d-voastră astfel, într-un mod neregulat... Trebuie să vă spun că am fost adus aici din arest de polițaiul d-voastre, după ordinile... și nu m-așteptam să vă întîlnesc...

TIPĂTESCU *(aparte)*

Impertinent!

CAȚAVENCU

Pentru că mi se spusese că eram chemat de... altfel nici nu aș fi venit... În fine, dacă sunt aici prizonier, rămîi... dacă sunt liber — și nu cer nimic mai mult — mă retrag îndată...

TIPĂTESCU *(care a tot bătut din călcîi cu impaciență, coboară încet, rar și cu dinții strînși)*

Iubite și stimabile d-le Cațavencu, nu înțeleg pentru ce între doi bărbați, cu oarecare pretenție de seriozitate, să mai încapă astfel de meșteșuguri și rafinării de maniere, astfel de tirade distilate, cînd situația lor e așa de limpede... Eu sunt un om căruia-i place să joace pe față... Să-mi dai voie să-ți spui ceva... Ia poftim, ia poftim, mă rog. *(îi oferă un scaun, aparte.)* Să fiu cuminte. Ce bine că-i Zoe dincolo!

CAȚAVENCU

Stimabile domn, d-tale îți place să joci pe față, primesc; mie-mi place să joc scurt, scurt. *(gest de retezare.)* Situația noastră o putem dezlega numaidecît. *(Tipătescu îi oferă jețul, el îl respinge ușor.)* Mulțumesc!

– –

TIPĂTESCU

Mă iartă că te-am ofensat. Să fiu și mai scurt... Iată: d-ta ești un om practic, d-ta posedezi un lucru care-mi trebuie mie. Eu viu și-ți zic: *(cu multă afabilitate)* mă rog, onorabile domn, ce-mi ceri d-ta în schimbul acelui lucru?

CAȚAVENCU *(naiv)*

Cum, nu știi?

– –

TIPĂTESCU *(fierbînd)*

Ce vrei?

CAȚAVENCU *(asemenea)*

Vreau... mandatul de deputat, iată ce vreau: nimic altceva! nimic! nimic! *(după o pauză, cu insinuare caldă și crescîndă.)* Mi se cuvine! Te rog! Nu mă combate... Susține-mă... Alege-mă. Poimîine, în momentul cînd voi fi proclamat cu majoritatea cerută, ... în momentul acela vei avea scrisoarea *(cu multă căldură)*... pe onoarea mea!

TIPĂTESCU *(aproape să izbucnească)*

Pe onoarea ta?... Și dacă nu pot să te aleg?...

CAȚAVENCU

Poți!

TIPĂTESCU *(pierzîndu-și cumpătul din ce în ce)*

Și dacă nu voi? — zi că nu voi să te aleg?

– –

Scena X

ACEIAȘI — ZOE *(venind repede din dreapta)*
ZOE *(repezindu-se între Cațavencu și Tipătescu, rugătoare și foarte emoționată)*
Domnule Cațavencu, domnule, pentru Dumnezeu! te rog, nu striga... Fănică, ai înnebunit?... Domnule Cațavencu... mă rog...
CAȚAVENCU *(emoționat și el)*
Cum să nu strig, doamnă?

— — — — — — — — — — — — — — — —

ZOE *(stăruind lîngă Tipătescu)*
Fănică! Fănică! hotărăște-te! Poți fi tu dușmanul liniștii mele?
Spune!... *(rugîndu-l frumos)* Fănică!...
TIPĂTESCU *(nemaiputînd lupta și sculîndu-se)*
În sfîrșit, dacă vrei tu... fie!... Întîmplă-se orice s-ar întîmpla... *(cu hotărîre.)* Domnule Cațavencu, ești candidatul Zoii, ești candidatul lui nenea Zaharia... prin urmare și al meu! Poimîine ești deputat!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

Scena XIV

ACEIAȘI — GHIȚĂ PRISTANDA *(venind fuga din fund, cu o depeșă-n mînă)*
PRISTANDA
Coane Fănică! o depeșă fe-fe urgentă!
ZOE
O depeșă! *(se-ntorc toți spre fund.)*
TIPĂTESCU *(deschide nervos depeșa și citește)*
„Cu orice preț, dar cu orice preț, colegiul d-voastră al II-lea trebuie să aleagă pe d. Agamemnon Dandanache. *(toți mișcare.)* Se face din aceasta pentru d-voastră o înaltă și ultimă chestie de încredere"... A!

— — — — — — — — — — — — — — — —

ZOE *(cu toată energia)*
A! nu se poate! Vom lupta contra oricui... Vom lupta contra guvernului...! *(Tipătescu a căzut obosit pe un scaun.)*
TRAHANACHE
Ai puțintică răbdare!

— — — — — — — — — — — — — — — —

ACTUL III

(Teatrul înfățișează sala cea mare a pretoriului primăriei, un fel de exagon din care se văd trei laturi. Trei uși în fund; cea din mijloc dă în coridorul de intrare; pe cea din dreapta se citește: „Ofițer țivil"; pe cea din stînga: „Arfiva". În stînga, la planul al doilea, o ușă cu inscripția „Cabinetul Primarelui." În dreapta, același plan, altă ușă cu inscripția: „Reghistratura." — Partea din stînga până la ușa „Arfivei" este despărțită de scenă cu un grilaj de lemn acoperit cu perdeluțe de chembrică[1] verde. Lîngă grilaj, la stînga, în scenă, este o estradă pe care sunt așezate masa și jețul prezidențial. Înaintea mesei, puțin mai jos, este tribuna. Pe masă sunt două candelabre, hîrtie, călimări și un clopoțel. Pe tribună o sticlă și un pahar de apă. De partea dreaptă sunt bănci dese și scaune: sub estradă, asemenea. Peste tot sunt bănci și scaune, afară de o cărare lăsată liber de la ușa de intrare din fund prin mijlocul scenii, pe unde vine și se duce lumea. Pe pereți cîteva lămpi atîrnate în cuie. Lumină cam săracă. La ridicarea perdelii, Trahanache este la masa prezidențială în jețul său, la spatele tribunei. Împrejurul mesii, Brînzovenescu și alți cetățeni — Înaintea tribunii, cu spatele spre dînsa, alegători, cetățeni, public, unii șezînd jos, alții în picioare. Pe bănci, pe scaune și împrejur, asemenea. În capul băncilor din față, e Cațavencu împreună cu Ionescu, Popescu și alți dascăli și partizani. — Farfuridi e la tribună. — Perdeaua se ridică asupra unei întreruperi. În toată sala e rumoare. Prezidentul agită clopoțelul.)

[1] Pînză subțire de bumbac.

Scena I

TRAHANACHE, CAȚAVENCU, BRÎNZOVENESCU, FARFURIDI, IONESCU, POPESCU, CETĂȚENI, ALEGĂTORI, PUBLIC *(Rumoare)*

. . . .

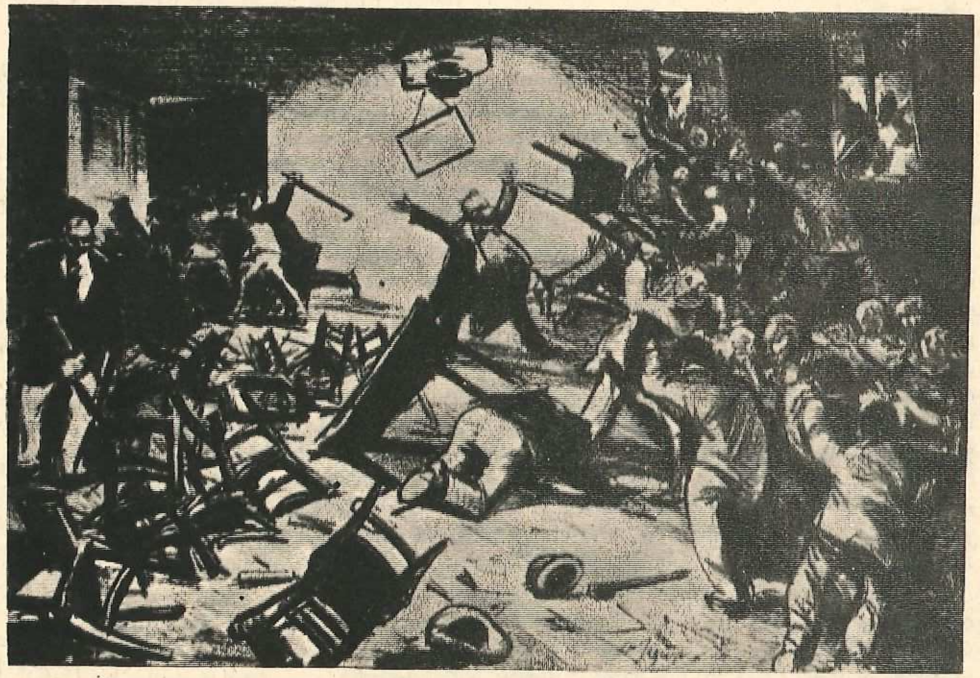
TRAHANACHE *(asemenea)*
A! *(clopoțel)* Ei! acu aveți puțintică răbdare... *(către Farfuridi.)* Scurt, stimabile, scurt, dacă mă iubești: dorința adunării.
FARFURIDI *(asudă, bea și se șterge mereu cu basmaua)*
Mă rog, dați-mi voie! Știți care este opinia mea în privința revizuirii?
TOATĂ SALA
Nu!... Să vedem!... Spune!
CAȚAVENCU *(batjocoritor)*
Să vedem opinia lui d. Farfuridi. *(Trahanache clopoțește.)*
FARFURIDI *(asudă mereu și se emoționează pe văzute)*
Opinia mea este aceasta: e vorba de revizuire, da?
TOȚI *(puternic)*
Da! da!
FARFURIDI *(emoționat și asudînd)*
Atunci, iată ce zic eu, și împreună cu mine *(începe să se înece)* trebuie să se [sic] zică asemenea toți aceia care nu vor să cază la extremitate *(se îneacă mereu)*, adică vreau să zic, da, ca să fie moderați... adică nu exagerațiuni!... Într-o chestiune politică,... și care, de la care atîrnă viitorul, prezentul și trecutul țării... să fie ori prea-prea, ori foarte-foarte... *(se încurcă, asudă și înghite)* încît vine aci ocazia să întrebăm pentru ce?... da... pentru ce?... Dacă Europa... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc soțietatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor... și... idei subversive... *(asudă și se rătăcește din ce în ce)* și mă-nțelegi, mai în sfîrșit, pentru care în orce ocaziuni solemne a dat probe de tact... vreau să zic într-o privință, poporul, națiunea, România... *(cu tărie)* țara în sfîrșit... cu bun-simț, pentru ca Europa cu un moment mai nainte să vie și să recunoască, de la care putem zice depandă... *(se încurcă și asudă mai tare)* precum, — dați-mi voie, — *(se șterge)* precum la 21, dați-mi voie *(se șterge)*, la 48, la 34, la 54, la 64, la 74 asemenea și la 84 și 94, și ețetera, întru cît ne privește... pentru ca să dăm exemplul chiar surorilor noastre de ginte latine însă! *(foarte asudat, se șterge, bea, iar se șterge și suflă foarte greu. Trahanache a urmărit cu mîna tactul sacadelor oratorice ale lui Farfuridi. Bravo și aplauze în fund, conduse de Brînzovenescu; rîsete și sîsîituri în grupul lui Cațavencu. Clopoțelul lui Trahanache de abia se mai aude. — După ce s-a mai oprit zgomotul, cu multă aprindere.)* Dați-mi voie! Termin îndată! mai am două vorbe de zis. *(zgomotul tace.)* Iată dar opinia mea. *(în supremă luptă cu oboseala care-l biruie.)* Din două una, dați-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale... Din această dilemă nu puteți ieși... Am zis!

Scena III

ACEIAȘI – *fără* TRAHANACHE *și* PRISTANDA

....

BRÎNZOVENESCU *(trăgîndu-l de mînecă)*
Tache! Tache!
FARFURIDI *(smucindu-se)*
Ia lasă-mă-n pace, să mă răfuiesc odată cu domnul... Ce adică, noi nu știm, nu **vedem, orbi suntem? d-ta ești candidatul** prefectului...
CAȚAVENCU *(rîzînd)*
Eu sunt candidatul grupului tînăr, inteligent și independent... Onorabilul, vene**rabilul nostru prezident — *(îl caută cu ochii)*** unde e venerabilul prezident? nu-l văz... **— va proclama, pe cît știm,** astă-seară pe candidatul comitetului dv. — comitetul **dv. — ...*Or*, dacă voi avea onoarea** ca să mă agreeze și comitetul dv... căci e al dv...
FARFURIDI *(fierbînd mereu)*
Nu mai este comitetul nostru, este al dumitale...
BRÎNZOVENESCU
Tache! Tache, fii cuminte. *(îl trage de mînecă, Farfuridi se smucește.)*
CAȚAVENCU *(cu ton batjocoritor)*
Adică, dă-mi voie, d-ta nu mai ești al comitetului! *(grupurile se desinează distinct de două părți și se privesc cu încordare.)*
FARFURIDI
Da, eu nu mai sunt, eu care am susținut totdeauna partidul... și d-ta, care **l-ai înjurat totdeauna... ești!**
CAȚAVENCU
Dă-mi voie!...

O scrisoare pierdută (scenă din actul al III-lea)

Trahanache (caricatură de Jiquide)

Cațavencu (caricatură de Jiquide)

FARFURIDI *(furios)*
Ce voie! ce voie... Vii cu moftologii, cu iconomii, cu soțietăți, cu scamatorii, ca să tragi lumea pe sfoară... cu dăscălimea d-tale, *(mișcare în grupul Cațavencu)* cu moftangiii d-tale...
POPESCU *(violent)*
Domnule, retrage-ți cuvîntul!
FARFURIDI *(continuînd)*
Cu grupul *(umflînd cuvintele)* inteligent, ...independent, ...impertinent! *(pornește spre fund cu Brînzovenescu și cu grupul lor.)*
TOȚI *(din grupul lui Cațavencu)*
A! a! *(se repede spre ei, zgomot, învălmășeală și ghionturi.)*
FARFURIDI *(ieșind prin fund)*
Vă-nvățăm noi, papugiilor!
GRUPUL CAȚAVENCU
Afară! afară! *(urmărește în fund pe cei din grupul Farfuridi.)*
(Toată lumea s-a înghesuit în fund și a ieșit afară cu zgomot. În tot timpul scenii următoare, sala întrunirii e goală. În fund, prin ușe, se văd mai mulți alegători primblîndu-se în sus și-n jos, vorbind încet și fumînd.)

....

Scena V

TRAHANACHE, *care s-a urcat la tribună, apoi* CAȚAVENCU.
POPESCU, IONESCU, ALEGĂTORI, PUBLICUL *venind din fund și ocupînd locurile lor din scena I-a. Intrare zgomotoasă, acompaniată de clopoțelul prezidentului.*

Pristanda (caricatură de Jiquide)

Cetățeanul turmentat (caricatură de Jiquide)

TRAHANACHE *(în picioare)*

Orele sunt înaintate! poftiți, poftiți, stimabililor: avem cestiuni arzătoare la ordinea zilii... *(șade.)*

(Toată lumea s-a așezat la locul său.)

CAȚAVENCU *(cu modestie)*

D-le președinte, vă rog, cerusem și eu cuvîntul...

TRAHANACHE

Da, *(binevoitor)* da, stimabile. Aveți cuvîntul. Poftiți la tribună!...

(Mișcare în grupul lui Cațavencu.)

CAȚAVENCU *(ia poză, trece cu importanță printre mulțime și suie la tribună; își pune pălăria la o parte, gustă din paharul cu apă, scoate un vraf de hîrtii și gazete și le așază pe tribună, apoi își trage batista și-și șterge cu eleganță avocățească fruntea. Este emoționat, tușește și luptă ostentativ cu emoția care pare a-l birui. — Tăcere completă. Cu glasul tremurat)*

Domnilor!... Onorabili concetățeni!... Fraților!... *(plînsul îl îneacă).* Iertați-mă, fraților, dacă sunt mișcat, dacă emoțiunea mă apucă așa de tare... suindu-mă la această tribună... pentru a vă spune și eu... *(plînsul îl îneacă mai tare.)*... Ca orice român, ca orice fiu al țării sale... în aceste momente solemne... *(de abia se mai stăpînește)* mă gîndesc... la țărișoara mea... *(plînsul l-a biruit de tot)* la România... *(plînge. Aplauze în grup)*... la fericirea ei!... *(același joc de amîndouă părțile)*... la progresul ei! *(asemenea crescendo)*... la viitorul ei! *(plîns cu hohot. Aplauze zguduitoare.)*

IONESCU, POPESCU, TOȚI *(foarte mișcați)*

Bravo!

CAȚAVENCU *(ștergîndu-se repede la ochi și remițîndu-se d-odată; cu tonul brusc, vioi și lătrător)*

Fraților, mi s-a făcut o imputare și sunt mîndru de aceasta!... O primesc! Mă onorez a zice că o merit!... *(foarte volubil.)* Mi s-a făcut imputarea că sunt foarte, că sunt prea, că sunt ultra-progresist... că sunt liber-schimbist... că voi progresul cu orice preț. *(scurt și foarte retezat.)* Da, da, da, de trei ori da! *(aruncă roată priviri scînteietoare la adunare. Aplauze prelungite.)*

CAȚAVENCU

Da! *(cu putere din ce în ce crescîndă.)* Voi progresul și nimic alt decît progresul: pe calea politică... *(îngrașă vorbele.)*

IONESCU, POPESCU, GRUPUL

Bravo! bravo!

TRAHANACHE *(clopoțind)*

Rog, nu întrerupeți pe orator, stimabile...

CAȚAVENCU *(cu tărie)*

Nu mă tem de întreruperi, venerabile domnule președinte... *(către adunare și mai ales către grup, cu tonul sigur.)* Puteți, d-lor, să întrerupeți, pentru că am tăria opiniunilor mele... *(reintrînd în tonul discursului și îngrășînd mereu vorbele)* și... și... finanțiară.

(Aplauze prelungite)... Da, suntem ultra-progresiști, da, suntem liber-schimbiști... Or... conduși de aceste idei, am fundat aci în orașul nostru „Aurora Economică Română", soțietate enciclopedică-cooperativă, independentă de cea din București... pentru că noi suntem pentru descentralizare... Noi... eu... nu recunosc, nu voi să recunosc epitropia bucureștenilor, capitaliștilor, asupra noastră; căci în districtul nostru putem face și noi ce fac dînșii în al lor...

GRUPUL *(aplauze)*

Bravo!

CAȚAVENCU

Soțietatea noastră are de scop să încurajeze industria română, pentru că, dați-mi voie să vă spui, din punctul de vedere economic, stăm rău...

GRUPUL *(aplauze)*

Bravo!

CAȚAVENCU

Industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipsește cu desăvîrșire. Soțietatea noastră dar, noi, ce aclamăm? Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc în țara noastră!

Ei bine! Ce zice soțietatea noastră? Ce zicem noi?... Iată ce zicem: această stare de lucruri este intolerabilă!

(aprobări în grup. Cu tărie.) Pînă cînd să n-avem și noi faliții noștri?... Anglia-și are faliții săi, Franța-și are faliții săi, pînă și chiar Austria-și are faliții săi, în fine oricare națiune, oricare popor, oricare țară își are faliții săi *(îngrașă vorbele.)*... Numai noi să n-avem faliții noștri!... Cum zic: această stare de lucruri este intolerabilă, ea nu mai poate dura!... *(aplauze frenetice. Pauză. Oratorul soarbe din pahar și aruncă iar priviri scînteietoare în adunare. În momentul acesta, mai mulți inși se mișcă în fund, pe unde apare Cetățeanul turmentat și Ghiță în țivil.)*

TRAHANACHE

Stimabile *(clopoțind)* aveți puțintică răbdare. *(Ghiță tușește cu putere de trei ori.)* Fiindcă orele sunt înaintate...

CAȚAVENCU *(răcnind)*

Dați-mi voie...

Scena VII

ACEIAȘI – FARFURIDI, BRÎNZOVENESCU *și alți alegători și* CETĂȚEANUL TURMENTAT, *apoi* ZOE *și* TIPĂTESCU *ascunși după grilaj și ascultînd ce se petrece în adunare.*

....

TRAHANACHE *(ridicîndu-se)*

Fiindcă unii dintre domnii alegători au început să plece, ar fi bine, cred, mîine fiind alegerea, ca chiar acuma să rugăm pe onorabilul orator să-și întrerupă discursul un moment, să aibă puțintică răbdare, pentru ca să proclamăm numele candidatului propus de comitetul nostru.

CAȚAVENCU *(cu aer foarte degajat)*

Primesc cu mulțumire, d-le președinte. *(coboară de la tribună, către grupul său.)* Numele candidatului.

TOȚI *(din grup și din sală)*

Da! Numele candidatului!

ZOE *(tremurînd, încet)*

Fănică!

TIPĂTESCU *(încet)*

Taci! n-ai grijă!

TRAHANACHE *(citind foaia între lumînări)*

Stimabile! candidatul pe care-l susține comitetul nostru, este domnul...

IONESCU

Nae Caț...

TRAHANACHE *(întrerupîndu-l)*

Ai puțintică răbdare... *(citind)* domnul...

CAȚAVENCU

Domnul... *(Toată lumea ascultă cu mare nerăbdare și în deplină tăcere: Zoe se strînge după grilaj lîngă Tipătescu.)*

TRAHANACHE

Domnul... Agamiță Dandanache!

(Mișcare de satisfacție în fund. În grupul din față turburare. Zoe și Tipătescu ascultă mișcați.)

CAȚAVENCU *(sărind în loc și răcnind)*

Trădare! *(gesticulează viu în mijlocul grupului său. În fund aplauze.)*

TRAHANACHE *(în picioare)*

Dați-mi voie! *(clopoțind; după un moment de tăcere.)* Cine a pronunțat cuvîntul trădare? *(Toată lumea e în picioare și în fierbere.)*

CAȚAVENCU *(din mijlocul grupului, cu putere)*

Eu!

GHIȚĂ, BRÎNZOVENESCU și CETĂȚEANUL TURMENTAT și CEI DIN FUND

Afară! afară moftologul!

....

ACTUL IV

(Grădina lui Trahanache, în fund grilaj cu poartă de intrare în mijloc; se vede în fund perspectiva orășelului pe un fundal de dealuri. La dreapta în grădină, pe planul întîi și al doilea, intrarea, cu trei trepte de piatră, în casele lui Trahanache. La stînga boschete. Mobile de grădină.)

Scena II

ACEIAȘI. TRAHANACHE *și* AGAMIȚĂ DANDANACHE, *venind din fund*

TRAHANACHE *(foarte politicos)*

Poftim, poftim, stimabile!

TIPĂTESCU

Cine să fie?

ZOE

Un străin?...

TRAHANACHE *(coborînd)*

Dă-mi voie, Joițico, să-ți recomand pe d. Agamiță Dandanache!

ZOE și TIPĂTESCU

Dandanache! *(complimente)*

TRAHANACHE

Candidatul nostru!... adică ce mai candidat! alesul nostru.

DANDANACHE *(vorbește peltic și sîsîit)*

Sărut mîna... Si domnul? bărbatul dumneei?

TRAHANACHE

Nu, eu sunt bărbatul dumneei, dumneei este nevasta mea, cum am avut onoarea să vă recomand...

DANDANACHE

Si d-voastră?

TRAHANACHE

Și eu?... bărbatul dumneei... Eu *(serios)* Zaharia Trahanache, prezidentul Comitetului permanent, Comitetului electoral și...ai puțintică răbdare... *(se caută în buzunar și scoate o carte de vizită, pe care i-o dă lui Dandanache)*, sunt aicea toate comitetele...

DANDANACHE *(ia carta)*

Mersi!... Si domnul?...

TRAHANACHE

Domnul Fănică Tipătescu, prefectul nostru, amicul meu și al familiei mele.

DANDANACHE (lui Fănică)

Îmi pare bine, d-le prezident! *(îi dă mîna. Trahanache trece lîngă Zoe.)*

TIPĂTESCU

Și mie, onorabile, nu mai puțin... Sunt încîntat... Dar cu ce ocazie pe la noi?

DANDANACHE

Cu ocazia aledzerii, neicusorule, cu ocazia aledzerii; stii, m-a combătut opoziția si colo, si dincolo, si dincolo... si rămăsesem eu... care familia mea de la patuzsopt în Cameră... rămăsesem mă-nteledzi fără coledzi... si asa am venit pentru aledzere.

ZOE *(cu răutate)*

Nu trebuia să vă mai deranjați...

DANDANACHE

Ba încă te deranz, conița mea! Da' stii, nu fățea să nu fațem măcar act de prezență...

TRAHANACHE

Se-nțelege! foarte bine, foarte bine! trebuie, trebuie.

DANDANACHE

Da' de deranz... destul! Închipuieste-ți să vii pe drum cu birza ținți postii, hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca... Stii, m-a zdrunțінat!... si clopoțeii... *(gest)* îmi țiuie urechile... stii asa sunt de amețit si de obosit... nu-ți fați o idee, conița mea, *(către Trahanache)* nu-ți fați o idee, d-le prefect, neicusorule, *(către Tipătescu)* nu-ți fați o idee, d-le prezident, puicusorule...

....

ZOE *(către Fănică încet)*
Iată, Fănică, pentru cine mi-am pierdut eu liniștea... Și spune drept dacă nu era mai bun Cațavencu!
TIPĂTESCU *(scurt)*
E simplu, dar îl prefer, cel puțin e onest, nu e un mișel!
TRAHANACHE *(lui Dandanache)*
Stimabile, eu te las aci cu amicul Fănică și cu Joițica... Eu trebuie să mă duc la alegere: peste o jumătate de ceas se deschide urna; trebuie să fiu acolo... D-ta n-ai nici o grijă, mergem la sigur, la noi opoziție nu încape... suntem tari, stimabile... tari... Nu o să ai majoritate, stimabile...
DANDANACHE
Cum se poate? Să nu te pomenesti cu vrun balotaz? 'ai?... a mai pățit-o si alții...
TRAHANACHE
Adică, ai puțintică răbdare, balotaj la noi?... zic: nu majoritate, unanimitate o să ai, stimabile.
DANDANACHE
A, asa? *(cu siguranță.)* Se-nțeledze... Niți nu se putea altfel...
TRAHANACHE
Salutare, stimabile, salutare... La revedere, Fănică... La revedere, Joițico. *(iese.)*

Scena III

ZOE, TIPĂTESCU, DANDANACHE
DANDANACHE
Cum îți spui, să nu m-aleg, puicusorule, nu merdzea... Eu, familia mea, de la patuzsopt... luptă, luptă si dă-i, si dă-i si luptă... si eu mă-nțeledzi tocmai acuma să remîi pe dinafară... fără coledzi!... si cît p-ați, neicusorule, să nu m-aleg...
ZOE
Să nu te-alegi d-ta, cu meritele d-tale! era peste putință...
TIPĂTESCU
Peste putință...
DANDANACHE
Ei, uite asa, cu meritele mele, coniță, vezi! era cît p-ați, dar stii, cît p-ați...: Întreabă-mă, neicusorule, să-ți spui: nu vrea comitetul țentral, si pațe: zițea că nu sunt marcant. Auzi, eu să nu fiu marcant... Am avut noroc, mare noroc am avut. Să vedeți. Într-o seară... ținevas — nu spui ține... persoană însemnată... da' becher — vine si zoacă la mine cărți... si cînd pleacă își uită pardesiul la mine... A doua zi, voi să-l îmbrac... gîndeam că-i al meu... văz că nu-i al meu; îl caut prin buzunare si dau... peste țe te gîndesti?
TIPĂTESCU
Peste?
DANDANACHE *(rîzînd)*
Peste o scrisorică.
AMÎNDOI
O scrisorică.
DANDANACHE
De amor...
AMÎNDOI *(mișcați)*
O scrisorică de amor?
DANDANACHE
O scrisorică de amor către becherul meu, de la nevasta unui prietin, — nu spui ține... persoană însemnată.

ZOE
Ei și?
TIPĂTESCU
Ei?
DANDANACHE
Ei, țe să-ți mai spui, puicusorule? Adu o birze, mă băiete, degrabă... Mă sui în birze si mă duc la persoana, la becherul, — nu spui ține — e persoană însemnată —: Găseste-mi, mă-nțeledzi, un coledzi, ori dau scrisoarea la „Răsboiul"... De colea pînă colea... gîri-mîr... a trebuit, conița mea, să-țedeze, si tranc! depeșa aiți, neicusorule...
ZOE *(agitată treptat în măsura povestirii lui Dandanache)*
A! domnule Dandanache, ai făcut rău... fapta d-tale este... să-mi dai voie să-ți spui...
TIPĂTESCU *(încet)*
Zoe! *(ea urcă)*
DANDANACHE
Asa e, puicusorule, c-am întors-o cu politică. Aud? Țe era de făcut? Aminteri dacă nu-mi dedea în gînd asta, nu m-aledzeam... si nu merdzea deloc, neicusorule; fă-ți idee! familia mea de la patuzsopt *(coborînd către public)* si eu, în toate Camerele, cu toate partidele, ca rumânul imparțial... si să remîi fără coledzi!
TIPĂTESCU
Vezi bine! *(mușcîndu-și buzele.)* Dar nu ne-ai spus sfîrșitul istoriei... scrisoarea.
ZOE
Da, scrisoarea...
DANDANACHE
Care scrisoare?
TIPĂTESCU
Scrisoarea becherului...
DANDANACHE
Care becher?
ZOE *(nervoasă)*
Persoana însemnată... scrisoarea... de amor... arma d-tale politică, cu care te-ai ales....
TIPĂTESCU
Scrisoarea pe care voiai s-o publici în „Răsboiul", dacă nu...
DANDANACHE *(aducîndu-și în sfîrșit aminte)*
A da! scrisoarea... da... am prițeput...
ZOE
Ei! scrisoarea?
TIPĂTESCU
Ce s-a făcut?
DANDANACHE
O am pusă acasă la păstrare... dar stii, la loc sigur...
ZOE
Nu i-ai înapoiat-o persoanei?
DANDANACHE *(cu mirare)*
Cum s-o înapoiez?
TIPĂTESCU
Iată te-alegi, el și-a ținut cuvîntul...
ZOE
Trebuie să i-o dai înapoi...

DANDANACHE

Cum se poate, conița mea, s-o dau înapoi? S-ar putea să fac așa prostie? Mai trebuie s-aldată... La un caz iar... pac! la „Răsboiul". *(coboară.)*

. . . .

Scena V

TIPĂTESCU, ZOE apoi PRISTANDA

ZOE *(coborînd precipitat treptele)*

Ai auzit, Fănică? Ai auzit? Onestul tău d. Agamiță, care reușește, care triumfează, păstrează scrisoarea... Ce trebuie să facă onestul Cațavencu, care n-a reușit, care-și mușcă acuma mîinile, își mestecă turbarea și mă ochește din cine știe ce ascunzătoare? *(agitată.)* A! mi-e groază să mă gîndesc. Ce face Cațavencu? unde e ascuns șarpele? de unde o să-și arunce veninul asupra mea!

TIPĂTESCU

Zoe! Zoe! fii bărbată...

ZOE *(înecată)*

Nu mai pot, nu mai pot. Vorbele lui Dandanache mi-au luat toată puterea, mi-au frînt inima... A! înnebunesc de frică. *(își ascunde obrazul.)*

PRISTANDA *(venind repede din stînga)*

Coană Joițico! coană Joițico!...

TIPĂTESCU

Ghiță!

ZOE *(tresărind)*

Ghiță... Ce e? Spune!

. . . .

PRISTANDA *(căutînd s-o calmeze)*

Nu, coană Joițico, nu e nimica, nu e nimica publicat... „Răcnetul" nici n-a apărut astăzi... După ce a fugit Cațavencu, dăscălimea s-a apucat la ceartă, s-au bătut, l-au bătut pe popa Pripici, și nici vorbă să mai scoață gazeta... S-a spart partidul independent... s-a spart! *(Încet Zoii, trecînd spre Tipătescu.)* Am să vă spun ceva secret, acu numaidecît!

TIPĂTESCU

Nu spuneam eu! Dar Cațavencu?

PRISTANDA

Nu l-am găsit, coane Fănică, parcă a intrat în pămînt. *(bătîndu-se repede pe frunte ca și cum și-ar aduce aminte de ceva.)* A! ce-am uitat! Să mă iertați, sărut mîna, coane Fănică... Ministrul... nu, miniștrii, toți șapte, vă cheamă la telegraf numaidecît... de-aia vă căutam așa de zor...

TIPĂTESCU

La telegraf? Ce mai vor de la mine?

PRISTANDA

Nu știu, dar bate telegraful de un ceas, coane Fănică, trebuie să mergeți.

TIPĂTESCU

A, blestemată politică... Zoe! Zoe, curaj, mă duc...

. . . .

Scena VI

ZOE, PRISTANDA

PRISTANDA *(după ce s-a asigurat că Tipătescu s-a depărtat, coboară degrab')* Coană Joițico!

ZOE

Ai! Ghiță! iar m-ai speriat... Ce e? ce vrei? du-te! lasă-mă-n pace!

PRISTANDA

Sărut mîna, coană Joițico, nu vă supărați. *(foarte cu binișorul.)* Este cineva,... cineva, pe care-l știți d-voastră bine,... așteaptă aici... ar voi să vă vorbească... dar numai d-voastră... De-aia eu l-am trimis pe conul Fănică la telegraf, pentru ca să rămîneți d-voastră singură... Am mințit... nu-i adevărat că-l cheamă miniștrii... Știu că o să mă ocărască, o să mă bată că l-am trimis la cai verzi pe pereți, dar lasă să mă ocărască... să mă bată... Nu e mai-marele meu? Nu e stăpînul meu, de la care mănînc pîine eu și unsprece suflete? L-am mințit, dar pentru binele d-voastră, coană Joițico... Îl primiți? da?

ZOE *(care a stat pe gînduri și n-a ascultat tirada lui Pristanda)*

Pe cine să primesc?

PRISTANDA

Pe cine — pe cine?... pe d. Nae Cațavencu...

ZOE *(sărind din loc)*

Pe Cațavencu? E aici? Unde e, Ghiță? Să vie acu, numaidecît: mergi, adu-l iute. *(e în culmea nerăbdării.)*

PRISTANDA

Ascult! *(merge în fund la stînga și aduce pe Cațavencu.)* Poftim stimabile, poftim *(îl introduce și iese repede.)*

Scena VII

ZOE, CAȚAVENCU

ZOE *(repezindu-se la el)*

D-le Cațavencu, ai voit să mă pierzi pe mine și te-ai pierdut și pe d-ta. La ce-ai fugit, pentru Dumnezeu! la ce-ai dispărut? Fănică are în mînă o poliță, ale cărei giruri le-ai plastografiat, ca să ridici cinci mii de lei de la societate... Știi?

CAȚAVENCU

Știu, madam, că o are, *(dezolat)* știu, dar ce e de făcut?

ZOE

Om nebun! ți-ai pierdut mințile? mai întrebi ce e de făcut! Nu știi? Să-ți dau polița: scapă-mă, să te scap! să schimbăm: dă-mi scrisoarea...

CAȚAVENCU *(dezolat)*

Madam! madam! peste putință...

. . . .

ZOE

Nenorocitule! ce ai făcut-o?

CAȚAVENCU

Am pierdut-o!

ZOE *(dînd un țipăt și uitîndu-se pierdută în toate părțile)*

A! de ce nu pot să te omor!

CAȚAVENCU

Omoară-mă, madam, omoară-mă, dar nu e vina mea!

ZOE

Cum ai pierdut-o? cînd ai pierdut-o? unde ai pierdut-o?

CAȚAVENCU

În scandalul, în bătaia de alaltăieri seara, de la întrunire, cine nu știu... mi-a smuls pălăria din cap... scrisoarea o aveam în căptușeala pălăriei...

. . . .

ZOE *(desperată)*

A! ești un om pierdut!... pierdut!... Eu poate să mai scap... căci poate să mai scap! dar d-ta... *(cu putere)* d-ta ești pierdut!... Cînd te-a arestat Fănică, te-am scăpat eu... acuma te arestez eu și n-ai să scapi decît atunci cînd mi-oi găsi scrisoarea... pentru că poate să mai ai noroc s-o găsesc... Roagă-te la Dumnezeu s-o găsesc... A! s-a întors jocul, d-le Cațavencu... începe să te părăsească norocul și să mai treacă și-n partea noastră... A! ești pierdut! da, pierdut!... *(strigînd în fund.)* Ghiță! Ghiță!

....

Scena VIII

ACEIAȘI — CETĂȚEANUL TURMENTAT *cu pălăria albă a lui Cațavencu*

CETĂȚEANUL *(intrînd și coborînd foarte bine dispus)*

Nu e Ghiță, eu sunt...

ZOE

Ce cauți?

CAȚAVENCU *(aparte)*

Pălăria mea!

CETĂȚEANUL

Pe d-voastră, coană Joițico!

ZOE

Ce vrei cu mine?

CETĂȚEANUL

Ei! uite și d. Nae. Salutare onorabile!

ZOE *(nervoasă)*

Ce vrei? spune ce vrei?

CETĂȚEANUL

Ce vreu eu, bine vreu. Eu am o vorbă: o mie de ani pace! *(gest de impacienţă din partea femeii.)* Eu, coană Joițico, am găsit o scrisoare.

ZOE

Pe care ai lăsat-o să ți-o fure onorabilul d. Cațavencu...

CAȚAVENCU *(zdrobit)*

Doamnă!

CETĂȚEANUL

Las-o aia; ...am mai găsit una!...

ZOE

Ei, ce-mi pasă!

CETĂȚEANUL

Nu vă supărați, coană Joițico, să vedeți... nu v-am spus tot. Eu pînă să nu intru în politică, cum am zice, care va să zică pînă să nu deviu negustor și apropitar, am fost împărțitor... la poștie... mă cunoaște conul Zaharia!

ZOE

Ei! ieși odată și lasă-mă... Ghiță!

CETĂȚEANUL

Și d-atunci, care va să zică, eu dau scrisoarea după andresă. Dacă nu găsesc andrișantul, scriu pe ea cu plaivaz: „andrisantul necunoscut", ori, „nu se află", ori „mort", care va să zică fiecare după cum devine... *(Zoe se plimbă impacientată în fund)* dar dacă găsesc andrisantul, i-o dau andrisantului. Bunioară acuma Eu am găsit alaltăieri, în învălmășeala de la primărie, o pălărie...

ZOE *(coborînd)*

O pălărie?

CAȚAVENCU *(aparte)*

Mizerabilul...

CETĂȚEANUL

O pălărie, da, asta... și astăzi tot îndesînd-o pe capul meu s-o potrivesc — că mi-era strîmtă — am vrut să-i scot căptușeala s-o mai lărgesc... cînd colo în căptușeală peste ce dau?

ZOE

O scrisoare!

CAȚAVENCU

O scrisoare!

CETĂȚEANUL

O scrisoare, da, domnule Nae... Nu mai mergem pe la o țuică?...

ZOE *(foarte emoționată)*

S-o vedem!

CETĂȚEANUL

E de la conul Fănică: andrisantul sunteți d-voastră.

ZOE

Dă-mi-o, dă-mi-o degrabă!

CAȚAVENCU

Sunt în adevăr pierdut!

ZOE

Degrabă, dacă o ai.

CETĂȚEANUL

O am, n-am pierdut-o... nu m-am mai întîlnit *(sughite și arată pe Cațavencu)* cu onorabilul! *(scoate scrisoarea din căptușeala pălăriei și i-o dă Zoii.)*

CAȚAVENCU *(aparte)*

A! mizerabilul!

ZOE *(care a smucit scrisoarea)*

A!

CAȚAVENCU *(încet către Cetățeanul turmentat, care a trecut lîngă el)*

Nenorocitule! ți-ai aruncat norocul în gîrlă: te făceam om!

CETĂȚEANUL

Nu puteam... andrisantul cu domiciliul cunoscut. *(arată pe Zoe.)*

....

Scena XII

TRAHANACHE și DANDANACHE *vin din dreapta din grădină, planul al treilea*

TRAHANACHE

A! aici la noi, stimabile, a fost luptă crîncenă, orice s-ar zice... s-au petrecut comèdii mari.

DANDANACHE

Tați, frate.

TRAHANACHE

Infamii! Închipuiește-ți d-ta, un caraghios, un mișel, ca să enfluanseze pe Tipătescu... pe Fănică de!... pe prefect. *(Dandanache dă multă atenție, dar pare că nu pricepe.)*

DANDANACHE

A, da! asa! că nu ești d-ta prefectul.

(Se aude din depărtare entrata unui marș.)

TRAHANACHE

Or să-l învrăjbească cu mine și cu familia mea... s-apucă și face o scrisorică de amor ca din partea lui Fănică, prefectul... către Zoițica, nevastă-mea, și-i imitează slova băiatului,... știi, să juri, nu altceva... Închipuiește-ți plastografie!

DANDANACHE

Nu mă nebuni, neicusorule! La mine a fost cazul adevărat!...

(Marșul se apropie, se aud și urale.)

TRAHANACHE

Cum, cazul adevărat?

DANDANACHE

Scrisoarea era a persoanei... da... becher.

TRAHANACHE

Cum becher?

DANDANACHE

Adică necăsătorit...

TRAHANACHE

Cine?

DANDANACHE

Nu spui ține, — persoană însemnată... Cînd i-am pus pițorul în prag, — ori coledzi, ori „Răsboiul" mă-nțeledzi, — tranc! depesa aiți...

TRAHANACHE

Nu-nțeleg. *(aparte)* E amețit de drum... căruța... și clopoțeii.

DANDANACHE *(aparte)*

E slab de tot prefectul, îi spui de două ori o istorie si tot nu prițepe...

(În toată scena aceasta și în cea următoare, pînă la intrarea mulțimii, se aude marșul și uralele treptat, din ce în ce mai aproape și mai distinct.)

....

Scena XIV

ACEIAȘI — FARFURIDI, BRÎNZOVENESCU, CAȚAVENCU, CETĂȚEANUL TURMENTAT, GHIȚĂ PRISTANDA, IONESCU, POPESCU, ALEGĂTORI, CETĂȚENI, PUBLIC

(Brînzovenescu și Farfuridi cu alți alegători mai spălați, în costume de pretenție provincială, intră, venind din casă, coborînd pe treptele din dreapta; salutări de toate părțile. Prin fund, Cațavencu, Ghiță polițaiul, îmbrăcat țivil, Cetățeanul turmentat, Ionescu și Popescu intră, conducînd manifestația publică. Cei ce vin prin fund sunt toți amețiți, și mai ales Cațavencu și Cetățeanul turmentat, care înghite și sughite mereu. După ei vin o mulțime de cetățeni cu ramuri verzi și steaguri, asemenea foarte chefuiți. Toată lumea cu borcane de băutură în mîini. — Din casă, în urma lui Farfuridi, Brînzovenescu și a celorlalți alegători, vin feciorii cu sticle de șampanie. — Ghiță Pristanda, îndată ce sosește în scenă, face semn muzicei să tacă. Muzica tace. Se împart pahare de șampanie fruntașilor. — Tipătescu, Zoe, Trahanache, Dandanache sunt în stînga.)

FARFURIDI *(luînd un pahar de șampanie)*

În sănătatea domnului Agamiță Dandanache, alesul nostru! Să trăiască! *(Urale și muzică. Pristanda ține cu mîna tactul uralelor. Toți ciocnesc și beau.)*

DANDANACHE *(îndemnat de Zoe și Tipătescu, trece în mijloc cu paharul în mînă)*

În sănătatea alegătorilor... cari au probat patriotism și mi-au acordat... *(nu nemerește)* asta... cum să zic de!... zi-i pe nume de!... a! sufradzele lor; eu, care familia mea de la patuzsopt în Cameră, si eu ca rumânul imparțial, care va să zică... cum am zițe... în sfîrsit să trăiască! *(Urale și ciocniri.)*

TRAHANACHE *(cătră Cațavencu, care a coborît spre el, și Tipătescu)*

Și așa zi, ai? d-ai noștri, stimabile? bravos! mă bucur.

CAȚAVENCU

Venerabile neică Zahario! în împrejurări ca acestea *(mișcat)* micile pasiuni trebuie să dispară.

TRAHANACHE

Ei, aici mi-ai plăcut! bravos! să trăiești!

CAȚAVENCU

În sănătatea venerabilului și imparțialului nostru prezident, Trahanache! *(Urale și ciocniri.)*

(Zoe vede pe Cetățeanul turmentat în grămadă, ia un pahar și merge de i-l oferă.)

CETĂȚEANUL

În sănătatea coanii Joițichii! că e *(sughite)* damă bună! *(ciocnește cu ea; ea-i strînge mîna din toată inima. Urale, ciocniri.)*

CAȚAVENCU *(lui Tipătescu încet)*

Să mă ierți și să mă iubești! *(expansiv)* pentru că toți ne iubim țara, toți suntem români!... mai mult, sau mai puțin onești! *(Tipătescu rîde.)* În sănătatea iubitului nostru prefect! Să trăiască pentru fericirea județului nostru! *(Urale, ciocniri.)*

TRAHANACHE *(luînd un pahar și trecînd în mijloc foarte vesel)*

Ei, aveți puțintică răbdare!... Nu cunosc prefect eu! eu n-am prefect! eu am prietin! În sănătatea lui Fănică! Să trăiască pentru fericirea prietinilor lui! *(sărută pe Fănică, apoi pe Zoe. Fănică sărută mîna Zoii.)*

(Urale. Dandanache între alegători, cu Farfuridi și Brînzovenescu, le povestește încet, făcînd gestul cu clopoțeii; la dreapta, în fund, Pristanda, Cetățeanul turmentat, muzica și lume. În stînga Zoe, Tipătescu, Trahanache cu alți alegători. În mijloc Cațavencu.)

CAȚAVENCU *(foarte amețit, împleticindu-se-n limbă, dar tot îngrășîndu-și silabele)*

Fraților! *(toți se-ntorc și-l ascultă.)* După lupte seculare, care au durat aproape treizeci de ani, iată visul nostru realizat! Ce eram acuma cîtva timp înainte de Crimeea? Am luptat și am progresat: ieri obscuritate, azi lumină! ieri bigotismul, azi liberpansismul! ieri întristarea, azi veselia!... Iată avantajele progresului! Iată binefacerile unui sistem constituțional!

PRISTANDA

Curat constituțional! Muzica! Muzica!

(Muzica atacă marșul cu mult brio. Urale tunătoare. Grupurile se mișcă. Toată lumea se sărută, gravitînd în jurul lui Cațavencu și lui Dandanache, care se strîng în brațe, în mijloc. Dandanache face gestul cu clopoțeii. Zoe și Tipătescu contemplă de la o parte mișcarea. Cortina cade repede asupra tabloului.)

[I.L. Caragiale, *Opere I (Teatru)*,
Editura de Stat pentru Literatură și Artă,
București, 1959]

O scrisoare pierdută este o comedie de moravuri, dezvăluind viața publică și familială a burgheziei — din a doua jumătate a secolului al XIX-lea — ajunse la putere.

Subiectul. Dramaturgul își fixează acțiunea în „capitala unui județ de munte", unde — pe fondul agitat al unei campanii electorale — are loc un conflict politic între un ambițios (Nae Cațavencu) aflat în opoziție, care se dorește deputat, și grupul fruntaș al conducerii locale (alcătuit din Tipătescu și Trahanache), care se consideră îndreptățit să dirijeze în exclusivitate și în folos personal viața politică a județului.

Pentru a-i forța să-l propună candidat, Cațavencu îi amenință cu un șantaj. Instrumentul de șantaj este o scrisoare de „amor" a lui Tipătescu, prefectul județului, către Zoe, soția lui Trahanache, șeful partidului local. Scrisoarea pierdută de Zoe este găsită de un cetățean turmentat și subtilizată de la acesta de Cațavencu.

Șantajul o sperie mai ales pe Zoe. Ca să nu fie compromisă public, ea exercită presiuni asupra celor doi bărbați și obține promisiunea candidaturii lui Cațavencu.

Cînd totul părea rezolvat, urmează o adevărată lovitură de teatru: de la București se cere, fără explicații, să fie trecut pe lista candidaților un nume necunoscut: Agamemnon Dandanache (v. actul II, scena XIV). Zoe e desperată, Cațavencu — amenințător, Farfuridi și Brînzovenescu — satisfăcuți, Tipătescu — nervos; doar Trahanache „are puțintică răbdare" și se gîndește la un plan de bătaie.

Ghemul de interese contrare se încîlcește rău în timpul ședinței de numire oficială a candidatului (actul III în întregime), dar intervine polițaiul Pristanda,care pune în scenă un scandal menit să astupe gura lui Cațavencu. În încăierare, Cațavencu pierde pălăria în care era ascunsă scrisoarea și dispare pentru o vreme, producînd mari emoții dnei Trahanache.

Limpezirea situației se realizează lent, dar sigur în actul al IV-lea. Se află că Dandanache procedase la fel ca Nae Cațavencu, dar la alt nivel și cu mai mare abilitate (v. scena III); apoi, Nae Cațavencu schimbă tactica parvenirii și acceptă patronajul „coanii Joițichii"; în final, toată lumea se împacă, „micile pasiuni" dispar ca prin farmec, Dandanache este ales în unanimitate și toți se bucură zgomotos de avantajele unui regim „curat constituțional".

Compoziția. Piesa este remarcabilă în primul rînd prin arta compoziției. Scriitorul găsește un pretext care declanșează conflictul. În scenă apar, în ordine, Tipătescu, Trahanache, Zoe, care sînt alarmați de un eveniment petrecut în afară și dezvăluit cititorului treptat. Apoi, în prim-plan se impune Nae Cațavencu și astfel se reliefează conflictul fundamental, care asigură unitatea de acțiune a piesei. Dar Caragiale nu-l reduce la atît: îl completează cu alte conflicte, secundare. Dacă inițial conflictul pusese în stare de alarmă două serii de personaje, ulterior intră în alertă cuplul Farfuridi-Brînzovenescu, care se teme de „trădare", iar după aceea totul se complică prin apariția lui Dandanache. Rezultă un ghem de complicații, care acumulează progresiv altele, ca un bulgăr de zăpadă în rostogolire. Tehnica aceasta de compoziție se și numește, de altfel, „tehnica bulgărului de zăpadă".

Ea este realizată prin trei procedee: prin repetiția, prin evoluția inversă și prin interferența seriilor de personaje aflate în conflict. *Repetiția* este asigurată prin Cetățeanul turmentat. Intrările lui în scenă creează o stare de tensiune niciodată rezolvată, pentru că, neaducînd scrisoarea, conflictul declanșat de pierderea ei nu se stinge. Atenția cititorului începe să alunece spre

complicațiile personale ale Cetățeanului, care nu știe cu cine să voteze și, cînd efectiv aduce scrisoarea, cititorul este total surprins, pentru că se așteptase să n-o mai aducă.

Această repetiție stăruitoare prelungește starea conflictuală a seriilor de personaje cu interese opuse. *Evoluția* lor este *inversă* față de momentul inițial: Cațavencu, care dădea impresia că va triumfa, pierde, iar grupul Trahanache-Tipătescu-Zoe, care era în pericolul de a pierde, triumfă, chiar dacă prin Dandanache se creează impresia că a cîștigat al treilea. Finalul piesei își extrage verva comică din *interferența* tuturor personajelor aflate în conflict, care se împacă îmbrățișîndu-se satisfăcute de ceea ce au dobîndit și, mai ales, satisfăcute de imaginea ce fiecare și-a făcut-o despre sine.

Satisfacția vanității — sentimentul comic pe care Caragiale îl înfățișează sub multiple aspecte în tot teatrul său — este astfel realizată printr-o compoziție de finețe, care demonstrează măiestria de dramaturg a marelui scriitor.

Personajele. Talentul lui Caragiale este excepțional în ceea ce privește realizarea personajelor. Garabet Ibrăileanu aprecia că este singurul creator din toată literatura română care „face concurență stării civile".

Personajele sînt tipuri, în sensul reliefării unei dominante a caracterului, căreia i se subordonează toate celelalte trăsături. Din această perspectivă, Trahanache e *ticăitul*, Zoe e *femeia voluntară*, Tipătescu e *junele-prim*, Cațavencu este *ambițiosul demagog*, Farfuridi este *prostul fudul*, Dandanache — *prostul ticălos*, Cetățeanul turmentat este *tipul naiv*, iar Pristanda — *omul slugarnic*.

Modalitățile de caracterizare a personajelor sînt cele specifice genului dramatic: *caracterizarea prin acțiune* și *comportament*, *prin intermediul altor personaje* și *prin limbaj*. Există și o caracterizare directă, care rezultă din *indicațiile autorului asupra personajelor* aflate în lista de prezentare de la început sau din *indicațiile scenice* de pe parcurs.

Fiind personaje de comedie, eroii lui Caragiale trăiesc în special prin limbaj. După felul exprimării le putem stabili situația socială, gradul de cultură, caracterul, starea de spirit în care se află etc. De aceea, principalul mijloc de caracterizare a unui personaj este analiza dialogului la care ia parte.

Cum apare, de exemplu, Pristanda din analiza limbajului său? Știm din lista de personaje că este „polițaiul orașului". Dintr-o primă discuție cu Tipătescu (actul I, scena I), în care i se reproșează o mică afacere necinstită „cu steagurile", își trădează o trăsătură — servilismul — confirmată ulterior, din toate împrejurările, drept dominantă de caracter: Pristanda e un slugoi, care și-a făcut din slugărnicie un principiu de viață:

„Tot vorba bietei neveste, zice: «Ghiță, Ghiță, pupă-l în bot și-i papă tot, că sătulul nu crede laăl flămînd...» Zic: curat! De-o pildă, conul Fănică: moșia moșie, foncția foncție, coana Joițica coana Joițica: trai, neneaco, cu banii lui Trahanache... babachii... Da' eu, unde? famelie mare, renumerație după buget mică".

Vorbind, personajul se dezvăluie treptat. Remarcăm frecvența unor expresii ca: *îmbuc, mă dau pe-o parte, sar năvală*, a unor forme ca: *ale lui domn Nae Cațavencu* (literar: ale domnului), *Joițica* (pentru Zoe), *douăspce, paișpce, optspce* și a regionalismelor muntenești: *aoleu, d-aia, ăilalți*. Observăm că frazele nu sînt corecte gramatical („...*tocmai coana Joițica, tocmai dumneei, care de !... să ne așteptăm de la dumneei la o protecție...*"), iar unele neologisme sînt deformate: *bampir, catrindală, famelie, renumerație*. Toate acestea indică lipsa de cultură a personajului.

Repetarea servilă a unor cuvinte și replici din vocabularul stăpînilor dovedește dorința lui de a le intra în grație, dar și caracterul rudimentar al gîndirii sale:

TIPĂTESCU: Caraghioz! / PRISTANDA: Curat caraghioz!
TIPĂTESCU: Mișel / PRISTANDA: Curat mișel!
TIPĂTESCU: Ei! nu s-alege!/PRISTANDA: Nu s-alege!
TIPĂTESCU: ...să-mi rază mie mustățile!/ PRISTANDA: Și mie!
TIPĂTESCU: ... lasă-l să urle ca un cîine! / PRISTANDA: Curat ca un cîine!

Ticul verbal al lui Pristanda produce adeseori asociații comice („curat murdar") sau pur și simplu îl dă de gol (Tipătescu: *Lasă Ghiță... ai tras frumușel condeiul*/ Pristanda: *Curat condei !*). În final, Caragiale speculează acest tic, punînd sub semnul ridicolului toată mascarada electorală a vremii („Curat constituțional!").

Alcătuiți „fișe" de caracterizare a celorlalte personaje ale piesei, după următorul plan: a) indicația autorului asupra personajului (de exemplu: Nae Cațavencu — avocat, director proprietar al ziarului „Răcnetul Carpaților" etc.), b) principalele lui acțiuni în desfășurarea subiectului (de ex.: Pune mîna pe o scrisoare și amenință cu un șantaj ca să fie numit candidat etc.), c) motivația acțiunilor („Vreau ce mi se cuvine după o luptă de atîta vreme; vreau ceea ce merit în orașul ăsta de gogomani, unde sunt cel dintîi...între fruntașii politici..."), d) evoluția comportamentului (consecventă, sinuoasă, inversă față de momentul inițial etc.), e) trăsătura cea mai pregnantă a caracterului, f) analiza limbajului (pronunția, lexicul, sintaxa, ticurile), g) semnificația numelui, h) încadrarea personajului într-o tipologie (clasică, realistă etc.).

Personajele lui Caragiale luminează, în felul lor, istoria și sociologia României din a doua jumătate a veacului trecut. „Caragiale este — *în aprecierea lui G. Ibrăileanu* — cel mai mare istoric al epocii dintre 1870—1900. Un istoric complet, care arată, care critică și care explică. Sintetizînd în cîteva personaje și în cîteva evenimente caracteristice categoriile sociale, stările sufletești și întîmplările produse de introducerea civilizației apusene la noi, el a istorisit, a criticat și a explicat întreaga viață a epocii de care s-a ocupat."

Natura și mijloacele comicului. Mijloacele de zugrăvire a epocii aparțin unui mare artist comic. În cuprinsul *Scrisorii pierdute* se întîlnesc procedee, motive și modalități care acționează simultan, dramaturgul speculînd aspectele comice ale evenimentelor, ale comportării oamenilor, ale circulației ideilor și cuvintelor. Există, **în primul rînd, un comic al situațiilor**, rezultat din fapte neprevăzute și din grupuri insolite (triunghiul Trahanache-Tipătescu-Zoe, cuplul Farfuridi-Brînzovenescu, combinațiile diverse de adversari etc.). Caragiale folosește o serie de scheme tipice cunoscute în literatura comică universală: încurcătura, coincidența, echivocul, revelațiile succesive, quiproquo-ul (înlocuirea cuiva prin altcineva), acumularea progresivă etc. Fiecare scenă în parte și piesa în totalitatea ei se dezvoltă pe astfel de scheme, încît se poate afirma că la Caragiale predominantă este o situație comică, în care evoluează personaje cu trăsături comice, avînd idei și un limbaj comic.

Identificați situațiile comice și procedeele artistice tradiționale folosite în O scrisoare pierdută.

În al doilea rînd, există un comic al intențiilor, care reiese din atitudinea scriitorului față de evenimente și oameni. Substanța piesei este supusă unor modalități de tratare diferite: ironică, umoristică, sarcastică, grotescă etc. Caragiale este un scriitor obiectiv, în sensul capacității de a crea viață, dar nu e un scriitor indiferent. El pare că-și iubește personajele, este îngăduitor față de ele, dar nu iartă trăsăturile prin care oamenii devin ridicoli și le evidențiază în mod subtil, tratîndu-i cu ironie, cu umor, punîndu-i în situații absurde sau grotești, demontînd mecanismele sufletești și reducîndu-i uneori la condiția simplificată a marionetei.

Există, **în al treilea rînd, un comic al caracterelor.** În comedia clasică, principalele caractere comice sînt avarul, ipocritul, mincinosul, gelosul, îngîmfatul, risipitorul, lăudărosul, pedantul, păcălitorul păcălit etc. Personajul purtător al unui astfel de caracter este rezultatul unui proces de abstractizare și tipizare, pentru că esența lui e ascunsă uneori sub aparențe înșelătoare. Caragiale creează și el, ca rezultat al unui asemenea proces, o tipizare comică, așa cum s-a arătat mai înainte.

În al patrulea rînd, există un comic de limbaj, cu totul remarcabil la un scriitor care are capacitatea ieșită din comun de a reține cele mai fine nuanțe ale limbii vorbite. Procedeele comice cele mai frecvente aplicate la acest nivel sînt repetiția aproape obsedantă a unei specificități de limbaj, care deplasează atenția de la fondul comunicării la forma ei, și interferența de registre ale limbajului, adică interferența stilurilor.

Analizați limbajul lui Cațavencu din prima lui apariție în scenă (actul II, scena VII). Observați consecințele comice ale trecerii de la stilul obișnuit, familiar, la cel oratoric, sentențios, într-o situație care necesită un alt mod de exprimare.

Comicul de limbaj poate fi urmărit la nivelul lexicului şi la nivelul sintaxei.

La nivelul lexicului, comicul provine din amestecul a două straturi: unul vechi, cu ziceri tipice şi cuvinte de origine neogreacă sau turcă, altul nou, cuprinzînd mai ales neologisme de origine franceză, deformate prin lipsă de instrucţie şi prin mimetism.

Deformările cele mai frecvente apar prin **pronunţie greşită** *(famelie, andrisant, plebicist, renumeraţie* etc.), **etimologie populară** *(capitaliştii* — locuitori ai Capitalei!), **sensuri inadecvate** *(liber-schimbist* înseamnă pentru Nae Caţavencu *elastic în concepţii).*

La nivelul sintaxei, interesează mai mult comicul gîndirii materializate în limbaj. Din punct de vedere gramatical, unele fraze sînt corecte şi numai încălcarea legilor gîndirii produce comicul şi dă impresia de limbaj dezarticulat. Cele mai obişnuite abateri sînt: **contradicţia în termeni** *(„După lupte seculare care au durat aproape 30 de ani"* sau *„12 trecute fix")*, **nonsensul** *(„Din două una, daţi-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele... esenţiale")*, **truismele** — adevărurile evidente *(„un popor care nu merge înainte stă pe loc", „unde nu e moral, acolo e corupţie şi o soţietate fără prinţipuri, va să zică că nu le are").*

Comicul provine, de asemenea, din construcţii bizare, echivoce, din idei paradoxale sau din idei naive, din rapiditatea enunţului sau din încetineala lui. Formulele acestea de limbaj incoerent denunţă un fenomen de inerţie intelectuală, de automatism. Insuficienta stăpînire a limbajului coboară personajele la adevărata lor valoare, în ciuda orgoliului de care se lasă pătrunse pînă la ridicol, pentru că prin limbaj se verifică raportul dintre ceea ce se pretind şi ceea ce sînt în fond.

În sfîrşit, valenţe comice remarcabile se regăsesc în onomastica personajelor, problemă cercetată în amănunt de G. Ibrăileanu în cunoscutul său studiu: *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale.*

Să se conspecteze — în clasă — lucrarea citată.

Păstrînd un echilibru strict între efectele comicului de limbaj şi condiţia specifică a fiecărui personaj, Caragiale a făcut din limbaj principalul instrument de modelare a eroilor săi.

Geniul comic al celui mai mare dramaturg român se dovedeşte astfel profund original şi rezultatele lui ţin de o combinare inimitabilă a tuturor mijloacelor. G. Călinescu situează problema în sfera indemonstrabilului: „Umorul lui Caragiale e inefabil, ca şi lirismul eminescian, constînd în «caragialism», adică într-o manieră proprie de a vorbi. Teatrul lui e plin de ecouri memorabile" şi fraze întregi au devenit de o uzualitate ironică curentă.

VALOAREA UNIVERSALĂ A DRAMATURGIEI LUI CARAGIALE

În timp ce prin Eminescu poezia română cunoştea nivelul cel mai înalt de dezvoltare, Caragiale dădea teatrului şi prozei româneşti o strălucire deosebită. El este cel dintîi mare scriitor obiectiv. În transformarea literară care urmează epocii lui Alecsandri, Caragiale este un inovator şi un model pentru generaţiile de mai tîrziu.

Meritul scriitorului este acela de a fi „cel mai mare creator de viaţă din întreaga noastră literatură" (G. Ibrăileanu). Tipurile create de el au devenit populare şi sînt de o vitalitate fără egal. Această capacitate se conjugă cu un dar nedezminţit al observaţiei, care transformă opera într-o „comedie umană" de o inestimabilă valoare ca document artistic al unei epoci. Viziunea socială şi psihologică a lui Caragiale a urmărit în societatea română o întreagă evoluţie ciclică a burgheziei, integrînd psihologiile individuale în fresca societăţii, astfel încît scriitorul apare ca un istoric umorist al parvenitismului autohton.

O altă latură remarcabilă a operei lui Caragiale în dezvoltarea literaturii noastre este conştiinţa lui artistică. Cultul formei, migala de a găsi expresia cea mai potrivită, care i-au caracterizat şi pe Eminescu, şi pe Creangă, au reprezentat un exemplu pentru ceea ce înseamnă responsabilitatea scriitorului faţă de cuvîntul scris, faţă de arta literară. Forma operei sale este impecabilă şi dintre scriitorii vremii sale este cel mai exigent artist.

Caragiale nu este un scriitor numai al românilor. Pornind de la realităţi româneşti, creînd scene şi tipuri originale, el s-a ridicat la o valoare artistică universală prin puterea de generalizare şi sinteză a operei lui, prin satira necruţătoare a viciilor, prin aspiraţia spre o umanitate superioară, prin încrederea în posibilităţile omului de a se perfecţiona. Mesajul lui Caragiale este mesajul etern al artei, ceea ce explică interesul constant faţă de dramaturgia lui nu numai al spectatorului român, ci şi al celui de pretutindeni.

IOAN SLAVICI

(1848—1925)

ACTIVITATEA LITERARĂ

Ioan Slavici a fost una dintre personalitățile proeminente ale scrisului românesc. Format de școala transilvăneană în spiritul dragostei de neam și al prețuirii creației populare, Slavici își desăvîrșește învățătura — după obiceiul vremii — la Pesta și apoi la Viena, unde, în anii studenției, se împrietenește pentru toată viața cu Eminescu.

Întors în țară, Slavici continuă să manifeste același spirit activ. Eminescu îl introduce la „Junimea", unde îl cunoaște și se împrietenește cu Ion Creangă, avînd preocupări și idei literare asemănătoare.

Concomitent cu alte activități, Slavici a desfășurat o prestigioasă activitate didactică, predînd literatura, istoria și filozofia. A scris și manuale școlare.

De-a lungul întregii vieți, Slavici a desfășurat o amplă activitate de presă. Îl aflăm mai întîi redactor la „Curierul de Iași", apoi timp de cîțiva ani lucrînd, alături de Eminescu și Caragiale, în redacția ziarului bucureștean „Timpul". Mai tîrziu conduce cotidianul sibian „Tribuna", unde îndrumează primii pași în literatură și înlesnește debutul poetului George Coșbuc. Împreună cu acesta și cu Caragiale fundează apoi revista „Vatra".

Slavici a început să scrie la îndemnul lui Mihai Eminescu, care multă vreme i-a făcut cu discreție îndreptări pe manuscrise. A debutat în 1871, la „Convorbiri literare", cu comedia *Fata de birău*.

Dar ceea ce l-a impus în cultura românească este, mai presus de orice, vigurosul său talent de prozator. Crescut în lumea poveștilor, Slavici a scris, în cel mai autentic spirit popular, numeroase basme și povești *(Zîna-Zorilor, Florița-din-Codru, Limir-Împărat, Spaima zmeilor, Băiet-Sărac, Negru-Împărat* etc.), ce reflectă transfigurat specificul vieții țărănești din Transilvania, impunîndu-l ca mare povestitor.

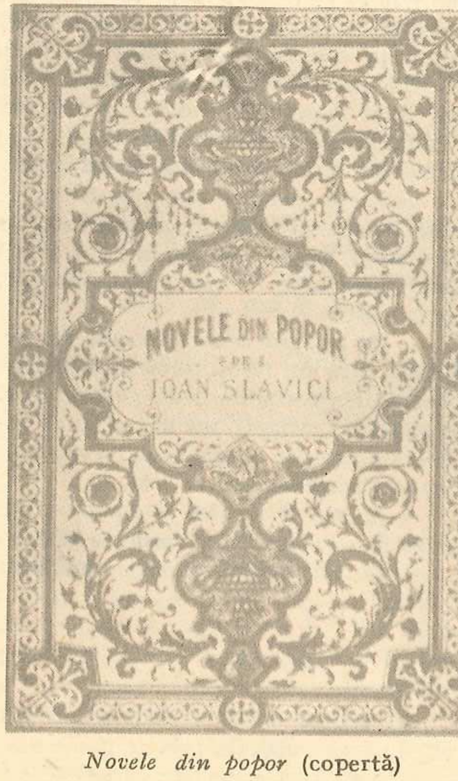
Tentația de a scrie pentru scenă a avut ca rezultat, pe lîngă *Fata de birău*, și o altă comedie inspirată din viața rurală — *Toane sau Vorbe de clacă* — și dramele cu caracter istoric *Gașpar Grațiani* și *Bogdan-Vodă*.

Cu romanul *Din bătrîni* — evocare a epocii migrațiunii popoarelor —, Slavici deschide la noi drumul romanului istoric, pe care a mers mai tîrziu, cu atîta strălucire, Mihail Sadoveanu. Unul singur dintre romanele lui Slavici — *Mara* —, apărut în 1894 (în „Vatra") și în 1906 (în volum), este socotit însă o adevărată creație a genului, făcînd legătura între *Ciocoii vechi și noi* și romanele de mare valoare ale lui Liviu Rebreanu *(Ion* și *Răscoala)*.

Ca memorialist, Slavici a lăsat trei cuprinzătoare volume de însemnări *(Închisorile mele, Amintiri* și *Lumea prin care am trecut)*, ce alcătuiesc o impresionantă frescă a mișcării literare a vremii, în care se conturează amplu propriul său profil moral.

Cele mai valoroase roade pe care le-a dat talentul de prozator al lui Slavici sînt însă cele din domeniul nuvelisticii. Nuvelele, apărute în șase volume, au contribuit la progresul literaturii române în direcția oglindirii realiste a vieții sociale, prin evocarea procesului de formare a micii burghezii rurale și de pauperizare a populației sătești, prin crearea de personaje reprezentative, care întruchipează conflictele și trăsăturile esențiale ale acestei lumi. În nuvelele lui Slavici găsim, de asemenea, o reflectare amplă a vechilor rînduieli rurale, a obiceiurilor și datinilor, a credințelor și superstițiilor, a moralei și a prejudecăților oamenilor simpli, un autentic tablou etnografic, psihologic și social al satului transilvănean. Nuvelele scrise după 1900, în perioada bucureșteană a vieții sale, evocă adîncirea mizeriei claselor asuprite, corupția aparatului funcționăresc, jefuirea bogățiilor țării, rapacitatea nesățioasă a celor bogați.

Eroii lui Slavici, adesea convenționali, sînt construiți pentru a ilustra anumite principii etice, pe care omul trebuie să le respecte în viață, dacă ține la liniștea lui sufletească. „E o chestiune de înțelepciune practică să ne chivernisim viața astfel ca să simțim cît se poate de puține dureri...", scrie Slavici în tratatul său de *Educațiune morală*. Atunci cînd oamenii nu știu să-și „chivernisească viața", existența lor se transformă în chin, sfîrșind adesea dramatic. Unul dintre păcatele pe care Slavici le-a sancționat necruțător a fost și ispita banului. În abordarea acestei teme, el receptează modalitățile variate în

Novele din popor (copertă)

care relaţiile capitaliste, ce începuseră să pătrundă în viaţa satului transilvănean, îşi pun pecetea pe conştiinţa oamenilor. Sub aspecte diferite această temă a fost reluată în mai multe nuvele cu titluri sugestive *(O viaţă pierdută, Vatra părăsită, Comoara, O jertfă a vieţii* etc.), precum şi în romanul *Mara*. Dar în nici una dintre ele, Slavici nu a atins un nivel atît de înalt al artei sale de prozator realist modern ca în nuvela *Moara cu Noroc*.

MOARA CU NOROC

(Text prescurtat)

I

— Omul să fie mulţumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit. Dar voi să faceţi după cum [vă] trage inima, şi Dumnezeu să vă ajute şi să vă acopără cu aripa bunătăţilor sale. Eu sunt acum bătrînă, şi fiindcă am avut şi am atît de multe bucurii în viaţă, nu înţeleg nemulţumirile celor tineri şi mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrîneţe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi şi să dau la sfîrşitul vieţii mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decît din frică. Voi ştiţi, voi faceţi; de mine să nu ascultaţi. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viaţa şi mi-am crescut copiii şi mă cuprinde un fel de spaimă cînd mă gîndesc să rămîn singură într-însa: de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi părea tînără, prea aşezată, oarecum prea blîndă la fire, şi-mi vine să rîd cînd mi-o închipuiesc cîrciumăriţă.

— Vorbă scurtă — răspunse Ghiţă — să rămînem aici, să cîrpesc şi mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămîna în opinci ori desculţi, iară dacă dumineca e noroi, îşi duc cizmele în mînă pînă la biserică, şi să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaşi, iară d-ta la tustrei. Iacă liniştea colibei.

— Nu zic, grăi soacra aşezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai aşa, gîndurile mele, iară voi faceţi după gîndul vostru, şi ştiţi prea bine că, dacă voi vă duceţi la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici ori să mă duc în altă parte: dacă vă hotărîţi să mergeţi, mă duc şi eu cu voi şi mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei care încearcă norocul copilului ieşit în lume. Dar nu cereţi ca eu să hotărăsc pentru voi.

— Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba: mă duc să vorbesc cu arîndaşul, şi de la St. George cîrciuma de la Moara cu Noroc e a noastră.

— În ceas bun să fie zis — grăi bătrîna — şi gînd bun să ne dea Dumnezeu în tot ceasul!

II

De la Ineu drumul de ţară o ia printre păduri şi peste ţarini lăsînd la dreapta şi la stînga satele aşezate prin colţurile văilor. Timp de un ceas şi jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, şi după ce ai coborît iar în vale, trebuie să

faci popas, să adapi calul ori vita din jug şi să le mai laşi timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.

Aici în vale e Moara cu Noroc.

Ori din care parte ar veni, drumeţul se bucură cînd o zăreşte din culmea dealului pleşuv, căci, venind despre locurile rele, ea îl vesteşte că a scăpat norocos, iară mergînd spre ele, la moară poate să găsească ori să aştepte alţi drumeţi, ca să nu plece singur mai departe.

Şi fiindcă aici se opresc toţi drumeţii, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii, şi oarecum pe nesimţite moara a încetat a mai măcina şi s-a prefăcut în cîrciumă şi loc de adăpost pentru tot drumeţul obosit şi mai ales pentru acela pe care noaptea-l apucă pe drum. În cele din urmă, arîndaşul a zidit cîrciuma la un loc mai potrivit, departe de cîteva sute de paşi de la rîuleţ, iară moara a rămas părăsită, cu lopeţile rupte şi cu acoperămîntul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dînsul.

[Hanul este plin de drumeţi de marţi seara pînă sîmbătă. Ghiţă, împreună cu familia numără, la sfîrşitul fiecărei săptămîni, banii adunaţi. El începe să simtă singurătatea locurilor.]

Dacă aruncai privirea împrejur, la dreapta şi la stînga, vedeai drumul de ţară şerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul rîuleţului, cît străbate ochiul, pînă la cîmpia nesfîrşită, afară de cîţiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decît iarbă şi mărăcini. La deal valea se strîmtează din ce în ce mai mult; dar aici vederile sunt multe şi deosebite: de-a lungul rîuleţului se întind două şiruri de sălcii şi de răchite, care se îndeasă mereu, pînă ce se pierd în crîngul din fundul văii; pe culmea dealului de la stînga, despre Ineu, se iveşte pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzleţe rămăşiţele încă nestîrpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieşite din pămînt şi, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre cîmpie; fundul văii, în sfîrşit, se întunecă, şi din dosul crîngului depărtat iese turnul ţuguiat al bisericii din Fundureni, învelit cu tinichea, dară pierdut oarecum în umbra dealurilor acoperite cu păduri posomorîte, ce se ridică şi se grămădesc unul peste altul, pînă la Muntele Bihorului, de pe ale cărui culmi troienite se răsfrîng razele soarelui de dimineaţă.

Rămînînd singur cu Ana şi cu copiii, Ghiţă priveşte împrejurul său, se bucură de frumuseţea locului şi inima îi rîde cînd Ana cea înţeleaptă şi aşezată deodată îşi pierde cumpătul şi se aruncă răsfăţată asupra lui, căci Ana era tînără şi frumoasă, Ana era fragedă şi subţirică, Ana era sprintenă şi mlădioasă, iară el însuşi, înalt şi spătos, o purta ca pe o pană subţirică.

Numai cîteodată, cînd în timp de noapte vîntul zgîţia moara părăsită, locul îi părea lui Ghiţă străin şi pustiicios, şi atunci el pipăia prin întunerec, ca să vadă dacă Ana, care dormea ca un copil îmbăiat lîngă dînsul, nu cumva s-a descoperit prin somn, şi s-o acoperă iară.

III

Cît ţin luncile ele sunt pline de turme de porci, iară unde sunt multe turme, trebuie să fie şi mulţi păstori. Dar şi porcarii sunt oameni, ba, între mulţi, sunt oameni de tot felul, şi de rînd, şi de mîna a doua, ba chiar şi oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, şi aşa, unde sunt mii şi mii de porci, trebuie să fie sute de turme, şi fiecare turmă are cîte un păstor, şi fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieţi, boitarii, adeseori şi mai mulţi, dacă turma e mare. E dar pe lunci un întreg neam de porcari, oameni care s-au trezit în pădure la turma de grăsuni, ai căror părinţi, buni şi străbuni tot păstori au fost, oameni care au obiceiurile lor şi limba lor păstorească, pe care numai ei o înţeleg.

Şi fiindcă nu-i neguţătorie fără de pagubă, iară păstorii sunt oameni săraci, trebuie să fie cineva care să răspundă de paguba care se face în turmă: acest cineva este „sămădăul", porcar şi el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduţi ori pe cei furaţi. De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru şi neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care ştie toate înfundăturile, cunoaşte pe toţi oamenii buni şi mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca şi care ştie să afle urechea grăsunului pripăşit chiar şi din oala cu varză.

Şi dacă lumea zicea că locurile de lîngă Moara cu Noroc sunt rele, n-ai fi avut decît să-l întrebi pe vreunul dintre sămădăi, şi el ţi-ar fi putut spune pentru ce nu sunt bune şi cine le primejduieşte; dar sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut, şi dacă îl întrebi asemenea lucruri, el răspunde: „Nu ştiu, n-am văzut, am atîtea şi atîtea turme în răspunderea mea şi nu mă pot strica cu oamenii". El ştie ce ştie, numai pentru nevoile lui.

Veneau cîteodată pe la cîrciuma lui Ghiţă şi porcari, nişte oameni îndeobşte înalţi şi bine făcuţi, cu cămaşa neagră şi cu părul strălucitor de untura cea multă şi căzut în plete lungi şi răsucite asupra grumajilor goi: oameni erau şi ei, chiar oameni cinstiţi, care mănîncă, beau şi plătesc.

Într-o zi de luni au venit trei inşi în o căruţă cu osiile de fer, uşurică şi trasă de doi cai frumoşi, dintre care însă unul mai mare şi altul mai mic. În căruţă nu era nici scaun, nici fîn, ci unul dintre porcarii unsuroşi mîna caii, stînd în picioare, iară ceilalţi doi şedeau pe leutrele vopsite în verde, ca şi cînd n-ar fi venind decît de aci din apropiere.

„Ăştia nu prea îmi par a oameni buni", îşi zise Ghiţă cînd îi văzu sărind din căruţă şi privind împregiur, ca unii ce au mai fost pe aici şi acum nu găsesc nici locul, nici oamenii ca odinioară.

Ei întrebară dacă n-a fost sămădăul pe acolo, puseră sluga să le deshame caii, să-i adape şi să le dea ovăz, apoi intrară, băură fiecare cît trei inşi la un loc şi plecară cu un „noroc bun".

— Bine, dar n-au plătit, grăi bătrîna nedumerită.

— Lasă, că m-am înţeles eu cu dînşii, răspunse Ghiţă, apoi se duse pe ici încolea, ca nimeni să nu-i vadă faţa şi ca nu cumva nevasta să-l întrebe: „Ce ai, Ghiţă?"

Peste puţin sosi şi sămădăul, vestitul Lică Sămădăul, la Moara cu Noroc.

Lică, un om ca de treizeci şi şase de ani, înalt, uscăţiv şi supt la faţă, cu mustaţa lungă, cu ochii mici şi verzi şi cu sprîncenele dese şi împreunate la mijloc. Lică era porcar, însă dintre cei ce poartă cămaşă subţire şi albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint şi bici de carmajin cu codoriştea de os împodobit cu flori tăiate şi cu ghintuleţe de aur.

El îşi opri calul înaintea cîrciumei, aruncă o privire la Ana, apoi alta la bătrîna, care şedeau pe laiţa de lîngă masa cea mare din umbra cerdacului, trase cu ochii o raită prin prejur, apoi întrebă unde-i cîrciumarul.

— Noi suntem, răspunse bătrîna ridicîndu-se.

— Ştiu — grăi Lică — dar cred că vor fi şi oameni pe aici. Eu întreb de cîrciumarul; cu el vreau să vorbesc.

Lică le zise aceste aşa, ca orişicine să poată înţelege că are grabă şi că nu vrea să mai lungească vorba; bătrîna plecă dar fără de întîrziere să caute pe Ghiţă, iar Ana rămase privind ca un copil uimit la călăreţul ce stătea ca un stîlp de piatră înaintea ei.

Dacă Lică ar fi fost alt om, el n-ar fi stătut aşa cu privirea pierdută în vînt, ci s-ar fi bucurat de vederea femeii frumoase, care-l privea oarecum pierdută şi speriată de bărbăţia înfăţişării lui.

— Ungurul a murit? întrebă el cînd văzu pe Ghiţă.

— Da!

— Şi tu ai venit în locul lui!

— Da!

— De la Sf. Gheorghe?

— Da, răspunse Ghiţă, aruncînd o privire furişată asupra femeilor, ca să vadă dacă ele nu cumva se turbură.

— E Ghiţă, ginere-meu — grăi bătrîna — şi, mulţumită lui Dumnezeu, ne merge bine de cînd suntem aici.

Lică îşi apucă, zîmbind, mustaţa între buze.

— Aici — zise el — aici le merge bine la toţi oamenii cu minte. N-ai decît să te pui bine cu toată lumea, să le zici „noroc bun" celor ce vin şi se duc şi poţi să dai mulţumită lui Dumnezeu. N-au trecut pe aici nişte oameni?

— De! răspunse Ghiţă chibzuit, suntem la drum şi trece multă lume.

— Vorba vine, trei oameni...

— Trei, patru, zece — grăi Ghiţă cam în glumă — lumea trece mereu. Eu nu stau aici ca să ţin seamă despre cei ce vin şi trec, şi aşa nici nu-i prea ştiu. De la o vreme te obicinuieşti cu oamenii, încît nici nu te mai uiţi la feţele lor. Apoi, cine ştie dacă nu e şi cîte unul care s-ar mîhni dacă ai bate drumul cu vorbe despre dînsul. De cîrciumar să nu întrebi niciodată, căci el vede şi aude atît de multe, încît trebuie să uite degrab' şi să nu mai ţie nimica minte.

— Aşa-i, grăi Lică. Întrebam numai, ca să văd nu cumva mi-ai putea spune, fiindcă sunt oamenii mei. Au plecat să vadă o pădure, pe care voiam să o luăm de la toamnă pentru turme, şi nu ştiu acum dacă au trecut înaintea mea ori e să-i aştept aici.

— Aşa o fi — răspunse Ghiţă hotărît — dar eu nu-ţi pot spune dacă între cei ce au trecut astăzi pe aici vor fi fost şi ei.

— Cum nu?! strigă bătrîna cu nerăbdare. Cei trei porcari ce au băut atît de mult şi n-au plătit.

Pe Ghiţă îl trecu un fel de junghi prin inimă şi, oricît de mult ţinea la soacră-sa, acum el ar fi fost în stare să-i pună degetul pe gură.

— Muierile văd mai bine şi se vede că au mai puţină treabă, zise el stăpînindu-se.

— Dacă n-au plătit — grăi Lică, apucîndu-şi iar mustaţa între buze — era fiindcă ştiau că voi veni eu ca să plătesc pentru dînşii.

Grăind acestea, el descălecă şi-i făcu lui Ghiţă semn să intre cu dînsul, pentru ca să facă socoteala.

„Bătrîna e tot mai cuminte decît mine", îşi zise cîrciumarul, şi intră cu voie bună în urma lui.

— Bătrîna ar putea să-şi ţie gura, grăi Lică, după ce se văzu singur cu Ghiţă. Mă cunoşti?

— Nu! răspunse Ghiţă, răcit în tot trupul.

— Atunci mă ştii de nume. Eu sunt Lică, sămădăul... Multe se zic despre mine, şi dintre multe, multe vor fi adevărate şi multe scornite. Tu vezi un lucru: că umblu ziua-n amiază mare pe drumul de ţară şi nimeni nu mă opreşte în cale, că mă duc în oraş şi stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ce voi fi făcut, nu-i vorbă, dar am făcut aşa, că orişicine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu ştie nimic. De aceea am să dau seamă despre douăzeci şi trei de turme de porci. M-ai înţeles? Nu doară c-aş putea plăti tot ce se poate perde într-un an, ci pentru că de la mine nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care aş crede că-l pot bănui. M-ai înţeles? Eu voiesc să ştiu totdeauna cine umblă pe drum, cine trece pe aici, cine ce zice şi cine ce face, şi voiesc ca nimeni afară de mine să nu ştie. Cred că ne-am înţeles!?

Ghiţă ar fi avut multe de zis, dar Lică se întoarse odată în călcîi şi, pe cînd cîrciumarul îşi veni în fire, drumeţul dăduse pinteni calului.

— Un om prea cumsecade, grăi bătrîna, privind în urma lui. Cine a fost ăsta?

— Lică Sămădăul! răspunse Ghiţă.

— Lică Sămădăul!? strigă Ana. Şi cîte rele nu mai zicea lumea despre dînsul!

— Aşa e lumea... grăi Ghiţă. Să nu crezi nimic pînă ce nu vezi cu ochii.

El singur nu și-ar fi putut da seama dacă a grăit aceste cuvinte din amărîciune ori numai dorind să ascundă înaintea nevestei gîndurile grele ce-l cuprinseseră.

— Nu-i vorba — adause Ana — e oarecum fioros la față.

— Asta-ți pare ție, grăi Ghiță. Are și el necazurile lui.

IV

[Ghiță a hotărît, împreună cu bătrîna și cu soția sa, să nu mai dea informații nimănui despre călătorii care treceau prin părțile locului. El își cumpără pistoale de la Arad și deprinde doi cățel „la asmuțit".]

Turmele treceau una cîte una pe dinaintea cîrciumei; cînd una se vedea din depărtare, cealaltă pornea mai departe, și locul se deșerta, dar peste puțin iar se umplea. Și cum turmele plecau una cîte una, Ghiță întreba mereu cîte mai sunt, și pe cît numărul turmelor rămase în urmă scădea, pe atît el prindea poftă de a-și opri cei cinci grăsuni.

— A zis Lică să-mi opresc cinci grăsuni, îi zise el în cele din urmă unuia dintre porcari.

— Noi nu știm nimic, răspunse acesta.

— Apoi — adause altul cam în glumă — noi plătim înainte ori nu plătim deloc.

Peste puțin sosi și Lică, ceru un pahar de vin, își întrebă de turme, apoi zise: „noroc bun!" și plecă mai departe fără să fi descălecat măcar.

Ghiță rămase cuprins de gîndurile omului păgubaș.

El era om cu minte și înțelegea cele ce se petrec.

Aci, la Moara cu Noroc, nu putea să stea nimeni fără voia lui Lică: afară de arîndaș și afară de stăpînire mai era și dînsul care stăpînea drumurile, și în zadar te înțelegi cu arîndașul, în zadar te pui bine cu stăpînirea, căci, pentru ca să poți sta la Moara cu Noroc, mai trebuie să te faci și om al lui Lică.

Iar Ghiță voia cu tot dinadinsul să rămîie la Moara cu Noroc, pentru că-i mergea bine.

„Trei ani, numai trei ani să pot sta aici — își zicea el — și mă pun în picioare, încît pot să lucrez cu zece calfe și să le dau altora de cîrpit."

Dar acești trei ani atîrnau de Lică.

Dacă se punea bine cu dînsul, putea să-i meargă de minune, căci oamenii ca Lică sunt darnici. E numai vorba ce va fi cerînd Lică pentru ceea ce dă.

Ghiță întîia oară în viața lui ar fi voit să n-aibă nevastă și copii, pentru ca să poată zice: „Prea puțin îmi pasă!" Se gîndea la cîștigul pe care l-ar putea face în tovărășie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăingeneau parcă ochii; de dragul acestui cîștig ar fi fost gata să-și pună pe un an, doi capul în primejdie. Avea însă nevastă și copii și nu putea să facă ce-i plăcea.

„Să vedem! își zise el în cele din urmă, voind să-și alunge gîndurile rele. Deocamdată, e mai bine ca el să-mi fie dator mie."

Așa zicea el, însă de cu seară, cînd își strînse banii ca să-i pună în ladă, el simți că nu are dreptate.

Ghiță nu era omul care se știe bucuros dator, dar cu atît mai puțin omul care dă bucuros de la sine, și așa îi venea parcă să zică: „Am să mă pun frumos pe lîngă dînsul, ca să-mi plătească".

Era legat, și omul cînd se simte legat e supărăcios. Chiar atunci seara Ghiță își bătu sluga, pe ungurul, fără a-și da seamă pentru ce, iar cînd Ana îl mustră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele:

— Ei, frate, dă-mi pace! Parcă nu tot pentru voi îmi mistuiesc viața!?

Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrămi, fiindcă vorbele îi păreau grele.

— Ei! și tu te mîhnești numaidecît, zise el amărît.

Ar fi voit să meargă la ea, să-i ceară iertare și să o împace, dar nu putea; era în el ceva ce nu-l lăsa, și așa ieși afară, ca să fie singur cu gîndurile sale.

Și dacă ar fi știut Ana ce gîndea și ce simțea el cînd stetea așa singur și posomorît, ea s-ar fi dus la el și l-ar fi mîngîiat, dar el tăcea, și așa ea nu îndrăznea să-l supere, ci se întreba mereu ce o fi avînd soțul ei.

Duminecă, după ce bătrîna plecase la biserică, Ghiță-și răsuflă veninul asupra lui Laie, apoi se făcuse mai vesel decît de obicei. El petrecea cu Ana și cu copiii în umbra arinilor, luase de zgardă pe Cula, cînele cel mare și leneș, își pusese băiatul pe el și-l învăța să călărească, și-l învăța mereu, cu toate că Ana se necăjea, temîndu-se ca nu cumva copilul să cadă ori cînele să-l muște.

Deodată, ceilalți cîni, care erau slobozi, începură să latre, iară Cula, auzind lătratul lor, se repezi și el lătrînd în partea despre deal, încotro îi auzea pe dînșii lătrînd.

Ana țipă înspăimîntată, deoarece copilul era să cadă; însă Ghiță nici nu ținu seama de dînsa, ci, strîngînd zgarda, se îndreptă și privi îngrijat în toate părțile.

Nu zări nimic.

— Se vede c-au dat de cățelul-pămîntului ori au simțit vreo vulpe prin împrejur, zise el, lăsîndu-i să latre mai departe.

— Ghiță! grăi Ana jălindu-se. Eu nu știu cum te-ai făcut tu de la o bucată de vreme: vezi că-mi vine rău cînd văd copilul pe cîne, și parcă în ciuda mea îl ții mereu.

— Săracul de mine! răspunse el cam răstit. Cînd e vorba să-mi fac și eu o poftă, proastă, bună, cum ar fi, țop! că mi se supără nevasta! Haid'! adaose apoi, luînd copilul în brațe și dînd cu piciorul în cîne.

— Nu, Ghiță! Nu vreau! strigă Ana speriată, apoi fugi după cîne, îl luă de zgardă, îl aduse la locul unde fusese și începu să-l roage pe Ghiță cu stăruință ca să-și pună iar băiatul călare pe el.

— Uite, era o prostie! grăi Ghiță muiat și se lăsă pe iarbă.

Ana luă ea însăși copilul, îl puse călare pe Cula și-l purtă fricoasă la dreapta și la stînga, privind mereu la soțul său, ca să vadă dacă el nu zîmbește.

Ghiță nu zîmbea.

Privind la copilul ce țipa răsfățat și privind la soția sa, îl apucă o înduioșare din ce în ce mai adîncă: îi era parcă n-a văzut-o de mult și parcă era să se despartă de dînsa.

— Ano — zise el în cele din urmă alene — ia vino, șezi lîngă mine!

După ce ea se așeză lîngă dînsul, el o privi lung și întristat, îi netezi părul de pe frunte, apoi grăi încet:

— Ce zici tu! n-ar fi bine să plecăm noi la St. Dimitrie de aici?

— Pentru ce? întrebă nevasta uimită.

— Nu ți se urăște ție în singurătatea asta?

— Mie? nu!

— Nu ți-e frică?

— De ce?

— De ce? De toate! Tu auzi cum latră cînii; au dat de vreo urmă, de vreun gîndac, de vreun verme și latră, fiindcă n-au altă treabă: mie însă mi se răcește măduva în oase cînd îi aud lătrînd. E grozavă viața asta, Ano, e grozavă: stai aici în pustietate, și te sperii de nimic, și-ți mistuiești viața cu năluciri deșerte.

— Ce ai, Ghiță!? strigă nevasta cuprinsă de îngrijare.

— Ce am? răspunse el cu amărîciune. Am o nenorocire: pierd ziua de astăzi pentru cea de mîne. Eu nu ți-am vorbit niciodată despre lucruri de aceste, dar trebuie să fii și tu om, Ano, și să te gîndești la viață, căci nu pot să-ți vie mereu toate de-a gata. Astăzi stau aici și nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gînduri rele despre ziua de mîne, și aceste gînduri nu-mi lasă tignă să mă bucur de ziua de astăzi. Și poate că gîndurile mele sunt deșerte, poate că ziua de mîne are să fie tot bună, dar o voi pierde temîndu-mă de cea de poimîne. Și cît vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta.

— Atunci să plecăm, Ghiță.

— Da, să plecăm, dar întreabă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, așa cum sunt, îmi vine greu să plec.

— Atunci să rămînem aici. Tu știi mai bine cum are să fie bine.

— Poate că știu, Ano, dar nu pot, zise el cu amărîciune. Ar trebui să mă silească cineva, să mă împingă. Mi-e greu să-i vorbesc maichii, pentru că ea ne-a zis să nu venim aici; mi-e rușine; iară tu ești bună, Ano, și blîndă, dar ești ușoară la minte și nu înțelegi nimic: sunt cu tine ca fără de tine; în loc de a-mi alunga gîndurile cele rele, mă lași să mă mistuiesc cu ele, și cînd nu mai știu ce să fac, tu te uiți la mine cu milă, și atîta-i tot.

— Ce să fac — zise ea mîhnită — dacă așa m-a lăsat Dumnezeu!?

Ghiță se lăsă pe coate și rămase așa întins pe pămînt și cu privirea pierdută în depărtare.

Într-un tîrziu, Ana își ridică capul și privi îndrăzneață la el.

— Fiindcă tu le fierbi toate în tine și mie nu-mi spui nimic, zise ea. Apoi tot eu sunt de vină dacă nu știu ce te pune pe gînduri...

V

[Lică îmblînzește cîinii hangiului pentru a veni la cîrciumă cu oamenii săi. Ana intuiește primejdia care-l amenința pe Ghiță și dă primele semne de neliniște.]

Ghiță sări în picioare cînd află că Lică a sosit la cîrciumă și se schimbă la față, dar nu se gîndi mult, ci plecă cu pași hotărîți și cu vinele încordate spre cîrciumă.

Ana rămase o clipă turburată, apoi făcu iute un pas spre el.

— Ghiță! stai! zise ea. Înainte de toate îl trimit pe Laie pe vale în sus de-a lungul răchitelor. Ea privi lung și aspru în ochii lui. Nu mă înțelegi tu, acum, cînd eu încep a te înțelege pe tine!? zise ea încet. Așa a fost vorba între noi, ca să trimitem pe Laie înainte, să ne aștepte acolo. Du-te, Laie, urmă ea; ia-o pe vale în sus, în dosul răchitelor, pînă la crîng, și dacă-i întîlni pe părintele, să-i spui că venim mai tîrziu, fiindcă a venit Lică Sămădăul, cu alți doi oameni, și trebuie să mai stăm cu dînșii; să ne mai aștepte, și ne aștepți și tu. Ai înțeles? Să te duci mereu în dosul răchitelor, ca să nu vadă nimeni.

— Da, răspunse Laie, și plecă printre arini spre albia rîulețului.

Acum înțelegea și Ghiță gîndul nevestei sale, îl înțelegea și parcă nu-i venea să plece, parcă-i venea să zică: „Ano! greșești cînd crezi că trebuie să te temi de Lică". Apoi iar îi venea să meargă la dînsa, să-i mulțumească pentru gîndul ei cel bun; însă nu putea să zică, nici să facă nimic; se temea că o va turbura, și așa plecă cu inima îndoită spre cîrciumă, lăsînd-o pe dînsa cu copiii sub arini.

Cînd se află aproape de cîrciumă, el privi spre rîuleț și văzu pe Laie fugind peste drumul de țară, ca să apuce șirul de răchite.

„Prostul dracului! mă dă de gol", își zise el îngrijat.

— Se vede că l-am bătut astăzi, adause apoi, privind pe Lică. L-am trimis să-mi aducă plasa cu pește și uite cît e de sprinten. Noroc bun să dea Dumnezeu!

— Minunați cățeii răspunse Lică, netezind pe unul dintre cîni și privind la Ana, care se vedea venind despre arini cu un copil în brațe și cu altul de mînă. M-au simțit cale de o jumătate de ceas și-am pierdut o mulțime de vreme ca să-i momesc.

Ghiță înțelese unde bate Lică cu vorbele sale și ar fi avut poftă să dea o dată cu piciorul în cînele care începu a se lingușí pe lîngă dînsul.

— I-am auzit lătrînd — răspunse el — dar știam că nu pot să fie decît oameni de aceia de care aștept în toate zilele.

— Trebuie să știi un lucru, urmă Lică. Cînii au pentru oameni un lătrat anume și trebuie să înțelegi limba lor, pentru ca să te folosești de ei, fiindcă mai ales atunci cînd ar trebui să sară, ei nici nu latră decît o dată, de două ori. Altfel, locul e minunat: cale de un ceas nu se poate ivi nimeni fără ca să-l zărești. Dar să intrăm — adause el alene — fiindcă avem o vorbă împreună.

— Și mai multe, răspunse Ghiță, intrînd cu pas hotărît în urma lui.

Cîtva timp ei stătură tăcuți, față în față, hotărîți amîndoi și simțind fiecare că și-a găsit omul.

— Iacă, grăi Lică în cele din urmă, luînd de la brîu un teanc de bucăți de piele înșirate pe o verigă de sîrmă. Acestea sunt semnele turmelor mele. Eu pun semn la urechea din dreapta, jos, pentru fiecare turmă altul, așa, cum îl vezi tăiat în aceste bucățele, pe care ți le las aici. Dacă trec porci pe drum, să te uiți la semnul lor, să ții bine minte pe omul care-i mînă și taci.

Ghiță privi lung la el, dar nu răspunse nimic.

— Cred că ne-am înțeles? adause Lică.

— Eu cred că nu!

— Cum așa?

— Apoi vezi — grăi Ghiță răspicat și aspru — dacă mă uit în toate părțile, nu văd pe nimeni și stau singur aici în pustietate. Am doi cîni minunați, cum ziceai, și tot ați venit trei inși fără de știrea nimănui. Puteți să ne omorîți pe toți cîți suntem aici, și nimeni n-are să știe că voi ne-ați omorît; puteți să luați ce vă place, și dacă suntem oameni cu minte, n-avem să ne plîngem nimănui, fiindcă voi sunteți totdeauna mulți și tari, iar noi suntem totdeauna puțini și slabi. Îmi ziceai să fac așa: e oare cu putință să zic ba?!

— Care va să zică, ne-am înțeles.

— Înțelegerea cu de-a sila nu se poate. Dacă voiai să te înțelegi cu mine, trebuia să vii pe drum, iar nu pe potecă. Eu pot zice că fac pe dorința ta și tot nu fac decît așa cum îmi vine la socoteală.

— Asta-i treaba mea! zise Lică hotărît. Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rînd de alt om la Moara cu Noroc.

— Lică — grăi cîrciumarul — nu crede că poți să mă ții de frică. Dacă ești om cuminte, caută să te pui la bună înțelegere cu mine.

— Eu nu cunosc înțelegere mai bună decît asta! În inima omului poate să fie orișice; destul numai să simță, că vai și amar de el dacă nu-mi face pe plac.

Ghiță se apropie un pas.

— Dacă ar fi numai atît, Lică — zise el așezat — n-aș zice nimic. Tu ceri, la urma urmelor, un ajutor de la mine și ți l-aș da bucuros dacă te-aș ști cine ești și dacă n-ar trebui să mă tem că mîne ai să ceri mai mult. Apoi, tu nu ești singur, ca mine, Lică, și dacă-ți fac ție pe plac, am socoteală cu alții.

— Asta-i treaba ta! strigă Lică mînios. Adu-mi cheile!

— Ce fel de chei?

— Toate cheile: de la saltarul mesei, de la dulap, de la orice ladă, răspunse Lică rece. Cel ce vine aici vine să-și facă bani; ți-ai făcut și tu de cînd ești aici: am să mă împrumut de la tine.

Ghiță rămase cîtva timp încremenit și cu ochii țintiți la dînsul.

— N-am să te prad, adause Lică; am să iau cu împrumut și să plătesc cinstit, cu camătă, cu camătă cametelor, se înțelege, cînd îmi vine la socoteală. În scris n-am nevoie să-ți dau, fiindcă nu poate să-ți fie de nici un folos: dacă trăiesc și-mi merg trebile bine, am să plătesc cu prisos, iară dacă mor fără de vreme ori dacă-mi merge rău, tot n-ai de unde să iei.

— Să-ți dau bani numărați.

— Ce să mai pierdem vremea numărînd!?

— Atunci ia cît iai, dar fii cuminte și mai lasă, ca să nu simță nevasta și soacră-mea, grăi Ghiță, arătînd saltarul, în care erau banii și cheile.

— Așa ne înțelegem! zise Lică.

Ghiță ar fi avut poftă să sară la el și să-l sfîșie în bucăți, dar nu putea, pentru că ceilalți doi erau în apropiere și ar fi trebuit să mîntuie prea iute cu dînsul. Îi era parcă-i seacă sîngele din vine cînd vedea pe Lică la banii ce-și adunase para cu para, dar acum era legat și trebuia să se stăpînească.

— Da, ne înțelegem — zise el apropiindu-se — și dacă vei fi avînd vreo supărare din partea mea, să nu-mi mai văd banii cu ochii.

Lică se întoarse și se rînji la el.

— Așa-i că te-ai făcut blînd ca un mielușel?! îi zise apoi.

Ghiță se cutremură. Toate ca toate, dar bătaia de joc îl scotea din minți. El făcu, oarecum fără voie, un pas spre Lică, îl apucă de amîndouă brațele, îl ținu strîns înaintea sa și grăi cu glasul înăbușit:

— Nu te mișca, dacă nu vrei să fie moarte de om!

Simțind că Ghiță e mai tare, Lică privi îngrijat spre ușă și grăi iute:

— Ce vrei cu mine?

— Nimic! răspunse Ghiță, nimic nu vreau. Tu vezi prea bine că am nevastă și copii și că nu-ți pot face nimic. Îmi iai banii: să-ți fie de bine! Mi-ai luat liniștea sufletului și mi-ai stricat viața: să-ți fie de bine! Dar să nu crezi că mă ții legat, să nu crezi că te prinde să mă iai în bătaie de joc. Tu poți să mă omori, Lică, tu cu oamenii tăi: eu pot să te duc pe tine la spînzurătoare. Nu te juca dar cu mine. Gîndește-te că tu m-ai făcut să nu mai am multe de perdut și bagă de seamă să nu mai perd și cele ce am! Să-ți fie frică de mine!

Lică se dete un pas înapoi.

— Ți-e frică, urmă Ghiță, trecîndu-și cu amîndouă mînile printre peri în sus. Ți-e frică și nu ți-e rușine să-ți chemi oamenii într-ajutor.

— Se înțelege că nu, răspunse Lică zîmbind. Mi-ar fi rușine dac-aș fi venit fără de dînșii la tine.

Ghiță își pierduse bunul cumpăt și tocmai pentru aceea se simțea în strîmtorare față cu Lică, pe care nimic nu putea să-l scoată din sărite.

— Voiesc și eu să intre, ca să vadă că ți-e frică, zise el. Săriți, măi oameni! strigă apoi și se opri neclintit în mijlocul casei.

Unul din porcari intră iute în casă, iar cellalt se ivi pe prag, unde rămase privind în ochii lui Lică.

— I-a venit poftă să se prindă la harță cu noi, grăi Lică.

— Ba să mă ferească Dumnezeu, răspunse Ghiță. Sunt om cuminte. Voiesc numai să vă arăt că nu mi-e frică de voi.

— Dar ni-e frică nouă de tine, zise Lică. Tu însuți ziceai să-mi fie frică: îți spun că-mi este și nu știu dacă te voi mai putea apuca vreodată așa la strîmtorare cum te țin acum. Tu mă înțelegi. Mie nu mi s-a pus încă om în cale fără ca să mi-l fi curățit din drum.

— Nici eu nu voiesc să mă pun în calea ta.

— Dar ai putea să te pui, ai putea să faci ceea ce pînă acu n-ai făcut, fiindcă nu mă știai cine sunt. Du-te — îi zise apoi Lică lui Răuț, care stătea în prag — leagă-l pe slugă, apoi adă nevasta cu copiii în casă.

Ghiță se repezi înainte, îl apucă pe Răuț de pept și-l aruncă spre mijlocul casei, apoi închise ușa și grăi înecat de spaimă:

— Nu băgați nevasta în trebile noastre; nu vă atingeți de mine, că nu e bine. Lică, tu ești om chibzuit: nu-ți băga capul în primejdie, nu te face de rușine; fii tîlhar, Lică, dar nu pungaș prost, care se dă de gol; întreabă-mă unde e sluga mea și apoi vorbește cu mine.

Lică privi zăpăcit la tovarășii săi.

— Voi l-ați văzut fugind pe vale în sus; să știți că nu se întoarce decît după ce veți fi plecat voi de aici. L-am trimis la popa din Fundureni, ca să-i spună că stau de vorbă cu voi.

— Așa-i, zise Răuț ca speriat din somn. Nu l-am mai văzut de atunci.

Lică simți că și-a perdut pămîntul de sub picioare.

— Pentru asta am să te țiu minte cît voi trăi, zise el privind aspru în fața lui Ghiță.

— Nu umbla cu vrăjmășie — răspunse Ghiță apropiindu-se de dînsul — ci te gîndește că, dacă nu m-ai prins astăzi, n-ai să mă prinzi cît vei trăi pe fața pămîntului. Lică, tu trebuie să înțelegi că oamenii ca mine sunt slugi primejdioase, dar prieteni nepreţuiți.

— Am zis eu că vreau să mi te fac slugă!? întrebă Lică, schimbîndu-și deodată fața.

— Dacă n-ai zis și nu vrei să zici, atunci haid' să vorbim ca prieteni, îi zise Ghiță dezghețat! Să aduc vin și să ne cinstim ca niște oameni de bună înțelegere. Am eu atîta minte ca să înțeleg că nu pot sta la Moara cu Noroc fără de a mă fi pus în înțelegere cu tine. Nu vreau să mă ții numai de frică, ci umblu să intru la învoială cu tine. Sunt gata să-ți fac pe plac: dar atunci să fii și tu om cu minte, și să înțelegi că, dacă e să vă fiu de folos, lumea trebuie să mă creadă om cinstit și stricat cu voi.

— Așa e! grăi Lică. Lumea — da, însă noi cum trebuie să te credem?

— Cum mă veți fi știind; să vedem, răspunse cîrciumarul, întinzîndu-i mîna. Pe vrăjmașul pe care nu-l poate birui tot omul cu minte și-l face tovarăș.

Lică primi mîna.

— Banii mi-i lași, urmă Ghiță cam cu jumătate de gură.

— Adecă îi iau cu mine, răspunse Lică; ce-i în mînă nu-i minciună.

— Dar să știi că nu mă ții legat cu ei, grăi Ghiță, și plecă să aducă vin rece din pivniță.

— Asta a fost prostia mea, grăi Lică, după ce se văzu singur cu tovarășii săi. Tot era mai bine să ascult de tine și să țin sluga la cîrciumă.

— Lasă, poate că e mai bine așa! răspunse Răuț.

— Să vedem! grăi cellalt. Eu mă tem că ne ține cu minciuna.

— Asta e treaba mea! zise Lică, ridicîndu-și capul.

VI

[Ana încearcă să-l scoată pe Ghiță de sub influența lui Lică Sămădăul. Ea a simțit în fizionomia Sămădăului trăsăturile omului rău și pătimaș.]

— Ghiță! grăi nevasta așezat. Nu vorbi cu mine ca și cînd ai avea un copil înaintea ta. Tu ești bărbat și trebuie să știi ce faci. Te întreb numai; nu vreau să te descos: tu îți dă seamă dacă ai ori nu ai ceva să-mi spui. Fă cum știi, dar eu îți spun, și nu mă lasă inima să nu-ți spun, că Lică e om rău și om primejdios: asta se vede din ochii lui, din rînjetul lui și mai ales din căutătura ce are, cînd își roade mustața cu dinții. E om pătimaș, Ghiță, și nu e bine să te dai prea departe cu el.

— Dar nu mă dau deloc! răspunse bărbatul.

— Bine! grăi nevasta. Tu fă cum știi, dar să nu zici apoi că nu ți-am spus.

Ghiță ar fi voit să vorbească, însă îi era greu, după ce zisese odată că n-are nimic cu Lică; își puse dar numai de gînd că îi va vorbi altă dată.

Și, la drept vorbind, ce ar fi avut el acum să îi spună?! Toate cele petrecute erau parcă date uitării, și așa poate că nici nu era bine ca Ana să afle despre ele. Ce-i drept, Ghiță se uita mereu la urechile porcilor, ba a găsit în mai multe rînduri și porci cu semne de ale lui Lică, însă Lică venea și se ducea fără ca să-l întrebe ceva, și așa nu avea decît să țină minte și să tacă. Lică nu-l întreba nimic, nimic nu-i spunea și nimic nu cerea de la dînsul.

Cu toate aceste, Sămădăul parcă știa tot ce se petrecea la Moara cu Noroc, și aceasta îl nedumerea cîteodată pe cîrciumar.

Şi mai mare i se făcu nedumerirea, cînd într-o zi Lică îi trimisese şase porci, dintre care patru nu erau însemnaţi cu nici unul dintre semnele înşirate pe veriga de sîrmă. Ghiţă a stătut mult la luptă cu sine; dar în cele din urmă tot i-a primit, pentru ca să nu se strice cu Lică, şi tot nu i-a grăit Anei, fiindcă se temea că ea va stărui să nu-i primească.

De aici înainte el în adevăr se ferea de dînsa, iară ea îşi dedea silinţă să nu-l supere.

Astfel sosi timpul cînd bruma cade şi vîntul scutură frunzele copacilor şi răreşte pădurile.

De cînd venise toamna, drumul era mereu umblat şi nici chiar dumineca nu era părăsită cîrciuma de la Moara cu Noroc. Toamna se ţin tîrgurile cele bune; toamna are omul cîte ceva de vîndut; toamna fac neguţătorii trebile cele bune: şi lui Ghiţă îi mergea dar acum chiar mai bine decît peste vară, şi abia se întîmpla cîte un ceas pe săptămînă ca să fie singur la cîrciumă. Şi cu cît se apropia ziua de Sfîntul Dimitrie, drumul era cu atît mai umblat.

Într-o zi de luni erau cinci care la Moara cu Noroc şi şapte oameni sub cerdac, cînd sosi şi Lică dimpreună cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul şi cu Răuţ, omul de care numai arareori se despărţea.

Lică nu stetea niciodată sub cerdac, nici în cîrciumă, ci în odaia de alături, în care erau o masă măricică, cîteva scaune de paie şi două paturi pentru drumeţii mai aleşi, care se întîmpla să mîie peste noapte la Moara cu Noroc. Altfel în această odaie îşi petrecea cîrciumarul ziua, cu nevasta şi cu copiii, fiindcă odaia în care se culca el era în altă parte, cu intrarea prin bucătărie şi cu ferestrele la deal, cîtă vreme aici ferestrele erau spre drum, încît, şezînd la masă, putea să vadă cu o privire şi cîrciuma, şi drumul, şi locul de dinaintea cîrciumei.

Astă dată însă Lică nu intră drept în odaia aceasta, ci se opri sub cerdac şi prinse vorbă cu oamenii, întrebînd pe fiecare dintre dînşii de unde vine, unde merge şi în ce treabă umblă. Într-un tîrziu, el îl trase apoi pe Ghiţă la o parte şi-i zise încet:

— Cînd vine jidovul pentru cîştigul de la St. Dimitrie?

— Arîndaşul? răspunse Ghiţă tot mai încet, gîndeam să mă duc eu la el.

— Da, arîndaşul. Nu te duce, grăi Lică. Lasă-l, că vine el. Am o vorbă cu dînsul.

— Bine! Să te vestesc cînd are să fie?

— Nu-i nevoie. Aflu eu: grija mea de dînsul!

Deşi ei vorbiseră încet şi mai ales Lică părea a voi să păstreze taină despre cele ce vorbeau, el rosti cuvintele „jidovul", „arîndaşul" şi „grija mea de dînsul" destul de tare pentru ca oamenii de sub cerdac să le poată auzi, apoi privi cam speriat împrejurul său şi adause:

— Dar să intrăm în casă.

Intrînd, Lică îşi aruncă biciul pe masă, un semn că voia să petreacă în draga sa voie. Fusese certat cu Buză-Ruptă şi cu Săilă Boarul, Răuţ îi împăcase şi acum voia să se cinstească cu dînşii. Despre arîndaş Lică nu mai vorbi nici un cuvînt.

. . . .

[La cîrciumă au sosit lăutarii, iar lui Lică i-a venit pofta să joace cu Ana. Ea îl refuză la început, dar apoi, îndemnată de Ghiţă, „se dete la joc". Sămădăul, după ce îi alungă pe Buză-Ruptă, Săilă Boarul şi Răuţ, va rămîne peste noapte la Moara cu Noroc sub pretext că are bani mulţi „şi locurile sunt cam rele". După mai multe întîmplări petrecute la Moara cu Noroc, Ghiţă, în cele din urmă, hotărăşte să-l dea în vileag pe Sămădău şi într-o zi pleacă după jandarmi.]

XVI

Mai nainte de a pleca, Ghiţă îl căutase pe Marţi, ca să-i dea de lucru, însă nu l-a putut găsi în pripă şi nu avea destulă răbdare ca să-l caute mai cu dinadins. El se depărtă dar în grabă, ca omul care nu are timp de perdut.

În urmă, cîtva timp după ce plecase, privind în urma sa, el văzu căruţa în drumul de ţară, dar nu putea să-i treacă prin gînd că în acea căruţă sunt oamenii pe care îi lăsase la cîrciumă, fiindcă aceştia veniseră călare.

Cu toate aceste, el începu a se nedumiri.

Sosind, în sfîrşit, aproape de Ineu, el găsi pe Marţi în drum.

Ungurul plecase să-l vestească pe Pintea despre cele ce se petrec la Moara cu Noroc.

Ghiţă rămăsese cîtva timp buiguit, ca lipsit de simţiri.

„Dar ce să fac — îşi zise el în cele din urmă — dacă Dumnezeu nu mi-a dat gîndul cel bun în ceasul potrivit? Dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel."

Şi de aici înainte el simţea că Ana e pierdută şi nu se mai gîndea decît la răzbunarea lui.

Însă niciodată nădejdea nu piere cu desăvîrşire din sufletul omului, şi aşa, el tot îşi mai zicea: „Şi dacă totuşi s-ar întîmpla să mă întorc la timp..." De aceea el grăbi.

El sosise încă din vreme cu Marţi, cu Pintea şi cu alţi doi jandarmi în preajma Morii cu Noroc, dar temîndu-se ca nu cumva Lică să îi zăpsească şi să fugă de la cîrciumă, ei descălecară în culmea dealului şi se hotărîră să aştepte întunecimea, ca să se poată apropia pe nesimţite.

Ghiţă, galbăn la faţă, ca şi cînd i-ar fi secat tot sîngele din vine, stetea întins pe pămînt, culcat pe brînci, privind ţintă şi cu ochii însetaţi în vale.

— Tare om eşti tu, Ghiţă, grăi Pintea pe gînduri. Şi eu îl urăsc pe Lică; dar n-aş fi putut să-mi arunc o nevastă ca a ta drept momeală în cursa cu care vreau să-l prind.

— Nevasta — răspunse Ghiţă — mi-am perdut-o eu de mult. N-ar fi trebuit să iau pe Uţa la casa mea, căci numai Uţa a stricat-o, adause apoi într-un tîrziu, aşa pentru dînsul, şi iar tăcu şi aşteptă cu încordare căderea întunecimii apropiate.

Deodată el sări ca ieşit din fire în picioare.

— Ne-au zăpsit! strigă el. Iată-l călare. Pleacă! A fost singur, singur cu dînsa! Săriţi pe cai! După el! Sfinte Doamne, cînii, pe care i-am luat la casa mea ca să mă apăr de el, cînii mei mă vînd şi-l scapă din mîna mea!

Cînd rosti cele din urmă cuvinte, ei se aflau toţi patru călare, porniţi de-a curmezişul peste coaste drept în urma lui Lică. Dar ei înaintau mai anevoie la vale decît Lică la deal, caii lor nu se puteau măsura cu murgul lui Lică, şi aşa depărtarea creştea mereu între urmărit şi urmăritori.

Ajunşi în preajma satului, ei îl perdură din vedere şi se opriră zăpăciţi.

— Daţi voi la dreapta — grăi Pintea — că noi dăm la stînga; ocolim satul şi apoi ne întoarcem ca să vedem dacă nu cumva s-a oprit aici, fiindcă pe vremea asta unde dracu să se ducă!...

— Ei! ce mai vorbă! L-am scăpat, şi socoteală curată, răspunse Ghiţă rîzînd. Voi mergeţi mai departe: eu mă întorc acasă să-mi închei socoteala cu dînsa.

Grăind aceste, el smînci frîul calului şi se întoarse la vale, drept spre Moara cu Noroc.

Ana, care petrecuse tot timpul acesta plîngînd, se ridică şi îşi şterse lacrămile din faţă cînd auzi copitele calului bătîndu-se de pietrişul de dinaintea cîrciumei, apoi inima începu să-i bată tare.

Dar mai trecu mult timp la mijloc pînă ce el intră.

Descălecînd, el socoti că trebuie să-i dea calului fîn, apoi că trebuie să-l şteargă de sudori şi să-l acopere cu o cergă, iar după ce le făcu toate aceste, el rămase cîtva timp în uşa grajdului, îşi dete seamă despre cele ce voia să facă, apoi îşi luă pălăria din cap, îşi făcu de trei ori cruce şi plecă spre cîrciumă.

Intrînd, el închise uşa în urma sa, o încuie şi aruncă cheia într-un colţ.

Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi şi grăi înecată:

— Nu vreau să mor, Ghiţă! Nu vreau să mor! urmă ea tare, şi se aruncă în genunchi la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omorî.

Ghiță își dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amîndouă mînile capul și privi dus în fața ei.

— Nu-ți fie frică, îi zise el înduioșat; tu știi că-mi ești dragă ca lumina ochilor. N-am să te chinuiesc: am să te omor cum mi-aș omorî copilul meu cînd ar trebui să-l scap de chinurile călăului, ca să-ți dai sufletul pe nesimțite.

— Dar de ce să mă omori? zise ea agățîndu-se de brațele lui. Ce-am păcătuit eu?

— Nu știu! răspunse el. Simt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezișa în cap și că nu mai pot trăi, iară pe tine nu pot să te las vie în urma mea. Acu — urmă el peste puțin — acu văd c-am făcut rău și dacă n-aș vedea din fața ta că eu te-am aruncat ca un ticălos în brațele lui, pentru ca să-mi astîmpăr setea de răzbunare. Dacă mai adineaoră l-aș fi găsit aici, poate că nu te-aș fi ucis.

Ana se ridică și privi ca trezită din somn la el.

— Unde ai plecat tu? întrebă ea.

— M-am dus ca să-l aduc pe Pintea, pentru ca să-l prindem aici pe Lică cu șerparul plin de galbenii luați de la arîndașul. El e omul de la care am primit hîrtiile pe care găsiseși tu atunci noaptea semnele.

— Ghiță! Ghiță! de ce nu mi-ai spus-o tu mie asta la vreme!? zise ea înăbușită de plîns, și-l cuprinse cu amîndouă brațele.

Afară se auzi țipătul unui huhurez, apoi iar se făcu liniște.

Ghiță începu și el să plîngă, o strînse la sîn și îi sărută fruntea.

— Pentru că Dumnezeu nu mi-a dat gîndul bun la vreme potrivită, zise el, și deodată se întoarse spre ușă.

Afară se auzeau pași, și peste puțin cineva încercă să deschidă ușa.

— Pintea cu jandarmii! șopti bărbatul scoțîndu-și cuțitul de pe tureac. Ano! fă-ți cruce, că nu mai avem vreme.

— Săriți, că mă omoară! săriți, măi oameni! strigă nevasta luptîndu-se cu el, săriți, săriți!

Cînd ușa căzu sfărîmată din țîțîni și Răuț se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pămînt și cu pieptul plin de sînge cald, iară Ghiță o ținea sub genunchi și apăsa cuțitul mai adînc spre inima ei.

— Dă foc! zise Lică, și Răuț își descărcă pistolul în ceafa lui Ghiță, care căzu înapoi fără să mai poată afla cine l-a împușcat.

Nemaisimțind greutatea genunchilor lui, Ana se opinti să se ridice.

— Tu ești, Lică, tu? gemu ea cu ochii țintiți la el. Vino și mă ridică.

Cînd Lică se plecă asupra ei, ea țipă dezmierdată, îi mușcă mîna și își înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă lîngă soțul ei.

Lică se ridică iute și începu să-și șteargă sîngele de pe obrajii zgîriați, să-l șteargă fără de astîmpăr, ca și cînd mîna ei ar fi otrăvită, apoi își luă șerparul de la piciorul patului și îl încinse.

— Voi căutați, că trebuie să găsiți bani mulți în casă — le zise după aceste — și cînd socotiți că eu mă apropii de Fundureni, dați foc pentru ca să pot privi cîrciuma arzînd, de la Fundureni, dimpreună cu sătenii. Tu, Răuț, vii pe cealaltă cale la Ineu, iar tu, Păune, te întorci la Șicula.

Toate aceste el le zise iute, ca și cînd i-ar fi fost groază să mai stea subt acest acoperemînt și ștergîndu-se mereu cu mîneca la față, iar după ce își dete astfel poruncile, se depărtă spre șirul de răchite, unde-și lăsase calul.

Murgul făcuse prin ploaie o dată calea pînă la Fundureni și iar o dată înapoi: era obosit și se culcase.

Acesta era un rău semn pentru Lică, fiindcă el încă în noaptea asta trebuia să mai facă tot pe acest cal obosit drumul pînă la Ineu, cu încungiur și pe drumuri rele, pe la Fundureni.

Iară zgîrietura din față îl ustura și-l făcea mereu să se întrebe: „Ce vor zice oamenii dacă mă vor vedea zgîriat la față și mușcat la mînă?"

Murgul nu voia să se ridice, apoi nu voia să plece, ci stetea zgriburind în loc, apoi nu voia să o ia la treapăt, iar deodată el își adună toate puterile, o rupse la fugă încordată și o ținu așa cale de cîteva împușcături, apoi căzu frînt la pămînt, încît își aruncă stăpînul cît colo între cioate.

— Acu m-a ajuns mînia lui Dumnezeu! grăi Lică după ce se ridică cu anevoia de la pămînt. Ce să fac eu acum!? Calul meu!? Mîne îmi găsesc oamenii calul aici, și eu cu fața zgîriată, și cîrciuma arde.

Încă pe cînd plecase de la Moara cu Noroc, îl apucaseră fierbințelile; acum începu să-l treacă sudorile și tremura încît abia mai stetea pe picioare.

El se gîndi să-și ia calul și să-l tîrască pînă la rîulețul umflat, că doară o să-l ducă valurile departe la vale: dar nu avea destulă putere. Luă dar șaua de pe el, îi luă frîul din cap și plecă spre rîuleț, ca să o ia pe jos pînă la Ineu. Rîulețul era însă umflat. „Nu-mi pasă!" își zise el hotărît, și aruncînd șaua și frîul în valuri, intră în apă. Dar abia făcu un pas, doi înainte, și valurile repezi îl apucară și îl făcură să se retragă înspăimîntat spre mal. El căută un alt loc de trecătoare mai la deal, apoi un al treilea, apoi un al patrulea, și așa umbla mereu pe mal, privind neîncetat împregiurul său spre focul de la Moara cu Noroc și ștergîndu-și din cînd în cînd sîngele de pe obraji.

Deodată el se opri înveselit în loc.

Ghiță plecase călare la Ineu, și calul lui trebuia să fie la Moara cu Noroc, un cal odihnit și luat din grajd, cu care, pe lîngă tot încungiurul, putea sosi la vreme în Ineu.

El se întoarse iar la vale, deși era secat de puteri și parcă nu se mai simțea destul de tare spre a-și tîrî trupul pînă la cîrciuma cuprinsă de flăcări.

În vremea aceasta Răuț se depărtase spre Ineu, Pîrvu o luase spre Șicula, iar Pintea, văzînd focul la Moara cu Noroc, îi lăsă pe săteni să creadă că a trăsnit din cer și, aducîndu-și aminte de vorbele lui Ghiță, se întoarse drept spre zarea de lumină ca să sosească, dacă mai era cu putință, la vreme.

Cînd ajunse la murgul lui Lică, calul îi sări speriat în lături.

— Un cal? ! Murgul lui Lică! strigă el sărind din scări. Sfinte Doamne, încotro s-a dus? Îmi scapă, iar îmi scapă! La deal n-a putut să meargă, fiindcă l-aș fi văzut.

El aștepta un fulger, ca să poată privi împregiur.

Fulgerul nu-i fu trimis din cer, dar Lică se văzu trecînd prin zarea focului pe care îl pusese la Moara cu Noroc, pentru ca să arunce vina păcatului său asupra lui Dumnezeu, făcînd lumea să creadă că a trăsnit.

— Stai! strigă Pintea tare, încît răsună toată valea. „Uf! Săracul de mine! își zise apoi. L-am scăpat! Acu fuge."

Așa-i! dar astă dată Lică nu mai putea să fugă și, dacă fugea, tot prins era, prins de mîna lui Pintea, prins cu toate dovezile.

El se îndreptă, încît părea îndoit așa de nalt ca mai nainte, privi împregiurul său, își ținti ochii la un stejar uscat ce stetea la depărtare de vreo cincizeci de pași, scrîșni din dinți, apoi își încordă toate puterile și se repezi înainte.

Pintea îl găsi cu capul sfărîmat la tulpina stejarului și rămase neclintit și cuprins de fior în loc.

— A scăpat! zise el într-un tîrziu. Dar asta nu are s-o afle nimeni în lume.

Grăind aceste, el îl apucă pe mort de un picior și îl tîrî după sine pînă la rîuleț, apoi împinse trupul cu piciorul în valuri.

XVII

Luni pe la prînz focul era stins cu desăvîrșire și zidurile afumate steteau părăsite, privind cu tristeță la ziua senină și înveselitoare.

Din toate celelalte nu se alesese decît praful și cenușa: grinzi, acoperămînt, dușumele, butoaie din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea

cîte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță, nu se mai vedeau decît oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă.

Bătrîna ședea cu copiii pe o piatră de lîngă cele cinci cruci și plîngea cu lacrămi alinătoare.

— Se vede c-au lăsat ferestrele deschise! zise ea într-un tîrziu. Simțeam eu că nu are să iasă bine: dar așa le-a fost data!...

Apoi ea luă copiii și plecă mai departe.

(Ioan Slavici, *Nuvele*, Editura Minerva, București, 1971)

Tema. Tema acestei nuvele o constituie urmările negative, consecințele nefaste pe care setea de îmbogățire le are asupra vieții sufletești a individului, asupra destinului omenesc. La baza ei se află convingerea autorului că goana după avere, în special după bani, zdruncină tihna și amărăște viața omului, generează numeroase rele, iar în cele din urmă duce la pierzanie. Această convingere este ilustrată cel mai bine în nuvelă prin destinul cizmarului Ghiță.

Subiectul. Nuvela *Moara cu Noroc* este scena de înfruntare a două personaje cu caractere puternice: cîrciumarul Ghiță și sămădăul Lică. Celelalte personaje, cu mici oscilații determinate de unele împrejurări confuze, se situează, prin atitudinea, comportarea și faptele săvîrșite, alături de unul sau de altul din cei doi protagoniști.

Sărăcia, prețuită de Slavici în alte nuvele pentru puterea ei miraculoasă de a menține echilibrul sufletesc al omului, liniștea vieții lui, devine la începutul nuvelei *Moara cu Noroc* motiv de puternice frămîntări, dînd lui Ghiță un sentiment de inferioritate. El identifică sărăcia cu lipsa de demnitate. Vrînd să scape de sărăcie, el nu dorea de fapt să se îmbogățească pentru a trăi bine, ci pentru a fi cineva, pentru a fi respectat. Nemulțumit de condiția sa socială, el simte că ar putea face și altceva, mai rentabil, decît să cîrpească cizmele sătenilor. Și, în ciuda rezervelor exprimate de soacra sa — care întruchipează în nuvelă înțelepciunea vîrstei și a experienței —, se hotărăște să abandoneze liniștea colibei din sat și să ia în arendă cîrciuma de la Moara cu Noroc. Ghiță se mută aici cu întreaga familie: nevasta, doi copii și soacra.

Situată la oarecare depărtare de satele din jur, la loc de popas pentru păstorii turmelor de porci, care umpleau luncile și pădurile, și pentru drumeții ce circulau de la un sat la altul, cîrciuma se dovedește, la început, a fi, într-adevăr, cu noroc, iar Ghiță se arată cît se poate de harnic și de priceput pentru a face rentabilă noua sa îndeletnicire. „Nu trecuse nici jumătate de an de zile de cînd se afla la Moara cu Noroc, și trebile mergeau din ce în ce mai

bine; avea porci la îngrășare, două vaci cu lapte, căruță pe răzoare, doi cai buni, avea bani în ladă, nu prea mulți, dar destui ca să poată trăi un an, doi dintr-înșii."

Cînd Ghiță tocmai începuse să guste, cu întreaga familie, bucuria că a scăpat de sărăcie, la *Moara cu Noroc* apare un personaj ciudat — Lică Sămădăul. Sosind la cîrciumă pe o cărare ascunsă, nu pe drum deschis, el schimbă cîteva vorbe cu Ghiță, într-un fel cam neobișnuit, iar apoi pleacă, lăsîndu-l într-o nedumerire totală.

Ana, nevasta lui Ghiță, cu un simț feminin caracteristic, intuiește că Lică este „om rău și primejdios". În sinea lui, și Ghiță avea aceeași bănuială. Simțind față de Lică o atracție misterioasă, nu-i venea să-și dezvăluie gîndul. În scurtă vreme, el înțelese că „aci, la Moara cu Noroc, nu putea să steie nimeni fără voia lui Lică... Iar Ghiță voia cu tot dinadinsul să rămîie la Moara cu Noroc, pentru că-i mergea bine...; nu-l lăsa inima să părăsească locul, la care în scurt timp putea să se facă om cu stare...". Dar asta însemna să cadă la învoială cu Lică, adică să devină omul lui, acceptînd să-l țină la curent cu tot ce vede și cu tot ce află, sau chiar să intre în afaceri necurate cu el, asumîndu-și toate riscurile legate de o asemenea înțelegere.

O decizie în acest sens nu era ușor de luat, pentru că Ghiță era om cinstit și prevăzător; și mai ales pentru că nu era singur pe lume: „avea nevastă și copii și nu putea să facă ce-i plăcea".

Dorința de „a se face om cu stare", asociată cu evenimente și întîmplări pe care nu le putea nici prevedea, nici evita, l-a antrenat, uneori direct, alteori indirect, în afacerile necurate ale lui Lică. Ghiță „făcuse, fie la strîmtoare, fie din slăbiciune, lucruri care puteau să deie loc la bănuieli grele". Chemat în fața judecătorului, el „nu putea tăgădui c-a avut daraveri cu Lică și trebuia să spună toate cele petrecute, și din două una: ori Lică ajungea să fie dovedit și pus la pedeapsă, și atunci nici el, Ghiță, ca om însoțit cu un făcător de rele, nu putea să scape cu obrazul curat, ori Lică scăpa, și atunci Ghiță trebuia să se teamă de răzbunarea lui".

Judecata, făcută în spiritul relațiilor burgheze, nu-l putea însă dovedi vinovat pe Lică, pentru că el „știa să-și aleagă stăpînii și putea să și-i aleagă după plac, deoarece nimeni nu știa să păzească o turmă și să o vînză atît de bine ca dînsul".

Setea de răzbunare a lui Ghiță, necinstit de Lică, în cele din urmă, pînă și în viața familială, nu mai poate fi însă stăvilită. Ghiță știa acum că Lică este un hoț și un ucigaș, că el îl prădase pe arendaș și că tot el pusese la cale asasinarea acelei femei tinere, găsită în pădure de jandarmul Pintea. După multe frămîntări și ezitări, izvorîte nu atît din teamă cît din prudența pe care o alimentează sentimentul demnității, Ghiță se hotărăște să-l dea pe Lică prins căprarului Pintea — și el un fost sămădău și hoț de codru, care se făcuse anume jandarm, pentru a se răzbuna pe Lică. Cei doi se înțeleg să-i în-

tindă o cursă, spre a-l putea prinde cu banii și obiectele furate asupra lui. Ghiță îl anunță, în taină, că vrea să meargă la oraș și se oferă să-i schimbe acolo galbeni și alte obiecte din aur. Fără a bănui gîndul ascuns, Lică vine la Moara cu Noroc, aducînd cu el „aur și argintărie". Sub pretext că pleacă la oraș, Ghiță merge să-l anunțe pe Pintea. Întorcîndu-se cu acesta și cu alți doi jandarmi, îl vede însă pe Lică plecînd de la Moara cu Noroc și își dă seama că a ratat orice prilej de a-l dovedi vinovat; și, lucru mai grav, că onoarea familiei lui a fost întinată.

Ghiță, care odinioară credea că omul poate să facă și să desfacă, înțelege acum că nimic din cîte s-au întîmplat nu se mai poate îndrepta. Și astfel, o viață începută frumos sfîrșește într-o tragedie îngrozitoare. Cizmarul de sat Ghiță — om chibzuit la vorbă și la faptă, cinstit și demn, ducînd o existență modestă, dar tihnită — ajunge, după nici un an de viață zbuciumată într-o cîrciumă, un om ursuz, închis în sine, care, într-o criză de orgoliu familial, nu ezită să-și ucidă soția, silită de comportarea lui să-i devină necredincioasă.

Adept al unei morale intransigente, Slavici își pedepsește exemplar toate personajele nuvelei amestecate în afaceri necinstite: arendașul este prădat și bătut, încît abia se mai ține pe picioare; femeia aceea tînără, bănuită de Lică a avea „slăbiciune de aur și de pietre scumpe", este asasinată prin sufocare; Buză-Ruptă și Săilă Boarul sînt osîndiți pe viață; Lică Sămădăul se sinucide, izbindu-se cu capul de un stejar uscat, și trupul lui este aruncat de Pintea în apă, pentru ca „nimeni în lume să nu afle" că a scăpat de pedeapsa legilor. Iar pentru a purifica locul afacerilor necurate și al crimelor, un incendiu mistuie în flăcări cîrciuma de la Moara cu Noroc, transformînd în scrum și cele două corpuri lipsite de viață: al Anei și al lui Ghiță.

Personajele principale. Cizmarul **Ghiță,** devenit cîrciumar la Moara cu Noroc, este un personaj puternic individualizat, mai ales printr-o mare varietate de trăsături sufletești contradictorii, izvorîte din incompatibilitatea dintre atracția irezistibilă spre îmbogățire și simțul înnăscut al demnității, dorința lui de a rămîne om cinstit. Prin Ghiță, Slavici exemplifică o dramă a omului.

În contact cu Sămădăul, care îl fascinează și îl înspăimîntă, în același timp, prin spiritul său întreprinzător, prin îndrăzneală în afaceri și siguranță de sine cînd se află în împrejurări dificile, Ghiță intră în mecanismul necruțător al existenței zbuciumate. Conștiința lui devine acum cîmpul unei lupte aprige între două îndemnuri opuse: unul care îl recheamă la viața onestă dinainte, altul care îl ispitește la complicități necinstite în scopul înavuțirii. El devine victimă a lui Lică Sămădăul numai pentru că acesta îi descoperă slăbiciunea de a „ține la bani": Ghiță „se gîndea la cîștigul pe care l-ar putea face în tovărășie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăingeneau parcă ochii; de dragul acestui cîștig ar fi fost gata să-și pună, pe un an, doi, capul în primejdie"; „întîia oară în viața lui ar fi voit să n-aibă nevastă

și copii, pentru ca să poată zice: Prea puțin îmi pasă!". Banii rîvniți atît de mult îi dau o fericire tragică, pe cît de zbuciumată, pe atît de provizorie: „Banii primiți de la Lică erau pe masă și Ghiță stetea singur și cu ușa închisă înaintea lor, cercetînd cu încordată luare-aminte fiecare bucată... Ghiță privi cîtva timp dezamăgit la bani; cu toate acestea îi părea bine, căci, la urma urmelor, el avea drept la o parte din acești bani, muncise pentru ei... După ce trase iar banii în saltarul mesei, el se plimbă cîtva timp prin casă... se gîndea cît trebuie să muncească un om ca dînsul pentru ca să adune atîta la un loc, și nu-l lăsa inima să-i deie din mînă".

Patima banului transformă radical caracterul lui Ghiță. El se înstrăinează de toată lumea, pînă și de nevastă și de copii; iar aceasta îl face să-i fie teamă parcă și de umbra lui. Un sentiment de nesiguranță îl ține într-o neliniște, într-o tensiune permanentă: „Ce ai, Ghiță!? strigă nevasta cuprinsă de îngrijare. — Ce am? Răspunse el cu amărîciune. Am o nenorocire: pierd ziua de astăzi pentru cea de mîne... Astăzi stau aici și nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gînduri rele despre ziua de mîne, și aceste gînduri nu-mi lasă tignă să mă bucur de ziua de astăzi... și cît vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta".

Neîncrederea în ziua de mîine și sentimentul culpabilității îl fac să devină închis în sine și irascibil, mereu pe punctul de a izbucni într-o criză de mînie, de a lovi pe cineva. Nimeni nu-i mai intra în voie. Nici în prezența Anei, față de care înainte avea o comportare atentă și delicată, el nu se mai putea acum stăpîni: „Adecă și tu! grăi Ghiță înecat de mînie, apoi se apropie de dînsa, pas cu pas, precum păianjenul se apropie de musca prinsă în mreaja măiastră, o măsură cu ochii, își ridică amîndouă mîinile asupra ei și rămase cîtva timp nemișcat și gata de a se arunca la ea".

Cînd venise la cîrciuma de la Moara cu Noroc, Ghiță încă știa să fie un soț tandru și un tată bun. Dar acum nu mai simțea nevoia unor asemenea manifestări: „chipul frumos al Anei, trupul ei fraged, firea ei blîndă și glasul ei dulce nu mai puteau să străbată pînă la inima lui". Patima banului pîrjolise pînă și sentimentul iubirii, care cu ani în urmă înflorise pur în sufletul lui. Crezînd că în anumite împrejurări minciuna face mai puțin rău decît adevărul, Ghiță își ascunde față de Ana și sufletul, și gîndurile, deși era convins că aceasta nu-i face onoare.

Satisfacțiile inedite ce i le aduce aurul, pervertindu-i sufletul și împingîndu-l pe drumul ticăloșiei, alternează cu momente de renaștere a fondului uman pozitiv, cînd se simte îndemnat să fugă cît mai departe de Sămădău, pentru a-și redobîndi liniștea, pentru a trăi, ca mai înainte, în tihnă, alături de Ana și de copii. Ghiță este conștient că se afundă pe zi ce trece în necinste, dar nu găsește în el și nici în soția lui, de care patima banului îl izolase, sprijinul necesar pentru a pune capăt tentației nesăbuite.

La rîndul ei, **Ana,** „prea tînără, prea așezată și oarecum prea blîndă la fire", deși nu vrea să deranjeze pe nimeni cu tristețile ei, nu putea să nu între-

gistreze dureros înstrăinarea lui Ghiță. Văzînd că soțul ei își ascunde cu mare grijă atît afacerile,cît și frămîntările, „Ana era adînc jignită; ea ar fi dorit să afle mai mult, se simțea în drept a cere să știe tot și nu putea să-l ierte pe Ghiță pentru lipsa lui de încredere". Cînd acesta, simțind-o tulburată de tot felul de bănuieli rele, îi amintește că alții au necazuri mai mari, Ana izbucnește: „— Ce-mi pasă mie de alții! Mai mult amar n-a fost în viața lor întreagă decît este acum în sufletul meu; e mai grozav să trăiești cum trăiesc eu, decît a fi ucis în drum. Tu nu mă omori, Ghiță; mă seci de viață, mă chinuiești, îmi scoți răsuflare cu răsuflare viața din mine, mă lași să mă omor eu din mine".

Cu toate acestea, Ana, crescută de mama ei în tradiția devotamentului față de cămin, față de bărbat și copii, nu se lasă ușor zdruncinată în convingerea că Ghiță e om cinstit. Ea își face adesea reproșuri că n-a știut să fie tot timpul alături de el, să-l ajute la vreme, pentru a nu cădea în ispita lui Lică. Și, cu toate că amărăciunea pe care o simțea în suflet o făcea să nu mai poată surîde ușor, iar iubirea ei devenise tristă și lipsită de entuziasm, ea tot pe Ghiță îl avea la inimă. Iar în momentele de dezamăgire simțea mai puternic nevoia de a i-o spune. Atunci cînd el a acuzat-o brutal că „îi stă în cale", Ana a găsit în sufletul ei „ceva mai tare" decît pornirea de a-și lua copiii și „de a pleca fără de întîrziere, pentru ca să nu se mai întoarcă niciodată", strigîndu-i în față cu încăpățînare: „să nu crezi că așa mă vei alunga de la tine. Țin la tine, Ghiță, țin cu toată inima, și cu cît te vei face mai aspru, cu atît mai dinadins am să țin, și ți-o spun aceasta tocmai fiindcă te văd că nu vrei s-o auzi".

În prezentarea evoluției Anei, Slavici se dovedește un bun cunoscător al psihologiei feminine. Cînd ea era supusă acestui zbucium sufletesc, se mai afla la vîrsta la care cîntecul și jocul nu dispar încă din sufletul femeii și o fac capabilă de emoții, de simțăminte și vibrații pure. Trădarea bărbatului nu este pentru ea un gest necugetat, un capriciu superficial. Cînd iubirea pentru Ghiță încetează, în sufletul Anei se aprinde disprețul. Forța care îl declanșează este puternică și emoționantă. Declarația pe care Ana i-o face lui Lică dezvăluie la această ființă fragilă un caracter ferm și o mare capacitate de concentrare a sensibilității pentru luarea unei decizii dificile: „Tu ești om, Lică, iar Ghiță nu e decît muiere îmbrăcată în haine bărbătești, ba chiar mai rău decît așa". Spre aceeași concluzie ne conduce și reacția Anei în momentul cel mai dramatic. Strigătul desperat: „Nu vreau să mor, Ghiță! Nu vreau să mor!", rugămintea adresată lui Lică de a o ridica sînt de ajuns pentru a convinge că, deși o sacrifică, Slavici gîndea, ca și Ana, că viața e mai frumoasă decît moartea.

Slavici își dovedește talentul său de mare portretist și în realizarea lui **Lică Sămădăul,** personaj cu o structură mai aparte. Deși linear ca viață sufletească, fără frămîntările și zbuciumul lui Ghiță, Lică se distinge prin

cîteva trăsături de caracter bine conturate pe fondul acțiunilor la care participă.

Slavici îl caracterizează indirect, prin apartenența la acea categorie a păstorilor, specifică economiei ardelenești din vremea sa. În această categorie, sămădăul ocupă un loc aparte, fiind „om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduți ori pe cei furați". Iar aceasta îl face „mai ales om aspru și neîndurat, care îmblă mereu călare de la turmă la turmă, care știe toate înfundăturile, cunoaște pe toți oamenii buni și mai ales pe cei răi, de care tremură toată lumea...". Desprins din această categorie a sămădăilor, Lică este individualizat printr-un portret fizic alcătuit din trăsături caracteristice: „un om ca de treizeci și șase de ani, înalt, uscățiv și supt la față, cu mustața lungă, cu ochii mici și verzi și cu sprîncenele dese și împreunate la mijloc". În această înfățișare, Ana, mama ei și chiar Ghiță intuiesc, prin instinct, trăsături de caracter ce se vor afirma pe măsura desfășurării evenimentelor. Un portret moral, confirmat de evenimentele care urmează, îi face Ana, atrăgînd atenția lui Ghiță să nu intre în cîrdășie cu el: „Fă cum știi, dar eu îți spun, și nu mă lasă inima să nu-ți spun, că Lică e om *rău* și om *primejdios*: asta se vede din ochii lui, din rînjetul lui și mai ales din căutătura ce are cînd își roade mustața cu dinții. E om *pătimaș*, Ghiță, și nu e bine să te dai prea departe cu el".

Asprimea de om primitiv a lui Lică este însă asociată cu un fel de noblețe sălbatică. El este inteligent și generos cu cei ce-l sprijină în afaceri; la petreceri devine vesel și bun. Nu lipsesc nici semnele exterioare ale acestei nobleți: „Lică era porcar, însă dintre cei ce poartă cămașă subțire și albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint și bici de carmajin cu codoriștea de os împodobit cu flori tăiate și cu ghintulețe de aur." Unele elemente de factură romantică (descrierea înfățișării lui Lică în momentul în care era pe punctul de a o părăsi pe Ana, tabloul de natură care urmează părăsirii Anei, precum și scena din biserică) întregesc portretul moral al lui Lică: om fără suflet, fără lege și fără credință. Slavici anunțase,de altfel, acest portret într-o replică anterioară a lui Ghiță: „Tu nu ești om, Lică, ci deavol".

Arta personajului literar

Literatura română de pînă la Slavici izbutise să realizeze cîteva personaje dramatice de mare forță artistică, dar nu creasе încă un personaj epic viabil care să nu întruchipeze schematic o anumită trăsătură de caracter sau categorie socială, ci să țîșnească din propria sa luptă, din propria sa voință de a se realiza într-un anumit fel și să devină prin aceasta un tip reprezentativ pentru societatea românească. De aceea personajele conturate de Slavici în romanele și mai ales în nuvelele sale vor fi privite cu mare interes. Spre deosebire de scriitorii dinaintea lui, Slavici nu impune personajelor o compor-

tare rigidă, dictată de anumite prejudecăți morale, ci le dă libertatea de a se manifesta, în împrejurările în care le pune viața, după propriile îndemnuri, după imperativele sufletului lor. Ni se relevă astfel nu numai caractere gata formate, ci și felul în care ajung oamenii să fie așa cum sînt, ca rezultat al înrîuririlor ce s-au exercitat asupra lor, al condițiilor sociale în care au trăit. A crea personaje prin care să arăți că, asupra predispozițiilor psihice înnăscute, societatea în care trăiesc și întîmplările vieții lor exercită influențe ce le transformă caracterul reprezenta pentru vremea lui Slavici o noutate în literatura română și un punct avansat al aplicării metodei realiste în arta literară. Scriitorul pune accentul pe evoluția artistică a personajului epic. În acest sens, el acordă, în cadrul narațiunii, o atenție deosebită evenimentelor aflate în legătură directă cu personajele, precum și intervenției lor nemijlocite în desfășurarea întîmplărilor. Iată, spre exemplu, evoluția lui Ghiță. Slavici nu ne povestește întîmplările vieții lui, ci îl pune pe el însuși să acționeze sub ochii noștri. Întîmplările prin care trece îl frămîntă, îl zbuciumă dureros, dar, cu toate acestea, patima banului nu-l părăsește. El își poartă cu consecvență povara propriilor sale slăbiciuni, care îi determină destinul, transformîndu-l într-un veritabil erou tragic. Deși înțelege că, în cele din urmă, în lupta cu Lică, el va fi cel înfrînt, pentru a-și satisface dorința de răzbunare, Ghiță intră în conflict cu toată lumea lui. Îl vedem angajat în luptă necruțătoare cu toți ceilalți, chiar și cu sine însuși. Îl vedem cum se frînge și cade învins. Ceea ce ne impresionează nu sînt însă transformările pe care le suferă caracterul lui, sfîrșitul tragic, ci consecvența cu care personaje ca el își susțin pasiunile, energia ce o degajă în lupta cu împrejurările vieții și, în același timp, cu propriile lor pasiuni.

Slavici nu înfrumusețează cu nimic viața personajelor sale. Procentul de duritate și afecțiune, de bunătate și răutate, de hotărîre și slăbiciune pe care îl aflăm în fiecare din ele face din Slavici un observator fără părtinire, cu spirit realist desăvîrșit.

Dar în concepția lui Slavici viața fiecărui personaj este văzută ca un destin propriu, care oricum se va împlini. De aceea el nu se simte în nici un fel obligat să explice nimic, ci numai să descrie cît mai fidel întîmplările ce îl împing pe fiecare personaj pe drumul destinului. Astfel, observînd dezumanizarea lui Ghiță, Slavici notează: „Atît se simțea de ticăloșit și de slab în el însuși, încît nu mai putea să-și dea seama ce poate și ce nu poate să facă și așa încetul cu încetul se lăsa în voia întîmplării". Personajele înseși sînt convinse că au o soartă dinainte stabilită, căreia nu i se pot opune: „Cine poate să scape de soarta ce-i este scrisă!?" se întreabă Ghiță în sinea sa, odată, cînd se află la strîmtoare. Alteori se consolează cu formule ca: „așa mi-a fost rînduit", „dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel". Nuvela însăși se încheie

cu reafirmarea acestei fataliste concepții despre viața omului. Privind cu ochii înlăcrimați ce mai rămăsese din cîrciumă după incendiu, soacra lui Ghiță exclamă: „Simțeam eu că nu are să iasă bine: dar așa le-a fost data".

Definitorie pentru arta realizării personajului la Slavici este o mare putere de interiorizare. Aceasta a făcut ca eroii lui să fie înfățișați în zbuciumul lor lăuntric, nu numai în manifestările lor exterioare, așa cum fuseseră zugrăviți în proza de dinainte de el.

Arta personajului epic atinge în *Moara cu Noroc* un nivel de măiestrie ridicat și în ceea ce privește portretistica literară. Portretul fizic este concis, redus la esențial, realizat aproape cu aceleași mijloace ca la predecesorii săi. La Slavici, accentul nu cade însă pe substantive abstracte, însoțite de determinări corespunzătoare, ci pe adjective cu rol de epitet caracterizator. O comparație între portretul pe care Filimon îl face cherei Duduca (*Această Veneră orientală... avea o frumusețe perfectă, o inteligență vie și un spirit fin și iscusit...*) și cel pe care Slavici îl face Anei (*Ana era înțeleaptă și așezată... Ana era tînără și frumoasă. Ana era fragedă și subțirică, Ana era sprintenă și mlădioasă...*) este revelatoare în acest sens. Într-o măsură mai mare decît portretul fizic, portretul moral constituie un succes remarcabil al prozei românești de la începutul secolului al XX-lea. Originalitatea artei portretistice la Slavici constă în faptul că personajele au însușiri numeroase, pozitive și negative, au calități și defecte, voință și slăbiciune, atitudini ferme și ezitări, îndrăzneli și temeri; iubesc sau urăsc, după împrejurări, sînt pătimașe sau rezonabile; au, în general, comportarea unor ființe reale. Astfel prezentați oamenii, portretul lor moral este, de regulă, complex și adesea alcătuit din trăsături contradictorii. În nuvela *Moara cu Noroc*, el se constituie ca o însumare treptată a observațiilor autorului cu propriile mărturisiri ale personajului și cu reacțiile sufletești ale celorlalte personaje.

Procedeul folosit de Slavici se observă cel mai bine urmărind de-a lungul nuvelei modul în care se încheagă portretul moral al lui Ghiță. La începutul nuvelei el se revoltă împotriva sărăciei: „... să rămînem aici, să cîrpesc și mai departe cizmele oamenilor...!". Devenit cîrciumar: „Ghiță privește împrejurul său, se bucură de frumusețea locului și inima-i rîde...". Dar noua îndeletnicire îi dădea mai multă bătaie de cap. De aceea, „ca om harnic și sîrguitor, Ghiță era mereu așezat și pus pe gînduri...". Această transformare nu putea rămîne neobservată: „Ana simțea că de cîtva timp bărbatul ei s-a schimbat...". El însuși își dă seama că, intrînd în relații de afaceri cu Lică, nu mai poate fi deschis și sincer ca înainte: „Ghiță ar fi voit să vorbească, însă îi venea greu...". În discuțiile cu Lică el nu-și poate ascunde firea orgolioasă și-i spune: „Lică, tu trebuie să înțelegi că oameni ca mine sînt slugi primejdioase, dar prieteni neprețuiți".

Particularităţi ale limbii şi stilului

Slavici dă o mare atenţie felului în care se exprimă personajele, ştiind că astfel poate pătrunde într-o sferă originală, unde receptarea lumii şi a vieţii este mai autentică. Şi cum contribuţia directă a eroilor la desfăşurarea acţiunii este masivă, valoarea limbajului ca document al vieţii sufleteşti creşte. Dialogurile, fiind reflexe ale intimităţii omului, au o mare putere de caracterizare psihică. Atunci cînd Ana îi spune lui Ghiţă: „—Eşti un om netrebnic şi grozav trebuie să te fi ticăloşit tu în tine, pentru ca să-mi spui ceea ce nu crezi nici tu însuţi", avem nu numai o informaţie despre transformarea caracterului acestuia, ci şi un reflex al amărăciunii pe care constatarea o produce în sufletul ei.

Remarcabile sînt, în stilul lui Slavici, expresiile, zicătorile şi proverbele. Anumite capitole ale nuvelei par a ilustra chiar adevărul invariabil al unor proverbe.

Identificaţi scenele în care se reflectă cel mai bine setea de îmbogăţire a lui Ghiţă şi cele în care fondul uman anterior îi asaltează conştiinţa cu remuşcări dureroase. Observaţi admirabila artă a folosirii amănuntului semnificativ în descrierea acestor momente, în relevarea reacţiei psihologice a omului surprins de împrejurări dificile şi neprevăzute; simulările şi dedublarea eroilor dictate de necesitatea tactică de a-şi cunoaşte intenţiile.

Organizaţi un proces literar în care să dezbateţi cazul descris în nuvelă şi pronunţaţi verdicte sprijinite pe propriile voastre principii de viaţă.

COMPUNERE ŞI EXERCIŢII DE CULTIVARE A LIMBII

A. COMPUNERE

1. ELEMENTE NECESARE PENTRU PREGĂTIREA COMPUNERII

Compunerile şcolare, efectuate sub formă de exerciţii restrînse sau mai ample, avînd drept scop elaborarea unor comunicări de tipuri variate, constituie un mijloc eficient de perfecţionare a exprimării şi de lărgire a orizontului cultural. Întocmirea celor mai multe lucrări necesită însă o temeinică documentare prealabilă, o lectură atentă a textelor selectate referitoare la subiect, utilizarea fişelor pregătite în acest scop, sistematizarea cunoştinţelor dobîndite anterior în legătură cu tema propusă şi integrarea lor într-un context nou care implică, nu rareori, un sîmbure de creativitate.

Prin urmare, a şti să faci o compunere nu echivalează cu dexteritatea de „a potrivi vorbe" pentru ca acestea să sune într-un anumit fel. Cuvintele trebuie să exprime întotdeauna un fond de gîndire şi simţire, un conţinut foarte limpede conturat în mintea celui care urmează să elaboreze comunicarea. Abia după această limpezire interioară, gîndirea „va cere" aproape de la sine cuvintele şi structurile, formele şi modalităţile prin care urmează să se dezvăluie în lucrare.

Pentru alcătuirea unei compuneri izbutite, este necesar să se înţeleagă că problemele exprimării, îndeosebi ale celei scrise, nu se reduc la corectitudine gramaticală, topică, ortografie sau punctuaţie, ci cuprind în sfera lor şi alte elemente de o mare complexitate. Ca atare, exprimarea trebuie perfecţionată, în primul rînd, în sensul deprinderii de a folosi corect înţelesul cuvintelor, de a extrage esenţialul din mulţimea elementelor lipsite de însemnătate, în etapa întocmirii planului, pentru ca elaborarea compunerii să nu se desfăşoare la întîmplare; de asemenea, ideile, o dată conturate, trebuie exprimate în aşa fel, încît înlănţuirea lor să decurgă logic, într-un sistem închegat cu claritate. *Documentarea, selectarea elementelor şi ideilor esenţiale, ordonarea lor într-o succesiune coerentă* alcătuiesc, în ultimă instanţă, etape ale unui proces de disciplinare a gîndirii, de pregătire intelectuală pentru întocmirea unei compuneri. De altfel, cele *trei părţi constitutive* pe care, în mod obişnuit, le au compunerile, se justifică tocmai prin această cerinţă de ordonare logică a ideilor. Astfel, *introducerea* pregăteşte înţelegerea punctelor de vedere din care se va aborda conţinutul lucrării sau, eventual, schiţează împrejurările de timp şi loc în care s-au petrecut faptele narate în continuare; *tratarea* realizează o prezentare, o demonstraţie sau un comentariu al problemelor din unghiul amintit în introducere, iar *încheierea* sintetizează conţinutul comuni-

cării și formulează concluzii care uneori pot avea coloratura unor aprecieri și evaluări de ordin pur personal.

Părțile constitutive ale compunerii nu pot fi însă disociate de fondul, de conținutul acesteia. O asemenea lucrare specifică activității școlare include și alte componente importante, ca: bogăția vocabularului, capacitatea de nuanțare, de mlădiere a expresiei, deprinderea utilizării corecte a unui mare număr de cuvinte din cele mai variate domenii de activitate socială (economie, artă, știință, sport etc.). Este lesne de înțeles că această bogată zestre lexicală pe care elevul trebuie să și-o însușească nu poate fi rezultatul exclusiv al orelor de compunere sau al celor de literatură, ci se achiziționează treptat, cu stăruință și migală, prin lecturi și studiu, prin consultarea dicționarelor și îndreptarelor, a bibliografiei indicate pentru fiecare temă, prin exerciții care să ducă la formarea deprinderii de a așterne pe hîrtie idei, reflecții, cunoștințe, reacții și trăiri interioare, determinate de cele mai felurite experiențe de viață, cu respectarea strictă a normelor limbajului scris, deosebite într-o anumită măsură de cele ale exprimării orale.

2. STILURILE FUNCȚIONALE ALE LIMBII

Resursele fonetice, lexicale, morfologice, sintactice și topice ale limbii se utilizează diferențiat în multiplele domenii de activitate socială. Astfel, de exemplu, o carte de știință — de fizică, chimie, geografie, biologie, filozofie etc. —prezintă particularități distincte în ceea ce privește alcătuirea și înlănțuirea propozițiilor și a frazelor, calitatea și proveniența vocabularului, fapt ce deosebește esențial o asemenea carte de un roman, o poezie, un articol de ziar sau o dare de seamă asupra unei activități oarecare. Diferențierile statornicite astfel, în funcție de principalele domenii ale activității umane, de finalitatea psihologică și culturală a scrierilor, inclusiv de modul în care autorii știu să se slujească de resursele limbii, au avut drept rezultat conturarea și delimitarea, în linii mari, a patru stiluri funcționale ale limbii române: *beletristic*, *științific*, *administrativ* și *publicistic*.

A. *Stilul beletristic* se folosește în operele literare. El se caracterizează printr-o largă utilizare a cuvintelor cu sens figurat, ca și a acelora care, prin muzicalitate și forță sugestivă, conturează imagini plastice în conștiința cititorilor. Cuvintele și structurile sintactice expresive, figurile de stil, topica și punctuația, relevante pentru anumite stări afective ale autorului, predomină asupra sensului pur intelectual sau noțional al textului, adresîndu-se mai ales imaginației și sensibilității. De aici nu trebuie să se tragă concluzia că într-o creație literară ar lipsi fondul rațional, ideile și noțiunile specifice actului de gîndire. Toate acestea există, ca în orice creație umană numai că ele trebuie descoperite în expresia figurată și sugestivă a textului beletristic.

Stilul literaturii artistice este cel mai bogat în elemente lexicale. El depășește sub toate aspectele sfera limbii literare, pentru că într-o scriere beletristică își găsesc locul, în scopul reflectării realității prin imagini sugestive și al creării unor efecte de natură emoțională, arhaismele, regionalismele, neologismele și chiar elemente de jargon și argou.

Exemple de acest fel se pot găsi în fragmentele următoare:

a) „Era pe la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare. Postelnicul Șerpe, înconjurat de o ceată de voinici călări, se întorcea de la Cracovia, unde fusese trimis pentru a combina o alianță antimusulmană între Moldova și Polonia.[...]

Soarele apunea și cele de pe urmă ale sale raze se culcau somnoroase d-asupra uriașului codru, întins pe un șir de dealuri și colnice, văi și văgăune, ce păreau de departe a fi ca un singur arbure, acoperit cu milioane de frunze.

Postelnicul era un om de vreo treizeci și cinci de ani, foarte scurt la stat, dar atît de spătos, încît pe umerii lui lesne s-ar fi putut așeza două capete și poate ar mai fi rămas loc pentru un al treilea; iară în voluminosul său piept ar fi încaput nouă suflete, după vorba poporului.

O barbă neagră, tăiată rotund împrejur, se îndoia pe zaua de argint a postelnicului, împodobită cu flori sculptate; lungi plete, cam crețe și stufoase, șerpuiau de sub o cușmă de samur cu patru colțuri și cu un fund de catifea roșie; în fine, pentru a încheia portretul, vom adăuga niște ochi mici și negri, un nas coroiat și larg, o frunte pătrată și zbîrcită, și buze foarte subțiri, ce abia se zăreau de sub arcul mustăților." (B.P. Hasdeu, *Scrieri alese*, Editura Tineretului, București, 1959, pag. 73)

Identificați arhaismele, neologismele și regionalismele din text. Explicați efectele stilistice obținute prin folosirea lor, în funcție de înțelesul cu care sînt folosite.

Găsiți cuvintele și structurile sintactice cu valoare expresivă, adică acele cuvinte și structuri care, fără a constitui figuri de stil, exprimă stările sufletești de natură afectivă. Identificați aceste stări afective.

Explicați în scris figurile de stil din text.

Folosind modelul din text, alcătuiți portretul fizic al unei persoane față de care nutriți sentimente de admirație.

b) „Filimon avea un caracter blînd, vesel, plăcut și nepăsător; întristarea nu s-a lipit de dînsul decît o singură dată, atunci cînd și-a închipuit că bunul și scumpul său amic Millo a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din Florica* lui Alecsandri.

Într-o zi îl întîlnesc pe stradă; din vorbă în vorbă, îmi spune că suferă de piept; eu, avînd înaintea mea un om cît un munte, nalt, gras și rumen la față, mi-a venit să rîz și l-am tratat de ipocondru; dar peste trei săptămîni, nemaivăzîndu-l pe la mine, trimit să-l întrebe de sănătate și mi se răspunde că era greu bolnav în așternut; m-am dus să-l văd, dar cînd am intrat în ca-

* *Florin și Florica*, vodevilul lui Alecsandri.

mera unde zăcea nu l-am mai cunoscut, atît era de schimbat. Peste trei zile aveam durerea a-i întovărăşi rămăşiţele la ultimul locaş.

Acei care l-au cunoscut pierdeau un amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel şi voios, totdeauna mulţămit cu puţinul ce cîştiga prin munca şi talentul său; caracter independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni; ura şi dispreţuia lipsa de demnitate şi linguşirea; modest pînă a roşi cînd auzea laude pentru scrierile lui, n-a bănuit niciodată că era un scriitor de mare merit.

Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi." (Ion Ghica, *Din vremea lui Caragea*, E.S.P.L.A., Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1960, pag. 53—54)

Explicaţi înţelesul expresiilor: din vorbă în vorbă, l-am tratat de ipocondru, nu s-a căciulit.

Enumeraţi trăsăturile de caracter ale lui Nicolae Filimon, amintite de Ion Ghica în scrisoarea către Vasile Alecsandri.

Găsiţi sinonime ale cuvintelor şi sintagmelor: leal, îndatoritor, nepăsător, aşternut, greu bolnav, ultimul locaş, mare merit **(pentru a efectua mai lesne exerciţiul, consultaţi** Dicţionarul de sinonime).

Scrieţi verbele: a bănui, a avea, a suferi, a pierde **la modul gerunziu cu prefixul ne- şi adverbul** mai.
Extrageţi regula.

Schiţaţi în scris portretul moral al unui om pe care îl cunoaşteţi bine.

c) „Se strecurau prin întunericul de smoală, în tăcere, nici şoptit nu vorbeau, Năiţă înainte, mergînd ferit, nu cu mersul lui iute şi grăbit, păşind cu grijă şi aşteptînd numai atunci cînd i se părea că s-ar auzi cineva, Pătru cel scurt după el, tot ferit, ca o pisică şi cu ulciorul în mîna stîngă.

Simion Popescu rămăsese în urmă, cîntînd, se afumase iar binişor, şi la jumătatea drumului se întorsese înapoi.

— Nu o mai duce mult nici Simion — zise Pătru cel scurt. Cred că nu apucă nici Paştele, cum îşi închipuie el, ca să-şi mai facă curaj.

Năiţă nu-i răspunse, se opri la cîţiva paşi înaintea lui Pătru, în marginea unei podişti de lemn putrezit. Dedesubt susura Leurzeaua, o apă care nu curgea decît toamna tîrziu, dacă toamna era ploioasă, şi primăvara la fel, două-trei săptămîni, pe urmă seca şi se pustia. Însă era o vale adîncă, şi toată coasta din lungul acestei văi se numea Valea Leurzelei.

. . . .

Pătru venea în urma lui cu ulciorul în mîna stîngă, nu-l văzuse pe Năiţă cînd se oprise să asculte, nu-l vedea nici acum şi îl strigă destul de tare, ca să i se cunoască glasul.

— Năiţă, unde eşti, mă, că nu te mai vezi neam...". (Dinu Săraru, *Nişte ţărani*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1979, pag. 243—244)

Arătaţi deosebirea dintre limbajul folosit de autor în pasajele narative şi cel folosit de Pătru, unul dintre personajele principale ale romanului.

Alcătuiţi o naraţiune în care să vă referiţi la oameni din locurile voastre de baştină, cu felul lor specific de a vorbi.

Exprimaţi prin construcţii sinonime sensul sintagmei „întuneric de smoală".

B. *Stilul ştiinţific* se utilizează în lucrări care au drept scop să transmită informaţii asupra unor fenomene, obiecte, procese etc., să formuleze şi să dezvolte teorii, concepţii şi idei, să relateze rezultatele obţinute prin investigarea diferitelor domenii ale realităţii sau să precizeze tehnologiile cu aplicaţii variate în activitatea productivă. În asemenea lucrări, procesul comunicării se realizează prin noţiuni ştiinţifice, raţionamente riguroase, aşadar, printr-o structură a propoziţiilor şi a frazelor care să pună în lumină cu claritate ideile. În stilul ştiinţific, cuvintele se folosesc cu sensul lor propriu. Vocabularul ştiinţific cuprinde numeroase neologisme de circulaţie internaţională.

În domeniul unor ştiinţe, îndeobşte umaniste, ca: istoria, filozofia, istoria şi critica literară etc., limbajul folosit este totuşi „contaminat" adeseori de elemente *expresive*, adică de cuvinte şi construcţii cu valoare afectivă, menite să sublinieze o concluzie, să întărească un punct de vedere al autorului. Astfel de elemente constituie, de fapt, o pledoarie care solicită, suplimentar, şi adeziunea afectivă a cititorului la poziţia intelectuală ilustrată prin argumentaţie logică. Iată un pasaj ilustrativ în acest sens: „Folosindu-ne de o comparaţie, putem spune că, crearea unei teorii nu seamănă cu dărîmarea unui hambar, cu construirea, în locul lui, a unui zgîrie-nori. Ea seamănă mai curînd cu ascensiunea unui munte, unde ajungi la puncte de vedere mereu noi şi tot mai întinse, unde descoperi legături neaşteptate între punctul de plecare şi numeroasele locuri ce-l înconjură." (Athanasie Joja, *Studii de logică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1960, pag. 18)

Fragmentele următoare ilustrează notele definitorii ale stilului ştiinţific:

a) „Un obiectiv principal al cincinalului 1986—1990 îl constituie creşterea productivităţii muncii pe baza organizării mai bune a producţiei şi a muncii, precum şi a automatizării, cibernetizării şi robotizării producţiei. În conformitate cu programul special privind productivitatea muncii şi cu prevederile din Directive, pînă în 1990 productivitatea muncii va creşte cu peste 60 la sută faţă de 1985. O atenţie deosebită este necesar să se acorde realizării unor linii moderne automate, pe baza automatizării şi robotizării, în primul rînd în sectoarele unde se cer eforturi mai mari şi sînt condiţii mai grele de muncă. Nu trebuie să uităm nici un moment că numai pe baza creşterii productivităţii muncii vom putea asigura dezvoltarea economico-socială şi vom face ca produsele româneşti să fie competitive pe plan internaţional."

(Nicolae Ceauşescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, Bucureşti, 1984, pag. 29)

Identificați noțiunile științifice din domeniul economiei, utilizate în text.

Alcătuiți o compunere avînd ca temă aspecte ale modernizării comunei sau orașului în care locuiți.

b) *„Legea proporțiilor definite sau legea constanței compoziției*

Legea conservării masei substanțelor a permis descoperirea și a altor legi ale transformărilor chimice.

Dintre acestea, în continuare, se va studia legea proporțiilor definite.

Demonstrație experimentală

Pe o sită de azbest se încălzește un amestec, format din 4 g sulf și 3 g magneziu pulbere. Amestecul se aprinde cu o ușoară explozie și arde cu flacără strălucitoare. Produsul rezultat, o pulbere cenușie, este sulfura de magneziu MgS.

Reacția, care a avut loc, se poate exprima prin ecuația:

$$Mg + S = MgS$$

Cele două elemente s-au combinat într-un raport de masă: $m_S/m_{Mg} = 4/3$.
Dar raportul 4/3 reprezintă de fapt raportul maselor atomice:

$$\frac{M_S}{M_{Mg}} = \frac{32}{24} = \frac{4}{3}$$

Experimental s-a dovedit faptul că, dacă unul dintre reactanți este în exces, cantitatea în plus rămîne necombinată.

Primele constatări cu privire la existența unui raport de masă constant sub care se combină elementele pentru a forma aceeași substanță compusă au fost făcute de Proust, care a descoperit legea proporțiilor definite.

Pentru formarea unei substanțe chimice compuse, elementele se combină în proporție de masă constantă.“

(Cornelia Gheorghiu — profesor emerit, dr. Claudia Panait — profesor universitar, *Chimia, manual pentru clasa a VII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, pag. 69)

Faceți o caracterizare a stilului întrebuințat în fragmentul de mai sus, extrăgînd termenii ce denumesc noțiuni științifice, comentînd structura propozițiilor și a frazelor, înlănțuirea logică a ideilor.

c) „Despre activitatea desfășurată de Petru Maior în acest colț al Ardealului *(este vorba de Reghin și împrejurimile sale)* a vorbit el însuși într-o broșură publicată anonim la Buda, în 1814, intitulată *Răspunsul la cîrtirea care s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior*. Indicațiile pe care le dă în această lucrare ne arată că scriitorul avea alcătuirea sufletească a unui «Aufklärer»*, preocupat nu atît de latura teoretică a mișcării, cît de cea practică de luminare a celor din jurul său. El mărturisește că n-a fost niciodată dominat de dorința măririi, ci de aceea a luminării; și este convins oarecum că cerul l-a însărcinat cu o misiune mare în mijlocul poporului său: l-a luminat cît timp a fost nevoit să stea la Reghin și continuă să-l lumineze și acum, după ce a ajuns la Buda. Cît timp a stat la Reghin, el a îndemnat pe cei lipsiți de învățătură către învățătură; a mers prin sate și a cercetat pe cei ce trebuiau să învețe; a mers pe cîmpuri și prin păduri, unde știa că se află copiii ce pășteau vitele, i-a adunat în jurul lui, i-a cercetat, i-a învățat. Apostolatul acesta definește mai bine decît orice latura practică a mișcării de luminare pornită din Apus și adînc înrădăcinată în Austria lui Iosif II. Și el l-a continuat și după ce, în ianuarie 1809, merge la Buda în calitate de cenzor al cărților românești ce se tipăreau acolo. A ținut să meargă acolo pentru ca «mai mult să poată sluji neamului întru acea stație».“ (D. Popovici, *Studii literare* I, *Literatura română în epoca „Luminilor“*, Editura Dacia, Cluj, 1972, pag. 228)

Explicați înțelesul cuvintelor și al sintagmelor din text: anonim, a cercetat, apostolatul, dorința măririi, a sluji neamului.

Comparați modul în care se transmit informații despre o personalitate, în stil științific, și felul în care se alcătuiește un portret moral în stil beletristic.

C. *Stilul administrativ* (sau oficial) se întrebuințează în documente oficiale, în formele de comunicare referitoare la activitatea unor instituții sau la relațiile administrative, politice, juridice etc. Elementele specifice ale acestui stil sînt, mai ales, clișeele lingvistice. Astfel, adresele întocmite de instituții încep, de obicei, cu formula: „Vă aducem la cunoștință...“ sau „Vă comunicăm că ...“; un proces-verbal are ca formulă inițială: „încheiat în ziua de..., în ședința...“, iar, ca încheiere, mențiunea consacrată: „Drept care s-a încheiat prezentul proces-verbal“. Clișeele lingvistice au calitatea de a da concizie și de a tipiza comunicarea.

Limbajul folosit în actele administrative se caracterizează prin lipsa construcțiilor figurate, prin claritatea formulărilor, care să înlăture orice posibilitate de interpretare arbitrară a acestora. Unele caracteristici ale stilului administrativ le întîlnim și în actele normative. Iată un model din *Legea educației și învățămîntului*.

---

* Adept al curentului iluminist sau luminist (cuvînt german)

Secțiunea 3

ÎNVĂȚĂMÎNTUL LICEAL

Art. 35. — Învățămîntul liceal asigură tinerilor cunoștințele științifice, culturale și de specialitate, precum și policalificarea în meserii necesare încadrării în muncă sau continuării studiilor în învățămîntul superior.

Învățămîntul liceal continuă educarea prin muncă și pentru muncă a tineretului, asigură pregătirea unitară a tuturor elevilor în domeniul științelor fundamentale exacte — matematică, fizică, chimie, biologie —, precum și însușirea unor temeinice cunoștințe teoretice și practice de specialitate, în raport cu profilul liceului.

Totodată, învățămîntul liceal asigură educarea politico-ideologică și moral-cetățenească a elevilor, formarea lor ca oameni cu un larg orizont de cultură și cunoaștere, cu un înalt nivel de conștiință socialistă.

Compunerile cu destinație oficială se redactează cu respectarea cerințelor stilului administrativ.

a) *Cererea* este un document prin care o persoană sau un grup de persoane, adresîndu-se unui conducător de instituție, unei întreprinderi, unui serviciu administrativ, organ politic etc., în general cuiva învestit cu atribuții oficiale, solicită rezolvarea unei probleme, eliberarea unui act etc., pe baza prevederilor legale.

Întocmirea unui asemenea document trebuie să respecte anumite norme pe care tinerii sînt obligați să le cunoască, avînd în vedere că ei sînt puși adeseori în situația de a adresa cereri direcției școlii în care învață, conducerii C.A.P. sau a altor întreprinderi, instituțiilor culturale etc., în împrejurările cele mai diverse.

Elementele obligatorii ale unei cereri sînt:

— *formula de adresare*, așternută pe coala de hîrtie de dimensiuni mari (în nici un caz pe filă de caiet), la o distanță de aproximativ 5—6 cm de marginea de sus și care trebuie să cuprindă neapărat funcția celui ce primește cererea, după cum urmează: „Tovarășe Director", „Tovarășe Președinte", „Tovarășe Comandant" etc;

— *numele, prenumele, statutul social (elev, lucrător la...) și domiciliul petiționarului*, constituind partea introductivă a cererii, care începe cu formula consacrată: Subsemnatul... sau Subsemnata...;

— *conținutul propriu-zis* al cererii, formulat concis și clar, în construcții de tipul: „vă rog să-mi eliberați o adeverință din care să rezulte că..." Atunci cînd obiectul cererii este eliberarea unei adeverințe, a unui certi-

ficat sau a altui document, petiționarul este obligat să precizeze în ce scop solicită un asemenea act. În cererea referitoare la rezolvarea unei chestiuni de interes personal, este recomandabil să se menționeze temeiul legal în virtutea căruia se așteaptă soluționarea acesteia.

Uneori petiționarul aduce în sprijinul solicitării sale diverse acte pe care le anexează cererii. În acest caz trebuie să menționeze faptul într-o formulă finală de tipul: „Anexez următoarele acte...";

— *semnătura petiționarului, locul și data întocmirii cererii:* semnătura se pune la distanță de 2—3 cm, sub ultimul rînd al textului, la mijlocul paginii sau puțin apropiată de marginea dreaptă, în timp ce localitatea și data întocmirii cererii se pun aproximativ în dreptul semnăturii, dar în partea stîngă a paginii.

În josul colii pe care s-a scris cererea, în mod obligatoriu se va menționa cui se adresează solicitantul, printr-o formulă cuprinzînd nu numai funcția celui solicitat, ci și instituția pe care acesta o conduce. De exemplu: „Tovarășului Director al Liceului Industrial Nr. 17, București" sau: „Tovarășului Director al Editurii Didactice și Pedagogice, București".

Alcătuiți o cerere adresată conducătorului unității agricole din apropiere sau directorului unei întreprinderi industriale, solicitînd încadrarea temporară într-o echipă de lucru, pe timpul vacanței de vară.

Solicitați în scris unei biblioteci publice aprobarea de a consulta o colecție de reviste mai vechi.

b) *Procesul-verbal* este un act oficial în care se redau pe scurt discuțiile și hotărîrile adoptate într-o adunare generală sau într-o ședință a organului de conducere. În mod obișnuit, redactarea unui asemenea act se face în felul următor:

PROCES-VERBAL

încheiat în ziua de 30 noiembrie 1980, în adunarea generală a elevilor din clasa a IX-a B a Liceului Industrial Nr.... din.... Adunarea a fost convocată de biroul organizației U.T.C., cu următoarea ordine de zi:

1. Raportul biroului în legătură cu participarea clasei la activitățile extrașcolare incluse în plan în perioada septembrie-noiembrie a.c.
2. Măsuri de îmbunătățire a activității în acest domeniu și de corelare mai judicioasă a acesteia cu munca de pregătire școlară.
3. Diverse.

La adunare participă toţi elevii clasei. Prezidiul adunării, constituit din ......, încredinţează conducerea dezbaterilor utecistului...

În conţinutul său, procesul-verbal trebuie să menţioneze numele şi calitatea celui care prezintă raportul, ideile principale ale raportului, numele şi prenumele celor ce iau cuvîntul, ideile principale ale intervenţiei lor, precum şi propunerile menite să ducă la îmbunătăţirea activităţii clasei în acest domeniu.

La celelalte puncte ale ordinii de zi, modalitatea de consemnare în procesul-verbal rămîne aceeaşi ca la punctul 1. Este necesar însă să se sublinieze că, la punctul 2, fiind vorba de un şir de măsuri cu finalitate concretă, consemnarea lor, după completările şi retuşările determinate de intervenţiile participanţilor, trebuie să se facă deosebit de limpede şi cu o mare concizie.

Urmează semnăturile celor ce au prezidat adunarea, precum şi a celui care a întocmit procesul-verbal. Procese-verbale se întocmesc şi în alte împrejurări, de exemplu, predarea-preluarea unor scule, unelte, maşini sau materiale de lucru, obiecte de inventar etc., constatarea gradului de uzură al acestora şi îndeplinirea condiţiilor de casare* etc. Asemenea procese-verbale se semnează numai de persoanele învestite cu răspundere în ceea ce priveşte gestiunea** bunurilor materiale ale unei unităţi socialiste.

Întocmiţi un scurt proces-verbal privind hotărîrea adunării generale a clasei de a participa la amenajarea curţii şcolii, cu precizarea sarcinilor individuale şi colective.

Alcătuiţi procese-verbale în legătură cu alte teme pe care vi le sugerează activitatea obişnuită a colectivului vostru: dezbaterea proiectului de organizare a unei serbări, şedinţa biroului organizaţiei U.T.C., consacrată măsurilor de îmbunătăţire a muncii şcolare, ce urmează a se discuta în adunarea generală etc.

c) *Referat* este un termen cu mai multe înţelesuri:

— comunicare scrisă sau orală asupra unei cărţi, a unei anumite activităţi etc. Referatul asupra unei cărţi se întocmeşte înainte de tipărirea acesteia, de către specialişti, la solicitarea editurii, constituind o argumentare riguroasă pentru ca respectiva carte să vadă lumina tiparului sau să fie scoasă din planul de editare;

— consemnare de cîteva rînduri, scrisă pe marginea unei cereri, a unui act etc., prin care se propune soluţionarea acestora într-un anumit mod. Referatul pe marginea cererilor sau a altor acte este de competenţa specialiştilor din domeniile la care se referă documentele respective.

---

* Efectuarea tuturor operaţiilor privind scoaterea definitivă din folosinţă şi din inventar a unui mijloc fix a cărui folosire, reparare sau modernizare nu mai sînt economice.

** Ansamblu de operaţii privind păstrarea bunurilor şi mînuirea fondurilor unei întreprinderi sau instituţii.

Participarea elevilor la activitatea extraşcolară, ca şi la viaţa politică a organizaţiei U.T.C., impune, în mod frecvent, întocmirea şi prezentarea de referate. Acestea trebuie să-şi precizeze obiectul, începînd chiar cu titlul, după cum urmează: „Referat asupra participării clasei la activităţile obşteşti din trimestrul I al anului şcolar curent" sau „Referat asupra pregătirilor întreprinse în vederea participării la olimpiade şi concursuri şcolare" etc.

În cuprinsul său, referatul trebuie:

— să informeze amănunţit şi exact despre natura activităţii, despre factorii care au determinat-o (dacă figurează în planul de muncă al organizaţiei, al şcolii etc. sau are un caracter special, de conjunctură, cum ar fi, de exemplu, declanşarea unei campanii de curăţenie, de mici reparaţii şi lucrări de întreţinere a mobilierului ş.a.);

— să precizeze scopul pe care l-a urmărit acţiunea menţionată şi să aprecieze măsura în care acesta a fost realizat;

— să arate modul în care s-a organizat şi desfăşurat activitatea, dificultăţile întîmpinate, iniţiativele care au apărut în cadrul colectivului, laturile deficitare ale muncii, să-i menţioneze pe tinerii merituoşi în ceea ce priveşte rezolvarea sarcinilor primite, ca şi pe cei neglijenţi şi apatici;

— să formuleze concluzii referitoare la eficienţa acţiunii desfăşurate, la contribuţia acesteia privind educarea colectivului în spiritul muncii, al eticii socialiste.

Întocmiţi un referat asupra participării clasei voastre la Festivalul Naţional „Cîntarea României", referindu-vă, în special, la formaţiile artistice din care fac parte elevii clasei, modul în care aceste formaţii îşi desăvîrşesc pregătirea, la forme şi modalităţi specifice ale manifestărilor din acest domeniu, cu influenţă nemijlocită asupra muncii şcolare (de exemplu, brigada artistică).

D. *Stilul publicistic* este caracteristic ziarelor şi revistelor destinate marelui public şi nu numai unei categorii de cititori cu o anumită pregătire profesională sau cu un anumit nivel de cultură. Ca atare, în limbajul folosit în majoritatea articolelor se utilizează un lexic pe înţelesul cititorului cu o cultură medie, nu se face apel la noţiuni ştiinţifice şi explicaţii de strictă specialitate, nu se includ figuri de stil, avînd în vedere că scopul pe care îl urmăreşte este, în esenţă, informarea publicului şi comentarea, pe înţelesul tuturor, a faptelor de viaţă socială.

În articolele care dezbat chestiuni de un interes cetăţenesc aparte sau evenimente cu o semnificaţie specială, exprimarea recurge la un lexic bogat şi variat, cu virtuţi expresive, menit să convingă şi să determine, în acelaşi timp, stări afective.

a) „Desfăşurată într-un spirit profund analitic, de înaltă exigenţă comunistă, Conferinţa organizaţiei judeţene de partid Timiş a dezbătut activitatea depusă de organele şi organizaţiile de partid privind mobilizarea comuniştilor

lor, a tuturor oamenilor muncii din cuprinsul județului — români, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități — pentru a transpune în viață hotărîrile Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale, pentru a întîmpina Congresul al XII-lea al partidului cu rezultate cît mai bune în activitatea economico-socială.(...) În cuvîntul lor, un șir de vorbitori (...) au reliefat răspunderea organizațiilor de partid de a forma la toți locuitorii acestor frumoase meleaguri — români, maghiari, germani, sîrbi — spiritul înfrățirii în muncă, sentimentele profunde ale dragostei fierbinți față de țară și partid, ale atașamentului nețărmurit față de valorile morale ale societății noastre socialiste, dorința de a contribui cu toate energiile la înflorirea economică și spirituală a patriei." („Scînteia", nr. 11 576, 11 noiembrie 1979, pag. 2)

Explicați în scris ce înțelegeți prin sintagma „înaltă exigență comunistă".

Alcătuiți un articol despre o activitate desfășurată în școala voastră.

b) „*Turneul Teatrului Mic în Elveția*. Într-un decor remarcabil, Teatrul Mic și-a putut da întreaga sa măsură în spectacolul *Să îmbrăcăm pe cei goi* și i-a conferit acestei opere — care este una dintre cele mai laborioase și sistematice ale lui Pirandello — o ținută, un ecou, o profunzime și chiar un adevăr pe care rareori le-am resimțit în reprezentațiile în limba franceză ale dramelor acestui autor.

Spiritul, tonul — tot ceea ce constituie originalitatea pirandelliană — convin perfect sensibilității actorilor români. Într-o realizare exemplară (...), cu o distribuție în care n-a existat nici un punct slab, Teatrul Mic ne-a oferit un foarte mare moment de teatru." („România literară" — Anul XIII, nr. 1 — 3 ianuarie 1980, p.24)

Explicați cuvintele și sintagmele: remarcabil, a conferi, laborios, distribuție, a da întreaga măsură, a oferi un mare moment de teatru.
Alcătuiți o compunere avînd drept temă aprecierea unui spectacol de teatru la care ați asistat.

3. COMPUNERI DUPĂ OPERE LITERARE

a) **Caracterizarea unui personaj.** În operele epice și dramatice, personajele literare constituie elemente de primă importanță. După locul pe care îl ocupă în structura operei, după amploarea și atenția cu care le sînt conturate trăsăturile definitorii, ca și după semnificația lor morală, personajele pot fi principale și secundare, complexe și unilaterale, pozitive și negative.

Caracterizarea unui personaj literar, ca tip de compunere școlară, înseamnă desprinderea din operă a trăsăturilor fizice și morale, în general, identificarea componentelor personalității eroului. Pentru realizarea portretului fizic și moral al personajelor, scriitorii folosesc procedee artistice multiple și variate. Dintre acestea menționăm:

— acțiunea, cu ajutorul căreia scriitorul urmărește atît comportarea exterioară a eroului literar, cît și evoluția gîndurilor și sentimentelor sale;

— prezentarea directă (de către autor) a trăsăturilor fizice și morale ale personajului;

— prezentarea indirectă, conturarea portretului unui personaj de către celelalte personaje din cuprinsul operei;

— mediul natural și social; procedeul este specific literaturii realiste, care acordă o semnificație aparte cadrului, îndeosebi celui social, atmosferei în care trăiește personajul. Realismul reia, de fapt, într-o viziune nouă, interesul scriitorilor romantici pentru culoarea locală și specificul epocii istorice;

— limbajul, folosirea particularităților de exprimare ce decurg din originea personajului, nivelul de cultură, profesiunea etc., deprinderea de a face deosebirea dintre limbajul personajelor și cel al autorului;

— alegerea numelor proprii este o modalitate artistică specifică scrierilor cu caracter satiric. O întîlnim, de exemplu, în comediile lui V. Alecsandri și în cele ale lui I.L. Caragiale, unde procedeul este folosit cu măiestrie artistică deosebită;

— monologul interior, procedeu prin care personajul se adresează lui însuși, înlesnind cititorului cunoașterea gîndurilor sau a frămîntărilor sale, fără nici un fel de explicații și comentarii ale autorului sau ale celorlalte personaje.

Din enumerarea acestor posibilități de prezentare a personajelor, nu trebuie să se tragă concluzia că într-o anumită operă literară autorul le va utiliza pe toate. Specificul temei tratate, particularitățile de structură, complexitatea eroilor și tipologia căreia îi aparțin, precum și o firească opțiune artistică a scriitorului impun folosirea cu precădere a anumitor procedee în detrimentul altora, utilizate mai puțin sau chiar deloc.

Caracterizați unul din personajele nuvelei Moara cu Noroc, de I. Slavici, arătînd ce procedee folosește autorul pentru alcătuirea portretului fizic și moral.

b) **Comentariul literar** înseamnă, strict semantic, alcătuirea unui text (sau desfășurarea unei simple expuneri orale), avînd drept scop explicarea, interpretarea, evidențierea sau judecarea anumitor pasaje dintr-o operă. Comentariul înlesnește familiarizarea treptată cu particularitățile structurii poetice a textului, cu gîndirea artistică specifică autorului.

Studiul concret al textului — comentariul — poate avea drept scop definirea următoarelor elemente ale operei:

— mesajul scriitorului;

— portrete de eroi literari, modalități de caracterizare a lor;

— structura operei din care face parte textul comentat;

— îmbinarea modurilor de expunere în cuprinsul unei creații literare;
— caracteristicile limbajului;
— identificarea unor procedee artistice și determinarea funcției lor stilistice;
— conturarea unui tablou literar;
— structura, sub toate aspectele, a unui fragment dintr-o operă literară.

Alcătuiți un comentariu scris pe marginea următoarelor texte: Costache Negruzzi, Cum am învățat românește (ciclul Amintiri de junețe), în Păcatele tinereților, B.P.T. nr. 180, Editura pentru Literatură, București, 1963.
În comentariu se vor sublinia în mod deosebit:
— dragostea pentru limba română, mărturisită de autor chiar în pasajele introductive ale scrierii (se pot face trimiteri, în această privință, și la articolul lui C. Negruzzi, intitulat Studii asupra limbei romåne, cuprins în același volum);
— tabloul dezolant al învățămîntului din Moldova, în ajunul Revoluției de la 1821, atitudinea plină de ironie și sarcasm a lui Negruzzi față de unii dascăli ai vremii, pe cît de ignoranți, pe atît de plini de ifose;
— portretul caricatural al unui astfel de dascăl, venit să-l învețe pe autor, pe atunci copil de 13 ani, cititul și scrisul în limba română, cu litere chirilice;
— cuvinte și expresii arhaice, precum și regionalisme care sugerează atmosfera de epocă și particularizează stilul lui C. Negruzzi ca scriitor moldovean;
— valoarea metaforică pe care o poate avea propoziția de încheiere: „Astfel Petru Maior m-a învățat românește".

Grigore Alexandrescu, Unirea Principatelor, în Poezii — Memorial de călătorie —, B.P.T. Nr. 97, Editura pentru Literatură, 1961. Prin comentarii se vor releva:
— tonul înflăcărat de manifest politic integrat atmosferei de efervescență patriotică din preajma Unirii Principatelor;
— caracterul retoric al versurilor, vigoarea expresiei, suflul de credință în viitorul patriei, viziunea asupra istoriei frămîntate a poporului român;
— structura poeziei, adaptată caracterului de manifest: o înlănțuire de argumente, deopotrivă istorice și politice, prezentate cu patos, uneori cu o înfiorată vibrație lirică. Pentru relevarea concepției umaniste a poetului, se pot face trimiteri și la poezia Umbra lui Mircea. La Cozia.

4. COMPUNERI LIBERE

Includem în această categorie lucrările pentru care nu se indică decît tema și, eventual, se fac doar unele precizări cu privire la sfera problemelor ce urmează a fi tratate. Așadar, compunerile libere nu beneficiază de modele, lăsîndu-se elevilor libertatea totală de a formula puncte de vedere proprii cu privire la un fapt de viață cunoscut, de cele mai multe ori, prin experiență personală, la un domeniu al realității despre care au acumulat un volum oarecare de cunoștințe.

Compunerile libere oferă, de asemenea, cîmp larg de manifestare fanteziei, spiritului creator, discernămîntului, puterii de interpretare a conduitei umane în lumina unui cod etic.

Sugestii privind tematica unor lucrări de acest fel:

Dificultățile și satisfacțiile unei zile de instruire practică.

Un spectacol de teatru emoționant.

Teleemisiunea preferată (conținutul acesteia, corelarea ei cu o pasiune sau cu opțiunile voastre intelectuale, calitățile tehnice și regizorale ale emisiunii etc.).

Locul lecturilor literare în viața mea de fiecare zi (divertisment, informație, auxiliar al muncii școlare și sursă de îndrumări folositoare pentru viață).

Regulile de bază ale vieții raționale (ce înseamnă viața rațională, care este însemnătatea normelor ei fundamentale pentru ființa umană, dacă asemenea norme se impun numai pentru oamenii trecuți de o anumită vîrstă sau își păstrează valabilitatea pentru toate vîrstele).

Eroul literar căruia aș vrea să-i semăn întru totul.

Calitățile sufletești și trăsăturile de caracter pe care doresc să mi le formez.

Semnificația unor citate ca: „Întoarceți-vă, oriunde veți fi, cu ochii spre acest scump pămînt, pe care de mai bine de două mii de ani au trăit, au muncit, au luptat și au murit părinții noștri... Ridicați-i în sufletele voastre un altar de veșnică dragoste..." (Simion Mehedinți). „Patria nu e pămîntul pe care trăim din întîmplare, ci e pămîntul plămădit cu sîngele și întărit cu oasele înaintașilor noștri" (Barbu Delavrancea).

Însemnătatea hotărîrilor Marii Adunări Naționale Române de la 1 decembrie 1918, din Alba-Iulia, pentru istoria poporului român.

Importanța documentelor celui de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român pentru dezvoltarea multilaterală a patriei noastre.

Se recomandă ca, în orele de compuneri, să se efectueze lucrări cu teme literare, ca:

Patriotismul cronicarilor;
Contribuția Școlii Ardelene la dezvoltarea conștiinței naționale;
Patriotismul creației eminesciene;
Folclorul, sursă de inspirație în marile creații eminesciene;
Mijloacele artistice specifice satirei lui Caragiale;
Contribuția lui V. Alecsandri la dezvoltarea literaturii române.

B. EXERCIȚII DE CULTIVARE A LIMBII

VOCABULAR

SENSUL CUVINTELOR; RELAȚII SEMANTICE ÎNTRE CUVINTE

I. Analizați sensurile figurate și relațiile de sinonimie, antonimie și omonimie ale cuvintelor din textele următoare:

1. Ascultați acestea toate
Noroade, neamuri și gloate:
Să-mi înțeleagă cuvîntul
Omul de pre tot pămîntul,
Bogătașii depreună
Cu mișeii[1] cînd s-adună.

(Dosoftei, *Psalmul* 48)

2. Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate.

(M. Eminescu, *Glossă*)

3. Nimic nu-i mai de rîs ca plînsul
În ochii unui luptător.
O luptă-i viața, deci te luptă
Cu dragoste de ea, cu dor.

(G. Coșbuc, *Lupta vieții*)

4. Nu știu în veac răsplata ce-am să capăt,
Dar voi sluji cu drag, pînă la capăt,
Înalta doamnă, limba românească.

(V. Eftimiu, *Odă limbei române*)

II. Comentați, sub aspectul conținutului și al expresiei lingvistice, proverbele:

— Adună bani albi pentru zile negre.
— Banii strîngătorului în mîna cheltuitorului.

[1] În text, (om), sărac, nevoiaș.

III. 1. Găsiți antonimele cuvintelor: *adevăr, bine, tînăr, vechi, viu, a începe.*

2. Comparați perechile de antonime: *vesel — trist, bucurie — tristețe*, cu: *drept — nedrept, voie — nevoie, a prețui — a disprețui.*

3. Cu ajutorul prefixelor negative *ne-, i(n)-, des-, a-*, formați antonimele cuvintelor: *avantaj, corect, moral, om, temporal.*

4. Alcătuiți seriile sinonimice ale cuvintelor: *cartof, porumb, praf, zăpadă;* în alcătuirea lor aveți în vedere și variantele populare și regionale ale limbii.

IV. 1. Extrageți și analizați expresiile folosite pentru cuvintele: *a muri* și *mort;* găsiți și alte asemenea sinonime frazeologice în opera lui Sadoveanu.

a) Și de aceea „a muri pentru țară" a fost cea mai înaltă datorie pentru generațiile care, apărînd-o, au închis ochii înainte de vreme. (N. Iorga, *Sfaturi pe întunerec)*

b) C-un chelălăit răgușit și stins, boierul s-a întins pe spate ș-a horcăit îndelung, deșertîndu-se de viață. După ce au coborît de la căruță pe cuviosul Agatanghel și l-au așezat în pajiște, Alexa Vulpea s-a întors cu fața către prietenul său pe veci adormit. (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă)*

2. Alcătuiți seria sinonimică, foarte bogată în limba română, pentru noțiunea „a muri", folosind termeni din limba comună și din alte variante funcționale ale limbii (limbajul oficial, popular, familiar etc.).

3. Arătați diferențele semantice și fonetice existente între perechile de cuvinte:

a) *complement — compliment, familiar — familial, literar — literal, originar — original, temporar — temporal;*

b) *forțat — fortuit, primitor — primitiv, temător — temerar.*

4. Construiți cîte două propoziții folosind cuvintele *familiar — familial, temător — temerar.*

5. Numiți tipul de greșeală din propozițiile: *El și-a adus aportul la înfrumusețarea clasei. Avansați înainte. Reveniți din nou. Cel mai principal lucru este să înveți.*

SEMANTICĂ[1]. SCHIMBĂRI SEMANTICE

1. Citind cu atenție fragmentul următor, veți găsi explicația sensurilor unor cuvinte de bază din vocabularul fundamental al limbii române:

„Între cuvintele de care se leagă mai multă gîndire și simțire românească, în jurul cărora se grămădește mai mult instinct și mai multă iubire firească astăzi și mai multe amintiri de trecut, e „țară".

[1] *Semantica* este știința care se ocupă cu studiul semnificației cuvintelor și al modificărilor suferite de aceste sensuri. Explicația sensului sau sensurilor cuvintelor a preocupat întotdeauna pe cercetători, ca și pe nespecialiști.

De origine latină, termenul se deosebește la noi, ca înțeles, de acela pe care l-a avut în limba strămoșilor și l-a păstrat în acelea ale popoarelor care pleacă de la dînșii. „Terra" era pentru romani numai ceea ce numim „pămîntul", după latinul „pavimentum" ceea ce înseamnă „pavat", adică „drum de piatră", „șosea", ceea ce dovedește cît de mult sînt legate începuturile noastre nu numai de o viață mult mai ridicată decît a unor simpli țărani sau a unei adunături oarecare, culeasă întîmplător, ci de a ostașilor imperiului, acei „veterani", parte din înaintașii noștri, al căror nume a ajuns să fie la noi al oricăror „bătrîni". Era țara-mamă, „terra mater", a cărei „țărînă", „țernă", am păstrat-o în comoara celor mai scumpe cuvinte ale noastre... Și de aceea a „muri pentru țară" a fost cea mai înaltă datorie pentru generațiile care, apărînd-o, au închis ochii înainte de vreme."

(N. Iorga, *Înțelesul cuvîntului de „țară"*)

a) din ce cuvinte latinești derivă în românește cuvintele: *țară, pămînt, bătrîn?*

b) care sînt sensurile primare ale acestor cuvinte? Comparați sensurile primare cu cele actuale și arătați dacă există diferențe între ele și care sînt acestea.

2. Faceți deosebirea dintre sensurile cuvîntului *limbă* din următoarele contexte și explicați-le:

— *Limba* noastră-i o comoară/În adîncuri îngropată;
— Un sultan dintre aceia, ce domnesc peste vreo *limbă;*
— Are o *limbă* foarte ascuțită.

3. Precizați deosebirile dintre sensul propriu și cel figurat al cuvintelor subliniate din contextele:

a) *un strop* de apă/*un strop* de lumină; un cer *senin*/un gînd *senin;* o ramură *spinoasă*/ o problemă *spinoasă*.

b) Focul *arde* în sobă/ El i-*a ars* o palmă/ Eu *arz* în foc și toți trag la aghioase! „Eu *arz* de onoarea mea de familist și lor de somn le *arde*" (I.L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*).

4. Folosind un dicționar al limbii române, analizați sensurile cuvintelor: *afecțiune, a achita, lege, operație* și apreciați care dintre ele au cea mai mare frecvență.

5. O trăsătură importantă a cuvintelor din vocabularul fundamental este și *frecvența* lor.

Vi se dau cuvintele *cap, floare, foc, mînă;* alcătuiți cu ele, folosind un dicționar al limbii române, cîteva expresii și locuțiuni.

Evoluție semantică

1. Sensul sau sensurile unui cuvînt nu sînt date o dată pentru totdeauna; ele se schimbă, evoluează. Unele dispar, altele noi apar.

De exemplu, adjectivul *mîndru* avea inițial sensul de „înțelept", care cu timpul a dispărut, iar cuvîntul a dobîndit sensul de „trufaș", cu care circulă și astăzi. *Bazaconie*, cu sensul actual de „poznă", însemna odinioară, „neleguire" etc.

2. Citiți cu atenție fragmentul următor din povestirea *Viclenie* de M. Sadoveanu și observați comentariile făcute de eroul acestei povestiri, cuconu Costache Lăbușcă, cu privire la evoluția semantică a unor cuvinte:

„Eu te-oi ruga pe mata, cucoane Mihăiță, îmi zise Domnia sa în acea zi, să bagi de samă la un obicei pe care-l am eu și de care nu m-oi depărta în ruptul capului, ca un adevărat pescar cu undița ce mă aflu. Dac-ai însemnat mata, sînt niște vorbe în ziua de azi care au alt înțeles în cărțile vechi și-n catastifurile pe care le-am moștenit de la părintele meu. Ca și mine, mata zici *calic* năcăjitului care stă la colțul uliții și-ți întinde mîna, cerînd de pomană. Dar *calic*, în acea vreme veche a cărților părintelui meu, era cel căruia îi zici mata astăzi *invalid* ori estropiat. Tot așa, poate știi mata că *mișel* — vorbă ce lăsăm să cadă asupra celui pe care-l disprețuim pentru suflet și fapte josnice — în vechime se spunea celor care astăzi au nume de *calici* și *cerșetori*. Am un catastif unde se vorbește despre *breasla mișeilor* din tîrgu Ieșilor.

Și mai este un cuvînt, care acuma nu-i de ocară. *Viclenie*. În vremea cea veche, *viclenie* însemna *trădare* și *viclean* însemna *trădător*. Așa că eu voiam să-ți spun matale, cucoane Mihăiță, că eu n-oi putea să fiu *viclean* către breasla noastră a pescarilor cu undița.

Și pe mine n-ai să mă vezi niciodată mata vînînd peștele cu alte mijloace, cu fierul sau cu rețelele pentru cîștigare de bani (...). Am vrut să lămuresc față de mata, cucoane Mihăiță, acest lucru, pentru că vii dintr-un tîrg. Și-n tîrguri s-au ivit în vremea din urmă *mișei* în înțelesul de astăzi al vorbei, care azvîrl în ape boambe explozibile — detunînd și sfărîmînd peștele. Poate-și închipuie asemenea indivizi că asta poate fi o plăcere și că s-ar putea numi pescari. Pentru *viclenia* lor, să mă ierți mata, eu i-aș supune la pedeapsa instrumentelor lor, ca să rămîie *calici* în înțelesul vechi al cuvîntului."

(M. Sadoveanu, *Împărăția apelor*)

a) Căutați în *Dicționarul de sinonime* (Editura Albatros, 1972) sau în alt dicționar sinonimele cuvintelor: *mișel, calic, viclenie*.

b) Extrageți formulele de adresare ale povestitorului către interlocutorul său și analizați-le.

c) Explicitați, cu ajutorul sinonimelor, sensul cuvintelor *breaslă, tîrg;* sensul și forma cuvîntului *boambe*.

d) Căutați (utilizînd dicționarul) semnificația inițială a cuvintelor: *a certa, a ucide*.

ARHAISME

I. Citiți cu atenție textul:

„În cap mergeau, ca să deschidă drumul, dorobanții cu gîrbace și vînătorii de plai și de Olt cu lungi sănețe; în urma lor veneau roșiorii și verzișorii călări, despărțiți în căpitănii, fiecare cu steagul ei, purtînd mintene roșii și verzi; apoi caii domnești, acoperiți cu grele harșale de fir și de mătăsuri; îndată dupe aceștia, Mihnea însoțit de patru viteji ferentari cu lăncile polei-te-n vîrf și la mînere, și urmat de boierii de taină, cu vătașii, aprozii, armășeii și lipcanii lor. Apoi urmau copiii din casă, toți feciori de boieri, îmbrăcați cu șavanele și cu cabanițe de felurite stofe scumpe, avînd mari podoabe și fotaze la cai; ei și cu aprozii purtau sîngeacul sau steagul cel mare și două tuiuri turcești date de la Împărăție. Dupe dînșii veneau lefegii cu haine galbene, simenii și scutelnicii pedeștri; apoi gloata boierilor mazili și boiernașilor, iar la sfîrșitul tutulor cetelor, o grămădire amestecată de slugi boierești, de orășeni, de neguțători și de săteni".

(A.I. Odobescu, *Mihnea-Vodă cel Rău*)

1. Scoateți pe două coloane separate arhaismele care denumesc ranguri boierești, politice și militare și arhaismele ce denumesc aspecte vestimentare.

2. Explicați sensurile cuvintelor: *aprod, cap, mazil, pedestru.*

3. Scoateți pe o coloană cuvintele derivate și indicați sufixele derivative.

II. „Creștinilor și oamenilor! a răcnit Vasile cel Mare, — stați cu liniște și cu pace, căci eu n-am nimica cu dumneavoastră. Aflați că eu sînt Vasile cel Mare, hoțul. De numele meu știți și de urmările mele ați auzit. Avem pistoale și nu ne temem de nimeni; și mai sînt alții care străjuiesc aproape.

Oamenii au murmurat și s-au tras la o parte cu supunere. Iar boierul și-a săltat barba din gulerul giubelei și-n ochiul lui cel sănătos s-a aprins mare spaimă, cînd a cunoscut pe prietinul meu.

— Ne-am înfățișat, zice iar hoțul, ca să facem un județ, după vechi obicei. Căci pînă la judecata cea din urmă, a lui Dumnezeu, neavînd ascultare nici la isprăvnicii, nici la Divan, cată să facem dreptate singuri cu brațul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpîne, dar am tremurat cu capu-n gard și cu gleznele-n ghiața morii, și cu picioarele-n butuc și cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul, și ne-ai ars cu harapnicul; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viața, căci ne-am adus aminte de toate în toate zilele și n-am găsit nici într-un fel alinare și izbîndă! Ne-am înfățișat să-ți plătim, cucoane!

Răducan Chioru înțelegînd, a căscat mare ochiul ș-a urlat la oameni și la slujitori; a căutat scăpare în laturi, a căutat scăpare înainte. Dar hoțul și prietinul acesta al meu l-au luat în piepturile cailor și l-au dărîmat."

(M. Sadoveanu, *Județ al sărmanilor*)

1. Scoateți arhaismele lexicale din acest fragment și explicați sensul fiecăruia cu ajutorul unor sinonime adecvate.

2. Comentați sensurile următoarelor construcții verbale: *ne-am înfățișat ca să facem județ, ne-ai umplut de otravă viața, ne-ai ars cu harapnicul, cată să facem dreptate singuri, ne-am înfățișat să-ți plătim.*

3. Scoateți verbele care denumesc acțiunea de „a spune", folosite în vorbirea indirectă a autorului; alcătuiți seria lor sinonimică.

4. Scoateți substantivele la vocativ și analizați valoarea lor stilistică.

III. 1. Arătați (folosind dicționarul) sensul arhaismelor: *comis, dregător, hatman, ispravnic, a oblici, polcovnic.*

2. Găsiți dubletul literar al fiecărui element regional din lista următoare: *barabulă, bolund, colb, copîrșeu, păpușoi, prunc, țintirim, uiagă.*

3. Separați elementele regionale de cele populare existente în lista de cuvinte: *ăsta, ăla, hodină, muiere, oi vedea, oleacă, ostenit, a păli, a pușca, a sudui, a stupi, trudă, crivat, cucuruz, strai;* găsiți pentru fiecare dintre cele două categorii stabilite sinonimul literar.

NEOLOGISME

I. Citiți cu atenție fragmentele de mai jos; arătați care este atitudinea celor doi scriitori față de neologisme:

1. „Unii însă cu statornicie stau și zic că tot din limba de obște ce avem să cîrpim vorbe și să botezăm lucrurile; și cine nu ar rîde cînd, urmînd acești sisteme neurmate de nici o nație, va vrea *persoana* să o numească *obraz* și prin urmare *pronumele personale* din grămatică să le numească *în loc de nume obraznice*, și *personalitatea, obrăznicie?* cine nu s-ar mira de o limbă în care *triunghiul* s-ar numi *clin* și *linia perpendiculară, linie popoiată?* [...] și Loghica cea cunoscută de toți ar numi-o *Cuvintelnică?*"

(I. Heliade Rădulescu, *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului românilor*)

2. „Mărturisesc că-mi place să aud pe săteanul nostru spunînd *speranță* și *timp* în loc de *nădejde* și *vreme*. Nu mă tem că se va împestrița și se va ticăloși vechea limbă frumoasă și înțeleaptă a părinților noștri, pentru că procesul de primenire a limbii populare e un fenomen firesc; în evoluția ei limba vorbită a poporului nu va accepta decît ceea ce-i trebuie pentru a îmbunătăți și clarifica exprimarea. Tot astfel, în limba literară, neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de el, pentru conciziune și precizie. Cînd țăranul adoptă pe *onoare*, are intuiția că *cinste* nu lămurește îndestulător ce vrea să spună el; *cinste* mai înseamnă și altceva, în legătură cu băutura."

(M. Sadoveanu, *În legătură cu limba literară*)

II. Scoateți neologismele din textele de mai jos și grupați-le pe părți de vorbire; stabiliți apoi sensul fiecăruia, găsindu-le cîte un sinonim din vocabularul comun al limbii:

1. „Adevărați latifundiari ai fanteziei, norii pot da lecții celor mai dezlănțuite imaginații. Și celor mai fantastice visuri, de asemeni. Într-atît sînt de prodigioși, inventivi, iar uneori frenetici! Delirul, pe care oamenii nu-l cunosc decît adus de febră, e starea lor naturală, felul obișnuit în care curg o dată cu timpul. Din tot ceea ce a fost vreodată pe lume realitate, sau vis, sau închipuire, nimic nu poate întrece recea lor halucinație."

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

2. Dar cînd știu c-o să vă-nghețe
Iarna mizerabilă,
Mă apucă o tristețe
Iremediabilă...

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

3. Îndură-te de toate acestea, Demiurge!
Placidă în clepsidră nimicnicia curge,
Pe cînd eu stau de față teribil și onest
Topindu-mă în masa poemului acest.

(N. Labiș, *Umanism*)

III. 1. Explicați, cu ajutorul sinonimelor, sensul următoarelor neologisme: *aselenizare, deconectant, incoruptibil, a include, mutual, obscurantism, perfid, recent, subtil, taciturn, temerar, vindicativ.*

2. Găsiți sinonimele neologice ale următoarelor cuvinte:

a) *aprig, adînc, agerime, credincios, a dărîma, de ajuns, deșertăciune, gol, greu, a înapoia, a îmbunătăți;*

b) *mîndru, neatîrnare, prieten, propășire, slobozenie.*

IV. Scoateți elementele de jargon și de argou din textele următoare și arătați în ce scop apar ele în limba personajelor sau a autorului; explicați semnificația și forma lor sonoră, prin stabilirea corespondentelor celor mai apropiate din limba comună:

1. „Zița: — Atunci, alevoa, bonsoir, țațo (pleacă și se întoarce)...
Ei, Doamne! țațo, parol, știi că ești curioasă! Ce, pentru comèdiile alea mergem noi? Mergem să mai vedem și noi lumea. Ce, adică toți cîți merg acolo înțeleg ceva, gîndești? Merg numai așa de un capriț, de un pamplezir; de ce să nu mergem și noi?"

(I.L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

2. „— ...avem nevoie de tine, trebuie să dăm o gaură, să facem rost de pitaci... S-au vînturat prin fața prăvăliilor și au ochit un husăr ce avea bani grubă pe el. Se vedea că e venit din provincie, după cumpărături. Codoșul a ginit unde ținea tașca și s-au luat după el."

(Eugen Barbu, *Groapa*)

ÎMBOGĂȚIREA VOCABULARULUI PRIN MIJLOACE INTERNE

I. 1. Analizați structura morfologică a cuvintelor derivate de mai jos; extrageți și inventariați sufixele derivative și stabiliți ce clasă de cuvinte formează:

a) *deșteptăciune, gălbeneală, frumusețe, moliciune, roșeață, prostie, urîțenie, îndărătnicie;*

b) *asurzitor, îndărătnic, fățiș, împăciuitor, neîncrezător, cîinos.*

2. Dați cîte două exemple de derivate formate cu ajutorul sufixelor: *-anie, -atic, -ește, -ie, -ială, -iște, -bil, -ist, -os, -nic, -uț, -andru.*

II. Analizați elementele componente și procedeele de formare ale cuvintelor: *atotștiutor, a binecuvînta, bunăvoință, clar-obscur, cocostîrc, fiecare, miazănoapte, primăvară, roman-fluviu, trifoi, treisprezece, zi-muncă.*

III. Arătați ce procedee stau la baza formării cuvintelor subliniate din textele de mai jos:

1. „Limba noastră-i o comoară /În *adîncuri îngropată.*"

2. „*Filigranată*-n fire de *purpurie* pară
Atoateschimbătoare, țesută din scîntei,
Ai înțeles ideea de om întîia oară
Tu, *nărăvitul* lacom de idei."

(N. Labiș, *Momente biografice*)

IV. Folosind sufixele derivative corespunzătoare, formați substantive de la următoarele cuvinte:

amplu, bun, a bănui, a comunica, destoinic, frumos, mediocru, milos, plat, prost, surd, umil, verde.

V. Analizați cuvintele derivate din textele de mai jos și arătați valorile sufixelor derivative:

1. „Frățica, scumpul jumătățoi al coconiței Drăgane, s-a fost chemat și dumnealui coconul Drăgan și noi nici nu știam."

(I. Heliade Rădulescu, *Coconul Drăgan*)

2. „Să-i dea mama băiețelului zăhărel?"

(I.L. Caragiale, *Bubico*)

FONETICĂ, ORTOGRAFIE, ORTOEPIE ȘI PUNCTUAȚIE

FONETICĂ

1. Identificați natura fonică a fiecărui sunet (consoană, vocală, semivocală) din cuvintele versurilor următoare:

Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă,
Ore întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă.

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

2. Analizați diftongii, triftongii și vocalele în hiat din cuvintele următoare; marcați semivocalele cu un semicerc:

a) Sărutare, umbră veche; primește-nchinăciune
De la fiii României care tu o ai cinstit.

(Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*)

b) Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l...
Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl?

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

c) *Creează, ghionoaie, iau, leoaică, pleoapă, pleoscăie.*

3. Citiți cu voce tare cuvintele din cele două coloane de mai jos și stabiliți natura grupurilor vocalice din structura lor; scoateți pe coloane separate diftongii și vocalele în hiat; marcați semivocalele și vocalele accentuate:

rea	— real	culoare(sg.)	— culoare (pl.; sg. culoar)
stea	— stearină	cerească	— cereale
haină	— haină	coarne	— coafor
știucă	— știut	toamnă	— toast
știi	— știință		

4. Scrieți pluralul substantivelor: *băiat, brad, cască, colonel, carte, dud, ladă, stradă, vale.* Comparați-l cu singularul și extrageți alternanțele fonetice (vocalice și consonantice).

5. Formați femininul și apoi pluralul (masculin și feminin al) adjectivelor: *analog, blond, frumos, livresc, pisălog, pitoresc, snob;* observați dacă se produc (sau nu) alternanțe fonetice; arătați care sînt acestea și încercați să explicați prezența (sau absența) lor.

6. Conjugați, în scris, verbele *a așeza* și *a ședea* la indicativul prezent; observați ce alternanțe fonetice se produc și scrieți-le apoi separat.

7. Despărțiți în silabe și arătați cîte silabe are fiecare din cuvintele următoare; stabiliți locul accentului în cuvînt și subliniați silabele accentuate: *asiduu, continuu, funcție, inabil, punctaj, somptuos, sublinia.*

8. Identificați accentele din cuvintele: *bolnav, caracter, dincolo, cincisprezece, epocă, păsările, repede, sever.*

Observați pe care dintre silabele cuvîntului cade accentul.

ORTOGRAFIE

1. Corectați greșelile strecurate în scrierea cuvintelor următoare și arătați în ce constă greșeala de ortografie descoperită: *tu nu mă agreiezi, femeea aceia, compozitorii crează, aceiași ideie, proprii tăi prieteni.*

2. Arătați deosebirea semantică și fonetică dintre adjectivele *biată* și *beată.*

3. Cum se scrie și se pronunță corect: *aerisi* sau *aierisi? constituent* sau *constituient? proiect* sau *proect? traiectorie* sau *traectorie?*

4. Pronunțați clar și cu voce tare următoarele cuvinte: *exemplu, exigență, există, extern, complex, mixt;* arătați, în scris, ce (grup de) sunete redă în fiecare caz litera *x*.

5. Scrieți pluralul masculin al adjectivelor: *complex, fix, perplex* și arătați care este diferența ortografică față de singular.

6. Cum se scrie corect: *amfiteatru* sau *anfiteatru? avanpremieră* sau *avampremieră? enfază* sau *emfază? a îmbunătăți* sau *a înbunătăți? prezumtiv* sau *prezumptiv? somptuos* sau *somtuos? altceva* sau *alceva?*

7. Sînt corect ortografiate numele proprii: *Alexandri, Brîncuși, Pîrvan?*

8. Cu ajutorul prefixului *des-/dez*, formați, prin derivare, verbe de la următoarele cuvinte: *a aproba, avantaj, cîntec, a coase, lipit, a prinde, a minți.* Observați ce variantă a prefixului este cerută de radical și încercați să justificați selecția ei, raportînd-o la sunetul inițial al radicalului.

9. Procedați în același fel, găsind cîte trei derivate cu prefixul *răs-/răz-* (de ex.: *a cumpăra, a se gîndi, a răscumpăra, a se răzgîndi*).

ORTOEPIE ȘI ORTOGRAFIE

1. Arătați care este pronunțarea și scrierea corectă a cuvintelor: *escalador* sau *excalador? escroc* sau *excroc? escadron* sau *excadron? escapadă* sau *excapadă? escursie* sau *excursie? esplica* sau *explica?*

2. Corectați pronunțarea și scrierea următoarelor cuvinte, comentînd în fiecare caz greșelile constatate: *artimetică, apoclepsie, calindat, crastavete, prespectivă, sclupturā;* explicați natura acestor greșeli.

3. Cum vă explicați pronunțările incorecte de felul *Gligore, Galibardi?* Găsiți și alte exemple similare și explicați-le.

4. Citiți cu atenție fragmentul următor și arătați ce particularități de pronunțare surprinde autorul în vorbirea dascălului său:

„Cu ultimul dascăl dintre cei pe care-i creionez, însă, nu m-am putut împăca.

Era domnu Gavrilescu, dirigintele clasei (...). Vorbirea-i rară, apăsată și comic-moldovenească era singurul lucru care mă interesa. Domnu Gavrilescu rostea *circulațîi, constituțîi, umblî* și *șădi*. Avea și alte particularități de limbă, pe care le notam cu grijă." (M. Sadoveanu, *Anii de ucenicie)*

5. Menționați cîteva particularități fonetice regionale caracteristice graiurilor limbii române, pe care le cunoașteți din lecturile voastre sau de la cei din jur.

6. Citiți cu voce tare, de mai multe ori, versurile de mai jos și observați ce sunete (vocale sau consoane) se repetă; încercați să explicați armonia fonetică creată de ele:

— Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate (Gr. Alexandrescu).
— Argint e pe ape și aur în aer. Sură-i sara cea de toamnă (M. Eminescu).
— Prin vulturi vîntul viu vuia (G. Coșbuc).
— Visuri în vuietul vremii (Al. Philippide).

a) Căutați exemple similare cu care să demonstrați expresivitatea sunetelor.

b) Dați exemple de sunete sau grupuri de sunete care să vă evoce anumite imagini.

7. Analizați predicatele din textele următoare și explicați în ce constă expresivitatea lor:

a) Pupăza, *zbîrr!* pe-o dugheană... Eu, atunci, *haț* de sumanul moșneagului. (I. Creangă, *Amintiri din copilărie)*

b) Duminicile *bîzîiam* la strană și *hîrști!* cîte-un colac (idem).

8. Dați patru exemple de interjecții onomatopeice și patru exemple de verbe derivate de la interjecții.

9. Urmăriți cu atenție modul de pronunțare al actorilor în piesele și recitalurile de poezie, care vă oferă modele de pronunțare corectă, îngrijită și frumoasă a limbii literare românești.

ORTOGRAFIE ȘI GRAMATICĂ

1. Arătați care este scrierea corectă a cuvintelor următoare și motivați cu argumente de ordin gramatical alegerea făcută: *greșeală / greșală; creînd / creind; se așază / se așează; șade / șede; înfățișează / înfățișază; aranjează / aranjază.*

2. Conjugați, în scris, verbul *a crea* la indicativul prezent, participiu și gerunziu; subliniați apoi și rețineți imaginea grafică a sufixelor temporale și modale.

3. Conjugați, în scris, la indicativul prezent, verbele *a iubi* și *a nădăjdui;* subliniați sufixele de prezent, comparați-le și rețineți deosebirea fonetică *(-esc/-iesc)* dintre ele.

4. Corectați greșelile ortografice strecurate în scrierea adjectivelor demonstrative și motivați gramatical ortografia indicată de voi: *fata aceia, copiii aceea, aceiași clasă, aceeași elevi.*

5. Arătați în context, alcătuind scurte propoziții, deosebirile semantice dintre cuvintele și grupurile de cuvinte cu aceeași formă sonoră: *deloc* și *de loc, altădată* și *altă dată, altfel* și *alt fel, decît* și *de cît, întruna* și *într-una, numai* și *nu mai.*

ORTOGRAFIE ȘI PUNCTUAȚIE

(semnele ortografice și de punctuație)

1. Explicați ortografia și punctuația din textele de mai jos (arătați ce indică fiecare semn ortografic sau de punctuație):

a) Ce-i inimă? Mi-i foame! Vreau să trăiesc și-aș vrea...
Tu, iartă-mă, fecioară, — tu, căprioara mea!
Mi-i somn. Ce nalt îi focul! Și codrul, ce adînc!
Plîng. Ce gîndește tata? Mănînc și plîng. Mănînc!

(N. Labiș, *Moartea căprioarei)*

b) Murgule, murguțul meu,
Ce mi te-a dat taică-meu,
Datu-mi-te-a de-ajutor
La nevoie și la zor. *(Folclor)*

c) Știu, cineva o să-ntrebe, firește:
o, iubiți agricultori ai nopții,
dar ziua ce faceți?
Cum așa, ziua? — Dumnezeule mare! —
Cum să pierzi vremea, ziua, cu capul în palme! —
în fața hîrtiei — ziua! — calculînd
Cîntecul probabil de mîine?!...

(Geo Dumitrescu, *Problema spinoasă a nopților)*

2. Arătați care este forma corect scrisă a cuvintelor: *ceea ce* sau *ceeace? nemaivăzut* sau *ne mai văzut? neștiind* sau *ne știind? nici unul* sau *niciunul? niciodată* sau *nici o dată?*

3. Citiți atent fragmentul următor:

„Cel mai delicat și cu gîndire lucru în ortografie și care face cinste duhului omenesc este punctuația: ea desparte și face chiare judecățile noastre, arată șirul și relația lor și ne face să înțelegem și să ne facem înțeleși în scrierile noastre; și ea singură împlinește sfîrșitul pentru care s-au aflat regulile ortografiii, mai vîrtos în limbile cele vii."

(I. Heliade Rădulescu, *Prefață* la *Gramatica românească)*

a) Stabiliți distribuția accentelor în cuvinte; observați ce fel de accentuare apare mai frecvent și grupați cuvintele din text în trei categorii, după locul accentului în cuvînt (pe ultima silabă, pe penultima sau pe antepenultima).

b) Desprindeți particularitățile fonetice și lexicale cu caracter arhaic sau popular din text.

4. Comentați fragmentul următor:

„Arta — spunea el [I.L. Caragiale] — cere conștiință, fără un perfect simț de onorabilitate literară nu se pot scrie lucruri de seamă. Ca în toate, și în literatură se pretinde o cinste profesională, un prestigiu de atelier... Ce

crezi tu, în cîte ape n-am scăldat eu *Hanul lui Mînjoală?*... Ce să mai vorbesc de melodia frazei, de ferecătură, de ritmul vorbelor... Iaca, numai interpuncţia... Cîţi nu înţeleg că interpuncţia e gesticularea gîndirii. Vezi, pe mine mă frămîntă astea, mă rod... Nu se poate artă fără migăleală... Cu vremea îţi cresc tot mai multe scrupule... de conştiinţă... Dac-o fi să îmbătrînesc, ştii cum să-mi ziceţi? Să-mi ziceţi Moş Virgulă!..."

(O. Goga, *Precursori)*

a) Încercaţi să definiţi concepţia despre literatură a lui I.L. Caragiale, aşa cum rezultă din fragmentul citat.

b) Explicaţi ce reprezintă, în concepţia aceluiaşi autor, interpuncţia (punctuaţia) şi ce importanţă are ea pentru scriitor.

5. Interpretaţi semnele de punctuaţie din textul următor:

„Ei! Dar ce fel de carte e asta?!!! uită-te minune!!! aci lipsesc o grămadă de slove! ăştia vor să ne lase săraci!... Vai de mine, ce grosime şi ce mojicie!!!... Ait! s-a stricat!!! s-aaa-duuus acum şi limba!!... Păcat de Dumnezeu să se ducă atîtea slove!!! Aşa, domnule, s-au dus, şi acuma dumneata să fii sănătos."

(I. Heliade Rădulescu, *Prefaţă* la *Gramatica românească)*

a) Analizaţi interjecţiile, vocativele, cuvintele cu vocale prelungite şi explicaţi valorile lor stilistice; marcaţi accentele afective şi intonaţia.

b) Pe baza particularităţilor fonetice, lexicale şi gramaticale, încercaţi să desprindeţi nota stilistică dominantă a fragmentului şi stabiliţi cărei variante funcţionale a limbii aparţine.

BIBLIOGRAFIE

1. *Dicţionarul limbii române moderne*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958.
2. *Dicţionar de sinonime*, Editura Albatros, Bucureşti, 1972.
3. *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1975.
4. *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1982.
5. *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a IV-a, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1983.

GLOSAR
DE TEORIE LITERARĂ

I. NOŢIUNI ÎNSUŞITE ÎN CLASELE V-VIII

Balada cultă — creaţie în versuri aparţinînd unui poet anumit. Ea poate avea conţinuturi şi structuri variate. În general, balada cultă fixează cu mijloace epice un moment cu rezonanţă deosebită în existenţa unui personaj sau a unei comunităţi umane *(Nunta Zamfirei, Paşa Hassan, Moartea lui Fulger* de George Coşbuc, *Balada morţii* de George Topîrceanu).

Comparaţia — figură de stil care constă în alăturarea a doi termeni (denumind obiecte, acţiuni, persoane etc. cu unele trăsături comune), pentru a scoate în relief trăsăturile unuia dintre ele. În acest sens, comparaţia are funcţie plasticizantă, urmărind să trezească stări afective, spre deosebire de comparaţia - *instrument gramatical*, care nu are altă funcţie decît de a arăta „că o însuşire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte sau la acelaşi obiect în împrejurări diferite..."

De exemplu, propoziţia: „Am văzut un copil mic *întocmai ca* nepotul meu" exprimă o simplă constatare realizată cu ajutorul mecanismului gramatical al comparaţiei, fără nici o intenţie stilistică, în timp ce versurile:

„Libertatea-n faţa lumei a aprins un mîndru soare,
Ş-acum neamurile toate către dînsul aţintesc
Ca un cîrd de vulturi ageri...",

(V. Alecsandri, *Deşteptarea României)*

avînd structura unei comparaţii realizate cu elemente obişnuite ale limbii, capătă expresivitate poetică tocmai prin modul în care sînt comparaţi cei doi termeni — — neamurile (popoarele) şi vulturii.

Descrierea — procedeu literar care constă în prezentarea obiectelor, fenomenelor sau personajelor în ceea ce au ele caracteristic sub raportul înfăţişării exterioare. Unele opere literare pot fi integral descriptive, de exemplu, *pastelurile;* altele cuprind în ţesătura lor fundamental epică descrieri de peisaje, portrete etc. Una din cele mai frumoase descrieri de peisaj din literatura noastră clasică este cea a Bărăganului, făcută de A.I. Odobescu în *Pseudo-kynegetikos*.

Dialogul — mod de expunere constînd din alternarea replicilor a două personaje. Prin dialog se mai înţelege o scriere redactată sub forma unei convorbiri între mai multe personaje, cu scopul expunerii şi dezvoltării unor idei. Se pot aminti, în acest sens, *Dialogurile* lui Platon, celebră operă filozofică a antichităţii greceşti sau *Dialog pentru începutul limbii române între nepot şi unchi* de Petru Maior, publicat ca introducere la scrierea colectivă a reprezentanţilor Şcolii Ardelene, *Lexiconul românesc-latinesc-unguresc-nemţesc* (Buda, 1825).

Drama — specie a genului dramatic, intermediară între tragedie şi comedie. Conform unor teorii ale scriitorilor francezi din secolul al XIX-lea, drama „topeşte în

acelaşi suflu grotescul şi sublimul, teribilul şi bufonul, tragedia şi comedia". Reflectînd cu multă fidelitate caracterul contradictoriu al realităţii, drama ocupă un loc preponderent în creaţia literară a secolului al XX-lea. Dintre dramaturgii noştri clasici amintim pe B.P. Hasdeu, V. Alecsandri, Al. Davila, B. Delavrancea, I.L. Caragiale, Camil Petrescu.

Elegia — specie lirică cultă, înrudită prin conţinut cu bocetul popular. În general, elegia este o creaţie în versuri, dar şi scrierile în proză pot cuprinde pagini elegiace, cum este *Istoria ieroglifică* de Dimitrie Cantemir. Elegia exprimă un sentiment apăsător de tristeţe, în formele cele mai variate, de la melancolia învăluitoare pînă la desperare şi prăbuşire sufletească. În literatura română, pot fi amintiţi ca autori de elegii: Grigore Alexandrescu *(Adio. La Tîrgovişte)*, D. Bolintineanu *(O fată tînără pe patul morţii)*, V. Alecsandri *(Steluţa)*, M. Eminescu *(O, mamă, Mai am un singur dor)*, Lucian Blaga *(Gorunul)* etc.

Epitetul — figură de stil constînd din folosirea unui element determinant pe lîngă un substantiv sau un verb, pentru a evoca şi sugera o trăsătură caracteristică a obiectului denumit sau a acţiunii, precum şi modul cum este privită această trăsătură de către scriitor. Epitetele formează un tot, împreună cu celelalte cuvinte de care sînt legate, dînd astfel mai mult relief estetic expresiei. Exemple: „Stînca stă să se prăvale/ În prăpastia *măreaţă*". „Lîngă bolta *cea senină* / Şi sub trestia *cea lină* / Vom şedea în foi de mure". (M. Eminescu, *Floare albastră)*; „Răsare luna *liniştit* / Şi *tremurînd* din apă". (M. Eminescu, *Luceafărul)*

Fabula — specie a genului epic, în versuri sau în proză, care înfăţişează, prin intermediul animalelor sau al plantelor, deprinderi rele, năravuri, greşeli, mentalităţi înapoiate, cu intenţia de a le îndrepta. Fabula are totdeauna o morală. Aceasta poate fi formulată în mod explicit, la începutul sau la sfîrşitul fabulei. Alteori, autorul lasă ca preceptele morale să se desprindă din întregul conţinut al scrierii, fără să le dea expresie directă.

În literatura universală, au dat strălucire acestei specii: Esop, La Fontaine, I.A. Krîlov etc. În literatura noastră, fabulişti de seamă au fost: Grigore Alexandrescu, Alexandru Donici, Anton Pann, Tudor Arghezi ş.a.

Figură de stil — procedeu care constă din organizarea, cu intenţie artistică, a cuvintelor în textul literar, în vederea comunicării ideilor şi dezvăluirii stărilor afective în forme cît mai originale.

Figurile de stil realizează expresivitatea textului, nuanţează sensurile şi dau valori noi cuvintelor. Epitetul, comparaţia, metafora, hiperbola, personificarea ş.a. sînt figuri de stil.

Genul literar — mijloc de expresie artistică, diferenţiat prin posibilităţi specifice de realizare a prezenţei umane în opera literară. Genurile fundamentale, constituite de-a lungul dezvoltării istorice a artei literare, sînt: liric, epic şi dramatic.

Operele lirice sînt expresia exclusivă a conştiinţei autorului, a trăirilor sale interioare declanşate de contactul cu realitatea.

Genul epic se caracterizează prin desfăşurarea unei naraţiuni în care sînt implicate personaje literare. O trăsătură de bază a operelor epice este obiectivitatea, adică detaşarea autorului de faptele povestite, în chipul unui observator plasat în afara universului imaginat de el, astfel că personajele şi întîmplările par să determine, ele însele, desfăşurarea acţiunii.

Operele dramatice sînt destinate reprezentării scenice, personajele dezvăluindu-se spectatorului prin dialog.

Fiecare gen literar are un număr de specii caracteristice. Între cele trei genuri şi între speciile lor nu există însă o delimitare rigidă. Întrepătrunderile sînt uneori destul de ample, aşa încît, în mod justificat, se vorbeşte de romane lirice, poeme dramatice etc.

Imaginea artistică — tabloul de viaţă concret pe care îl creează scriitorul cu ajutorul imaginaţiei. Izvorul imaginii artistice rezidă însă în realitatea senzorială, psihologică, socială sau istorică, ale cărei elemente scriitorul le recombină, creînd întîmplări şi personaje cu atitudini şi comportări semnificative. Acesta este un proces deosebit de complex, care implică filtrarea întregului material concret prin sensibilitatea artistică a autorului, în lumina unei concepţii proprii despre lume, despre om şi viaţa sa interioară, despre sensul dezvoltării istorice. Imaginea artistică, realizată prin forţa expresivă şi valoarea estetică a cuvîntului, se adresează sensibilităţii şi fanteziei cititorului, producînd stări emotive, ajutîndu-l să reflecte şi să cunoască mai profund realitatea.

Măsura — numărul silabelor dintr-un vers. Măsura versului: „Pulbere de diamante cade fină ca o bură", din *Scrisoarea III* de Mihai Eminescu, este de 16 silabe, în timp ce versurile: „Omul ce-şi iubeşte ţara cu adevăratul dor, / Nu-i pasă de lutul ţării, ci de-al ţării viitor!", din *Răzvan şi Vidra* de B.P. Hasdeu, au măsura de 15 silabe. Măsura nu este un element ales la întîmplare în realizarea prozodică a operei literare, ci se subordonează întotdeauna ideii poetice.

Metafora — figură de stil care constă dintr-o comparaţie nedezvoltată, unul din termenii acesteia fiind doar sugerat.

Exemplu:

> Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,
> Prin care trece albă *regina nopţii moartă.*
> (M. Eminescu, *Melancolie)*

Prin lărgirea înţelesului originar, orice exprimare figurată este considerată metaforă, aceasta identificîndu-se, în ultimă instanţă, cu poezia însăşi.

Naraţiunea — mod de expunere specific genului epic, prin care se povestesc fapte şi întîmplări într-o succesiune de momente (expoziţia, intriga, desfăşurarea acţiunii, momentul culminant, deznodămîntul).

De cele mai multe ori, într-o naraţiune se întîlnesc şi pasaje descriptive, precum şi episoade realizate prin dialog.

Nuvela — specie a genului epic, în proză, în care narărea întîmplărilor se caracterizează printr-o mare concizie, iar numărul personajelor este relativ redus. Nuvele de o deosebită valoare artistică, adevărate modele clasice, au creat: C. Negruzzi *(Alexandru Lăpuşneanul)*, A. I. Odobescu *(Doamna Chiajna, Mihnea-Vodă cel Rău)*. I.L. Caragiale *(O făclie de Paşte, La Hanul lui Mînjoală)*, I. Slavici *(Moara cu Noroc, Pădureanca)*, L. Rebreanu *(Proştii, Catastrofa, Iţic Ştrul, dezertor)*.

Oda — specie a genului liric în care poetul îşi exprimă admiraţia pentru faptele unor eroi, pentru o mare personalitate sau devotamentul şi dragostea de ţară, de popor etc.

În literatura română au scris ode: Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Alexandru Vlahuţă, Mihai Beniuc, Nicolae Labiş ş.a.

Pastelul — specie a poeziei lirice a cărei notă definitorie este dezvăluirea sentimentelor autorului prin intermediul unei descrieri de peisaj. De aici şi denumirea de poezie peisagistă. Primele elemente de pastel, în literatura noastră, apar în poezia lui Vasile Cîrlova *(Înserare)* şi I.H. Rădulescu *(Zburătorul)*, Vasile Alecsandri *(Pasteluri)* fiind însă adevăratul creator al pastelului. Au scris pasteluri şi G. Coşbuc, St.O. Iosif etc.

Personajul literar — personajul care apare într-o operă literară, constituind unul din elementele fundamentale ale acesteia, întrucît prin intermediul lui autorul îşi dezvăluie propriile sale concepţii şi atitudini în legătură cu laturile cele mai variate ale existenţei umane, ale raportului dintre om şi realitatea înconjurătoare.

Prezența personajelor constituie o caracteristică a operelor epice și dramatice. În creațiile lirice (de exemplu, *Luceafărul* de M. Eminescu), cînd apar, personajele nu sînt decît ipostaze diferite ale conștiinței poetului, întruchipări simbolice ale frămîntărilor sale interioare.

Personificarea — procedeu literar prin care se atribuie ființelor necuvîntătoare, obiectelor, elementelor naturii sau ideilor abstracte însușiri psihice și particularități de comportament ale omului. Această figură de stil este larg întrebuințată în basme, fabule, balade și în poezia lirică.

Poemul eroic — poezie epică de mare întindere, în care sînt relatate fapte de vitejie ale unor eroi care au existat în realitate sau care au fost creați de fantezia autorului. Exemple: *Dan, căpitan de plai, Dumbrava Roșie* — de Vasile Alecsandri.

Repetiția — figură de stil care constă în folosirea de mai multe ori a unui cuvînt sau grupuri de cuvinte, fie în poezie, fie în proză, pentru a întări o idee sau o impresie.

Reportajul literar — mijloc de expresie literară cu caracter documentar care se realizează în formule și expresii artistice. Reportajul se înrudește cu scrierile memorialistice și jurnalul de călătorie. Cel care a dat strălucire deosebită reportajului literar în epoca noastră este Geo Bogza *(Priveliști și sentimente, Țara de piatră).*

Rima — potrivirea sunetelor de la sfîrșitul a două sau mai multe versuri, începînd cu ultima vocală accentuată. După căderea accentului, rima poate fi *simplă* (masculină — accentul este chiar pe ultima silabă a versului; feminină — după accent mai urmează o silabă neaccentuată) sau *complexă* (dactilică — după accent urmează două silabe neaccentuate; peonică — trei silabe neaccentuate după cea cu accent). După poziția în strofă, rimele pot fi: *împerecheate* (a-a, b-b), *încrucișate* (a-c, b-d), *îmbrățișate* (a-d, b-c), *redublate*, atunci cînd se succedă trei sau mai multe versuri cu aceeași rimă, și *variate* (sau amestecate), atunci cînd ele nu sînt dispuse într-o anumită ordine.

Ritmul — succesiunea regulată a silabelor accentuate și neaccentuate dintr-un vers. Uneori ritmul se întîlnește și în proză, de exemplu în scrierile lui A. Russo, A. I. Odobescu, B. Delavrancea etc. După unitățile metrice folosite mai frecvent în poezia noastră (troheul, iambul și amfibrahul), ritmul poate fi *trohaic, iambic* sau *amfibrahic.*

Romanul — specie a genului epic, foarte complexă, cu tradiții străvechi în literatura popoarelor. Se caracterizează, în general, prin amploarea desfășurării acțiunii, în centrul căreia se află, de obicei, mai multe personaje, prin reflectarea cadrului social și geografic, prin posibilitatea de a investiga procesele de transformare psihologică a omului sub influența condițiilor concrete de viață, ca și prin libertatea aproape neîngrădită a autorului de a situa acțiunea pe coordonatele timpului (roman istoric, roman al realității imediate, roman de anticipație).

Schița — specie a genului epic în proză, de dimensiuni reduse, înfățișînd un singur moment sau episod din viața unuia sau mai multor personaje. În literatura română, se pot aminti ca autori de schițe: I.L. Caragiale, adevăratul întemeietor al acestui așa-numit „gen scurt", Gh. Brăescu, I.A. Bassarabescu etc.

Snoava — scurtă narațiune populară, avînd caracter de anecdotă, ale cărei personaje fie că dovedesc o mare istețime, sub aparența prostiei și a ridicolului, fie că întruchipează oameni cu defecte reale de natură morală, intelectuală etc. Personajul cel mai des întîlnit al snoavelor românești, înzestrat cu o mare agerime de spirit, este Păcală.

Versificația clasică — arta de a scrie versuri cu respectarea regulilor prozodice, adică a regulilor privitoare la ritm, măsură și rimă.

Versificația modernă — cultivarea, în poezie, a *versului alb*, adică a versului fără rimă, și a *versului liber*, în care regulile privitoare la ritm, măsură și rimă se aplică după voie.

Curent literar — mișcarea literară unind un număr de scriitori, contemporani sau din generații îndepărtate în timp, care au, în general, o poziție ideologică, o concepție estetică (adică o concepție referitoare la înțelegerea și modalitățile de creare a frumosului în artă) și trăsături de stil comune. Curente mai însemnate în istoria literaturii: clasicismul, romantismul, simbolismul, realismul.

În afara trăsăturilor caracteristice generale, curentele literare capătă note și particularități distincte, în funcție de specificul literaturilor naționale în cadrul cărora se manifestă. Astfel, de exemplu, se poate vorbi de un clasicism francez, german etc., de un romantism englez, francez, românesc ș.a.m.d.

O caracteristică a literaturii noastre, îndeosebi a celei din secolul al XIX-lea, constă în faptul că operele celor mai mulți scriitori cuprind elemente aparținînd mai multor curente literare. Creația generației de la 1848, de exemplu, se plasează, în egală măsură, sub semnul clasicismului și sub cel al romantismului. În opera lui N. Filimon, B.P. Hasdeu, B. Delavrancea se întîlnesc interferențe ale romantismului și realismului etc.

II. NOȚIUNI NOI

Drama romantică — tip de dramă care apare la începutul secolului al XIX-lea. Printre principiile dramei romantice figurează interesul pentru culoarea locală și trecutul istoric, înlocuirea subiectelor antice cu subiecte luate din lumea contemporană, înlăturarea regulii celor trei unități, prezentă în teatrul clasic, înfățișarea unor eroi stăpîniți de pasiuni copleșitoare, în vîltoarea unor întîmplări ieșite din comun. În literatura română au creat drame romantice valoroase: B.P. Hasdeu — *Răzvan și Vidra*, V. Alecsandri — *Despot-Vodă*, Al. Davila — *Vlaicu-Vodă* B. Delavrancea — *Apus de soare*, Nicolae Iorga — *Doamna lui Ieremia* etc.

Epistola — scriere în versuri făcînd parte din speciile predilecte ale clasicismului, sub formă de scrisoare adresată unei persoane reale sau fictive, în care autorul dezbate o problemă literară, socială, morală etc. În literatura noastră, epistola a fost cultivată de Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu, M. Eminescu.

Epistola sau scrisoarea se întîlnește și în proză. În literatura română, au publicat scrisori deosebit de interesante ca documente de epocă, dar și cu incontestabile calități literare: C. Negruzzi *(Negru pe alb)*, I. Ghica *(Scrisori către V. Alecsandri)*, V. Alecsandri (scrisorile către I. Ghica) etc.

Epopeea — scriere epică în versuri, de dimensiuni ample, care, în jurul acțiunii centrale, de obicei eroică, și al episoadelor secundare, conturează tabloul cuprinzător al vieții unui întreg popor, într-o anumită etapă a dezvoltării sale istorice. Întîmplările narate în epopee sînt, de regulă, fabuloase, personajele sînt, în cea mai mare parte, legendare, iar în cuprinsul scrierii un loc important revine miraculosului.

După originea lor, epopeile se împart în populare (fără autor cunoscut) și culte (cu autor cunoscut). Din prima categorie fac parte, printre altele: *Ramayana* și *Mahabharata*, ale poporului indian, *Cîntecul Nibelungilor*, la germani, *Kalewala*. la finlandezi. Ca epopei culte se pot cita: *Iliada* și *Odiseea* de Homer, *Eneida* de Vergiliu, *Divina comedie* de Dante Alighieri, *Henriada* de Voltaire etc.

În literatura noastră au existat încercări de a scrie epopei, rămase însă în fază de început, ca: *Mihaida* a lui Ion Heliade Rădulescu, *Traianida* de D. Bolintineanu, *Ştefaniada* de C. Negruzzi, din care ne-a rămas fragmentul intitulat *Aprodul Purice*. Singura epopee românească terminată este *Ţiganiada* de I. Budai-Deleanu, o valoroasă parodie pe care însuşi autorul a subintitulat-o „eroi-comico-satirică".

Hiperbola — figură de stil prin care se prezintă, într-un mod exagerat, trăsăturile unei fiinţe, caracteristicile unui obiect sau dimensiunile unui fenomen, ale unei întîmplări cu scopul de a impresiona pe cititor.

Exemple:

Pentru-a crucii biruinţă se mişcară *rîuri-rîuri*,
Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri;
Zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi,
Înnegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi,
Se mişcau îngrozitoare *ca păduri de lănci şi săbii*,
Tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii!...
(M. Eminescu — *Scrisoarea III*)

Sălbaticul vodă e-n zale şi fier
Şi zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Şi *vorba-i e tunet, răsufletul ger*,
Iar *barda-i din stînga ajunge la cer*,
Şi *vodă-i un munte*.
(G. Coşbuc — *Paşa Hasan*)

Meditaţia — poezie lirică în care poetul îşi pune probleme filozofice în legătură cu fiinţa umană, cu sensul dezvoltării istorice a omenirii etc., încercînd să găsească răspuns şi dezlegare propriilor sale frămîntări în legătură cu toate acestea. Meditaţia a fost cultivată îndeosebi de preromantici şi romantici. În literatura română au scris meditaţii: V. Cîrlova *(Ruinurile Tîrgoviştii)*, Gr. Alexandrescu *(Meditaţie)*, I. Heliade Rădulescu *(O noapte pe ruinele Tîrgoviştei)*, M. Eminescu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga etc.

Poezii cu formă fixă — poezii cu alcătuire strofică şi distribuire a rimelor după anumite tipare care s-au impus în decursul timpului, în concordanţă cu o anumită desfăşurare a gîndirii poetice. Dintre poeziile cu formă fixă amintim:

sonetul, alcătuit din patru strofe: două din cîte patru versuri (catrene) şi două din cîte trei versuri (terţete sau terţine). Rimele, două în catrene şi două în terţete, sînt îmbrăţişate sau încrucişate. În literatura noastră clasică, a scris sonete M. Eminescu *(Veneţia, Trecut-au anii...)*;

rondelul, format din trei catrene şi un vers izolat. Versurile 7 şi 8 sînt identice cu versurile 1 şi 2, iar versul al 13-lea îl repetă pe primul. Rondelul cuprinde numai două rime. Cel mai cunoscut autor de rondeluri, în literatura noastră, este Al. Macedonski *(Rondelul trecutului, Rondelul oraşului mic, Rondelul crinilor, Rondelul rozei ce-nfloreşte)*;

glosa, în care fiecare vers al primei strofe este comentat în cîte o strofă ulterioară, aceasta încheindu-se cu versul respectiv. Ultima strofă a poeziei reia, în ordine inversă, versurile primei strofe. Conţinutul glosei este filozofic;

gazelul, alcătuit din distihuri (strofe de cîte două versuri).
Numai primul distih are rimă, iar următoarele distihuri o reiau în cel de-al doilea vers, ca în fragmentul următor:

Copiii nu-nţeleg ce vor;
A plînge-i cuminţia lor.

Dar lucrul cel mai laş în lume
E un bărbat tînguitor.

Nimic nu-i mai de rîs ca plînsul
În ochii unui luptător.
(G. Coşbuc — *Lupta vieţii*)

Realismul — curent literar care a luat naştere în Franţa, în secolul al XIX-lea, şi care se caracterizează prin cultivarea unei arte a observaţiei şi analizei. Scriitorii realişti s-au străduit ca, în operele lor, să înfăţişeze veridic viciile şi virtuţile personajelor, să cerceteze şi să zugrăvească evenimentele principale ale societăţii, să facă o istorie a moravurilor. Tipurile sociale caracteristice pe care realismul le aduce în prim-plan sînt arivi̇̂ştii şi oamenii de afaceri; nu trebuie să se conchidă însă că doar aceştia pot conferi caracter realist unei scrieri. Izvorîtă din tumultul vieţii de fiecare zi, o astfel de operă înfăţişează, în egală măsură, personaje reprezentative pentru largi categorii sociale, exponenţi ai celor mulţi, acţionînd în împrejurări tipice pentru o anumită etapă istorică. Realismul s-a manifestat în literatura română încă din secolul trecut, adeseori în forme care au cuprins şi elemente aparţinînd altor curente literare, îndeosebi romantismului, cum ar fi scrierile lui V. Alecsandri, C. Negruzzi, B.P. Hasdeu, Nicolae Filimon, B. Delavrancea etc.

Romanul modern — specific epocii noastre, prezintă o serie de inovaţii în raport cu romanul epocilor anterioare. În primul rînd, îi este caracteristică explorarea subconştientului personajelor, adică a acelei zone care nu se află sub controlul lucid al conştiinţei, al raţiunii. Faptele, care constituie substanţa epică a romanului, nu sînt relatate în ordine cronologică, ci într-o permanentă interferenţă a trecutului cu prezentul şi cu proiecţiile viitorului, datorită memoriei involuntare la care face apel autorul. Romanul modern nu mai respectă modalităţile tradiţionale de structură şi expresie, de aceea în structura lui se pot întîlni procedee specifice altor specii sau genuri literare. Astfel, utilizarea din plin a dialogului a dus la dramatizarea romanului, la apariţia aşa-numitului roman-dramă. Adeseori, personajele sînt lipsite de consistenţă, ele reducîndu-se la rolul de simboluri. Romanul modern îşi dovedeşte valabilitatea prin inovarea modalităţilor sale artistice de a surprinde în adîncime esenţa fiinţei umane.

Satira — scriere lirică în versuri care condamnă viciile şi aspectele ridicole ale societăţii, exprimînd sentimentele de indignare sau dispreţ ale autorului. S-au remarcat prin poezii satirice: Gr. Alexandrescu, C. Bolliac, D. Bolintineanu, A. Vlahuţă, dar, mai ales, M. Eminescu.

Prin lărgirea sensului, satiră se numeşte orice scriere care îşi îndreaptă ascuţişul criticii, pe un ton batjocoritor, violent sau ironic, împotriva manifestărilor negative din societate. Sinonime pentru asemenea scrieri sînt: pamflet, diatribă, filipică.

CUPRINS